ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΝΙΣΥΡΙΑΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΝ ΣΩΜΑΤΕΙΟΝ ΜΗ ΚΕΡΔΟΣΚΟΠΙΚΟΥ ΧΑΡΑΚΤΗΡΟΣ
ΥΠΟ ΤΗΝ ΕΠΙΤΙΜΟΝ ΠΡΟΕΔΡΙΑΝ
ΤΗΣ Α.Θ.Π. ΤΟΥ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ
κ.κ. ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΥ

ΕΠΑΙΝΟΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

Διεύθυνση Γραφείων:
«ΓΙΑΝΝΙΔΕΙΟΣ ΝΙΣΥΡΙΑΚΗ ΕΣΤΙΑ»
3ης Σεπτεμβρίου 25 Αθήναι 104 32
Τηλ. 210 5237198 – 210 4281265
Τηλεομοιότυπο 210 4281286
Ιστοσελίδα : www.nisyriakesmeletes.gr
Ηλεκτρ. Ταχυδρομείο: hartofilis@remimaritime.com

Εξώφυλλο: Πίνακας του **Δημ. Οδ. Σακελλαρίδη**

ISSN: 1106 - 2061

ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ

ΕΚΔΟΣΗ
ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΝΙΣΥΡΙΑΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

Τόμος 18ος

Με την ευγενική χορηγία:
του Επαρχείου Κω

ΑΘΗΝΑΙ 2009

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ
ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΝΙΣΥΡΙΑΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

Πρόεδρος:	Κωνσταντίνος Διαμ. Χαρτοφύλης
Αντιπρόεδρος:	Γεώργιος Ν. Σακελλαρίδης
Γενικός Γραμματεύς:	Νικόλαος Κων. Πλάκας
Ταμίας:	Ιωάννης Κ. Νικολόπουλος
Μέλη:	Ειρήνη Μιχ. Αντάπαση
	Στράτος Ιακ. Καρβαΐνης
	Ασημένη Τρ. Μπίλλη

ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΟΙ

Νισύρου: Γεώργιος Ν. Σακελλαρίδης

ΗΠΑ: Νικόλαος Κ. Σφακιανός

Ρόδου: Γεώργιος Ι. Κουμέντος

Ο ΤΟΜΟΣ ΑΥΤΟΣ ΑΦΙΕΡΩΝΕΤΑΙ
ΣΤΗ ΜΝΗΜΗ
ΤΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ Ι. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ
ΤΟΥ «ΣΧΟΛΑΡΧΟΥ»

Για την προσφορά του
στην πνευματική ανάπτυξη της Νισύρου

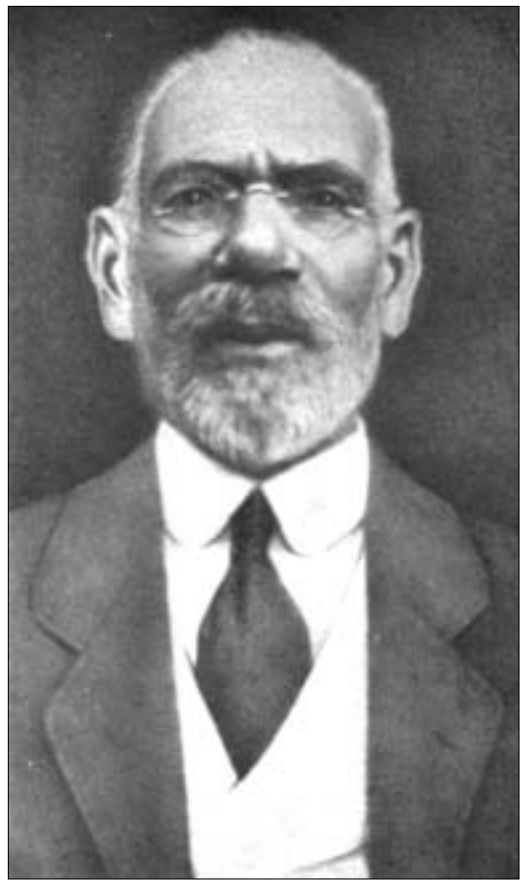

Πίνακας Περιεχομένων

- ❑ **Πρόλογος** *(σελ. 9)*
- ❑ *Χαιρετισμός Επάρχου Κω Κας* **Μαρίας Κυπραίου** *(σελ. 11)*
- ❑ *Γεώργιος Ι. Παπαδόπουλος. Ο Σχολάρχης της Νισύρου. Του* ***Βασίλη Σ. Χατζηβασιλείου*** *(σελ. 13)*

ΙΣΤΟΡΙΚΑ

- ❑ *Πηγές για τον ιδιωτικό βίο των Νισυρίων. Του* ***Ζαχαρία Ν. Τσιρπανλή*** *(σελ. 25)*
- ❑ *Η συμμετοχή της Νισύρου στην Επανάσταση του 1821. Του* ***Γεωργίου Θ. Πρίντζιπα*** *(σελ. 187)*
- ❑ *Το Αρχαιολογικό Μουσείο της Νισύρου. Της* ***Μελίνας Φιλήμονος-Τσοποτού*** *(σελ. 201)*
- ❑ *Η Προϊστορική Νίσυρος και το Γυαλί (4η-2η χιλιετία π.Χ.). Της* ***Τούλας Μαρκέτου*** *(σελ. 231)*
- ❑ *Η Ιατρική, της Θρησκείας καί της Επιστήμης. Της* ***Ανδρομάχης Καρανίκη*** *(σελ. 237)*
- ❑ *Της Μέλπως του Μουλλού μνείαν ποιούμεθα. Της* ***Άννας Στ. Καμπανή*** *(σελ. 243)*
- ❑ *Γενεαλογικό δέντρο της οικογένειας Χαρτοφύλη από τα Νικειά της Νισύρου. Του* ***Κων/νου Διαμ. Χαρτοφύλη*** *(σελ. 249)*

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ

- ❑ *Το αντίδερο της εφημεριάς και η εορταστική αρτοκλασία. Της* ***Άννας Στ. Καμπανή*** *(σελ. 315)*

ΘΕΜΑΤΑ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ

❑ *Φαρμακευτικά και αρωματικά φυτά της νήσου Νισύρου. Του Δρ.* ***Ιωάννη Ηλ. Βολανάκη*** *(σελ. 321)*

ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ

❑ *Εκλογή νέου Μητροπολίτου Κω - Νισύρου (σελ. 367)*

❑ *Νισυριά η νέα Ηγουμένη στην Ι.Κ. Μονή Παναγίας της Υψενής (σελ. 370).*

❑ *Ο συμπατριώτης μας καθηγητής κ.* ***Στάθης Καλύβας,*** *μέλος της Αμερικανικής Ακαδημίας Τεχνών και Επιστημών (σελ. 371)*

❑ *Αποχαιρετισμός εταίρων (σελ. 375)*

Πρόλογος

Συνεχίζοντας το έργο που μας ανετέθη από τα μέλη της Εταιρείας μας και που πρόσφατα, ανανεώθηκε με την επανεκλογή μας, παρουσιάζουμε τον **18ο** τόμο των «**ΝΙΣΥΡΙΑΚΩΝ**», με τη συμπλήρωση διετίας από την παρουσίαση του προηγούμενου.

Σύμφωνα με την πρακτική που τα τελευταία χρόνια εφαρμόζουμε, αφιερώνουμε και τον τόμο αυτόν σε συμπατριώτη μας, που με το έργο του και την εν γένει ζωή του έχει προσφέρει στην πατρίδα μας σημαντικές υπηρεσίες.

Με τον τρόπο αυτό δεν αποδίδουμε μόνο την οφειλομένη τιμή και αναγνώριση στα πρόσωπα εκείνα, αλλά κυρίως προβάλλουμε στη νεολαία μας παραδείγματα προς μίμηση. Σε εποχές που το ατομικό συμφέρον αποτελεί βασικό κίνητρο για δράση στην πλειονότητα δυστυχώς των ανθρώπων, εμείς προβάλλουμε, αναδεικνύουμε και επαινούμε άτομα που έθεσαν το γενικότερο καλό υπεράνω του προσωπικού τους συμφέροντος και τους απονέμουμε τον απαιτούμενο σεβασμό, με την ελπίδα, τα παιδιά μας να διαπιστώσουν ότι υπάρχουν ακόμη Άνθρωποι.

Με τις σκέψεις αυτές, ο τόμος είναι αφιερωμένος στον αείμνηστο Γεώργιο Παπαδόπουλο, τον Σχολάρχη, τον πρώτο ίσως λαογράφο και ιστορικό του νησιού μας. Είναι μια οφειλομένη τιμή στον άνθρωπο εκείνο, στα έργα του οποίου προστρέχουμε για να αντλήσουμε σχετικές με τα θέματα αυτά πληροφορίες.

Παράλληλα με την έκδοση του τόμου, προέβημε και σε φωτοστατική ανατύπωση των δύο βιβλίων του Σχολάρχου που αναφέρονται στη Νίσυρο, χωρίς καμιά παρέμβαση στο πρωτότυπο. Έτσι παρέχουμε σε οποιοδήποτε ενδιαφερόμενο την άμεση πρόσβαση στα έργα του, δεδομένου ότι λίγα μόνον αντίτυπα των πρωτοτύπων υπάρχουν σήμερα.

Όπως πάντοτε, στον τόμο έχουν καταχωρισθεί ενδιαφέρουσες εργασίες αξιόλογων χειριστών της γραφίδας, με προεξάρχουσα την εργασία του συμπατριώτου μας καθηγητού του ΑΠΘ κ. Ζαχαρία Τσιρπανλή, γνωστού ερευνητού και εντρυφούς μελετητού ιστορικών αρχείων, του γνωστού ιστορικού με τις Νισύρικες ρίζες Βασ. Χατζηβασιλείου, του

δόκιμου συγγραφέα Γεωργίου Πρίντζιπα, της Διευθύντριας της ΚΒ Εφορείας Αρχαιοτήτων Δωδεκανήσου κας Μελίνας Τσοποτού-Φιλήμονος, των αρχαιολόγων κ.κ Μ. Καρανίκη και Τ. Μαρκέτου και του γνωστού για τις έρευνές του στα Νισύρικα μνημεία και τη Νισύρικη φύση Δ/ντού της 13ης Εφορείας Αρχαιοτήτων Δρος Ι. Βολανάκη.

Άξιο ιδιαιτέρας μνείας είναι το γεγονός ότι υπάρχουν δύο εργασίες από μόνιμο κάτοικο του νησιού που χαρακτηρίζεται από την μεγάλη καλλιέργειά της. Ελπίζουμε και η ιδία να συνεχίσει τη συνεργασία της αλλά και άλλοι να την ακολουθήσουν.

Η έκδοση αυτή κατέστη δυνατή χάρις στην ευγενική χορηγία του Επαρχείου Κω. Θερμές εκφράζονται ευχαριστίες προς την Έπαρχο κα Μαρία Κυπραίου τόσον για την προθυμία με την οποίαν ικανοποίησε το αίτημά μας, όσον και για τα καλά της λόγια προς την Εταιρεία μας.

Ευχαριστίες επίσης οφείλονται στους συνεργάτες του τόμου για τα άρθρα με τα οποία τον κοσμούν, στα μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου της Εταιρείας για την αμέριστη συμπαράσταση και συνδρομή τους στην όλη διαδικασία και στο τυπογραφείο των συμπατριωτών μας κ.κ. Κωνσταντίνου και Νικήτα Καράλη για την όπως πάντα ποιοτική δουλειά τους.

Αθήναι 21 Ιουνίου του 2009,
του νεομάρτυρος Νικήτα του Νισυρίου.

Κωνσταντίνος Διαμ. Χαρτοφύλης
Αντιναύαρχος Λ.Σ. (ε.α.)
Πρόεδρος Εταιρείας Νισυριακών Μελετών

Χαιρετισμός της Επάρχου Κω

Κ^{ας} Μαρίας Κυπραίου

ΝΟΜΑΡΧΙΑΚΗ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΥ
ΕΠΑΡΧΕΙΟ ΚΩ

Προς
Την Εταιρεία Νισυριακών Μελετών

κ. Πρόεδρε,

Αναγνωρίζοντας τις προσπάθειες που καταβάλλετε για τη διαφύλαξη και προβολή κάθε ιστορικού και λαογραφικού στοιχείου της Νισύρου, καθώς και το σημαντικό έργο που επιτελείτε για την παράδοση και την προστασία του περιβάλλοντος, αισθάνομαι ιδιαίτερη ικανοποίηση, που μας δίνεται η ευκαιρία να αναλάβουμε οικονομικά την έκδοση του **18ου τόμου των «ΝΙΣΥΡΙΑΚΩΝ».**

Ένα τόμο αφιερωμένο σε μια σπουδαία προσωπικότητα της Νισύρου, το Σχολάρχη **Γεώργιο Ι. Παπαδόπουλο.** Ένα σημαντικό άνθρωπο, το έργο του οποίου αποτελεί κατάθεση ψυχής και παρακαταθήκη για την ιδιαίτερη πατρίδα του τη Νίσυρο, αλλά και για τη Δωδεκανησιακή πνευματική οικογένεια.

Τα θερμά μου συγχαρητήρια σε σας κύριε Πρόεδρε καθώς και στα μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου της Εταιρείας Νισυριακών Μελετών για αυτήν την πρωτοβουλία σας, που συμβάλλει στη διατήρηση της μνήμης και ανάδειξη της ιστορίας μας.

Η Έπαρχος
Μαρία Κυπραίου

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ι. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ
Ο ΣΧΟΛΑΡΧΗΣ ΤΗΣ ΝΙΣΥΡΟΥ

Βασίλης Σ. Χατζηβασιλείου
Δικηγόρος, Ιστορικός

«Παιδεία βακτηρία βίου επί βροττοίς»

(Η Εκπαίδευση είναι στήριγμα ζωής για τους ανθρώπους)

ΜΕΝΑΝΔΡΟΣ

Κατ' αρχήν θέλω να ευχαριστήσω τον Πρόεδρο του Διοικητικού Συμβουλίου της Εταιρείας Νισυριακών Μελετών κ. Κων/νο Διαμ. Χαρτοφύλη για την τιμή που μου έκανε προτείνοντας μου να γράψω για έναν άνθρωπο με τεράστια προσφορά στην ιδιαίτερη πατρίδα του. Κάθε άνθρωπος είναι δημιούργημα όχι μόνο της κληρονομικής του καταβολής και των επιδράσεων που ασκεί πάνω του το φυσικό και το ανθρώπινο περιβάλλον, αλλά και της δικής του θέλησης και προσπάθειας, του προσωπικού του αγώνα, που τον οδηγεί στην ολοκλήρωση. Μια τέτοια περίπτωση ολοκληρωμένης προσωπικότητας, βαθύτατα πεπαιδευμένης, που άφησε τα ανεξίτηλα σημάδια της στο πνευματικό γίγνεσθαι του μικρού νησιού της Νισύρου, είναι και ο Σχολάρχης Γεώργιος Παπαδόπουλος, ο σκαπανέας της Νισυριακής Λαογραφίας, Παιδαγωγικής και Ιστορίας.

Ο Γεώργιος Παπαδόπουλος, γιος του Παπά-Ιωάννη Ζαπέτη[1] γεννήθηκε

---

1. Ο ίδιος αναφέρει το ονοματεπώνυμο του πατέρα του στο 80σέλιδο βιβλίο του *«Νισυριακόν Ημερολόγιον του έτους 1923»,* Τύποις Ν. Ι. Νικολαΐδου, Κως 1922, σ. 52. Ακολουθεί το γενεαλογικό δένδρο της οικογένειας Ζαπέτη, όπως το συνέταξε ο Κων/νος Διαμ. Χαρτοφύλης, που τον ευχαριστώ και από τη θέση αυτή:

στην *Πορφυρίδα* Νίσυρο το 1849[2]. Αυτοβιογραφούμενος σε ιστορικό του πόνημα[3] σημειώνει ότι υπήρξε: *«Τελειόφοιτος της Μεγάλης του Γένους Σχολής και διετής της Φιλολογίας του Εθνικού Πανεπιστημίου. Εδίδαξεν επί τριακονταετίαν εις διάφορα μέρη της Τουρκικής Αυτοκρατορίας, εξ ων 15 έτη συνεχώς εν τη συνοικία του Χάσκιοϊ[4] της Κωνσταντινουπόλεως και 10 εν τη πατρίδι του κατά διαφόρους εποχάς».*

Οπλισμένος, λοιπόν, με την ευρυμάθεια που του πρόσφερε η σπουδή του στην ακμάζουσα τότε Μεγάλη του Γένους Σχολή, κλήθηκε να διδάξει με ζέση και αγάπη τους ελληνόπαιδες τόσο στην αλλοδαπή, όσο και στη γενέτειρά του. Είναι η ίδια αγάπη, που τον οδήγησε στην αναζήτηση, συλλογή, καταγραφή και απόδοση με το δικό του τρόπο της πρώτης αξιόλογης γλωσσικής και ποικίλης λαογραφικής ύλης της Νισύρου.

Έτσι σε περιοδικό του έτους 1884, που εξέδωσε ο Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος της Κωνσταντινουπόλεως[5] διαβάζουμε ένα άρθρο του με τίτλο : *«Συλλογή λέξεων και διαφόρων δημοτικών ασμάτων της νήσου Νισύρου»*[6]. Σε διεξαχθέντα διαγωνισμό του ιδίου Συλλόγου ο Παπαδόπουλος βραβεύτηκε το 1891 με το Ζωγράφειο Έπαθλο όταν υπέβαλε τη *«Γλωσσική Ύλη της Νήσου Νισύρου»,* η οποία περιελάμβανε: Λεξιλόγιο, Δημοτικά Άσματα, Δίστιχα, Παροιμίες, Αινίγματα, Λογοπαίγνια, Ονόματα Τοποθεσιών και Παραμύθια. Ο ιστορικός αυτός Σύλλογος τίμησε τον Παπαδόπουλο δημοσιεύοντας το γλωσσικό του έργο για τη Νίσυρο στο έγκριτο έντυπό του «Ζωγράφειος Αγών»[7]. Τα δημοτικά τραγούδια και τα παραμύθια της συλλογής αυτής αναδημοσιεύθηκαν μαζί με άλλα από τον Κώστα Σακελλαρίδη[8] με ανάλογο σχολιασμό. Στα αρχεία της Ακαδημίας Αθηνών βρίσκεται επίσης λαογραφικό υλικό από τη

---

2. Γεωργίου Ν. Καζαβή, Νισύρου Λαογραφικά, Νέα Υόρκη 1997 (Α΄Έκδοση 1940), σ.86.

3. Γεωργίου Παπαδοπούλου, Γενική Γεωγραφική και Ιστορική Περιγραφή Αρχαία και Νεωτέρα της Νήσου Νισύρου κλπ.,1909, σ.51

4 .Προάστιο της Κων/πόλεως που οι Έλληνες ονόμαζαν Πικρίδιον.

5. Ο Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος της Κωνσταντινουπόλεως υπήρξε ταυτόχρονα Ακαδημία, Πανεπιστήμιο και Υπουργείο Παιδείας του Ελληνισμού της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ιδρύθηκε το 1861 και μεταστεγάστηκε το 1873, χάρη σε δωρεά του τραπεζίτη Χρηστάκη Ζωγράφου (1820-1896), σε ιδιόκτητο μέγαρο. Ο δωρητής αυτός καθιέρωσε το «Ζωγράφειο διαγώνισμα» για την ενίσχυση των Ελλήνων συγγραφέων και καλλιτεχνών. Το αρχείο, η βιβλιοθήκη, η λαμπρή επετηρίδα, η προσεκτική επιλογή των μελών, η υψηλή ποιότητα των διαλέξεων και της διδασκαλίας, κατέστησαν τον Σύλλογο πασίγνωστο στη διεθνή επιστημονική ομήγυρη ως «το πρώτον εν τη Πόλει ανώτερον ενδιαίτημα των Μουσών». Δυστυχώς δημεύθηκε αιφνιδιαστικά από τις Τουρκικές Αρχές το 1925, το δε αρχείο και το πολυτιμότερο μέρος της βιβλιοθήκης του απεστάλησαν στην Άγκυρα.

6. Ο εν Κωνσταντινουπόλει Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος. Σύγγραμμα Περιοδικόν 19 (1884-1885) σσ. 190-208.

7. Ζωγράφειος Αγών, ο εν Κωνσταπνουπόλει Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος , ήτοι Μνημεία της Ελληνικής Αρχαιότητας ζώντα εν τω νυν Ελληνικώ λαώ. Κων/πολις Ι (1891) σσ. 381-428.

8. Κώστα Σακελλαρίδη, *«Το Νισύρικο δημοτικό τραγούδι»* Νισυριακά, τόμος 2 (1965) σ. 5 κ. επ. Του ιδίου, *«Νισύρικα Παραμύθια»,* Νισυριακά, τόμος 5 (1976) σ. 5 κ. επ.

συλλογή του Παπαδοπούλου, σταλμένο από τον ίδιο το 1908[9], αλλά και από τον Ελληνικό Φιλολογικό Σύλλογο της Κων/πόλεως.

Ο διακεκριμένος Άγγλος ελληνιστής και πανεπιστημιακός καθηγητής Richard M. Dawkins, που μετέφρασε και εξέδωσε τα *«45 Παραμύθια της Δωδεκανήσου »*- συλλογή του Κώου αρχαιοδίφη και συλλέκτη λαογραφικού υλικού Ιακώβου Ζαρράφτη - σε εισαγωγικό του σημείωμα κατατάσσει τον Γεώργιο Παπαδόπουλο ανάμεσα στους λόγιους (scholars)[10] που αποτελούσαν τον Φιλολογικό Σύλλογο της Κων/πόλεως προς τα τέλη του 19ου αιώνα , γιατί εκτός από την αγάπη τους για τα γράμματα της χώρας τους, διέσωσαν για τις επερχόμενες γενεές ένα τεράστιο όγκο ενδιαφέροντος και πολύτιμου υλικού που αλλιώς θα είχε ολότελα χαθεί. Προσθέτει δε στο αγγλικό κείμενό του την ελληνική φράση : *«Αιωνία η μνήμη αυτών»*[11].

Στα πλαίσια της εκπαιδευτικής του δραστηριότητας ως Σχολάρχης στο προάστιο του Χάσκιοϊ και με γνώμονα το διακαή του πόθο να παιδαγωγήσει ελληνοπρεπώς τη μαθητιώσα νεολαία ο Γεώργιος Παπαδόπουλος σχολίασε και εξέδωσε από το Πατριαρχικό Τυπογραφείο της Κων/πόλεως το 1893 το έργο του Πλουτάρχου *«Περί Παίδων Αγωγής», «προς χρήσιν των Ελληνικών και Αστικών Σχολείων και Παρθεναγωγείων».* Το αποτελούμενο από 81 σελίδες πόνημά του κυκλοφόρησε με άδεια του Τουρκικού Υπουργείου Δημόσιας Εκπαίδευσης και είναι αφιερωμένο στον Μητροπολίτη Ηρακλείας Γερμανό[12]:

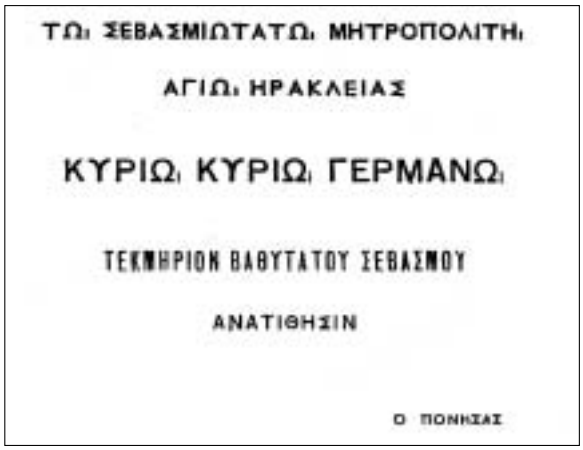
ΤΩι ΣΕΒΑΣΜΙΩΤΑΤΩι ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗι

ΑΓΙΩι ΗΡΑΚΛΕΙΑΣ

ΚΥΡΙΩι ΚΥΡΙΩι ΓΕΡΜΑΝΩι

ΤΕΚΜΗΡΙΟΝ ΒΑΘΥΤΑΤΟΥ ΣΕΒΑΣΜΟΥ

ΑΝΑΤΙΘΗΣΙΝ

Ο ΠΟΝΗΣΑΣ

---

9. *«Λεξικολόγιον Νισυριακόν » -Προλογικά του Νικήτα Ι. Κουμέντου,* Νισυριακά, τόμος 9 (1984) σ. 276.

10. Τους μνημονεύει ο Dawkins κατά σειρά: Ζαρράφτης της Κω, Μανωλακάκης και Μιχαηλίδης - Νουάρος της Καρπάθου, Χαβιαράς και Γρηγορόπουλος της Σύμης, Διαμαντάρας του Καστελλορίζου, Παπαδόπουλος της Νισύρου, Μαλανδράκης της Πάτμου κ.ά.

11.R.M.Dawkins, Forty -five Stories From the Dodekanese. Cambridge at the University Press 1950, σ.2.

12. Πρόκειται για τον Γερμανό Καββακόπουλο, ο οποίος διετέλεσε Μητροπολίτης Κω (1866-1876), έπειτα Ρόδου (1876-1888), έπειτα Ηρακλείας (1888-1897), έπειτα Χαλκηδόνος (1897-1913) και τέλος Οικουμενικός Πατριάρχης (1913-1919).Υπήρξε η ψυχή της αντίστασης του Πατριαρχείου το 1890, όταν η Πύλη αποπειράθηκε να μειώσει τα προνόμια της Εκκλησίας. Ο Γερμανός, Μητροπολίτης τότε Ηρακλείας, επέμεινε στην ιδέα της κήρυξης της Εκκλησίας *εν διωγμώ* και αυτό οδήγησε σε αναδίπλωση την Οθωμανική Κυβέρνηση, η οποία διατήρησε τελικά το προνομιακό καθεστώς της Εκκλησίας άθικτο. Σ'αυτόν, λοιπόν, τον άξιο Ιεράρχη αφιέρωσε το πόνημά του ο Σχολάρχης Γεώργιος Παπαδόπουλος.

ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ

Ο ΠΕΡΙ ΠΑΙΔΩΝ ΑΓΩΓΗΣ

ΣΧΟΛΙΑΣΘΕΙΣ

πρὸς χρῆσιν τῶν Ἑλληνικῶν καὶ Ἀστικῶν σχολείων
καὶ Παρθεναγωγείων

ΥΠΟ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ

Σχολάρχου Χάσκιοϊ

Ἄδεια τοῦ Ὑπουργείου τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως ὑπ' ἀριθμὸν 54
καὶ χρονολογίαν 29 Σεπτὰ 1310, 6 Μαΐου 1309 (1893)

«Καὶ οἱ πατέρες, μὴ παροργίζετε τὰ τέκνα ὑμῶν,
ἀλλ' ἐκτρέφετε αὐτὰ ἐν παιδείᾳ καὶ νουθεσίᾳ
Κυρίου. (Παύλου, Ἐφ. κεφ. ϛ', στ. δ').

ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ

ΑΩΞΓ

ΕΚ ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ

Γνωρίζει ο Παπαδόπουλος ότι με το *«Περί Παίδων Αγωγής»* έργο του ο πολυγραφότατος Πλούταρχος (50-120 μ.Χ.) δείχνει να έχει συγκρότηση ειδικού παιδαγωγού και βαθύτατη γνώση της παιδικής και της όλης ψυχολογίας, καθώς στην πραγματεία του αυτή ο αρχαίος Βοιωτός συγγραφέας μνημονεύει τους κατάλληλους τρόπους για τη διαπαιδαγώγηση του ανθρώπου από την ώρα της γέννησής του μέχρι του τέλους του βίου του, τονίζοντας, μάλιστα, ότι για να πετύχει το σκοπό στον οποίον αποβλέπει η αγωγή των νέων πρέπει να συνυπάρξουν τρία βασικά στοιχεία: η *φύσις* (φυσική προδιάθεση), *ο λόγος* (μάθηση και πνευματική καλλιέργεια) και *το έθος* (άσκηση). Γιαυτό και στον Πρόλογό του ο Νισύριος Σχολάρχης σημειώνει μεταξύ των άλλων:

«Παις έχων τον νουν μεμορφωμένον και την καρδίαν αμόρφωτον ομοιάζει αγγείω έξωθεν μεν κεχρυσωμένω, έσωθεν δε πεπληρωμένω ρύπου και ακαθαρσίας... θέλετε, λοιπόν, φιλόστοργοι γονείς και επιθυμείτε της ευαγωγίας των υιών και θυγατέρων υμών; θέλετε, ίνα ίδητε τα τέκνα υμών βαδίζοντα την οδόν της αρετής; Επιθυμείτε, τέλος, ίνα παράσχητε τη κοινωνία καλούς πολίτας, ευσεβείς χριστιανούς και μητέρας επισταμένας την καλήν ανατροφήν; ζητήσατε τας ωφελείας ταύτας και την ηθικήν σωτηρίαν των τέκνων υμών παρά τω Πλουτάρχω, εκ των Ηθικών συγγραμμάτων του οποίου ηρύσθησαν και αρύονται τας παιδαγωγικάς αυτών γνώσεις οι μεγάλοι και έξοχοι παιδαγωγοί της Δύσεως.

Ταύτα έχων εν τω νω προέβην, το γε νυν, εις την έκδοσιν του παρόντος λόγου, τούτο μεν, ίνα καταστήσω την διάνοιαν αυτού καταληπτήν τοις τε μαθηταίς και μαθητρίαις, τούτο δε, ίνα δω αφορμήν τοις κρείττοσιν εμού προς αναδίφησιν και διάδοσιν των ηθικών παιδαγωγικών θησαυρών του Πλουτάρχου.

Εν Κωνσταντινουπόλει, τη 7 Απριλίου 1893

Ο ΠΟΝΗΣΑΣ»

Στη συνέχεια ο Παπαδόπουλος, αφού παραθέτει στο πόνημά του το βίο του Πλουτάρχου, μας δίνει έπειτα τους τίτλους των παραγράφων του έργου *«Περί Παίδων Αγωγής»* σαν αναλυτική περίληψη και ακολουθεί το αυθεντικό κείμενο στην αρχαία αττικίζουσα γλώσσα- χωρίς, βέβαια, μετάφραση στη νεοελληνική - αλλά με πυκνό αριθμό ερμηνευτικών των λέξεων υποσημειώσεων και με ανάλογες γραμματικές και συντακτικές παρατηρήσεις, που υποβοηθούν διδάσκοντες και διδασκόμενους.

Το πόνημα κλείνει με έναν εκτενή Κατάλογο με τα ονόματα *«των φιλομούσων συνδρομητών»* που είχαν την ευγένεια να προμηθευτούν αυτή την έκδοση, τόσο από την Κων/πολη, τις γύρω περιοχές και την Οδησσό, όπου ανθούσε τότε ο Ελληνισμός, όσο και από τα νησιά Κω και Νίσυρο.

΄Εχοντας κατά νου ο Παπαδόπουλος ότι η έγκυρη γνώση του παρελθόντος, των γεγονότων - πράξεων, συναισθημάτων, ιδεών - που έζησαν οι άνθρωποι του μικρού νησιού του στη διαδοχή των περασμένων χρόνων, τα οποία κρίνονται αξιομνημόνευτα, θέλησε να συγγράψει μιαν ιστορική πραγματεία για να αποδώσει έτσι στη φιλτάτη του πατρίδα Νίσυρο *«τα θρέπτρα»* και στους συμπατριώτες του και επισκέπτες των λουτρών της ένα *«ευχάριστον και τερ-*

ΓΕΝΙΚΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΗ

ΚΑΙ

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ

ΑΡΧΑΙΑ ΚΑΙ ΝΕΩΤΕΡΑ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΝΙΣΥΡΟΥ

ΜΕΤΑ ΤΩΝ ΠΕΡΙΞ ΜΙΚΡΩΝ ΝΗΣΩΝ
ΚΑΙ ΑΙ ΘΕΡΜΟΠΗΓΑΙ ΑΥΤΗΣ

ΥΠΟ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ

ΣΧΟΛΑΡΧΟΥ

«οὐδὲν γλυκιον πάτρης»

ΕΝ ΝΙΣΥΡΩι

1909

Ἡ ἀνατύπωσις ἐπιφυλάττεται ἀποκλειστικῶς τῷ συγγραφεῖ, διὸ καὶ πᾶν ἀντίτυπον μὴ φέρον τὴν ἰδιόχειρον ὑπογραφήν μου καταδιώκεται ποινικῶς κατὰ τὸν νόμον.

ΤΥΠΟΙΣ "ΑΡΜΟΝΙΑΣ„

πνόν ανάγνωσμα». Εξέδωσε, λοιπόν, το 1909, Τύποις «Αρμονίας» [στη Σμύρνη;] το αποτελούμενο από 109 σελίδες σύγγραμμά του με τίτλο: «Γενική Γεωγραφική και Ιστορική Περιγραφή Αρχαία και Νεωτέρα της Νήσου Νισύρου, μετά των πέριξ μικρών νήσων και αι Θερμοπηγαί αυτής».

Είναι η πρώτη ιστορική καταγραφή της Νισύρου, που είδε το φως της δημοσιότητας. Ο συγγραφέας ξεκινάει με το γεωγραφικό και γεωλογικό πλαίσιο του νησιού, συνεχίζει με τους πρώτους κατοίκους του και περιγράφει τα φρούρια, τα ακρωτήρια, τους λιμένες και τα όρη της Νισύρου. Αναφέρεται στους τρεις τότε δήμους του νησιού *(Μανδράκιον, Εμπορείον, Νικεία)* και επανέρχεται περιγράφοντας τη φυσική κατάσταση με αναφορές στα ύδατα, τα μέταλλα και τα προϊόντα του. Εξιστορεί τα της διοικητικής εν γένει δομής, επισημαίνοντας τα όσα ίσχυαν για το καθεστώς του κατ'αποκοπήν φόρου (μακτού), για τη δημογεροντία και για την εκκλησιαστική υπαγωγή της Νισύρου στη Μητρόπολη της Ρόδου. Εισέρχεται έπειτα στην *ηθική κατάσταση* των κατοίκων, περιγράφοντας τα σχετικά με την εκπαίδευση στο νησί και την ανάδειξη των Νισυρίων Επιστημόνων (ιατρών, νομικών, διδασκάλων, κληρικών κ.ά.), τους οποίους μνημονεύει ονομαστικά.

Συνεχίζει με την ηθογραφία του νησιού του αφηγούμενος τα του αρραβώνα και γάμου, ενώ παραθέτει και τους στίχους του αντιπροσωπευτικότερου νισύρικου τραγουδιού: *το περιόλι.* Περιγράφει επίσης πώς γίνονταν οι βαπτίσεις και οι κηδείες καθώς και ποιά ήταν η τοπική ενδυμασία των ανδρών, των γυναικών και της νύφης. Για τα Ιαματικά Λουτρά της Νισύρου αφιερώνει χωριστό κεφάλαιο, όπως ακόμη και για τις πέντε μικρονησίδες (Γιαλί, Στρογγυλή, Πυργούσα, Παχεία και Αντιλέγουσα). Ακολουθεί αλφαβητικό Νισυριακό Λεξιλόγιο (περί τις 262 λέξεις) και η πραγματεία του κλείνει με πληρέστατο ονομαστικό- κατά τόπους- Κατάλογο των Φιλομούσων Συνδρομητών.

Το έτος 1922 ο Σχολάρχης πλέον της Νισύρου[13] Γεώργιος Παπαδόπουλος εξέδωσε σε 80 σελίδες και τύπωσε στο τυπογραφείο του Νικολάου Ι. Νικολαΐδη στην Κω[14] το *Νισυριακόν Ημερολόγιον του έτους 1923.* Το ημερολόγιο αυτό, που ήταν το πρώτο και τελευταίο της έκδοσής του, το αφιέρωσε ο Παπαδόπουλος στο Σύλλογο Νισυρίων Αμερικής *Γνωμαγόρας,* που ιδρύθηκε στη Νέα Υόρκη το 1915. Στο εξώφυλλό του, μάλιστα, φέρει το γνωστό απόφθεγμα του Σωκράτη: *«Τιμιώτερον, σεμνότερον και αγιώτερον πάντων η πατρίς». «Εν Νισύρω 1922».*

---

13. Τον τίτλο του Σχολάρχη πήρε ο Παπαδόπουλος και στη Νίσυρο, όταν διορίστηκε Διευθυντής στην οκταθέσια *Ομήρειο* Αστική Σχολή, αναλώνοντας τη ζωή του για την ηθική και πνευματική ανύψωση των μαθητών του.

14. Πρόκειται για το τυπογραφείο, που ίδρυσε το 1915 στην Κω ο επ'αδελφή γαμπρός του Αρχιμανδρίτη Φιλήμονα Φωτοπούλου Νικόλαος Νικολαΐδης και στο οποίο τυπώθηκαν αρκετά έντυπα της Κω, όπως τα 23 μικρά τεύχη τσέπης των ετών 1916-1939, 30 περίπου σελίδων το καθένα, του *Κωακού Ημερολογίου,* που εξέδιδε ο Φιλήμων Φωτόπουλος. Περισσότερα βλέπε Βασίλη Σ. Χατζηβασιλείου, Ιστορία της Νήσου Κω. Αρχαία-Μεσαιωνική-Νεότερη, έκδ. Δήμου Κω 1990, σσ. 660-661.

ΝΙΣΥΡΙΑΚΟΝ
ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟΝ
ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1923

ΥΠΟ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ
ΣΧΟΛΑΡΧΟΥ

ΕΤΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΤΙΜΙΩΤΕΡΟΝ, ΣΕΜΝΟΤΕΡΟΝ ΚΑΙ ΑΓΙΩΤΕΡΟΝ
ΠΑΝΤΩΝ Η ΠΑΤΡΙΣ

ΕΝ ΝΙΣΥΡΩ 1922

ΕΚ ΤΥΠΟΙΣ Ν. Ι. ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ
1922

Προηγείται αρχικά στο έντυπο το κατά μήνα και ημέρα ημερολόγιο-εκκλησιαστικό εορτολόγιο με τις ενδείξεις των ημερομηνιών Ν(νέου Γρηγοριανού) και Π(παλαιού Ιουλιανού) ημερολογίου. Στο τέλος κάθε μήνα δημοσιεύονται χρήσιμες συμβουλές για την υγεία και ακολουθούν διάφορα ιστορικού περιεχομένου κείμενα, όλα γραμμένα από τον ίδιο τον Παπαδόπουλο, εκτός από δύο ποιήματα του Ιωάννη Λογοθέτη και Ι. Π. Καμπανή και ένα σύντομο άρθρο του Οδυσσέα Σακελλαρίδη σχετικό με το ισχύον στη Νίσυρο οικογενειακό και κληρονομικό δίκαιο, συμπεριλαμβανομένης και της προγαμιαίας δωρεάς. Ξεχωρίζουν δύο πολύ ενδιαφέροντα άρθρα του Παπαδόπουλου για το *«Γιαλί και το πηγάδι του Μιαούλη »* καθώς και *«Ο βράχος των καλογήρων »,* ενώ στις τελευταίες σελίδες παρέχονται χρήσιμες πληροφορίες για τα λειτουργούντα τη χρονιά εκείνη κοινοτικά σχολεία, με τα ονόματα των διευθυντών, καθηγητών, δασκάλων και τον αριθμό μαθητών και μαθητριών τους, τα δημαρχεία του νησιού, τις εκκλησιαστικές αρχές και επιτροπές, το πνευματικό δικαστήριο, τις εφορείες των σχολών και τις σχολικές δαπάνες σε ιταλικά φράγκα. Αναφέρονται επίσης και τα ονόματα του δημόσιου γιατρού και φαρμακοποιού στο Μανδράκι[15].

Τον Σεπτέμβριο του 1924, δύο χρόνια μετά την έκδοση του ημερολογίου του, ο Σχολάρχης της Νισύρου εγκατέλειψε τα εγκόσμια. Είχεν εισαχθεί στο νοσοκομείο *Ευαγγελισμός* της Αθήνας ύστερα από ασθένεια, η οποία τελικά τον οδήγησε στο θάνατο. Η προσωπικότητα του όμως καθώς και η σπουδαία παιδαγωγική, λαογραφική και ιστορική εργογραφία που άφησε πίσω του, κράτησαν ζωντανή την παρουσία του όχι μόνο ανάμεσα στους συμπατριώτες του[16], αλλά και στην ευρύτερη Δωδεκανησιακή πνευματική οικογένεια. Γιατί το έργο του Γεωργίου Παπαδοπούλου ήταν και παραμένει πάντα μια πορεία πνεύματος και κατάθεση ψυχής. Μια συμβολή στα δωδεκανησιακά γράμματα και δείγμα άμετρης λατρείας προς τη μικρή πολυαγαπημένη του Νίσυρο.

---

15. Για το *«Νισυριακόν Ημερολόγιον»* του Παπαδόπουλου διάβαζε ακόμη Μιλτιάδη Ιακ. Λογοθέτη, *«Ο περιοδικός τύπος της Νισύρου (1914-1978)»* στα Νισυριακά 6 (1978) σσ. 68-70.

16. Ο Νικήτας Ι. Κουμέντος στα Νισυριακά 9 (1984) σσ .277-278 τον σκιαγραφεί: *Ευθυτενής, επιβλητικός, με λεπτα γιαλιά και μικρή περιποιημένη γενειάδα, τυπος λογίου ανθρώπου, σοβαρός, φίλεργος, έντιμος, θρησκευόμενος και θερμός πατριώτης!*

Ιστορικά

ΠΗΓΕΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΙΔΙΩΤΙΚΟ ΒΙΟ ΤΩΝ ΝΙΣΥΡΙΩΝ

(18ος - 20ός αι.)

Ζαχαρίας Ν. Τσιρπανλής
Καθηγητής Α.Π.Θ.

Στη μνήμη
του χαμογελαστού παππού
Ζαχαρία Ν. Κλούτση

§ 1

Αντί προλόγου

Τον Σεπτέμβριο του 1977 ήταν η τελευταία φορά που, μετά την παιδική μου ηλικία, έμεινα με τους μακαριστούς γονείς μου σε παλαιό δίπατο νισύρικο σπίτι (ιδιοκτησίας της θείας μου Άννας, δίπλα στο καφενείο του παππού στον Άι-Σάββα). Όλον εκείνο τον μήνα τον αφιέρωσα σε αρχειακές έρευνες στο τότε υφιστάμενο Ειρηνοδικείο Νισύρου, στη βιβλιοθήκη της Ιεράς Μονής Σπηλιανής και στο Δημαρχείο Μαντρακιού. Κράτησα σημειώσεις, προχώρησα σε ενημερωτικές περιγραφές χειρογράφων κωδίκων ή λυτών εγγράφων, αντέγραψα αρκετές νοταριακές πράξεις και ζήτησα διευκρινίσεις από συμπατριώτες για λέξεις, τοπωνύμια ή ανθρωπωνύμια, για πράγματα ή αντικείμενα της νισύρικης ζωής.

Το μεγαλύτερο ενδιαφέρον μου προσείλκυσαν οι κώδικες του Ειρηνοδικείου, προερχόμενοι από το αρχείο της Σπηλιανής. Βρίσκονταν με φροντίδα αραδιασμένοι στο γραφείο του ευγενούς ειρηνοδίκη, το οποίο στεγαζόταν στο πρώην ιταλικό διοικητήριο (γνωστό ως «καζάρμα», στο λιμάνι). Η είσοδος του Ειρηνοδικείου ήταν στο πλάι, προς τη μεριά της υδατοδεξαμενής. Εκεί πέρασα πάμπολλες ώρες, διεξερχόμενος τους εν λόγῳ κώδικες που περιείχαν πληθώρα δικαιοπρακτικών εγγράφων, δηλ. προικοσύμφωνα, διαθήκες, δωρητήρια, πράξεις αγο-

ραπωλησιών. Χρονολογικά κλιμακώνονται σ' ένα άνοιγμα 90 χρόνων, από το 1857 έως το 1948. Πρόκειται για θαυμάσιες πηγές, για ένα ανεξάντλητο ορυχείο μαρτυριών, που διαφωτίζουν την ιδιωτική ζωή των Νισυρίων, κατεξοχήν των κατοίκων του Μαντρακιού, κατά την όψιμη οθωμανική περίοδο και στα χρόνια της ιταλικής κατοχής.

Μετά το κλείσιμο του Ειρηνοδικείου Νισύρου, λίγο αργότερα (τέλη δεκαετίας του '70 - αρχές '80), οι κώδικες μεταφέρθηκαν στη γειτονική Κω και ετέθησαν υπό τη φύλαξη και δικαιοδοσία των εκεί συμβολαιογράφων. Χάρη στην ευγενική άδειά τους, ξανασυμβουλεύτηκα με άνεση τους ίδιους κώδικες, αντέγραψα πάρα πολλά νοταριακά έγγραφα και συστηματοποίησα όλο το υλικό, έτσι που σήμερα μπορώ να προβώ στην κατάθεση των παρακάτω διακριβωμένων στοιχείων.

Πρώτα πρώτα ας διευκρινίσω το πότε, πώς και ποιοί κώδικες πέρασαν από τη Μονή της Σπηλιανής στο Ειρηνοδικείο Νισύρου. Τις διευκρινίσεις τις βρίσκει κανείς σε πράξη παράδοσης-παραλαβής πέντε «βιβλίων» (δηλ. χειρογράφων κωδίκων) και επτά φακέλων με λυτά έγγραφα. Τοποχρονολογία: Μαντράκι, 20 Μαΐου 1949. Παρέδωσε ο ηγούμενος της Μονής αρχιμανδρίτης Κύριλλος Ρωμάνος (1927-1949) και παρέλαβε ο «συμβολαιογραφών ειρηνοδίκης Νισύρου» Διονύσιος Νικολ. Φίλιππας. Η πράξη αυτή έγινε προς εφαρμογή τής υπ' αρ. 1286/2.2.1949 εντολής του Υπουργείου Δικαιοσύνης, δηλ. ένα έτος μετά την επίσημη ενσωμάτωση της Δωδεκανήσου στο ελληνικό κράτος (7.3.1948).

Το σχετικό έγγραφο (γραμμένο με το χέρι) περιλαμβάνεται, σε φωτογραφική απόδοση – όχι μεταγραμμένο, στην έκδοση του ΑΣπ, 1330-1331. Σύντομη μνεία του βλ. στα Νισ. 13 (1994)200 αρ. 72.

Από τη φωτογραφία μετέγραψα το κείμενο, το οποίο και παραθέτω ολόκληρο, γιατί θα χρησιμεύσει σε όσα ακολουθούν.

[Το έγγραφο καλύπτει τις δύο περίπου όψεις, εμπρός-πίσω, της ίδιας σελίδας. Εφαρμόζω το μονοτονικό].

1

Παράδοση - παραλαβή χειρογράφων κωδίκων και λυτών εγγράφων

Μαντράκι
1949,
Μαΐου 20

Αριθ. 18.

Έκθεσις παραδόσεως και παραλαβής.

Εν Μανδρακίῳ Νισύρου σήμερον την 20ήν Μαΐου του χιλιοστού εννεακοσιοστού τεσσαρακοστού εννάτου έτους, ημέραν της εβδομάδος Παρασκευήν και ώραν 4 μ.μ., και εν τῃ Ιερᾷ Μονῇ Σπηλιανής, ημείς ο Αρχιμανδρίτης και Ηγούμενος κ. Κύριλλος Ρωμάνος[1] παρεδώσαμεν εις τον συμβολαιογραφούντα[2] ειρηνοδίκην Νισύρου[3] κ. Διονύσιον Νικολ. Φίλιππαν, συνεπείᾳ του υπ' αριθ. 1286/2-2-1949 εγγράφου του υπουργείου Δικαιοσύνης, τα κάτωθι βιβλία θρησκευτικής χρήσεως, ήτοι:

1ον) Ένα (1) βιβλίον των ετών 1857 – και 1894, εν τῳ οποίῳ έχουν καταχωρηθή προικοσύμφωνα. [*Βλ. εδώ § 2*].

2ον) Έν (1) βιβλίον των ετών 1895 – και 1922, περιέχον προικοσύμφωνα, διαθήκας, δωρητήρια και αφιερωτήρια. [*Βλ. εδώ § 3*].

3ον) Έν (1) βιβλίον των ετών 1923 – και 1931[4], περιέχον προικοσύμφωνα, διαθήκας και δωρητήρια. [*Βλ. εδώ § 4*].

4ον) Έν (1) βιβλίον των ετών 1858 – και 1885, περιέχον διαθήκας και πωλητήρια. [*Βλ. εδώ § 7*].

5ον) Έν (1) βιβλίον των ετών 1944 - και 1948[5], περιέχον προικοσύμφωνα. [*Βλ. εδώ § 6*].

6ον) Ένα φάκελλον, περιέχοντα ένα (1) πωλητήριον[6].

7ον) Ένα φάκελλον, περιέχοντα ένα (1) διανομητήριον[7].

8ον) Ένα φάκελλον, περιέχοντα δέκα || [*πίσω*] οκτώ (18) δωρητήρια[8].

9ον) Ένα φάκελλον, περιέχοντα μίαν (1) υιοθεσίαν[9].

10ον) Ένα φάκελλον, περιέχοντα δύο (2) διαζύγια[10].

11ον) Ένα φάκελλον, περιέχοντα δύο (2) προικοσύμφωνα[11].

Και 12ον) Ένα φάκελλον, περιέχοντα τριάκοντα τέσσαρας (34) διαθήκας[12].

Εφ' ᾧ συνετάχθη η παρούσα έκθεσις, ήτις, αναγνωσθείσα και βεβαιωθείσα, υπογράφεται ως έπεται:

Ο παραλαβών	Ο παραδούς
Συμβολαιογραφών Ειρηνοδίκης Νισύρου	Αρχιμανδρίτης Ηγούμενος
Δ. Φίλιππας	Ιεράς Μονής Σπηλιανής
	Αρχ. Κύριλ. Ρωμάνος

Σ η μ ε ι ώ σ ε ι ς

1. Διετέλεσε ηγούμενος της Σπηλιανής από το 1927 έως τον θάνατό του (1949). Βιογραφικά του: Κέντρης 1970, 41-44· Ν. Σακελλαρίδης 1978, 149. Άγνωστες πληροφορίες για τη ζωή του Κυρίλλου προκύπτουν από ανέκδοτα γράμματα του μητροπολίτη Ρόδου Αποστόλου [Τρύφωνος] (1913-1946), ο οποίος εκτιμούσε βαθύτατα τον ηγούμενο. Έτσι π.χ. διαπιστώνομε ότι ο Ρωμάνος, κατά το 1934-35, προσέ-

βλεπε σε θέση καθηγητή των θρησκευτικών στις κοινοτικές σχολές του Καστελλόριζου, με τη συγκατάθεση του μητροπολίτη. Στο Καστελλόριζο ο Ρωμάνος ήταν ιδιαίτερα αγαπητός: ΑΣπ, 1062-1063 (η εκπαιδευτική επιτροπή Καστελλορίζου προς τον Κύριλλο, 3.7.1934· του προσφέρεται μηνιαίος μισθός 300 λιρέτες· επιπλέον θα έχει ένα εισόδημα από τη θέση του αρχιερατικού Επιτρόπου και του εφημερίου του ναού του Αγ. Κωνσταντίνου)· επίσης ΑΣπ, 1097 (ο Ρόδου προς Ρωμάνο, 7.9.1935)· ο μισθός για την εν λόγῳ θέση στο Καστελλόριζο προσδιορίζεται τώρα στις 400 ή 450 λιρέτες τον μήνα· εδώ ο Απόστολος επιλέγει: «νομίζομεν ότι δύνασθε, εάν δεν έχετε έτερον κώλυμα, να μεταβήτε κατά την επιθυμίαν σας εις Καστελλόριζον, διερχόμενος διά Ρόδου, και κανονίζων μεθ' ημών τα της θέσεώς σου εν Νισύρῳ». Τελικά ο Ρωμάνος δεν έφυγε από τη Νίσυρο. Δεν γνωρίζω αν είχε κάποιες δυσκολίες (οικονομικές ή άλλες) και επιθυμούσε να εγκαταλείψει τη Σπηλιανή. Πάντως οι ετήσιες αποδοχές του στη Νίσυρο, το 1933-34, ανέρχονταν σε 4.000 λιρέτες ως δασκάλου των θρησκευτικών, και σε 3.240 λιρ. ως ηγουμένου· σύνολο: 7.240 (περί τις 603 λιρ. μηνιαίως)· βλ. Γνωμ. τχ. 27 (Ιανουάριος 1934)11. Την εκτίμησή του ο Απόστολος προς τον Κύριλλο θα την εκφράσει και λίγες μόλις ημέρες μετά τον θάνατο του μητροπολίτη Καρπάθου - Κάσου Γερμανού Μονούδη ή Μονοδιάδη († Ρόδος, 26.2.1940). Στις 4.3.1940 (Ρόδος, Απόστολος προς Ρωμάνο), ο μητροπολίτης σκέφτεται να προτείνει διάδοχο του Γερμανού τον ηγούμενο: «...θα επεθύμουν να έχω όλως ιδιαιτέρως την γνώμην σας, αν δύναμαι να προτείνω την υποψηφιότητά σας» (ΑΣπ, 1134). Δεν βρήκα την απάντηση του Κυρίλλου. Πάντως δεν έγινε τίποτε. Άλλωστε και οι προτάσεις του Αποστόλου προς τις ιταλικές αρχές είχαν διαφορετικές κατευθύνσεις: Απόστολος 1, 237-240.

2. Επί τουρκοκρατίας και ιταλοκρατίας (έως τον Νοέμβριο του 1938· βλ. πιο κάτω § 5) συμβολαιογραφικά καθήκοντα στα Δωδεκάνησα εκτελούσε συνήθως ο Γραμματέας της Δημογεροντίας. Ειδικά στη Νίσυρο είναι γνωστή η δραστηριότητα ως «νοταρίου» του Νικολάου Σακελλαρίδη (από τη δεκαετία τουλάχιστο του 1850 έως το 1884/1885): βλ. έγγρ. 2 σημ. 42. Επρόκειτο, βέβαια, για πρακτικό «νοτάριο», που όμως, λίαν ικανοποιητικά, ανταποκρίθηκε στις απαιτήσεις της εποχής. Από το χέρι του έχουν σωθεί προικοσύμφωνα, πωλητήρια, διαθήκες και άλλα δικαιοπρακτικά έγγραφα (βλ. π.χ. τα 2, 7 Α′ - 7 Ι′). Στα 1914 η Δημογεροντία της Νισύρου αποκρυστάλλωσε σε κανονισμό το προγενέστερο εθιμικό καθεστώς. Στο άρθρο 18, μεταξύ άλλων, αναφέρεται ότι ο Γραμματέας της Δημογεροντίας «συντάττει όλας τας συμβολαιογραφικάς πράξεις, άς και συνυπογράφει, και κρατεί όλα τα αναγκαία βιβλία και ευρετήρια»: Κ. Σακελλαρίδης 1959, 26. Γι' αυτό και συχνά ονομάζεται «συμβολαιογραφών Γραμματεύς Δήμου Μανδρακίου» (πρβλ. εδώ έγγρ. 4 Γ′). Οφείλω, ωστόσο, να παρατηρήσω ότι στη Νίσυρο μπορεί να «συμβολαιογραφεί» και ο αρχιερατικός Επίτροπος του μητροπολίτη Ρόδου (πρβλ. έγγρ. 4Ε′: Κύριλλος Ρωμάνος, ο οποίος τελικά κρατά τους σχετικούς κώδικες· άλλωστε αυτός τους παρέδωσε το 1949 στον δικαστικό εκπρόσωπο της Πολιτείας). Ας διευκρινισθεί εξάλλου, ότι ο Mario Lago με το κυβερνητικό διάταγμά του της 31.10.1931 είχε δεχτεί να διατηρηθεί στα γραφεία των θρησκευτικών κοινοτήτων της Δωδεκανήσου η προϋπάρχουσα αρμοδιότητα για τη σύνταξη πράξεων διαθήκης, συστάσεως διατροφής μεταξύ συζύγων και προίκας επ' ευκαιρίᾳ του γάμου (Θεοδωρόπουλος, 318). Το σύστημα αυτό ίσχυσε και μετά την εισαγωγή στα Δωδεκάνησα, από την 1.1.1932, του ιταλικού Αστικού Κώδικα (Θεοδωρόπουλος, 36, 324-326), έως την 15.11.1938. Για τα χρόνια μετά το 1938 έως το 1944 βλ. εδώ § 6. Δεν είναι, λοιπόν, περίεργο που το 1947 δεν υπήρχαν έλληνες συμβολαιογράφοι και συμβολαιογραφεία στα Δωδεκάνησα· βλ. Δωδεκάνησος 1947 Α′, 249. Με την Ενσωμάτωση εισήχθησαν στα νησιά, εκτός των άλλων, και οι ελληνικές διατάξεις περί συμβολαιο-

γράφων και συμβολαιογραφείων (Ν. 510|1947. ΦΕΚ Α-298|22.11.1947, άρθρο 4): Δωδεκάνησα 1998, 166. Αργότερα, την 8/10 Μαρτίου 1951 (νόμος υπ' αρ. 1688), θεσπίστηκε μία θέση συμβολαιογράφου στη Νίσυρο (Θεοδωρόπουλος, 530). Δεν γνωρίζω όμως αν «πληρώθηκε» ποτέ.

3. Σχετικά με τον θεσμό του ειρηνοδίκη στη Νίσυρο υπενθυμίζω το κυβερνητικό διάταγμα υπ' αρ. 8/29.11.1914 του ιταλού διοικητή Δωδεκανήσου Giovanni Croce (Θεοδωρόπουλος, 279-284: Δικαστικός Οργανισμός). Κατά το κεφ. 1, άρθρο 3, αποφασίστηκε ο διορισμός και στη Νίσυρο ενός ειρηνοδίκη, ο οποίος θα επιλεγόταν μεταξύ των προκρίτων του τόπου. Αλλά, από την 31.10.1931, με το υπ' αρ. 196 διάταγμά του ο Mario Lago επέβαλε σημαντικές αλλαγές (το κείμενο στον Θεοδωρόπουλο, 309-317). Ειδικότερα, υπηρεσία ειρηνοδικείου θα λειτουργεί μόνο στις πόλεις Ρόδο και Κω, όπου και θα διορισθούν κατάλληλα πρόσωπα· στις άλλες κοινότητες των νησιών το ειρηνοδικείο ανετίθετο στον υπαξιωματικό που διοικούσε τη φρουρά της χωροφυλακής, με δικαιοδοσία επί του εδάφους της αρμοδιότητάς του. Οταν πραγματοποιήθηκε η Ένωση με την Ελλάδα, ψηφίστηκε η ίδρυση Ειρηνοδικείου και στο Μαντράκι Νισύρου για την απονομή της αστικής και ποινικής δικαιοσύνης: Νόμος 493 της 27.11.1947 (Θεοδωρόπουλος, 496-497=Δωδεκάνησα 1998, 168-169). Το επόμενο έτος, η Τήλος αποσπάστηκε από το Ειρηνοδικείο Νισύρου, με το Β.Δ. 25-1/10.2.1948 (Θεοδωρόπουλος, 597).

4. Υπάρχει και ο κώδικας με προικοσύμφωνα, από το 1931 έως το 1938 (βλ. πιο κάτω, § 5)· δεν αναφέρεται στο παρόν έγγραφο, διατηρείται όμως σήμερα στο γραφείο των συμβολαιογράφων της Κω.

5. Δεν έχω βρει τον κώδικα των ετών 1938-1944. Είναι η περίοδος της «αταξίας», εξαιτίας των διαταγμάτων υπ' αρ. 323, 324, 325/15.11.1938 του De Vecchi, σύμφωνα με τα οποία οι υπηρεσίες του Ληξιαρχείου αποσπάστηκαν από τις θρησκευτικές αρχές και περιήλθαν στην αποκλειστική πολιτική – ιταλική – δικαιοδοσία. Καταργήθηκαν τότε τα πνευματικά (θρησκευτικά) δικαστήρια και ενοποιήθηκαν τα συμβολαιογραφικά γραφεία υπό ιταλικό έλεγχο (τα κείμενα στον Θεοδωρόπουλο, 333-339). Βλ. και παρακάτω, § 6.

6. Ο φάκελος αυτός περιλαμβάνει αρκετά λυτά έγγραφα: α) Ρόδος, 1810, Μαΐου 25 (ή 21;)· ο Χασάν μπέης, μουτεβέλλαγάς τού σαντζακίου της Ρόδου, προς τον πρωτόγερο, τους γέροντες και τους προεστώτες του Μαντρακιού της Νισύρου· τους ανακοινώνει ότι πούλησε στον παπα-Γιάκομο «τον κάβον με το μεητάνη [τουρκ. meydan = έκταση, πλατεία] απ' έξο του μήλου του». Τονίζει εξάλλου ότι, αν κάποιος θέλει να φτιάξει άλλον μύλο, πρέπει να «τον κάμνη ησέ αλάργου μέρος», μακριά από τον προαναφερθέντα, για να μην εμποδίζει τη λειτουργία του πρώτου, και φυσικά ύστερα από άδεια του Χασάν μπέη. [Το έγγραφο, διπλωμένο στα τέσσερα, είναι σχισμένο και εφθαρμένο στις διπλώσεις]. β) Μαντράκι Νισύρου, 1861, Φεβρουαρίου 10. Οι πρόκριτοι του νησιού πιστοποιούν ότι ο Ιάκωβος χαζη-Δημητρίου, του ποτέ παπα-Ιακώβου, επρόσφερε μέρος από την πατρική ακίνητη περιουσία του στον αιτούντα «Ουσεΐν [=Χουσεΐν] βέη, χιλίαρχον, ως μεημούρην», ο οποίος θα κατασκευάσει εκεί «βασιλικήν φάμπρικαν προς καθαρισμόν της θειούχου γης». γ) Ανυπόγραφο και αχρονολόγητο υπόμνημα, σε τρεις πυκνογραμμένες σελίδες. Από το περιεχόμενο προκύπτει ότι συντάκτης είναι ο εγγονός (χωρίς μνεία του ονόματός του) τού παπα-Γιάκομου (βλ. πιο πάνω), γιος του Ιάκωβου χαζη-Δημητρίου και της Μαρίας Οικονόμου (βλ. παρακάτω). Ο συντάκτης αναφέρει το ιστορικό, από το 1810 και έπειτα, της μεταβιβασθείσας σ' αυτόν ιδιοκτησίας του παππού του, δηλ. του ανεμόμυλου και του πέριξ οικοπέδου. Εκθέτει με λεπτομέρεια τις νόμιμες ενέργειες, τις δικές του και των προγόνων του, ενάντια σ' αυτούς που προσπαθούν

να υφαρπάσουν την εν λόγῳ περιουσία του. Γράφτηκε σίγουρα μετά το 1861, και πριν το 1900. δ) Πωλητήριο· Μαντράκι, 1909, Μαΐου 8: η Μαρία Οικονόμου, σύζυγος του ποτέ Ιακώβου χαζη-Δημητρίου, πουλά στην κόρη της Άννα κτήματα που είχαν περιέλθει στην κυριότητα του Ιάκωβου μετά από δημοπρασία. Ανάμεσα σ' αυτά, και μία τάβλα «πλησίον του Φραζή του Μύλου, κυβερνητικής φάμπρικας». ε) Πωλητήριο· Μαντράκι, 1909, Μαΐου 9: η ως άνω Μαρία Οικονόμου πουλά στην κόρη της Μελπομένη οικόπεδο, «κείμενον πλησίον της κυβερνητικής φάμπρικας». στ) Τέσσερα έγγραφα, σε παλαιά τουρκική (αραβική) γραφή, αναφερόμενα στην ιδιοκτησία της οικογένειας χαζη-Δημητρίου (του 19ου αι.).

7. Είναι ένα (και μόνο) έγγραφο διανομής ακίνητης περιουσίας ανάμεσα στις δύο αδελφές Ειρήνη και Καλλιόπη Βροντολάλου (ή Βρονταλάλου) του Παντελή. Χρονολογία: 27 Ιουνίου 1945, Μαντράκι (επί αγγλοκρατίας). Τον συμβιβασμό επικυρώνει ο αρχιμανδρίτης Κύριλλος Ρωμάνος.

8. Είναι περισσότερα από 18 τα δωρητήρια αυτά: ένα συντάχτηκε στον Εμπορειό της Νισύρου την 21 Αυγ. 1907· είκοσι ένα, στο Μαντράκι, κατά χρονολογική σειρά: 18 Σεπτ. 1928, 27 Αυγ. 1929, 25 Δεκ. 1931, 21 Μαρτ. 1933, 20 Δεκ. 1933, 21 Δεκ. 1933, 21 Δεκ. 1933, 9 Ιουλ. 1934, 28 Απρ. 1937, 3 Αυγ. 1938, 11 Οκτ. 1938, 25 Ιανουαρ. 1946, 3 Απρ. 1946, 3 Απρ. 1946, 20 Μαΐου 1946, 20 Αυγ. 1946, 25 Αυγ. 1946, 28 Απρ. 1947, 26 Σεπτ. 1947, 26 Σεπτ. 1947, 20 Μαΐου 1948· δύο συντάχτηκαν στις Η.Π.Α. και έπειτα επικυρώθηκαν στο Μαντράκι: Νέα Υόρκη, 4 Απρ. 1938, και New Port, 3 Ιουλ. 1938. Η επικύρωση και των δύο έγινε στη Νίσυρο την 11 Οκτ. 1938. Συνολικά δηλ. έχομε 24 δωρητήρια.

9. Το μοναδικό αυτό «υιοθετικόν έγγραφον» συντάχτηκε στο Μαντράκι την 14 Μαΐου 1946 και επικυρώθηκε από τον συμβολαιογραφούντα αρχιμ. Κύριλλο Ρωμάνο. Το περιεχόμενο: Η Μαρία, χήρα του Ιωάννη παπα-Αντωνίου, το γένος χαζη-Νικολάου, «άπαις ούσα», υιοθετεί την ορφανή ανεψιά της Άννα, που γεννήθηκε στο Μαντράκι την 13.7.1940, κόρη των αποβιωσάντων Νικολάου χαζη-Νικολάου και Καλλιόπης, το γένος Γεωργιάδη. Συναινούν οι πάπποι και κηδεμόνες της ορφανής Νικόλαος Γ. Γεωργιάδης και η γυναίκα του Αθηνά, το γένος Γεωργάκη.

10. Τα δύο διαζύγια του φακέλου αυτού φέρουν χρονολογία 5 Ιουνίου 1931 και 15 Μαρτίου 1943. Το πρώτο εκδόθηκε από το «Πνευματικόν Δικαστήριον Ιεράς Μητροπόλεως Ρόδου», με πρόεδρο τον μητροπολίτη Απόστολο [Τρύφωνος]. Καλύπτει οκτώ χειρόγραφες σελίδες. Το περιεχόμενό του αποκαλύπτει συγκλονιστικές καταστάσεις στη μικρή κοινωνία του Μαντρακιού. Ενάγων είναι ο Κωνσταντίνος Ι. Φραντζής, ο οποίος νυμφεύτηκε το 1912 [ακριβέστερα, τον Απρίλιο του 1913· βλ. 3Β′ σημ. 2] τη Ζωή Ν. Πατρίκη. Ένα χρόνο αργότερα, ο σύζυγος έφυγε για την Αμερική, από όπου επέστρεψε μόλις πριν τρεις μήνες (δηλ. αρχές του 1931). Κατά το χρονικό αυτό διάστημα (των 17 περίπου ετών!), η Ζωή απέκτησε μεν το νόμιμο παιδί της Ιωάννη, συνήψε όμως σαρκικές σχέσεις με πολλούς άντρες. Έτσι, ως συνεχώς μοιχευομένη, θεωρήθηκε κοινή πόρνη. Το 1917 γέννησε νόθο τέκνο, το οποίο αμέσως σκότωσε. Για το έγκλημά της αυτό καταδικάστηκε από το κακουργοδικείο της Ρόδου σε 4,5 χρόνια φυλακή, ποινή την οποία εξέτισε. Μετά την αποφυλάκισή της συνέχισε, κατά το κατηγορητήριο, τον έκλυτο βίο της. Απέκτησε, τελικά, πέντε νόθα, από τα οποία τα δύο βρίσκονταν εν ζωή και διέμεναν μαζί της. Αν και κλήθηκε νομότυπα, δεν παρέστη στο δικαστήριο. Αυτό, ερήμην της, δικαίωσε τον άντρα της, στον οποίο αποφασίστηκε να δοθεί και ο νόμιμος γιος τους Ιωάννης, ηλικίας 17 ετών. Αιτία της καταδίκης της Ζωής: η συνεχής μοιχεία. Καταδικάστηκε επίσης στα δικαστικά έξοδα: 252,50 λιρέτες, και στην πληρωμή του δικηγόρου τού ενάγοντος (100 λιρέτες). Το δεύτερο διαζύγιο (της 15.3.1943, Ρόδος) είναι στα ιταλικά, σε τέσ-

σερεις δακτυλογραφημένες σελίδες (με χειρόγραφες σημειώσεις στην τετάρτη σελ.). Ενάγουσα, η Νισυριά Μαρία Αναστασιάδη του Παναγιώτη, η οποία είχε παντρευτεί, την 15 Φεβρουαρίου 1930, τον Καλύμνιο Θεόφιλο Σκυλλά. Το διαζύγιο βγήκε σε βάρος του Θεόφιλου, ο οποίος, αφού κατασπατάλησε την προικώα περιουσία της γυναίκας του, από το 1933 εγκατέλειψε την κοινή στέγη και πήγε στην Κάλυμνο, χωρίς να ενδιαφερθεί έκτοτε για την οικογένειά του. Ως αιτία του διαζυγίου αναφέρεται η πάνω από τρία χρόνια εγκατάλειψη της οικογενειακής εστίας και η ανάρμοστη συμπεριφορά τού συζύγου. Η υπόθεση εκδικάστηκε στο ιταλικό δικαστήριο της Κω. Στην απόφαση γίνεται μνεία και περί εφαρμογής του «diritto bizantino». Ο Θεόφιλος, παρά τις νομότυπες προσκλήσεις, ερημοδίκησε. Καταδικάστηκε στα δικαστικά έξοδα, ανερχόμενα σε 667,60 λιρέτες, στις οποίες περιλαμβάνονταν και 400 λιρ. αμοιβή του δικηγόρου της ενάγουσας. Επέμεινα στο περιεχόμενο των δύο αυτών διαζυγίων, γιατί είναι πολύ σπάνια τα σχετικά τεκμήρια που διαθέτομε για τη Νίσυρο. Μερικά έχω επισημάνει σε διάφορες πηγές, που ίσως με απασχολήσουν σε άλλη ευκαιρία.

11. Το ένα προικοσύμφωνο συντάχτηκε στον Εμπορειό, την 20 Δεκ. 1931. Μελλόνυμφοι: Μαρία Ι. Διακομιχάλη (μητέρα της η χήρα Ειρήνη, το γένος Δ. Μακρογιάννη) ∞ Μιχαήλ Γ. Κωστίδης. Το δεύτερο προικοσ. έγινε στο Μαντράκι, την 5 Σεπτ. 1943. Μελλόνυμφοι: Ευτυχία Δ. Βερδελλή (μητέρα της η χήρα Μαρία Φυλακτού) ∞ Δημήτριος Γ. Καζάντης.

12. Ο αριθμός 34 δεν είναι ακριβής· συνολικά ο φάκελος περιέχει 40 διαθήκες. Κατά καιρούς ο αριθμός τους φαίνεται ότι αυξομειωνόταν. Έτσι π.χ. ο ειρηνοδίκης του Μαντρακιού σημείωσε την 23.8.1956 ότι στον φάκελο βρέθηκαν 32 διαθήκες, από τις οποίες 13 «εδημοσιεύθησαν». Αναφέρω χρονολογικά τις 40 διαθήκες και το όνομα του διαθέτη. Όλες συντάχτηκαν στο Μαντράκι, εκτός από μία, της 2 Αυγ. 1902 (πιο κάτω, αρ. δ′), που έγινε στην Κωνσταντινούπολη.

α) 1899, Σεπτεμβρίου 3. Νικόλαος Κ. Κουλιανός.

β) 1901, Φεβρουαρίου 23. Μαρία Σταυρινού, σύζ. του ποτέ Νικολ. Τραμπούλη.

γ) 1902, Ιουλίου 2. Ν. Τσατσαρώνης, διανομή της χρηματικής περιουσίας του.

δ) 1902, Αυγούστου 2. Καλλιόπη Μουστάκα (εν τῳ Εθνικῷ Νοσοκομείῳ Κωνσταντινουπόλεως).

ε) 1903, Οκτωβρίου 24. Μαρία Κ. Τραμπούλη.

στ) 1904, Δεκεμβρίου 22. Γεώργιος Αναστ. Παριανός.

ζ) 1907, Ιουνίου 16. Δημήτριος Γιαννής.

η) 1908, Ιουλίου 17. Γεώργιος Βουτσάς.

θ) 1908, Σεπτεμβρίου 3. Κωνσταντίνος Ι. Νικολός.

ι) 1908, Σεπτεμβρίου 26. Μαρία διακο-Εμμαν. Πετρούτσου.

ια) 1909, Ιουλίου 19. Ειρήνη Περουλή Κορωναίου.

ιβ) 1911, Ιανουαρίου 17. Καλή διακο-Νικήτα Χαρτοφύλη.

ιγ) 1912, Νοεμβρίου 9. Απόστολος Φιλίππου.

ιδ) 1913, Φεβρουαρίου 5. Ανθή διακο-Νικήτα.

ιε) 1913, Μαρτίου 15. Γεώργιος Κ. Κατσιματίδης.

ιστ) 1914, Οκτωβρίου 28. Νικόλαος παπα-Μανόλης [πρβλ. ιη′].

ιζ) 1915, Ιουνίου 19. Ανθούσα Ιωάννου Χαρτοφύλη.

ιη) 1915, Νοεμβρίου 4. Νικόλαος παπα-Μανόλης [β′ διαθήκη του-πρβλ. ιστ′].

ιθ) 1920, Σεπτεμβρίου 4. Κωνσταντίνος Γ. Βουτσάς.

κ) 1931, Μαρτίου 25. Αικατερίνη Ν. Κούλελη.
κα) 1931, Μαΐου 10. Ανθούσα Γ. Λαμπάδη.
κβ) 1932, Απριλίου 2. Ιωάννης Κ. Μαντούς.
κγ) 1932, Απριλίου 3. Μαρία Ν. Ζαμπετιάδου.
κδ) 1934, Ιουλίου 19. Γρηγόριος Δ. Γρηγοριάδης.
κε) 1934, Σεπτεμβρίου 20. Παπα-Απόστολος Φασουλαρίδης.
κστ) 1935, Οκτωβρίου 27. Άννα Ι. Χαρτοφύλη, σύζ. Κ. Περδίκη.
κζ) 1936, Απριλίου 16. Ειρήνη Εμμ. χαζη-Γιαννάκη.
κη) 1937, Ιανουαρίου 15. Ηλίας Ν. Κατσιματίδης και η γυναίκα του Άννα.
κθ) 1938, Απριλίου 29. Ζωή Νικολ. Πατρίκη.
λ) 1939, Ιουλίου 16. Κωνσταντίνος Δημητρ. Ζαράκης.
λα) 1943, Ιουλίου 18. Νικόλαος Β. Βασιλειάδης (Μυλωνάς).
λβ) 1943, Οκτωβρίου 30. Ειρήνη Μαστρογιάννη.
λγ) 1944, Ιανουαρίου 17. Άννα Νικολ. Θερεούλ(λ)η, χήρα Κωνσταντίνου Κουλιανού [πρβλ. λθ′].
λδ) 1945, Μαΐου 27. Μαρία Τσατσαρώνη του ποτέ Βασιλείου.
λε) 1945, Σεπτεμβρίου 22. Εμμανουήλ Ιακ. Καφεζηδάκης.
λστ) 1945, Δεκεμβρίου 20. Παναγιώτης Α. Αναστασιάδης.
λζ) 1947, Μαρτίου 17. Κωνσταντίνος Εμμ. Φραντζής.
λη) 1947, Μαρτίου 17. Άννα σύζ. Κωνστ. Εμμ. Φραντζή.
λθ) 1947, Ιουλίου 15. Άννα Νικολ. Θερεούλ(λ)η, χήρα Κωνσταντίνου Κουλιανού [β′ διαθήκη της, πρβλ. λγ′].
μ) 1948, Φεβρουαρίου 15. Καλλιόπη Κοντοβερού του Αχιλλέως.

Οφείλω να προσθέσω ότι το προαναφερθέν χειρόγραφο υλικό θεωρήθηκε έως και πρόσφατα ότι χάθηκε, ή υπεξαιρέθηκε, ή καταστράφηκε (ΑΣπ, 19 και σημ. 26, όπου αντί 21.5.1949, διάβ. 20.5.1949). Από το 1977, βέβαια, δεν είχα δημοσιοποιήσει τα αποτελέσματα των ερευνών μου, εξαιτίας ποικίλων υποχρεώσεων. Ήταν όμως γνωστά, ήδη από το 1987, η ύπαρξη και ο τόπος φύλαξης των «χαμένων» κωδίκων, από τους οποίους μάλιστα είχαν εκδοθεί, έστω και αδόκιμα, κάποια έγγραφα [στα Νισ. 10 (1987) 203-209, 224-233· για την έκδοση βλ. πιο κάτω §§ 2, 11].

Από τα μνημονευθέντα, λοιπόν, «βιβλία» στο έγγραφο του 1949, μελέτησα και αξιολόγησα όσα ακολουθούν.

§ 2

Κώδικας «προικοσυμφώνων Δήμου Μανδρακίου, 1857-1894»

Είναι το υπ' αρ. 1 της πράξης που δημοσιεύτηκε στην § 1. Έχει 385

αριθμημένες σελίδες και στο τέλος άλλες 9, χωρίς αρίθμηση, με αλφαβητικό ευρετήριο. Είναι συνερραμμένες και σταχωμένες με χαρτόνι. Οι διαστάσεις της σελίδας: μήκος 30 εκατ. και πλ. 19 εκατ. Η αρίθμηση των σελίδων παρουσιάζει προβλήματα· άλλοτε ακολουθείται το σύστημα του τυπωμένου βιβλίου, με αρίθμηση κάθε σελίδας εμπρός-πίσω, άλλοτε εφαρμόζεται το σύστημα του χειρογράφου, με αριθμό δηλ. μόνο στη μπροστινή όψη (recto) του φύλλου.

Από τη συχνή προφανώς χρήση, αρκετές σελίδες έχουν ξερραφτεί, φθαρεί ή μαδήσει στη δεξιά ή κάτω μεριά· τα γράμματα, λόγω της φθοράς του χαρτιού, σε μερικές περιπτώσεις έχουν χαθεί ή διαβάζονται με δυσκολία. Γενικά είναι ο πιο ταλαιπωρημένος και κακοδιατηρημένος κώδικας από όλους τους άλλους.

Τα καταχωρισθέντα προικοσύμφωνα δεν φέρουν αύξοντα αριθμό. Δεν είναι, βέβαια, τα πρωτότυπα, τα οποία, προφανώς, διατηρούσαν με επιμέλεια οι άμεσα ενδιαφερόμενοι.

Το πρώτο προικοσύμφωνο συντάχτηκε στις 4.10.1857· καλύπτει τις σελίδες 1-3. Το τελευταίο είναι της 12.10.1894 (στη σ. 380-383). Σπεύδω να διευκρινίσω ότι, από τη σ. 379 έως 385, τα προικοσύμφωνα καταχωρίστηκαν με ταραγμένη χρονολογική σειρά, δηλ. στη σ. 379-380 είναι της 14.8.1894, στη 380-383 της 12.10.1894, στη 383-384 της 15.6.1892 και στη 384-385 της 19.3.1892. Πάντως η χρονολογική διαταραχή σε όλη τη διαδρομή του κώδικα δεν είναι συχνή. Γενικά ο γραφεύς ή νοτάριος (γι' αυτόν λίγο παρακάτω) φαίνεται πως μεριμνά για τη διακριβωμένη καταχώριση, χωρίς χρονικές ανακολουθίες.

Ο κώδικας αυτός μού προκάλεσε ζωηρό ενδιαφέρον για τους εξής λόγους:

α) Γιατί περιέχει τα παλαιότερα προικοσύμφωνα , σε σύγκριση με τους άλλους που προαναφέρθηκαν. Πριν από τον Οκτώβριο του 1857 δεν υπάρχει, όσο ξέρω, νισύρικος κώδικας προικοσυμφώνων· ίσως να είχε συγκροτηθεί, αλλά δεν σώζεται. Τα μεμονωμένα προικοσύμφωνα, που κατά καιρούς έχουν εκδοθεί από ιδιωτικά αρχεία ή υπάρχουν ως λυτά έγγραφα στο Αρχείο της Σπηλιανής (βλ. π.χ. ΑΣπ, 1493-1494), είναι, αναμφισβήτητα, χρήσιμα, αποτελούν όμως μικρές ψηφίδες, χωρίς συνοχή ή συνεπή αλληλουχία, στο ευρύ κοινωνικό μωσαϊκό, χωρίς δυνατότητα συναγωγής γενικότερων συμπερασμάτων.

β) Γιατί κώδικας με αποκλειστικό περιεχόμενο προικοσύμφωνα δεν έχει δει έως σήμερα το φως της δημοσιότητας. Είναι γνωστές οι εκδόσεις νοταριακών ή δικαιοπρακτικών εγγράφων, ανάμεσα στα οποία και προικοσύμφωνα, κατά τρόπο όμως διάσπαρτο και ανάμικτο (με διαθήκες, δωρεές, πωλητήρια κ.ά.).

Παραπέμπω για παράδειγμα στα αξιόλογα βιβλία του Γεωργίου Α. Πετροπούλου (1897-1964), καθηγητή άλλοτε του Ρωμαϊκού Δικαίου στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών, σχετικά με τους Παξούς, τη Μύκονο, τη Σίφνο, την Κεφαλονιά, την Ήπειρο, την Αιτωλία, τη Χίο, τη Ρόδο, το Καστελλόριζο, επί τουρκοκρατίας ή βενετοκρατίας (βλ. πλήρεις ενδείξεις: Γκίνης, 29), ή στις μονογραφίες του Ιάκωβου Βισβίζη περί προικώων εγγράφων γενικά και ειδικά για τα νοταριακά συμβόλαια της Νάξου, ή στις μελέτες του Ξ. Αντωνιάδη περί Σκύρου. Μπορεί ακόμη να βρει κανείς προικοσύμφωνα και άλλα δικαιοπρακτικά έγγραφα για την Πάτμο, την Κάρπαθο, την Κάλυμνο κ.λ. σε δημοσιεύματα των Στ. Παπαδόπουλου-Χρ. Φλωρεντή, Μ.Γ. Μιχαηλίδη-Νουάρου, Δ.Α. Ζερβού και Μ. Ζαΐρη, αντίστοιχα.

Η σχετική βιβλιογραφία είναι τεράστια, αλλά η διαπίστωσή μας παραμένει ξεκάθαρη: ότι δηλ. όλοι συνεισφέρουν μικρό ή μεγάλο αριθμό προικοσυμφώνων, τα οποία όμως αδυνατούν να καλύψουν με σιγουριά ένα συνεχές χρονικό φάσμα. Τη σιγουριά αυτή τη δίνει για 37 χρόνια ο υπό εξέταση κώδικας του Μαντρακιού της Νισύρου. Εδώ ακριβώς έγκειται η μοναδικότητά του.

Ειδική πάντως και πολλαπλώς χρήσιμη θέση στην έρευνά μας κατέχει η σπουδαία δουλειά που έγινε για τα *Καλαματιανά προικοσύμφωνα* της δεκαετίας 1891-1900. Η ιδιαιτερότητά της οφείλεται στο γεγονός ότι το οικείο υλικό προήλθε από 946 προικοσυμβόλαια που είχαν συντάξει πέντε συμβολαιογράφοι της Καλαμάτας. Αλλά οι συμβαλλόμενοι νεόνυμφοι ήταν κάτοικοι όχι μόνο της πόλης αυτής, μα και των γύρω χωριών ή της ευρύτερης περιοχής της Μεσσηνίας. Επομένως ισχύει και εδώ η ασυνέχεια ή ο αποσπασματικός χαρακτήρας της μαρτυρίας για τον γάμο σε περιορισμένη, βέβαια, κλίμακα. Λείπει δηλ. η βεβαιότητα ότι σ' ένα αυστηρά καθορισμένο χρονικό άνοιγμα, για έναν ορισμένο τόπο –πόλη, χωριό, οικισμό– συντάχτηκαν τόσα, όχι και άλλα, προικοσύμφωνα, που φυσικά υποδηλώνουν και την επερχόμενη τέλεση του γάμου.

Ωστόσο, ποιός μπορεί να πιστοποιήσει ότι δεν υπάρχουν και άλλα, πράγματι, νισύρικα προικοσύμφωνα της περιόδου 1857 (Οκτ.)-1894 (Οκτ.), που δεν συμπεριλήφθηκαν στον εν λόγῳ κώδικα του Δήμου Μαντρακιού; Η πιστοποίηση στηρίζεται στα εξής δύο επιχειρήματα:

α) Επί τουρκοκρατίας οι *εγκλαβές* (τα προικοσύμφωνα), όπως και οι λοιπές δικαιοπραξίες, για να έχουν κύρος και ισχύ, έπρεπε απαραιτήτως να καταγραφούν στο επί τούτου «βιβλίο» και παράλληλα να εκδοθεί το λεγόμενο χοτζέτι [τουρκ. hüccet], ο επίσημος δηλ. τίτλος ιδιοκτησίας. Διαφορετικά, η εγκλαβή δεν ίσχυε. Ο καδής την ακύρωνε. Υπενθυμίζω όσα αναφέρονται σε πατμιακό έγγραφο του τέλους του

18ου αι., ότι ο τούρκος ιεροδικαστής της Κω είχε δώσει εντολή να εξεταστούν όλες οι «*κρίσες όσες αποφασίζονται κατά κιτάπι του, κατά τον ορισμόν της κραταιάς βασιλείας... και αν έχουν και εγκλαβές να τες μετασηκώσουν εις χοτζέτι, διατί έτσι γράφει της βασιλείας το φιρμάνι, να μη πιάνουνται η εγκλαβές, ή να της βουλλώσουν* [=αχρηστέψουν] *ακόμη*» (Μαλανδράκης, 106-107· πρβλ. και Χατζησεβαστός, 117 σημ. 6 [όπου η χρονολογία δεν είναι ακριβής], 122-123). Ο φόβος επομένως για ακύρωση του προικοσυμβολαίου και απώλεια της προικώας περιουσίας επέβαλλε απαραιτήτως την εγγραφή στον οικείο κώδικα ή «κιτάπι» (τουρκ. kitap = βιβλίο).

β) Ειδικά, σε ό,τι αφορά τον κώδικά μας, επεσήμανα τρία προικοσύμφωνα (της 22.1.1867, 12.1.1873 και 1.4.1875), τα οποία έχουν ήδη εκδοθεί από οικογενειακά αρχεία [στα ΝΧ τχ. 16, 23-24· Νισ. 5 (1976) 198, και αυτόθι, 199-200, αντίστοιχα]. Και τα τρία ανευρίσκονται κανονικά καταγραμμένα, με χρονολογική τάξη, στις σελ. 88-89, 134-135, 152-153 (αντίστοιχα) του κώδικα. Μια τέτοια επισήμανση αποτελεί ισχυρή ένδειξη, ότι οι ενδιαφερόμενοι φρόντιζαν επιμελώς για την καταχώριση των περιουσιακών τους στοιχείων. Δεν μπορώ να αποκλείσω κάποιες παραλείψεις, ή από αμέλεια ή από αδήριτη ανάγκη. Δεν βρήκα πάντως τέτοιες περιπτώσεις. Ακόμη και αν διαπιστωθούν, πιστεύω να μην είναι πολλές.

Ξεκίνησα από τις παραπάνω σκέψεις και προχώρησα στην απόφαση να εκδώσω συστηματικά, σε κάποια παραλλαγή της διπλωματικής μεθόδου (πρβλ. πιο κάτω), με τα αναγκαία ακόμη σχόλια, τα προικοσύμφωνα του κώδικά μας, όσα καλύπτουν τα συμβατικά χρονικά όρια μιας γενιάς, δηλ. 33 χρόνια. Και τούτο, για να μπορέσω με ευχέρεια να καταλήξω, εκτός των άλλων, σε κάποιες δημογραφικές ή στατιστικές παρατηρήσεις οικονομικο-κοινωνικού περιεχομένου.

Για λόγους μεθοδολογικούς, μια που ο χρόνος δεν κόβεται με το μαχαίρι, για να δηλωθεί η συνέχεια, διηύρυνα κάπως την έρευνα και μετά το 1890 (=1857+33), συμπεριλαμβάνοντας όλο το 1891 και εν μέρει το 1892. Το τελευταίο αυτό έτος, αφού δεν το εκάλυψα πλήρως, δεν το συνεξέτασα με τα λοιπά στατιστικά δεδομένα. Παίζει τον ρόλο της υπόμνησης, ότι η προσπάθεια δεν σταματά στα 1890/91, αλλά πρέπει να συνεχιστεί και για την επόμενη 33ετία, τη στιγμή μάλιστα που υπάρχει το υλικό.

Η μεταγραφή των κειμένων έγινε με ιδιαίτερη προσοχή, ώστε να μειωθεί στο ελάχιστο η περίπτωση λάθους. Αν και είναι του 19ου αι. τα έγγραφα αυτά, απαιτούν, εκτός από τις θεμελιώδεις παλαιογραφικές εμπειρίες, γνώση εξειδικευμένη, όχι ερασιτεχνική, της γραφής της εποχής, των εκφραστικών τρόπων του χώρου, της τοπικής ακόμη πραγ-

ματικότητας (με τα ανθρωπωνύμια, τα έθιμα, τις λέξεις-όρους, τα τοπωνύμια). Διαφορετικά, η διολίσθηση σε λάθος απόδοση παραμονεύει σε κάθε γραμμή (πρβλ. § 11). Για τη μεταγραφή επίσης και την κατάστρωση του εγγράφου ακολούθησα τους γνωστούς κανόνες της διπλωματικής (και εκδοτικής), επιφέροντας κάποιες προσαρμοστικές μικροαλλαγές (βλ. αμέσως παρακάτω, στην παρούσα παράγρ.).

Συνολικά μετέγραψα τις σελ. 1-361 του κώδικα, δηλ. όλες, εκτός από τις 24 τελευταίες. Αρίθμησα τα υπό έκδοση προικοσύμφωνα: είναι 316 (μαζί με τα 4 του 1892). Εννοείται ότι η έκδοση γίνεται in extenso, χωρίς περικοπές ή παραλείψεις. Στο υπό έκδοση βιβλίο έδωσα τον τίτλο: *Νισύρου προικοσύμφωνα (1857-1892). - Η αισιοδοξία μιας γενιάς.*

Όπως σε προγενέστερες εκδοτικές προσπάθειές μου, έτσι και τώρα, πριν από τα κείμενα, σε μια κατά το μάλλον ευρεία εισαγωγή, επιδιώκω να εκμεταλλευθώ τις πληροφορίες καθενός εγγράφου, για να καταλήξω έπειτα σε συνολικές εκτιμήσεις. Δεν είναι του παρόντος να προβώ σε εκτενείς αναλύσεις. Εντελώς επιγραμματικά, εν είδει προδρομικής ανακοίνωσης, περιορίζομαι στα ακόλουθα.

Καταρχήν, εξετάζω τη δομή των προικοσυμφώνων αυτών και παρακολουθώ τις μεταλλαγές του γλωσσικού σκελετού, κατά τη διαδρομή των 33-34 χρόνων, στο β′ μισό του 19ου αι. Είναι γραμμένα στην καθαρεύουσα της εποχής, με αποτέλεσμα να αλλοιώνονται επί το λογιότερον λέξεις και ονόματα (ιδίως τοπωνύμια). Αναφέρονται δύο συντάκτες τους. Πρώτος, ο γνωστός, και από άλλες πηγές, Νικόλαος Ιωάννου Σακελλαρίδης [βλ. γι' αυτόν στο έγγρ. 2 σημ. 42]. Υπογράφει συνήθως ως: *Ν. Σακελλαρίδης* (ή συντομογραφικά: *Ν.Σ.*), *γραφεύς του παρόντος, ο νοτάριος.* Από το 1857 έως το 1884, ο Νικόλαος συνέταξε, με καθαρή γραφή, τα περισσότερα προικοσύμφωνα που εκδίδω (αρ. 1-240). Έπειτα, από το 1885, τον διαδέχτηκε ο Μιχαήλ Ιωάννου Κατζομμάτης ή Κατζομ(μ)ατίδης (Κατσιματίδης), που προσθέτει πλάι στο όνομά του (όχι πάντα) την ιδιότητά του: *ο και γραφεύς.* Σε μερικά (από το 241 έως το 316) διακρίνω, κατά διαλείμματα, διαφορετικό από του Κατσιματίδη γραφικό χαρακτήρα, χωρίς όμως τη μνεία του συντάκτη.

Σε όλα τα προικοσύμφωνα είναι εμφανής η προσπάθεια, έστω και χωρίς αυστηρή συνέπεια, να καταγραφούν τα προικοδοτούμενα ακίνητα, χωριστά από τα κινητά. Συχνά μπερδεύονται. Αξίζει βραχεία αναφορά και στις δύο κατηγορίες.

Πρώτα, οι χρήσεις γης: τα οικόπεδα, τα σπίτια, με ακριβή ή όχι τοπικό προσδιορισμό, οι αγροτικές εκτάσεις με τις ποικίλες ονομασίες τους (χωράφια, αμπέλια, τάβλες, κήποι, πράγματα, κομμάτια, λαγκά-

δια ή λαγκαδάκια, ραχίον ή ραχίδιον ή ράχη ή ραχίδα, λάκκωμα ή λακκωμάτζιον ή λαγκοματσάκι, κάμποι ή καμπία ή καμπάκια, σποριές ή σποργιές, λάζαροι ή λαζαράκια, πλαγιά ή πλαούλα, φυτειά, λακκί, πωρός, διχαλή ή διχαλόν). Τα δέντρα έπειτα, κυρίως μεμονωμένα, που παραχωρούνται συνήθως ως γεροντομοίρι (βλ. πιο κάτω), όπως η ελιά, η αφράτη ή «δυνατή» αμυγδαλιά, η συκιά ή ο έλυτθας (όλυνθος), η βαλανιδιά, η αχλαδιά, η αβραμιθιά (τερέβινθος) ή το αβραμιττάκι.

Στην ίδια κατηγορία των ακινήτων ανήκουν τα διάφορα κτίσματα, που βρίσκονται στο δομημένο ή φυσικό περιβάλλον, όπως τα μαγαζιά (συνήθως ισόγεια σπιτιών, ενώ η κατοικία είναι στο ανώι), τα εργαστήρια, τα μαγερειά, οι φούρνοι ή τα φουρναργιά, τα κελλάρια ή οι κελλαρότοποι στο Κάστρο (το ιπποτικό, ανεβαίνοντας τα σκαλιά για τη Σπηλιανή), οι στέρνες των σπιτιών, των κήπων και γενικά των χωραφιών, οι μάντρες, τα τυροκομιά, τα καζαναριά, τα λιοτρίδια, οι κρυπτές ή «κρεφτές» (αποθήκες κρασιού ή ρακής), τα πατητήρια (ή ληνοί), τα αλώνια και οι αχυρώνες, τα «σπηλάδια», οι ανεμόμυλοι, οι αποστροφές (σύνθετα αγροτικά συγκροτήματα), ακόμη ιδιωτικές εκκλησίες (jus patronatus).

Είναι αυτονόητο ότι για όλα τα ακίνητα καταγράφεται κάθε δυνατή και ευρύτερα κατανοητή λεπτομέρεια εντοπισμού τους, αφού κάτι τέτοιο κατοχύρωνε περισσότερο τον ιδιοκτήτη. Έτσι αναδύεται ένας μεγάλος όγκος τοπωνυμίων, τα πιο πολλά από τα οποία κατάφερα να ταυτίσω, με βάση τις μελέτες του Λ. Κοντοβερού και του Χ. Παπαχριστοδούλου. Τα αταύτιστα επαυξάνουν τον τοπωνυμικό πλούτο της Νισύρου.

Ως προς τα προικιζόμενα κινητά αντικείμενα, η απλή και μόνο απαρίθμησή τους εδώ θα εκτεινόταν σε αρκετές σελίδες και θα διετάρασσε την ισορροπία της παρούσας μελέτης. Ενδεικτικά σημειώνω, ομαδοποιώντας τα είδη, τα σχετικά με την οικοσκευή και τα χρειώδη της κουζίνας, τα στρωσίδια, τον ρουχισμό και την ενδυμασία, ανδρική ή γυναικεία (εσώρουχα και εξωφόρια), τα τιμαλφή και τα ακριβά κοσμήματα, τα ποικίλα χρυσά νομίσματα, τα οικιακά και γεωργικά εργαλεία, τα κεντήματα, τα αμέτρητα πήλινα αγγεία, τα διακοσμητικά κομμάτια, τις ιερές εικόνες, τους πίνακες με θρησκευτικές παραστάσεις, τα «κάντρα».

Ιδιαίτερη υποκατηγορία απαρτίζουν τα προικιζόμενα ζώα. Πολύ λίγα είναι τα προικοσύμφωνα που δεν μνημονεύουν την προίκιση ενός ζεύγους βοδιών, τόσο απαραίτητων στις γεωργικές δουλειές· ενίοτε εκφράζεται η προτίμηση προς τις αγελάδες και τα δαμάλια τους. Από τα άλλα ζώα, περιζήτητα φαίνεται πως ήταν τα γαϊδούρια (ιδίως το θηλυκό με το πουλάρι του) και οι χοίροι, σε όλες τις εκδοχές τους:

σκρόφες, σκροφακίδες, σκροφακίδια ή σκροφακιδάκια, χοιράκια ή χοιρίδια, γουρούνες, γουρούνια, γουρουνάκια, γουρουνόπουλα ή γουρουνοπούλες, γρουλιά ή βρουλάκια. Η πλούσια ονοματολογία υποδηλώνει, νομίζω, τη στενή σχέση και τη διατροφική εξάρτηση των Νισυρίων από τον οικόσιτο (τότε) χοίρο. Σε πολύ μικρό αριθμό δίνονταν ως γαμήλια δώρα κατσίκες, αρνιά και κότες. Αντίθετα, τα μελίσσια (κυψέλες) και οι μελισσόκηποι μεταβιβάζονταν στους μελλόνυμφους πιο συχνά.

Προέχουσα θέση, ανάμεσα στα προικιζόμενα, φυσικό ήταν να κατέχουν και τα γεωργικά προϊόντα, σε μεγάλες ή μικρές ποσότητες, όπως το κριθάρι, το σιτάρι, το λάδι και οι ελιές, το κρασί, το ρακί (ή κουκχουζζίνα), τα σύκα και τα ελύτθια, τα φασόλια, τα κουκκιά, τα αβραμίθια, τα αμύγδαλα, τα ρεβίθια κ.ά.

Σε χαμηλότερη προσφορά συναντούμε τα κτηνοτροφικά προϊόντα, όπως το τυρί και το μέλι.

Στο σπουδαίο γεγονός του γάμου συμμετείχε και η τοπική βιοτεχνική παραγωγή με διάφορα υφάσματα (τόπια ή τυλικτάρια πανίου), με υφαντά (*φατθά)*, με λινά, σεντόνια, πουκάμισα, φουστάνια, μαξιλάρια, μπατανίες (κουβέρτες), στρώματα. Πάντως τα *ξενικά*, αυτά που προέρχονταν από άλλα μέρη της οθωμανικής αυτοκρατορίας ή και εκτός αυτής, ήταν πολυαριθμότερα.

Σε αρκετά μικρή κλίμακα διεκινείτο η ναυτική (σε εταιρική μορφή) και αλιευτική περιουσία των Νισυρίων της εποχής εκείνης: μία βομβάρδα ή μπομπάρδα (ιστιοφόρο δίστηλο με σταυρωτά πανιά, 100 περ. τόνων), μία ή δύο τράτες και κάποιες (μη αριθμούμενες) ψαράδικες «σκάφες» (βάρκες).

Εκτός από τα προαναφερθέντα προικώα είδη, επεσήμανα και άλλους προικοδοτικούς τρόπους, όπως η καταβολή χρηματικών ποσών, είτε σε μετρητά είτε σε ομολογίες ή ομόλογα χρεωστικά. Βρισκόμαστε στα πρώτα ίσως βήματα του εκχρηματισμού της προίκας, ο οποίος ποτέ, βέβαια, δεν θα επικρατήσει ολοκληρωτικά – έως και σήμερα – έναντι του ακινήτου. Τα προσφερόμενα στον γαμπρό ποσά, σε γρόσια μετρητά, κυμαίνονταν από 50 έως και 20.000 (μία μόνο περίπτωση). Τα «γραπτά χρήματα» (σε χρεωστικά και ομόλογα) ξεκινούσαν από 100 τουλάχιστο γρόσια και πάνω.

Έκπληξη προκαλεί η προίκα σε χρεώγραφα ύψους 50.000 γρ. Την έδωσε ο γνωστός Νισύριος προύχοντας και μεγαλοκτηματίας Νικόλαος Αποστολίδης (1808-1893) στη μία από τις πέντε θυγατέρες του, την Ευτυχία, όταν την πάντρεψε με τον Νικήτα Γεωργίου Καφεζή (προικοσ. της 18.4.1873). Η περίπτωση είναι μοναδική. Τη μνημονεύω για

να δείξω ότι τέτοια καταπληκτικά φαινόμενα δεν ήταν άγνωστα και στη Νίσυρο του 19ου αι.

Ας μου επιτραπεί να διασαφηνίσω τη σημασία του μυθώδους εκείνου ποσού με τα εξής συγκριτικά στοιχεία: την ίδια εποχή, ο ετήσιος προϋπολογισμός του Μαντρακιού ανερχόταν σε 500 οθωμανικές λίρες, δηλ. σε 60.000 γρ. [μία λίρα= 100 ή 120 γρ.]. Επίσης, ο ετήσιος κατ' αποκοπήν φόρος του Μαντρακιού προς το οθωμανικό ταμείο ήταν 15.759 γρ. [βλ. Φλέγελ, 34-35, και Παπαδόπουλος 1909, 26]. Ο Αποστολίδης, λοιπόν, προίκισε την κόρη του (εκτός από τα ακίνητα) με χρήματα τόσα, όσα και τα έσοδα του Μαντρακιού για ένα έτος ή με το τριπλάσιο και πάνω του ετήσιου φόρου του ίδιου Δήμου προς το κράτος(!).

Εδώ μάλλον ταιριάζει να προσθέσω ότι τα προικιζόμενα ακίνητα βρίσκονταν κάποτε και έξω από το νησί. Οι περιπτώσεις είναι ελάχιστες, αλλά η σημασία τους αξιόλογη. Πρόκειται για δύο περιοχές, όχι μακριά από τη Νίσυρο. Αναφέρομαι συγκεκριμένα:

α) στην απέναντι μικρασιατική ακτή, στον Κάβο Κριό, στη χερσόνησο της Κνίδου, ειδικότερα στις πόλεις Ντάτσα (Datça) και Πέτσα (Petça), όπου ο Ν. Αποστολίδης διατηρούσε μαγαζιά, καλλιεργούσε πλούσια κτήματα και επιδιδόταν με επιτυχία στο εμπόριο και σε χρηματοπιστωτικές δραστηριότητες·

β) στην επίσης απέναντι από τη Νίσυρο Κω, στο χωριό Κέφαλος, όπου ο Ιωάννης Νικολαΐδης κατείχε αρκετά χωράφια, σπίτι, ανεμόμυλο και μάντρα· ένα χωράφι ανήκε και στον Μιχαήλ Φωτιάδη.

Όσα σημείωσα πιο πάνω, κινητά ή ακίνητα, επιδιώκω να τα προσεγγίσω και στην ποσοτική διάστασή τους, με την απαραίτητη βιβλιογραφική και αρχειακή τεκμηρίωση. Θεώρησα χρήσιμο να αναλύσω τα μεγέθη και τον όγκο τής μεταβιβαζόμενης περιουσίας από τη μια γενιά στην άλλη. Έτσι αναδεικνύεται στο σύνολο και στα επιμέρους ο υλικός πολιτισμός της Νισύρου, μακριά από γενικόλογες, ερασιτεχνικές, ρητορείες.

Τα προικοσύμφωνα, κατ' εμέ, αποτελούν σπάνια πηγή για την ανασύσταση της καθημερινής πράξης, ανοίγουν την πόρτα στο παλαιό σπίτι, σε μεταφέρουν στα χωράφια, σε συντροφεύουν με τα ζώα, σου φοράνε τα ρούχα της δουλειάς, μα και του γάμου· σου μεταδίδουν το βαθύ νόημα της συνέχειας της ζωής. Προσφέρουν ακόμη τη μοναδική ίσως ευκαιρία να θαυμάσεις τις λεπτομέρειες του μικρόκοσμου που δύο οικογένειες, με χαρμόσυνη διάθεση και αισιοδοξία, απλώνουν πάνω στο χαρτί. Δύο οικογένειες που συναντώνται για να φτιάξουν μια τρίτη, ν' ανοίξουν ένα καινούργιο σπιτικό. Τελικά, χάρη στα προικο-

σύμφωνα αυτά της Νισύρου διασώθηκε ο ανεκτίμητος υλικός πολιτισμός της, του οποίου βαλσαμωμένα σπαράγματα βλέπομε στις μουσειακές προθήκες.

Μετά τα πράγματα, δύο σύντομα λόγια και για τα πρόσωπα. Είναι αυτονόητο πως η νισυριακή προσωπογραφία αποκτά τώρα μια πολύτιμη βάση δεδομένων. Εκατοντάδες Νισύριοι με τις ωραίες οικογένειές τους, «ντυμένοι στα καλά τους», προβάλλουν μέσα από τα 316 υπό έκδοση έγγραφα. Είναι έτοιμοι να πάρουν μέρος στο πιο σπουδαίο γεγονός της ζωής τους· αυτό που διασφάλιζε τη δημογραφική και κοινωνική ισορροπία, με συναινετικές οικονομικές ρυθμίσεις.

Τα βιογραφικά στοιχεία, που προκύπτουν από τον κατάλληλο συνδυασμό υπαινιγμών ή «μηνυμάτων», αξιοποιούνται, ώστε παλαιά και νέα πρόσωπα να αποκαθίστανται στις σωστές και ασφαλείς διαστάσεις τους. Φυσικά, δεν συντάσσω βιογραφίες τυπικές και αποστεωμένες. Παρακολουθώ τις χειρονομίες και τα βήματα ζωντανών υπάρξεων που συναλλάσσονται, δημιουργούν και διαμορφώνουν το συλλογικό πνεύμα του κοινωνικού συνόλου. Δεν θα επεκταθώ σε παραδείγματα και συμπεράσματα.

Για την ώρα, περιορίζομαι σε μια γενική διαπίστωση: ότι οι 2.600 περίπου κάτοικοι του Μαντρακιού, κατανεμημένοι σε 500 νοικοκυριά [Φλέγελ, 17, και Παπαδόπουλος 1909, 23], είχαν φτάσει να είναι λίγο-πολύ συγγενείς μεταξύ τους. Το φαινόμενο εξηγείται από τη μακρόχρονη, χαλαρή έστω, ενδογαμία. Πολύ σπάνιοι οι γάμοι με μη Νισύριους ή μη Νισυριές. Αποτέλεσμα: στενοί ή διευρυμένοι οικογενειακοί δεσμοί, με κοινά επίσης οικονομικά συμφέροντα. Τα σόγια δεν φαίνεται να σχημάτιζαν απροσπέλαστα κοινωνικά κάστρα. Συχνά μεγάλες οικογένειες «επικοινωνούσαν» μεταξύ τους ή δέχονταν στους κόλπους τους εκπροσώπους από μεμονωμένα, άσημα ή και φτωχά σπίτια. Με το πέρασμα του καιρού η συγγενική σύγκλιση ήταν αναπόφευκτη. Η πολύτεκνη μάλιστα οικογένεια του Μαντρακιού συνέβαλλε στην επιτάχυνση της κοινωνικής συνοχής.

Για να γίνω σαφέστερος, θα αναφερθώ στη γνωστή οικογένεια του Αποστολίδη. Ο Νικόλαος, γιος του χαζη-παπα-Αποστόλη, με τη γυναίκα του Καλή Σαρή του παπα-Νικολάου, απέκτησε πέντε κόρες, τις οποίες φρόντισε και «μορφοπάντρεψε». Τα ονόματα των θυγατέρων του και των γαμπρών του: Μαρία ∞ Ιωάννης Λογοθετόπουλος ή Λογοθέτης (προικοσ. 8.1.1867), Άννα ∞ Χριστοφής του χαζη-Γεωργίου ή Χριστόφορος Ανδριωτάκης (προικ. 22.1.1867), Ευτυχία ∞ Νικήτας Γ. Καφεζής (προικ. 18.4.1873), Ειρήνη ∞ Δημόκριτος Κ. Ξένος (προικ. 22.4.1881) και Ασημίνα ∞ Γεώργιος Ιωάννου Σακελλάριος ή Σακελλαρίδης (προικ. 18.4.1886). Αμέσως σχηματίζεται ένας συγγενικός πυ-

ρήνας ανάμεσα στις πέντε νέες οικογένειες, ο οποίος, φυσικά, διευρύνεται, αν προσθέσομε τις τρεις (τουλάχιστο τόσες γνωρίζω) αδελφές του Νικολάου και τα άλλα επτά αδέλφια της Καλής Σαρή, μαζί, βέβαια, με τους άντρες ή τις γυναίκες τους. Ας μη ξεχνάμε και τα μέλη των οικογενειών (αδελφές - αδελφοί ή παράπλευροι συγγενείς) των πέντε γαμπρών, που κι εκείνα θα τελέσουν τους γάμους τους.

Δεν θα κουράσω τον αναγνώστη με εκτενή γενεαλογικά σχήματα. Συντομεύω με τη διαπίστωση ότι ο Αποστολίδης, τελικά, συγγένευε (άμεσα ή έμμεσα), εκτός από τις οικογένειες Σαρή, Λογοθέτη, Ανδριωτάκη, Καφεζή (ή Καφεζηδάκη), Ξένου και Σακελλαρίδη, με τις: Κουλάκη, Καρβαΐνη ή Καρβαϊνόπουλου, Ηλιού, Γιαλ(λ)ούρη, Κλέα (ή Κλεόπουλου), Μουλλού, Κατσιματίδη, Συρνιώτη, Μυλωνά, Κωνσταντινίδη, Λιβίτση, Δημητρίου, Ζαχαρίου, Μανόλακα, Νικολού, Παρθένη (ή Παρθενιάδη), Φωτιάδη, Φιλίππου, Αλαμάγκου (ή Αλαμαγκίδη ή Αλαμαγκάκη), Κώτη.

Ο ευρύς συγγενικός κύκλος επέβαλλε στον Νικόλαο τη συχνή παρουσία του στον νοτάριο, για να υπογράφει ως μάρτυρας στα προικοσύμφωνα συγγενών του, προσφέροντας και γαμήλια δώρα, ενίοτε όχι ευκαταφρόνητα.

Υπολογίζω ότι γύρω στο 1/6 των οικογενειών του Μαντρακιού είχε κάποια σχέση συγγένειας με τον Αποστολίδη. Η οικονομική του, εξάλλου, επιφάνεια τού εξασφάλιζε πολλαπλάσια επιρροή στη νισυριακή κοινωνία.

Ο προσδιορισμός της συχνότητας των γάμων στο Μαντράκι είναι μια άλλη δυνατότητα που παρέχουν τα έγγραφά μας, αφού, ως γνωστό, μία εβδομάδα συνήθως μετά τη σύνταξη του προικοσυμφώνου ακολουθούσε η τελετή του γάμου (Παπαδόπουλος 1909, 59). Μπορεί κανείς έτσι να πιστοποιήσει τους γάμους που είχαν γίνει μέσα σε ένα έτος ή και κάθε έτος, τους μήνες που προτιμούσαν για ένα τέτοιο γεγονός, τους λόγους που επέβαλλαν τη χρονική επιλογή. Με κάποια σχετικότητα, βέβαια, κατανοούμε και τον δημογραφικό δείκτη της *γαμηλιότητας*: την αναλογία γάμων σε ένα χρόνο, σε σχέση με τον πληθυσμό ενός συγκεκριμένου τόπου.

Στην εισαγωγή τού υπό έκδοση βιβλίου καταγράφονται νέες μαρτυρίες για θεσμούς στενά σχετιζόμενους με τον γάμο, όπως ο αρραβώνας ή η προγαμιαία δωρεά, η προίκιση άρρενος, η χάριτα, το βαπτιστίκι, το γεροντομοίρι [η διατήρηση δηλ. της επικαρπίας και διαχείρισης ακινήτων ή κινητών εκ μέρους του προικίζοντος γονιού, ο οποίος είχε εκχωρήσει τη ψιλή κυριότητά τους στην κόρη του - νύφη ή στον γιο του - γαμπρό].

Πρόκειται αναμφισβήτητα για θεσμούς όχι άγνωστους στο οικογενειακό δίκαιο. Απλά, τώρα, εμπλουτίζονται οι γνώσεις μας γι' αυτούς με νέες μορφές και παραλλαγές τους.

Φυσικά, το θεματικό πλαίσιο του βιβλίου εντάσσεται στην περιρρέουσα πολιτική και οικονομική ατμόσφαιρα της εποχής με τις σημαντικές - ατελέσφορες - μεταρρυθμιστικές προσπάθειες της Τουρκίας (*Τανζιμάτ*) να εξευρωπαϊσθεί. Ωστόσο η αδύναμη εκείνη πολυεθνική αυτοκρατορία έφτασε στην πτώχευση (1875) και υποχρεώθηκε να δεχτεί τον διεθνή οικονομικό έλεγχο (1881).

Ειδικά, οι νησιώτες του νοτιοανατολικού Αιγαίου, των λεγομένων «προνομιούχων» νησιών, ανάμεσά τους και η Νίσυρος, αγωνίζονταν τα ίδια χρόνια (β′ μισό 19ου αι.) να διασώσουν τα απειλούμενα οικονομικά και αυτοδιοικητικά προνόμιά τους, που από τον 16ο αι. είχαν εξασφαλίσει με σουλτανικά φιρμάνια. Οι δυσάρεστες και δυσμενείς εκείνες συγκυρίες δεν μείωσαν το αίσθημα ασφάλειας των Νισυρίων, ούτε ανέστειλαν την ευημερία τους και την αισιόδοξη στάση τους απέναντι στη ζωή.

Πριν κλείσω την παρούσα ενότητα, κρίνω απαραίτητο να παραθέσω ένα τουλάχιστο αρχειακό δείγμα από τον κώδικα αυτόν των μαντρακιώτικων προικοσυμφώνων. Το ίδιο θα κάμω, με ένα ή περισσότερα τεκμήρια, σε κάθε επόμενη ενότητα.

Επέλεξα το πρώτο προικοσύμφωνο (της 4-10-1857) του κώδικα· εκτείνεται σε τρεις σελίδες (1, 2, 3). Η σελ. 1 και η πίσω όψη της (η 2) έχουν υποστεί σημαντικές φθορές· σε κάποια σημεία οι λέξεις δεν διαβάζονται.

Οι κανόνες που ακολουθώ στην έκδοση τέτοιων – νεότερων – εγγράφων είναι οι εξής: Διατηρώ την ορθογραφία· επεμβαίνω στη στίξη που, κατά τη γνώμη μου, είναι απαραίτητη, ώστε να αποφευχθούν ασάφειες· κεφαλαιογραφώ τα ονόματα προσώπων και τόπων· προβαίνω στη διάκριση παραγράφων· σχολιάζω στο τέλος του κειμένου ό,τι απαιτεί κάποια επεξήγηση. Σημειώνω με δύο κάθετες: || την αλλαγή της σελίδας. Αποφεύγω την αρίθμηση των στίχων, η οποία επιβάλλεται από τη διπλωματική για τα βυζαντινά, μεσαιωνικά (βενετικά κ.ά.) ή της πρώιμης τουρκοκρατίας έγγραφα, δεν θεωρείται όμως υποχρεωτική για κείμενα νεότερα (του 18ου και κυρίως του 19ου αι.). Επιπλέον, σε αντίγραφα – μη πρωτότυπα – όπως αυτά των κωδίκων που περιγράφω εδώ, η στιχομέτρηση καταντά καταχρηστική, ακόμη και βλαπτική στην εμφάνιση και την άμεση πρόσληψη του κειμένου. Χρησιμοποιώ τις ορθογώνιες αγκύλες: [ ], για να περικλείσω σ' αυτές γράμματα ή λέξεις που έγραψε ο γραφέας, αλλά δεν μπορούν να διαβαστούν ή έχουν εκπέσει. Οι συμπληρώσεις αυτές γίνονται με ευθύνη του εκδίδοντος.

Για λόγους βιβλιογραφικής ενημέρωσης, προσθέτω ότι από τον εν λόγῳ κώδικα εκδόθηκαν έως σήμερα δύο προικοσύμφωνα (στα Νισ. 10, 203-204, 208-209). Το ένα, της 4.10.1857, έχει την ίδια ημερομηνία

με αυτό που δημοσιεύεται εδώ· καταχωρίστηκε δεύτερο στον κώδικα, στις σελ. 5, 6, 7. Το άλλο είναι της 12.1.1858 (στον κώδικα, σελ. 15 εμπρός, 15 πίσω όψη, 15 δις εμπρός). Και τα δύο εκδόθηκαν με λάθη στη μεταγραφή των λέξεων και κυρίων ονομάτων· δεν συνοδεύθηκαν από κάποιο σχόλιο, ούτε δικαιολογήθηκε η επιλογή τους (γιατί αυτά και όχι άλλα, από τα εκατοντάδες του κώδικα)· δεν εφαρμόστηκε ομοιομορφία στη γραφή των λέξεων (τα ονόματα, άλλα με μικρό, άλλα με κεφαλαίο κ.λ.). Μένει κανείς με την εντύπωση ότι δεν ακολουθήθηκαν κάποιοι κανόνες της εκδοτικής των εγγράφων, που να διευκολύνουν την κατανόησή τους.

Ας μου επιτραπεί να υπενθυμίσω ότι στο τέλος του εγγράφου, όπως στο 1 και στα επόμενα, ερμηνεύονται λέξεις και σχολιάζονται τοπωνύμια ή ανθρωπωνύμια. Τα ερμηνεύματα και οι σχολιασμοί δεν επαναλαμβάνονται για τα ίδια πράγματα που συναντώνται στα επόμενα έγγραφα. Παρατίθεται όμως στο ευρετήριο η ερμηνεία των λέξεων.

2

Προικοσύμφωνο

Μαρία (του) Νικολάου και της Ειρήνης Γεωργ. Πασχαλάκη
∞
Γεώργιος (του) Κωνσταντίνου· μητρυιά του: Ειρήνη

Μαντράκι
1857,
Οκτωβρίου 4

Πηγή: «Κώδιξ προικοσυμφώνων Δήμου Μανδρακίου, 1857-1894», σελ. 1, 2, 3. Ανέκδοτο.

– Στο επάνω μέρος της σελ. 1 γράφτηκε: *Ίσον απαράλλακτον, λαμβανόμ[ενον παρά] των ενδιαλαμβανομένων*. Αμέσως πιο κάτω, με μεγάλα στοιχεία: 1857-1894(βλ. το παρατιθέμενο πανομοιότυπο).

Η και υποφαινομένη Ειρήνη Γεωργίου Πασχαλάκη[1], επειδή μέλλω να συνάψω εις γάμον την θυγατέρα μου Μαρίαν μετά του Γεωργίου Κωνσταντίνου[2], την εύχομαι πρώτον όλα της συζυγίας τα αγαθά, και επομένως της δίδω, λόγῳ προικός, την ακόλουθόν μοι περιουσίαν.

Το οσπήτιόν μου, το κάτω, εις το Λαγκάδι, ένα πάγκον[3] παλαιόν, δύο ζεύγη μύλους[4], δύο εικόνας: των Τριών Ιεραρχών και της Παναγίας· τρία πιάτα, τρία τζανάκια[5], έν τραπέζιον ξύλινον, έν στρόμα, μαξελλάρια τρία, σινδόνια δύο μεγάλα και έν μικρόν· υποκάμισα γυναίκια εννέα[6], τρεις σκέπες[7], μουστουχιάς[8] πέντε, σφήδομα[9] έν, σκούφιες[10] δύο, πετζέτας έξ. Έν ζεύγος βέργες[11] μαλαγματένιες, οκτώ ζεύγη σκλέτενες[12], κουμπία[13] ζεύγος έν αργυρά, έν ζεύγος σκολαρίκια

χρυσά, λαιμόν[14] ένα, βελώνας[15] δύο, ζωστικόν[16] έν, αγγεία δύο: μέγα και μικρόν, τέζερον έν μικρόν, έν τυγάνιον, έν σεντούκιον.

Την ταύλαν[17] και το κομμάτιον[18] εις την Θεοσκέπαστην, το χωράφιον εις την Καρδίαν[19], το χωράφιον εις τους Πορούς, το χωράφιον εις την Έμβασιν, το χωράφιον εις το Ρηγάνιον[20], το ραχίον[21] εις την Κάππαρην του Άργους, το χωράφιον εις την Κάππαρην, το χωράφιον εις [του] Καλονικήτα, την ταύλαν εις το Τριάλλιον, [την] ‖ [2] στέρναν εις τον Καταυρόν, το χωράφιον εις την Καμάραν με την αποστροφήν[22], και να λαμβάνω απ' αυτό δύο κοιλά[23] κριθάρι, εις το έτος της κριθαριάς[24]. Την ταύλαν εις την Αχγλάδαν, την πλαγιάν εις την Πούνταν, το αμπέλιον εις τον Άγιον Ιωάννην του Λακκίου με την στέρναν και με την σκαλουσκιάν[25], το ραχίον εις την Σφαγήν, το χωράφιον εις την Αγίαν Κυριακήν, το επάνω· το χωράφιον εις την Σκάλαν, το χωράφιον εις το Σκόπι, το χωράφιον εις την Στροϊλιάν, το χωράφιον εις το Δάφνιον, το αμπέλιον εις τον Αρμάν με την κρεπτήν[26] με αγγεία τρία και μίαν στάμναν, και εξ αυτών κρατίζω έν αγγείον εν όσῳ ζω. Της δίδω ένα κήπον, τον επάνω· κελλάριον εις το Κάστρον, ανώγεον[27] της Γρυπάρενας[28]· δύο αξίνες, έν ζεύγος λούρα[29], μίαν σκρόφαν[30].

Η Ειρήνη, μητρυιά του, δίδω του Γεωργίου μου υποκάμισα ανδρικά [31] επτά, βούγενα[32], και τρία λινομέταξα· έν σινδόνιον παρδαλόν[33]· έν μέγα μαξελλάριον, τρεις πετζέτας: μίαν μεγάλην και δύο μικρά[34]· έν σφήδωμα· το αμπέλιόν μου εις τον Πεύκον, το οποίον θέλω καρπούμαι εν όσῳ ζω[35].

Η Ανθούσα Ιωάννου δίδω της ανεψιάς μου Μαρίας έν υποκάμισον πασίλογα[36].

Ταύτα πάντα παραχωρούσασαι οικείᾳ βουλῇ και θελήσει εις τα τέκνα μας, απαλλοτριούμεθα αυτών ημείς τε και οι κληρονόμοι μας, και μεταβαίνουσιν εις την παντελή ‖ [3] αυτών εξουσίαν, εις τους οποίους ευχόμεθα ομόνοιαν, ευτεκνίαν και πάσαν άλλην ευτυχίαν.

Όθεν έγεινε το παρόν προικοσύμφωνον, παρόντων των συνυπογραφομένων, όπερ θέλει έχειν ισχύν εν παντί καιρῷ και κριτηρίῳ.

Εν Νισύρῳ την 4 8βρίου 1857.

Ειρήνη Γεωργίου Πασχαλάκη γράφωμαι παρά του υιού μου Ιωάννου.

Δίδω και εγώ ο αδελφός του Νικόλαος έν στρώμα. Ο Ιωάννης, αδελφός του, έν ζεύγος κουντούραις[37] γυναικείας· μη ειδώτες γραφήν, υπογραφόμεθα παρά του ηγουμένου της Σπηλιανής Μακαρίου[38].

Ο Δίμαρκος διακο-Ατόννις[39].

Ιωάννης ο Σακελάριος παρών[40].

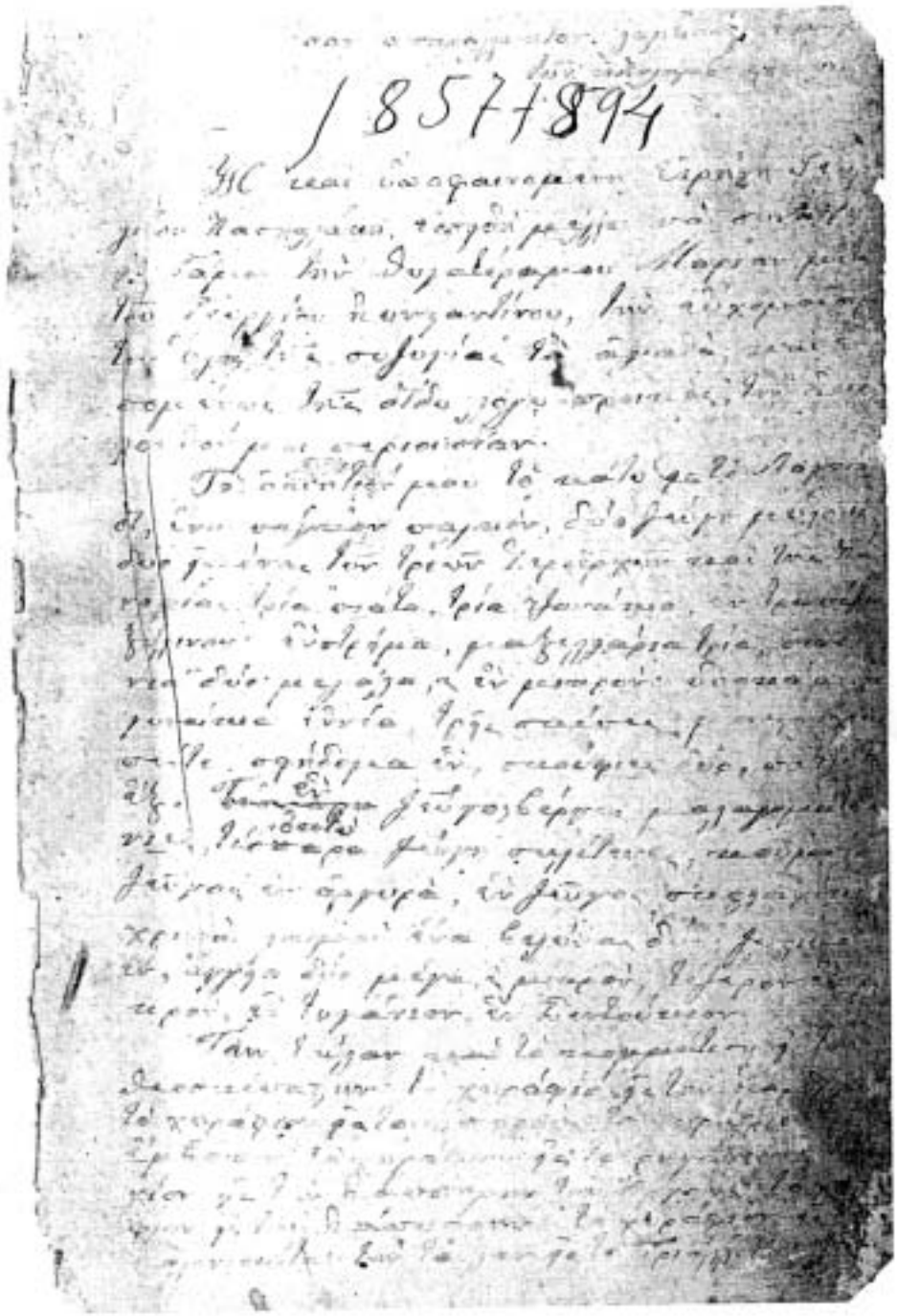

Η πρώτη σελ. του κώδικα «προικοσυμφώνων του Δήμου Μανδρακίου», των ετών 1857-1894 (βλ. εδώ το έγγρ. 2)

Δίδω και εγώ η Καλή Γεωργίου Πασχαλάκι της ανεψιάς μου Μαρίας τα δύο κομμάτια εις την Θεοσκέπαστην[41], τα γητνιάζοντα με τα προηρημένα της προικεία.

Ν. Σακελλαρίδης, γραφεύς του παρόντος, ο νοτάριος[42].

Σημειώσεις

1. Είναι το επώνυμο του πατέρα της· ο άντρας της δεν αναφέρεται στο προικοσύμφωνο. Το όνομά του *Νικόλαος* γίνεται γνωστό από το προικοσύμφωνο της Ειρήνης (εγγονής τής Ειρήνης Γ. Πασχαλάκη), κόρης του Γεωργίου Κωνσταντίνου και της Μαρίας *Νικολάου*, με χρονολογία 9.1.1883: στον παρόντα κώδ. Προικ.1857- 1894, σ. 230 [στο υπό έκδοση βιβλίο μου, αρ. 224].

2. Πρόκειται για το βαφτιστικό του πατέρα· δεν φαίνεται να έχει καθιερωθεί σε οικογενειακό όνομα ή επώνυμο· πρβλ. Σκανδαλίδης 1990, 44.

3. Από τα σημαντικά έπιπλα του νισύρικου σπιτιού ο πάγκος. Ήταν μια μακρόστενη ξύλινη κασέλα ή κασόνι ή σεντούκι, κατά μήκος της μπροστινής πλευράς της «μονής» (κρεβατιού)· είχε εσωτερικά χωρίσματα που άνοιγαν από πάνω· εδώ αποθηκεύονταν δημητριακά και ξηροί καρποί (τα «μαξούλια» και οι «κουμπάνιες»)· διευκόλυνε το ανέβασμα στη «μονή»: Κ. Σακελλαρίδης 1981, 58· Γ. Σακελλαρίδης 1982, 131· Χαρτοφύλης 1984, 248 σημ. 92· Καραναστάσης 1987, 152.

4. «Μύλοι αλετού» (όπως πληρέστερα χαρακτηρίζονται σε άλλα νισύρικα προικοσύμφωνα) είναι οι γνωστές μυλόπετρες στον χειρόμυλο για το άλεσμα δημητριακών και οσπρίων· περιγραφή τους: Κοντοβερός 1972, 308· Αρφαράς 1978, 41-42· για τη σχετική ορολογία: Καραναστάσης 1987, 160-161.

5. Από το τουρκ. çanak (πήλινο πιάτο, γαβάθα:Π)· εδώ διακρίνεται από τα κοινά πιάτα.

6. Το «υποκάμισο» αυτό ήταν λευκός βαμβακερός χιτώνας που έφτανε έως κάτω στα πόδια (σαν πουκαμίσα)· το ύφαιναν οι γυναίκες στον αργαλειό και το εποίκιλλαν με διάφορα κεντήματα· λεπτομέρειες: Καρπάθιος 1959, 27-28 = Κουμέντος 1976, 208-209.

7. Κόκκινο μεταξωτό, μακρύ, ύφασμα, που έμπαινε πάνω από τη σκούφια (βλ. σημ. 10), σκέπαζε το κεφάλι, εκτεινόταν προς τα πίσω έως την πλάτη, ενώ μπροστά, με δύο πλοκάμια της, έφτανε έως την οσφύ: Καρπάθιος 1959, 27 = Κουμέντος 1976, 209.

8. Είναι η μαντήλα [από το μουστούχι <στουμούχι]: Κριαράς στο λ.

9. Αναφέρεται και γράφεται ως *σφύωμα* (μάλλον το πιο σωστό) ή σφήωμα ή ασφίωμα-σφίωμα: χρησοκέντητο στηθόπανο, φατθό ή τσόχινο, που κρεμόταν από τον λαιμό και έφτανε έως την κοιλιακή χώρα (στην οσφύ), για να σκεπάσει το γυμνό στήθος που άφηνε η σχισμή του πουκάμισου· κατά τη νισυριακή παράδοση, καθιερώθηκε στη γυναικεία φορεσιά κατ' απομίμηση προς το διαφορετικό χρώμα από τα πούπουλα στον λαιμό της πέρδικας· βλ. Γ. Καζαβής 1940, 199· Καρπάθιος 1959, 28· Κουμέντος 1976, 208, 209· Παπαμανώλη 1978, 103· Αρφαράς 1984, 112-113 (με φωτογραφία)· Καραναστάσης 1987, 149.

10. Εκάλυπτε το μισό κεφάλι της γυναίκας, όπως το «κεφαλόδεμα»· είχε κόκκινο χρώμα· ενίοτε ήταν χρυσοπλούμιστη, σε βελούδο: Καρπάθιος 1959, 27· Κουμέντος 1976, 209· Αρφαράς 1984, 118.

11. Ήταν τα ενώτια, δηλ. 1-4 σειρές μικροί βώλοι, χρυσοί ή ασημένιοι, ο ένας κά-

τω από τον άλλο, που στερεώνονταν πίσω από κάθε αυτί με γάντζο· δεν ταυτίζονται με τα κοινά σκουλαρίκια (τα αυτιά δεν ήταν τρυπημένα): Κουμέντος 1976, 209, 210· Παπαμανώλη 1978, 104.

12. Σημαίνει απλός, σκέτος· λέξη παρεφθαρμένη της ιταλικής schietto· βλ., μεταξύ άλλων, Κορρέ 2002, 493. Πρβλ. και *κλέττενες*: 10 Α'.

13. Μικρά μεταλλικά, επιχρυσωμένα με καπλαμά, σφαιρίδια: Παπαμανώλη 1986, 20, 41.

14. Ο «λαιμός» ή ορμαθιά ήταν το χρυσό περιδέραιο ή η χρυσή αλυσίδα στην οποία είχαν περάσει διάφορα κοσμήματα –χρυσά νομίσματα (τούμπλες, κωνσταντινάτα, μαχμουτιέδες κ. ά.): Κουμέντος 1976, 190· Παπαμανώλη 1978, 104.

15. Βελόνες ή καρφίτσες, χρυσές ή ασημένιες, με στρογγυλό κεφάλι, σαν μπίλιες, που χρησίμευαν για να στερεώνουν, αριστερά και δεξιά, τη σκούφια και τη σκέπη: Κουμέντος 1976, 209· Παπαμανώλη 1978, 104.

16. Εφόσον αναφέρεται στη φορεσιά της νύμφης, νομίζω ότι το ζωστικό υποδηλώνει εδώ την άλυση, δηλ. την αλυσιδωτή ζώνη, ασημένια ή επίχρυση, που έσφιγγε τη μέση και συγκρατούσε προς το στήθος το σφύωμα· το ένα άκρο της αλυσίδας αυτής κρεμόταν ελεύθερο έως το γόνατο περίπου: Καρπάθιος 1959, 28· Κουμέντος 1976, 209.

17. Υπενθυμίζω ότι *τάβλες* στη Νίσυρο είναι τα μικρά, επιμήκη συνήθως, ισοπεδωμένα αγροτεμάχια, σε επικλινές έδαφος, στηριζόμενα από ξερολιθιές ή βαστάδια· βλ. μεταξύ άλλων Παπαχριστοδούλου 1969, 256· Κ. Σακελλαρίδης 1976, 118 σημ. 1· Χαρτοφύλης 1984, 231· Πετανίδου 2005, 253. Η λέξη χρησιμοποιείται προς διάκριση από το μεγαλύτερο, σε έκταση, χωράφι. Μερικές φορές το χωράφι προσδιορίζεται από κάποιο αριθμό ταβλών (βλ. εδώ το έγγρ. 4 Β'). Σπάνια ωστόσο η τάβλα ονομάζεται επίσης χωράφι.

18. Το *«κομμάτιον»*, λέξη-όρος σε ευρεία χρήση στη Νίσυρο, ανταποκρινόταν και αυτό σε μικρή καλλιεργήσιμη έκταση· πολλά *κομμάτια* απήρτιζαν το χωράφι. Ωστόσο, ενίοτε μία τάβλα θεωρείται και κομμάτιον, ή μία τάβλα και ένα κομμάτιον εξισώνονταν με ένα χωράφι· βλ. στο υπό έκδοση: *Νισύρου προικοσύμφωνα*.

19. Ο σωστός τονισμός είναι Καρδιά· το τοπωνύμιο ετυμολογείται από την Καρυδιά· βλ. Παπαχριστοδούλου 1969, 259.

20. Όσο ξέρω, τέτοιο τοπωνύμιο δεν μαρτυρείται στη Νίσυρο. Τόσο ο Κοντοβερός 1963, όσο και ο Παπαχριστοδούλου 1969, δεν το μνημονεύουν. Έχω τη γνώμη ότι ο τύπος Ριγάνιον (τοπων. φυτώνυμο) αλλοιώθηκε· το *γ*, λόγῳ της σίγησής του ανάμεσα σε δύο φωνήεντα, χάθηκε· στο *Ριάνι* έπειτα αναπτύχθηκε το προθετικό *α*, σύνηθες φωνητικό γνώρισμα, στα ονόματα ιδίως. Έτσι έγινε το *Αριάνι*, τοπωνύμιο που πράγματι υπάρχει στη Νίσυρο (Κοντοβερός 1963, 144: Αριάνη). Οι εν λόγῳ φωνητικές μεταλλαγές επιβεβαιώνονται και από συνδυαστικές πληροφορίες που παρέχουν τα υπό έκδοση προικοσύμφωνά μας.

21. Αγροτική ακαλλιέργητη έκταση (υποκοριστικό της ράχης)· πληθυντικός: τα *ραχία-ραχιά*. Τοπωνύμια Ράχη (η) και Ραχιά (τα) ακούγονται στη Νίσυρο: Παπαχριστοδούλου 1969, 255, 256.

22. Αγροτικό συγκρότημα σε ικανοποιητική εδαφική έκταση (με στάβλο, αχερώνα, στέρνα, αλώνι, «σπηλάδι»)· πολύ διαδομένη η *αποστροφή* στη Νίσυρο, απαραίτητη στη δουλειά του γεωργού· καλή περιγραφή του συγκροτήματος βλ. Γ. Σακελλαρίδης 1982, 198-199· Χαρτοφύλης 1984, 233-237· ιδίως Βασιλειάδης, 355-361.

23. Το *κοιλό*: γνωστή μετρική μονάδα για δημητριακά κυρίως, αλλά και για ξηρούς καρπούς· ισοδυναμούσε γενικά με 20-24 οκάδες: Πετρόπουλος, 62.

24. *Κριθαριά:* η εδαφική περιφέρεια και η χρονική διάρκεια για την πρώιμη σπορά (κριθάρι, λουμπούνια, *μαερέματα:* δηλ. φάβα, αρακάς, φακές), από τα πρωτοβρόχια έως τον Νοέμβριο· αντίθετα, η όψιμη σπορά (σιτάρι διμηνίτης, μποστάνια, φασόλια, κηπευτικά κ. ά.) δηλωνόταν με τη λέξη *μπαμπακιά ή βαμβακιά·* βλ. Γ. Σακελλαρίδης 1982, 192, 199· Χαρτοφύλης 1984, 240· Πετανίδου 2005, 221.

25. *Σκαλουσκιά ή σκαλουσιά* ήταν γεωργική έκταση, κτήμα που ανέβαινε κλιμακωτά σε απότομη κάπως βουνοπλαγιά, αποτελούμενο από τάβλες: Γ. Σακελλαρίδης 1982, 196.

26. Η γνωστή «*κρεφτή*»: είδος αποθήκης κρασιού και τσίπουρου, σε σπηλιά ή σε ημιυπόγειο χώρο που τον έφτιαχναν συνήθως σε έδαφος πορώδες και αμμουδερό: Κ. Σακελλαρίδης 1981, 46 σημ. 5· Γ. Σακελλαρίδης 1982, 219· Καραναστάσης 1987, 129· Βασιλειάδης, 349-352.

27. Σχεδόν κάθε οικογένεια του Μαντρακιού είχε το δικό της κελλάρι ή κελλίον στο ιπποτικό Κάστρο, όπου και η Μονή της Σπηλιανής· εκεί φυλάγονταν τα αγροτικά προϊόντα σε πιθάρια (για λάδι ή κρασί) και σε άλλα αγγεία. Το κελλάρι αποτελούνταν από ισόγειο και ανώγιο, το καθένα από τα οποία ανήκε σε διαφορετικό ιδιοκτήτη. Ονόματα μερικών ιδιοκτητών βλ. στον Κοντοβερό 1963, 137-138.

28. Γριπάραινα· ανδρωνυμικό γυναίκας από το (επαγγελματικό) επώνυμο του πατέρα ή του συζύγου της: Γριπάρης, που ακούγεται στη Νίσυρο (Σκανδαλίδης 1990, 55).

29. Λούρα ή λλούρα ή ζυγόλουρα ή χαλκάδες: 2 ή 3 σιδερένιοι μεγάλοι κρίκοι που ένωναν τον ζυγό με το αλέτρι: Κοντοβερός 1972, 320-321· Γ. Σακελλαρίδης 1982, 206· Καραναστάσης 1987, 155.

30. Τα προαναφερθέντα ακίνητα απλώνονταν σε 23 τοποθεσίες της Νισύρου (μαζί με το σπίτι στη συνοικία Λαγκάδι, το κελλάρι στο Κάστρο και τον κήπο χωρίς προσδιορισμό). Αυτά όλα αποτελούσαν την περιουσία της μητέρας Ειρήνης Γ. Πασχαλάκη, η οποία την μεταβίβασε στην πρωτοκόρη της Μαρία. Πρόκειται, αναμφισβήτητα, για αξιόλογη κτηματική περιουσία, όσο μικρά και αν θεωρηθούν τα αγροτεμάχια, στα οποία μάλιστα είχαν γίνει και οικοδομικές εργασίες (αποστροφή, στέρνες, κρεφτή). Για την καλύτερη προσέγγιση στο αγροτικό τοπίο της Νισύρου, παραθέτω αλφαβητικά τα τοπωνύμια του φυσικού περιβάλλοντος, όπου τα προικώα κτήματα: Αγία Κυριακή, Άγιος Ιωάννης Λακκίου, Αρμάς, Αχλάδα, Δάφνη ή Δάφνιον, Έμβασις [='Εμπαση], Θεοσκέπαστη, Καλονικήτα (στου), Καμάρα, Καππαρή, Καρδιά, Καταβρός, Πούντα, Πωροί, Ριγάνι (=Αριάνι), Σκάλα, Σκόπι, Στροϊλιά, Σφαγή, Τριάλλι. Μετά από 26 χρόνια, το 1883, όταν η Μαρία (της Ειρήνης Πασχαλάκη) παντρεύει την κόρη της Ειρήνη (βλ. πιο πάνω σημ. 1), τής μεταβίβασε, κατά το νισύρικο έθιμο, τη δικιά της (μητρική) περιουσία που είχε κληρονομήσει από τη μητέρα της Ειρήνη. Συγκρίνοντας τα μεταβιβαζόμενα ακίνητα το 1883, διαπιστώνω κάποιες «απώλειες» και κάποιες προσθήκες. Ως προς τις πρώτες, που άμεσα ενδιαφέρουν εδώ, σημειώνω ότι οι 20 παραπάνω ιδιοκτησίες μειώθηκαν σε 15, τις ακόλουθες: Αχλάδα, Αρμάς, Δάφνη, Έμβασις, Θεοσκέπαστη, Καλονικήτα (στου), Καμάρα, Καππαρή, Καρδιά, Καταβρός, Πούντα, Σκάλα, Σκόπι, Στροϊλιά, Σφαγή.

31. Για το ανδρικό πουκάμισο, φατθό, μεταξένιο ή από κάμποτο, βλ. καλές περιγραφές: Κουμέντος 1976, 207· Παπαμανώλη 1978, 105· Αρφαράς 1984, 129.

32. *Βούγενο:* αυτό που έγινε στη βού(β)α, δηλ. στον αργαλειό, το υφασμένο, το φατθό (πρβλ. προηγ. σημ.). Η λ. βούβα <γούβα = κοίλωμα γήινης επιφάνειας, μεγάλη λακκούβα, ταυτίστηκε με τον αργαλειό, ο οποίος στηνόταν στο σπίτι σε χα-

μηλότερο από το δάπεδο μέρος, σε ένα είδος λάκκου. Για τη νισύρικη *βούα* και τις *αλεφάντες* (ανυφαντούδες): Αρφαράς 1984, 68-70. Εικόνα της βούας: Γ. Καζαβής 1940, 152, και Ταρσούλη, 230. Να προσθέσω ότι βούα οι Νισύριοι γεωργοί ονόμαζαν και τον λάκκο που άνοιγαν μετά το αλώνισμα, για να αποθηκεύσουν με ασφάλεια το κριθάρι· από την ίδια λέξη, και το ρήμα *βουγιάζω ή ξεβουγιάζω* = παίρνω κριθάρι από τη βούα: Γ. Καζαβής 1940, 182· βλ. ακόμη Γ. Σακελλαρίδης 1982, 216· Καραναστάσης 1987, 159. Πάντως η λέξη *βούγενο* (το) - *βούγενα* (τα) δεν έχει καταγραφεί στα γνωστά νισύρικα λεξιλόγια, ούτε στα μεγάλα λεξικά (ΙΛΑ, Π, Δημητράκος, Κριαράς)· δεν ήταν άγνωστη· αναφέρεται ασχολίαστη σε δημοσιευμένο νισύρικο προικοσύμφωνο (της 8. 10. 1837): Νισ. 1, 41.

33. Για το είδος αυτό του σεντονιού (*παρδαλό, παρδαλάκι*) βλ. Αρφαράς 1984, 30-34.

34. Διάβ. *μικράς*.

35. Σαφώς υποδηλώνεται εδώ ο γνωστός πανελλαδικά θεσμός του *γεροντομοιρίου* (βλ. και 4 Γ', 6 Β', 10 Α', 10 Β'): οι γονείς δηλ. παραχωρούσαν στους μελλόνυμφους τη ψιλή κυριότητα ακινήτων, αλλά και κινητών αντικειμένων· κρατούσαν όμως την επικαρπία έως τον θάνατό τους· βλ. όσα πολύ καλά ξεκαθαρίζει ο Χατζησεβαστός, 145-149.

36. Είναι το γυναικείο πουκάμισο, του οποίου ο γύρος προς τα κάτω είχε επιμήκη κάθετα πλουμιά (*πασίολα*) σε διάφορα χρώματα· τα ίδια κάθετα κεντήματα είχαν και οι γύροι των φαρδιών μανικιών της γυναικείας πουκαμίσας: Κουμέντος 1976, 209· Παπαμανώλη 1978, 101. Πρβλ. και το νισύρικο *πασιλοΐτικο* σεντόνι: Αρφαράς 1984, 38-39.

37. *Κουντούρες:* γυναικείες παντόφλες (Καραναστάσης 1987, 164) με φελλό, ή από μεταξωτό ύφασμα, ή κεντητές, ή από κόκκινο δέρμα (Παπαμανώλη 1978, 103)· Κουμέντος 1976, 208 (πέτσινα κόκκινα παπούτσια).

38. Διετέλεσε ηγούμενος από 7.9.1856 έως 20.7.1879: Κέντρης 1970, 36-39· Ν. Σακελλαρίδης 1978, 147-148.

39. Ως δήμαρχος Μαντρακιού, χωρίς πρόσθετα οικογενειακά στοιχεία, είναι γνωστός και από άλλα έγγραφα του 1857· βλ. 7 Α' και Νισ. 10, 209.

40. Ιωάννης Γεωργίου Σακελλάριος (1835- ;)· τα παιδιά του Γεώργιος, Οδυσσέας, Νικόλαος θα μετονομαστούν σε Σακελλαρίδης· βιογραφικά του: Κ. Σακελλαρίδης 1993, 20-21.

41. Με βάση τη μελέτη του Κοντοβερού 1963, 136-160, επικουρούμενος και από τον Παπαχριστοδούλου 1969, μπορώ να ταυτοποιήσω τα τοπωνύμια του προικοσυμφώνου αυτού. Τα παραθέτω αλφαβητικά· μέσα σε παρένθεση, η σελιδαρίθμηση από τη μελέτη του Κοντοβερού: Αγία Κυριακή (142), Άγιος Ιωάννης Λακκίου (141), Αρμάς (144), Αχλάδα (144), Δάφνη (145), Έμβασις (145), Θεοσκέπαστη (137), στου Καλονικήτα (145), Καμάρα (145), Καππαρή (145), Καρδιά (145), Καταβρός (146), Λαγκάδι (138), Πεύκος (149), Πούντα (159), Πωροί (149), Ριγάνιον=Αριάνι (144), Σκάλα (150), Σκόπι (150), Στροϊλιά (150), Σφαγή (150), Τριάλλι (150).

42. Βιογραφικά του: Κ. Σακελλαρίδης 1993, 14-15. Δεν είναι γνωστά τα χρόνια της ζωής του (1805; - ;)· ως «νοτάριος» μάς άφησε πολύ χρήσιμους κώδικες με δικαιοπραξίες (βλ. § 7). Με βάση την υπογραφή του κάτω από προικοσύμφωνα, διαθήκες και πωλητήρια, είναι βέβαιο ότι άσκησε τα συμβολαιογραφικά καθήκοντά του από τον Οκτώβριο του 1857 έως τον Ιούνιο του 1885, δηλ. επί 28 περίπου χρόνια. Στην πωλητήρια πράξη τής 16. 6. 1885 διαβάζομε: *Ν. Σακελλαρίδης, γραφεύς του παρόντος, ο ποτέ νοτάριος* (Κώδ. Διαθηκών-Πωλητηρίων Μανδρ. 1858-1885, σ. 522).

§ 3

«Κώδιξ προικοσυμφώνων, διαθηκών, δωρητηρίων, αφιερωτηρίων Δήμου Μανδρακίου των ετών 1895-1923»

Αποτελεί τη χρονολογική συνέχεια των προηγούμενων προικοσυμφώνων. Είναι σχετικά μεγάλου σχήματος: 33 εκατ. μήκος και 22 εκατ. πλ., με 562 αριθμημένες (κανονικά, εμπρός-πίσω) ριγωτές σελίδες, σε καλή κατάσταση, με ευανάγνωστη γραφή. Ακολουθεί, χωρίς σελιδαρίθμηση, ευρετήριο ονομάτων προσώπων (μόνο). Οι πράξεις έχουν αύξοντα αριθμό και καταχωρίζονται με χρονική σειρά, χωρίς να ξεχωρίζουν σε ομάδες τα διάφορα είδη (διαθήκες, προικοσύμφωνα, πληρεξούσια κ. ά.). Η πρώτη πράξη είναι της 2. 1. 1895 και η τελευταία, της 28.12.1922. Εδώ προστέθηκε η σημείωση: *«Εν τῃ Ιερᾷ Μονῇ Σπηλιανῇ τῃ 31 Δεκεμβρίου 1923 ο Επίτροπος της Α. Σ. του Μητροπολίτου [Ρόδου] †Αρχιμ. Εμμ. Ι. Καρπάθιος».* Υπενθυμίζω ότι ο Καρπάθιος, Νισύριος, διετέλεσε ηγούμενος της Μονής κατά τα έτη 1921-1923 [Ν. Σακελλαρίδης 1978, 148-149].

Στον κώδικα επεσήμανα μεμονωμένο φύλλο, όπου αντίγραφο διαθήκης της 29.1.1931.

Φυσικά, όλες οι καταχωρισθείσες πράξεις αντιγράφτηκαν από τα πρωτότυπα, που ίσως να σώζονται στα χέρια των άμεσα ενδιαφερομένων.

Ο αντιγραφέας φαίνεται γενικά προσεκτικός. Μερικά λάθη τού ξεφεύγουν. Αυτά οφείλει ο εκδότης, με δική του ευθύνη, να τα διορθώσει.

Είναι περιττό να τονίσω τη σπουδαιότητα των πληροφοριών που προσφέρουν οι πράξεις του κώδικα αυτού. Ισχύουν όσα σχετικά ανέφερα πιο πάνω [§ 2]. Οφείλω εξάλλου να σημειώσω ότι ο περιορισμένος χρόνος, που είχα στη διάθεσή μου, δεν μου επέτρεψε να ασχοληθώ, όπως θα ταίριαζε, με τον παρόντα κώδικα.

Για να δηλώσω τη σημασία του, αποσπώ έξι έγγραφα: μία ρύθμιση κληρονομιάς μεταξύ δύο αδελφών, Νισυρίων, κατοίκων Κωνσταντινούπολης, δύο διαθήκες, ένα διαθηκώο πληρεξούσιο και δύο προικοσύμφωνα. Η επιλογή έγινε τυχαία, με ευθύνη του εκδίδοντος, ανάμεσα στις εκατοντάδες δικαιοπραξίες του κώδικα.

3 Α′

Συναινετικός συμβιβασμός για αδιάθετη πατρική περιουσία ανάμεσα στους αδελφούς Μιχαήλ και Βασίλειο Κλέα του παπα-Νικολάου

Σελ. 47, 48. Ανέκδοτο

Κωνσταντινούπολη
(Οικουμενικό Πατριαρχείο)
1880,
Ιουλίου 9
(καταχώριση στη Νίσυρο, 1. 8. 1897)

Αριθμ. Πρ. 55.

Συμβολαιογραφείον Οικουμενικού Πατριαρχείου
Αριθμ. Συμβ. 116
Αριθμ. Πρωτ. 3497

Αντίγραφον εξ επισήμου αντιγράφου
Ο Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Ιωακείμ[1]
επιβεβαιοί

Σήμερον τῃ εννάτῃ Ιουλίου του χιλιοστού οκτακοσιοστού ογδοηκοστού έτους, ημέρᾳ Τετάρτῃ, παραστάντες ενώπιον εμού του Α′ Γραμματέως του Δ. Ε. Μ. Συμβουλίου[2] Δ. Θ. Ξανθοπούλου[3], εκπληρούντος άμα χρέη συμβολαιογράφου εν τοις Πατριαρχείοις, οι εκ Νισύρου αυτάδελφοι Μιχαήλ παπα-Νικολάου, γεωργός, και Βασίλειος παπα-Νικολάου[4], υποδηματοποιός, εδήλωσαν επί παρουσίᾳ και των συνυποφαινομένων μαρτύρων, γνωστών μοι και εις ουδεμίαν υπό του νόμου οριζομένην εξαίρεσιν υποκειμένων, Μ. Εμμανουηλίδου, εμποροµεσίτου, Εμμ. Παρθενιάδου, καπήλου, και Γεωργίου Παπαδοπούλου, ελληνοδιδασκάλου[5], απάντων Νισυρίων[6], παρ' ών εβεβαιώθην την ταυτότητα των ανωτέρω, ως αγνώστων μοι, ότι συνεβάλλοντο προς αλλήλους τα εξής:

Α′. Αμφότεροι, συμβιβασθέντες μεταξύ αυτών, αδελφικώς και χριστιανικώς, ως προς την υπό του αποβιώσαντος προ οκτώ ετών πατρός αυτών παπα-Νικολάου Κλέα[7] καταλειφθείσαν περιουσίαν, ής υπάρχουσι μόνοι κληρονόμοι, ως παρακατιόν ρηθήσεται, κηρύττουσιν άκυρον και ως χάρτην άγραφον πάσαν διαθήκην, ήν τυχόν συνέταξεν ο ρηθείς πατήρ αυτών, και ουδεμίαν δικαιούνται ίνα προβάλωσιν αξίωσιν περί της πατρικής αυτών περιουσίας, επί τῃ βάσει πατρικής διαθήκης[8].

Β^{ον}. Ο Μ. παπα-Νικολάου παραιτείται ολοσχερούς[9] πάσης της εν Νισύρῳ ευρισκομένης ακινήτου κτηματικής περιουσίας τού πατρός αυτών παπα-Νικολάου Κλέα υπέρ του αδελφού αυτού Βασιλείου παπα-Νικολάου, όστις έσεται από της σήμερον τέλειος κύριος και ιδιο-

κτήτης της περιουσίας ταύτης, δυνάμενος ίνα διαθέτῃ αυτήν ως βούλεται.

Γ'. Ο Β. παπα-Νικολάου αναδέχεται εις ίδιον βάρος την απότισιν των αναφανησομένων χρεών του αποβιώσαντος πατρός αυτών παπα-Νικολάου Κλέα διά της υπογραφής τού ιδίου, όσα και αν ώσι.

Διό προς βεβαίωσιν συνετάχθη η παρούσα πράξις, ήτις, αναγνωσθείσα ευκρινώς εις επήκοον των συμβαλλομένων και των μαρτύρων, υπεγράφη παρά πάντων ιδιοχείρως, ως και παρ' εμού.

Οι μάρτυρες	Οι συμβαλλόμενοι
Μ. Εμμανουηλίδης	Μιχ. παπα-Νικολάου
Εμμ. Κ. Παρθενιάδης	Βασίλ. παπα-Νικολάου
Γεώργιος Παπαδόπουλος	

Ο Α' Γραμματεύς Συμβολαιογραφών
Δ. Θ. Ξανθόπουλος

Ότι ακριβές αντί-||[48]γραφον αυθημερόν.

Ο Α' Γραμματεύς Συμβολαιογραφών
(ΤΣ) Δ. Θ. Ξανθόπουλος

Το παρόν αντίγραφον κατ' αίτησιν του Βασιλείου παπα-Νικολάου κατεχωρήθη εν τῳ παρόντι κώδηκι εις μείζονα ασφάλειαν από πάσης ενδεχομένης περιστάσεως.

Εν Νισύρῳ τῃ 1 Αυγούστου 1897.

[Στρογγυλή σφραγίδα με περιμετρική επιγραφή:] ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΡΟΔΟΥ. 1893[10]. [Στο κέντρο σταυρός πλαισιωμένος με φύλλα]. Και η μονοκονδυλιά: † Ο Ρόδου Κωνσταντίνος[11].

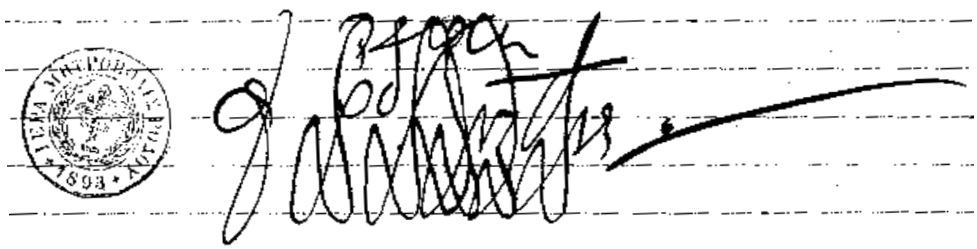

Η μονοκονδυλιά του μητροπολίτη Ρόδου Κωνσταντίνου (1893-1900)
[από το έγγρ. 3 Α']

Σημειώσεις

1. Πρόκειται για τον Ιωακείμ Γ' (1834-1912), εμβληματική φυσιογνωμία στα εκκλησιαστικά και πολιτικά δρώμενα της εποχής. Πατριάρχευσε δύο φορές: από 4.10.1878 έως 30.3.1884, και από 25.5.1901 έως 13.11.1912. Η βιβλιογραφία γι' αυτόν είναι εκτενής. Μνημονεύω από τα παλαιά: Μανουήλ Ι. Γεδεών, *Πατριαρχικοί πίνακες*, β' έκδ., Αθήναι 1996 (α' έκδ., Κωνσταντινούπολις 1885-1890), 626-628· Σταυρίδης 1, 208-284 (βιβλιογραφία: 208-209). Από τις νεότερες μελέτες βλ. Σταύρος Θ. Ανεστίδης, Ιωακείμ ο Γ', Αρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως και οικουμενικός πατριάρχης (1878-1884, 1901-1912), *ΔΚΜΣ* 6 (1986-1987) 391-411· Χρήστος Καρδαράς, *Ιωακείμ Γ'- Χαρ. Τρικούπης. Η αντιπαράθεση. Από την ανέκδοτη αλληλογραφία του οικουμενικού πατριάρχη (1878-1884)*, Αθήνα 1998 (βιβλιογραφία: 289-296).

2. «Διαρκές Εθνικόν Μικτόν Συμβούλιον»· ιδρύθηκε στο οικ. πατριαρχείο Κων/λεως το 1860/1862 με τους γνωστούς Γενικούς Κανονισμούς· το απήρτιζαν τέσσερεις συνοδικοί αρχιερείς και οκτώ λαϊκοί, με δύο Γραμματείς (βλ. επόμ. σημ.). Αρμοδιότητά του, η επίλυση των υλικών υποθέσεων της Εκκλησίας, όπως ζητήματα σχετικά με τις διαθήκες (πρβλ. το παρόν έγγρ.), η προίκα, τα αφιερώματα, οι λογαριασμοί των μονών· επόπτευε τα σχολεία, τα κοινωφελή ιδρύματα κ.π. ά. Τα ιδρυτικά κείμενα: Σταυρίδης 2, 36-40, και Παπαστάθης, 98-102. Το κληρικολαϊκό αυτό όργανο καταργήθηκε τον Οκτώβριο του 1923· βλ. ΕΑ 47 (έτος 43, 1923, τχ. 39 της 13.10.1923)369.

3. Ο Δημήτριος Θ. Ξανθόπουλος υπήρξε πατριαρχικός υπάλληλος και έφερε τον τίτλο του άρχοντος Πρωτέκδικου: Σπανούδης, 57, 155 (εδώ φωτογραφίες των δύο Γραμματέων του Δ. Ε. Μ. Συμβουλίου Δ. Ξανθόπουλου και Α. Μαυράκη). Από την παρουσία του στα Πατριαρχεία πρβλ. σκόρπιες πληροφορίες και νύξεις: ΕΑ 1 (1880-1881) 244· 2 (1881, έτος 1) 32, 120· 12 (1887-1888, έτος 8) 126 κ. ά.

4. Στο χειρόγραφο: Παπανικολάου· διόρθωσα, για να αποφύγω τη σύγχυση. Το επώνυμο είναι Κλέας (βλ. πιο κάτω)· το όνομα του πατέρα τους ήταν Νικόλαος, παπάς στο επάγγελμα.

5. Γεώργιος Ι. Παπαδόπουλος (1849-1924), ο γνωστός συγγραφέας και σχολάρχης της Νισύρου, απόφοιτος της Μ. του Γένους Σχολής της Κων/λης, σε σχολεία της οποίας δίδαξε επί 15 χρόνια· βλ. αυτοβιογραφικά του: Παπαδόπουλος 1909, 51, και άλλες πληροφορίες από τον Κουμέντο στα Νισ. 9 (1984) 277-278. Φωτογραφία του στου Γ. Καζαβή 1940, 86.

6. Για τους Νισύριους της Κων/λης διαθέτομε αρκετές μαρτυρίες· βλ. π.χ. Μ. Λογοθέτης 1981, 192· το 1876 ίδρυσαν εκεί τη Φιλεκπαιδευτική Αδελφότητα «Η Νίσυρος»: Κουμέντος 1993, 5-32 (αξιόλογα τεκμήρια)· για Νικιάτες στην Κων/λη: Κουτελάκης 1993, 147-148. Το 1886 ίδρυσαν φιλανθρωπικό σωματείο υπό την επωνυμία «Σπηλιανή»: Ι. Καζαβής 1966, 48 (χωρίς μνεία πηγής)· για την αδελφότητα των Νικιατών στην Κων/λη και την τύχη της περιουσίας της (1.300 τουρκικές λίρες), μετά τη διάλυσή της το 1922: Απόστολος 1, 251-252. Ιδιαίτερα ενδιαφέρουσες οι πληροφορίες του Φλέγελ (τέλη 19ου αι.), σύμφωνα με τον οποίο οι Νισύριοι της Πόλης ανέρχονταν στους 800 περίπου και επιδίδονταν σε προσοδοφόρα επαγγέλματα: Φλέγελ, 35-36. Αξίζει, τέλος, να εκδοθεί και σχολιασθεί το εκτενές έγγραφο που οι της Κων/λης έστειλαν στους συμπατριώτες τους δημογέροντες Μαντρακιού, Νικιών και Έμπορειού, την 6/18.2.1873: ΑΣπ, 403-406 (με πολλές υπογραφές).

7. Το επώνυμο *Κλέας* [ή του *Κλέα* ή *Κλιάς* ή *Κλης* ή του *Κλα* ή *Κλιά*] είναι γνωστό στη Νίσυρο, όπως και το υποκοριστικό του ή δηλωτικό τού απογόνου: *Κλεό-*

πουλος· βλ. π.χ. Μ. Λογοθέτης 1987, 347, 359, 375 (γραπτές μαρτυρίες)· ΝΧ τχ. 26-27 (Ιαν.-Απρ. 1959)17, τχ. 30-31 (Σεπτ.-Δεκ. 1959)16γ' (Κλεόπουλοι, και εδώ έγγρ. 4 Α′) κ.ά. Κατά τον Τριανταφυλλίδη, 110, 197, πρόκειται για οικογενειακό πατρωνυμικό που βγήκε από συντομευμένο βαφτιστικό: Κλήμης> Κλης, Κλιάς, ή και Περικλής> Κλης.

8. Η ακύρωση της πιθανής (;) πατρικής διαθήκης, της οποίας η ύπαρξη αγνοείται, μετά τη συναίνεση των αποκλειστικών κληρονόμων, είναι μία περίπτωση που θα άξιζε να επισύρει την προσοχή των ιστορικών του δικαίου. Για το νομικό πλαίσιο των διαθηκών επί τουρκοκρατίας: Χατζησεβαστός, 187-194.

9. Ορθότερα: *ολοσχερώς*.

10. Είναι το πρώτο έτος του διορισμού του ως μητροπολίτη (βλ. επόμ. σημ.).

11. Κωνσταντίνος Αλεξανδρίδης, αρχιγραμματεύς της Ιεράς Συνόδου, εκλέχτηκε μητρ. Ρόδου την 1.6.1893· έμεινε στην έδρα του έως την 4.2.1900: Σάρδεων Γερμανός, 464· Κωνσταντινίδης, 53.

3 Β′

Διαθήκη τής εκ Σύμης Άννας Ζωής (συζύγου Νικολ. Πατρίκη)
Νίσυρος (Μαντράκι)
Σελ. 74. Ανέκδοτο 1898,
Σεπτεμβρίου 10
[ακυρώνεται την 11.1.1911]

Αριθμ. 90. Διαθήκη Άννης Ζωής.

[Άλλο χέρι, μεταγενέστερο:] Ακυρούται σήμερον την 11 του μηνός Ιανουαρίου του 1911.

Εν Νισύρῳ σήμερον την 10 Σεπτεμβρίου του 1898, εμφανισθείσα ενώπιον εμού του αρχιερατικού Επιτρόπου και των υποφαινομένων αξιοπίστων μαρτύρων η Άννα Ζωής, σύζυγος Ν. Πατρίκη[1], σώας έχουσα τας φρένας, εξητήσατο την σύνταξιν της παρούσης διαθήκης, δι' ής οικειοθελώς και ανεπηρεάστῳ γνώμῃ διατίθησι την περιουσίαν της ως εξής.

Δίδει τῃ θυγατρί της Ζωῇ[2] το οσπήτιον πλησίον της Τραπέζης, το εις Άργος Άγιον Ιωάννην χωράφιον με την στέρναν, έτερον εις το ίδιον μέρος έν κομμάτιον μετά της αποστροφής, το εις Φρακτήν, το εις Μησόπυργον, το εις Λουμ[π]ουνιάν, το εις Σκόπη, το εις Μάτια[3]· φουστάνια 12, σινδώνια 12, ασπρόρουχα 12, μανδύλια μεταξωτά 6, μαλλίτικα 6, δακτυλίδια χρυσά δύο, μαντελιόν[4] έν, σταυρόν 1, ενώτια χρυσά 2, χουλιάρια[5] δύο δωδεκάδας, μία δωδεκάς μαχαιροπίρουνα, ένα μπαγούλο, ένα στρώμα, έν εφάπλωμα, μία μπατανία[6], ένα τραπέζι μπακιρένιον, τέζερα 3, καζάνιον έν, λάμπας 2, εικόνας 4.

Δίδει τῃ θυγατρί της Ειρήνῃ τους τρεις οσπη[το]τόπους[7] εις Σύμην, πλησίον της στέρνης Σαλαχώρη[8], και είναι υπεύθυνος ο υιός μου Ευστάθιος να τής κτίσῃ το οσπήτιον· το χωράφιον εις τα Λικότινα[9], το οποίον να μερισθώσι με την θείαν της Καλιόπην· το χωράφιον εις την Παλαμίδαν[10] να το μοιράσωσι με το Αννάκι, την εξαδέλφην μου· φουστάνια 12, σινδόνια 12, ασπρόρουχα δωδεκάδας τρεις, από διάφορα, εις διάφορα γιαλλικά τουζίνες 6, τέζερα 3, τραπέζι έν, καζάνι έν, ένα μεγάλο καθρέπτην, ένα μανδελιόν, ένα σταυρόν και δύο δακτιλίδια, δύο ζεύγη ενώτια, εικόνας 3· δύο, αριθμός 2, χιλιάδας μετριτά[11], άτινα θα λάβῃ από τον Φιλιππή[12].

Εις ένδειξιν, όθεν, εγένετο η παρούσα διαθήκη της, ήτις, υπογραφείσα υπό της διαθέτιδος και των μαρτύρων, εβεβαιώθη υπ' εμού του αρχιερατικού Επιτρόπου.

Οι μάρτυρες	Η διαθέτις
Μ. Κατσιματίδης	Άννα Ζωής, υπογραφομένη
Ιωάννης Κ. Κόκκινος	διά παπά Κωνσταντίνου Μουλλού.
Αντώνιος Δημητρίου	Ο του Αγίου Ρόδου Επίτροπος,
	Αρχιμανδρίτης Κύριλλος[13], βεβαιοί.

Ο Γραμματεύς Οδυσσεύς Σακελαρίδης[14]

[Άλλο χέρι, μεταγενέστερο:] Ακυρώθη[15].

Σημειώσεις

1. Η Άννα Ζωής, όπως προκύπτει από το περιεχόμενο του εγγράφου και από τα επόμενα σχόλια, ήταν από τη Σύμη, όπου διατηρούσε και ακίνητη περιουσία, είχε παντρευτεί τον Νισύριο Νικόλαο Πατρίκη και εγκατασταθεί στη Νίσυρο. Το μητρωνυμικό επώνυμο, όπως και το βαφτιστικό Ζωή, μαρτυρούνται στη Σύμη· δεν θεωρούνται όμως και πολύ συνηθισμένα: Καρανικόλας 1971, 27. Για τον Νικόλαο Πατρίκη και τα χωράφια του στη Νίσυρο βλ. Μ. Λογοθέτης 1987, 364 (κτηματολογική εγγραφή 1895).

2. Μου είναι γνωστή η διαθήκη της Ζωής Πατρίκη του Νικολάου και της Άννας Ζωής· συντάχτηκε την 5.5.1927 και βρίσκεται στον Κώδ. Προικοσ. - Διαθ. Μανδρακίου 1923-1931, σ. 201-202. Σύμφωνα με τη διαθήκη αυτή, η Ζωή είχε παντρευτεί τον Κωνστ. Ι. Φραζή (προικοσ. τους: 21.4.1913), με τον οποίο απέκτησε τον Ιωάννη. Από εξωσυζυγική («αθέμιτον») σχέση είχε αποκτήσει και άλλο παιδί, τη Μαρία· το όνομα του άντρα δεν το δηλώνει η Ζωή, διανέμει όμως την περιουσία της, με την ίδια φροντίδα, και στον νόμιμο γιο της και στη μη νόμιμη κόρη της. Για το διαζύγιο του Κωνστ. Ι. Φραζή ή Φραντζή και της Ζωής, την 5.6.1931, βλ. εδώ στο έγγρ. 1 σημ. 10. Αργότερα, στις 29.4.1938, η Ζωή έκαμε άλλη διαθήκη (βλ. το έγγρ. 1 σημ. 12 κθ').

3. Τα προαναφερθέντα επτά τοπωνύμια της Νισύρου ταυτίζονται, αλφαβητικά, ως εξής (με παραπομπή στις σελίδες της μελέτης του Κοντοβερού 1963): Άγιος Ιωάννης Άργους (141), Λουμπουνιά (147), Μάτια ή Μμάτια ή Ομμάτια (147), Μισό-

πυργος (148), Σκόπι (150), Τράπεζα (στο δομημένο περιβάλλον του Μαντρακιού: 140), Φρακτή (151).

4. *Μαντελιόν ή μανδελιόν* (πιο κάτω): το μενταγιόν <γαλλ. médaillon.

5. *Χουλιάριο* = κουτάλι.

6. Για τις νισύρικες υφαντές μπατανίες: Αρφαράς 1984, 96, 105.

7. *Οσπιτότοπος*: οικόπεδο.

8. Το οικογενειακό Σαλαχώρης ή Σαλαχούρης ακούγεται όχι μόνο στη Σύμη, αλλα και στην Κω: Σκανδαλίδης 2002, 432 (όπου και ετυμολογία του ονόματος)· επίσης στη Ρόδο (Τσαλαχούρης).

9. *Λικότινα* (τα): συμαϊκό τοπων. Βλ. Παπαχριστοδούλου 1972, 53.

10. *Παλαμίδα* (η): συμαϊκό τοπων. Ο ορθός τύπος είναι Παλαμιδά (του): Παπαχριστοδούλου 1972, 57.

11. Εννοείται: γρόσια.

12. Φιλιππής: βαφτιστικό ευρύτατα χρησιμοποιούμενο στη Σύμη, αντί Φίλιππος· βλ. Καρανικόλας 1971, 50.

13. Κύριλλος (του) Χριστοφόρου ή Χριστοφορίδης (1837 ή 1843-1929), από το Μαντράκι, ιεροδιάκονος (1864), πρεσβύτερος (1870), διευθυντής της Ι. Μ. Σπηλιανής (1879), ως αρχιμανδρίτης και αρχιερατικός Επίτροπος μητρ. Ρόδου, ηγούμενος (1885) της εν λόγῳ Μονής· βιογραφικά του: Γ. Καζαβής 1940, 89 (με φωτογραφία)· Κέντρης 1970, 39-41 (επίσης φωτογρ.)· Ν. Σακελλαρίδης 1978, 148. Αδέλφια του: Ανδρέας, Άννα, Ιωάννης, Νικόλαος· ανεψιά του: Ασημίνα Ιωάν. Χριστοφόρου (Τσιρπανλής, *Νισύρου προικοσύμφωνα*, υπό έκδοση).

14. 0δυσσέας (ή Δυσσέας) Σακελλαρίδης (1866-1942), δάσκαλος, δημογέρων, με αξιόλογη παρουσία και δράση στη νισυριακή κοινωνία: Κ. Σακελλαρίδης 1993, 31-35 (με ελαιογραφία του).

15. Η έγκυρη διαθήκη της Άννας Ζωής βρίσκεται στον Κώδ. Προικοσ. - Διαθ. Μανδρ. 1923-1931, σ. 106-107, με χρονολογία 13.5.1925. Είναι μάλλον πληρέστερη από αυτήν εδώ της 10.9.1898. Η διαθέτις μνημονεύει όλα [;] τα παιδιά της (όχι μόνο τη Ζωή, την Ειρήνη και τον Ευστάθιο), στα οποία αφήνει κάτι από τα κινητά ή ακίνητά της. Θεωρώ καλό να παραθέσω το κείμενο της διαθήκης, για να φανούν οι διαφορές από την αλλαγή της βούλησης του διαθέτη μέσα σε 27 ολόκληρα χρόνια. (Διατηρώ την ορθογραφία).

Αριθ. 70. Διαθήκη Άννας Ζωής.

Σήμερον την δεκάτην τρίτην του μηνός Μαΐου του χιλιοστού εννεακοσιοστού εικοστού πέμπτου έτους, ημέραν της εβδομάδος Τετάρτη και ώραν τρις μ.μ., προσκληθείς ο επιβεβαιών Αρχ. Επίτροπος παπα-Απόστολος Φασουλαρίδης παρά της κ. 'Αννης, χήρας Νικολάου Πατρίκη, το γένος Π. Ζωής, εν τῃ οικίᾳ τής θυγατρός της Ζωής, εύρον αυτήν σόας έχουσα τας φρένας, και τον τε νουν και το σώμα υιγιά, εξετήσατο την σύνταξιν της παρούσης διαθήκης, δι' ής οικίᾳ βουλῃ και θελήσῃ διαθέττη την τε κηνιτήν και ακήνιτον περιουσίαν της, παρώντων και των κάτωθι υπογεγραμμένων αξιοπίστων μαρτύρων, ως εξής:

Δίδη εις την θυγατέραν της Ζωήν την εις Σύμην οικίαν της, μεταξύ των οικιών Σ. Φαρμακίδη και Πατσακιού, με την υποχρέωσιν να της μετρήση πέντε, αριθ. 5, χιλ. ιταλ. λιρέττες. Της δίδει επίσης τρις ηκώνας: Αγ. Νικολάου, Αγ. Ελευθερίου, Αγ. Φανούρη, και έν τένζερον μπακιρένιον, μεγάλον.

Δίδη εις τον υιόν της Ιωάννην δύο οικόπεδα εις Σύμην, εις τον δρόμον Μιχαήλη, πλοισίον του αδελφού τη[ς] Στάθη.

Δίδη εις τον υιόν της Παναγιώτην δύο οικόπεδα εις το ως άνω μέρος, πλοισίον των οικοπέδων του Ιωάννου.

Δίδη εις την εγγονήν της Άννα Ζαννακιού δύο σπητοτόπους, [πλοισίον] των οικοπέδων του Παναγιώτου.

Δίδη εις τον υιόν της Ευστάθιον δύο οικόπεδα εις το αυτό μέρος, πλοισίον της εγγονής της Άννης.

Δίδη εις την θυγατέραν της Ειρήνη δύο οικόπεδα εις το αυτό μέρος, πλοισίον των οικοπέδων του Ευσταθίου, και το εις Άγιον Βασίλειον Νισύρου αγωραστόν της χωράφιον.

Εφ' ώ συνετάχθη η παρούσα διαθήκη, ήτις, αναγνωστήσα ευκρινώς εις επήκοον πάντων, υπεγράφη παρά της διαθέτηδος, αγράμματος δε ούσα υπεγράφη παρά του κ. Κωνσταντίνου Δ. Ξένου, και αύτη ιδιοχείρως σταυροσημειοί, παρά των παρευ-
||[107]ρεθέντων αξιοπίστων μαρτύρων, και εβεβαιώθη παρά του αρχιερατικού Επιτρόπου.

Οι μάρτυρες	Η διαθέτης
Περουλής Φραζή	Άννα, χύρα Ν. Πατρίκη, το
Ε. Καφεζηδάκης	γένος Π. Ζωής, διά κ. παπα-Γ. Φασουλα-
Ιωάννης Σκανδάλ[ι]ος	ρίδη. Αυτή δε σταβροσυμή.
Ιωάννης Στ. Μαστρογιάνης	
Δημήτριος Βρούλης	
Νικόλαος Πολίτης	Ο Γραμματεύς
Μιχαήλ Κ. Φιλίππου	Γ. Π. Αλαμαγγίδης

Του κ. Κ. Ξένου αποσυρθέντος έφνης, υπεγράφη η διαθέτης παρά κ. π(απα)-Γ. Φασουλαρίδη.

Ο αρχιερατικός Επίτροπος βεβαιοί.

Απόστολος Φασουλαρίδη, ιερεύς. (Ακυρώθη). [*Η λέξη αυτή διαγράφτηκε*],

Η παρούσα σημείωση θα γινόταν περισσότερο σχοινοτενής, αν προχωρούσα στον σχολιασμό ανθρωπωνυμίων-τοπωνυμίων ή σε λεπτομερείς συγκρίσεις ανάμεσα στην ακυρωθείσα και στην έγκυρη διαθήκη. Αναφέρω μόνο ότι στα πέντε παιδιά τής Άννας Ζωής (Παναγιώτη, Ιωάννη, Ευστάθιο, Ζωή, Ειρήνη) πρέπει να προστεθεί και η μη μνημονευόμενη Καλλιόπη. Τη συναντώ στην αγωγή-καταγγελία που απηύθυνε από τη Σύμη (διά της Καλλιόπης Σωτήρη Φαρμακίδου) προς τον μητροπολίτη Ρόδου, την 11 Μαρτίου 1915, εις βάρος του αδελφού της Παναγιώτη, ναυτικού, επειδή κατακρατούσε και δεν της έδινε την προίκα της σε μετρητά (20 χρυσά εικοσόφραγκα), καθώς και προικώα της αντικείμενα οικοσκευής («μίαν καριόλαν, ένα κομό, ένα καθρέπτην και μίαν λάμπαν κρεμμαστήν»), αξίας συνολικά έξι εικοσόφραγκων (βλ. το έγγρ. στο ΑΣπ, 779-781). Πάντως οι τρεις αδελφοί (Ευστάθιος, Ιωάννης και Παναγιώτης) διέθεταν κάποια ευπαρουσίαστη κτηματική περιουσία στη Νίσυρο (βλ. Μ. Λογοθέτης 1987, 381: εγγραφές στο κτηματολόγιο του 1923).

3 Γ′

Διαθήκη του Νικολάου Κ. Κλούτζη (Κλούτση)

Νίσυρος (Μαντράκι)
1898,
Σεπτεμβρίου 24

Σελ. 74, 75, 76. Ανέκδοτο

Αριθμ. 91. Διαθήκη Νικολάου Κλούτζη[1].

Εν Νισύρῳ σήμερον την 24 Σεπτεμβρίου του έτους 1898, ημέραν της εβδομάδος Σάββατον, ενώπιον εμού του αρχιερατικού Επιτρόπου Αρχιμανδρίτου Κυρίλλου και των υποφαινομένων αξιοπίστων μαρτύρων, εμφανισθείς ο κ. Νικόλαος Κλούτζης, σώας έχων τας φρένας, εξητήσατο την σύνταξιν της παρούσης διαθήκης, δι' ής οικειοθελώς και ανεπηρεάστῳ γνώμῃ διατίθησι τα της περιουσίας αυτού, ως εξής.

Να λάβῃ ο υιός του Κωνσταντίνος ολόκληρον το μαγαζείον εις 'Αγιον Σάββαν, αλλ' υπό τον όρον να κτίσῃ εξ ιδίων διά τον Ζαχαρίαν έτερον μαγαζή, το μέγεθος του μαγαζίου εις 'Αγιον Σάββαν του Φραζή Κωνσταντίνου, οπόταν ο Ζαχαρίας φθάσῃ εις ηλικίαν να εργάζηται μόνος του. Εν περιπτώσει όμως καθήν ο Κωνσταντίνος δεν δυνηθῇ ή αποποιηθῇ να οικοδομήσῃ μαγαζή διά τον Ζαχαρίαν, υποχρεούται να παραχωρῇ τῳ Ζαχαρίᾳ το προς ανατολάς μέρος του μαγαζίου τού Αγίου Σάββα, από της θύρας ‖ [75] και εκεί. Να λάβῃ επίσης το χωράφιον εις Παραδείσι, το χωράφιον εις Αντιμάχειαν, έν τακκίμι[2] σιδηρικά[3], την ομολογίαν[4] της αδελφής του Καλής με την υποχρέωσιν, εάν εξωφληθῇ με χρήματα, να δίδῃ τα ήμισυ εις τον Φραζήν, εάν όμως εξωφληθῇ διά της παραχωρήσεως των υποθηκευμένων κτημάτων, να δίδῃ εις τον Φραζή το χωράφιον εις Κοφτάκαν, και να λαμβάνῃ ούτος το εις Άργος χωράφιον, και τον κήπον· να λάβῃ συνάμα την μεγάλην εικόνα του Αγίου Νικολάου.

Να λάβῃ ο Ζαχαρίας το εις Άγιον Βασίλειον χωράφιον, το εις Αγίαν Μαρίναν με συκές, έν τακκίμι εργαλεία και έν αγγείον, το οποίον έχει ο Αντώνιος Μαυρουδής.

Να λάβῃ η Ειρήνη την έξω οικίαν[5] εις Κλεφτή, το χωράφιον εις Αγίαν Μαρίναν, το ακαλιέργητον, το πλησίον του κτήματος της μητρός της, τον κήπον εις το Χώμα, την απόδειξιν του Αναγ. Γιακκαλή, κεφάλαια[6] 579 γρόσια γερά[7], την μικράν εικόνα του Αγίου Νικολάου, έν σεντούκι, έν αγγείον μεγάλο, όπερ έχει ο Ν. Κορδιστός, και έν ζεύγος χειρομήλων.

Να λάβῃ η Ανθούσα την οικίαν εις Ποταμήτισσαν, τον επάνω Περιστερώνα, εις τα Μπούκκα το καλιεργημένον, τα δύο εις Αχλάδα χωράφια, και έν ζεύγος χειρομήλων.

Να λάβῃ ο Φραζής το εις Μπούκα ακαλιέργητον, το καμπί εις Ραμόν, αγοραστόν παρά του Πολυδ. Πασχαλάκη, πλησίον Μ. Κόκινου, και το κηπουλλάκι εις το Χώμα, μεταξύ Ιωάννου Μίχαλου και Πασχαλή Βρονταλάλου.

Να λάβῃ η Μαρία το χωράφιον εις Ρούκη και τον κάτω Περιστερώνα.

Να λάβῃ και η σύζυγός του Άννα Ν. Βεζήρογλου[8] την εις Κλεφτή οικίαν μεθ' όλων τών εν αυτῇ ευρισκομένων.

Προς τούτοις διέταξε τα εξής.

Η μικρά βάρκα να πωληθῇ και το επί της πωλήσεως προϊόν να διατεθῇ εις τα χρέη του.

Τα μερίδια της μεγάλης βάρκας, εν όσῳ εργάζεται, θα διατίθενται εις τας ανάγκας του σπητιού, προς διατροφήν δηλ. της οικογενείας. Εάν όμως πωληθῇ, εκ του προϊόντος τής πωλήσεως θα πληρωθῇ μόνον το προς την αδελφήν του Μαρίαν χρέος, το οποίον εξοδεύθη εις την ναυπήγησίν της, το δε υπόλοιπον θα λάβῃ η σύζυγος, ήτις θα διαθέσῃ κατά βούλησιν.

Ο Κωνσταντίνος υποχρεούται εις την πληρωμήν των χρεών του και την συντήρησιν της οικογενείας ως πατήρ. Απέναντι δε της υποχρεώσεως ταύτης, όλα όσα έχει να λαμβάνῃ εις χρεόγραφα και εν τοις καταστίχοις[9], όσην εργασίαν και όσον πράγμα έχει το μαγαζή.

Εκτελεστές της παρούσης διαθήκης του και κηδεμόνας των τέκνων του διορίζει τον πανοσιολογιώτατον ηγούμενον κ. Κύριλλον και τους κ.κ. Οδυσέαν Σακελαρίδην και Αντώνιον Βασιλείου. Πάσα δε πράξις γενομένη εκ μέρους της συζύγου και του πρεσβυτέρου των υιών του Κωνσταντίνου δέον να είναι της εγκρίσεως των κηδεμόνων, άλλως θα θεωρείται άκυρος και θα υπέχῃ την ευθύνην όστις ενεργήσῃ πράξιν μονομερή.

Εις ένδειξιν όθεν συνετάχθη η παρούσα διαθήκη, ήτις, αναγνωσθείσα ευκρινώς, υπεγράφη υπό του διαθέτου διά του κ. Γεωργίου Σακελαρίου, ως αγραμμάτου[10], και των μαρτύρων, και εβεβαιώθη υπ' εμού του αρχιερατικού Επιτρόπου.

Ο διαθέτης

Νικόλαος Κ. Κλούτζης διά Γ. Σακελαρίου.

‖ [76] Οι μάρτυρες

Παπα-Νικόλαος Μουλλός, Δημόκριτος Κ. Ξένος[11], Ιωάννης Φασουλαρίδης[12].

Ο Γραμματεύς Οδυσσεύς Σακελαρίδης.

Ο του Αγίου Ρόδου Επίτροπος, Αρχιμανδρίτης Κύριλλος, βεβαιοί.

Σημειώσεις

1. Ή Κλούτσης (πρβλ. 3 Στ', 5 Α')· κατά τον Σκανδαλίδη 1990, 68, το επώνυμο αυτό συσχετίζεται με τον μαρτυρημένο από τον 16ο αι. τύπο Καλούτσης, ή με το Κολούτσης, ή με το νησάκι Καλούτσι στο Γυαλί, όπου και το τοπων. Καλουτσόπετρα.

2. Τουρκ. λ. takım: σύνολο ομοειδών εργαλείων ή γενικά πραγμάτων· ανταποκρίνεται μάλλον στη σημερινή λέξη σετ <αγγλ. set.

3. Η προτίμηση στα σιδερικά εξηγείται από το επάγγελμα του Νικολάου· ήταν σιδεράς-σιδηρουργός· το ίδιο επάγγελμα άσκησαν ο πρωτογιός του Κωνσταντίνος και ο δευτερότοκος Ζαχαρίας, για ένα διάστημα· πρβλ. πληροφορίες από άλλες πηγές: Μ. Λογοθέτης 1981, 256· για τους Κωνσταντίνο και Ζαχαρία βλ. λίγο πιο κάτω.

4. Η χρεωστική ομολογία (ή απόδειξη) κυκλοφορούσε ευρέως στη Νίσυρο· ο οφειλέτης συχνά υποθήκευε ακίνητά του, όπως σημειώνεται και στο παρόν έγγραφο. Δεν αναφέρεται εδώ το οφειλόμενο ποσό ούτε το επιτόκιο, το οποίο διαφοροποιείται κάθε φορά· πρβλ. ομολογίες στη Νίσυρο (β' μισό 19ου αι.) με ετήσιο τόκο 6% (Μ. Λογοθέτης 1981, 225).

5. Εννοεί προφανώς το σπίτι λίγο έξω από το κέντρο της συνοικίας Κλεφτή (συνόρευε με το Λευκαντειό και το Πηαούλλι) στο Μαντράκι, για να το διακρίνει από το άλλο σπίτι, στην ίδια συνοικία, όπου θα έμενε η σύζυγος τού διαθέτη (βλ. παρακάτω).

6. Είναι το σύνολο του δανεισθέντος ποσού, χωρίς τους τόκους.

7. Τα γερά γρόσια ήταν αυτά που ανταποκρίνονταν στην επίσημη υποδιαίρεση της χρυσής λίρας Τουρκίας [1 λ. = 100 γρ.]· τα γρόσια που ισοδυναμούσαν σε υπερτιμολογήσεις της λίρας ονομάζονταν, ανάλογα με την αντιστοιχία, «τρεχούμενα», ή «της διατιμήσεως», ή «τσουρούκικα» (σάπια): Καραράς, 533.

8. Σύμφωνα με την παρούσα διαθήκη, τα παιδιά της οικογένειας Νικολάου Κωνστ. Κλούτζη και Άννας Ν. Βεζίρογλου ήταν έξι, τρία αγόρια: Κωνσταντίνος, Ζαχαρίας, Φραζής, και τρία κορίτσια: Ειρήνη, Ανθούσα, Μαρία. Αδέλφια του Νικολάου αναφέρονται οι: Φραζής, Καλή και Μαρία. Στην οθωμανική απογραφή της Νισύρου το 1905 συνάντησα τα εξής μόνο μέλη της οικογένειας αυτής (και το έτος γέννησής τους): τον Ζαχαρία (1885, ως σιδερά) που συγκατοικούσε με τα αδέλφια του Φραζή (1889, ως κομουζή <τουρκ. gümüş [ασήμι], αργυροχόο), Ανθούσα (1886), Μαριγώ (1890), και με τη θεία του Μαριγώ Κωνστ. Κλούτση (1863), αδελφή τού πατέρα του. Ο μεγαλύτερος γιος τού Νικολάου, ο Κωνσταντίνος (1873, σιδεράς) είχε νυμφευτεί τη Μαρία Κωνστ. Παπάτσου (1883) και κατοικούσε σε άλλο σπίτι: Αρχείο Ι. Μητρ. Κω - Κώδ. ΙΗ', σ. 36 ή φ. 18 πίσω, σ. 82 ή φ. 41 πίσω (βλ. εδώ § 9). Τέλος, για τον Ζαχαρία και το προικοσύμφωνό του το 1915 βλ. 3 Στ'.

9. Πρόκειται για τις οφειλές σε αποδείξεις (χρεώγραφα) και στις καταγραφές στα πιστωτικά «βιβλία» (βερεσέδια) του σιδεράδικου.

10. Ο αγράμματος αυτός Νισύριος σιδεράς, του τέλους του 19ου αι., είχε δημιουργήσει μία αξιόλογη περιουσία. Αποτελούνταν από ένα μεγάλο μαγαζί και τρία σπίτια στο δομημένο περιβάλλον του Μαντρακιού· από 15 χωράφια στον φυσικό χώρο του νησιού και ένα επιπλέον χωράφι στην Αντιμάχεια της Κω· από δύο κήπους και ένα κηπουλλάκι· δύο βάρκες, μικρή και μεγάλη (κατά ένα μέρος χρεωμένη). Διέθετε εξάλλου μία ομολογία 579 γροσίων, αποδείξεις και χρεώγραφα οφειλετών του, καθώς και χρεωστούμενα των πελατών του μαγαζιού του. Όλα αυτά τα μοιράζει στα έξι παιδιά του με κάποια ανισότητα. Έτσι ο πρωτογιός παίρνει τα πε-

ρισσότερα, αφού άλλωστε θα αναλάβει την αρχηγία και την ευθύνη όλης της οικογένειας· υπάρχει μέριμνα για επαγγελματική αποκατάσταση και του δεύτερου γιου με ιδιόκτητο μαγαζί, εργαλεία για την τέχνη του σιδερά και δύο χωράφια· ο τρίτος γιος παίρνει τρία αγροτεμάχια. Από τις κόρες του, η πρώτη εξασφαλίζει το δικό της σπίτι, δύο αγροτεμάχια, κάποια κινητά αντικείμενα οικοσκευής και μία απόδειξη προς είσπραξη 579 γρ. Και η δεύτερη κόρη παίρνει σπίτι και τέσσερα αγροτεμάχια. Η τρίτη, η πιο αδικημένη, κληρονομεί δύο μόνο χωράφια. Η κατανομή αυτή της πατρικής περιουσίας εμπλουτίζει τις γνώσεις μας περί το κληρονομικό δίκαιο στη Νίσυρο και επιφέρει διαφοροποιήσεις στα ήδη γνωστά: Μιχαηλίδης-Νουάρος 1926, 53-55. Κατατάσσω, και εδώ, αλφαβητικά τα τοπωνύμια του κειμένου και τα ταυτίζω, με βάση τις σελίδες της γνωστής μελέτης του Κοντοβερού 1963: Αγία Μαρίνα (142) - δύο χωράφια, Άγιος Βασίλειος (141) - ένα χωρ., Άγιος Σάββας (136) - συνοικία Μαντρακιού - μαγαζί, Άργος (144) - χωρίς ιδιαίτερο προσδιορισμό - χωρ. και κήπος [;], Αχλάδα (144) - δύο χωράφια, Κλεφτή (στου) (138) - συνοικία Μαντρακιού - δύο σπίτια, Κοφτάκα (146) - χωρ., Μπούκκα (148) - δύο χωρ., Παραδείσι (148) - χωρ., Περιστερώνας (148) - άνω και κάτω χωρ., Ποταμίτισσα (139)- μητρόπολη και συνοικία Μαντρακιού - ένα σπίτι, Ραμός (149) - ένα καμπί, Ρούκι (149) - χωρ., Χώμα (140) - κήπος και κηπουλλάκι. Είναι δύσκολο να ταυτιστούν οι αγροτικές αυτές εκτάσεις με τα 11 αγροτεμάχια καλλιεργητικής δυναμικότητας 61 καφιζίων, που ανήκαν στον Νικόλαο Κλούτση, με βάση το κτηματολόγιο του 1895 (Μ. Λογοθέτης 1987, 359).

11. 0 Δημόκριτος Ξένος (πρώην Σακελλάριος ή Σακελλαρίδης), γιος του Κωνσταντίνου, γνωστού καϊριστή, και της Άννας Ιωάν. Κουλάκη, απόφοιτος της Ιατρικής (το 1880) του Πανλμίου Αθηνών, άσκησε το επάγγελμα του Ιπποκράτη στη Νίσυρο. Είχε γεννηθεί περί το 1851 [κατά την απογραφή τού 1905: Ι. Μητρ. Κω - Κώδ. ΙΗ', σ. 118 ή 59 πίσω] και πέθανε το 1905 [Κ. Σακελλαρίδης 1993, 51]. Νυμφεύτηκε το 1881 την Ειρήνη, κόρη του Νικολάου Αποστολίδη: Κώδ. Προικοσ. Μανδρακίου 1857-1894, σ. 208 εμπρός-πίσω, 209 εμπρός: προικοσ. της 22.4.1881 (υπό έκδοση στα *Νισύρου προικοσύμφωνα*, αρ. 205). Το δίπλωμά του, σε φωτοκόπια, βλ. στου Κ. Σακελλαρίδη 1993 Α, 86.

12. Ιωάννης Γεωργίου Φασουλαρίδης (1862 ή 1864 [;] – 1943), γνωστός δάσκαλος και διευθυντής του δημοτικού σχολείου Μαντρακιού, γραμματέας και σύμβουλος της Δημαρχίας, έφορος των Σχολών, διευθυντής ακόμη των ιαματικών λουτρών της Κοινότητας· βλ. Γ. Καζαβής 1940, 130 (βιογραφικό και φωτογραφία)· επίσης, την οικογενειακή «μερίδα» του στην απογραφή τού 1905 (Ι. Μητρ. Κω - Κώδ. ΙΗ', σ. 2 ή φ. 1 πίσω όψη). Διαφορετικός, βέβαια, από τον Ιωάννη Κ. Φασουλαρίδη (βλ. 4 Γ′).

3 Δ′

Διαθηκώο πληρεξούσιο του Ιωάννη Ανδρ. Χαρτοφύλη προς τη σύζυγό του Αικατερίνη Βασιλείου

Σελ. 373, 374. Ανέκδοτο

Νίσυρος (Μαντράκι)
1914,
Μαρτίου 14

Αριθ. 433 Πληρεξούσιον.

Διά του παρόντος πληρεξουσίου εγγράφου, γενομένου εν τῳ γραφείῳ της Δημαρχίας, ενώπιον του Δημάρχου και του αρχιερατικού Ε-

πιτρόπου, γίνεται δήλον ότι ο κ. Ιωάννης Ανδρέου Χαρτοφύλη[1], εν περιπτώσει, ό μη γένοιτο, θανάτου του προ της εξ Οδησσού[2] καταγομένης συζύγου του Αικατερίνης Βασιλείου[3] αποκαθιστά αυτήν τελείαν πληρεξουσίαν επί πάσης της περιουσίας αυτού, κινητής και ακινήτου, χαίρουσα το δικαίωμα να διαχειρίζηται και νέμηται αυτήν και να πράττῃ όπως βούληται, προς διατροφήν και συντήρησιν των τέκνων του ως φυσικός κηδεμών αυτών, χωρίς να έχῃ το δικαίωμα ουδείς εκ των συγγενών του να την ενοχλήσῃ. Υποχρεούται δε η ρηθείσα σύζυγος να πληρώσῃ και τα χρέη αυτού, άτινα ήθελον τῃ παρουσιασθῇ.

Διό εγένετο το παρόν πληρεξούσιον τῃ αιτήσει τού εντολοδότου Ιωάννου Ανδ. Χαρτοφύλη, όπερ, υπογραφέν παρ' αυτού || [374] του ιδίου [και] των αξιοπίστων μαρτύρων, εβεβαιώθη παρά τε του Δημάρχου και του αρχιερατικού Επιτρόπου.

Εν Νισύρῳ τῃ 14ῃ Μαρτίου 1914.

Οι μάρτυρες	Ο εντολοδότης
Εμμ. Παρθενιάδης	Ιωάννης Ανδ. Χαρτοφύλης
Γρηγ. Βρούζος	Ο Δήμαρχος
	Ιωάννης Φωτιάδης[4]

Ο του Αγίου Ρόδου Επίτροπος, ο ηγούμενος, Αρχιμανδρίτης Κύριλλος, βεβαιοί.

Σημειώσεις

1. Ο Παπαδόπουλος 1909, 55, αναφέρει εγκατεστημένους στην Οδησσό και «ευημερούντας» τους αδελφούς Ιωάννη και Γεώργιο Χαρτοφύλη. Τον Ιωάννη, εντελώς μόνο, χωρίς οικογένεια, τον συνάντησα στην απογραφή του 1905: Ιωάν. Ανδρέα Χαρτοφύλης, υπάλληλος, γενν. 1880 (Ι. Μητρ. Κω-Κώδ. ΙΗ', σ. 121 ή φ. 61 εμπρός). Έτσι εξηγείται και η «εξ Οδησσού καταγομένη» Νισυριά γυναίκα του (βλ. επόμ. σημ.).

2. Για την ακμάζουσα νισυριακή παροικία (β′ μισό 19ου αι. - 1917) της Οδησσού διαθέτομε κάποιες μαρτυρίες, όχι όμως και μία τεκμηριωμένη μελέτη· βλ. π.χ. Φλέγελ, 36, στ′ (κατάλογος συνδρομητών στο τέλος του βιβλίου, όπου 27 ονόματα Νισυρίων της Οδησσού)· Παπαδόπουλος 1909, 55, 107 (κατάλογος με 34 ονόματα· μερικά συμπίπτουν με τον κατάλογο του Φλέγελ)· Μ. Λογοθέτης 1981, 192, 269-270 (κατάλογος με 37 ονόματα Νισυρίων· ορισμένοι ταυτίζονται με τους περιλαμβανόμενους στους δύο προαναφερθέντες καταλόγους).

3. Ως επώνυμο (πατρωνυμικό) είναι αρκετά γνωστό στη Νίσυρο· βλ., μεταξύ άλλων, εδώ τα έγγρ. 3 Γ' και 3 Ε'.

4. Εχρημάτισε δήμαρχος και κατά τα έτη 1899-1900, 1902, 1909-1910: Μ. Λογοθέτης 1981, 237.

3 Ε'

Προικοσύμφωνο

Άννα Παύλου του Ιωάννη και της Καλής Φραζή Μαυρουδή

∞

Giovanni De Stefani, Ιταλός

Νίσυρος (Μαντράκι)

Σελ. 374, 375. Ανέκδοτο 1914,

Ιουνίου 26

Αριθμ. 434.

Μέλλοντες ημείς οι υποφαινόμενοι γονείς Ιωάννης Παύλου και Καλή Μαυρουδή να συνάψωμεν εις γάμου κοινωνίαν την θυγατέρα ημών 'Αννην μετά του Ιταλού[1] De Stefani Giovanni[2], προικοδοτούμεν αυτή τα εξής.

Ακίνητα.

Το οσπήτιον εις Άγιον Σάββαν, όπως ευρίσκεται, το χωράφιον εις Άργους Καμάραν.

Κινητά.

Συλτέδες[3] δύο, εφαπλώματα δύο, πατανίαν[4] μίαν, κουβέρτες 18, εικόνα μίαν του Χριστού, σινδόνες 12, γύρους καριόλλας[5] 12, 3 δωδεκάδας πετσέττες: μία του προσώπου και δύο λινές, ασπρόρρουχα 12ldας 5 ½, δύο ήμισυ[6] δουζίνες μαξελλάρια και έτι δώδεκα, βαμβακερά φουστάνια οκτώ, 5 δωδεκάδας πιάτα, μίαν δωδεκάδα φαγιάντζες[7], 6 δωδεκάδας ποτήρια, 4 κανάτες, τρεις δωδεκάδας μαχαιροπήρουνα, 6 κουταλάκια του γλυκού, δύο καμπαρέδες[8], έν τρυπητόν αλειφομένον[9] και δύο κατσαρόλλες χάλκινες, έν γουδί, ένα μύλον του καφέ, δύο τηγάνια, ένα λαβομάνον[10], τρεις λάμπες, δώδεκα κάντρα[11], δύο καρδιές[12], έν τραπέζιον, μίαν δωδεκάδα καθίσματα, κουνουπιέρες και περτέδες[13] πέντε, ένα καθρέπτην, έξ τραπεζομάνδυλα, ένα μουσαμάν, τρία δακτυλίδια, δύο ζεύγη ενωτίων χρυσών, 3 καμπαρέδες, δύο κιβώτια και ό,τι άλλο ευρίσκεται εντός της οικίας.

Εις μετρητά δε εικοσάφραγκα πεντήκοντα (αρ. 50).

Όταν δε ο γείτης [διάβ. *γείτονάς της*] τής προικισθείσης οικίας Μπερδελλής θελήσῃ να κτίσῃ οικίαν, το αντίτιμον των ετοίμων τοίχων[14] της οικίας (κατά το έθιμον) Ιωάννου Παύλου θα το λάβῃ ο ίδιος Ιωάννης Παύλου.

Ταύτα πάντα προικοδοτήσαντες τῃ ειρημένῃ θυγατρί ημών 'Αννῃ, ευχόμεθα όπως και ούτοι πολλαπλασιάσωσι τοις γεννησομένοις τέκνοις αυτών.

‖ [375] Εις ένδειξιν, όθεν, συνετάχθη το παρόν προικοσύμφωνον, όπερ, αναγνωσθέν ευκρινώς και μεγαλοφώνως εις επήκοον πάντων, υπεγράφη παρά των προικισάντων και προικισθέντων, υπό των αξιοπίστων μαρτύρων, και εβεβαιώθη υπό του αρχιερατικού Επιτρόπου, ηγουμένου Κυρίλλου.

Εν Νισύρῳ τῃ 26ῃ Ιουνίου 1914.

Οι προικισθέντες	Οι προικίσαντες
De Stefani Giovanni δέχομαι	Ιωάννης Παύλου μετά της
Άννα Ιωάννου Παύλου δι' Ιωάννου	συζύγου μου Καλής Φραζή
Ρουσέττου δέχομαι	Μαυρουδή, υπογραφόμενοι
	διά Μιχαήλ Βιολλή

Οι μάρτυρες

Εμμανουήλ Κ. Μπαριανού
Γεώργιος Κοντογιάννης
Μενέλαος Βασιλείου
Νικόλαος Θεοδώρου
Αναστάσιος Φραζή

Ο του Αγίου Ρόδου Επίτροπος, ο ηγούμενος, Αρχιμανδρίτης Κύριλλος, βεβαιοί

Σημειώσεις

1. Είναι ο πρώτος ίσως μικτός γάμος ανάμεσα σε Ιταλό και Νισυριά, μετά τον Μάιο του 1912, όταν η Ιταλία κατέλαβε τα Δωδεκάνησα. Πρέπει ωστόσο να διευκρινισθεί ότι ο γάμος αυτός δεν μπορεί να ενταχτεί στο εσκεμμένο, προπαγανδιστικό, πολιτικό πρόγραμμα της ιταλικής διοίκησης για την εθνολογική αλλοίωση των Δωδεκανησίων. Κάτι τέτοιο εφαρμόστηκε κυρίως από το 1923 και έπειτα, επί Mario Lago (Τσιρπανλής 1998, 250-252, όπου και σχετική βιβλιογραφία). 'Αλλωστε, ειδικά για τον γάμο αυτόν, ο καθολικός-λατίνος γαμπρός υποχρεώθηκε να υπογράψει βεβαίωση (βλ. επόμ. σημ.), ότι τα παιδιά του θα ανατραφούν κατά το ορθόδοξο δόγμα της Νισυριάς μητέρας. Η βεβαίωση αυτή ήταν υποχρεωτική για την τέλεση γάμου ορθοδόξου και ετεροδόξου. Την επέβαλε το οικουμενικό πατριαρχείο Κων/λεως μόλις το 1883, αμβλύνοντας την έως τότε αδιαλλαξία του, καθώς δεν αναγνώριζε με κανένα τρόπο τους μικτούς γάμους. Φυσικά ο γάμος γινόταν από ορθόδοξο ιερέα: Δωδεκάνησα 1998, 163. Αξίζει να σημειώσω ότι ο γαμπρός, στην περίπτωσή μας, ακολούθησε τους κανόνες της Ορθόδοξης Ανατολικής Εκκλησίας, παραβιάζοντας, ταυτόχρονα, τις νομοκανονικές διατάξεις της δικιάς του Καθολικής Εκκλησίας, που κι αυτή απαιτούσε την ίδια δήλωση(!): «τα εκ του μικτού γάμου τέκνα πρέπει ν' ανατρέφωνται καθολικώς» [πρβλ. ΕΑ 43, έτος 39 (1919)315]. Δεν γνωρίζω πόσοι μικτοί γάμοι έγιναν επί ιταλοκρατίας στη Νίσυρο, αλλά και στα άλλα νησιά. Είναι ένα θέμα ιστορικό-κοινωνιολογικό που περιμένει τη διερεύνησή του. Ας προσθέσω, για τον μελλοντικό ερευνητή, ότι ο τελευταίος [;], γνωστός σε μένα, γάμος Νισυριάς με Ιταλό έγινε το 1937: η Ειρήνη Γρηγοριάδη του Γρηγορίου και της ποτέ Μαρίας Ζαννή, που είχε γεννηθεί στο Μαντράκι Νισύρου την 5.10.1912, παντρεύτηκε τον Ιταλό Antonio Polesel του Luigi, την 5.9.1937, στη λα-

τινική εκκλησία της Παναγίας της Νίκης στη Ρόδο (ΑΣπ, 1122: ιταλ. έγγρ. του Podestà Ρόδου προς τον υπεύθυνο επί των ληξιαρχικών πράξεων του Μαντρακιού, 7.12.1937). Από το επόμενο έτος (1938) ο De Vecchi απαγόρευσε αυστηρά τους γάμους ορθοδόξων-καθολικών στα Δωδεκάνησα· βλ. ΑΣπ, 1124: ο Ρόδου Απόστολος προς τους αρχιερατικούς Επιτρόπους Σύμης, Νισύρου, Καστελλορίζου και Τήλου, Ρόδος 16.10.1938.

2. Την ίδια ημέρα (26.6.1914) οι γονείς της νύμφης υπέγραψαν δήλωση ότι αναλαμβάνουν πλήρη την ευθύνη από την έλλειψη πιστοποιητικού, εκ μέρους του γαμπρού, για τη σύναψη γάμου άνευ κωλύματος. Στις 26 Ιουνίου επίσης ο De Stefani υπέγραψε τη γνωστή (βλ. προηγ. σημ.) βεβαίωση ότι τα μελλοντικά παιδιά του θα ακολουθήσουν το ορθόδοξο δόγμα της γυναίκας του. Και η δήλωση και η βεβαίωση βρέθηκαν, ως λυτά έγγραφα, στο αρχείο της Ι.Μ. Σπηλιανής· με βάση τις φωτογραφίες τους, τις παραθέτω μεταγραμμένες.

Η δήλωση: ΑΣπ, 777 (εμπρός όψη).

Διά του παρόντος δηλοποιώ ο υποφαινόμενος πατήρ Ιωάννης Παύλου, το γένος, και η σύζυγός μου Καλή Φραζή [Μαυρουδή], ότι οικεία βουλή και απαραβιάστω γνώμη ενέκρινα και απεφάσισα όπως νυμφεύσω την δευτερότοκον θυγατέρα ημών 'Αννην, τη πλήρει αυτής παραδοχή και συναινέσει, μετά του Ιταλού Giovanni De Stefani. Επειδή δε ο μέλλων γαμβρός μου και σύζυγος της θυγατρός μου 'Αννης στερείται του σχετικού πιστοποιητικού προς ακώλυτον νόμιμον σύζευξιν, τη αιτήσει της ενταύθα εκκλησιαστικής αρχής, υπογράφομεν ιδιοχείρως το παρόν έγγραφον αμφότεροι οι γονείς και η θυγάτηρ, καθώς και οι συγγενείς ημών, υποσχόμενοι ότι, εν ή περιπτώσει ο γαμβρός ημών κ. Giovanni De Stefani αποδειχθή ότι συνήψε προηγούμενον αρραβώνα ή γάμον νόμιμον, ουδόλως θέλομεν ενοχλήσει την εκκλησιαστικήν αρχήν, και αγογγύστως θέλομεν υποστή τας εκ τούτου συνεπείας.

Εν Νισύρω τη 26η Ιουνίου 1914.

Η μελλόνυμφος	Οι γονείς
Άννα Ιωάννου Παύλου διά	Ιωάννης Παύλου, Καλή
Ιωάννου Ρουσέττου	Φραζή διά Μιχαήλ Ιω. Βιολλή
Οι συγγενείς	Οι μάρτυρες
Μιχαήλ Α. Μαυρουδής	Εμμ. Κ. Μπαργιανού
Γεώργιος Κοντογιάννης	Νικόλαος Θεοδώρου
Γιώργος Ε. Μακρογιάννης	Μ. Βασιλείου

Και *η βεβαίωση*: ΑΣπ, 778 (πίσω όψη τής σελ. όπου η δήλωση).

Διά του παρόντος δηλοποιώ ο υποφαινόμενος κ. Giovanni De Stefani, Ιταλός την καταγωγήν και καθολικός το θρήσκευμα, ότι, κατά τους κανόνας της Ορθοδόξου Ανατολικής Εκκλησίας, προκειμένου να νυμφευθώ την εκ Μανδρακίου Νισύρου καταγομένην 'Αννην Ιωάννου Παύλου, χριστιανήν ορθόδοξον και Ελληνίδα το γένος, υπισχνούμαι εν βάρει συνειδήσεως, ότι τα εξ ημών γενηθησόμενα τέκνα θα ανατραφώσι κατά τους τύπους και τα δόγματα της θρησκείας της μητρός αυτών.

Διό και εις ένδειξιν εγένετο το παρόν, όπερ, εγκριθέν υπ' εμού, υπεγράφη ιδιοχείρως.

Εν Νισύρω τη 26η Ιουνίου 1914.

Ο υπισχνούμενος
De Stefani Giovanni

Ο De Stefani, γνώστης της ιταλικής και ελληνικής, εγκαταστάθηκε μόνιμα στη Νίσυρο και εντάχτηκε στο υπαλληλικό προσωπικό της ιταλικής διοίκησης του νησιού. Στην Επετηρίδα του 1922 [Armao, 65, 66], ο Giovanni αναφέρεται ως διερμηνέας στη στρατιωτική φρουρά του Μαντρακιού ή «υπάλληλος διερμηνέας» (impiegato interprete) στο δικαστικό γραφείο, στο τμήμα των ποινικών υποθέσεων. Αργότερα, το 1930, τον βρίσκω «Διευθυντή του κεντρικού ληξιαρχικού Γραφείου» (στη Ρόδο): Κουτελάκης 1979, 225 (ο De Stefani προς τον αρχιερατικό Επίτροπο Τήλου, Ρόδος 30.7. 1930, στα ελλην.). Κατά τη διάρκεια του πολέμου, είχε τοποθετηθεί, για κάποιο διάστημα, ως Podestà στο Μαντράκι (β′ εξάμηνο 1940-1941[;]), θέση στην οποία θα τον διαδεχθεί ο επίσης «Ιταλο-Νισύριος» Antonio Polesel (βλ. προηγ. σημ.): Μ. Λογοθέτης 2007, 203 σημ. 61 (εδώ ο De Stefani χαρακτηρίζεται φραγκολεβαντίνος).

3. *Συλτέδες-σιλτέδες ή σιρτέδες* (6 Α') <τουρκ. şilte : λεπτό στρώμα, μαλακό, από βαμβάκι, στρωματζόπανο· πρβλ. Π -λήμμα: σελτές.

4. *Πατανία* = μπατανία· βλ. 3 Β' σημ. 6.

5. Είναι οι γνωστοί, περίτεχνοι, νισύρικοι *«κρεβαττόγυροι»*, με τις ποικίλες εκδοχές τους: Αρφαράς 1984, 45-51.

6. Εννοεί δυόμισυ.

7. *Φαγιάντζα* = πιατέλλα <γαλλ. faïence <ιταλ. πόλη Faenza.

8. *Καμπαρέδες· καμπαρές* <γαλλ. cabaret: μικρός δίσκος με ποτηράκια του λικέρ· ενίοτε, από πορσελάνη· βλ. Κώδ. Προικοσ. - Διαθ. Μανδρ. 1923-1931, σ. 240 (προικοσ. της 29.12.1927).

9. *Τρυπητόν αλειφομένον*: κουζινικό σκεύος, το σουρωτήρι, επικαλυμμένο με εφυάλωμα (υαλώδες επίστρωμα).

10. *Λαβομάνο* (το) <ιταλ. lava-mano: νιπτήρας με λεκάνη και δοχείο νερού για νίψιμο (Π).

11. *Κάντρα:* κεντητές παραστάσεις (με πουλιά-παγώνι κ.ά.) κορνιζαρισμένες, που στόλιζαν τη σάλα του νισύρικου σπιτιού (Αρφαράς 1984, 56-60).

12. *Καρδιά·* χρυσό κόσμημα, συνοδευόμενο και από χρυσή αλυσίδα (βλ. 5 Γ′).

13. Για τους κεντητούς *περτέδες ή πφερδέδες* βλ. Αρφαράς 1984, 51-53.

14. Πρόκειται για τη γνωστή μεσοτοιχία, τον κοινό δηλ. τοίχο δύο χωριστών οικοδομημάτων· για τη χρήση του κοινού τοίχου κατέβαλλε κανείς αποζημίωση στον ιδιοκτήτη. Η μεσοτοιχία καταργήθηκε στην Ελλάδα το 1955, με την εφαρμογή των Γενικών Οικοδομικών Κανονισμών (Π).

3 Στ′

Προικοσύμφωνο

Ειρήνη Κατραμάδου του Γεωργίου και της Καλής Ι. Καρπαθάκη
∞
Ζαχαρίας Ν. Κλούτσης

Νίσυρος (Μαντράκι)

Σελ. 397, 398. Ανέκδοτο 1915,
Μαρτίου 25

Αριθμ. 459. Προικοσύμφωνον Ζαχαρία Ν. Κλούτση.

Μέλλοντες οι υποφαινόμενοι γονείς Γεώργιος Μ. Κατραμάδος και Καλή Ι. Καρπαθάκη[1] να συνάψωμεν εις γάμου κοινωνίαν την θυγατέραν μας Ειρήνη μετά του Ζαχαρίου Ν. Κλούτση[2], προικοδοτούμεν αυτή τα εξής.

Το οσπήτιον εις θέσιν Αλώνια, το χωράφιον εις Στροελιάν, το χωράφιον εις Ευαγγελίστριαν, το χωράφι εις Καλύβην, το χωράφι εις Κάτερος, τα εις Άργος δύο χωράφια Πουλλάδι και Καψάλια[3], και την ημίσειαν κάτω τάβλαν εις Άγιον Αντώνιον προς το μέρος του δρόμου, υποχρεωμένον[4] όμως να παραχωρήσωσι δρόμον προς το άλλο οικόπεδον[5].

Κινητά: στρώματα δύο, εφαπλώματα δύο, πατανίας έξ, κουβέρτας τέσσαρας, πεσχοίρια δύο ήμισυ δωδεκάδας, και ιδιαιτέρως οκτώ τοιαύτα χρυσοΰφαντα[6], ασπρόρουχα πέντε ήμισυ δωδεκάδας, σεντούκια δύο, καρυόλλαν μίαν, λάμπας κρεμαστάς τρεις, ομοίως δύο ιδιαιτέρως μεγάλας του μπορού, μπουρόν[7] έν, καθρέπτας δύο, τραπέζια δύο, κάντρα διάφορα δώδεκα, καθέκλας μίαν ημίσειαν δωδεκάδα, σκάφες[8] δύο, πινάκια έξ· μπακυρικά διάφορα οκτώ κομάτια, πιάτα δωδεκάδας τρεις, σουπιέρας έξ, ποτήρια διάφορα πέντε δωδεκάδας, κοχλυαρομαχαιροπύρουνα δωδεκάδας τρεις, ένα συζατέν[9], ραπτομυχανήν Σίγκερ μίαν και ετέραν μιχανήν φαγητού.

Κοσμήματα: τούμπλες[10] δώδεκα, έν πεντόλλιρον πλεκτόν με άλυσσον χρυσσούν, έν ωρολόγιον χρυσσούν με άλυσσον χρυσσήν, μίαν καρφίτσαν χρυσσήν, δακτυλίδια χρυσά οκτώ, δύο ζεύγη ενώτια χρυσά, δύο εικόνας· και εις μετριτά: || [398] εικοσόφραγκα[11] διακόσια, αρθμ. 200, εξ ών τα εκατόν εμετρίθησαν, τα δε έτερα εκατόν θα μετριθούν μετά έν έτος. Ιδιαιτέρως έν λαιμόν με δώδεκα μαχμουντιέδες[12] αξίας.

Ταύτα πάντα προικοδοτήσαντες τοις ειρημένοις τέκνοις ημών ευχόμεθα, όπως και ούτοι πολλαπλασιάσωσιν και[13] τοις γενησομένοις τέκνοις αυτών.

Εις ένδειξιν, όθεν, συνετάχθη το παρόν προικοσύμφωνον, όπερ, αναγνωσθέν ευκρινώς εις επήκοον πάντων, υπεγράφη παρά των προικισάντων και προικισθέντων, εμαρτυρήθη παρά των παρευρεθέντων και εβεβαιώθη παρά του αρχιερατικού Επιτρόπου.

Εν Νισύρῳ τῃ 25 Μαρτίου 1915.

Οι προικισθέντες	Οι προικίσαντες
Ζαχαρίας Ν. Κλούτση[14] δέχομαι	Γεώργιος Κατραμάδος,
Ειρήνη Γ. Κατραμάδου δέχομαι	Καλλιόπη Ι. Καρπαθάκη
	επροίκησα με την ευχήν μου

Ο Δ(υσσέας) [=Οδυσσέας] Σακκελλαρίδης

Οι μάρτυρες

Η. Κατσιματίδη, Ι. Φασουλαρίδη, Γ. Αλαμαγκίδη[15], Μιλτ. Λογοθέτου[16], Εμ. Κατσιματίδη, Εμμ. Πετρούτσος, Νικήτας Ν. Βεζίρογλου, Γεώργιος Ν. Αμάλλου.

Ο του Αγίου Ρόδου Επίτροπος, ηγούμενος, Αρχιμανδρίτης Κύριλλος, βεβαιοί

Σημειώσεις

1. Ο Γεώργιος Μ. Κατραμάδος νομίζω ότι είναι το ίδιο πρόσωπο με τον Γεώργιο Φούγιαξη του Μιχαήλ (από τους Πάλους) και της Φωτούλας Δημητρίου· νυμφεύτηκε, στα 1890, την Καλή Καρπαθάκη (από το Μαντράκι) του Ιωάννη και της Ειρήνης Γ. Περουλ(λ)ή· βλ. το προικοσύμφωνό τους, την 1.1.1890, στον Κώδ. Προικοσ. Μανδρ. 1857-1894, σ. 333, 334. Δεν γνωρίζω γιατί και πότε ο Γεώργιος άλλαξε το Φούγιαξης σε Κατραμάδος· ασφαλώς μετά το 1890 και πριν το 1915. Αδέλφια τού Γεωργίου ήταν ο Δημήτριος και η Μαρούκλα: Τσιρπανλής, *Νισύρου προικοσύμφωνα* (υπό έκδοση), αρ. 285, 294. Η γυναίκα του αναφέρεται στο κτηματολόγιο τού 1923 ως Κατραμάδου Καλλιόπη, χήρα Γ. (Μ. Λογοθέτης 1987, 375). Πάντως το επώνυμο Κατραμάδος δεν το συνάντησα σε άλλο πρόσωπο στη Νίσυρο.

2. Ο Ζαχαρίας Νικολ. Κλούτσης (1885-1944), σιδεράς, κατά την απογραφή τού 1905 (βλ. 3 Γ′ και σημ. 3, 8), σε νεαρή ηλικία άφησε τη Νίσυρο και πήγε στην Αμερική. Η παρουσία του μαρτυρείται σίγουρα στη Νέα Υόρκη κατά το 1912 (αν όχι και πιο πριν), χάρη στη συμμετοχή του ως μέλους στο διοικητικό Συμβούλιο του νισυριακού συλλόγου «Πορφυρίς» (στο έκτο έτος από την ίδρυσή του το 1906): Ι. Καζαβής 1916, 94. Πρόσφατα ο Ζαχαρίας τιμήθηκε από τον σύλλογο Νισυρίων της Αμερικής «Γνωμαγόρας» (1903-2003) ως ιδρυτής και πρωτεργάτης του. Δεν γνωρίζω λεπτομέρειες από την παραμονή του στην Αμερική, ούτε πότε άλλαξε επάγγελμα και έγινε καφεζής, μετατρέποντας (;) το σιδεράδικό του σε καφενείο, στον Άγιο Σάββα.

3. Συχνά το χωράφι ταυτιζόταν με την περιοχή όπου βρισκόταν ή με το τοπωνύμιο. Οι Νισύριοι π.χ. μπορούσαν να πουν «ο 'Αις Αντώνης μου», και εννοούσαν το χωράφι τους στον Άγ. Αντώνιο.

4. Διάβαζε: *υποχρεωμένοι*.

5. Τα οκτώ προαναφερθέντα τοπωνύμια, αλφαβητικά και ταυτιζόμενα (κατά τη μελέτη του Κοντοβερού 1963), έχουν ως ακολούθως: Άγιος Αντώνιος (136) – κοντά στο Δημοτικό Σχολείο – μισή τάβλα, Αλώνια (136: δύο ταυτόσημες συνοικίες στο Μαντράκι)-σπίτι, Ευαγγελίστρια (145)-χωρ., Καλύβι (145)-χωρ., Κάτερος (146)-χωρ., Καψάλια Άργους (146)-χωρ., Πουλ(λ)άδι Άργους (149)-χωρ., Στροϊλιά (150)-χωρ. Ορισμένα από τα κτήματα αυτά, όπως τα χωράφια στο Κάτερος, Καψάλια, Πουλ(λ)άδι και Στροϊλιά είχαν δοθεί προίκα στην Καλή Καρπαθάκη από τους γονείς της το 1890 (βλ. πιο πάνω σημ. 1). Για την επαναμεταβίβαση των ίδιων – μαζί και άλλων – ακινήτων ως προίκα στην πρωτοκόρη του νέου ζευγαριού (Ζαχαρία Κλούτση και Ειρήνης Κατραμάδου) βλ. το έγγρ. 5 Α′.

6. Για τα νισύρικα υφαντά *πεσκίρια* (πεσχείρια ή πεσκέτες: πρβλ. έγγρ. 10 Α′) = νιψομάντηλα βλ. Αρφαράς 1984, 75-77.

7. *Μπορού ή μπουρόν* <γαλλ. bureau· εδώ, έπιπλο στη σαλοτραπεζαρία για τη φύλαξη επιτραπέζιων σκευών, όπως ο μπουφές [γαλλ. buffet]: Π.

8. Εννοεί σκάφες «ζυμωτού» (πρβλ. 7 Η′), για ζύμωμα.

9. *Σιζατές* <τουρκ. seccade: μικρός τάπητας· για τη χρήση του φατθού σιζατέ στο νισύρικο σπίτι: Αρφαράς 1984, 88-90.

10. Οι *τούμπλες* ή ντούμπλες-ντούπιες, ή δούπλες ή δύπλες ή δούπιες <ιταλ. doppia ή dobla, ήταν χρυσά νομίσματα ποικίλης κοπής και αξίας, κυμαινόμενης από 50 έως 236 γρόσια το καθένα. Είχαμε τούμπλα γενοβέζικη, γερμανική, ρωσική, ισπανική, Αυστρίας, Πορτογαλίας, Σαβοΐας κ.λ., σε ευρύτατη χρήση κατά τον 19ο αι., στον ελληνικό και ευρωπαϊκό χώρο: Λιάτα, 137 (όπου και βιβλιογραφία), 285, 289, 290, 295, 297· Παπαμανώλη 1986, 44 (ως κόσμημα).

11. Αν εννοεί το γαλλικό χρυσό εικοσόφραγκο, αυτό ισοδυναμούσε προς 96 γρόσια: Βαγιακάκος, 52.

12. Μαχμουτιές <τουρκ. mahmudiye: χρυσό τουρκικό νόμισμα που το είχε κόψει ο σουλτάνος Μαχμούτ Β′ (1808-1839), από τον οποίο και η ονομασία· ισοδυναμούσε με 36 γρόσια (Βαγιακάκος, 53), ή, κατ' άλλες μαρτυρίες, με 26 γρ. το 1822, και 42, 20 το 1828 (Λιάτα, 285).

13. Η λέξη δεν έχει νόημα· μπορούσε να παραλειφθεί· εκτός και αν ο γραφέας δεν συμπλήρωσε το ρήμα: *προικοδοτήσωσιν*.

14. Τα αρσενικά επώνυμα γράφονται, πότε στην ονομαστική και πότε στη γενική (κτητική, όπως γινόταν και με το βαφτιστικό τού πατέρα· π.χ. του Αντώνη)· βλ. αυτή την εναλλαγή ονομαστικής-γενικής στα επώνυμα των μαρτύρων, αμέσως παρακάτω. Απαιτείται προσοχή για να μην υπάρξει σύγχυση ως προς τα επώνυμα των γυναικών.

15. Γεώργιος Π. Αλαμαγκίδης (ή Αλαμάγκος), διετέλεσε Γραμματέας της Κοινότητας Μαντρακιού (πρβλ. το έγγρ. 4 Β′).

16. Μιλτιάδης Λογοθέτης (Νίσυρος, 1877 - Σύμη, 11.12.1921), γιος του Ιωάννη, περίφημου λογίου, κτηματία και σημαντικού κοινωνικού παράγοντα της Νισύρου. Ο Μιλτιάδης αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή της Αθήνας (το 1903), και από το 1905 εγκαταστάθηκε στη Νίσυρο, όπου με επιτυχία άσκησε το ιατρικό επάγγελμα. Είχε αποσπάσει την εκτίμηση και αγάπη των συμπατριωτών του. Ασχολήθηκε επίσης με τα κοινοτικά πράγματα του νησιού του· διετέλεσε δήμαρχος και δημοτικός σύμβουλος: ΝισΗμ, 67-72 (επιμνημόσυνος λόγος για τον Μιλτιάδη από τον σχολάρχη Γεώργιο Παπαδόπουλο· εκφωνήθηκε στην Ποταμίτισσα, την 19.12.1921). Για τα αδέλφια τού Μιλτιάδη βλ. το έγγρ. 4 Δ′.

§ 4

«Κώδιξ προικοσυμφώνων, διαθηκών, δωρητηρίων κ. ο. [=και ομοίων] *της Κοινότητος Μανδρακίου Νισύρου. Εν Ιερά Μονή Σπηλιανής τη 28η Δεκεμβρίου 1923 ο Ηγούμενος †Αρχιμ. Εμμ. Ι. Καρπάθιος»*

Αυτά τα έγραψε, με τον ωραίο καλλιγραφικό χαρακτήρα του, ο Καρπάθιος, ο οποίος προφανώς εμερίμνησε για τη συγκρότηση, τη σωστή διάταξη και καλή εμφάνιση του κώδικα. Περιλαμβάνονται στην πρώτη χ. αρ. σελίδα του κώδικα, όπου επίσης υπάρχει σφραγίδα κυκλική με την περιφερική επιγραφή: ΑΡΧΙΕΡΑΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΕΙΑ. ΕΝ ΝΙΣΥΡΩ. Σε εσωτερικό κύκλο: σταυρός, και το έτος: 1922.

Ο κώδικας έχει 311 ριγωτές αριθμημένες σελίδες κανονικά (εμπρός-πίσω, όπως σε βιβλίο) + 1 χ. αρ. , την τελευταία (=312). Διαστάσεις της γραμμένης σελίδας: μήκος 32 εκατ. και πλ. 20 εκατ.

Οι πράξεις καταχωρίζονται χρονολογικά και αριθμούνται από τη 1 έως τη 202. Η πρώτη είναι της 4.1.1923 και η τελευταία (υπ' αρ. 200, σ. 308) της 21.7.1931. Ο παρών δηλ. κώδικας αποτελεί, από χρονική άποψη, τη συνέχεια του προηγούμενου (§ 3).

Στις σελίδες μετά την 308 προστέθηκαν, εκτός χρονολογικής σειράς, δύο προικοσύμφωνα: το ένα (υπ' αρ. 201, σ. 309-310) είναι της 23.8.1895 (Γαλατάς Κωνσταντινουπόλεως - καταχώριση στη Νίσυρο την 15.12.1910)· το δεύτερο (υπ' αρ. 202, σ. 311-312) είναι της 28.4.1935.

Από το χέρι του Καρπαθίου γράφτηκαν οι πρώτες 22 σελίδες, που φτάνουν έως και την 25.6.1923 (πράξη αρ. 19). Οι υπόλοιπες σελίδες, έως το τέλος, είναι γραμμένες από διάφορα χέρια. Πιο συχνά συναντούμε το όνομα του Γραμματέα Γεωργίου Π. Αλαμαγκίδη· λιγότερο εμφανίζονται οι: Σπύρος Κουρούνης, Γεώργιος Φιλίππου (*συμβολαιογραφών γραμματεύς*), Δ. Χατζηδημητρίου, Κ.Δ. Ξένος, ιερέας Απόστολος Φασουλαρίδης, Οδυσσέας Σακελλαρίδης, Γ. Γεωργιάδης, Απόστολος Μαστρογιάννης.

Ο κώδικας αυτός, με καλή βιβλιοδεσία, σε άριστη κατάσταση, με λογική εσωτερική οργάνωση, θα άξιζε να μελετηθεί προσεκτικά από τους ερευνητές. Προσφέρει τη δυνατότητα πρόσληψης του οικονομικού και κοινωνικού ιστού της Νισύρου επί ιταλοκρατίας, ενώ επιτρέπει συγκρίσεις για καταστάσεις στα χρόνια της όψιμης οθωμανοκρατίας.

Ας μου επιτραπεί να σημειώσω, ότι τον έχω μεταγράψει ολόκληρο, αλλά δεν προχώρησα στην κατάλληλη επεξεργασία του. Κάτι τέτοιο απαιτεί χρόνο που δεν ξέρω πότε θα τον βρω.

Να μη λησμονήσω μία τελευταία παρατήρηση: όπως και στον προηγούμενο κώδικα, οι δικαιοπραξίες δεν ομαδοποιούνται σε χωριστά είδη. Καταγράφονται η μία μετά την άλλη, με αυστηρό κριτήριο τη χρονολογία σύνταξης, όχι το περιεχόμενο.

Στη νισυριακή βιβλιογραφία αυτός ο κώδικας δεν είναι άγνωστος. Δόθηκαν στη δημοσιότητα φωτοκόπιες των σελ. 1 (χ. αρ.)+1-7 (πράξεις 1-6): Νισ. 10, 226-233. Οι πράξεις δεν μεταγράφτηκαν, ούτε σχολιάστηκαν. Δεν πρόκειται, βέβαια, για έκδοση. Είναι απλή δήλωση της ύπαρξης του κώδικα.

Επέλεξα προς δημοσίευση έξι αρχειακά τεκμήρια: μία πράξη συμβιβασμού, ένα δωρητήριο ως ψυχικό ή βαφτιστίκι, δύο προικοσύμφω-

να, ένα δωρητήριο έναντι καλών υπηρεσιών και ένα «μαρτυρικόν διαθέτιδος» (απόδοση δηλ. αδιάθετης λόγῳ θανάτου περιουσίας, με βάση προφορικές μαρτυρίες).

4 Α′

Πράξη συμβιβασμού για την επικαρπία και μελλοντική πλήρη κυριότητα κήπου

Σελ. 18, 19. Ανέκδοτο

Μαντράκι 1923, Ιουνίου 14

Αριθμ. 15. - (Τ.Σ.) Ο εν Νισύρῳ αρχιερατικός Επίτροπος αρχιμ. Εμμ. Ι. Καρπάθιος[1] βεβαιοί.

Πράξις συμβιβασμού.

Η υποφαινομένη Ειρήνη Ν. Καραβάκη, πρώτη εξαδέλφη του Ιωάννου Κ. Καραβάκη, και Μαρία, πρεσβυτέρα ιερέως Αποστόλου Φασουλαρίδου[2], αδελφή εκ μιάς μητρός τού Ιωάννου Κ. Καραβάκη, συμφωνούσι τα ακόλουθα σχετικώς προς τον κήπον του Ιωάννου Κ. Καραβάκη, τον κείμενον εις Άγιον Νικόλαον[3].

Α′) Ομολογούσι και διακηρύττουσιν ότι ο εν λόγῳ κήπος είναι ιδιοκτησία τού από πολλών ετών απουσιάζοντος Ιωάννου Κ. Καραβάκη.

Β′) Συμφωνούσιν: έως ότου ή έλθῃ ο ίδιος εις Νίσυρον ή γράψῃ δι' επιστολής του το θέλημά του, να φυτεύωσι τον κήπον εξ ημισείας, του μέρους εκάστου ορισθησομένου από κοινού: των δύο ενδιαφερομένων, του πανοσ. Αρχιμανδρίτου και του πρώτου Δημάρχου.

Γ′) Εκείνος, ο οποίος θα πατήσῃ την συμφωνίαν και θα θελήσῃ να ενοχλήσῃ τον άλλον, να πληρώνῃ εις τον άλλον χίλια ιταλικά φράγκα[4] πρόστιμον.

Δ′) Εάν ο Ιωάννης Κ. Καραβάκης αποθάνῃ ή οπωσδήποτε δεν έλθῃ εις Νίσυρον και η περιουσία του μένῃ αδέσποτος, τότε αποφασίζουν: να πέσῃ ο κήπος εις εκείνον εκ των κληρονόμων τού Ιωάννου Κ. Καραβάκη, εις όν ήθελεν ορίσει οικογενειακόν τών κληρονόμων συμβούλιον, ή το αρμόδιον δικαστήριον.

Εφ' ᾧ συνετάχθη η παρούσα πράξις, σήμερον τῃ δεκάτῃ τετάρτῃ Ιουνίου του χιλιοστού ενεακοσιοστού εικοστού τρίτου έτους, ενώπιον του αρχιερατικού Επιτρόπου και των κάτωθι υποφαινομένων αξιοπίστων μαρτύρων, υπογραψάντων ιδιοχείρως, των συμφωνουσών υπογραφεισών, της μεν Ειρήνης Ν. Καραβάκη, ως αγραμμάτου, διά του Νικολάου Παπάτσου, αυτής δε σταυ-‖[19]ροσημειούσης, της δε Μαρίας διά

του συζύγου αυτής Αποστόλου, ιερέως.

Ορίζεται δε ότι η διανομή γενήσεται τῃ προσεχεί Κυριακῇ, ὡρᾳ 6 μ. μ.

Εν Μανδρακίῳ Νισύρου τῃ 14 Ιουνίου 1923.

Οι μάρτυρες	Οι συμβαλλόμενοι
Νικόλαος Κ. Παπάτσος	Μαρία, πρεσβυτέρα, διά του συζύγου
Ε. Κατσιματίδης	της ιερέως Αποστόλου Φασουλαρίδου.
Κωνσταντίνος Παρθενιάδης	Αντί της Ειρήνης Κ.[5] Καραβάκη,
Ε. Πετρούτσος	σταυροσημειούσης μόνον † κατ'
Νικόλαος Σ. Κλεόπουλος	εντολήν Ν. Κ. Παπάτσου.

Σημειώσεις

1. Εμμανουήλ Ιωάννου Καρπάθιος (Νίσυρος, 1887- Αθήνα, 5.8.1972)· η πιο σημαντική πνευματική φυσιογνωμία της Νισύρου, τον 20ό αι. Υπηρέτησε ως θεολόγος (απόφοιτος της Θεολογικής Σχολής της Χάλκης) στη Μέση Εκπαίδευση και ως κληρικός σε διάφορες βαθμίδες της εκκλησιαστικής ιεραρχίας. Έμεινε πιο πολύ γνωστός ως μητροπολίτης Κώου (1947-1967), έπειτα τιτουλάριος Μεσημβρίας (1967-1972). Το συγγραφικό έργο του είναι πλουσιότατο· αναφέρεται σε θεολογικά θέματα, στην εκκλησιαστική ιστορία και στη λαογραφία Κω-Νισύρου. Πολλά τα δημοσιευθέντα βιογραφικά του· το πληρέστερο: Χαραμαντάς 1993, 281-295 (όπου και η σχετική βιβλιογραφία)· πρβλ. Νισ. 16, 22-42. Ενδιαφέρον παρουσιάζει ένα αυτοβιογραφικό του κείμενο, αναδημοσιευμένο στην εφημ. *Νισυριακά Νέα*, φ. 88 (Μάιος-Ιούνιος 2006)3. Ως προς την παραμονή του στη Νίσυρο, που άμεσα μας απασχολεί εδώ, αυτή υπήρξε βραχύτατη: από το 1921 έως τον Ιούλιο [;] του 1923. Στο διάστημα αυτό διετέλεσε ηγούμενος της Ι.Μ. Σπηλιανής, αρχιερατικός Επίτροπος του μητροπολίτη Ρόδου και διευθυντής του ημιγυμνασίου Μαντρακιού. Συγκρούστηκε όμως με τη Δημογεροντία σε θέματα εκπαίδευσης, παραιτήθηκε και έφυγε από τη Νίσυρο (Μ. Λογοθέτης 2007, 174-176, 178-179, 188-189). Από τις 20.7.1923 τις δικαιοπραξίες τις υπογράφει ο ιερέας Απόστολος Φασουλαρίδης, «αναπληρωτής της Αρχιερατικής Επιτροπείας»: Κώδ. Προικοσ. - Διαθ. Μανδρ. 1923-1931, σ. 27 (βλ. επόμ. σημ.).

2. Κατά την απογραφή τού 1905, ο παπα-Απόστολος Φασουλαρίδης του παπα-Γιώργη, γεννήθηκε το 1864· γυναίκα του, η Μαρία Νικολ. Πλήθου (γενν. 1872)· παιδιά τους οι: Γεώργιος, Νικόλαος, Καλή, Χαρίκλεια, Άννα: Ι. Μητρ. Κω-Κώδ. ΙΗ′, σ. 83 ή φ. 42 εμπρός. Στο κτηματολόγιο του 1923 αναφέρεται ως Παπαπόστολος Γ. Φασουλαρής με 12 αγροτεμάχια, καλλιεργητικής δυναμικότητας 51 καφιζίων (Μ. Λογοθέτης 1987, 384). Από τον Οκτώβριο του 1923 ο παπα-Απόστολος πιστοποιεί τα δικαιοπρακτικά έγγραφα ως του «Αγίου Ρόδου αρχιερατικός Επίτροπος» (Κώδ. Προικοσ. - Διαθ. Μανδρ. 1923-1931, σ. 43), κανονικός δηλ. διάδοχος του Εμμανουήλ Καρπαθίου. Με την εν λόγῳ ιδιότητα, και ως συμβολαιογραφών, υπογράφει για τελευταία φορά στις 27.5.1927 (στον ίδιο Κώδ., σ. 205).

3. Άγιος Νικόλαος: το νεκροταφείο του Μαντρακιού, στην περιοχή των Κήπων (στις Λίμνες): Κοντοβερός 1963, 136.

4. Η λέξη φράγκο εδώ σημαίνει γενικά: χρήματα· άλλωστε δεν αναφέρει τέτοιο νόμισμα στη γνωστή Επετηρίδα του (1922) ο Armao, 149-150. Τα ιταλικά φράγκα

είναι οι ιταλικές λιρέτες. Το πρόστιμο των 1000 ιταλ. λιρ. πρέπει να ήταν αρκετά τσουχτερό τότε. Ισοδυναμούσε με ένα μηνιάτικο περίπου του καθηγητή-διευθυντή του ημιγυμνασίου Μαντρακιού και ηγουμένου της Σπηλιανής (πρβλ. σχετικό έγγρ. στου Μ. Λογοθέτη 2007, 188).

5. Διάβαζε: Ν. (βλ. στην αρχή του κειμένου).

4 Β′

Ψυχικό ή βαφτιστίκι: δωρεά ακινήτων από νουννό σε βαφτιστικό

Σελ. 88, 89. Ανέκδοτο

Μαντράκι 1924, Οκτωβρίου 26

Αριθ. 60

Δωρητήριον Γεωργίου χαζη-Νικολάου.

Σήμερον την εικοστήν έκτην του μηνός 8|βρίου του χιλιοστού εννεακοσιοστού εικοστού τετάρτου έτους, ημέραν της εβδομάδος Κυριακήν και ώραν δύο μ.μ., εμφανισθείς εν τῃ οικίᾳ μου, ενώπιον εμού του Αρχ. Επιτρόπου παπα-Αποστόλου Φασουλαρίδου, ο κ. Γ. χαζη-Νικολάου, παρουσίᾳ και της συζύγου αυτού Σοφίας[1], παρόντων και των κάτωθι υπογραφομένων μαρτύρων, εξετήσατο την σύνταξιν του παρόντος δωρητηρίου εγγράφου, δι' ού δηλοί ότι: διά ψυχηκήν του οφέλειαν δωρίζει εις τον βαπτηστικόν[2] Νικόλαον Μ. Μαυρουδήν, ως πνευματικόν αυτού τέκνον, το εις τον Άγιον Βασίλειον[3] χωράφιόν του, συγγείμενον εκ δέκα ταυλών[4], και το μαγαζείον του εις την Ταύλα του Γιαλού[5], ||[89] και έν αγγείον, και την ευχήν μου.

Δωρίζει προσέτη και εις την Πολυξένην Νικολάου Μακριγιάννη[6] το ελαιόδεν[δ]ρόν του εις την θέσιν Ραπανά[7], ευρισκόμενον εντός του κτήματος Γ. Γενά[8].

Εφ' ῳ συνετάχθη το παρόν, όπερ, αναγνωσθέν ευκρινώς εις επήκοον πάντων, υπεγράφη παρά του δωρητού, των μαρτύρων και εβεβαιώθη παρά του αρχιερατικού Επιτρόπου.

Οι μάρτυρες

Νικόλαος Δι[α]κοπαναγιώτου

Μιχαήλ χαζη-Μιχαήλ

Απόστολος Παπακέντρις

Ιωάννης Κ. Μαντού

Ιωάννης Α. Μιλιοράκης[9]

Κωνσταντίνος Θεωδόρου

Ο δωρητής

Γεώργιος χαζη-Νικολάου

Ο Γραμματεύς

Γ. Π. Αλαμαγγίδης

Ο του Αγίου Ρόδου Επίτροπος βεβαιοί,
Απόστολος Φασουλαρίδης, ιερεύς.

Σημειώσεις

1. Ο Γεώργιος χαζη-Νικολάου (γενν. 1842), γεωργός, και η γυναίκα του Σοφία (γενν. 1853), το γένος Νικολάου Σακλαρή, σε προχωρημένη ηλικία, 82 και 71 ετών, αντίστοιχα, άτεκνοι, μάλλον, θεωρούν καλό να κληροδοτήσουν τα ακίνητά τους σε οικεία πρόσωπα του περιβάλλοντός τους, για ψυχική, μετά θάνατον, ικανοποίηση· [βλ. Ι. Μητρ. Κω - Κώδ. ΙΗ′, σ. 93 ή φ. 47 εμπρός: απογραφή 1905· δεν αναφέρεται να έχουν παιδιά]. Πρόκειται για τον θεσμό του ψυχικού που ήταν διαδομένος και στα λοιπά Δωδεκάνησα, στις Κυκλάδες, στην Κρήτη, στα Επτάνησα κ.α., επί βενετοκρατίας και τουρκοκρατίας: Χατζησεβαστός, 202-205. Ενίοτε το ψυχικό εμφανίζεται και ως προσφορά στον βαφτιστικό εκ μέρους του νουννού, όπως στο παρόν έγγραφο (βλ. και επόμ. σημ.). Για τη δωρεά και της Σοφίας βλ. πιο κάτω σημ. 6.

2. Η παρουσία του βαφτιστικού, «πνευματικού τέκνου», παραπέμπει, σε συνδυασμό με το ψυχικό, στο λεγόμενο «βαπτιστίκιον» ή «βαπτιστικόν έγγραφον» [βλ. τα έγγρ. 7 Β′ και 7 Ζ′], με τα οποία ο νουννός δώριζε ακίνητά του στον αναδεξιμιό του. Και το βαπτιστίκιον, εκτός από τη Νίσυρο (πρβλ. Μ. Λογοθέτης 1987, 206, 207), ήταν γνωστό επίσης σε άλλα νησιά· βλ. π.χ. το περιβόλι που δίδεται «ψυχικόν και βαπτιστικόν της *φιλιότζας* του» [της βαφτιστικιάς του] στη Νάξο (31.10.1540): Βισβίζης, 65.

3. Το τοπων. Άγιος Βασίλειος (Άις Βασίλης), στην περιοχή του Μαντρακιού, ακούγεται σε δύο τοποθεσίες: Κοντοβερός 1963, 141.

4. Το αναφερόμενο χωράφι των 10 ταβλών στηρίζει την άποψη ότι οι Νισύριοι έκαναν σαφή διάκριση ανάμεσα στη μεγάλη καλλιεργήσιμη έκταση (χωράφι) και στη μικρή (τάβλα, με τα κτιστά υποστηρίγματα). Πρβλ. έγγρ. 2 σημ. 17.

5. Η *Τάβλα του Γιαλού* (Κοντοβερός 1963, 140), κάτω από τον Οξό της Παναγιάς, με το λιμανάκι της, το τελωνείο άλλοτε, τις αποθήκες και τα εμπορικά μαγαζιά ή εργαστήρια, ήταν το οικονομικό κέντρο του Μαντρακιού: Χαρτοφύλης 1990, 244-245.

6. Με την οικογένεια Μακρυγιάννη ή Μακρογιάννη συνδέονταν ιδιαίτερα ο Γεώργιος και η Σοφία χαζη-Νικολάου· η τελευταία, την ίδια ημέρα (26.10.1924) που ο άντρας της έκαμε την παρούσα δωρεά, δώρισε κι αυτή στα παιδιά του Νικολάου Μακρυγιάννη, Εμμανουήλ και Πολυξένη, από μισό χωράφι στην Καρδιά. Και τούτο, «χάριν περιποιήσεων»: Κώδ. Προικοσ. - Διαθ. Μανδρ. 1923-1931, σ. 89-90.

7. Ραπανάς: γνωστό τοπων. στην περιοχή του Μαντρακιού (Κοντοβερός 1963, 149).

8. Δεν ήταν ασυνήθιστο, ο ιδιοκτήτης ενός δέντρου σε κάποιο κτήμα να είναι διαφορετικός από τον κάτοχο του κτήματος· αυτό συνέβαινε και σε άλλα μέρη· βλ. π.χ. το έγγρ. τής 7.5.1889 (Κάλυμνος): Δ.Α. Ζερβός, εφημ. *Η Αργώ της Καλύμνου*, Αύγ. 2007, σ. 2.

9. Το επώνυμο Μιλιοράκης (ορθότερα μάλλον: Μηλιαράκης, γνωστό στην Κρήτη) δεν το συνάντησα σε άλλες περί Νισύρου πηγές. Ίσως ήταν περαστικός από το νησί. Για το οικογενειακό Μιλιαράς-Μηλιαράκης: Τριανταφυλλίδης, 40 και σημ. 91.

4 Γ′

Προικοσύμφωνο

Μαρία Σακελλαρίου ή Σακελλαρίδη του Γεωργίου και της Ασημίνας
∞ Ν. Αποστολίδη
Ιωάννης Φασουλαρής ή Φασουλαρίδης του Κωνσταντίνου και της
Καλής (του) παπα-Αντωνίου
Μαντράκι
Σελ. 134, 135, 136. Ανέκδοτο 1926,
Ιανουαρίου 22

Αρ. 85.

Προικοσύμφωνον

Ιωάννου Κ. Φασουλαρίδη.

Μέλλοντες οι υποφαινόμενοι γονείς Γεώργιος Ι. Σακελλάριος και Ασυμένη το γένος Ν. Αποστολίδου[1] συνάψαι εις γάμου κοινωνίαν την θυγατέραν μας Μαρίαν μετά του Ιωάννου Κ. Φασουλαρίδη[2], και ευχόμενοι αυτῇ πάντων των επί γης αγαθών, προικίζωμεν αυτῇ τα ακόλουθα κινητά και ακίνητα, ως εξής.

Ακίνητα.

Την οικίαν εις Κλεφτή μετά του απέναντι φουρναρίου, το εις Άγιον Αντώνιον χωράφιον. Ο πατήρ τής μελλονύμφου προικίζει το εις Τρούλον κομάτιον μετά της έξωθι κατεδαφισμένης οικίας, το εις Παλαιόκαστρον χωράφιον, το εις Μακρύ Κομάτι χωράφιον μετά της στέρνης, το εις αυτό μέρος έτερον χωράφιον, Σπήλιος καλούμενον, μετά της αποστροφής, το εις Ραπανά αμπελοχωράφιον, το εις Λακκί χωράφιον μετά της αποστροφής και στέρνης, το εις αυτό μέρος χωράφιον Γωνιά, το εις Αχερώνιον χωράφιον μετά του καζαναρίου[3] και στέρνης, το εις Άγιον Θεολόγον μετά της αποστροφής και στέρνης, μετά των άνωθι αυτού κομματίων, τον εις Άγιον Ιωάννην τον Χωστόν κήπον, μετά του έμπροσθεν της εκκλησίας κηπουρίου[4].

Κινητά.

Εικόνες αγίων δύο, κρεβάτια σιδηρά δύο, σιλτέδες τρεις, εφαπλώματα δύο, σινδόνια πλουμιστά[5] δύο, μανδύλιον μεταξωτόν έν, σινδόνες μάλλινες δύο, κουβέρτες δύο, η μία μεταξωτή, κιλίμια[6] δύο, τένταν μίαν, τραπεζομάνδυλα δέκα, ασπρόρουχα δωδεκάδας δώδεκα, μπουρόν έν με ωρολόγιον, κονσόλαν μίαν, γραφείον έν, καναπέδες δύο, πολυθρώνας δύο, χρηματοκιβώτιον έν, τραπέζια τρία, καρέκλας δωδεκάδαν μίαν, καθρέπτας δύο, κάνδρα εννέα, χαλιά τοίχου δύο, κασέλαν

μίαν, μαχαιροπίρουνα δωδεκάδας δύο, πιάτα δωδεκάδας τέσαρας, σουπιέρες έξ, φροτιέρες[7] τέσσαρας, κιεσέδες[8] γλυκού τέσσαρας, καράφες τρεις, καραφάκια || [135] τέσσαρα, μαστραπάδες τρεις, λάμπες τρεις, ποτήρια διάφορα δωδεκάδας πέντε, φλεζάνια διάφορα δωδεκάδας δύο, ανθοδοχεία μαρμάρινα δύο, κηροπήγιον χάλκινον έν, ιμπρίκια τέσσαρα, κατσαρόλιον ένα και μίαν μεγάλην[9], σαχάνια[10] έξ, θυμιατόν έν, οκτώ τεμάχια διάφορα εμαγιέ, δύο αγγεία ελαίου μεγάλα, τέσσαρα αγγεία μικρά, και έν αγγείον μεγάλον κρασιού, οκτώ αξίνας, έν λοστόν.

Σκεύη αργυρά.

Δέκα κουτάλια σούπας, τρεις κουτάλαις, έξ κουταλάκια γλυκού, έν δίσκον, έν κανδύλιον, μίαν μπουμπουνιέραν.

Χρυσά.

Δύο ζεύγη ενώτια, πέντε δακτυλίδια, δύο βραχιόλια «ωρολόγια», δύο αλυσίδια με σταυρούς, μίαν καρφίτσα, έν ωρολόγιον μικρόν.

Χάλκινα έτερα ως εξής.

Έν μαγκάλιον, έν καζάνιον μπουγάδας, τρεις τεζερέδες, έν ταψίον, έν πλακερόν[11].

Και έν τσεκ εκ χιλίων, «1000», $ των Ηνωμένων Πολιτειών[12], επί Ν.Υ.

Εκ των προικισθέντων κρατίζεται ως γηροντομήρι το εις Άγιον Αντώνιον αμπελοχώραφον.

Προικίζει συνάμα και το ρακοκάζανον μετά των εξαρτημάτων αυτού[13].

Η μήτηρ τού μελλονύμφου, χήρα Κωνσταντίνου Ι. Φασουλαρή, το γένος παπα-Αντωνίου[14], προικίζει το εις Ραπανά χωράφιον, έν σιλτέν, έν εφάπλωμα, δύο μπατανίας μάλλινες, μίαν κουβέρταν, έν σινδόνιον πλουμιστόν, δύο γύρους κρεβατιού, έξ σινδόνια, μία δωδεκάδα μαξηλάρια, μία δωδεκάδα πεσκίρια, δύο τραπεζομάνδυλα, μίαν εικόνα αγίου: ο «Άγιος Ιωάννης», και την ευχήν μου.

Εφ' ώ συνετάχθη το παρόν προικοσύμφωνον, όπερ, αναγνωσθέν ευκρηνώς και μεγαλοφώνως εις επήκοον πάντων, υπογραφέν παρά των προικισάντων και προικισθέντων, μαρτυρηθέν παρά των αξιοπίστων και ενηλίκων μαρτύρων, εβεβαιώθη παρά του αρχιερατικού Επιτρόπου.

Εν Μανδρ. Νισύρου τῃ 22 Ιανουαρίου 1926.

Οι προικίσαντες	Οι προικισθέντες
Γ. Σακελλάριος εύχομαι	Ι. Κ. Φασουλαρίδης
Ασιμένη Γ. Σακελλαρίου	Μαρία Γ. Σακελλαρίδου
Καλή Κ.Ι. Φασουλαρή[15] διά Ν. Φασουλαρίδου, αγγραμμάτου ούσης.	

|| [136] Οι μάρτυρες

Οδυσσεύς Σακελλαρίδης	Γ. Βαγιάτης
Ε. Κατσιματίδης	Νικόλαος Σαρρής
Ι. Ν. Καμπαλούρης	Ν. Καρβαΐνης
Ν.Ε. Παπαϊωάννου	Ε.Γ. Πετρούτσος
G. De Stefani	Ανδρίκος Γ. Βρούζου

Ο συμβολαιογραφών Γραμματεύς
Γεώργιος Φιλίππου
Ο του Αγίου Ρόδου αρχιερατικός Επίτροπος
Απόστολος Φασουλαρίδης, ιερεύς, βεβαιοί

Σ η μ ε ι ώ σ ε ι ς

1. Ο Γεώργιος Ιωάννου Σακελλάριος ή Σακελλαρίδης (γενν. 1860) και η Ασημένη ή Ασημίνα Νικολάου Αποστολίδη (γενν. 1864-1952) παντρεύτηκαν το 1886: Ι. Μητρ. Κω - Κώδ. ΙΗ′, σ. 80 ή φ. 40 πίσω (για τα έτη γέννησης)· το προικοσύμφωνό τους της 18.4.1886 βρίσκεται στον Κώδ. Προικοσ. Μανδρ. 1857-1894, σ. 275 πίσω, 275 δις εμπρός, 276 πίσω [υπό έκδοση, αρ. 255, στο: *Νισύρου προικοσύμφωνα*]. Απέκτησαν έντεκα παιδιά, από τα οποία το ένα πέθανε πρόωρα [Κ. Σακελλαρίδης 1993, 21-22]. Από τα υπόλοιπα δέκα, τα εννέα ήταν αγόρια και το ένα κορίτσι, η Μαρία (γενν. 1899), που παντρεύτηκε τον Ιωάννη Κ. Φασουλαρίδη (βλ. επόμ. σημ.), κατά το δημοσιευόμενο εδώ προικοσύμφωνο. Βιογραφικό για τη Μαρία: Κ. Σακελλαρίδης 1993, 25-27 (με φωτογραφία). Νεκρολογία για την Ασημένη, από τον Μιχαήλ Α. Κατσιματίδη, στο περιοδ. Γνωμ. τχ. 116 (Ιανουάριος 1953)15.

2. Ιωάννης Φασουλαρίδης (γενν. 1880) του Κωνσταντίνου (1843) και της Καλής (1855) του παπα-Αντώνη: Ι. Μητρ. Κω - Κώδ. ΙΗ′, σ. 38 ή φ. 19 πίσω. Είχε εγκατασταθεί στο Tarpon Springs της Φλώριδας, όπου ανέπτυξε επιχειρηματική δραστηριότητα. Εκεί συντόμευσε το επώνυμό του, εξαμερικανίζοντάς το, και το έκαμε Fassol: Κ. Σακελλαρίδης 1993, 25, 27.

3. *Καζαναριό ή καζαναργιό*: σημαντικό αγροτικό κτίσμα στη Νίσυρο, για την παρασκευή του κρασιού και της ρακής· περιγραφή με σχέδια: Βασιλειάδης, 352-355· Κοντοβερός 1972, 314 (σχήμα), 315· Γ. Σακελλαρίδης 1978, 166-168· Κουμέντος 1990, 286-287· για την ορολογία: Καραναστάσης 1987, 169.

4. Συνοψίζω την ακίνητη περιουσία, κατατάσσοντας αλφαβητικά και ταυτίζοντας τα τοπωνύμια (σε παρένθεση η σελίδα από τη μελέτη Κοντοβερού 1963): Άγιος Αντώνιος (136)-χωράφι ή αμπελοχώραφο, Άγιος Θεολόγος (136)-χωρ.+κομμάτια+α-

ποστροφή+στέρνα, Άγ. Ιωάννης ο Χωστός (141)-κήπος+κηπούριον, Αχερώνι (144)-χωρ.+καζαναριό+στέρνα, Γωνιά Λακκιού (145)-χωρ., στου Κλεφτή (138)-σπίτι+φουρναριό, Λακκί (147)-χωρ.+αποστροφή+στέρνα, Μακρύ Κομμάτι (147)-χωρ.+στέρνα, Παλαιόκαστρο (148)-χωρ., Ραπανάς (149)-αμπελοχώρ., Σπήλιος (150)-χωρ.+αποστροφή, Τρούλλος (140)-κομμάτι+σπίτι κατεδαφισμένο. Έχομε δηλ. 9 χωράφια (τα 2 αμπελοχώραφα), 3 αποστροφές, 4 στέρνες, αγροτεμάχια (κομμάτια) μη προσδιοριζόμενα (τουλάχιστο τρία), 1 καζαναριό, 1 κήπο και 1 κηπούριο, 1 σπίτι και 1 φουρναριό, 1 σπίτι γκρεμισμένο. Όλα αυτά, εκτός από μικρές διαφοροποιήσεις, μαζί με άλλα, περιλαμβάνονται στην προίκα της μητέρας τής Μαρίας, της Ασημένης, το 1886 (βλ. σημ. 1).

5. Για τις νισύρικες υφαντές *«πλουμιστές σεντόνες»* βλ. Αρφαράς 1984, 105-106. Δεν νομίζω ότι στο έγγραφό μας ισχύει η διάκριση, κατά τον Αρφαρά, ανάμεσα σε σεντόνια και σεντόνες.

6. *Κιλίμια* <τουρκ. kilim: υφαντός τάπητας.

7. *Φροτιέρα* = φρουτιέρα <ιταλ. fruttiera.

8. *Κιεσέδες* <τουρκ. kese: μικρό πήλινο δοχείο.

9. Εννοείται κατσαρόλα.

10. *Σαχάνια* <τουρκ. sahan: χάλκινο πιάτο ή τηγάνι.

11. Δεν βρίσκω τη λέξη στα νισύρικα λεξιλόγια· προφανώς σημαίνει κάποιο χάλκινο σκεύος (αβαθές ταψί;).

12. Η εμφάνιση του δολαρίου Η.Π.Α. στις προίκες δικαιολογείται από τον αυξανόμενο αριθμό των Νισυρίων μεταναστών στην αμερικανική ήπειρο, από τα τέλη του 19ου αι., και από τα συχνά εμβάσματά τους στους συγγενείς του νησιού. Φυσικά, τα 1.000 δολάρια πρέπει να ήταν ιδιαίτερα ευπρόσδεκτα στον γαμπρό που εδραστηριοποιείτο στις Η.Π.Α. Το ποσό δεν ήταν ευκαταφρόνητο. Συγκριτικά, μπορώ να αναφέρω ότι θεωρήθηκε «σεβαστό ποσό για την εποχή» τα 1.500 δολ. που συγκέντρωσαν οι νισυριακοί σύλλογοι της Νέας Υόρκης και τα έστειλαν το 1922 στις ελληνικές αρχές ως βοήθεια για τα θύματα της μικρασιατικής καταστροφής: Σφακιανός 2005, 383. Θυμίζω ακόμη ότι στην Ελλάδα, κατά το 1928, το ένα δολάριο ισοδυναμούσε με 77 δρχ. [ΙΕΕ 15, 328].

13. Εννοεί το *καζάνι* (τον κυρίως λέβητα του αποστακτήρα), τον *αετό* (θολοειδές σκέπασμα του καζανιού), τη *μπερβερίτσα* (ψυγείο-κτιστή μικρή δεξαμενή με κρύο νερό), τον *λουλλά* (σωλήνα από το καζάνι στη μπερβερίτσα), το *διούρι* (πήλινο δοχείο όπου έσταζε η ρακή). Όλο το σύστημα βρισκόταν στο καζαναριό: Κοντοβερός 1972, 314 (σχήμα), 315· Καραναστάσης 1987, 169.

14. Το βαφτιστικό της: Καλή (βλ. εδώ σημ. 2 και 15).

15. Η γυναίκα προσδιορίζεται με το βαφτιστικό και το επώνυμο του άντρα της· δηλ. Καλή του Κωνσταντίνου Ιωάν. Φασουλαρή (=Φασουλαρίδη).

4 Δ′

Προικοσύμφωνο

Πολύμνια Λογοθέτη του Ιωάννη και της Μαρίας (ή Μαριγώς) Νικολ. Αποστολίδη ∞

Γεώργιος Σέρβης

Αθήνα, χ. έτος (σύνταξης)
Μαντράκι
(επικύρωση-καταχώριση)
1927,
Ιουλίου 22

Σελ. 205, 206. Ανέκδοτο

126.

Προικοσύμφωνον Γεωργίου Σέρβη.

Μέλλων ο υπογεγραμμένος Νικόλαος Λογοθέτης[1] να συνάψω εις γάμου κοινωνίαν την αδελφήν μου Πολύμνιαν Λογοθέτου[2] μετά του Γεωργίου Σέρβη[3], υπολοχαγού του Μηχανικού, προικοδοτώ αυτήν τα κάτωθι.

Κινητά.

Δραχμάς πεντήκοντα χιλιάδας, αριθ. 50.000, προς δε προσφυγικάς ομολογίας εξήκοντα επτά χιλιάδας, αριθ. 67.000, δραχμάς[4]· επίσης το υπόλοιπον της εκτιμητικής της αποφάσεως ως η υπ' αριθ. πράξις 158-159 | ε' της εκτιμητικής επιτροπείας Τάτσης, Πέτσης[5], της επαρχίας Ηλιουπόλεως[6].

Ακίνητα.

Τα εν τῃ γενετείρᾳ μας νήσῳ Νισύρῳ (Δωδεκάνησα) κτήματα, εγγεγραμμένα εν τῳ Δημοτικῷ Κτηματολογίῳ, επ' ονόματι του μακαρίτου πατρός μας Ιωάννου Λογοθέτου[7]: την τάβλαν εν τῃ θέσει Καράβα, το κτήμα Περιστερώνα, το κτήμα Ραπανά, το κτήμα Χαράνι, το κτήμα Λιθόστρατον και το κτήμα Κανάφια[8].

Έπιπλα και σκεύη.

Είς καναπές || [206] σαλονιού, 2 πολυθρόνες, καθίσματα 6 σαλονιού ομοίας κατασκευής, μία κονσόλα με ένα καθρέπτην μεγάλον, ένα τραπέζι σαλονιού, μία σιφουνιέρα με μάρμαρο, είς νυπτήρ με μάρμαρο και καθρέπτην. Επίσης έτερος καθρέπτης, ως και έν γραφείον εκ καριάς[9]. Μαγειρικά και επιτραπέζια σκεύη.

Στρώματα δύο, εφαπλώματα δύο μεταξωτά, και έν από σατέν, τρεις κουβέρτας μαλλίνους και δύο χαλλιά. Δέκα και πέντε δωδεκάδας διάφορα ασπρόρουχα, εργόχειρα και κάντρα διάφορα.

Κοσμήμα[τα].

Έν χρυσούν ωρολόγιον μετά χρυσής αλύσου, μία καρφίς με αρχαίον λίθον, έν ζεύγος ενωτίων και τρεις χρυσοί δακτίλιοι. Διάφορα αρχαία νομίσματα, ως και είς χρυσούς δακτύλιος· επίσης είς χρυσούς δακτύλιος, όν έφερε πάντοτε ο μακαρίτης πατήρ μας.

Άπαντα τα ιατρικά βιβλία τού μακαρίτου αδελφού μας Μιλτιάδου Λογοθέτου[10].

Μίαν ραπτομηχανήν Si[n]ger.

Ταύτα πάντα αποδεχόμεναι και αι αδελφαί Ειρήνη, Θάλεια, Άννα[11] και ανεψιά Μαρία συνυπογράφουσι το παρόν προικοσύμφωνον.

Αι αδελφαί	Οι προικιζόμενοι	Ο προικοδοτών
Ειρήνη Ζαΐρη.	Γ.Σ., υπολοχαγός, δέχομαι	Ν. Λογοθέτης
Θάλεια Χ.[12] Στεφάνου.	Πολύμνια Λογοθέτου δέχομαι	
Άννα Σερεπέτη.		
Μαρία Γ. Σταυρινού.		

Οι μάρτυρες
Γ. Σταυρινός
Φ. Σερεπέτη
Στέφ. Χαζηστεφάνου

Του ανωτέρου προικοσυμφώνου συνταχθέντος εν Αθήναις[13] και υπογεγραμμένου όντος ιδιοχείρως παρά του προικοδότου, προικισθέντων, παρά των αδελφών Ειρήνης, Θάλειας, Άννης και ανεψιάς Μαρίας, και παρά των γαμβρών Γ. Σταυρινού, Φραζή Σερεπέτη και Στεφ. Χαζηστεφάνου, παρουσιασθέντος του πρωτοτύπου ημίν σήμερον, εκυρώθη παρά τε του αρχιερατικού Επιτρόπου και του Δημάρχου.

Εν Μανδρακίῳ Νισύρου τῃ 22 Ιουλίου 1927.

Ο Δήμαρχος	Ο του Αγίου Ρόδου αρχιερατικός Επίτροπος
Ε. Πετρούτσος[14]	† Α(ρχιμανδρίτης) Κ. Σαλουκάκης[15]
Μιχαήλ χαζη-Μιχαήλ	

[Στο τέλος δύο σφραγίδες. Η μία ιταλική με περιμετρική επιγραφή:] MUNICIPIO DI NISIROS. EGEO. [Στο κέντρο ο βασιλικός θυρεός της Ιταλίας]. [Η δεύτερη σφραγίδα είναι ελληνική, με περιμετρική τη γνωστή επιγραφή:] ΑΡΧΙΕΡΑΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΕΙΑ. ΕΝ ΝΙΣΥΡΩ. Στο κέντρο σταυρός και το έτος: 1922.

Σημειώσεις

1. Ο Νικόλαος Λογοθέτης είναι ο λιγότερο γνωστός από τα δέκα παιδιά του Ιωάννη και της Μαρίας Νικολ. Αποστολίδη: Ι. Λογοθέτης, 15 σημ. 14. Γεννήθηκε στη Νίσυρο λίγο πριν το 1873 (1871/72;)· βλ. επιστολή άγνωστου κληρικού (Νίσυρος, 15.7.1873): Νισ. 11, 151· σπούδασε γεωπόνος, και προ του 1905 είχε εγκατασταθεί στη Σύμη, όπου δημιούργησε και οικογένεια (Παπαδόπουλος 1909, 52). Η μη διαμονή του στη Νίσυρο δικαιολογεί και την παράλειψη τού ονόματός του από την οικογενειακή μερίδα τού πατέρα του, το 1905 (απογραφή). Το 1938 δεν βρισκόταν στη ζωή, αν κρίνομε από το γράμμα της γυναίκας του Ζωοπηγής, «χήρας Ν. Λογοθέτου», από τη Σύμη (27.10.1938), προς τον ηγούμενο της Σπηλιανής Κύρ. Ρωμάνο: ΑΣπ, 1125· χάρη στο γράμμα αυτό πληροφορούμαστε ότι η Ζωοπηγή είχε στείλει, με το πλοίο «Λουκία» του καπετάνιου Βασιλείου Ροδίτη, δύο κιβώτια στη Σπηλιανή, «εμπεριέχοντα τα βιβλία της βιβλιοθήκης τού μακαρίτου πενθερού μου [του Ιωάννη Λογοθέτη], χρυσοδεμένα και μη τοιαύτα». Παρακαλεί, λοιπόν, να ειδοποιηθεί σχετικά ο νισυριακός σύλλογος «Γνωμαγόρας» Αμερικής, για να της σταλεί «το ορισθέν ποσόν, το οποίον δι' εμέ εις τας μεγάλας μου σημερινάς ανάγκας και στενοχωρίας θα είναι η μεγαλητέρα των ευεργεσία».

2. Η Πολύμνια ήταν η τελευταία κόρη του Ιωάννη· είχε γεννηθεί το 1890 (Ι. Μητρ. Κω - Κώδ. ΙΗ′, σ. 110 ή φ. 55 πίσω)· παντρεύτηκε, επομένως, σε σχετικά μεγάλη ηλικία (37 ετών).

3. Δεν γνωρίζω αν είχε νισυριακή καταγωγή· πάντως, μετά τον γάμο του, διατηρούσε κάποια επικοινωνία με Νισυρίους· τον συναντώ το 1954 ως μέλος του «Γνωμαγόρα» της Αθήνας: Γνωμ. τχ. 127 (Οκτ.-Νοέμβρ. 1954)21.

4. Τα μεγάλα αυτά ποσά σε δραχμές δεν πρέπει να εντυπωσιάζουν. Η υποτίμηση της δραχμής ήταν συνεχής κατά τη δεκαετία του ’20. Υπενθυμίζω για παράδειγμα ότι μεταξύ 1915-1925 η δρχ. είχε χάσει 12½ φορές την αξία της· το 1927 το εξωτερικό χρέος της Ελλάδας απορροφούσε το 40% και παραπάνω των εσόδων της. Από το 1923 έως το 1928 το κράτος είχε εκδώσει έξι δάνεια στο εσωτερικό της χώρας για τους πρόσφυγες· οι σχετικές ομολογίες διετίθεντο προς 6,5% το επιτόκιο τον χρόνο (ΙΕΕ 15, 302, 303, 329, 331). Ας σημειωθεί ακόμη ότι το 1926 η δρχ. υποτιμήθηκε κατά 23% έναντι της στερλίνας, ενώ από το 1921 έως το 1926 παρατηρήθηκε άνοδος του κόστους ζωής κατά 500% (Βερέμης, 58, 138-139). Το κιλό το ψωμί στην Αθήνα, από 4,36 δρχ. το 1924, έφτασε τις 7,35 το 1926 (Βερέμης, 60). Τέλος, μετά το 1928 (οπότε έχομε εφήμερη σταθεροποίηση) έως τον Δεκέμβριο του 1932, η δρχ. έχασε το 60% της ονομαστικής αξίας της: ΙΕΕ 15, 329-330.

5. Ως γνωστό, ο Νικόλαος Αποστολίδης είχε αποκτήσει αξιόλογη περιουσία (χωράφια, μαγαζιά, σπίτια) στις δύο αυτές κωμοπόλεις της μικρασιατικής χερσονήσου της Κνίδου (βλ. εδώ, § 2). Μέρος της περιουσίας αυτής είχε δώσει προίκα στον γαμπρό του Ιωάννη Λογοθέτη, ο οποίος για μεγάλα διαστήματα διέμενε στην Πέτσα, με δυσθυμία και εγκαρτέρηση, διαχειριζόμενος τα ακίνητά του. Την οικογένειά του την είχε εγκαταστήσει στο Μαντράκι: Ι. Λογοθέτης, 7-23 (βιογραφικά), 33-55 (δύο εκτενή γράμματα του Ιωάννη από την Πέτσα, 30.6.1884 και 30.10.1889). Κατά τη διάρκεια του πρώτου παγκοσμίου πολέμου, οι διωγμοί και οι σφαγές του μικρασιατικού Ελληνισμού από τους Τούρκους είχαν επεκταθεί και στη χερσόνησο της Κνίδου. Ειδικά, από την Τάτσα (Ντάτσα)-Πέτσα του καζά Μαρμαρά είχαν εκδιωχθεί 370 Ελληνορθόδοξοι: Μαύρη Βίβλος, 396. Αρκετοί από αυτούς είχαν καταφύγει στο πλησιέστερο αστικό κέντρο, τα Μούγλα, όπου όμως αποδεκατίστηκαν από την πείνα, το κρύο, τις κακουχίες. Στα δύο χρόνια (1916-1918) της απουσίας από τα χωριά τους, τα σπίτια τους κατερειπώθηκαν, τα ζώα αρπάχτηκαν, τα έπιπλα εξαφανίστηκαν, τα κτήματά τους καταστράφηκαν. Οι τρεις ορθόδοξες εκκλησίες της Ντάτσας εκθεμελιώθηκαν, ο εσωτερικός διάκοσμός τους διαρπάχτηκε, οι εικόνες σχίστηκαν με πελέκεις και ρίχτηκαν στη φωτιά. Με το τέλος του πολέμου, το 1918, συστάθηκε η «Πατριαρχική Κεντρική Επιτροπή υπέρ των μετατοπισθέντων ελληνικών πληθυσμών», που με 70 υποεπιτροπές προσπάθησε να επαναφέρει τους εκδιωχθέντες στα χωριά τους. Μάταιος μάλλον κόπος, αφού λίγο αργότερα, το 1922, ακολούθησε η τελική και οριστική εκδίωξη· λεπτομέρειες στην ΕΑ 42 (1918, έτος 38) 197, 200· πρβλ. γενικά στοιχεία στην ΙΕΕ 15, 106. Για τους γυμνούς πρόσφυγες στη Ρόδο (περί τις 15.000) το 1922, από τις παράλιες μικρασιατικές πόλεις, βλ. ΕΑ 46(1922, έτος 42) 428. Για τους μικρασιάτες Έλληνες που εγκαταστάθηκαν στα Δωδεκάνησα, ειδικά για τους προερχόμενους από Ντάτσα-Πέτσα και τη σχέση τους με τη Νίσυρο, δεν διαθέτομε τεκμηριωμένες πληροφορίες. Μνεία για οικογένεια Μελιδόνη «από τις Πέτσες της Μικρασίας» στη Νίσυρο το 1922 βλ. Νισ. 9, 69. Δεν γνωρίζω πόσο εκτιμήθηκε η απολεσθείσα περιουσία του Λογοθέτη στη Ντάτσα-Πέτσα. Θα άξιζε να μελετηθεί η μνημονευόμενη από τον Νικόλαο πράξη της εκτιμητικής Επιτροπής. Είναι σίγουρο όμως ότι οι μικρασιάτες πρόσφυγες δεν πήραν καμιά αποζημίωση, αφού, κατά την ελληνοτουρκική συμφωνία της 10.6.1930 (σύμβαση της

Άγκυρας), οι περιουσίες τους περιήλθαν αυτόματα στο ελληνικό κράτος και συμψηφίστηκαν με τα αντίστοιχα δικαιώματα των Οθωμανών ανταλλαξίμων και του τουρκικού κράτους: Δαφνής Β΄, 63-64· ΙΕΕ 15, 331.

6. Έδρα της επαρχίας Ηλιουπόλεως ήταν το Αϊδίνιον· για τα γεωγραφικά πλαίσια της ομώνυμης μητρόπολης βλ. Σκαλιέρης, 286. Ενδιαφέρουσα η στατιστική για τον ελληνικό πληθυσμό, τους ναούς, τα σχολεία, τους μαθητές της επαρχίας αυτής, αρχές 20ού αι., στο περιοδ. *Ξενοφάνης* 2(1904-1905) 188-191· πρβλ. Αναγνωστοπούλου, μετά τη σ. 611 (Πίνακες), χ. αρ. σελ. : Μητρόπολη Ηλιουπόλεως-Θυατείρων. Σύμφωνα με την εν λόγῳ στατιστική (190-191), στην Τάτσα κατοικούσαν 550 Έλληνες, που είχαν μία εκκλησία, έναν ιερέα, ένα τετρατάξιο σχολείο αρρένων με ένα δάσκαλο, 40 μαθητές και 15 μαθήτριες· προϋπολογισμός του σχολείου: 15 λίρες Τουρκίας. Αξίζει να προσθέσω ότι κατά τα κρίσιμα χρόνια των διωγμών, μητροπολίτης Ηλιουπόλεως ήταν ο Σμάραγδος Χατζηευσταθίου, ο οποίος εγκατέλειψε το ποίμνιό του. Γι' αυτό και η Ι. Σύνοδος τον έπαυσε (Ιούλιος 1919): ΕΑ 43(1919, έτος 39)141-142. Λίγο αργότερα όμως, από το 1921, αποκαταστάθηκε, πήρε άλλη μητροπολιτική έδρα και φρόντισε την υγεία του στην Ευρώπη: ΕΑ 45 (1921, έτος 41)241, 264, 414· 46(1922, έτος 42)181, 482· βιογραφικά του: Σπανούδης, 434-435.

7. Πράγματι, ο Ιωάννης Λογοθέτης, κατά το κτηματολόγιο του 1895, είχε 13 αγροτεμάχια· στα 1923 κατείχε εννέα: Μ. Λογοθέτης 1987, 361, 376.

8. Συνολικά έχομε μία τάβλα στην Καράβα και πέντε κτήματα (χωράφια) εις: Κανάφια, Λιθόστρατο, Περιστερώνα, Ραπανά και Χαράνι, όλα γνωστά τοπωνύμια στην περιοχή του Μαντρακιού.

9. Από καρυδιά.

10. Ο Νικόλαος αποδεικνύεται ότι κληρονόμησε τη βιβλιοθήκη τού πατέρα του (βλ. σημ. 1), αλλά και του πρόωρα αποθανόντος αδελφού του Μιλτιάδη († 1921), του γιατρού (βλ. 3 Στ΄ σημ. 16). Το ότι ο Μιλτιάδης πέρασε τις τελευταίες ημέρες της ζωής του στη Σύμη, όπου απέθανε και ετάφη, οφείλεται προφανώς στη μόνιμη εγκατάσταση εκεί του αδελφού του Νικολάου, του οποίου η γυναίκα ήταν Συμιακιά.

11. Αναφέρονται κατά σειρά ηλικίας: Ειρήνη (γενν. 1882), Θάλεια (1885) και Άννα (1888): Ι. Μητρ. Κω - Κώδ. ΙΗ΄, σ. 110 ή φ. 55 πίσω.

12. Χ. =χαζη (βλ. πιο κάτω: Χαζηστεφάνου).

13. Φαίνεται πως τα εναπομείναντα πέντε παιδιά του Ιωάννη είχαν μετακομίσει στην Αθήνα.

14. 0 Εμμανουήλ Γεωργίου Πετρούτσος είχε έντονη ανάμιξη στα κοινοτικά ζητήματα του Μαντρακιού, από τις αρχές του 20ού αι. (Μ. Λογοθέτης 1981, 212, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252)· τον ξαναβρίσκομε δήμαρχο το 1929: έγγρ. 4 Στ'.

15. Ο αρχιμανδρίτης Κύριλλος Σαλουκάκης εμφανίζεται εδώ για πρώτη και μοναδική [;] φορά ως αρχιερατικός Επίτροπος του Ρόδου στη Νίσυρο. Στον Κώδ. Προικοσ. - Διαθ. Μανδρ. 1923-1931, η αμέσως προηγούμενη τής 22.7.1927 πράξη (σ. 204-205), με χρονολογία 27.5.1927, υπογράφεται από τον γνωστό ιερέα Απόστολο Φασουλαρίδη (βλ. 4 Α΄)· η αμέσως επόμενη τής 22.7.1927 πράξη (σ. 207-208) είναι της 20.8.1927, και υπογράφεται από τον Κύριλλο Ρωμάνο (βλ. έγγρ. 1). Επομένως ο Σαλουκάκης διετέλεσε αρχιερ. Επίτροπος κατά το πολύ βραχύ διάστημα από 28 Μαΐου έως 19 Αυγούστου 1927. Δεν γνωρίζω με ποιά ιδιότητα έμεινε έπειτα και πόσο στη Νίσυρο ο κληρικός αυτός. Τον βρίσκω πάντως να υπογρά-

φει σε διαθήκη της 3.9.1927 (Μαντράκι), αντί αγράμματης διαθέτιδας (στον ίδιο Κώδ., σ. 210). Έξι χρόνια αργότερα, σε επιστολή τού μητρ. Ρόδου Απόστολου (9.5.1933) προς τον Ρωμάνο διαβάζω: «Υ.Γ. Εις τον Αρχιμ. Κύριλλον Σαλουκάκην ανακοινώσατε από μέρους μας, ότι ελήφθησαν αμφότεραι αι περί της εργασίας Τήλου επιστολαί του, και ότι προσεχώς μεταβαίνομεν εις Τήλον και θα ίδωμεν και θα συστήσωμεν τα δέοντα» (ΑΣπ, 1009). Προφανώς ο Σαλουκάκης παρέμεινε στη Νίσυρο, ενώ είχε αναλάβει και κάποιες υποχρεώσεις στην Τήλο. Μου είναι άγνωστο πότε πήγε στην Κάλυμνο, όπου προσέφερε τις υπηρεσίες του στην οικογένεια Βουβάλη. Πάντως τον Σεπτέμβριο του 1946 οι Νισύριοι τού έγραψαν στην Κάλυμνο και τον κάλεσαν να αναλάβει εφημέριος της Ποταμίτισσας, με μηνιαίο μισθό 2.000 ιταλ. λιρέτες: ΑΣπ, 1174 (Νίσυρος, 29.9.1946). Ο Σαλουκάκης δέχτηκε με ευχαρίστηση την πρόσκληση, αλλά παρακάλεσε να του στείλουν πλοίο οι Νισύριοι για τη μετακίνησή του, γιατί ο ίδιος δεν μπορούσε να καλύψει τα έξοδα ταξιδιού από την Κάλυμνο στη Νίσυρο: ΑΣπ, 1182-1183 (Κάλυμνος, 12.10.1946).

4 Ε′

Δωρεά αξιόλογου οικιακού ρουχισμού για προσφερθείσες υπηρεσίες

Σελ. 233. Ανέκδοτο

Μαντράκι
1928,
Μαΐου 12

143.

Δωρητήριον Καλλιόπης Αντωνίου Λυβίτση
προς την Καλλήν Γεωργίου Λυτρωτή.

Εν Μανδρακίῳ Νισύρου σήμερον τῃ δωδεκάτῃ Μαΐου του έτους χιλιοστού εννεακοσιοστού εικοστού ογδόου (1928), ημέρᾳ της εβδομάδος Σαββάτῳ και ὡρᾳ εβδόμῃ μ.μ., ενώπιον εμού του συμβολαιογράφούντος Επιτρόπου της Α.Σ. του Μητροπολίτου Ρόδου Αρχιμανδρίτου Κυρίλλου Ρωμάνου, εμφανισθείσα η Καλλιόπη Αντωνίου Λυβίτση, χριστιανή ορθόδοξος, τα οικιακά επαγγελλομένη και κάτοικος Μανδρακίου Νισύρου, γνωστή μοι, εζήτησεν, ίνα συντάξῃ δωρητήριον έγγραφον επί παρουσίᾳ και των επί τούτῳ κληθέντων μαρτύρων Παναγιώτου χαζη-Δημητρίου και Εμμ. Οικονόμου, γνωστών μοι και κεκτημένων πάντα τα προς μαρτυρίαν απαιτούμενα προσόντα.

Προσκληθείσα να εκφράσῃ την δωρεάν αυτής, είπε: «δωρούμαι εις την Καλήν Γεωργίου Λυτρωτή, λόγῳ των προς εμέ υπηρεσιών της, τα εξής: ένα παλαιόν ανατολικόν τάπητα, δύο κουβέρτας μαλλίνας κοκκίνας, μίαν μπατανίαν αιγυπτιακήν, ετέραν λινήν με δύο πρόσωπα, ένα γύρον καναπέ λευκόν τουτελένιον[1], τρεις μπατανίας υφαντάς λευκάς[2], δύο σινδόνας, ένα κρεββατόγυρον[3], ένα γύρον καναπέ έτερον, τρεις μαξιλαροθήκας, δύο σινδόνας λινάς, δύο ετέρας μουαζίρικας[4], δύο πεσέτας του λουτρού, τέσσαρας τραπέζης, τρεις ετέρας μαξιλαρο-

θήκας τσιτίνας[5] καναπέ και ό,τι έτερον ευρεθή εντός της οικίας, άτινα θα περιέλθωσιν εις χείρας της μετά τον θάνατόν μου».

Εις βεβαίωσιν συνετάχθη η παρούσα πράξις, ήτις, υπογραφείσα παρά των μαρτύρων και της δωρησάσης διά χειρός [*κενό: δεν γράφτηκε το όνομα]*, αγγραμμάτου ούσης, εβεβαιώθη παρ' εμού του συμβολαιογραφούντος.

Οι μάρτυρες
[*κενό*]

Η δωρήσασα
Καλλιόπη Α. Λυβίτση
διά χειρός [*κενό*]

Ο της Α. Σ. του Μητροπολίτου Ρόδου Επίτροπος
† Αρχιμ. Κύριλλος Ρωμάνος βεβαιοί.

Σ η μ ε ι ώ σ ε ι ς

1. Από *τούλι* <γαλλ. tulle: ελαφρό ύφασμα από βαμβάκι ή μετάξι· ο γύρος που αναφέρεται εδώ είναι λιγότερο γνωστός από τον κρεβατόγυρο (βλ. σημ. 3).

2. Εμπλουτίζονται οι γνώσεις μας για τις *μπατανίες* (πρβλ. 3 Β′ σημ. 6)· εκτός από τις *μάλλινες* (βλ. 4 Γ′) και τις *υφαντές* (της Νισύρου), έχομε την αμφίπλευρη λινή (*με δύο πρόσωπα*) και την εισαγόμενη *αιγυπτιακή*.

3. Για τον νισύρικο κεντητό *κρεβατόγυρο* και τις ποικιλίες του βλ. λεπτομέρειες στου Αρφαρά 1984, 45-51 (και πιο πάνω, έγγρ. 3 Ε′).

4. *Μουαζίρικας* <αραβ. mukhayyar: είδος υφάσματος, συνήθως μεταξωτού, με στιλπνή και κυματοειδή όψη (Π). Εκτός από σεντόνες, βρίσκω και κουβέρτα μουαζίρικια: Κώδ. Προικοσ. Μανδρ. 1931-1938, σ. 65 (προικοσ. της 1.11.1935).

5. Από *τσίτι* (είδος βαμβακερού υφάσματος με απλή ύφανση). Για τα κεντητά νισύρικα μαξιλάρια πρβλ. Αρφαράς 1984, 53-56.

4 Στ'

Επικύρωση προφορικής διαθήκης

Σελ. 270, 271. Ανέκδοτο

Μαντράκι
1929,
Ιουλίου 6, 8,
και Αυγούστου 11

Αριθ. 171.

Μαρτυρικόν διαθέτιδος (αντίγραφον).

Οι κάτωθι υποσημειούμενοι κ.κ. Ο. Σακελλαρίδης, Ν.Ε. Παπαϊωάννου, Άννα Ν. Σακελλαρίδου, το γένος Ορφανού, Ανθούσα Γ. Άμαλλου, το γένος Κλούτση, και Ειρήνη, χήρα Αντ. Βουτσά, το γένος Τραμπούλη, ομολογούμεν και διακηρύττομεν αμεροληπτως και εν καθαρά συνειδήσει και άνευ ουδεμιάς έξωθεν επιδράσεως, ότι πάντοτε ηκού-

αμεν, ούσαν εν τῃ ζωῇ, την κατά την 29 Απριλίου 1923 αποθανούσαν Ασημήναν Ν. Τραμπούλη, σώας έχουσαν τας φρένας και υγιά τον νουν, ότι άπασαν την τε κινητήν και ακίνητον περιουσίαν της, ήτοι οικίαν, κτήματα και όσα χρήματα μετά τον θάνατόν της ευρεθώσιν, αφίνει εις τον αδελφόν της Θεόφιλον[1]. Τα αυτά δε ηκούσα- || [271] μεν να λέγῃ και κατά τας τελευταίας ημέρας της ζωής της, σώας έχουσα τας φρένας και τον νουν υγιά, ότι δηλαδή άπασαν την τε κινητήν και ακίνητον περιουσίαν της αφίνει μετά θάνατόν της εις τον αδελφόν της Θεόφιλον, οπότε και αιφνιδίως απέθανε.

Δι' ό ενυπογράφως ομολογούμεν την εκπεφρασμένην διάθεσιν της μακαρίτιδος διαθέτιδος[2], ίνα χρησιμεύσει όπου δει.

Νίσυρος τῃ 6 Ιουλίου 1929.

Οι ομολογούντες

Οδ. Σακελλαρίδης

Ν. Ε. Παπαϊωάννου

Άννα Ν. Σακελλαρίδου

Ανθούσα Γ. Άμαλλου

Διά την αγράμματον Ειρήνην Αντ. Βουτσά Ιωάννης Νικολόπουλος, αύτη δε σταυροσημειοί †

Πιστοποιούμεν την γνησιότητα των έμπροσθεν υπογραφών των παρόντων κ. κ. Οδ. Σακελλαρίδου, Νικολάου Εμμ. Παπαϊωάννου, Άννα[ς] Ν. Σακελλαρίδου, Ανθούσα[ς] Γ. Άμαλλου, σταυροσημειούσης ως αγραμμάτου, υπογραφομένης δε [διά] Ν. Κωνσταντινίδου, ως και της όπισθεν[3] Ειρήνης Αντ. Βουτσά, αγραμμάτου, σταυροσημειούσης, και υπογραφομένης παρά του κ. Ιωάννου Νικολοπούλου.

Νίσυρος τῃ 8 Ιουλίου 1929.

Ο Δήμαρχος

(Τ. Σ.) Εμμ. Πετρούτσος.

Διά το γνήσιον της αντιγραφής.

Εν Μανδρακίῳ Νισύρου Αυγούστου 11, 1929.

† Ο Επίτροπος του Μητροπολίτου Ρόδου

Αρχιμ. Κύριλλος Ρωμάνος

Σημειώσεις

1. Ο Θεόφιλος Ν. Τραμπούλης (γενν. 1872) περιλαμβάνεται στην απογραφή τού 1905· συγκατοικούσε με τη μητέρα του Καλή (γενν. 1855) και τον αδελφό του Ξενοφώντα (γενν. 1880): Ι. Μητρ. Κω - Κώδ. ΙΗ', σ. 105 ή φ. 53 εμπρός. Δεν αναφέρονται μέλη δικιάς του οικογένειας· προφανώς είχε μείνει άγαμος· ούτε η αδελφή

του Ασημίνα μνημονεύεται στην οικογενειακή μερίδα.

2. Πρόκειται για σπάνια μορφή «διαθήκης», που δεν περιλαμβάνεται στο σχετικό κεφάλαιο περί κληρονομικού δικαίου στα Δωδεκάνησα (Χατζησεβαστός, 187-194). Είναι ένας τύπος *άγραφης ή προφορικής διαθήκης (testamentum nuncupativum)*, που είχε ισχύ, εφόσον τη στήριζαν επτά μάρτυρες (κατά το «Νομοκριτήριον» του 1600-1700: Γκίνης, 108), ή ακόμη και πέντε (κατά την Εξάβιβλο του Αρμενόπουλου: Πιτσάκης, 279, 282). Στο έγγραφό μας οι μάρτυρες είναι πέντε.

3. Η έκφραση αυτή («της όπισθεν...») και λίγο πιο πάνω: «των έμπροσθεν...» μπορεί να δικαιολογηθεί από την εξής σκέψη: στο πρωτότυπο φύλλο, όπου είχε γραφεί η πράξη, τα πρώτα τέσσερα ονόματα περιλαμβάνονταν στη μπροστινή όψη του, ενώ στην πίσω όψη συμπληρώθηκε το πέμπτο όνομα, κάτω από το οποίο ακολούθησε η πιστοποίηση των υπογραφών.

§ 5

«Κώδιξ προικοσυμφώνων Δήμου Μανδρακίου ετών 1931-1938»

Χάρη στον κώδικα αυτόν διασφαλίζεται με συνέπεια η χρονολογική σειρά των προικοσυμφώνων.

Διατηρείται σε καλή κατάσταση. Έχει 120 μεγάλου σχήματος (μήκ. 36 εκατ. και πλ. 24 εκατ.) αριθμημένες σελίδες (με σταμπωτούς αριθμούς). Αριθμούνται επίσης οι πράξεις, οι οποίες είναι 93. Μέσα δηλ. σε οκτώ χρόνια συντάχτηκαν στο Μαντράκι 93 προικοσύμφωνα και έγιναν προφανώς ισάριθμοι γάμοι. Η διαπίστωση απαιτεί περαιτέρω διερεύνηση. Χρησιμεύει πάντως ως ισχυρή ένδειξη για ένα ξεκίνημα δημογραφικών αναζητήσεων.

Το πρώτο προικοσύμφωνο χρονολογείται την 26.12.1930 και το τελευταίο, την 12.11.1938.

Μία ακόμη παρατήρηση: ο κώδικας αυτός δεν συμπεριλαμβάνεται στο πρακτικό παράδοσης-παραλαβής της 20.5.1949 (βλ. § 1). Παραδόθηκε αργότερα με άλλο πρακτικό;

Παραθέτω τρία δείγματα από τον εν λόγῳ κώδικα.

5 Α′

Προικοσύμφωνο

Καλλιόπη Κλούτση του Ζαχαρία και της Ειρήνης Γ. Κατραμάδου
∞
Νικόλαος Κωνστ. Τσιρπανλής (από την πόλη της Κω)

Σελ. 33, 34, 35. Ανέκδοτο

Μαντράκι
1933,
Αυγούστου 18

Αριθ. 27. Προικοσύμφωνον Νικολάου Κων. Τσιρμπαλή[1].

Εν Μανδρακίῳ Νισύρου σήμερον τῃ 18 Αυγούστου τού 1933, ημέραν Παρασκευήν και ώρα 5 μ.μ., οι υποφαινόμενοι Ζαχαρίας Ν. Κλούτσης και σύζυγός του Ειρήνη[2], το γένος Κατραμάδου, κατοικοδημόται του Δήμου τούτου, χριστιανοί ορθόδοξοι και υπηκοότητος ιταλικής, και ο κ. Νικόλαος Κ. Τσιρπαλή, κατοικοδημότης Κω[3], χριστιανός ορθόδοξος και υπηκοότητος ιταλικής, συνεφώνησαν τα εξής.

Ο Ζαχαρίας Ν. Κλούτσης και σύζυγός του Ειρήνη, έχοντες θυγατέραν ονόματι Καλλιόπην[4], εκδίδουσιν αυτήν, συνενούσαν, εις γάμου κοινωνίαν, προς τον κ. Νικόλαον || [34] Κ. Τσιρμπαλήν, και επί τούτου συντάσεται το παρόν προικοσύμφωνον, δι' ού προικίζουσιν αυτῃ τα εξής.

Ακίνητα.

Την εις θέσιν Κλεφτή οικίαν, το εις Στροελιά δενδρόφυτον χωράφιον, το χωράφιον εις Καλύβι, το εις Ευαγγελίστρια χωράφιον, το χωράφιον εις Κάτερος, το προς το μέρος της προσώψεως εις Άγιον Αντώνιον χωράφιον (ήμισυ)[5].

Κινητά.

Στρώματα εκ βάμβακος δύο, εφαπλώματα μεταξωτά δύο, έξ μπατανίαι (Αμερικής) διπλαί[6], κουβέρτας μεταξωτάς δύο, κουβέρτας λινάς δανδελλένας δύο, εννέα μαξιλλάρια κρεβατιού γιομάτα βαμβάκι, οκτώ μαξιλλάρια καναπέ, έξ τραπεζομάνδυλα λινά, πεσκίρια φαγητού δωδεκάδας τέσσαρας, τρία τραπεζομάνδυλα πολυτελείας, έν τραπεζομάνδυλον μουσαμά, πεσκίρια προσώπου δωδεκάδας δύο, δώδεκα δωδεκάδας ασπρόρουχα, τραπεζομάνδηλα μπουρού τρία, σκεπάσματα καναπέ τρία, έξ πεσκίρια κεντητά, τέσσαρας τάπητας κεντητούς, έν σινδόνιον κεντητόν αρχαίον, γύρους κρεβατιού τέσσαρας, μίαν μηχανήν μαγειρέματος, τέσσαρας κατσαρόλας χάλκινας και 2 εμαγιέ[7], έν ταψί χάλκινον, έν θυμιατόν χάλκινον, έν γουδί ομοίως, δύο ταβάδες[8], ο είς χάλκινος, τρεις κατσαρόλας εμαγιέ, δύο ιμπρίκια, τρεις δωδεκάδας μαχαιροπιρινοκούταλα, 1½ δωδεκάδα κουταλάκια γλυκού, 4 δωδεκάδας πιάτα, 5 φαγ[ι]άντσες, τρεις καράφες, τρεις δωδεκάδας ποτήρια διάφορα, δύο κουτάλες αργυρές, έν τρυπητόν, έν σερβίτσον τσαγιού, έν δίσκον με έξ ποτηράκια αργυρά[9], 2 δωδεκάδας φλεζάνια, 9 κάντρα κορνιζαρι[σ]μένα, τα τρία κεντητά εκ μετάξης, έξ ζεύγη

κουρτινάκια, 5 στόργια (κουρτίναις), δύο μπαγούλα, έν φωνόγραφον, δύο λάμπες κρεμασταίς, έν μπουρόν, δύο καναπέδες, ο είς εκ βελούδου, δύο τραπεζάκια σιγάρον, έν τραπέζιον στρογγυλόν, έν τραπέζιον φαγητού, έν καθρέπτη κρυστάλλυνον, 12 καρέκλαις σαλονίου, έν κρεβάτι σιδηρούν με σουμιέ[10].

Κοσμήματα.

Έν ωρολόγιον χρυσούν με χρυσήν άλυσον, έν βραχιόλιον χρυσούν, μίαν άλυσον χρυσήν μετά μιάς υμισοπανταλίρου λίρας Αγγλίας, δέκα τούπλαις, δύο ζεύγη ενώτια χρυσά, τρία δακτυλίδια χρυσά, έν ζεύγος κουμβία χρυσά[11].

Μίαν ραπτομηχανήν Σίγγερ, ποδοκίνητον, με το δικαίωμα μερικής χρήσεως της θυγατρός μας Άννας[12].

Και εις μετρητά: δέκα χιλιάδας λιρέττας Ιταλίας, αρ. 10.000[13].

Εν ζεύγος ενωτίων εκ δύο ½ £[14] και μίαν καρφίτσαν με τρεις £.

Εφ' ώ συνετάχθη το παρόν προικοσύμφωνον, όπερ, αναγνωσθέν ευκρινώς και μεγαλοφώνως εις επήκοον των συμβαλλομένων και μαρτύρων, υπεγράφη παρ' όλων νομίμως ως έπεται[15].

Οι μάρτυρες	Οι προικοδόχοι	Οι προικοδόται
Κωνσταντίνος Εμμ. Φραντζής	Νίκος Κ. Τσιρπανλής	Ζαχαρίας Κλούτσης
Ε. Κατσιματίδης	Πόπη Ζ. Κλούτση	Ειρήνη Ζ. Κλούτση[16]

‖ [35] συνέχεια υπογραφών μαρτύρων

Ο. Σακελλαρίδης

Γ. Σακελλάριος

Ιω. Ρουσέττος

Ο πατήρ του μελλονύμφου

Κωστή[ς] Τσηρπανλή[ς]

Ο Κοινοτικός Γραμματεύς

Γεώργιος Φιλίππου

Ο αρχιερατικός Επίτροπος πιστοποιεί το γνήσιον των άνωθι υπογραφών προικοδοτών, προικοδόχων, μαρτύρων και του Γραμματέως.

Αρχιμανδρίτης Κύριλλος Ρωμάνος

Σημειώσεις

1. Δικαιολογημένα μάλλον ο συντάκτης απέδωσε λανθασμένα το επώνυμο (πιο κάτω: Τσιρπαλή, έπειτα επαναλαμβάνει: Τσιρμπαλή). Ήταν άγνωστο έως τότε, δεν προϋπήρχε ούτε στην Κω ούτε στη Νίσυρο, επιπλέον δύσκολο ή ακατανόητο. Καθιερώθηκε από τον πατέρα τού Νικολάου, τον Κωστή (υπογράφει στο τέλος), έμπορο υφασμάτων, καταγόμενο από την κωμόπολη Τσιρπάν της Ανατολικής Ρωμυλίας, ο οποίος έφτασε στην Κω αρχές του 20ού αι. Εδώ νυμφεύτηκε τη Μαρία Καμπούρογλου, από το Πυλί, και εγκαταστάθηκε μόνιμα στο νησί. Ο Νικόλαος ήταν ο πρω-

τότοκος της οικογένειας (1908-2001). Για το Τσιρπάν και το επώνυμο βλ. το περιοδ. *Θρακικά* 1(1928)75 [πόλη Τσιρπάν στην άνω κοιλάδα του Έβρου], 2(1929)347 [Τσιρπανλής: κάτοικος Φιλιππουπόλεως - 19ος αι.]. Πρβλ. και Σκανδαλίδης 2002, 405. Ας προστεθεί ότι, δύο μόλις ημέρες μετά τη σύνταξη του παρόντος προικοσυμφώνου, ετελέσθη ο γάμος στην Ι. Μ. Σπηλιανής (Κυριακή, 20.8.1933): Γνωμ. τχ. 24 (Οκτ. 1933)30.

2. Βλ. το προικοσύμφωνό τους (25.3.1915) στο 3 Στ′.

3. Η σχετική άδεια γάμου από την Κω εκδόθηκε την 7.8.1933· βρίσκεται (χφ.) στο ΑΣπ, 1021, και έχει ως εξής:

Ιερά Μητρόπολις Κώου. Αύξ. αρ. 368.

Πιστοποιητικόν

Η Ιερά Μητρόπολις Κώου πιστοποιεί ότι ο Νικόλαος Κωνσταντίνου Τσιρπανλή τυγχάνει ελεύθερος παντός γαμικού δεσμού ή αρραβώνος και δύναται τῃ αδείᾳ της κατά τόπον εκκλησιαστικής αρχής να συνάψῃ ακωλύτως γάμον.

Εις βεβαίωσιν παρέχεται το παρόν.

Εν Κῳ τῃ 7 Αυγούστου 1933.

Ο Γενικός Επίτροπος Κώου

† Αρχιμ. Φιλήμων [Φωτόπουλος]

[Κυκλική σφραγίδα με την επιγραφή:] ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΚΩΟΥ. 1900. [Στο κέντρο του κύκλου σταυρός, περιβαλλόμενος από φύλλα δάφνης].

4. Είναι η πρωτοκόρη (Νίσυρος, 1916 - Κως, 1981).

5. Τα προικιζόμενα πέντε αγροτεμάχια εις: Άγ. Αντώνιον [κάτω από το Δημοτικό Σχολείο], Ευαγγελίστρια, Καλύβι, Κάτερο και Στροϊλιά, προέρχονται από τη μητρική προίκα, της Ειρήνης Κατραμάδου (βλ. έγγρ. 3 Στ′). Το σπίτι στου Κλεφτή είναι το νέο ακίνητο εδώ. Στο 3 Στ′ αναφερόταν σπίτι στα Αλώνια.

6. Για διπλό (γαμήλιο) κρεβάτι. Τώρα προστίθενται στις ήδη γνωστές μπαταν ίες (βλ. 4 Γ′, 4 Ε′) και οι αμερικάνικες.

7. *Εμαγιέ* <γαλλ. émaillé (βλ. και 4 Γ′): σκεύος επικαλυμμένο με υαλώδη ουσία ή σμάλτο (Μπ.).

8. *Ταβάδες* <τουρκ. tava: ταψί, κυκλικό και ρηχό, από σφυρηλατημένο χαλκό (Μπ.).

9. Θυμίζει τον γνωστό *καμπαρέ* (βλ. 3 Ε′).

10. *Σουμιέ ή σομιέ* <γαλλ. sommier: μεταλλικό πλέγμα, με ελατήρια, που τοποθετείται στο κρεβάτι ως βάση για τη στήριξη του στρώματος (Μπ.).

11. Όλα αυτά τα κοσμήματα (και τα χρυσά νομίσματα), όπως τα ακίνητα, είχαν δοθεί προίκα [3Στ′] στην Ειρήνη Κατραμάδου· τώρα τα παραδίδει στην πρωτοκόρη της. Ήταν πανελλήνια συνήθεια, επί τουρκοκρατίας, τα κοσμήματα και τα χρυσά νομίσματα γενικά να μεταβιβάζονται άθικτα από τη μια γενιά στην άλλη· δεν είχαν συναλλακτικό χαρακτήρα· ήταν σαν οικογενειακά κειμήλια· πρβλ. Λιάτα, 37.

12. Είναι η δευτερότοκη της οικογένειας (Νίσυρος, 1918 - Η.Π.Α.,;)· το τρίτο παιδί, ο Νίκος, πέθανε από τύφο, στην εφηβική ηλικία.

13. Η αξία των 10.000 ιταλ. λιρετών μπορεί να εκτιμηθεί, αν λάβει κανείς υπόψη του, ότι το 1933-1934 ο κοινοτικός γιατρός στο Μαντράκι έπαιρνε ετήσιο μισθό 9.500 ιτ. λιρ. [Γνωμ. τχ. 27 (Ιαν. 1934) 19, 20].

14. Δηλ. δύο μισές στερλίνες (=λίρες Αγγλίας).

15. Αξίζει να υπενθυμίσω ότι το 1933, κατά το οποίο συντάχτηκε το εν λόγῳ προικοσύμφωνο και έγινε ο γάμος (Αύγουστος), κάθε άλλο παρά ήρεμο υπήρξε για την Κω τουλάχιστο και τη Νίσυρο. Ως γνωστό, την 23.4.1933 καταστρεπτικός σεισμός έπληξε την Κω· εκτός από τις μεγάλες υλικές ζημιές, προκάλεσε και τον θάνατο 178 Κώων [Χατζηβασιλείου, 526-530]. Στη Νίσυρο κατέστρεψε πολλά σπίτια· ανθρώπινες απώλειες δεν υπήρξαν [βλ. λεπτομέρειες στην ανταπόκριση του Κωνστατίνου Μαντουδάκη: Γνωμ. τχ. 19 (Μάιος 1933)15]. Ιδιαίτερα δοκιμάστηκε το χωριό Εμπορειός, αρκετοί κάτοικοι του οποίου προτίμησαν να μετακομίσουν οριστικά στους παραλιακούς Πάλους· από το 1933 και έπειτα άρχισε η ταχεία ερήμωση του Εμπορειού. Είναι χαρακτηριστικά όσα έγραφε ο Ρόδου Απόστολος στον Κύρ. Ρωμάνο την 9.5.1933: «Η σκέψις περί εγκαταστάσεως του Εμπορείου εις Πάλλους είναι μία ωραία σκέψις, δι' ήν θα ηδύνατο να λεχθῇ το "ουδέν κακόν άμικτον καλού". Θ' απομονωθώσι πλέον μόνον τα Νικιά, αλλά και αυτά θάττον ή βράδιον θα κατέλθωσιν εις την θάλασσαν, όπου το μέλλον και η ευρυχωρία»: ΑΣπ, 1009. Από την άλλη μεριά, ο σεισμός εκείνος, τελικά, δεν προκάλεσε έντονο αίσθημα ανασφάλειας σε Κώους και Νισύριους, που συνέχισαν, όπως τουλάχιστο αποδεικνύουν το παρόν και το επόμενο προικοσύμφωνο, με αισιοδοξία την ανανέωση των οικογενειών τους.

16. Με βάση τις πληροφορίες των εγγρ. 3 Γ′, 3 Στ′ και 5 Α′ κατήρτισα το ακόλουθο γενεαλογικό σχήμα της οικογένειας Κλούτση, το οποίο είναι, βέβαια, ατελές. Απλώς συνοψίζει τα υπάρχοντα στοιχεία, ώστε ευχερέστερα να συμπληρωθεί.

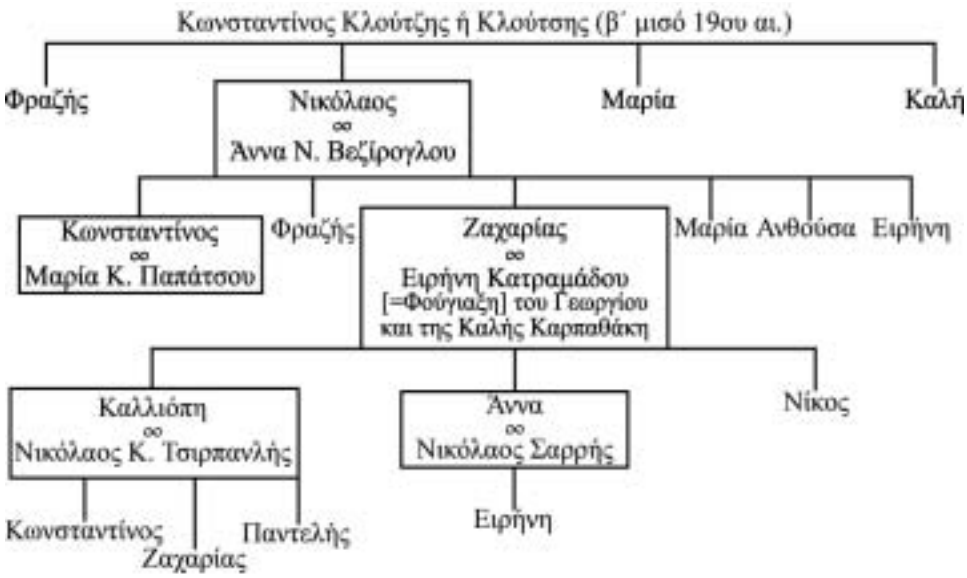

Σήμερα το οικογενειακό όνομα Κλούτσης δεν ακούγεται στη Νίσυρο.

5 Β′

Προικοσύμφωνο
Άννα Στρίκη του Αντωνίου και της Σοφίας Γ. Καμπανή
∞
Εμμανουήλ Καλ(λ)ούδης [από την Καρδάμαινα της Κω]

Μαντράκι
Σελ. 35, 36. Ανέκδοτο 1933,
Σεπτεμβρίου 1

Αρ. 29. Προικοσύμφωνον Εμμ. Καλούδη.

Εν Μανδρακίῳ Νισύρου σήμερον τῃ 1ῃ Σεπτεμβρίου τού 1933, ημέραν Παρασκευήν και ώραν 3 μ.μ., οι υποφαινόμενοι Σοφία Γ. Καμπανή, χήρα Αντ. Στρίκη[1], χριστιανή ορθόδοξος και υπηκοότητος ιταλικής, γεννηθείσα και κάτοικος του Δήμου τούτου, και ο κ. Εμμ. Καλούδη, χριστιανός ορθόδοξος, υπήκοος Ιταλός, γεννηθείς εν Καρδαμένῃ[2] και κατοικοδημότης Μανδρακίου Νισύρου[3], συνεφώνησαν τα εξής.

Η Σοφία Γ. Καμπανή έχουσα θυγατέραν ονόματι Άνναν εκδίδει αυτήν, συναινούσα[ν], εις γάμου κοινωνίαν προς τον κ. Εμμανουήλ Καλούδη, και επί τούτου συνετάχθη το παρόν προικοσύμφωνον, δι' ού προικίζει αυτῃ τα εξής.

Ακίνητα.

Την οικίαν εις Λευκαντιόν[4], το εις Άργος Λαγκάδα[5] χωράφιον, 4 ταύλες εις Άγιον Θεολόγον, άνωθεν του χωραφίου της Μαρίας[5α].

Κινητά.

Έν μπουφέ, τραπέζια στρογγυλά 2, ½ δωδεκάδα καρέκλας, έν καθρέπτη, μίαν κλίνη σιδηράν, ‖ [36] έν στρώμα, έν εφάπλωμα, μπατανίας φανταίς δύο, μία μεταξωτή κουβέρτα, έξ δωδεκάδας ασπρόρουχα, έν σινδόνιον πλουμιστόν, μανδύλαις κεντητές δύο, επτά τάπητας, έξ κάνδρα κορνιζομένα, δύο λάμπας τραπεζιού, πιάτα δωδεκάδας δύο, σουπιέραις δύο, τεζερέδες χάλκινους δύο, έν τηγάνιον, έν τρυπητό, δύο κουτάλαις, 4½ δωδεκάδας μαχαιροπιρινοκούταλα, δύο δωδεκάδας ποτήρια, μία δωδεκάδα φλεζάνια, μία λαγήνα νερού, δύο κιεσέδες, δύο φρουτιέρες, μία καράφα, έν γουδί, 1 θημιατόν χάλκινον, έν αγγείον ελαιολάδου, έν βαγούλο.

Έν ζεύγος ενώτια χρυσά, δύο δακτυλίδια χρυσά.

Ο αδελφός τής μελλονύμφου Γεώργιος προικίζει αυτῃ λίρας Αιγύπτου πεντήκοντα, 50[6].

Εκ μέρους δε του εν Αμερικῃ γαμβρού τής μελλονύμφου κ. Μιχαήλ

Σκανδάλιου τῃ εμετρήθησαν λίραι[7] ιταλικαί χίλιαι - 1000.

Ο δε Πασχάλης, αδελφός τής μελλονύμφου, τῃ προικίζη εν 5/λλιρον χρυσούν με χρυσήν άλυσον.

Η εξαδέλφη τής μελλονύμφου Καλλιόπη Π. Στρίκκη τῃ προικίζη μίαν τάβλαν εις Αρακλήν[8], εις το άνω μέρος, και δύο τάβλας εις Άγιον Ηλίαν[9] πλησίον της Ειρήνης[10], έν αγγείον.

Η Βασιλεία Αθ. Βερδελλή 4 κάντρα κορνιζομένα.

Εφ' ᾧ συνετάχθη το παρόν προικοσύμφωνον, όπερ, αναγνωσθέν ευκρινώς και μεγαλοφώνως εις επήκοον των συμβαλλομένων και μαρτύρων, υπεγράφη παρ' όλων νομίμως, ως έπεται.

Οι μάρτυρες	Οι προικοδόται	Οι προικοδόχοι
Ιωάννης Ρουσέττου	Σοφία Α. Στρίκη	Εμμανουήλ Καλλούδης
Ε. Σακλαρίδης	Π. Στρίκης	Άννα Α. Στρίκη
Ιωάννης Μαυρουδής	Γ. Στρίκης	
Φ. Φιλίππου	Καλλιόπη Π. Στρίκη	
Θ. Οικονομίδης		

Ο Κοινοτικός Γραμματεύς
Γ. Φιλίππου
Ο αρχιερατικός Επίτροπος Νισύρου
† Αρχιμ. Κύριλλος Ρωμάνος πιστοποιεί το γνήσιον απασών των άνωθι υπογραφών

Σημειώσεις

1. Στην απογραφή τού 1905, ο Αντώνιος Δημητρίου Στρίκης (γενν. 1861), γεωργός, και η γυναίκα του Σοφία Γεωργίου Καμπανή (γενν. 1878), αναφέρεται ότι έχουν τρία παιδιά: τον Δημήτρη (1901), τη Μαριγώ (1902) και την Ειρήνη (1904): Ι. Μητρ. Κω - Κώδ. ΙΗ′, σ. 39 ή φ. 20 εμπρός. Μετά το 1905, προφανώς, απέκτησαν την Άννα, τον Γεώργιο και τον Πασχάλη, που μνημονεύονται στο παρόν προικοσύμφωνο. Σύμφωνα με άλλη πληροφορία, ο Αντώνιος και η Σοφία έκαμαν πέντε κόρες και τρεις γιους: Κουμέντος 1990, 284.

2. Η συχνή επικοινωνία Κω-Νισύρου, ιδιαίτερα «μέσῳ Καρδαμαίνης», είχε ως επακόλουθο αρκετούς μικτούς γάμους (πρβλ. 5 Α′, 6 Γ′). Υπενθυμίζω για παράδειγμα τις καρδαμιώτικες οικογένειες Κουμέντου, Σκανδαλίδη, Καραναστάση κ.ά. Το επώνυμο Καλούδης ακούγεται στην Αντιμάχεια και στην Καρδάμαινα της Κω (Σκανδαλίδης 2002, 391). Έτσι προήλθε ο λεγόμενος «Νισυρο-Κώος». Το δημογραφικό αυτό στοιχείο το έχει επισημάνει και ο αξιόλογος λαϊκός ποιητής της Νισύρου Δημήτριος Μπαλαλάς (1873-1940) σε ένα δίστιχο [Νισ. 7 (1981) 161-162]:

Κι ήρταν οι Κώτες απ'τη(γ) Κω κι εσμίξανε δυό φάρες,
που βγήκαν νέοι άθρωποι με των δυονών τις χάρες.

3. Ήδη από τον Ιούλιο του ίδιου έτους (1933) οι μελλόνυμφοι είχαν αρραβωνιαστεί: Γνωμ. τχ. 22 (Αύγ. 1933)15.

4. *Λευκαντειό:* γνωστή συνοικία στο Μαντράκι [Κοντοβερός 1963, 138· για τη σωστή γραφή και την ετυμολογία βλ. Παπαχριστοδούλου 1969, 242].

5. Εννοεί τη θέση-τοπων. Λαγκάδα Άργους (Κοντοβερός 1963, 146).

5α. Είναι κόρη του Αντωνίου και της Σοφίας Στρίκη (βλ. σημ. 1).

6. Το ποσό δεν ήταν μεγάλο· μπορεί να χαρακτηριστεί αξιοπρεπές, αν σκεφτεί κανείς ότι ο πρώτος λαχνός του λαχείου της ελληνικής Κοινότητας της Αλεξάνδρειας κέρδιζε το σεβαστό ποσό (το 1927/1928) των 100 λιρ. Αιγ., ή ότι η προσφορά τής εν λόγῳ Κοινότητας προς το πατριαρχείο της ομώνυμης πόλης, το 1929, έφτασε τις 500 λ. Αιγ., ή ακόμη ότι το μαθητικό βραβείο του 1936 ήταν μόλις 5 λ. Αιγ. (βλ. Σουλογιάννης, 155, 256, 273).

7. Εννοεί λιρέτες ιταλικές.

8. Είναι το τοπων. Ηρακλής (Κοντοβερός 1963, 144).

9. Όλα τα τοπωνύμια του εγγρ. (Άγ. Ηλίας ή Άις Ηλίας, Ἁγ. Θεολόγος, Ηρακλής, Λαγκάδα Άργους) είναι γνωστά και βρίσκονται στην περιοχή του Μαντρακιού.

10. Κόρη του Αντωνίου και της Σοφίας Στρίκη (βλ. σημ. 1). Η Ειρήνη θα παντρευτεί τον Γεώργιο Ορφανό τού ποτέ Ιακώβου· το προικοσύμφωνό τους συντάχτηκε την 10.8.1946: Κώδ. Προικοσ. Μανδρ. 1944-1948, σ. 21-22.

5 Γ′

Προικοσύμφωνο

Άννα Καμπανή του Ιωάννη και της Μαρίας Ανδρ. Χαρτοφύλη
∞
Σακέλλης Ι. Γιαννιού

Σελ. 66, 67. Ανέκδοτο

Μαντράκι
1935,
Νοεμβρίου 9

Αριθ. 53. Προικοσύμφωνον Σακέλλη Ι. Γιανιού[1].

Εν Μανδρακίῳ Νισύρου σήμερον τῃ 9ῃ Νοεμβρίου του χιλιοστού εννεακοσιοστού τριακοστού πέμπτου, 1935, έτους, ημέραν Σάββατον και ώραν 4 μ. μ., ημείς Ιωάννης Ν. Καμπανής και σύζυγος Μαρία, το γένος Ανδ. Χαρτοφύλη[2], χριστιανοί ορθόδοξοι και υπήκοοι Ιταλοί, έχοντες θυγατέραν ονόματι Άνναν, εκδίδωμεν αυτήν, συναινούσαν, εις γάμου κοινωνίαν προς τον Σακέλλην Ι. Γιανιού, χριστιανόν επίσης ορθόδοξον και υπηκοότητος ιταλικής. Και επί τούτου συντάσ-‖ [67]εται το παρόν προικοσύμφωνον, δι' ού προικίζωμεν αυτῃ τα εξής.

Ακίνητα.

Την οικίαν εν τῃ συνοικίᾳ Κήπους, το εις Άργος Καμάρα χωράφιον, το χωράφιον εις Κουτσουρού (ή Κλήματα), το εις Αργόν χωράφιον, το χωράφιον εις Έσσω, το ήμυσι χωράφιον εις Κοφτάκα, το χωράφιον εις Κοντοσκάλι, το εις Αγίαν Κυριακήν χωράφιον και το χωράφιον εις Σαλαμαντούρα[3].

Κινητά.

Εφάπλωμα έν, στρώμα έν, κουβέρτες έξ, μαξυλάρια πιπούλου 4[4], μπατανίες μάλλινες δύο, ασπρόρουχα δωδεκάδας επτά, τέσσαρας κατσαρόλες χάλκινες, έν ταψί χάλκινον, μίαν κλίνην σιδηράν, 1 δωδεκάδα κουταλάκια γλυκού, δύο δωδεκάδας μαχαιροπίρουνα, μία δωδεκάδα ποτήρια νερού, μία δωδεκάδα ποτηράκια, τέσσαρες κιεσέδες γλυκού, ½ δωδεκάδα φλεζάνια τσαγιού και ½ δωδεκάδα καφφέ, τρεις καράφες ρακής, έξ καρέκλαις, έν μπουρό, έν εικονοστάσιον, έξ εικόνας αγίων, έν τραπέζιον, δύο στάμνες, δύο γανίτες[5], 4 αξίνες, έν κασμά.

Κοσμήματα.

Έξ φλωρία[6] εικοσάρια[7], τέσσαρας μαχμουτιέδες, μία τούπλα, πέντε δακτυλίδια χρυσά, δύο ζεύγη σκουλαρίκια, τέσσαρας λίρες Αγγλίας χρυσάς[8], μία καρδιά χρυσή με χρυσήν άλυσον και έν μανταλιόν χρυσούν.

Η μητέρα τού μελλονύμφου, χήρα Ιωάν. Γιανιού, το γένος Γ. Παργιανού, προικίζει αυτῳ έν χωράφιον εις Σιδώνες, έν χωράφιον εις Αγίαν Μαρίναν. Έν στρώμα, έν εφάπλωμα, δύο μπατανίες, δύο μανδύλες παλαιαίς κεντητές[9], δύο τραπεζομάνδυλα κορσέ, δύο μαξιλάρια κορσέ[10] και μίαν τούπλαν.

Η αδελφή τής μελλονύμφου Αναστασία Ν. Περδίκη τῃ προικίζῃ έν γραμμάτιον εκ λιρών αγγλικών δέκα-10-, κεφάλαιον[11].

Εφ' ᾧ συνετάχθη το παρόν προικοσύμφωνον, όπερ, αναγνωσθέν ευκρινώς και μεγαλοφώνως εις επήκοον των προικιζόντων, προικιζομένων και μαρτύρων, υπεγράφη παρ' όλων, ως έπεται.

Οι μάρτυρες	Οι προικίζοντες	Οι προικιζόμενοι
Γεώργιος Α. Αθανασίου	Ιωάννης Ν. Καμπανής	Σακέλλης Γιαννιού
Μ. Γιαννάκη	Μαρία Ιω. Καμπανή,	Άννα Καμπανή
Κωνσταντίνος Εμμ. Φραντζής	διά Ιω. Ρουσέττου	
Ε. Καμπανής	Ασιμήνα Γιαννιού	
Ν. Μαρίνος	Αναστασία Ν. Περδίκη	
Δ. Ζησιμόπουλος		

Ο γράψας
Γεώργιος Φιλίππου

Ο αρχιερατικός Επίτροπος Νισύρου
Αρχιμανδρίτης Κύριλλος Ρωμάνος πιστοποιεί το γνήσιον των ως άνω υπογραφών

Σ η μ ε ι ώ σ ε ι ς

1. Στην απογραφή τού 1905 συνάντησα την οικογενειακή μερίδα Γιαννιού: πατέρας ο Ιωάννης τού Νικολάου (γενν. 1859), μπακάλης, μητέρα η Ασημίνα Γεωργίου (γενν. 1872), το γένος Παργιανού (βλ. εδώ πιο κάτω)· παιδιά τους, ο Νικόλας (1893), ο Γεώργιος (1895), η Μαρία (1892) και η Άννα (1903): Ι. Μητρ. Κω - Κώδ. ΙΗ′, σ. 8 ή φ. 4 πίσω. Ο Σακέλλης δεν μνημονεύεται· προφανώς γεννήθηκε μετά το 1905.

2. Και για την οικογένεια αυτή τα στοιχεία της απογραφής τού 1905 είναι τα ακόλουθα: Ιωάννης Νικολ. Καμπανής (γενν. 1880), μαραγκός, γυναίκα του η Μαρία Ανδρέα [Χαρτοφύλη] (1884) και η κόρη τους Αναστασία (1905): Ι. Μητρ. Κω- Κώδ. ΙΗ′, σ. 84 ή φ. 42 πίσω. Η κόρη τους Άννα δεν είχε γεννηθεί ακόμη. Η Αναστασία αναφέρεται παρακάτω ως σύζυγος Ν. Περδίκη.

3. Τα ακίνητα της προίκας της νύμφης ήταν οκτώ χωράφια και ένα σπίτι· του γαμπρού, δύο χωράφια (βλ. λίγο πιο κάτω). Όλα βρίσκονται στην περιοχή Μαντρακιού, σε γνωστές τοποθεσίες, τις εξής (αλφαβητικά): Αγία Κυριακή, Αγία Μαρίνα, Αργός, Έσσω, Καμάρα Άργους, Κήποι - συνοικία Μαντρακιού (σπίτι), Κοντοσκάλι, Κουτσουρού ή Κλήματα, Κοφτάκα, Σαλαμαντούρα, Σιδώνες=Σιώνες.

4. Για τα *πιπουλένια* (από πούπουλο πέρδικας) μαξιλάρια ή προσκέφαλα στη Νίσυρο βλ. Αρφαράς 1984, 54.

5. Πήλινο μεγάλο ή μικρό (*γανιτέλλιον*) πιθάρι για εναποθήκευση λαδιού, κρασιού ή ρακής· βλ., μεταξύ άλλων, Καρπάθιος 1961, 23· και το λήμμα *γανίτης* στο ΙΛΑ.

6. Η λέξη «φλωρία» ή «φλουριά» σημαίνει γενικά: χρυσά νομίσματα (πρβλ. Λιάτα, 39), που είχαν αποκτήσει συμβολική-διακοσμητική αξία.

7. Παλαιό χρυσό νόμισμα (=20 γρόσια) σε μεγάλη κυκλοφορία στην οθωμανική αυτοκρατορία: Λιάτα, 264.

8. Η χρυσή λίρα (στερλίνα) Αγγλίας ισοδυναμούσε στην Ιταλία (κατά το 1914) με 25,22 ιταλ. λίρες [Martinori, 250]· στην Αθήνα, το 1928, αντιστοιχούσε προς 375 δρχ.: ΙΕΕ 15, 328.

9. Στη Νίσυρο πιο γνωστές ειναι οι «*φατθές*» μαντήλες (που φαίνεται πως είχαν κεντητά μέρη)· πρβλ. Αρφαράς 1984, 71-73, 76 (εικόνα).

10. *Κορσέ=κροσέ* <γαλλ. crochet: σταυροβελονιά ή πλεκτό με βελόνα. Για το «κορσεδάκι» (βελονάκι) και τη χρήση του στα κεντήματα της Νισύρου βλ. Αρφαράς 1984, 46, 49, 85-87 (για «φατθά» τραπεζομάντηλα).

11. Είναι το χωρίς τόκο, το αρχικό, ποσό των 10 (χάρτινων) αγγλικών λιρών του γραμματίου, που έπρεπε να καταβληθεί στον κομιστή.

§ 6

«Κώδιξ προικοσυμφώνων Δήμου Μανδρακίου ετών 1944-1948»

Είναι ο τελευταίος, γνωστός μου, κώδικας προικοσυμφώνων του Μαντρακιού. Μάς μεταφέρει απότομα μέσα στον πόλεμο.

Έχει 80 αριθμημένες και γραμμένες σελίδες (σε τετραγωνάκια), διαστάσεων 29 εκατ. μήκ. και 20 εκατ. πλ. Το πρώτο προικοσυμβόλαιο είναι της 13.10.1944 και το τελευταίο της 13.3.1948.

Επισημαίνω το χρονικό κενό μετά την 12.11.1938 (§ 5) έως την 12.10. 1944. Το κενό αυτό οφείλεται στην εφαρμογή των τριών διαταγμάτων της 15.11. 1938 που είχε εκδώσει ο De Vecchi (βλ. έγγρ. 1 σημ. 2). Έτσι οι κατά τόπους θρησκευτικές αρχές διατηρούσαν τα αρχεία με τις δικαιοπραξίες που είχαν γίνει πριν από τις 15 Νοεμβρίου 1938, δεν μπορούσαν όμως πια να συντάσσουν τέτοιες μετά την εν λόγῳ ημερομηνία. Η σχετική αρμοδιότητα περιερχόταν στην Κοινότητα κάθε περιοχής, στο κατάστημα της οποίας θα διατηρούνταν γραφείο ληξιαρχείου με τα βιβλία γεννήσεως, γάμου και θανάτου: Θεοδωρόπουλος, 333-335 (κυβερν. διάτ. 323/15.11.1938), 423 (από τις διατάξεις του εφαρμοστέου και στα Δωδεκάνησα ιταλικού Αστικού Κώδικα του 1865).

Τα πνευματικά (θρησκευτικά) δικαστήρια ορθοδόξων, μουσουλμάνων και ισραηλιτών καταργήθηκαν, οι υποθέσεις τους μεταβιβάστηκαν στα τακτικά (ιταλικά) δικαστήρια, οι συμβολαιογραφικές υπηρεσίες ενοποιήθηκαν. Στη Ρόδο και στο Καστελλόριζο συμβολαιογραφικά καθήκοντα εκτελούσε ο προϊστάμενος γραμματέας του Εφετείου, στην Κω και στα άλλα νησιά, οι γραμματείς των τμημάτων της πραιτωρίας: Θεοδωρόπουλος, 335-338 (κυβερν. διάτ. 324/15.11.1938), 338-339 (κυβερν. διάτ. 325/15.11.1938). Οι Έλληνες Δωδεκανήσιοι ήταν αναγκασμένοι πλέον, για τη νόμιμη σύνταξη των δικαιοπραξιών τους, να προσφεύγουν σε ιταλούς συμβολαιογράφους: Θεοδωρόπουλος, 537.

Μάταιες και χωρίς αποτέλεσμα υπήρξαν οι διαμαρτυρίες τότε του μητροπολίτη της Ρόδου: Απόστολος 1, 255-257.

Δεν γνωρίζω αν στο Δημαρχείο της Νισύρου ή αλλού σώζονται δικαιοπρακτικά έγγραφα (στα ιταλικά) της υπό εξέταση περιόδου. Όσο ξέρω, δεν έχουν επισημανθεί. Βέβαιο πάντως είναι ότι τα διατάγματα του De Vecchi δύσκολα εφαρμόστηκαν, για διάφορους λόγους [πρβλ. Θεοδωρόπουλος, 537]. Η ανωμαλία που προκάλεσαν πήρε ευρύτερες διαστάσεις κατά την περίοδο της γερμανοκρατίας (Σεπτ. 1943-Μάιος/Σεπτ. 1945), όταν, με την ανοχή των Γερμανών (όπως συνέβη με την επαναλειτουργία των ελληνικών σχολείων), οι θρησκευτικοί ηγέτες

της Δωδεκανήσου «οίκοθεν» ανασυνέστησαν τα εκκλησιαστικά δικαστήρια, ανέλαβαν αυτοβούλως τα παλαιά προνόμια και άρχισαν να εφαρμόζουν το «βυζαντινό δίκαιο».

Όλα αυτά όμως χωρίς τις απαραίτητες νομικές ρυθμίσεις εκ μέρους (κάποιας) πολιτικής εξουσίας, με αποτέλεσμα να δημιουργηθούν μακροχρόνιες εκκρεμότητες (εγκυρότητας συναφθέντων γάμων κ.ά.): Δωδεκάνησα 1998, 164.

Αρκετά χρόνια μετά την Ενσωμάτωση, έως και το 1976, η ελληνική νομοθεσία ασχολούνταν με την εξομάλυνση «ατάκτων τινών δικαιοπραξιών» που είχαν γίνει στα Δωδεκάνησα μετά το 1938: Θεοδωρόπουλος, 568-571.

Από τον προαναφερθέντα κώδικα επέλεξα τρία αρχειακά τεκμήρια. Το Α′ συντάχτηκε κατά το χρονικό διάστημα της γερμανικής κατοχής (13.9.1943 - 9.5. ή 14.9.1945). Τα άλλα δύο είναι της περιόδου της βρετανικής διακυβέρνησης (10.5. ή 15.9.1945-31.3.1947).

6 Α′

Προικοσύμφωνο

Καλλιόπη Κορωναίου του Χριστοφή και της Ειρήνης Καρβαΐνη
∞
Κωνσταντίνος Ι. Νικολόπουλος

Σελ. 1, 2, 3, 4. Ανέκδοτο

Μαντράκι
1944,
Οκτωβρίου 13

Αρ. Κώδ. 1. Προικοσύμφωνον Κωνσταντίνου Ι. Νικολοπούλου.

Εν ονόματι της ομοουσίου και αδιαιρέτου Αγίας Τριάδος και κατά τους κανονισμούς και διατάξεις της Ορθοδόξου Χριστιανικής Ανατολικής Εκκλησίας σήμερον τῃ 13 του μηνός Οκτωβρίου του χιλιοστού εννεακοσιοστού τεσσαρακοστού τετάρτου έτους[1], ημέραν της εβδομάδος Παρασκευήν και ώρ. 4ην μ.μ., ενώπιον του αρχιερατικού Επιτρόπου κ. Αρχιμανδρίτου Κυρίλλου Ρωμάνου, χρέη συμβολαιογραφικά εκπληρούντος, μεταξύ του κ. Χριστοφή Ν. Κορωναίου μετά της συζύγου αυτού Ειρήνης, το γένος Καρβαΐνη[2], αφ' ενός, και του κ. Κωνσταντίνου Ι. Νικολοπούλου[3], αφ' ετέρου, ελευθέρᾳ βουλήσει και απαραβιάστῳ γνώμῃ, συνεφωνήθησαν τα κάτωθι:

Ο κ. Χριστοφής Ν. Κορωναίος μετά της συζύγου αυτού Ειρήνης, έχοντες θυγατέρα ονόματι Καλλιόπην, εκδίδουσι ταύτην εις γάμου κοινωνίαν, συνενούσαν, προς τον κ. Κωνσταντίνον Ι. Νικολόπουλον, προι-

κίζοντες αυτῇ τα εξῆς κινητά και ακίνητα, ελεύθερα χρέους και οιασδήποτε υποχρεώσεως.

Ακίνητα.

Την εις θέσιν Κήπους οικίαν μετά του μαγαζίου και του στολισμού, ως είναι και ευρίσκεται· το εις θέσιν «Βουνί» αμπέλι μετά κρυπτής και στέρνης, το εις θέσιν «Καμάρι» χωράφιον, το εις θέσιν «Βάσσες» χωράφιον μετά μάνδρας, το εις θέσιν «Μέσαις» χωράφιον μετ᾽ αμυγδαλαιών, άνωθεν του καζαναριού κ. Νικολοπούλου, το εις «Βουνάρι» χωράφιον, προερχόμενον εκ δωρητηρίου τής μελλονύμφου παρά του αναδόχου της Γεωργίου Κ. Κατσιματίδου[4], τον εις θέσιν «Λίμνη» κήπον, το εις θέσιν «Μέσαις» χωράφιον μετά καζαναρίου, αποστροφής και στέρνας, καζανιού δι᾽ απόσταξιν[5], μετά των συναπτομένων αγοραστών κτημάτων, με =5= αγγεία οίνου μεγάλα. Εκ παραδρομής παρελήφθη η λέξις πλήρους, ήτις έπρεπε να τεθῇ παραπλεύρως της λέξεως καζανιού. Έτερα δύο αγγεία και έν αράπικον[6], εντός της οικίας ευρισκόμενα[7].

Κινητά.

Εφαπλώματα δύο (2), συρτέδες[8] δύο(2), τένταν μίαν (1) εκ τρίχας, κουρελού μίαν (1), μπατανίας δύο (2), φαττάς, || [2] κουβέρταν καλοκερινήν μίαν (1), ετέραν μίαν (1) μεταξωτήν, και ετέρας ευρωπαϊκάς μάλλινας τρεις (3), μπουρόν ένα (1), μπουφέ τραπεζαρίας ένα (1), μπουφέδες λαβομάνους δύο (2), καθρέπτας τρεις (3), αναπαυτικ[ι]άς δύο(2), καθέκλας Ρόδου δωδεκάδας δύο (2)· διαγράφεται το δύο και αντ᾽ αυτού τίθεται μία (1) δωδεκάς· και ετέραν ημισείαν (½) δωδεκάδα καθεκλών Βενετίας, κομοδίνα δύο (2)· (καθέκλαι)· διαγράφεται η λέξις καθέκλαι· κλίναι σιδηραί δύο (2), εξ ών η μία ξυλίνη[9], τράπεζαι μεγάλαι τρεις (3), έτεραι δύο (2) μικραί, σεντούκια δύο, καναπέδες τρεις (3), λάμπες τέσσαρες (4), καζάνιον χαλκούν πλύσεως έν (1), τένζερα τέσσαρα, σαχάνιον χαλκούν έν (1), ταψιά χάλκινα δύο (2), ιγδίον[10] έν (1), μαστραπά[11] χάλκινον ένα (1), μύλον καφέ ένα (1), σίδηρον σιδηρώματος έν (1), μαγκάλι χάλκινον ένα (1), αξίνας τρεις (3), κασμάν ένα (1), πιάτα δωδεκάδας πέντε (5), σουπηέραι έξ (6), φλιτζάνια καφέ κινέζικα δωδεκάδα μίαν (1), έτερα κοινά δωδεκάδα μίαν (1), φλιτζάνια τεΐου δωδεκάδα μίαν, καράφας νερού υαλίνας δύο (2), μαστραπά υάλινον ένα (1), σερβίτσο γάλακτος ή τεΐου πλήρες (1), νεροκρασοπότηρα δωδεκάδας τρεις (3), εξ ών η μία (1) δωδεκάς μαστίχας, χειρόμυλοι δύο (2), ανά μίαν (1) δωδεκάδα μαχεροπειρονοκούταλα αργυρά, έτερα κοινά ανά ημίσειαν δωδεκάδα, κουταλάκια και πειρουνάκια αργυρά ανά ημίσειαν δωδεκάδα, φρουτηέρας υαλίνας δύο (2) και ετέραν εκ πορσελάνης μίαν (1), μαστραπάδες γάλακτος δύο (2), βάζος βαρελάκι υάλινον έν (1), κεσέδες γλυκού δύο (2), δίσκους

μεγάλους δύο (2), τραπεζομάνδηλα καλής ποιότητος έξ (6), χαλί βελούδου έν (1), ρουχικά διάφορα δωδεκάδας τριάκοντα (30), καντάρη έν (1), ραπτομηχανήν Σίγκερ κεντήματος με ποδάρια[12].

Χρυσά.

Δακτυλίους χρυσούς τέσσαρας (4), ενώτια ζεύγη δύο (2), βραχιόλιον χρυσούν έν (1), πεντόληρον Αμερικής χρυσούν[12α] μετ' αλύσεως χρυσής, κουμπιά χρυσά τεμάχια είκοσι (20), φλωρία εικοσάρια έξ (6).

Εικόνας αγίων δύο (2), τενίαν σιγαροχάρτου μίαν (1).

Εις μετρητά: δέκα χιλιάδας, αρ. (10. 000), λιρέτας Ιταλίας· προσέτι δίδομεν εμπορεύματα αξίας ογδοήκοντα χιλιάδων, αρ. || [3] (80. 000), λιρετών Ιταλίας[13], ως ορίζεται εις τον κάτωθι κατάλογον. Διά δε τα σχετικά έξοδα του γάμου[14], οι γονείς δεν έχουν ουδεμίαν απαίτησιν.

Εφ' ώ συνετάχθη η παρούσα πράξις, ήτις, αναγνωσθείσα ευκρινώς και μεγαλοφώνως εις επήκοον πάντων, υπεγράφη παρά των προικοδοτών, προικοδόχων και μαρτύρων.

Οι μάρτυρες	Οι προικοδόχοι	Οι προικοδόται
Δ. Αγιακάτσικας[15]	Κ. Νικολόπουλος	Χριστοφής Κορωναίος
Ι. Ν. Καμπαλούρης	Καλλιόπη Χριστοφή Κορωναίου	Ειρήνη Ν. Καρβαΐνη
Ε. Κρούσκος[16]		
Ε. Σταυριανός		
Χ. Παπάτσος		
Μιχαήλ Ι. Ρουσέτος		
Φραζής Ζερβός		

(Ο Γραμματεύς)

Συγχρόνως τη συντάξει του παρόντος προικοσυμφώνου καθορίζεται ότι τα ως άνω είδη εμπορευμάτων είναι τα εξής, κατ' εκλογήν των μελλονύμφων, ευρισκομένων εν ταις αποθήκαις των γονέων.

Αμύγδαλα[17] κιλά (1000)	χίλια Χ 30	= Lt[18]	30. 000
Καπνός[19]	» (50) πεντήκοντα Χ 150	= »	7. 500
Μαλιά[20]	» (50) »	» 150	= »	7. 500
Πετρέλαιον μπόμπες μικρές οκτώ (8) και μία (1) διπλή			35. 000
		Σύνολον	80. 000

Οι προικοδόχοι	Οι προικοδόται
Κ. Νικολόπουλος	Χριστοφής Κορωναίος
Καλλιόπη Χρ. Κορωναίου	Ειρήνη Καρβαΐνη

Οι κάτωθι μάρτυρες βεβαιούν ότι ενώπιον αυτών ετέθησαν αι ως άνω υπογραφαί των ενδιαφερομένων.

Οι μάρτυρες
Ε. Σταυριανός
Ι. Ν. Καμπαλούρης
Δ. Αγιακάτσικας
Μιχαήλ Ι. Ρουσέτος
Φραζής Ζερβός
Χ. Παπάτσος
Ε. Κρούσκος

|| [4] Ο Γραμματεύς
Κ. Δ. Ξένος [21]

Ο αρχιερατικός Επίτροπος
Αρχιμανδρίτης Κύριλλος Ρωμάνος βεβαιοί
το γνήσιον απασών των ως όπισθεν υπογραφών.

[Και η γνωστή[22] κυκλική σφραγίδα με την επιγραφή:] ΑΡΧΙΕΡΑΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΕΙΑ. ΕΝ ΝΙΣΥΡΩ. 1922.

Σημειώσεις

1. Είναι το δεύτερο, γνωστό σε μένα, προικοσύμφωνο μετά την 12.11.1938 (βλ. § 5). Το πρώτο που ξέρω είναι της 5.9.1943 (βλ. έγγρ. 1 σημ. 11). Δεν γνωρίζω αν συντάχτηκαν άλλα και πόσα προικοσύμφωνα, ή αν έγιναν γάμοι, στη δύσκολη περίοδο της γερμανοκρατίας. Το παρόν ειναι το πρώτο[;] και μοναδικό. Στον κώδικα, βέβαια, καταχωρίζεται πρώτο. Το αμέσως επόμενο [το 6 Β′] φέρει χρονολογία 3.9.1945, μετά τη λήξη δηλ. της γερμανικής κατοχής (Μάιος 1945) και την έναρξη της συμμαχικής (απελευθερωτικής) διακυβέρνησης των Βρετανών. Αξίζει να παρατηρήσω, ότι ο συμβολαιογραφών συντάκτης τού προικοσυμφώνου αρχιμανδρίτης Κύρ. Ρωμάνος δεν αναφέρει τώρα δίπλα στο όνομα των μελλονύμφων την ιδιότητα του ιταλού υπηκόου. Κάτι τέτοιο ήταν, φαίνεται. υποχρεωμένος να το γράφει στα προικοσύμφωνα του κώδικα 1931-1938 (βλ. 5 Α′-Γ′). Αντίθετα, στις δικαιοπραξίες των ετών 1923-1931 (βλ. 4 Α′ - Στ′) δεν προστίθεται η εν λόγῳ ιδιότητα. Στα 1944, επομένως, οι Νισύριοι (όπως και οι λοιποί Δωδεκανήσιοι) αισθάνονταν κιόλας απαλλαγμένοι από την ιταλική διοίκηση και γραφειοκρατία, παρά τη σκληρή γερμανική παρουσία.

2. Ο Χριστοφής Κορωναίος ή Κορωνιός (1882-1960) ήταν ένα από τα πέντε παιδιά του ράφτη Νικολάου (γενν. 1858) και της Καλλιόπης του Χριστοφή (γενν. 1855): Ι. Μητρ. Κω-Κώδ. ΙΗ′, σ. 59 ή φ. 30 εμπρός. Ο Χριστοφής άσκησε το επάγγελμα του τσαγκάρη, με δικό του μαγαζί, στο Μαντράκι: Κουμέντος 1990, 307 σημ.

84. Η γυναίκα του Ειρήνη (γενν. 1885) ήταν κόρη του εμπόρου Νικολάου Καρβαΐνη (γενν. 1848) και της Καλλιόπης Νικολ. Παρθένη (γενν. 1853): Ι. Μητρ. Κω - Κώδ. ΙΗ′, σ. 51 ή φ. 26 εμπρός. Ο Χριστοφής και η Ειρήνη είναι επίσης γνωστοί από το προικοσύμφωνο που έκαμαν, την 4.5.1938, για την κόρη τους Αγλαΐα: Κουμέντος 1976, 203-204. Τα προικιά της Αγλαΐας μού φαίνονται λιγότερο πλούσια από της Καλλιόπης.

3. 0 Κωνσταντίνος Νικολόπουλος [1909-1986: Νισ. 16 (2005) 289], γιος του Ιωάννη (γενν. 1867), γεωργού, και της Καλής Κωνστ. Κουλάκη (γενν. 1874) [Ι. Μητρ. Κω - Κώδ. ΙΗ′, σ. 26 ή φ. 13 πίσω], σπούδασε δάσκαλος στο Istituto Magistrale της Ρόδου και έκαμε μεταπτυχιακές σπουδές επί της διδακτικής τής ιταλικής γλώσσας στο πανεπιστήμιο της Perugia. Το 1934 εξέδωσε βιβλίο με τίτλο: *Ιταλο-ελληνική γραμματική πλήρης... μετά συγκριτικών σημειώσεων εις την γαλλικήν και αγγλικήν*, έκδοσις Ν. Ι. Νικολοπούλου, Αθήναι 1934, σσ. 173. Η γραμματική αυτή δεν έχει χάσει, κατά τη γνώμη μου, τη σπουδαιότητά της. Τη χρονιά που νυμφεύτηκε (1944), ο Κωνσταντίνος ασχολούνταν με το εμπόριο. Έτσι μάλλον εξηγούνται και τα εμπορεύματα (βλ. πιο κάτω) που ο πεθερός του συμπεριέλαβε στην προίκα. Μετά το 1947 ο Νικολόπουλος υπηρέτησε ως δάσκαλος σε ελληνικά σχολεία της Δωδεκανήσου και της Αθήνας: Νισ. 16(2005)289.

4. Πρόκειται δηλ. για το γνωστό βαφτιστίκι (βλ. έγγρ. 4 Β′ σημ. 2).

5. Η πληροφορία για την ύπαρξη καζανιού και καζαναριού στη Νίσυρο το 1944 είναι ενδιαφέρουσα σχετικά με την επαναλειτουργία του συστήματος απόσταξης του τσίπουρου (της «κουκχουζζίνας») που οι Ιταλοί επεδίωξαν με κάθε τρόπο (βαριά φορολογία, συγκέντρωση χάλκινων σκευών) να καταστρέψουν: Γ. Σακελλαρίδης 1978, 167-168.

6. Εννοεί προφανώς το πήλινο αγγείο της Τρίπολης (Λιβύης)· ίσως να ήταν και μισίρικο-μισιριώτικο= αιγυπτιακό· πρβλ. Κορρέ 1995, 332-333 (χάρτης μεσογειακών χωρών, όπου κέντρα παραγωγής κεραμεικών).

7. Τα προαναφερθέντα ακίνητα είναι περίπου 17: πέντε χωράφια και μη αριθμούμενα άλλα (τουλάχιστο δύο), μία μάντρα, μία κρυπτή, δύο στέρνες, ένας κήπος, ένα σπίτι και ένα μαγαζί (μέσα στο Μαντράκι), μία αποστροφή, ένα αμπέλι, ένα καζαναριό. Και οι τοποθεσίες όπου τα ακίνητα: Βάσσες, Βουνάρι, Βουνί, Καμάρι, Κήποι (συνοικία), Λίμνη, Μέσες, όλα γνωστά στην περιφέρεια του Μαντρακιού.

8. *Συρτέδες* = σιλτέδες (βλ. 3 Ε′ σημ. 3).

9. Διάβαζε πιο σωστά: «κλίναι δύο, η μία σιδηρά και η άλλη ξυλίνη».

10. *Ιγδίον* = γουδί.

11. *Μαστραπάς* <τουρκ. maṣraba ή maṣrapa: δοχείο για νερό ή γάλα.

12. Προκαλεί εντύπωση η ονοματολογία και η λεπτομερής καταγραφή των οικιακών αντικειμένων του νισύρικου νοικοκυριού (σκευών, ρουχισμού, διακόσμησης)· [πρβλ. εδώ, στο Γενικό Ευρετήριο, όπου και ερμηνεία των άγνωστων σήμερα λέξεων]. Τα περισσότερα είναι εισαγωγής. Ιδιαίτερα επισημαίνω τις βενετσιάνικες καρέκλες και τα κινέζικα φλιτζάνια.

12α. Το χρυσό πεντόλιρο Αμερικής ισοδυναμούσε με 20 δολάρια: Μιχαηλίδης-Νουάρος 1934, 325.

13. Τα ποσά αυτά των ιταλικών λιρετών, για το 1944, δεν ήταν λίγα, παρά τις βραχύχρονες διακυμάνσεις της αξίας των νομισμάτων και της ισοδυναμίας τους, λόγῳ πολέμου και εναλλαγής των κυβερνώντων. Για να διευκολύνω τη σύγκριση στις αξίες αγαθών και νομίσματος, αναφέρω τις ακόλουθες διαπιστώσεις: τον Ιούνιο του 1943 – από τους τελευταίους μήνες της ιταλοκρατίας – ο τιμάριθμος της ζω-

ής στη Νίσυρο είχε δεκαπλασιαστεί, όπως υποστήριζε (υπερβολικά;) ο επί σειράν ετών ψάλτης της Ποταμίτισσας Γεώργιος Καμπανής (ΑΣπ, 1148: αίτησή του, της 1.6.1943)· το 1944, επί Γερμανών, στη Ρόδο, το κιλό οι πατάτες έκανε 25 λιρέτες (στη διατίμηση: 8 λιρ.)· το κιλό το σιτάρι στοίχιζε στον γεωργό έξι λιρέτες· οι Γερμανοί στρατιώτες όμως πουλούσαν το ψωμί που τους περίσσευε προς 500, 600, ακόμη και 1.500 λιρ. το κιλό (Απόστολος 2, 34)· τον Φεβρουάριο του 1945 (γερμανοκρατία) ο μηνιαίος μισθός του καντηλανάφτη στην Ποταμίτισσα, με καθήκοντα και νεκροθάφτη στον Άγ. Νικόλαο, καθώς και κατασκευαστή κεριών, ήταν 300 λιρέτες, εκτός των τυχερών του (από τα βαφτίσια, τις κηδείες, τα μνημόσυνα κ. ά.): ΑΣπ, 1149-1150 (συμφωνητικό της 1.2.1945). Είναι εξάλλου διακριβωμένο, ότι στα δύσκολα χρόνια 1943-1945 η Νίσυρος είχε επισιτιστική άνεση, χάρη, κυρίως, στην ανταλλαγή του θειοχώματος με τρόφιμα· υπολογίζεται ότι τότε είχαν εξαχθεί από τη Νίσυρο τρεις-τέσσερεις χιλιάδες τόνοι θειοχώματος: Αγαπητίδης, 27 σημ. 1, 47-48. Επί αγγλικής διακυβέρνησης (Μάιος | Σεπτ. 1945-Μάρτ. 1947) η ιταλική λιρέτα κυκλοφορούσε κανονικά· τότε, ισοδυναμούσαν 400 λιρέτες με μία αγγλική (χάρτινη) στρατιωτική, όπως την έλεγαν, λίρα. Επίσης, αντιστοιχούσε 1 λιρέτα προς 20 δρχ. Τελικά η ανταλλαγή των λιρετών με δραχμές στα Δωδεκάνησα έληξε την 12.4.1947: Δωδεκάνησος 1947 Α′, 208-209. Επομένως οι ιταλικές λιρέτες (90.000 συνολικά) της προίκας Νικολόπουλου το 1944 διατήρησαν έως τις αρχές του 1947 σημαντικό μέρος της αξίας τους. Άλλωστε οι 80.000 ιτ. λιρ. ήταν σε εμπορεύματα, τα οποία δεν υφίσταντο τις υποτιμήσεις του νομίσματος.

14. Τα έξοδα του γάμου τα ανελάμβαναν συνήθως οι γονείς της νύμφης· μερικές φορές πλήρωνε ο πατέρας ή ο αδελφός του γαμπρού [Τσιρπανλής, *Νισύρου προικοσύμφωνα*, υπό έκδοση].

15. Το επώνυμο δεν είναι νισύρικο· ακούγεται στη Ρόδο: Παπαχριστοδούλου 1960, 326.

16. Και το επώνυμο αυτό δεν είναι νισύρικο· ο Εμμανουήλ Π. Κρούσκος (1897-1959) ήταν Καλύμνιος: Κουμέντος 1987, 15 σημ. 21.

17. Προφανώς νισύρικης παραγωγής· πρβλ. στατιστική του 1941, σύμφωνα με την οποία η Νίσυρος παρήγαγε 18.500 κιλά αμύγδαλα: Δωδεκάνησος 1947 Α′, 104.

18. Lt = lirette.

19. Δεν παρήγε καπνό η Νίσυρος (Δωδεκάνησος 1947 Α′, 100). Άρα είχε εισαχθεί απ' έξω.

20. Το 1941 η παραγωγή μαλλιού στη Νίσυρο ήταν 200 κιλά: Δωδεκάνησος 1947 Α′, 116.

21. Κωνσταντίνος Ξένος, γιος του γνωστού γιατρού Δημόκριτου (βλ. 3 Γ′ και σημ. 11). Ο Κωνσταντίνος για ένα διάστημα έζησε στην Αμερική· γυναίκα του, η Άννα Χριστοφή: Κ. Σακελλαρίδης 1993, 51.

22. Βλ. § 4.

6 Β′

Προικοσύμφωνο

Ειρήνη Καραβάκη του Αποστόλου και της Μαρίας Διακαντώνη
∞
Ιωάννης Κωνσταντίνου Χατζηδαβίδ

Σελ. 5, 6. Ανέκδοτο

Μαντράκι
1945,
Σεπτεμβρίου 3

Αντίγραφον.

Αρ. Κώδ. 2. Προικοσύμφωνον Ιωάννου Κωνσταντίνου Χατζηδαβίδ.

Εν ονόματι της ομοουσίου και αδιαιρέτου Τριάδος και κατά τους κανονισμούς της Ορθοδόξου ημών Εκκλησίας, σήμερον την $3^{ην}$ Σεπτεμβρίου του χιλιοστού εννεακοσιοστού τεσσαρακοστού πέμπτου έτους[1], ημέραν της εβδομάδος Δευτέραν και ώραν $3^{ην}$ μεταμεσημβρινήν, ενώπιον του αρχιερατικού Επιτρόπου και Αρχιμανδρίτου Κυρίλλου Ρωμάνου, χρέη συμβολαιογραφικά εκπληρούντος, μεταξύ του κ. Αποστόλου Νικ. Καραβάκη μετά της συζύγου του Μαρίας Διακαντώνη[2], αφ' ενός, και του κ. Ιωάννου Κωνσταντίνου Χατζηδαβίδ[3], αφ' ετέρου, ελευθέρᾳ βουλήσει και απαραβιάστῳ γνώμῃ, συνεφωνήθησαν τα κάτωθι.

Ο κ. Απόστολος Νικολάου Καραβάκης μετά της συζύγου αυτού Μαρίας, έχοντες θυγατέρα ονόματι Ειρήνην, εκδίδουσι ταύτην εις γάμου κοινωνίαν, συνενούσαν, προς τον κ. Ιωάννην Κωνσταντίνου Χατζηδαβίδ [και] προικίζουσιν αυτῇ τα εξής κινητά και ακίνητα, ελεύθερα χρέους και οιασδήποτε υποχρεώσεως.

1ο) Την οικίαν μου εις Τράπεζαν (πρώην Σχολείον), καθώς είναι και ευρίσκεται.

2ο) Την οικίαν μου εις Άγιον Ιωάννην[4], υπό τον όρον να παραμένῃ εις χείρας εμού τε και του συζύγου μου Αποστόλου ως γεροντομοίρι.

3ο) Το κτήμα μου εις Κανάφια.

4ο) Το κτήμα μου παρά την θέσιν Σταυρός.

5ο) Το κτήμα εις Άργος παρά την θέσιν Λαγγάδα.

6ο) Το κτήμα μου εις Άργος Αχλάδα.

7ο) Το κτήμα μου εις Άργος Πυριά.

8ο) Το κτήμα εις Άργος Κάταμος.

9ο) Το κτήμα μου εις Άργος Κρημνός[5].

10ο) Το κτήμα μου εις το Στενόν.

11ο) Το κτήμα μου παρά την θέσιν Παραδείσι.

‖ [6] Ο δε πατήρ αυτής Απόστολος Νικ. Καραβάκης προικίζω:

1ο) Το κτήμα μου Σταλάμαις (Αλωνάκια)[6].

2ο) Το κτήμα μου εις θέσιν Ζωτικού.

3ο) Το κτήμα μου εις Άργος Καμάρα.

4ο) Το κτήμα μου εις Άργος Καταυρός[7].

Ο δε αδελφός αυτής Νικόλαος Αποστόλου Καραβάκης αναλαμβάνω την υποχρέωσιν διά την μεταρύθμισιν της οικίας της (Τράπεζα), δια-

θέτων τον κόπον μου διά μαραγκοσύνην τής εν λόγῳ οικίας, καθ' όν τρόπον ήθελε γίνη η μεταρύθμισις αύτη.

Προικίζεται δε παρά της μητρός της τα εξής χρυσά: 39 φλωρία[8], 1 πεντόλιρον με την άλυσον, 1 σταυρός, 2 ζεύγη ενώτια, 4 δακτυλίδια και 1 βραχιόλιον[9].

Εφ' ώ συνετάχθη το παρόν, όπερ, αναγνωσθέν εις επήκοον πάντων, υπογράφεται ως έπεται.

Μανδράκιον Νισύρου τη 3 Σεπτεμβρίου 1945.

Οι προικοδόχοι	Οι προικοδόται
Ειρήνη Α. Καραβάκη	Απόστολος Καραβάκης.
Ιωάννης Χ^{η} Δαβίδ[10]	Διά την αγράμματον
Οι μάρτυρες	Μαρίαν Α. Καραβάκη, εντολή της
1) Ανδρέας Ιπποκρ. Χαρτοφύλης	υπογράφω Ε. Κρούσκος.
2) Νικόλαος Καρακωσταντής	Αύτη δε εναποθέτει το αποτύπωμα
3) Ιωάννης Π. Γιαννάκης	του δείκτου της δεξιάς χειρός της
	και σταυροσημειοί.

Ο αρχιερατικός Επίτροπος

Αρχιμ. Κ. Ρωμάνος

[Δίπλα, η γνωστή κυκλική σφραγίδα, με την επιγραφή:] ΑΡΧΙΕΡΑΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΕΙΑ. ΕΝ ΝΙΣΥΡΩ. 1922.

Σημειώσεις

1. Το προικοσύμφωνο αυτό είναι το πρώτο που συντάσσεται το 1945, και το πρώτο επίσης επί βρετανικής κατοχής (από τον Μάιο και έπειτα). Μέσα στο ίδιο έτος γράφτηκαν άλλα δύο: την 26 Οκτωβρίου [Ελένη Καρδούλια ∞ Γεώργιος Μιχαήλος] και την 3 Νοεμβρίου [Σεβαστή Μελιδόνη ∞ Δημήτριος Γ. Κάσδακλης]. Στις 21 Νοεμβρίου 1945 έχομε ακόμη μία πράξη προίκισης (ετεροχρονισμένης) άρρενος: η Άννα, χήρα Παναή Μούρα, το γένος Βαγιάτη, προικίζει τον ήδη νυμφευθέντα και διαμένοντα στην Αθήνα γιο της Κωνσταντίνο: Κώδ. Προικοσ. Μανδρ. 1944-1948, σ. 7-8, 9 και 10 (αντίστοιχα). Τα γαμήλια αυτά συμβόλαια, τέσσερα μέσα σε τρεις μήνες, μετά την άφιξη των Βρετανών στα Δωδεκάνησα, αποτελούν μία ένδειξη, νομίζω, του αυξανόμενου αισθήματος ασφάλειας στη Νίσυρο.

2. Για τον Απόστολο Καραβάκη (1878-1948), μπακάλη, τη γυναίκα του Μαρία Νικολ. Διακαντώνη (γενν. 1881) και την κόρη τους Ειρήνη (1905-1983) βλ. Ι. Μητρ. Κω - Κώδ. ΙΗ′, σ. 75 ή φ. 38 εμπρός· Κουμέντος 1987, 27, 29 σημ. 74, 58-60· Κουμέντος 1990, 290-292. Το παρατσούκλι τής Ειρήνης ήταν «Καραβέλλα»· όταν την εγκατέλειψε ο άντρας της (βλ. επόμ. σημ.), ανέλαβε αυτή τη διαχείριση του καφενείου της στην "Ηλικιωμένη".

3. Το παρατσούκλι του ήταν «Νάιλον»· στη δεκαετία του '50 εγκατέλειψε την κάπως ιδιόρρυθμη γυναίκα του Ειρήνη: Κουμέντος 1990, 290 σημ. 37.

4. Υποθέτω ότι η τοποθεσία αυτή τού Άι Γιάννη βρίσκεται κοντά στο παλαιό σχολείο (Κοντοβερός 1963, 136), όπου ήταν (στην Τράπεζα) και το άλλο σπίτι της οικογένειας Καραβάκη.

5. Το τοπωνύμιο Κρημνός Άργους πρέπει να ταυτιστεί με τον τύπο Εγκρεμός (Κοντοβερός 1963, 145).

6. Δεν βρήκα το τοπωνύμιο *Σταλάμαις* στις γνωστές περί Νισύρου τοπωνυμικές μελέτες. Το τοπων. *Αλωνάκια* είναι, βέβαια, γνωστό στο Μαντράκι (Κοντοβερός 1963, 143). Να προσθέσω ότι τοπων. «εις ταις Σταλάμαις» συνάντησα, άλλη μία φορά, σε προικοσύμφωνο της 26.10.1858 (Τσιρπανλής, *Νισύρου προικοσύμφωνα*, υπό έκδοση). Δεν γνωρίζω αν μπορεί να συσχετισθεί με ομόηχες λέξεις ή τοπωνύμια, όπως Σταλαός, Σταλαοί. στάλος, σταλός, στάλισμα: Σκανδαλίδης 2002, 176.

7. Συνολικά, τα ακίνητα, μητρικής και πατρικής περιουσίας, είναι 15: 2 σπίτια και 13 χωράφια. Αλφαβητικά έχουν ως εξής: ′Αις Γιάννης (σπίτι), Αλωνάκια=Σταλάμες, Αχλάδα Άργους, Ζωτικού (του), Καμάρα Άργους, Κανάφια, Καταβρός Άργους, Κάταμος Άργους, Κρημνός Άργους, Λαγκάδα Άργους, Παραδείσι, Πυριά Άργους, Σταλάμες=Αλωνάκια, Σταυρός, Στενό, Τράπεζα (σπίτι).

8. Δεν τα ονομάζει· εννοεί, γενικά, χρυσά νομίσματα. «Φλουριά» με τα ονόματά τους πρβλ. Μιχαηλίδης-Νουάρος 1934, 325.

9. Είναι χαρακτηριστικό ότι στην προίκα δεν συμπεριλαμβάνεται ρευστό χρήμα. Στη Νίσυρο έχει πέσει φτώχια (1945-1946)· η καλή εποχή με το θειόχωμα είχε περάσει· βλ. περιοδ. *Ελεύθερα Δωδεκάνησα*, έτος Α′ , τχ. 5 (1. 2. 1946)41.

10. Χ^{η}Δαβίδ = Χατζηδαβίδ.

6 Γ′

Προικοσύμφωνο

Ειρήνη Χαντζηαντωνίου του Κωνσταντίνου και της Μαρίας Λαμπάδη
∞
Αθανάσιος Νικ. Ευλογημένος

Σελ. 27, 28. Ανέκδοτο

Μαντράκι
1946,
Σεπτεμβρίου 28

Προικοσύμφωνον Αθανασίου Νικ. Ευλογημένου.

Εν ονόματι της ομοουσίου και αδιαιρέτου Αγίας Τριάδος και κατά τους κανονισμούς και διατάξεις της Ορθοδόξου Χριστιανικής Ανατολικής Εκκλησίας, σήμερον την 28ην του μηνός Σεπτεμβρίου του χιλιοστού ενεακοσιοστού τεσσαρακοστού έκτου (1946) έτους, ημέραν της εβδομάδος Σάββατον και ώραν 4 μ.μ., ενώπιον του αρχιερ. Επιτρόπου κ. Αρχιμ. Κυρίλλου Ρωμάνου, χρέη συμβολαιογραφικά εκπληρούντος, μεταξύ του κ. Κωνσταντίνου Χαντζηαντωνίου[1] μετά της συζύγου αυτού Μαρίας Λαμπάδη[2], αφ' ενός, και του κ. Αθανασίου Νικ. Ευλογημένου, αφ' ετέρου, ελευθέρᾳ βουλήσει και απαραβιάστῳ γνώμῃ, συνεφωνήθησαν τα κάτωθι:

Ο κ. Κωνσταντίνος Χαντζηαντωνίου μετά της συζύγου αυτού Μαρίας, έχοντες θυγατέρα ονόματι Ειρήνη, εκδίδουσι ταύτην εις γάμου κοινωνίαν, συνενούσαν, προς τον κ. Αθαν. Ευλογημένον, προικίζοντες αυτή τα εξής ακίνητα και κινητά, ελεύθερα χρέους και οιασδήποτε υποχρεώσεως.

Ακίνητα.

1) Την εκ μητρός αυτής οικίαν εις Καρδάμεναν (Κως), παρά την θέσιν «Πλατεία»[3].

2ον. Έν οικόπεδον παρά την θέσιν «Πλατεία» 10Χ10 μ.

3ον. Το 1/3 εξ αδιαιρέτου κτήματος παρά την θέσιν «Ἀγρελλος».

4ον. Το κτήμα παρά την θέσιν «Ποταμιά», 6 κοιλών Κωνσταντινουπόλεως (μόδια)[4].

5ον. Το κτήμα παρά την θέσιν «Αράγγι», 6 μοδιών.

Άπαντα τα ως άνω κτήματα εις την περιφέρειαν Καρδαμένης[5].

6ον. Το κτήμα παρά την θέσιν «Ατός»[6], εις την περιφέρειαν Αντιμάχειας, 12 κοιλών Κωνσταντινουπόλεως.

7ον. Το κτήμα πα-||[28]ρά την θέσιν «Παλιά-ραχή»[7], εις την περιφέρειαν Καρδαμένης, τριών (3) κοιλών Κωνσταντινουπόλεως.

Άπαντα τα ως άνω κτήματα προέρχονται από την περιουσίαν του πατρός αυτής.

Η θεία τής μελλονύμφου Ευτυχία Λαμπάδη προικίζει αυτήν τα κάτωθι.

Ακίνητα.

1ον. Την οικίαν παρά την θέσιν «Κλεφτή».

2ον. Το κτήμα παρά την θέσιν «Κλίματα».

3ον. Το κτήμα παρά την θέσιν «Μαρμαρά».

4ον. Το κτήμα παρά την θέσιν «Μυλοκράτης».

5ον. Το κτήμα παρά την θέσιν «Ζυασμένου», και

6ον. Το κτήμα παρά την θέσιν «Πλατριά»[8], υπό τον όρον, όπως κύριος και κάτοχος θα είναι [*έτσι!*] η μελλόνυμφος απάντων των ως άνω, μόνον μετά θάνατον της θείας αυτής[9].

Εφ' ᾧ συνετάχθη το παρόν, όπερ, αναγνωσθέν ευκρινώς και μεγαλοφώνως ενώπιον του αρχιερ. Επιτρόπου Νισύρου κ. Κυρίλλου Ρωμάνου και των προσυπογεγραμμένων μαρτύρων, υπογράφεται ως έπεται.

Εν Μανδρακίῳ Νισύρου 28/9/46.

Οι μελλόνυμφοι
Αθανάσιος Ευλογημένος
Ειρήνη Κ. Χατζηαντωνίου

Οι προικοδόται
Κ. Χατζηαντωνίου
Μαριγώ Χαζαντωνίου
Ευτυχία Γ. Λαμπάδη

Οι μάρτυρες
Γ. Καμπανής
[*υπογραφή αδιάγνωστη*][10]
Γ. Ι. Μούρας
Λάζαρος Μαυρουδής
Ε. Κουλάκης
Κωνσταντίνος Ε. Φραντζής
Gio. [;] Kulakis[11]
Ο αρχιερατικός Επίτροπος Αρχιμ. Κ. Ρωμάνος

[Και η γνωστή κυκλική σφραγίδα]: ΑΡΧΙΕΡΑΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΕΙΑ. ΕΝ ΝΙΣΥΡΩ. 1922.

Σ η μ ε ι ώ σ ε ι ς

1. Πιθανώς από την Κω· ειδικά, από την Αντιμάχεια-Καρδάμαινα, όπου είχε κτηματική περιουσία (βλ. αμέσως πιο κάτω). Το επώνυμο Χατζηαντωνίου ακούγεται στα εν λόγῳ χωριά (Σκανδαλίδης 2002, 400). Στη Νίσυρο δεν έχει καταγραφεί.

2. Μαρία ή Μαριγώ (γενν. 1885), κόρη του Γεωργίου Δ. Λαμπάδη (γενν. 1832) και της Ανθούσας (γενν. 1852) χαζη-Ιωάννου του παπα-Γεωργίου· αδελφή της η Ευτυχία (γενν. 1889), που αναφέρεται στο έγγραφο, παρακάτω· βλ. Ι. Μητρ. Κω - Κώδ. ΙΗ′, σ. 78 ή φ. 39 πίσω. Η Μαρία έχει σπίτι στην Καρδάμαινα από τη μητέρα της (βλ. το παρόν έγγρ.).

3. Δεν βρίσκω το τοπωνύμιο στις σχετικές μελέτες. Ίσως ταυτίζεται με την κεντρική πλατεία του χωριού.

4. Το *κοιλό Κωνσταντινουπόλεως*, ισούμενο με το *μόδι*, αντιστοιχούσε σε 24 οκάδες· εδώ χρησιμοποιείται ως μονάδα προσδιορισμού έκτασης χωραφιών (ανάλογα με τα κοιλά που απαιτούνταν για τη σπορά ενός αγροτεμαχίου)· πρβλ. πιο πάνω έγγρ. 2 σημ. 23, και Πετανίδου 2005, 252.

5. Ταυτίζω τα προαναφερθέντα τοπωνύμια με βάση την εργασία Σκανδαλίδη 2002: Άγρελλος (199), Αράγγη (117) και Ποταμιά (173), που υπάρχουν στην Καρδάμαινα.

6. Δεν μπόρεσα να ταυτίσω το τοπωνύμιο αυτό στην Αντιμάχεια. Μήπως Αετός(;), το οποίο επίσης δεν έχει καταγραφεί.

7. *Παλιάρ-ραχή* στην Καρδάμαινα: Σκανδαλίδης 2002, 156.

8. Και τα έξι τοπωνύμια, στην περιοχή Μαντρακιού, ταυτίζονται εύκολα με βάση τη μελέτη Κοντοβερού 1963· τα παραθέτω αλφαβητικά: Ζυασμένου (του), Κλεφτή (στου), Κλήματα, Μαρμαράς, Μηλοκράτης, Πλατριά.

9. Δεν αναφέρεται η λέξη, αλλά σαφώς εξυπακούεται. Πρόκειται για το γνωστό γεροντομοίρι (βλ. π. χ. 4 Γ′, 6 Β′): ο κάτοχος τού ακινήτου το προικίζει, παρέχο-

ντας τη ψιλή κυριότητα στην / στον μελλόνυμφο, ενώ ο ίδιος κρατά την επικαρπία.

10. Μήπως: Ι. Κώνστας;

11. Εξιταλισθείς Νισύριος;

§ 7

«Κώδιξ διαθηκών και πωλητηρίων Δήμου Μανδρακίου των ετών 1858 – και 1885»

Πρωτεύουσα η σημασία και του κώδικα αυτού για τη νισυριακή ιδίως προσωπογραφία, κατά το β′ μισό του 19ου αι. Απαρτίζεται από 522 αριθμημένες σελίδες, διαστάσεων 30 εκατ. μήκ. και 20 εκατ. πλ. Εδώ καταγράφονται χωριστά οι διαθήκες από τη σ. 1 έως τη 218, και χωριστά τα πωλητήρια από τη σ. 333 έως το τέλος. Οι σελίδες 219-332 έμειναν λευκές· προορίζονταν προφανώς να φιλοξενήσουν και άλλες διαθήκες.

Ας διευκρινισθεί ότι στις σελίδες των διαθηκών σημειώθηκε διπλή αρίθμηση: η μία, νομίζω, η παλαιότερη, φέρει τον αριθμό επάνω δεξιά (στο recto) ή επάνω αριστερά (στο verso). Η δεύτερη αρίθμηση υπολείπεται κατά μία ή δύο μονάδες από την πρώτη και γράφτηκε στο κέντρο κάθε σελίδας. Για παράδειγμα: παλ. αρ. 15-16 = νέα αρ. 13-14. Ακολουθώ την παλαιά αρίθμηση.

Στο πρώτο, λοιπόν, μέρος του κώδικα, η πρώτη διαθήκη είναι της 4.9.1858 και η τελευταία, της 17.6.1884. Στο δεύτερο μέρος, το πρώτο πωλητήριο είναι της 24.11.1857 [στη σ. 333· το μοναδικό του έτους αυτού· το αμέσως επόμενο στην ίδια σελ. είναι της 1.2.1858] και το τελευταίο, της 16.6.1885.

Όλες οι πράξεις γράφτηκαν από το χέρι του γνωστού μας «νοταρίου» Νικολάου Σακελλαρίδη. Ο ίδιος δεν παρέλειψε να δηλώσει τη λήξη της επαγγελματικής διαδρομής του στην τελευταία σελ. (522) του κώδικα: *«Ν. Σακελλαρίδης, γραφεύς του παρόντος, ο ποτέ νοτάριος»* (Ιούνιος 1885). Και για τον κώδικα αυτόν ισχύουν όσα σημειώσαμε στην § 2 σχετικά με το ύφος και την καθαρότητα της γραφής του Σακελλαρίδη. Να προσθέσω ακόμη ότι οι σελίδες είναι πυκνογραμμένες, με μικρά γράμματα. Οι στίχοι σε κάθε σελίδα φτάνουν ή και ξεπερνούν τους 40.

- Από τον εν λόγῳ κώδικα είδαν το φως της δημοσιότητας τρία έγγραφα [Νισ. 10, 204-207], του 1859 (2 Αυγ., 10 Φεβρ., 21 Μαΐου, κατά σειρά έκδ.). Και τα τρία, από το τμήμα των διαθηκών. Στην έκδοση, τα δύο χαρακτηρίζονται λανθασμένα: *«Εγκλαβή» (Διαθήκη)*, και το τρίτο: «Βαπτιστίκιον». Και τα τρία, βέβαια, ανήκουν στην κατηγορία των διαθηκών. Για τα δύο από τα εκδοθέντα δεν μπόρεσα να κά-

μω την αντιβολή με το χειρόγραφο. Έτσι μού είναι αδύνατο να εκφέρω κρίση επί της μεταγραφής τους. Το τρίτο [ό.π., σ. 207, της 21.5.1859] το ήλεγξα και διεπίστωσα κάποια λαθάκια (πρβλ. § 11), τα οποία πάντως δεν αλλοιώνουν το συνολικό περιεχόμενο του εγγράφου.

Επέλεξα προς έκδοση δέκα αρχειακά τεκμήρια: πέντε πωλητήρια, τέσσερεις διαθήκες και μία πράξη υιοθεσίας (που έχει ενταχτεί στις διαθήκες). Τα παραθέτω κατά χρονολογική σειρά.

7 Α′

Πωλητήριο

Ο Γεώργιος Ιωάννη παπα-Χαζάκης πουλά στον Ιωάννη Αλαμάγκο ή Αλαμαγκάκη ένα χωράφι στα Λιόπυρα προς 1000 γρόσια

Μαντράκι
Σελ. 333. Ανέκδοτο 1857,
Νοεμβρίου 24

[Είναι το πρώτο πωλητήριο που καταχωρίζεται στον κώδικα. Στο επάνω μέρος τής σελ. γράφτηκε: *Ίσα απαράλλακτα πωλητηρίων εγγράφων*].

Διά του παρόντος ενυπογράφου δηλοποιώ ο υποφαινόμενος Γεώργιος Ιωάννου, ότι πωλώ προς τον Ιωάννην Αλαμάγκον, γαμβρόν μου[1], το εις τα Ηλιόπυρα[2] χωράφιόν μου, ως είναι και ευρίσκεται, μετά του καζαναρίου και στέρνας, διά γρόσια χίλια, αρθ. 1000[3], και του λοιπού το ειρημένον πράγμα μου θέλει ακούεσθαι ιδιοκτησία του ειρημένου αγοραστού μου αναφαίρετος, και παρά της θυγατρός μου Μαρίας[4] αναπόσπαστος.

Όθεν δίδω προς αυτόν το παρόν πωλητήριον έγγραφον δι' ένδειξιν και διηνεκή ασφάλειαν.

Εν Νισύρῳ την 24 9βρίου 1857.

Γεώργιος παπα-Χαζάκη υιός δίδω το παρόν εις τα χέρια του γαμβρού μου.

Χαζη-Νικόλαος Ιωάννου παρών

Ο Δήμαρχος διακο-Αντώνιος

Ν. Σακελλαρίδης, γραφεύς του παρόντος, ο νοτάριος.

Σ η μ ε ι ώ σ ε ι ς

1. Η Ασημίνα, κόρη του Ιωάννη Χαζάκη (ή παπα-Χαζάκη), αδελφή του Γεωργίου, είχε παντρευτεί τον Ιωάννη Αλαμάγκο: Κώδ. Προικοσ. Μανδρ. 1857-1894, σ. 158 εμπρός (υπό έκδ. αρ. 155). Τον Αλαμάγκο ή Αλαμαγκάκη, όπως τον ονομάζει, προσφωνεί επίσης γαμπρό ο πεθερός του Ιωάννης παπα-Χαζάκης, ο οποίος, την 1.2.1858, τού πουλά ένα χωράφι στα Κακόδιαβα: Κώδ. Διαθ. - Πωλητ. Μανδρ.

1858-1885, σ. 333 (είναι η δεύτερη πράξη που καταχωρίζεται αμέσως μετά το παρόν έγγρ.). Για την Ασημίνα βλ. και παρακάτω το 7 Γ′.

2. Λόγιος τύπος του τοπων. Λιόπυρα, τα (περιοχή Μαντρ.): Παπαχριστοδούλου 1969, 251· Κοντοβερός 1963, 147.

3. Το ποσό είναι αρκετά υψηλό· δεν είναι γνωστή η έκταση του χωραφιού· διαθέτει, βέβαια, καζαναριό και στέρνα, ενώ η έκφραση «ως είναι και ευρίσκεται» δηλώνει μάλλον ύπαρξη σ′ αυτό κάποιων αντικειμένων (γεωργικού εξοπλισμού). Η διαφορά είναι εντυπωσιακή, όταν διαπιστώνομε ότι το χωράφι στα Κακόδιαβα (βλ. σημ. 1) πουλιέται από τον πεθερό στον γαμπρό μόλις 100 γρόσια. Πάντως τα συμπεράσματα είναι επισφαλή, αφού οι επιμέρους εκτιμήσεις είναι ανέφικτες.

4. Η Μαρία, κόρη του Γεωργίου Ιωάν. παπα-Χαζάκη και της Ευφροσύνης (του) Γεωργίου, θα παντρευτεί τον Γεώργιο Ιωάν. παπα-Γιαννάκη· βλ. το προικοσύμφωνό τους στις 27.6.1865 [Κώδ. Προικοσ. Μανδρ. 1857-1894, σ. 74 εμπρός-πίσω· υπό έκδ. αρ. 67].

7 Β′

Πωλητήριο (ή παραχωρητήριο) υπό αίρεση

Ο προηγούμενος της Σπηλιανής αρχιμανδρίτης Νεόφυτος παραχωρεί ακίνητη περιουσία του προς την Ανθούσα παπα-Γεωργίου έναντι μελλοντικής οικιακής υπηρεσίας εκ μέρους της

Σελ. 333. Ανέκδοτο

Μαντράκι 1858, Μαρτίου 17

Διά του παρόντος ενυπογράφου δηλοποιώ ο υποφαινόμενος, ότι την[1] πρό τινος καιρού εκτελουμένην από την ανεψιάν μου Ανθούσαν παπα-Γεωργίου προς εμέ περιποίησιν δίδω προς αυτήν την ανεψιάν μου το εις τον Άγιον Γεώργιον[2] χωραφάκιον, βαπτιστίκιόν μου, και την εις το Λακκίον αγοραστήν μου σκαλουσκιάν, άνωθεν του Νικολάου Μουλλού[3] μέχρι του δρόμου, υποσχομένην να με παρασταθή και περιποιείται εν όσῳ ζω.

Αν όμως, παραβαίνουσα την υπόσχεσίν της , με παραμελήσῃ, θέλω έχειν το δικαίωμα να αφαιρώ παρ' αυτής τα διαληφθέντα δύο μέρη χωραφίων, και να τα δίδω εις τον όστις[4] ήθελε μέ περιποιηθήν, μέχρι της αποβιώσεώς μου.

Τούτου ένεκα δίδω προς αυτήν το παρόν δι' ένδειξιν και διηνεκή ασφάλειαν.

Εν Νισύρῳ την 17 Μαρτίου 1858.

Ο θείος της, προηγούμενος της Σπηλιανής, Αρ(χιμανδρίτης) Νφ. [= Νεόφυτος][5] δίδω το παρόν προς αυτήν.

Ν. Σακελλαρίδης, γραφεύς του παρόντος, ο νοτάριος.

Σ η μ ε ι ώ σ ε ι ς

1. Ότι την· διάβαζε: *ότι διά την.*

2. Δεκατρία τοπωνύμια 'Αις Γιώργης ακούγονται στην περιφέρεια Μαντρακιού, έξω από τον δομημένο χώρο (Κοντοβερός 1963, 141).

3. Εννοεί ιδιοκτησία του Νικολ. Μουλλού.

4. Εις τον όστις· διάβαζε: *εις όντινα.*

5. Νομίζω ότι μπορεί να ταυτιστεί με τον Νεόφυτο, που ο Ρόδου Αγάπιος διόρισε, την 26.3.1821, ηγούμενο της Σπηλιανής· βλ. το διοριστήριο: Ν. Σακελλαρίδης 1978, 150· επανέκδοση του εγγράφου: Βολανάκης 2007, 106-107 (αγνοεί την προγενέστερη έκδοση). Σε έγγραφα των ετών 1828, 1829, 1831, 1832, 1835, ο ηγούμενος Νεόφυτος αναφέρεται ως σύγκελλος και επίτροπος του Αγίου Ρόδου: Βολανάκης 2007, 114, 116, 120, 122, 129, 132. Ίσως είναι το ίδιο πρόσωπο με τον Νεόφυτο, «του παπα-Αντωνίου», που οι Νισύριοι «αποκατέστησαν καθηγούμενον» στη Σπηλιανή, με λαϊκή απόφαση, την 24.6.1837: Ν. Σακελλαρίδης 1978, 149-150. Μεσολάβησε διάστημα απομάκρυνσης τού Νεόφυτου από τη θέση του; Μήπως ο Νεόφυτος του 1837 είναι διαφορετικός; Ο Κέντρης 1970, 44, μνημονεύει επιπλέον τον Νεόφυτο Ζαμπέτογλου ως ηγούμενο της Σπηλιανής, για το διάστημα 1835-1844. 0 Ν. Σακελλαρίδης 1978, 147, αφήνει να εννοηθεί ότι πρόκειται για το ίδιο πρόσωπο, από το 1821 έως το 1856, οπότε ανέλαβε ηγούμενος ο Μακάριος. Μάλλον έχει δίκιο ο Σακελλαρίδης. Ο αρχιμανδρίτης Νεόφυτος σε έγγραφα τού 1858-1859 αναφέρεται μόνο ως επίτροπος του Αγ. Ρόδου (Μ. Λογοθέτης 1987, 206-207)· με την ίδια ιδιότητα υπογράφει και τα προικοσύμφωνα της 26.3.1858 (όπου όμως και ο ηγούμενος της Σπηλιανής Μακάριος «βεβαιοί»), της 26.10.1861, της 10.2.1862 και της 23.10.1863 (ως «προηγούμενος» - τελευταία μνεία): Κώδ. Προικοσ. Μανδρ. 1857-1894, σ. 15 τρις εμπρός, 41-42, 50, 59-60 [αντίστοιχα- υπό έκδοση αρ. 7, 31, 41, 49]. Το συμπέρασμα είναι ότι ο Νεόφυτος συνυπήρξε με τον Μακάριο στη Σπηλιανή από το 1856 έως το 1863 τουλάχιστο.

7 Γ′

Πωλητήριο

Η χαζη-Καλή του ποτέ Μιχαλάκη Αγαθοπολίτη πουλά στον Ιάκωβο διακο-Αντωνίου ακίνητα και κινητά περιουσιακά της στοιχεία αξίας 2.660 γρ.

Μαντράκι
1858,
Σεπτεμβρίου 15

Σελ. 335. Ανέκδοτο

Η και υποφαινομένη χαζη-Καλή, θυγάτηρ του ποτέ Μιχαλάκη Αγαθοπολίτου[1], δηλοποιώ διά του παρόντος μου, ότι σήμερον οικεία μου βουλή και θελήσει πωλώ προς τον κύριον Ιάκωβον διάκου Αντωνίου, εξάδελφόν μου, τα ενταύθα εις Νίσυρον σωζόμενα μητρικά μου πράγματα, εκ μεν των ακινήτων: τον εις τον Σταυρόν[2] οσπητότοπόν μου, ως είναι και ευρίσκεται· την εις τα Κανάφια ταύλαν· την εις τα Ομμάτια

σκαλουσκιάν· το εις την Λουμπουνιάν χωράφιον, και την εις την Λίμνην σποργιάν[3]. Εκ δε των κινητών, όσα παρέλαβεν από το οσπήτιόν μου προλαβόντος[4] παρά της Καλής Λεβρόνταινας[5], εις την οποίαν τα αφήκα, όταν ανεχώρησα εις Αλικαρνασόν.

Τα ενδιαληφθέντα ακίνητα και κινητά πράγματά μου τα πωλώ, λέγω, προς τον ειρημένον εξάδελφόν μου διά γρόσια χιλιάδας δύο εξακόσια εξήκοντα, αρθ. 2.660, και του λοιπού, ως λαβούσα εις μετρητά την ρηθείσαν ποσότητα, τα ενδιαληφθέντα πράγματα λογίζονται κτήματά του αναφαίρετα και παρ' ουδενός των μελλόντων κληρονόμων μου αναπόσπαστα.

Όθεν δίδω το παρόν προς τον Ιάκωβον, εξάδελφόν μου, και υπογραφομένη παρά του συζύγου μου Δημητρίου Αράπη, ως αγράμματος εγώ.

Εν Νισύρῳ την 15 7βρίου 1858.

Χαζη-Καλή Μιχαλάκη επώλησα· Δημήτριος Αράπης, ο σύζυγός της.

Ο Δήμαρχος Γεώργιος Φασουλαρής[6]

Δημήτριος Ιωάννου παρών

Ο της Κοινότητος Γραμματεύς Κ.[ωνσταντίνος] Μουλλός παρών.

Ν. Σακελλαρίδης, γραφεύς του παρόντος, ο νοτάριος.

Σ η μ ε ι ώ σ ε ι ς

1. Καταγόμενος ίσως από την Αγαθούπολη της Ανατολικής Θράκης, ο Μιχαλάκης έφτασε στη Νίσυρο αρχές 19ου αι., και του άρεσε ο τόπος, «δια να μένω και εγώ ραγιάς του» [!], όπως γράφει ο ίδιος την 6.9.1807, όταν ζητά να νυμφευτεί Νισυριά, αν και ήδη παντρεμένος στη Νάξο [«εις την Αξιάν»]. Βλ. την αίτησή του στο ΑΣπ, 59 [μεταγραφή τού εγγρ. στου Βολανάκη 2005, 276-277, με ακατανόητα λάθη· πρβλ. εδώ § 11 αρ. 39, 39α′]. Εγκαταστάθηκε, λοιπόν, στη Νίσυρο και έκαμε οικογένεια. Στο κτηματολόγιο τού 1828 αναφέρεται, ότι ο Μ. Αγαθοπολίτης είχε στο όνομά του έξι αγροτεμάχια (Μ. Λογοθέτης 1987, 344). Πιθανώς ανάμεσα σ' αυτά περιλαμβάνονταν οι τέσσερεις πιο κάτω μνημονευόμενες γεωργικές εκτάσεις, τις οποίες ξεπούλησε η κόρη του Καλή.

2. Το οικόπεδο στον Σταυρό πρέπει να βρισκόταν στον δομημένο χώρο του Μαντρακιού (βλ. Κοντοβερός 1963, 140: Σταυρός στον Τρούλλο).

3. *Σποριά ή σποργιά* στη Νίσυρο ήταν το κατάλληλο για σπορά χωράφι: Παπαχριστοδούλου 1969, 246· Γ. Σακελλαρίδης 1982, 196· Καραναστάσης 1987, 156. Τα τέσσερα χωράφια στα: Κανάφια, Λίμνη (ή Λίμνες), Λουμπουνιά και Ομμάτια (λόγιος τύπος του Μμάτια) ειναι γνωστά και βρίσκονται στην περιφέρεια του Μαντρακιού.

4. *Προλαβόντως:* λίγο πριν.

5. Άγνωστο στη Νίσυρο μητρωνυμικό από ανδρωνυμικό κάπως παραλλαγμένο [προφανώς Λαυρέντης> Λαυρένταινα].

6. Τον βρίσκω επίσης δήμαρχο Μαντρακιού τον Νοέμβριο 1858 (βλ. 7 Δ′) και τον Ιανουάριο 1859 (βλ. *Νισύρου Προικοσύμφωνα*, υπό έκδ. αρ. 15). Υπενθυμίζω ότι οι

μουχτάρηδες είχαν ενιαύσια θητεία, από Μάρτιο σε Μάρτιο [πρβλ. Μ. Λογοθέτης 1981, 238· Παπαστάθης, 66].

7 Δ′

Πωλητήριο

Ο Δήμος Μαντρακιού πουλά προς 200 γρόσια μικρό οικόπεδο, για εργαστήριο, στον Ιωάννη (ή μαστρο-Ιωάννη) Κωνσταντίνου Μαντράκι

Σελ. 336. Ανέκδοτο

1858, Νοεμβρίου 24

Η Δημαρχία Νισύρου, κώμης Μανδρακίου, μετά των αυτοίς [=αυτής] προκρίτων, δηλοποιεί διά του παρόντος αυτής ενυπογράφου, ότι σήμερον πωλεί προς τον κύριον Μαστροϊωάννην Κωνσταντίνου έν μέρος γης διά εργαστήριον, πλησίον του Αντωνίου Καραβάκη και Μιχαήλ Μελίνη, κατέχουσαν [διάβαζε: *κατέχον*] δώδεκα, αρθ. 12, ποδών μήκος, από δυσμών προς ανατολάς, και δέκα, αρθ. 10, ποδών πλάτος[1], από άρκτον προς μεσημβρίαν, διά γρόσια διακόσια, αρθ. 200[2]· και του λοιπού το ειρημένον μέρος γης θέλει ακούεσθαι ιδιοκτησία του διαληφθέντος Ιωάννου αναφαίρετος και παρ' ουδενός των παρακειμένων και ενδιαληφθέντων ιδιοκτητών (ως μη βλάπτον την εισαγωεξαγωγήν αυτών) ανενόχλητος.

Διό δίδοται το παρόν πωλιτήριον έγγραφον προς τον ειρημένον δι' ένδειξιν και διηνεκή ασφάλειαν.

Μανδρ. Νισύρου την 24 9βρίου 1858.

Ο Δήμαρχος Γ. Φασουλαρής — Παύλος Γεωργίου παρών

Κώνστας Γεωργίου παρών — Νικόλαος Πετουβής παρών

Γεώργιος χαζη-Μιχαήλ παρών — Εμμανουήλ χαζη-Ιωάννου παρών

Ο Γραμματεύς της Κοινότητος Κ. Μουλλός.

Ν. Σακελλαρίδης, γραφεύς του παρόντος, ο νοτάριος.

Σ η μ ε ι ώ σ ε ι ς

1. Το *πόδι ή πους ή ποδάρι ή πατούσα* ήταν ευρύτατα χρησιμοποιούμενο μέτρο μήκους (Πετρόπουλος, 60)· κατά τη βυζαντινή παράδοση, το πόδι αντιστοιχούσε σε 31.23 εκατ. (Schilbach, 20), ή, στα νεότερα χρόνια, σε 32.37 εκατ. [*πους Κωνσταντινουπόλεως*: Μαλτέζος, 12]. Με βάση τον πρώτο αριθμό, τα 12 πόδια μήκος ήταν 3.75 μέτρα, και το πλάτος 10 πόδια=3.12 μέτρα. Επομένως όλο το πωλούμενο οικόπεδο εκάλυπτε μόλις 11.70 τ. μ. (μήκος 3.75 μ. x πλ. 3.12 μ.). Δεν αναφέρεται τι είδος εργαστήριο θα φιλοξενούσε ο μικρός εκείνος χώρος.

2. Η αξία αυτή του οικοπέδου μέσα στον οικισμό μπορεί να γίνει κάπως αντιλη-

πτή, αν σκεφτεί κανείς ότι ένας *παμουχάς ή καμουχάς* [γυναικείο μεταξωτό, κεντητό, φόρεμα, συνήθως κόκκινο] στη Νίσυρο κόστιζε επίσης 200 γρόσια [!] ή η κατασκευή ενός ρακοκάζανου στοίχιζε 500 γρ. Βλ. Κώδ. Προικοσ. Μανδρ. 1857-1894, σ. 30 εμπρός-πίσω, 31 εμπρός: προικοσ. 18.11.1859 (υπό έκδ. αρ. 21). Πρβλ. και 7 Στ' (1859), όπου ένα σπίτι σε ενορία του Μαντρακιού πουλήθηκε προς 1400 γρόσια.

7 Ε'

Διαθήκη του παπα-Νικολάου Οικονόμου

Μαντράκι
1859,
Ιουλίου 15

Σελ. 13, 14. Ανέκδοτο

Ο και ιδιοχείρως υποφαινόμενος παπα-Νικόλαος Οικονόμος, επειδή σήμερον αναχωρώ εις Κωνσταντινούπολιν διά κατεπηγούσας ανάγκας μου, και φοβούμενος μη με καταλάβῃ αίφνης ο θάνατος αδιάθετον[1], και επιθυμών, εν όσῳ έχω υγιή νουν, να διατάξω εγκαίρως τα μετά την αποβίωσίν μου περί της εγκαταληφθείσης περιουσίας μου, διορίζω τα εφεξής.

Να λάβῃ ο υιός μου Δημήτριος το εις τα Δαπύρια αμπέλιον· την εις την Βαργιάραχην[2] πλαγιάν· το εις την Καρδιάν ήμισυ χωράφιον· αφ' ού μεροισθῇ δικαίως, να λάβῃ όποιον μέρος θελήσει· τον εις το Κάστρον κελλαρότοπον, άνωθεν της Βουβής[3]· το ρακοκάζανον νέτον[4]· τραπέζιον μπακιρένιον· έν λιενόμπρικον[5]· τα ιερατικά φορέματά μου και λοιπά· μίαν καναβέταν[6].

Να λάβῃ ο υιός μου Νικήτας το εις τα Ροδάφνια Άργους χωράφιον.

Να λάβῃ ο υιός μου Ιωάννης το εις την Καρδιάν ήμισυ χωράφιον.

Να λάβῃ ο υιός μου Γεώργιος την εις τον Ανεμοφάν πλαγιάν.

Να λάβῃ η θυγάτηρ μου Ασιμήνα το εις το Άργος χωράφιον Γράστρας[7], μετά της αποστροφής· το εις το Παλαιόκαστρον χωράφιον· το εις τους Πορούς χωράφιον· τα εις την Γωνιάν Λακκίου δύο μέρη· την εις την Σαλαμαντούραν πλαγιάν· την εις τα Καψάλια αποστροφήν με την περιοχήν της· το εις τον Τρούλλον οσπήτιον· τον κήπον· || [14] το εις το Κάστρον κελλάριον· έν ζεύγος αργυρόχρυσες βέργες με κουμπία· έν ζεύγος σκολαρίκια.

Το μέλλον τεκτησόμενον τέκνον μου, αν μεν ήναι θηλυκόν[8], να λάβῃ το εις τα Στενά χωράφιον, αν δε αρσενικόν, το εις το Σκαλί χωράφιον[9]· το δε μένον μέρος να λάβῃ η Ασιμήνα[10].

Ταύτα πάντα διέταξα εν τῃ παρούσῃ διαθήκῃ μου, σώας έχων τας φρένας, εκτελεστήν της οποίας αφίνω τον πρωτότοκον υιόν μου Δημήτριον, τον οποίον εξορκίζω, εν ονόματι του Θεού, όπως εκτελέσῃ ακριβώς και πιστώς τα παρ' εμού ενταύθα διαταττόμενα.

Εν Νισύρῳ την 15 Ιουλίου 1859.
Ο πατήρ σας παπα-Νικόλαος Οικονόμος.
Ο του Αγίου Ρόδου Επίτροπος Αρ(χιμανδρίτης) Νφ. [= Νεόφυτος].
Ν. Σακελλαρίδης, γραφεύς της παρούσης, ο νοτάριος.

Σ η μ ε ι ώ σ ε ι ς

1. Ο παπα-Νικόλαος Οικονόμος επέστρεψε σώος και υγιής στη Νίσυρο από το ταξίδι στην Κωνσταντινούπολη. Και αυτός και η πολυμελής οικογένειά του εμφανίζονται σε γνωστά μου έγγραφα από το 1858 έως και το 1884. Γυναίκα του ήταν η Καλή Σακελλίου του χαζη-παπα-Νικήτα. Πάντρεψαν την κόρη τους Μαρία το 1858 με τον Ιάκωβο χαζη-παπα-Ιακώβου του χαζη-Δημητρίου: Κώδ. Προικοσ. Μανδρ. 1857-1894, σ. 17 εμπρός-πίσω, 18 εμπρός (προικοσ. της 5.10.1858, υπό έκδ. αρ. 9). Ο (πρωτο)γιός τους Δημήτριος θα πάρει γυναίκα την Ειρήνη Εμμαν. Καλλέργη (προικοσ. της 23.10.1869: στον ίδιο Κώδ. , σ. 109 πίσω-110 εμπρός, υπό έκδ. αρ. 103). Επίσης, ο γιος τους Ιωάννης θα νυμφευτεί την Ειρήνη Νικολ. Φασουλαράκη (προικοσ. της 25. 1. 1879: στον ίδιο Κώδ., σ. 181 πίσω, 182 εμπρός-πίσω, υπό έκδ. αρ. 178). Η τελευταία [;] τους κόρη, η Άννα, παντρεύτηκε τον Εμμανουήλ Ιωάν. Καμπανή (προικοσ. της 20.1.1884: στον ίδιο Κώδ., σ. 246 εμπρός, 247 πίσω, υπό έκδ. αρ. 237). Από τις μαρτυρίες αυτές προκύπτει ότι τα παιδιά της οικογένειας ήταν τέσσερα αγόρια, οι Δημήτριος, Νικήτας, Ιωάννης, Γεώργιος, και τρία κορίτσια: η Μαρία που δεν αναφέρεται στην παρούσα διαθήκη, η Ασημίνα και η Άννα – προφανώς το «τεκτησόμενον τέκνον», όπως έγραφε ο παπα-Νικόλαος το 1859. Έχομε δηλ. τη συνήθη πολύτεκνη οικογένεια της Νισύρου.

2. Η *Βαργιάραχη* (ή *Βαριάραχη*) είναι τοπωνύμιο που δεν έχει καταγραφεί στις γνωστές μελέτες των Κοντοβερού και Παπαχριστοδούλου.

3. *Βουβή ή Βουή*: η άκρη του βράχου, όπου η Μ. της Σπηλιανής (προς την Τάβλα του Γιαλού), επί του ιπποτικού Κάστρου: Παπαχριστοδούλου 1969, 248· Κοντοβερός 1963, 137.

4. Εννοεί τη συσκευή για την απόσταξη της ρακής (βλ. 4 Γ′), χωρίς δύο εξαρτήματα: τον «αετό» και τον «λουλλά» [προφορική διαβεβαίωση από συμπατριώτη Νισύριο· δεν μπόρεσα να τη διασταυρώσω από αλλού].

5. Λιενόμπρικον <τουρκο-περσ. leğen (leken) - ibrik: σκεύος για νίψιμο των χεριών· αποτελούνταν από το λεγένι: τον νιπτήρα ή λεκάνη για το ακάθαρτο νερό, το *καφάσι*: διάτρητο έλασμα που έκλεινε το άνοιγμα της λεκάνης, και το (ι)μπρίκ: κανάτα με λαβή και καμπυλόσχημο στόμιο· πρβλ. *Καλαματιανά προικοσύμφωνα*, 308 σημ. 20.

6. *Καναβέτα:* επιμήκης κασέλα με ξυλόγλυπτο διάκοσμο στη μπροστινή όψη (Π).

7. Διάβαζε: *Γλάστρα* (στο Άργος)· το τοπωνύμιο δίνει το όνομα και στο χωράφι.

8. Μπορεί να ταυτιστεί με την κόρη του Άννα (βλ. σημ. 1).

9. Δεν είναι και λίγα τα ακίνητα του παπα-Νικόλα, αυτά τουλάχιστο που αναφέρει στη διαθήκη του. Συμποσούνται σε 19, που εξειδικεύονται ως εξής: ένα σπίτι, επτά χωράφια, τρεις πλαγιές, δύο τεμάχια γης (κομμάτια), ένα αμπέλι, δύο αποστροφές, ένας κήπος, ένας κελλαρότοπος και ένα κελλάρι. Αυτά βρίσκονταν στις ακόλουθες, γνωστές ήδη (εκτός της Βαργιάραχης), τοποθεσίες του Μαντρακιού (αλφαβητικά): Ανεμοφάς, Βουή, Γλάστρα Άργους, Γωνιά Λακκίου, Δαπύρια (ή Δαπύργια), Καρδιά, Κάστρο, Καψάλια, Παλαιόκαστρο, Πωροί, Ροδάφνια Άργους, Σαλαμαντούρα, Σκαλί, Στενά, Τρούλλος.

10. Θα έπαιρνε δηλ. ένα χωράφι, ή στα Στενά ή στο Σκαλί. Εντύπωση μού προκαλεί ότι ο διαθέτης δεν μνημονεύει τη γυναίκα του, ούτε και τής αφήνει κάτι. Φυσικά δεν έχει πεθάνει η παπαδιά Καλή (βλ. σημ. 1). Σε άλλες διαθήκες (π. χ. 3 Γ′, 7 Θ′) αναφέρεται και η σύζυγος τού διαθέτη κάτι να κληρονομεί.

7 Στ′

Πωλητήριο

Ο Νικόλαος Φωτιάδης πουλά, προς 1400 γρόσια, στον Νικόλαο Αποστολίδη το ιδιόκτητο σπίτι του στην ενορία τού Αγ. Θεολόγου Μαντράκι

Σελ. 337. Ανέκδοτο

1859, Ιουλίου 18

Σήμερον την 18 Ιουλίου 1859, εγώ ο υποφαινόμενος Νικόλαος Φωτιάδης[1] επώλησα προς τον κύριον Νικόλαον Αποστολίδην[2] την ιδιόκτητον οικίαν μου, κειμένην εις την ενορίαν τού Αγίου Θεολόγου[3] της κώμης ταύτης, έχουσαν προς άρκτον την οικίαν τού Νικολάου Μαγούλη, και προς ανατολάς και νότον την του Γεωργίου χαζη-παπα-Ιωάννου, και προς δυσμάς την οικίαν τού Λαζάρου Κοντοβερού και παπα-Νικολάου Ζαπέτη.

Την οικίαν ταύτην επώλησα προς τον ειρημένον διά γρόσια χίλια τετρακόσια, αρθ. 1400[4], τα οποία έλαβον σώα και ανελλειπή.

Όθεν παραδίδω σήμερον το κτήμα τούτο εις τον αγοραστήν μου, ελεύθερον πάσης υποθήκης και χρέους, παραιτούμενος εγώ και οι κληρονόμοι μου παντός επ' αυτού δικαιώματος, και κηρύττω από την σήμερον τέλειον και ανενόχλητον ιδιοκτήτην τον ειρημένον Νικόλαον Αποστολίδην.

Προς ένδειξιν δε συνετάχθη το παρόν πωλιτήριον και, υπογραφέν παρ' εμού, δίδοται εις χείρας του κυρίου Νικολάου Αποστολίδου, εις διηνεκή ασφάλειαν.

Εν Μανδρακίῳ Νισύρου.

Νικόλαος Φωτιάδης επώλησα το ειρημένον οσπήτιον.

Ο Δήμαρχος Μ. Φωτιάδης[5]

Νικόλαος Φασουλής [διάβαζε: *Φασουλαρής*][6]

Κώνστας Γεωργίου

Μ. Παρθενιάδης

Ν. Σακελλαρίδης, γραφεύς του παρόντος, ο νοτάριος.

Σημειώσεις

1. 0 Νικόλαος Γεωργίου Φωτιάδης είναι γνωστός από τον γάμο του με την Παναγιωτού Νικολ. Φασουλαρή: Κώδ. Προικοσ. Μανδρ. 1857-1894, σ. 53-54 εμπρός, προικοσ. της 14.9.1862, υπό έκδ. αρ. 43.

2. Βλ. τα βιογραφικά του στην § 2 τής παρούσας μελέτης.

3. Εννοεί, βέβαια, τον Άι Θεολό στο Λαγκάδι, την παλαιότερη συνοικία του Μαντρακιού, όπου και τα σπίτια των διακεκριμένων Νισυρίων: Χαρτοφύλης 1990, 246-255· Κοντοβερός 1963, 136, 142.

4. Πρβλ. για τιμές ακινήτων, την εποχή αυτή, στο Μαντράκι, τα έγγρ. 7 Α′, 7 Δ′ . Να προσθέσω ακόμη, για λόγους συγκριτικούς, ότι χρειάστηκαν 1.200 γρόσια για χτίσιμο σπιτιού στην ενορία του Αγ. Ιωάννη (Μαντράκι): Κώδ. Προικοσ. Μανδρ. 1857-1894, σ. 206 πίσω, 207 εμπρός (προικοσ. της 13.4.1881, υπό έκδ. αρ. 203).

5. Μιχαήλ Φωτιάδης, δήμαρχος Μαντρακιού και το 1863 (βλ. 7 Ι′)· γυναίκα του, η Μαρία Ιωάν. Σακελλίου: Κώδ. Προικοσ. Μανδρ. 1857-1894, σ. 93 πίσω, 94 εμπρός (προικοσ. της 8.11.1867, υπό έκδ. αρ. 86).

6. Δεν είναι άγνωστος· ο Νικόλαος παπα-Κωνσταντίνου Φασουλαρής πουλά (στις 13.6.1859) ένα χωράφι στη θέση Πάγκαινα (ή Πάγκοινα) προς 850 γρόσια. Παιδιά του, οι Κωνσταντίνος και Δημήτριος· αδελφός του, ο Δημήτριος: Κώδ. Διαθ.-Πωλητ. Μανδρ. 1858-1885, σ. 336-337.

7 Ζ′

Ψυχικό ή βαπτιστίκιο: δωρεά ακινήτων από τη νουννά Αικατερίνα Εμμ. Παρθένη στη βαφτιστικιά της Ειρ. Ι. Φασουλαρή

Σελ. 15. Ανέκδοτο

Μαντράκι 1859, Δεκεμβρίου 12

Διά του παρόντος ενυπογράφου δηλοποιώ η υποφαινομένη Αικατερίνα Εμμανουήλ Παρθένη[1], ότι το από 28 παρελθόντος Ιουλίου 1859 βαπτιστικόν έγγραφον[2], το οποίον διέταξα να γίνῃ προς την βαπτιστικήν μου Ειρήνην Ιωάννου Φασουλαρή[3], απόντος του υιού μου Ιωάννου τότε εις Κωνσταντινούπολιν, το ακυρώ σήμερον, και, μετά των εις το μέρος ονομαζόμενον Στενόν δύο κομματίων [ά] διέταξα εις εκείνο, δίδω προς αυτήν την βαπτιστικήν μου Ειρήνην Ιωάννου, διά ψυχικήν μου σωτηρίαν, και τας κάτωθεν αυτών των δύο κομματίων τρεις ταύλας διά βαπτιστίκιον, με την συγκατάθεσιν του υιού μου Ιωάννου.

Όθεν ολόκληρον το περί ού ο λόγος εις το αυτό μέρος χωράφιον[4] θέλει οικειοποιηθήν του λοιπού[5] η βαπτιστική μου Ειρήνη Ιωάννου, ως κτήμα της παντοτινόν και αναφαίρετον, και παρ' ουδενός των τέκνων μου αναπόσπαστον.

Διό δίδω προς αυτήν την βαπτιστικήν μου το παρόν δι' ένδειξιν και διηνεκή ασφάλειαν.

Εν Νισύρῳ την 12 10βρίου 1859.

Αικατερίνα Εμμανουήλ Παρθένη δίδω το παρόν προς την βαπτιστικήν μου, υπογραφομένη παρά του υιού μου Ιωάννου.

Ο του Αγίου Ρόδου επίτρος [=Επίτροπος] Αρ(χιμανδρίτης) Νφ. [= Νεόφυτος].

Ν. Σακελλαρίδης, γραφεύς του παρόντος, ο νοτάριος.

Σημειώσεις

1. Μου είναι γνωστή από το προικοσύμφωνο που υπέγραψε την 18.1.1862 για την κόρη της Άννα: Κώδ. Προικοσ. Μανδρ. 1857-1894, σ. 50 πίσω, 51 εμπρός (υπό έκδ. αρ. 40).

2. Υπάρχει πράγματι στον Κώδ. Διαθ. - Πωλητ. Μανδρ. 1858-1885, σ. 14. Το μεταγράφω για ευκολότερη χρήση και σύγκριση:

Διά του παρόντος ενυπογράφου δηλοποιώ η υποφαινομένη Αικατερίνα Εμμανουήλ Παρθένη, ότι διά ψυχικήν μου σωτηρίαν δίδω προς την βαπτιστικήν μου Ειρήνην Ιωάννου Φασουλαρή τα εις το Στενόν επάνω δύο κομμάτιά μου, κείμενα κάτωθεν του Αντωνίου Πλήθου, ως βαπτιστίκιον, τα οποία του λοιπού θέλει οικειοποιηθήν ως κτήμα της αναφαίρετον, και παρ' ουδενός των τέκνων μου αναπόσπαστον.

Δίδω όθεν προς την ρηθείσαν Ειρήνην το παρόν δι' ένδειξιν και διηνεκή ασφάλειαν.

Εν Νισύρῳ την 28 Ιουλίου 1859.

Αικατερίνα Εμμανουήλ Παρθένη.

Ν. Σακελλαρίδης, γραφεύς του παρόντος, ο νοτάριος.

3. Πατέρας της, ο Ιωάννης παπα-Κωνσταντ. Φασουλαρής, και μητέρα της, η Άννα Ιωάν. Κώτη· αδέλφια της, οι: Καλή, Μαρία, Νικόλαος, Κωνσταντίνος: Κώδ. Προικοσ. Μανδρ. 1857-1894, σ. 142-143 (υπό έκδ. αρ. 137), σ. 187 πίσω - 188 εμπρός (υπό έκδ. αρ. 184).

4. Επισημαίνω το ευρύ περιεχόμενο της λέξης *χωράφι*, το οποίο απαρτίζεται (εδώ τουλάχιστο) από δύο κομμάτια και τρεις τάβλες.

5. Πρόκειται για παραχώρηση άμεσης, πλήρους νομής, κατοχής και κυριότητας του ακινήτου. Δεν τίθεται δηλ. ο όρος να αναγνωριστεί η κυριότητα μετά τον θάνατο του δωρητή, όπως παρατηρείται σε άλλα βαπτιστίκια [πρβλ. σχετικό κείμενο στου Μ. Λογοθέτη 1987, 206].

7 Η′

Διαθήκη του Αντωνίου Γεωργ. Γαλουζή

Σελ. 15, 16. Ανέκδοτο

Μαντράκι
1860,
Ιανουαρίου 30

Ο διά του υιού μου Γεωργίου υποφαινόμενος Αντώνιος Γεωργίου Γαλουζή[1], επειδή σήμερον αισθάνομαι προσεγκείζον το της ζωής μου τέλος, προς αποφυγήν διενέξεων και σκανδάλων, τα οποία δύνανται να συμβώσι μετά τον θάνατόν μου, διορίζω || [16] τα εφεξής.

Δίδω προς την θυγατέρα μου Ειρήνην το εις τα Ροδάφνια Άργους

χωράφιον· το εις τον Καταβρόν χωράφιον· το εις τα Φρουνιά χωράφιον· ένα πάγκον· έν αγγείον φθαρμένον· έν τεζεράκιον· έν τυγάνιον.

Δίδω προς την θυγατέρα μου Καλήν το εις το Καψομάνδριον χωράφιον· τα εις τους Λάκκους κομμάτια, πλησίον του κοινού πηγαδίου.

Δίδω προς την θυγατέρα μου Ευφροσύνην το εις του Καρπάθιου το Σκαλί χωράφιον, ως ευρίσκεται· τα εις τους Λάκκους κομμάτια· το εις το Μολύβιον οσπήτιον· πάγκον ένα· τεζεράκιον έν· τυγάνιον έν· και το εις το Λακκίον επάνω επάνω γλίσμα[2]· έν σεντουκάκιον.

Δίδω προσέτι της θυγατρός μου Ειρήνης το εις την Αγίαν Μαρίναν χωράφιον, και έν σεντούκιον.

Δίδω προς τον έγκονά μου Αντώνιον, υιόν της θυγατρός μου Ασημίνας, το εις την Κοφθάκαν χωράφιον.

Δίδω και προς τον υιόν μου Γεώργιον τον εις την Καθολικήν οσπητότοπον.

Πάντα ταύτα διέταξα εν τῃ παρούσῃ διαθήκῃ μου, σώας έχων τας φρένας, εκτελεστήν της οποίας αφίνω τον υιόν μου Γεώργιον, τον οποίον εξορκίζω, εν ονόματι του Θεού, όπως εκτελέσῃ ακριβώς και πιστώς τα παρ᾽ εμού ενταύθα διαταττόμενα.

Ταύτην, λοιπόν, την γνησίαν και νόμιμον διαθήκην μου ασφαλή και βεβαίαν είναι βούλομαι επί παντός δικαστηρίου και πάσης εξουσίας.

Εν Νισύρῳ την 30 Ιανουαρίου 1860.

Δίδω προς τοις άλλοις προς τας θυγατέρας μου Ειρήνην και Ευφροσύνην τον εις τους Μύλους[3] κήπον, τον οποίον θέλουν εργάζεσθαι και καρπούσθαι εξίσου. Δίδω προς αυτάς και ανά μίαν σκάφην ζυμωτού εις εκάστην.

Αντώνιος Γαλουζής διέταξα τα άνωθεν με την ευχήν μου, και υπογράφομαι διά του υιού μου Γεωργίου.

Νικόλαος διάκου Παναγιώτου παρών.

Ανδρέας Γεωργίου παρών διά του Νικολάου παπα-Εμμανουήλ.

Ο του Αγίου Ρόδου Επίτροπος Αρ(χιμανδρίτης) Νφ. [= Νεόφυτος].

Ν. Σακελλαρίδης, γραφεύς ταύτης, ο νοτάριος.

Σημειώσεις

1. Το επώνυμο παραπέμπει σε καλυμνιακή καταγωγή. Ετυμολογείται από τη λέξη γαλιοντζής ή καλιοντζής <τουρκ. kalyoncu: ναύτης, ναυτικός. Στη Νίσυρο συναντούμε τον Νεόφυτο Γαλουζή, ηγούμενο της Σπηλιανής [1811; - 1820]: Καρπάθιος 1924, 4 αρ. 8 [1811, Ιαν. 8: ηγούμενος Νεόφ. Γαλουζής, σε εξοφλητικό «επί διαλύσει αρραβώνος»]· Κέντρης 1970, 32· Ν. Σακελλαρίδης 1978, 139, 146-147. Το κτηματο-

λόγιο του Μαντρακιού (1828) μαρτυρεί τους ταυτόσημους τύπους: Γαλιοντζής και Γαλουζής (Μ. Λογοθέτης 1987, 345). Εδώ διακρίνω τον διακο-Αντώνη Γαλιοντζή ή Γαλουζή, που μπορεί να ταυτιστεί με το πρόσωπο του διαθέτη μας. Στα παιδιά του (Γεώργιο, Ειρήνη, Καλή, Ευφροσύνη, Ασημίνα), που αναφέρει στην παρούσα διαθήκη, ας προστεθεί και η Άννα (άντρας της, ο Χριστοφής Νικολ. Κώστας): Κώδ. Προικοσ. Μανδρ. 1857-1894, σ. 121 (υπό έκδ. αρ. 115), σ. 338 (υπό έκδ. αρ. 298). Ο γιος του Γεώργιος είχε νυμφευτεί την Καλή του Ανδρέα, το 1859: ίδιος Κώδ., σ. 26 πίσω, 27 εμπρός: προικοσ. της 23.10.1859 (υπό έκδ. αρ. 17).

2. *Γλύσμα*, το (πληθ. τα *γλύσματα*): το εκχερσωμένο-ανασκαμμένο και νεοκαλλιεργημένο χωράφι· από το ρ. *γλύφω* = σκάβω, σκαλίζω: Παπαδόπουλος 1909, 85 (για αμπέλι)· Γ. Καζαβής 1940, 183· Παπαχριστοδούλου 1969, 248 (όπου και τοπων. *Γλύσματα* στο Μαντράκι). Πρβλ. την έκφραση «τάβλα γλυσμένη», ή «έγλυσα τ' Άργος» (Νισ. 7, 108, 112, 114), ή «το χωράφι εγλύστηκε» (Νισ. 8, 182, 187, 201) κ. ά. Το αντίθετο είναι «ο άγλυστος αγρός», ο οποίος δεν είναι «γλυσμένος», σκαμμένος: ΝΧ τχ. 18 (Σεπτ.-Οκτ. 1957)6.

3. Τα ακίνητα που αναφέρονται στη διαθήκη είναι 15 και εξειδικεύονται ως εξής: επτά χωράφια, κομμάτια μη αριθμούμενα (τουλάχιστο τέσσερα), ένα γλύσμα, ένα οικόπεδο και ένα σπίτι στο δομημένο περιβάλλον του Μαντρακιού, ένας κήπος. Οι μνημονευόμενες τοποθεσίες είναι γνωστές και προσδιορίζονται στην περιοχή του οικισμού: Αγία Μαρίνα, Καθολική, στου Καρπάθιου το Σκαλί, Καταβρός, Καψομάντρι, Κοφτάκα, Λακκί, Λάκκοι, Μολύβι, Μύλοι [με αυτόν τον τύπο δεν έχει καταγραφεί· τα σχετικά τοπωνύμια είναι: Μύλος τ' Αποστολίδη, ή του Βζε, ή της Παναγιάς, ή του Φραζή, ή του Παρτένη – από το όνομα του ιδιοκτήτη], Ροδάφνια, Φρουνιά.

7 Θ'

Διαθήκη του παπα-Μιχαήλ [του] παπα-Κωνσταντίνου

Σελ. 19, 20. Ανέκδοτο

Μαντράκι
1860,
Μαρτίου 28

Ο υποφαινόμενος παπα-Μιχαήλ παπα-Κωνσταντίνου, φοβούμενος μη με καταλάβῃ αίφνης ο θάνατος αδιάθετον, και επιθυμών, εν όσῳ έχω υγιή νουν, να διατάξω εγκαίρως τα μετά την αποβίωσίν μου περί της περιουσίας μου, διορίζω τα εφεξής.

Δίδω προς τον υιόν μου Κωνσταντίνον το εις ταις Μέσαις αμπέλιον, ως είναι και ευρίσκεται, μετά του καζαναρίου και ρακοκαζανίου· κρασικά αγγεία τρία· ένα μικρόν γανίτην ρακής· δύο λαΐνους· πέντε κυψέλλια· το εις την Αγίαν Κυριακήν αμπέλιον· το εις του Παλάμου Λακκίου χωράφιον· το εις του Καρπάθιου το Σκαλί χωράφιον, εκτός των τριών κάτω ταυλών· τον εις του Φραζή τον Μύλον[1] κήπον· το εις τα Αλώνια οσπήτιον· ένα πέλεκυν· έν παλταδόλλιον[2]· ένα κασμάν· έν ζεύγος λούρα· υνίον έν· μίαν αξίνην· τα ιερά φορέματά μου· μίαν Εβδομαδαριάν· έν Τριώδιον μετά του Πεντηκοσταρίου· έν Ευχολόγιον Μέγα[3]· έν σεντούκιον· μίαν καναβέταν· έν τραπέζιον μπακιρένιον· έν

καντάριον.

Δίδω προς τον υιόν μου Νικόλαον το εις τον Μαύρον Κρυμνόν[4] χωράφιον· τας εις του Καρπάθιου το Σκαλί τρεις ταύλας, τας κάτω· το εις τον Ηρακλήν κομμάτιον· τον εις τον Άγιον Θεολόγον κήπον· ένα γανίτην μεγάλον ρακής· ένα πέλεκυν· έν σκεπάρνιον· έν καντάριον· έν σεντούκιον· έν σαχάνιον μέγα· έν μικρόν τεζεράκιον.

Δίδω προς την θυγατέρα μου Καλήν το εις τον Πεύκον αμπέλιον μετά της κρυπτής με αγγεία τρία· το εις το Λακκίον Άγιον Νικόλαον χωράφιον· τα εις το αυτό μέρος τρία κομμάτια του Πρίνου[5]· το εις το αυτό μέρος Γωνιάν χωράφιον· το εις τα Κακόδιαβα χωράφιον· το εις τα Κανάφια κομμάτιον· το εις το Δάλιον κομμάτιον· το εις τα Ομμάτια ραχίον· τον εις το Περιβόλιον κήπον· το εις τον Σταυρόν οσπήτιον μετά της στέρνας[6]· πάγκον ένα· μπαούλλον έν· έν μέγα τυγάνιον· μίαν τέζερην μεγάλην· τρεις αξίνες· έν ζεύγος μύλους αλετού· δύο εικόνας αγίων· ένα λάινον μέγα· έν κιούπιον[7]· τρία πιάτα.

Ταύτα πάντα διέταξα εν τῃ παρούσῃ διαθήκῃ μου, σώας έχων τας φρένας, εκτελεστήν της οποίας αφίνω τον πρωτότοκον υιόν μου Κωνσταντίνον, τον οποίον εξορκίζω, εν ονόματι του ‖ [20] Θεού, όπως εκτελέσῃ ακριβώς και πιστώς τα παρ' εμού ενταύθα διαταττόμενα.

Εν Νισύρῳ την 28 Μαρτίου 1860.

Ὑστερόγραφον. Να λαμβάνῃ η πρεσβυτέρα μου Άννα παρά του υιού μου Κωνσταντίνου έν κοιλόν αμύγδαλα αφράτα[8] εις το κάρπιμον έτος[9] των Μεσών· να έχῃ εις την εξουσίαν της το μικρόν τέζερον και έν καπράτζιον.

Παπα-Μιχαήλος παπα-Κωνσταντίνου διέταξα τα άνωθεν, υπογραφόμενος παρά του χαζη-παπα-Νικήτα Σακελλίου.

Ο του Αγίου Ρόδου Επίτροπος Αρ(χιμανδρίτης) Νφ. [= Νεόφυτος].

Ν. Σακελλαρίδης, γραφεύς ταύτης, ο νοτάριος.

Σ η μ ε ι ώ σ ε ι ς

1. Ως τοπωνύμιο ο *Μύλος του Φραζῆ* δεν έχει καταγραφεί.

2. *Παλταδόλλιον:* μικρός μπαλτάς.

3. Από τα λειτουργικά αυτά βιβλία (Τριώδιο, Πεντηκοστάριο, Ευχολόγιο) η *Εβδομαδαριά* είναι η λιγότερο γνωστή. Τίτλος της: *Πανθέκτη, ήτοι Βίβλος Ενιαύσιος, η κοινώς καλουμένη Εβδομαδαρία, περιέχουσα πάσαν την του χρόνου Ακολουθίαν*. Λεπτομερή περιγραφή του περιεχομένου (για εκδόσεις στη Βενετία, 1817): Ηλιού, 511-512.

4. *Μαύρος Κρημνός:* ως τοπων. ακούγεται στην περιοχή Εμπορειού-Πάλων (Κοντοβερός 1963, 154).

5. Μπορεί να ταυτιστεί με το τοπων. Πρινάρικα, στην περιφέρεια Μαντρακιού· ως

Πρίνος το τοπων, ακούγεται στα Νικιά: Κοντοβερός 1963, 149, 159.

6. Σε 25 ανέρχονται τα ακίνητα του διαθέτη, εξειδικευόμενα ως εξής: έξι χωράφια, έξι κομμάτια γης, τρία αμπέλια, τρεις κήποι, τρεις τάβλες, δύο σπίτια, ένα ραχίον, μία στέρνα. Τα τοπωνύμια (σύμφωνα και με τις διευκρινίσεις στις σημ. 1, 4, 5) αλφαβητικά είναι: Αγία Κυριακή, Άγιος Θεολόγος [μάλλον στο λιμάνι], Άγ. Νικόλαος Λακκιού, Αλώνια, Γωνιά Λακκιού, Δάλι, Ηρακλής, Κακόδιαβα, Κανάφια, στου Καρπάθιου το Σκαλί, Μαύρος Κρημνός, Μέσες, Ομμάτια (Μμάτια), στου Παλάμου Λακκιού, Περιβόλι, Πεύκος, Πρίνος, Σταυρός [μέσα στον οικισμό], στου Φραζή τον Μύλο.

7. *Κιούπιον* <τουρκ. küp: πιθάρι (Μπ.).

8. Αμύγδαλα με λεπτό περίβλημα που εύκολα σπάζανε με τα δόντια· σε αντιδιαστολή προς τα «δυνατά» αμύγδαλα (έσπαζαν με πέτρα): Γ. Σακελλαρίδης 1982, 217.

9. Όταν δηλ. υπήρχε παραγωγή, στο χωράφι Μέσες.

7 Ι′

Υιοθεσία

Η Ασημίνα Ιωάννη παπα-Χαζάκη υιοθετεί το νήπιο Γεώργιο Κατζαμούντη του Βαΐτθη, από την Αντιμάχεια της Κω

Σελ. 50, 51. Ανέκδοτο

Μαντράκι 1863, Αυγούστου 16

Ο υποφαινόμενος Νικόλαος παπα-Γεωργίου Ιερωμνήμονος δηλοποιώ διά του παρόντος ενυπογράφου, ότι σήμερον την δεκάτην έκτην Αυγούστου, του χιλιοστού οκτακοσιοστού εξηκοστού τρίτου έτους, παρέδωκα εις την ολικήν εξουσίαν και κυριότητα της κυρίας Ασιμένης Ιωάννου Χαζάκη[1] έν νήπιον αρσενικόν, ορφανόν, ονομαζόμενον Γεώργιον, το οποίον παρέλαβον εις την παντελή εξουσίαν μου από τον εν Αντιμαχίᾳ πατέρα του Βαβήθην Κατζαμούντην[2].

Η μνησθείσα, όθεν, Ασιμένη Ιωάννου ως παραλαβούσα παρ' εμού το νήπιον τούτο και υποσχεθείσα την γενικήν αυτού του νηπίου ανατροφήν[3], δεν θέλω έχει το δικαίωμα του λοιπού, ούτε εγώ ούτε ο εν Αντιμαχίᾳ πατήρ του, να λάβωμεν την παραμικράν επιροήν επάνω εις το νήπιον τούτο, αλλά θέλει είσθε ως γνήσιον αυτής τέκνον μέχρι της αποβιώσεώς του[4].

Εις ένδειξιν δε συνετάχθη το παρόν και υπογραφέν παρ' εμού ιδιοχείρως και των υπ' εμού φαινομένων επισήμων μαρτύρων δέδοται εις χείρας της Ασιμένης Ιωάννου, εις διηνεκή ασφάλειαν.

Εν Νισύρῳ την 16 Αυγούστου 1863.

Νικόλαος παπα-Γεωργίου Ιερομνήμονος δίδω το ‖ [51] παρόν προς

την Ασιμένην Ιωάννου.

Ο Δήμαρχος Μ. Φωτιάδης υποβεβαιώ την υπογραφήν του κυρίου Νικολάου Ιερομνήμονος.

Ο Γραμματεύς της Κοινότητος Εμμανουήλ παπα-Ιωάννου.

Ο αρχιερατικός Επίτροπος Μακάριος, ο ηγούμενος.

Ν. Σ., γραφεύς του παρόντος, ο νοτάριος.

Σ η μ ε ι ώ σ ε ι ς

1. Η Ασημίνα Χαζάκη ή παπα-Χαζάκη ήταν γυναίκα του Ιωάννη Αλαμάγκου (βλ. 7 Α′ σημ. 1), ο οποίος – περιέργως – δεν αναφέρεται εδώ. Γνωρίζομε την κόρη τους Ειρήνη που την πάντρεψαν το 1876 και την προίκισαν συμπληρωματικά το 1883: Κώδ. Προικοσ. Μανδρ. 1857-1894, σ. 158 εμπρός-πίσω + πρόσθετη σελ. (υπό έκδ. αρ. 155). Επομένως το ζευγάρι δεν προέβη στην υιοθεσία λόγῳ ατεκνίας (το 1863). Υπενθυμίζω ότι η υιοθεσία δεν είχε (μόνο) φιλανθρωπικό χαρακτήρα· οι υιοθετούμενοι εχρησιμοποιούντο ενίοτε και ως υπηρέτες των θετών γονέων. Στη Νίσυρο το υιοθετημένο ονομαζόταν *ψυχοπαίδι* (ψυχογιός ή ψυχοκόρη): Καραναστάσης 1987, 163· Κουμέντος 1987, 64 σημ. 261.

2. Το οικογενειακό Κατζαμούντης δεν ήταν άγνωστο στην Αντιμάχεια της Κω. Αναφέρονται, πράγματι, οι αδελφοί Γεώργιος και Δαβίδ Κατσαμούντης, με την ιδιότητα «προσκυνητές» [προφανώς *χατζήδες*], που μεριμνούσαν για την αποκατάσταση και ανέγερση ιερών ναών στο χωριό τους Αντιμάχεια (19ος αι.): Καρπάθιος 1970, 69, 124. Μπορεί άραγε να είναι το ίδιο πρόσωπο ο «προσκυνητής» Γεώργιος με τον υιοθετηθέντα; Σχετικά με το όνομα Βαβίθης (ή Βαΐτθης ή Βαΐττης), ακούγεται ως βαφτιστικό και ως επώνυμο τόσο στην Κω (Κέφαλος-Αντιμάχεια) όσο και στη Νίσυρο: Κ. Σακελλαρίδης 1981, 67, 68· Μ. Λογοθέτης 1987, 342· Σκανδαλίδης 1993, 57· Σκανδαλίδης 2002, 426.

3. Η συντακτική δομή στην περίοδο αυτή είναι ανώμαλη· θυμίζει αρχαία ονομαστική απόλυτο. Ομαλότερα μπορούμε να διαβάσομε: «Από την μνησθείσαν όθεν Ασημένην... παραλαβούσαν... υποσχεθείσαν..., δεν θέλω έχει το δικαίωμα... να λάβωμεν».

4. Η απλή και σύντομη πράξη τής παρούσας υιοθεσίας, με την υπογραφή των εκπροσώπων της τοπικής, πολιτικής και θρησκευτικής, εξουσίας (του Δημάρχου, του αρχιερατικού Επιτρόπου Ρόδου και ηγουμένου), ακολουθεί τις διατάξεις του εφαρμοζόμενου βυζαντινού δικαίου. Να θυμίσω ότι και γυναίκες [κατά τις «Νεαρές», 26 και 27, του βυζαντινού αυτοκράτορα Λέοντος Στ′ (886-912)] μπορούσαν να προβούν σε υιοθεσία, είτε είχαν είτε δεν είχαν δικά τους εν ζωή παιδιά. Επομένως η Ασημίνα Χαζάκη δεν είχε κώλυμα. Η απαιτούμενη εξάλλου παρουσία, κατά τη δικαιοπραξία, του φυσικού πατέρα, καλύπτεται από την παράσταση και υπογραφή του προσώπου που μετέφερε, με αμοιβαία εμπιστοσύνη, το μικρό παιδί από την Αντιμάχεια στο Μαντράκι. Ωστόσο ιερολογία (επίσημη έκφραση των ευχών της Εκκλησίας) δεν έλαβε χώραν στην περίπτωσή μας. Πρβλ. το κεφάλαιο περί υιοθεσίας στον Αρμενόπουλο (βιβλ. Β′, τίτλος Η′): Πιτσάκης, 148-149· Θεοδωρόπουλος, 181-182. Λεπτομέρειες στην ειδική μελέτη: Βαλάσσης, 545-585.

§ 8

Για τον Εμπορειό και τα Νικιά

Συμβουλεύτηκα ακόμη τρεις κώδικες με δικαιοπραξίες που έγιναν στα χωριά Νικιά και Εμπορειός-Πάλοι. Δεν τους μελέτησα με λεπτομέρεια, γιατί δεν είχα χρόνο στη διάθεσή μου. Κράτησα κάποιες σημειώσεις, ανεπαρκείς. Τις παραθέτω με την ελπίδα ότι θα χρησιμεύσουν ως αφετηρία σε νεότερους «νισυρολόγους».

Ι. «Κώδιξ προικοσυμφώνων και διαθηκών Κοινότητος Εμπορείου, ετών 1892-1947».

Είναι δεμένος με χοντρά εξώφυλλα. Έχει 618 αριθμημένες σελίδες (με σταμπωτούς αριθμούς, εμπρός-πίσω). Η πρώτη πράξη είναι της 7.12.1892, και η τελευταία, της 6.4.1947.

ΙΙ. «Επίσημον βιβλίον διαθηκών και προικοσυμφώνων Νικειών, ετών 1930-1948».

Οι σελίδες αριθμούνται με στάμπα, κάπως ιδιόρρυθμα: έχουν τον ίδιο αριθμό στο άνοιγμά τους, δηλ. στην πίσω όψη (αριστερά) και δεξιά, στην απέναντι (εμπρός) όψη. Γραμμένες σελίδες είναι οι πρώτες 74. Η πρώτη πράξη φέρει χρονολογία 15.8.1930, και η τελευταία, 4.2.1945. Λευκές, οι σελίδες από την 75 έως την 135 (αριστερά). Στην 135 (δεξιά) καταχωρίστηκε η διαθήκη του Γεωργίου Μονογενή, «εν Νικείοις Νισύρου τῃ 30 Ιουνίου 1937». Άγραφες επίσης, από 136 έως 150. Στην 151 (αριστερά και δεξιά): Διαθήκη ακλήρου γυναικός, 14 Ιουλίου 1935.

ΙΙΙ. «Κώδιξ προικοσυμφώνων και διαθηκών Κοινότητος Εμπορείου, 1947».

Τετράδιο μικρού σχήματος. Αριθμημένες σελίδες: 1-170· γραμμένες μόνο οι 1-27. Η πρώτη πράξη είναι της 15.6.1947, και η τελευταία, της 17.3.1949. Περιέχει όμως, όπως διεπίστωσα, και πράξεις άλλων ετών (των: 1933, 1940, 1943, 1944, 1948). Μερικές συντάχτηκαν και «εν Πάλοις Νισύρου».

§ 9

Η απογραφή του 1905

Τον Ιούλιο-Αύγουστο του 1980 είχα την ευκαιρία να εργαστώ στη Βιβλιοθήκη-Αρχείο της Μητρόπολης Κω. Χάρη στην ευγενική άδεια του τότε μητροπολίτη, μακαριστού κκ. Ναθαναήλ, αντέγραψα τον κώδικα υπ' αρ. ΙΗ′ (18), με σπουδαίο για τη Νίσυρο περιεχόμενο. Συγκεκριμένα, περιλαμβάνει την απογραφή του νησιού (Μαντρακιού, Εμπορειού και Νικιών), που είχε διενεργήσει η οθωμανική κυβέρνηση το

1321 (έτος Εγίρας), δηλ. το 1905. Πρόκειται για αυθεντική πηγή πληροφοριών σχετικών με την πληθυσμιακή δομή και το επαγγελματικό δυναμικό του νησιού. Προσφέρει δηλ. υλικό τόσο για τον δημόσιο όσο και για τον ιδιωτικό βίο των Νισυρίων.

Θα καταθέσω εδώ με συντομία τις διαπιστώσεις μου από τη μελέτη τού εν λόγῳ κώδικα, επιφυλασσόμενος για περισσότερα λίαν προσεχώς.

Καταρχήν, η ύπαρξη του κώδικα είναι γνωστή. Ήδη το 1955 [στα ΝΧ τχ. 3 (Απρίλιος 1955)2] ο μητροπολίτης Κώου Εμμανουήλ Ι. Καρπάθιος είχε προβεί σε βραχεία παρουσίασή του· τα ίδια περίπου (σε 10 γραμμές) επανέλαβε το 1961 [Αρχείον 3, 33]. Αυτά θα συμπληρώσω και θα επεξηγήσω.

Πρώτα οι διαστάσεις του: είναι μεγάλου σχήματος· η σελ. έχει μήκος 40.7 εκατ. και πλ. 29.1 εκατ. Διατηρείται σε καλή κατάσταση· χάρτινος και χαρτόδετος. Κάθε σελίδα του είναι ριγωτή μόνο κατά τα τρία τέταρτά της· το τελευταίο, δεξιά, 1/4 έχει τετραγωνάκια. Και τούτο, γιατί το μεγάλο αυτό τετράδιο προοριζόταν για λογιστική χρήση. Έτσι εξηγείται ο τρόπος αρίθμησης των σελίδων (με σταμπωτό νούμερο): στο άνοιγμα, ο ίδιος αριθμός αριστερά, όπου η τυπωμένη λέξη «δούναι», ο ίδιος και δεξιά, όπου το επίσης τυπωμένο «λαβείν».

Τέτοιες, λοιπόν, αριθμημένες σελίδες ο κώδικας έχει 196. Από αυτές οι 1 έως 66 (αριστ. όψη) περιλαμβάνουν την απογραφή του Μαντρακιού· ακολουθούν λευκές: 66 (δεξιά όψη) - 68 (δεξιά όψη). Η απογραφή έπειτα του Εμπορειού, στις σελ. 69 (αριστερά) - 91 (δεξιά). Λευκές: οι 92 (αριστ.) - 99 (δεξιά). Ακολουθεί, τέλος, η απογραφή των Νικιών: σελ. 100 (αριστ.) - 117 (δεξιά). Οι υπόλοιπες σελ., έως την 196, είναι άγραφες.

Στη μη αριθμημένη πίσω όψη τής 196 ο Καρπάθιος προσέθεσε σφραγιδάκι (με κεφαλαία): Ιερά Μητρόπολις Κώου· και με το χέρι του: «Ενταύθα τελευτά ο εξ εκατόν ενενήκοντα και έξ (196) διπλών σελίδων απογραφικός ούτος κώδιξ της νήσου Νισύρου. Εις ένδειξιν και ασφάλειαν. Εν Κῳ τῃ 18η Ιουνίου 1953. † Ο Κω Εμμανουήλ». Έπειτα, στρογγυλή σφραγίδα με περιμετρική την επιγραφή (μικρά γράμματα): Ο Μητροπολίτης Κώου Εμμανουήλ ρ ϟ μζ′. Στο κέντρο: αετός που κρατά σταυρό στο στόμα· πάνω από το κεφάλι του η επιγραφή: Εν τούτῳ νίκα.

Υπενθυμίζω ότι το σημειούμενο έτος (1947), με ελληνικούς αριθμούς, δηλώνει τη χρονική έναρξη της αρχιερατείας του Εμμανουήλ στη μητρόπολη της Κω (1947-1967).

Για την πληρέστερη καταγραφή των απογραφομένων, κάθε σελίδα

τού κώδικα χωρίστηκε (με μολύβι) σε εννέα μικρές ή μεγάλες στήλες, τις εξής: *Αύξων αριθμός*, που πάει συνέχεια έως το τέλος κάθε Δήμου ή Κοινότητας, και ανταποκρίνεται σε ένα-ένα πρόσωπο. Δεύτερη στήλη: *Ονοματεπώνυμον*, όπου, κατά σειρά, αναγράφεται ο αρχηγός της οικογένειας, οι γιοι του, η γυναίκα του, οι κόρες του. Ενίοτε, αν υπάρχουν και συγκατοικούν, αναφέρονται τα ονόματα των γονιών τού ζευγαριού (τα πεθερικά), το ψυχοπαίδι, ο προγονός, η κουνιάδα ή ο κουνιάδος, η θεία, ακόμη και το εγγονάκι. Έτσι εμφανίζεται κάθε νοικοκυριό χωριστά. Τρίτη στήλη: *Παρατηρήσεις.* Εδώ δεν σημειώνεται τίποτε, καμιά παρατήρηση. Αναφέρεται μόνο, κατ' αύξουσα σειρά, ο αριθμός κάθε οικογενειακής εστίας, κάθε νοικοκυριού. Τέταρτη στήλη: *Επάγγελμα.* Συνήθως διευκρινίζεται το επάγγελμα του αρχηγού της οικογένειας ή και περισσοτέρων μελών της. Πέμπτη στήλη: *Ημερομηνία* [γέννησης]. Αναγράφεται πάντα για κάθε μέλος της οικογένειας το έτος γέννησής του, κατά το μουσουλμανικό ημερολόγιο (Εγίρας), όχι στη θρησκευτική εκδοχή του, αλλά με βάση την εμπορική-διαχειριστική ρύθμιση που είχε εφαρμόσει η οθωμανική κυβέρνηση. Η ανταπόκριση στο χριστιανικό έτος είναι υποχρέωση του μελλοντικού εκδότη του κώδικα. Έκτη στήλη: *Άρρεν.* Έβδομη στήλη: *Θήλυ.* Σημειώνεται εδώ ο αύξων αριθμός, αντίστοιχα, μόνον όμως για κάθε οικογενειακή μονάδα. Η αρίθμηση δηλ. ξαναρχίζει για κάθε νέο νοικοκυριό. Όγδοη στήλη: *Συνοικισμός.* Αναφέρεται, μονότονα, χωρίς άλλη διευκρίνιση, το όνομα του οικισμού, δηλ. κατά περίπτωση: Μαντράκι, Εμπορειός, Νικιά. Ένατη στήλη: *Οι*[κογενειακό] *Ν*[ούμερο]. Αναγράφεται ο αύξων αριθμός της οικογενειακής εστίας· και πάει συνέχεια έως το τέλος της απογραφής κάθε οικισμού. Είναι ο ίδιος αριθμός που γράφτηκε και στη στήλη: *Παρατηρήσεις*.

Οι απογραφέντες στο Μαντράκι το 1905 ανέρχονταν σε 2.036 άτομα, και οι οικογενειακές εστίες-νοικοκυριά ήταν 501, που απαρτίζονταν είτε από πολλά μέλη είτε ακόμη και από ένα πρόσωπο. Στον Εμπορειό κατοικούσαν 1.021 άτομα και υπήρχαν 267 νοικοκυριά· στα Νικιά 779 και 181, αντίστοιχα. Δεν αναφέρονται οι Πάλοι· προφανώς εντάσσονταν στους κατοίκους του Εμπορειού.

Αξίζει να προστεθεί ότι, πλάι στο ονοματεπώνυμο, ο απογραφέας σημείωσε μερικές φορές, σε παρένθεση, τη μη νισυριακή καταγωγή του κατοίκου, όπως: Αντιμαχίτης, Κεφαλιανός ή Κεφαλιανή, Καρδαμιώτης, Κώτης, Συμαίος, Σαμιώτης ή Σαμιώτισσα, Κωνσταντινουπολίτης, Χιώτης ή Χιώτισσα, Καλύμνιος, Σμυρνιά, Ρωσίς, Ρουμάνος, Τηνιακός, Κυπραίος, Αμερικανός ή Έλλην [ως προς την υπηκοότητα], Εμπορειάτης ή Νικιάτης [γι' αυτόν που διαμένει στο Μαντράκι] κ.ά. Η παρατήρηση είναι χρήσιμη για τον προσδιορισμό της μεταλλαγής της πληθυ-

σμιακής σύνθεσης του νησιού.

Σπανιότερη είναι η μνεία, δίπλα στο όνομα, κάποιου σωματικού μειονεκτήματος, όπως: σακάτης, μονόχειρας, μονόφθαλμος, ή η επισήμανση για κάποια αρρώστια («έχει ευλογιά»).

Τον κώδικα αυτόν τον έχω επεξεργαστεί και αποδελτιώσει με λεπτομέρεια ως προς τα επαγγέλματα και τα ονόματα προσώπων. Προγραμματίζω να τον εκδώσω ολόκληρο, προτάσσοντας εισαγωγή όπου εξετάζονται οι δυσκολίες μεταγραφής, τα λάθη του ίδιου του γραφέα (ή απογραφέα), οι αναγκαίες επεμβάσεις για τη σωστή απόδοση ονομάτων ή λέξεων, οι απουσίες κάποιων οικογενειών από τον κώδικα, ο βαθμός της αξιοπιστίας του σε σύγκριση με απογραφές σε άλλα μέρη της οθωμανικής επικράτειας κατά τους 19ο-20ό αιώνες, η αναλογία των επαγγελματιών σε ένα πληθυσμιακό σύνολο [πόσα και ποιά επαγγέλματα μπορούσαν να δικαιολογήσουν την ύπαρξή τους ή να επιβιώσουν σε μια νησιωτική κοινωνία με κατεξοχήν γεωργικό χαρακτήρα] κ.ά.

Από βιβλιογραφική άποψη, οφείλω να υπενθυμίσω ότι ο Εμμ. Καρπάθιος έχει εκδώσει τα πρώτα 96 ονόματα της απογραφής του Μαντρακιού [ΝΧ τχ. 5 (Ιούνιος 1955)8-9]. Η έκδοσή του έχει λάθη στην απόδοση λέξεων ή των κυρίων ονομάτων [πρβλ. εδώ πιο κάτω § 11, αρ. 14, 15, 16], καθώς και παραλείψεις· δεν συνεχίστηκε. Στον Καρπάθιο πάντως ανήκει η αναντίρρητη αναγνώριση, ότι πρώτος διέγνωσε τη μεγάλη σπουδαιότητα του κώδικα.

Στις αισιόδοξες προθέσεις μου περιλαμβάνεται η παράλληλη έκδοση της απογραφής της Κω, επίσης του 1905, ώστε να προχωρήσω σε συγκριτικές διαπιστώσεις ανάμεσα σε δύο γειτονικά νησιά που βασίζονταν στην αγροτική οικονομία. Γι' αυτό συμβουλεύτηκα, μετά από άδεια του τέως μητροπολίτη Κω-Νισύρου κκ. Αιμιλιανού, τον κώδικα υπ' αρ. ΙΘ' (19) της εν λόγῳ Μητρόπολης [βλ. Καρπάθιος, Αρχείον 3, 34]. Ωστόσο η μελέτη και η επεξεργασία του απαιτούν χρόνο. Έτσι για την ώρα θα δώσω στη δημοσιότητα την απογραφή της Νισύρου.

§ 10

Τα προ του 1857 δικαιοπρακτικά έγγραφα

Όσο ξέρω, δεν έχει επισημανθεί η συγκρότηση ή η πιθανή ύπαρξη κάποιου κώδικα με διαθήκες, πωλητήρια ή δωρητήρια και προικοσύμφωνα της Νισύρου πριν το 1857. Ως λυτά, πάντως, τέτοια έγγραφα υπάρχουν στο Αρχείο της Μονής Σπηλιανής, χωρίς τη βεβαιότητα ότι εκεί διασώθηκαν όλα. Αρκετά επισης, όπως είναι φυσικό, βρίσκονταν ή βρίσκονται στα χέρια των απογόνων νισύρικων οικογενειών τού 19ου-20ού αι.

Κατά καιρούς είδαν το φως της δημοσιότητας δικαιοπρακτικά έγγραφα με τη φροντίδα ή των εν λόγῳ απογόνων ή ενθέρμων ερευνητών-τοπικών λογίων, με μειωμένη ωστόσο ικανότητα περί την παλαιογραφία και την εκδοτική.

Εννοείται ότι τα ήδη δημοσιευθέντα δεν παρέχουν τη δυνατότητα ολιστικής προσέγγισης της ιδιωτικής ζωής των Νισυρίων. Καθένα, βέβαια, προσφέρει χρήσιμα στοιχεία για επιμέρους ερμηνείες και συγκρίσεις. Είναι, θα έλεγα, μικρά πετράδια που φωτίζουν τμήματα της ανολοκλήρωτης νωπογραφίας της καθημερινότητας στο νησί. Εκδόθηκαν κατά τρόπο διάσπαρτο, χωρίς πρόγραμμα ή λογική συνέπεια. Προσπάθησα να τα βρω, ψάχνοντας σε νισυριακά κυρίως περιοδικά ή δωδεκανησιακές δημοσιεύσεις.

Συγκεκριμένα, διεξήλθα τα ακόλουθα δημοσιεύματα, στα οποία βρήκα μερικά από όσα αναζητούσα:

α) Το «Νισυριακόν Ημερολόγιον του έτους 1923», του Γεωργίου Παπαδοπούλου, Κως 1922. Εκδόθηκε ένα και μοναδικό τεύχος.

β) Το μηνιαίο πολυγραφημένο περιοδικό των Νισυρίων της Αμερικής (της Νέας Υόρκης): «Γνωμαγόρας», τα τεύχη 1 (Νοέμβριος 1931) έως και 75 (Δεκέμβριος 1938), 97 (Απρίλιος 1951) έως και 132 (Μάιος 1956). Δεν μπόρεσα να βρω τα τεύχη 76 (Ιανουάριος 1939) - 96 [;].

γ) Τα πέντε τεύχη της επιμελημένης περιοδικής έκδοσης με τίτλο «Η Νίσυρος Εικονογραφημένη» του Γεωργίου Ν. Καζαβή [Νέα Υόρκη, 1 (Απρίλιος 1954)- 5 (Ιούλιος 1959)].

δ) Τα 37 τεύχη του περιοδ. «Νισυριακά Χρονικά» [Αθήνα, 1 (Φεβρουάριος 1955) - 37 (Σεπτέμβριος-Δεκέμβριος 1961)].

ε) Τους 17 τόμους του περιοδ. «Νισυριακά» [Αθήνα, 1(1963)-17(2007)].

στ) Από τη δεκαπενθήμερη αθηναϊκή εφημερίδα «Αυγή Δωδεκανησιακή», τα φύλλα του έτους 1936, υπ′ αρ. 355, 356, 358, 359, 360, 361· του έτους 1937, τα υπ′ αρ. 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 373, 375, 383, 384· του έτους 1940, τα υπ′ αρ. 436, 443, 444. Στα εν λόγῳ φύλλα ο τότε αρχιμανδρίτης Εμμ. Καρπάθιος εξέδωσε 18 προικώα έγγραφα, κλιμακούμενα από το 1845 έως το 1855, δύο πωλητήρια (των ετών 1864, 1869), ένα «διάταγμα» (1851, σπάραγμα προικοσυμφώνου ή διαθήκης), ένα «κατάστιχο» (1840, αναγραφή ειδών ρουχισμού και οικιακών αντικειμένων), ένα «πιστοποιητικόν» των τριών Δήμων της Νισύρου (1872), σχετικά με την τύχη της προίκας στην περίπτωση που η σύζυγος και το μοναδικό παιδί της είχαν προαποβιώσει του συζύγου. Όπως σημείωνε ο ίδιος ο Καρπάθιος (φ. 355, σ. 4, της 15.9.1936), όλα αυτά τού τα είχε παραδώσει «προς μελέτην»

ο Νισύριος Γεώργιος Στρίκκης (πρώην πρόεδρος του «Συλλόγου Γνωμαγόρας» της Αθήνας). Πρόκειται, επομένως, για πρωτότυπα μάλλον, λυτά, μεμονωμένα, έγγραφα, τα οποία δεν γνωρίζω αν βρίσκονται κάπου. Μήπως στα κατάλοιπα του Καρπαθίου;

Δεν μπόρεσα εξάλλου να συμβουλευτώ όλες τις συνέχειες (εκτός από μία, της 15.5.1924) του άρθρου με τίτλο: «Παλαιά έγγραφα της εν Νισύρῳ Ιεράς Μονής της Παναγίας Σπηλιανής» του Εμμ. Καρπαθίου επίσης, στην ίδια εφημ. *Αυγή Δωδεκανησιακή*, στα φφ. 81-112 του 1924-1925 [πρβλ. Εμμ. Ι. Καρπάθιος, *Πνευματική Κυψελίς*, β′ έκδ., Αθήναι 1962, σ. 7 αρ. 7]. Είναι ένα κενό που το καλύπτει κάπως η επόμενη παράγραφος.

ζ) Το δίτομο ογκώδες έργο: *Σπηλιανής Αρχείον. Ανέκδοτα έγγραφα (1718-1950) της Ιεράς Μονής Παναγίας Σπηλιανής Νισύρου*, τ. Α′ (1718-1909), τ. Β′ (1910-1950), Αθήνα 1999 [σε συνεχή σελιδαρίθμηση, σσ. 1506]. Το χρησιμοποίησα και πιο πάνω [βλ. επίσης στο τέλος εδώ, στις *Βιβλιογραφικές Συντομογραφίες*]. Δεν πρόκειται, βέβαια, για έκδοση, αλλά για απλή φωτογραφική απόδοση 1081 εγγράφων. Θα άξιζε να ελεγχθούν όσα από αυτά ο Καρπάθιος εξέδωσε πλήρως ή αποσπασματικά, είτε παρουσίασε σε περίληψη στην προαναφερθείσα εργασία του [στην εφημ. *Αυγή Δωδεκανησιακή* του 1924-1925], η οποία αγνοείται από τους επιμελητές του έργου.

η) Την αξιόλογη μελέτη του λογίου από το Καστελλόριζο Αχιλλέα Σπ. Διαμαντάρα (1857-1929), με τίτλο: «Νισυριακά έγγραφα», στο περιοδ. *Δελτίον της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος* 9(1926)556-566. 0 Διαμαντάρας είχε επισκεφτεί τη Νίσυρο τον Σεπτέμβριο του 1917 και εργάστηκε στα αρχεία της Σπηλιανής και του Δημαρχείου Μαντρακιού (όπου αντέγραψε τον πρόλογο του παλαιού κτηματολογίου). Από τη Σπηλιανή, εκτός των άλλων, εξέδωσε τέσσερα νοταριακά έγγραφα (των ετών 1737, 1747, 1749 και 1751). Πρβλ. αμέσως παρακάτω για το έγγραφο (προικοσύμφωνο) του 1747 [10 Β′]. Τη μελέτη αυτή, γνωστή από παλαιά, την αγνοούν νεότεροι συγγραφείς, οι οποίοι δημοσιεύουν έγγραφα που θεωρούν ανέκδοτα, ενώ είναι ήδη εκδεδομένα.

Ικανοποιητικός υπήρξε ο αμητός από τη μνημονευθείσα βιβλιογραφική αναζήτηση.

Έτσι κατέγραψα περί τα 90 εκδεδομένα ή ανέκδοτα προικοσύμφωνα (Μαντρακιού και Νικιών), έως το 1857. Το παλαιότερο είναι του 1747 (Ιανουαρίου 3)· και το δεύτερο, χρονολογικά, είναι επίσης του 1747 (Δεκεμβρίου 6). Και για τα δύο βλ. αμέσως πιο κάτω.

Τα πωλητήρια που βρήκα – πάντα έως το 1857 – είναι 35, με πα-

λαιότερο αυτό του 1718 (Ιουνίου 29). Και εδώ περιλαμβάνονται αγοραπωλησίες που έγιναν στο Μαντράκι, στα Νικιά, στον Εμπορειό ή στην περιοχή του (Μονή Κυράς· πρβλ. Σκουλλής 2002, 43-62, 74-76).

Τέλος, οι διαθήκες που συνάντησα έως το ίδιο χρονικό όριο (1857), είναι πολύ λίγες, μόλις τέσσερεις (των ετών 1824, 1852, 1854, 1855).

Ελπίζω σε προσεχή τόμο των *Νισυριακών* να παρουσιάσω σε ένα corpus τα παραπάνω 90 προικοσύμφωνα, είτε σε επανέκδοση, είτε σε πρώτη έκδοση, είτε σε ευρεία περίληψη, με ενδελεχή σχολιασμό και λεπτομερές ευρετήριο, ώστε τα κείμενα αυτά, «κακοποιημένα» ενίοτε από ερασιτέχνες εκδότες [πρβλ. § 11], να καταστούν πηγές φιλικές προς τον χρήστη τους.

Για τώρα επέλεξα προς επανέκδοση τα δύο παλαιότερα (μέχρι στιγμής) προικώα έγγραφα του 1747. Η επιλογή δικαιολογείται από τη διαπίστωση ότι εμφανίζουν ιδιαίτερα προβλήματα ή δυσκολίες στη μεταγραφή και στην κατανόηση. Προσπάθησα να λύσω τις απορίες που μου είχαν αφήσει οι προηγούμενες εκδόσεις.

10 Α′

Προίκιση μελλονύμφων. (Προσχέδιο)

Καλή (του) παπα-Νικολάου και της Μαρίας
∞ [;]
Νικόλαος (του) χαζη-παπα-Ποστόλη (Αποστόλη)

[Μαντράκι]

ΑΣπ, σελ. 36, 37. Επανέκδοση — 1747, Ιανουαρίου 3

Μεταγραφή-έκδοση: Βολανάκης, στα *Νισυριακά* 16(2005)268-269·
[βραχυγραφία για εδώ: Β 268, 269, 270, 281, 282, 283, 284].

Η επανέκδοση γίνεται με βάση το πρωτότυπο, κατά τη φωτογραφία του στο ΑΣπ. Στις σημειώσεις, εκτός των άλλων, παραθέτω τις διαφορετικές αναγνώσεις του προηγούμενου εκδότη.

Ας διευκρινισθεί ότι η δομή του κειμένου μού προκαλεί κάποιες επιφυλάξεις. Πουθενά δεν γίνεται λόγος για «γάμου κοινωνία» ανάμεσα σε μελλονύμφους, όπως γράφεται πάντα (βλ. π.χ. το αμέσως επόμενο, 10 Β′). Σαν να χωρίζεται το έγγραφο σε δύο ανεξάρτητα κομμάτια· στο ένα διαβάζομε τα προικιά της νύμφης· στο δεύτερο, τα προικιά του γαμπρού. Κανένα νήμα, που να ενώνει τα δύο πρόσωπα. Πάντως, αφού έχομε το πρώτο γνωστό, σχετικό, κείμενο, δέχομαι ότι πρόκειται γιά αδόκιμο, έστω, προικοσυμβόλαιο. Η επιφύλαξή μου, βέβαια, παραμένει. Γι' αυτό, και το ερωτηματικό στο σύμβολο της σύζευξης.

Ο προηγούμενος εκδότης (Β 268) δεν αντιλήφτηκε το πρόβλημα, ούτε κατανόησε το περιεχόμενο του εγγράφου.

Έτος 1747, Ιανουαρίου 3.

Την σήμερον ηθέλησα εγώ ο παπα-Νικόλαος παπα-Γεωργίου[1] υιός, ομού και η πρεσβυτέρα μου Μαρία, ηθελήσαμεν διά να προικήσωμεν την θυγατέρα μας ονόματι Καλήν. Προικήζωμεν[2] αυτής, ήτοι[3] μοί ο Θεός εδωρήσατο εις το νισσύν[4] της Νισύρου: αμπέλια και χωράφια, όλα της θυγατέρας μου Καλής.

Εις της Πάλους κρεφτήν μίαν με αγγεία[5] οκτώ, έτερα[6] εις τα Βιγλιά μίαν κρευτήν[7] με αγγεία δύο, και το καζαναριόν με καζάνιν[8] αρματωμένον[9], και με στάμνες τρεις. Εις το Δάφνι κρεφτήν μίαν με αγγείον ένα. Και εις της Βάσσαις κρεφτήν μίαν με την αβλοτοπίαν[10] της· και βιστέρναν[11] μίαν εις της Πάλους, εις[12] στα Βιγλιά μίαν, εις[12] το Δάφνιν μίαν και εις το Καμπίν άλλη μία και ης τ' Άργος άλλη μία. Και τα όσπήτια εις την Ποταμήτισσαν, ως καθώς ευρίσκονται.

Κρεβατοστρώσιν[13] ένα, στρώμα ένα, σεντώνια πέντε, μαξελλάρια έξη, σκέπαις τέσαρες, μουστουχές[14] πέντε, σκούφηες[15] δύο, σφυόματα[16] τέσαρα, πεσκέντες[17] δέκα, πάγκον ένα, σεντούκιν ένα[18], και πουκάμισα δέκα οκτώ γυναίκια, καμουχάν[19] ένα. Ασημηκόν, μαλαματικόν, ως ευρίσκεται. Έτι μίαν ασημένιαν κούππαν[20], και σουφράν[21] ένα, και σκάφην μίαν[22]. Μύλοι ζευγάρια δύο[23], τέζερον ένα, και ταβάν[24] ένα. Ζευγάριν ένα[25], αρεστόν[26] ένα, θύλη[27], όνον ένα, άρσεν, χοίρους δύο: άρσεν και θύλη, αξίναις[28] τέσσαρες, νία[29] δύο, λλούρα ζυγήν[30] μίαν, κελλαρότοπον έναν εις το Κάστρον, και αγγεία τρία, έτι κρούππην[31] ένα.

Τον κήπον εις τον Άγιον Αντώνιον, ως καθώς ευρίσκεται, πλην κρατίζω τήν μίαν μερέαν, του δρόμου[32]. Εικονίσματα τέσσαρα και ένα μανδήλι[33].

Δίδω και εγώ, ο πατέρας, τής κόρης μου της Καλής, γρόσια 400 και ένα αγγείον[34] εις τα Βιγλιά, και έτερα μίαν στάμνα και ένα αράπικον λαΐνη[35].

Από τα άνωθεν γραμμένα κρατίζομέν τα παντελώς: την Αγίαν Ερίνην[36] το χωράφι, ως ευρίσκετε, την σποριάν[37] παντελώς εις το Περιβόλι[38] και εις τα Βιγλιά το χωράφιν, ως ευρίσκεται, διά χάριταν[39] του υιού μας του Γεωργίου. ‖ [37] Και εις της Λαζάρους, της πλαγαίς. Αυτά τα όπισθεν[40] τα γράφομεν παντελώς. Και τα οσπήτια εις το φουρναρίον παντελώς.

Ακόμα κρατίζομεν γεροντομήρια[41] της Πάλους η πλαγαίς, ως ευρί-

σκονται. Και να μυράζομεν τον εδρήν με την κόρην μου[42]. Ακόμα κρατίζω εις[43] το Δάφνιν το αμπέλιον με[44] το καζαναριόν, ως ευρίσκονται[45]. Και εις τον Μασουροτόν, στο πάνω λάκκωμα[46], την οξομεριάν[47], η συκαίς, και την αφράτην αμυγδαλιάν, και τον έλιτταν τον Μιχαληούδικον[48].

Αυτά τα άνωθεν[49] τα κρατίζομεν γεροντομύρηα, και αποθανώντας μας, πάλιν της κόρης μας της Καλής. Ακόμα τής γράφω και μίαν κασέλλαν.

Εγώ ο πατέρας της και η μιτέρα της εγ[ρ]άψαμε τα άνοθεν με την ευχίν μας[50]. Και εγώ ο Γεώργιος, αδελφός της, ιδιοχείρως μου έγραψα, με ευχαρίστησιν[51] τον γονέων μου.

Γράφω και εγώ ο χαζη-παπα-[Ποστόλης][52] του υιού μου του Νικολάου: το αμπέλιόν μου εις το Λακκί, εις το Ριμήν[53] το χωράφι, εις το Άργος, εις τον Αρμάν το χωράφι της Λακέρδας[54], το αμπέλιον εις τον Αρχήν διά χάριταν[55], και να το έχω γεροντομήρη όσον να ζη [διάβ. ζω], και αποθανώντας, του υιού μου. Εις τον Κρυόν[56] το χωράφι, πλην κρατίζω την πάνω ταύλαν όσον να ζη η Ερίνη, να την τρώγη[57], και αποθανώντας, πάλιν του υιού μου. Τα οσπήτια εις τον Τρούλλον, ως ευρίσκονται, της Καραντώνενας[58]. Έτερος οσπητότοπος[59] εις τον Αιγιαλόν. Και της βάρκας το μερίδιόν μου. Και ένα καζανάκι, και έναν ταβάν· και βέργιαις μαργαριταρένιαις ένα ζευγάρι και επτά ζευγάρια κλέττενες[60]. Και ένα σουφράν μπακκιρένιον, και δύο σεντούκια, παπλώματα δύο, στρώμαν ένα, και μίαν διπλήν[61], και μίαν παντανίαν, και έναν σιζατέν[62]. Και τον Άγιον Τάφον[63] μέ έναν κόνισμα. Καντάρια δύο. Και ένας σταυρός συνταφένιος[64]. Και δέκα επτά πουκάμισα ανδρίσα[65], και χ[ίλια], 1000, γρόσια αρραβώνα[66]. Και αξίναις δύο, και μπαρτάδες δύο, και μίαν ζυγήν λλούρα. Και ένα σεντώνι μεγάλον, και ένα νυ[67], και την κρεφτήν εις της Βάσσαις με[68] αγγεία κρασικά πέντε και δύο στάμναις. Και μαξελλάρες[69] δύο, και μίαν πεσκέτταν[70], και ένα σκαφίδι[71]. Και την ιερατικήν μου στολήν, ως ευρίσκετε. Και η βιβλιοθήκη μου[72], ως καθώς ευρίσκετε.

Και εγώ ο χαζη-παπα-Ποστόλης[73] με [ευχαρίστησιν;][74] έγραψα τα άνοθεν[75]...

Μανόλις [; Νικολάου;;] παρόν.

Μανόλις [;....] παρόν[76].

Γράφω και εγώ ο Μαστρομανόλης του ανεψιού μου μίαν ζυγήν[77] λλούρα[78].

Σ η μ ε ι ώ σ ε ι ς

1. Κατά τον Β 268: παπά Νικολίς παπά Γεώργη.

2. Κατά τον Β 268: καλή και προικήζωμεν.

3. Διάβαζε: *ό,τι*.

4. Κατά τον Β 268: Νισσίον.

5. Μετά τη λέξη αυτή γράφτηκε: *δώδεκα*, που έπειτα διαγράφτηκε.

6. Β 268: αγγεία δώδεκα, οκτώ έτερα. Ωστόσο η λ. *έτερα* δεν συνάπτεται με τα αγγεία· εδώ έχει τη σημασία: *επίσης*· πρβλ. λίγο παρακάτω: *και έτερα μίαν στάμνα και ένα αράπικον λαΐνη*.

7. Β 268: κριφτήν.

8. Β 268: καζάνιον.

9. Δηλ. με όλα του τα εξαρτήματα. Πρβλ. και έγγρ. 4 Γ′ .

10. *Αυλοτοπία*· με τον τύπο αυτό δεν τη βρίσκω καταγραμμένη στα γνωστά λεξικά.

11. *Βιστέρνα* <κιστέρνα <λατιν. cisterna: στέρνα. Βλ. και Μαντουδάκης 2000, 221.

12. Β 268: και.

13. *Κρεβατοστρώσιον:* το στρώμα και τα κλινοσκεπάσματα (Π)· αυτά που ακολουθούν (στρώμα, σεντόνια, μαξιλάρια) θεωρούνται ως επεξήγηση.

14. Β 268: μουστρουχές. Για τη *μουστουχιά* βλ. έγγρ. 2 και σημ. 8.

15. Β 268: σκούφαις.

16. Β 268: στρόματα [!]. Για το *σφύωμα* βλ. έγγρ. 2 και σημ. 9.

17. Β 268: πετσέτες. Πρβλ. τον τύπο *πεσκέτες* σε προικοσ. του 1845: Κουμέντος 1976, 196.

18. Β 268: σεντούκια ένα.

19. Για τον *καμουχά ή παμουχά* βλ. έγγρ. 7 Δ′ σημ. 2. Περιγραφή του γυναικείου αυτού ενδύματος: Αρφαράς 1984, 116.

20. *ασημένιαν κούππαν*· κατά τον Β 268: βουλκένιαν και πίπαι· [αδιανόητα ελληνικά].

21. Ή *σοφράς* <τουρκ. sofra: χαμηλό στρογγυλό τραπέζι φαγητού (Π). Για τον νισύρικο σουφρά (ξύλινο ή μπακιρένιο· βλ. στο παρόν έγγρ. παρακάτω), ύψους 15-20 εκατ. μαζί με τα ξύλινα πόδια του: Αρφαράς 1978, 38, 44.

22. Εννοεί τη *«σκάφη ζυμωτού»* (βλ. έγγρ. 3 Στ′, 7 Η′).

23. Δηλ. *«μύλοι αλετού»*: μυλόπετρες, χειρόμυλοι (βλ. έγγρ. 2, 7 Θ′).

24. Για τον *ταβά* βλ. έγγρ. 5 Α′ και σημ. 8.

25. Είναι το ζευγάρι τα βόδια για το όργωμα· να σημειώσω ότι στη Νίσυρο η λ. *ζευγάρι* σημαίνει και *αλέτρι*: Κοντοβερός 1972, 320 (εικ. 11).

26. *Αρεστόν:* αγελάδα· βλ. και στο 10 Β′ . Με τη σημασία αυτή δεν βρίσκω τη λ. στα γνωστά λεξικά. Στα παλαιά νισύρικα προικοσύμφωνα (α′ μισό 19ου αι.) συναντάται συχνά.

27. *αρεστόν ένα, θύλη*· κατά τον Β 268: άριστον. Ένα θύλια. [Δεν βγαίνει στοιχειώδες νόημα].

28. Β 268: αμναίς.

29. Δηλ. υνία.

30. *Ζυγή:* ζεύγος (Π).

31. *Κρούπι ή κουρούπι:* πήλινο δοχείο (Π). Είναι γνωστό και ως μέτρο χωρητικότητας: Πετρόπουλος, 75.

32. Εννοεί μάλλον το τμήμα προς τον δρόμο.

33. Β 268: κανδήλι.

34. Β 268: αγρόν.

35. Πρβλ. και το *αράπικον αγγείον* (έγγρ. 6 Α′ και σημ. 6).

36. Β 269: Ηρίνην. Εννοεί το χωράφι στην *Αγία Ειρήνη.*

37. Β 269: πορίαν.

38. Β 269: και το περιβόλι. Εδώ όμως το *Περιβόλι* (Περιόλι) λειτουργεί ως τοπωνύμιο.

39. Β 269: στα χάριταν. Για τον θεσμό της *χάριτας* (δωρεά κτήματος σε άρρενα γόνο της οικογένειας) στη Νίσυρο βλ. Τσιρπανλής 1982, 12 και σημ. 21, όπου η βιβλιογραφία.

40. *εις της Λαζάρους, της πλαγαίς. Αυτά τα όπισθεν·* κατά τον Β 269: εις της λαζάρου της πλαγαίς αυτού τα άνωθεν· και Β 281: στου Λαζάρου τις πλαγιές (τοπων.). Υπενθυμίζω το τοπων. *τους Λαζάρους* (Μαντρ.): Παπαχριστοδούλου 1969, 255. Ο συντάκτης εννοεί ότι, εκτός των άλλων, κρατά για τον εαυτό του και τις πλαγιές (αγροτεμάχια) στους Λαζάρους. Ως προς τη λ. *όπισθεν:* σημαίνει τα γραφέντα στην προηγούμενη, στην πίσω όψη της σελίδας, σε σχέση με αυτή που μόλις άρχισε.

41. Μετά τη λέξη αυτή γράφτηκε: *της Πάλους εις της πλαγαίς*, που αμέσως διαγράφτηκε· έπειτα ο γραφέας πρόσθεσε στο διάστιχο τις τέσσερεις λέξεις που ακολουθούν: *της Πάλους η πλαγαίς*. Επίσης γράφτηκαν στον επόμενο στίχο και διαγράφτηκαν: *Εις το Παραδίσην το αμπέλιον*. Τη διαγραφή αυτή ο Β 269 τη θεωρεί ως μη γενομένη (βλ. επόμ. σημ.).

42. *ως ευρίσκονται. Και να μυράζομεν τον εδρήν με την κόρην μου*. Κατά τον Β 269: ως και εις το παραδίσην το αμπέλιον, [ως ευ]ρίσκονται και διαμυράζομεν τον εδρών, και την κόρην μου. [Πρόκειται για εξωφρενική μεταγραφή]. Επεξηγώ ως προς *τον εδρήν*= τον δρυν, με την ανάπτυξη του προθετικού φωνήεντος *ε*, για λόγους ευφωνίας. Έτσι ακριβώς ακούγεται στη Νίσυρο: ο *εδρύς*= η βαλανιδιά· βλ. Γ. Σακελλαρίδης 1982, 228· Μαντουδάκης 2000, 220. Πρβλ. στην Κω το τοπων. *Αδρύς*, όπου αντί του *ε* αναπτύχθηκε το ευφωνικό *α* [τον-α-δρυν]: Καραναστάσης 1963, 32-33. Σχετικά με τη μοιρασιά της βαλανιδιάς μεταξύ πατέρα και κόρης, εννοεί την εξίσου εκμετάλλευση της παραγωγής του δέντρου εκείνου. Υπενθυμίζω ότι ο καρπός του στη Νίσυρο χρησίμευε ως τροφή των χοίρων και των κατσικιών, ενώ το κάλυμμα του βαλανιδιού πουλιόταν στους βυρσοδέψες: Γ. Σακελλαρίδης 1982, 228-229.

43. Β 269: και εις.

44. Β 269: και.

45. Β 269: ευρίσκεται.

46. Για το *λάκχωμα* (ή το «λακκωτό» χωράφι): Τσιρπανλής 1982, 18 σημ. 44.

47. *Εξωμεργιά ή οξωμεργιά:* το χείλος της τάβλας, το έξω μέρος της (Καραναστάσης 1987, 156· Μαντουδάκης 2000, 230).

48. *τον έλιτταν τον Μιχαληούδικον·* κατά τον Β 269: τον ελιακόν τον μυχαλούστικον (ή Β 281: στων Μιχαλούστικων, ως τοπων.). Νομίζω ότι ο έλιττας των Μιχαλιούδικων δεν λειτουργεί ως τοπωνύμιο· δεν έχει χαρακτήρα προσδιορισμού ενός τόπου, ούτε φαίνεται να επικράτησε ως τέτοιο αργότερα. Δεν το βρίσκω στις γνωστές περί τοπωνυμίων μελέτες της Νισύρου. Συχνά πάντως στο νησί ακούγονται τοπωνύμια με δέντρα και τον ιδιοκτήτη τους (π.χ. Έλυτθας Τραμπούλη, Συκαμινιά του Μουλλού,

Συκιά τ' Ορσάρη κ.ά. - βλ. Κοντοβερός 1963, 137, 140). Ως προς το οικογενειακό: ο τύπος *Μιχαλιούδικος* δεν μαρτυρείται. Είναι γνωστό όμως το συναφές Μιχαλιούδαινας (ο), από το μητρωνυμικό ανδρωνυμικής προέλευσης (Μιχαλιός-Μιχαλιούδαινα): Σκανδαλίδης 1990, 54.

49. Κατά τον Β 269: αυτού του άνωθεν.

50. *εγ[ρ]άψαμε τα άνοθεν με την ευχίν μας·* κατά τον Β 269: αγράμματοι άνωθεν και την ευχήν μας. [Δηλ. εντελώς τα αντίθετα !].

51. *αδελφός της, ιδιοχείρως μου έγραψα, με ευχαρίστησιν·* κατά τον Β 269: ο αδελφός της διά της χηρώς μου έγραψα και ευχαρίστησα.

52. Προβαίνω στη συμπλήρωση, με βάση το όνομα που αναφέρεται στο τέλος του εγγράφου.

53. *εις το Ριμήν·* κατά τον Β 269: και το θιμήν [και Β 281: στο Θυμί, ως τοπων.]. Για το τοπων. *Ρυμί* (στο Άργος) βλ. Παπαχριστοδούλου 1969, 253· τοπων. Θυμί δεν υπάρχει στη Νίσυρο.

54. Κατά τον Β 281 (*στη Λακέρδα*) πρόκειται για τοπωνύμιο. Νομίζω ότι εδώ δηλώνεται απλά το όνομα της ιδιοκτήτριας (πρβλ. πιο πάνω, σημ. 48). Δεν βρήκα σε άλλη πηγή τέτοιο νισύρικο τοπωνύμιο. Το οικογενειακό *Λακέρδης* έχει καταγραφεί στη Νίσυρο: Μ. Λογοθέτης 1981, 223, 224, 255 [Ειρήνη Λακέρδη, 1885].

55. *εις τον Αρμάν το χωράφι της Λακέρδας, το αμπέλιον εις τον Αρχήν διά χάριταν·* κατά τον Β 269: εις τον αρμάν το χωράφι, της λακέρδας το αμπέλιον εις την αρχήν της χάριτας. [Ακατανόητα πράγματα· λάθος επίσης στη στίξη]. Θυμίζω το τοπων. Αρχής ή Αρκής, ο (Κοντοβερός 1963, 144).

56. *Εις τον Κρυόν το χωράφι·* κατά τον Β 269: εις τον κρύον το χωράφι (και Β 281: στο Κρύο χωράφι, ως τοπων.). Πρόκειται, βέβαια, για το τοπων. Κριός (Μαντράκι): Παπαχριστοδούλου 1969, 255. Τοπων. «στο Κρύο χωράφι» δεν υπάρχει στη Νίσυρο.

57. Ο πατέρας δηλ. δίνει τη ψιλή κυριότητα της τάβλας στον γιο του, αλλά παραχωρεί την επικαρπία της, διά βίου, στην κόρη του.

58. *της Καραντώνενας·* κατά τον Β 281: στης Καραντώναινας, ως τοπων. Δεν είναι τοπωνύμιο. Απλά δηλώνεται η ιδιοκτήτρια των σπιτιών στον Τρούλλο.

59. *οσπητότοπος·* κατά τον Β 269: σπιτότοπος.

60. *και επτά ζευγάρια κλέττενες·* κατά τον Β 269: και εις τα ζευγάρια σκλέττενες. Για τη λέξη *κλέττενες ή σκλέττενες* [από το ιταλ. schietto: απλός, όχι δηλ. με χρυσό] βλ. έγγρ. 2 και σημ. 12.

61. *Διπλή:* κουβέρτα χοντρή μάλλινη, καρπαθιακής ιδίως κατασκευής· βλ. Καρπάθιος, εφημ. *Αυγή Δωδεκανησιακή*, φ. 371 (15. 5. 1937)4 [έγγρ. της 21. 11. 1851].

62. *έναν σιζατέν·* κατά τον Β 269: έναν σιζάταν.

63. Εννοεί πίνακα (ζωγραφιστό ή χαλκογραφία ή κεντητό;) με παράσταση τον Άγιο Τάφο.

64. *Συνταφένιος* <τουρκ. sedef: μαργαριτάρι (Μπ.).

65. *δέκα επτά πουκάμισα ανδρίσα·* κατά τον Β 269: δέκα άσπρα πουκάμισα ανδρώα.

66. Πρόκειται για την προγαμιαία δωρεά που ο γαμπρός με τη μητέρα του έδινε στη νύμφη: Οδ. Σακελλαρίδης 1922, 35-36 [= Κ. Σακελλαρίδης 1993, 123]· Καρπάθιος 1960, 18.

67. *Νυ=* υνί.

68. *με·* κατά τον Β 269: και.

69. *δύο στάμναις. Και μαξελλάρες·* κατά τον Β 269: δύο σταμνιά και μαξιλλάρια.

70. *πεσκέτταν·* κατά τον Β 269: πεσκήραν.

71. *Σκαφίδι:* μικρή σκάφη.

72. Ενδιαφέρουσα η μνεία περί βιβλιοθήκης. Οι ιερείς της Νισύρου πάντως είχαν κάποια εκκλησιαστικά (λειτουργικά) βιβλία, τα οποία κληροδοτούσαν στους απογόνους τους (πρβλ. 7 Θ′).

73. *Και εγώ ο χαζη-παπα-Ποστόλης·* κατά τον Β 269: και ο παπά αποστόλης.

74. Αμφιβάλλω πολύ για την ανάγνωση της λέξης.

75. Ακολουθούν δύο ή τρεις λέξεις που δεν μπορώ να διαβάσω. Η φωτογραφία τού εγγρ. (ΑΣπ, 37) δεν είναι καθαρή ή το πρωτότυπο είναι εφθαρμένο στο σημείο αυτό.

76. Διατηρώ σοβαρές επιφυλάξεις για την ανάγνωση. Και για τους δύο αυτούς μικρούς στίχους ισχύουν όσα γράφονται στην προηγ. σημ. Ο Β 269 διάβασε: νικόλαος ιερεύς και οικονόμος μανουηλ ιοερεύς παρόν.

77. *ο Μαστρομανόλης του ανεψιού μου μίαν ζυγήν·* κατά τον Β 269: Καστρομανόλης του ανδρέα του υιού μου μίαν ζυγιά. Λανθασμένα και τα παρατιθέμενα ονόματα προσώπων: Ανδρέας του Καστρομανόλη (Β 281), ή Καστρομανόλης (Β 283).

78. Συνοψίζοντας τα αναφερόμενα ακίνητα και τις τοποθεσίες τους, διευκρινίζω τα ακόλουθα: Οι πλαγιές στους Λαζάρους και στους Πάλους δεν αριθμούνται (τουλάχιστο θα ήταν τέσσερεις)· τα σπίτια στην Ποταμίτισσα, στον Τρούλλο και σε απροσδιόριστο σημείο, επίσης δεν καταμετρούνται. Από τα υπόλοιπα έχομε: έξι χωράφια, πέντε στέρνες, τέσσερεις κρυπτές, ένα οικόπεδο (μάλλον στο δομημένο περιβάλλον του Μαντρακιού), έναν κήπο, μία αυλοτοπία κρυπτής, δύο καζαναριά, δύο αμπέλια, μία σποριά και ένα λάκκωμα. Οι τοποθεσίες - αλφαβητικά - γνωστές και από άλλες πηγές, είναι: Αγία Ειρήνη, Άγιος Αντώνιος, Αιγιαλός [= Τάβλα του Γιαλού], Άργος (χωρίς ιδιαίτερο προσδιορισμό), Αρμάς, Αρχής, Βάσσες, Βιγλιά, Δάφνη, Καμπί, Κριός, Λαζάρους (τους), Λακκί, Μασουρωτός, Πάλοι, Περιβόλι, Ποταμίτισσα, Ρυμί Άργους, Τρούλλος.

10 Β′

Προικοσύμφωνο

Ειρήνη του Νικολάου (γιου του Ιωάννη)

∞

Ιωάννης του Γεωργίου (γιου του Ιωάννη)

Δεν υπάρχει το πρωτότυπο. [Μαντράκι]
Επανέκδοση από το ΝισΗμ 1747,
(του Γ. Παπαδόπουλου), 44, 45, Δεκεμβρίου 6
και από τον Διαμαντάρα, 562, 563, 564·
[βραχυγραφίες για εδώ: Π. και Δ.]

Το πρωτότυπο πρέπει να βρισκόταν στο Αρχείο της Σπηλιανής· δεν περιλαμβάνεται όμως στη γνωστή έκδοση (ΑΣπ). Προφανώς έχει χαθεί. Δεν γνωρίζω ποιός από τους δύο λογίους πρωτομελέτησε το έγ-

γραφο. Ίσως προηγήθηκε ο Διαμαντάρας (Σεπτ. 1917)· χρονολογικά, το εκδίδει πρώτος ο Παπαδόπουλος (το 1922-1923) και ακολουθεί – συμβατικά – ο Διαμαντάρας (1926). Δεν νομίζω ότι ο ένας χρησιμοποίησε το γραπτό του άλλου· οι διαφορές μεταξύ τους είναι ουσιαστικές. Καθένας μόνος του, για λογαριασμό του, μετέγραψε το κείμενο από το ίδιο μάλλον πρωτότυπο.

Στην επανέκδοση που επιχειρώ, λαμβάνω υπόψη μου και τις δύο εκδόσεις. Υιοθετώ τις γραφές που νομίζω ότι στέκονται πιο λογικά, πλησιέστερα στο νόημα. Οι επιφυλάξεις δεν λείπουν, αφού πρωτότυπο δεν υπάρχει. Αναφέρω πάντα στις σημειώσεις τις διαφορετικές γραφές.

Λαμπρή ευκαιρία, να σταθμίσει κανείς τον τρόπο με τον οποίο προσεγγίζουν ένα «λαϊκό» κείμενο δύο εκπρόσωποι της δωδεκανησιακής λογιοσύνης, τέλη 19ου - αρχές 20ού αι. Ο Παπαδόπουλος φαίνεται να το κατανοεί καλύτερα, χωρίς να προσθέτει κανένα σχόλιο ή επεξήγηση· ο Διαμαντάρας είναι πιο προσεκτικός και φροντίζει να πλαισιώσει την έκδοσή του με υποσελίδια ερμηνευτικά σχόλια, που δεν είναι όμως πάντα επιτυχημένα (πρβλ. πιο κάτω). Και οι δύο αδιαφορούν για τη στίξη· αποτέλεσμα: ασάφεια και σύγχυση στον προσδιορισμό επιθέτων-ουσιαστικών, αριθμών, ονομάτων. Οι μεταγραφές τους τελικά «υπέχουν θέσιν πρωτοτύπου» σήμερα, ενώ παράλληλα αναδεικνύουν τις εγγενείς δυσχέρειες που εμπεριεκλείουν τα δικαιοπρακτικά έγγραφα. Η κατανόηση και η απόδοσή τους δεν είναι και τόσο εύκολη δουλειά.

† Εις την δόξαν του μεγάλου θεού και σωτήρος ημών Ιησού Χριστού, εις την πρεσβίαν της πανενδόξου δεσπήνης ημών Θεοτόκου και αϊπαρθένου Μαρίας. Ο Κύριος ημών Ιησούς Χριστός εν Κανᾷ της Γαλιλέας τον γάμον ευλόγησεν και πρότως, θαυματουργών, το είδωρ οίνον πεπήκεν, και μετ' αυτόν Παύλος ο Μέγας, το σκέβος της εκλογής, τον γάμον σεμνύνον[1] ου πάβεται, αλλ' εκάστῳ νομοθετών επιζητή[2] την παρθένον αυτού ανδρί τιμίῳ επιδιδόναι. Τούτου τείνην της εντάλμασιν ος[3] οίονται[4] και οι των χριστιανών επακολουθούντες πέδες, προς γάμου κινονίαν συνήφθησαν[5].

Προς τούτοις ηθέλησεν και ο Νικόλαος του Ιοάνη ελθείν[6] προς την εντιμότην σου, Γεώργιε του Ιοάνη, του λαβείν τον ιόν σου Ιοάνην γαμπρόν εις την γνησίαν ημών θυγατέρα ονόματι Ειρίνην. Προυκίζω αυτήν ήτη μοι[7] ο θεός εδόσατο επάνο εις το νησσήν της Νησίρου: αμπέλια, χοράφια, κινητά και ακίνητα, όλα της κόρης μου της Ειρίνης.

Κρατίζω παντελός εις του[8] Σκουλουπιάτη το αμπελάκι, καί[9] εις τον Περιστερόνα τα πάνω κομμάτια.

Δόννω[10] και εγώ, ο κίρης, τής κόρης μου της[11] Ειρίνης: εις το Άργος, εις τον Άγιον Ιωάννην, το χοράφην, ως[12] καθώς ευρίσκεται, με την αποστροφήν του[13] στην Φρακτίν· το χοράφην εις το Σκόπην: ο Σπήλεος, ως καθώς εβρίσκεται· στα Σελλάτα[14] το αμπέλιον, παρός κρατίζω γεροντομίρην από τον Βαλανάν[15] και πάνω, και αποθανόντας μου, της κόρης μου. Κρεφταίς δίο με αγγεία κρασικά[16] έξη. Σπήτια: η κατικία εις τα Αλόνια, ως καθώς εβρίσκεται. Έτερα σπήτια εις τα Αλόνια, παρός κρατίζω παντελός το μέσα ανόγιν[17]· κελλάρην έναν, ως ευρίσκεται[18]· κίπον έναν, ζευγάρην έναν, αρεστόν[19] έναν, παρός να πέρνω[20] έναν δαμάλην όποτης[21] γεννήσει η αελιά[22]· όνους δίο. Βέργες χρουσές ζευγάρια έξη, αλεσίδια πέντε αρματομένα[23]· σκάλαν[24] μίαν· φουσκιά[25] ζευγάρην έναν· καναβίσταν[26] μίαν, παρός κρατίζω την[27] γεροντομίρην· ρακοκάζανον έναν, παρός κρατίζω το γεροντομίρην. Κρεβατοστρόσιν έναν, σεντόνια δύο, μίλους ζευγάρην[28] έναν.

Δόννω[29] και εγώ, ο κίρης, τού ειού μου του Ιοάνη: το αμπέλιον εις τους Πορούς[30], και το χοράφην, και το σπήτην εις το Πιαούλλην[31], το ανόγην. Στάμναις δίο, αελιά[32] μίαν.

Ταύτα και η ευχή ημών και πάντων των αγίων ημών, Αμήν.

1747, εν μινή Δεκεμβρίου 6.

† Μεθόδιος[33], ιερομόναχος και ηγούμενος της Παναγίας, και Επίτροπος του Αγίου Ρόδου, γράφω και μαρτυρώ τα άνωθεν.

† Νικόλαος, ηερές, του Κονσταντή, μάρτης.

† Νικόλαος, ιερεύς, του Ιωάννη Μουλού[34], μάρτις.

† Νεικόλαος, αναγνώστης, μάρτις[35].

Σ η μ ε ι ώ σ ε ι ς

1. *σεμνύτον:* Π. 45 (μάλλον τυπογραφικό λάθος).

2. *επιζητή:* παραλείπει ο Π.

3. *ος*: παραλείπει ο Π.

4. Διάβαζε: *ως οίον τε*.

5. *συνήφθησας*: Π. 45. Η πρώτη αυτή παράγραφος, όχι και τόσο κατανοητή στους γραφείς της εποχής, χρησιμοποιείται σχεδόν πανομοιότυπα (με λάθη, προσθήκες ή μικροπαραλείψεις) ως πρόλογος στα παλαιά (έως το 1830 περ.) νισύρικα προικοσύμφωνα· βλ. π.χ. ΑΣπ, 64 (προικοσ. της 4.11.1817), 67 (προικοσ. της 25.1.1822), 68-69 (προικοσ. της 20.4.1822), 81 [= 83] (προικοσ.της 27.9.1830: εδώ αλλάζει το προλογικό σχήμα). Μεταγραφή των προαναφερθέντων προικοσυμφώνων (με λάθη): Βολανάκης 2007, 102-104, 105-106, 108-110, 117-118. Στο παρόν έγγραφο, η παράγραφος, παρά τις συντακτικές και άλλες ανωμαλίες της, εξασφαλίζει ικανοποιητικό νόημα.

6. *ελθών:* Π. 45.

7. Διάβαζε: *ό,τι μοι*.

8. *το:* Π. 45.

9. *και:* παραλείπει ο Π.

10. *δίνω:* Π. 45.

11. *της:* παραλείπει ο Π.

12. *ως:* παραλείπει ο Π.

13. *του:* παραλείπει ο Π.

14. *Στελλάτα:* Δ. 563.

15. *Βαλανάς* (περιεκτικό): τόπος με βαλάνους ή βαλανιδιές. Δεν το συναντώ ως τοπωνύμιο, καταγραμμένο στις γνωστές μελέτες. Βλ. όμως το λήμμα *βαλανάς* στο ΙΛΑ.

16. *κρασικά:* παραλείπει ο Π.

17. Εννοεί το πάνω από το ισόγειο πάτωμα, στο πίσω μέρος του σπιτιού.

18. Από: *έτερα σπήτια μέχρι ως ευρίσκεται*: παρέλειψε ο Π.

19. Κατά τον Δ. 563 σημ. 3: *αρεστός* = χοίρος. Η ερμηνεία δεν στέκεται, με βάση όσα ακολουθούν, δηλ. ο προικίζων τον «αρεστόν» θέτει ως όρο να πάρει ένα δαμάλι (μοσχαράκι), όταν γεννήσει η αγελάδα (αελιά-βλ. επόμ. σημ.). Έχω παρατηρήσει εξάλλου ότι, μετά την προίκιση των δύο βοδιών (ζευγάρι) για όργωμα, συνήθως προστίθεται και η δωρεά μιάς αγελάδας (θηλυκού βοδιού) [πρβλ. 10 Α′], προφανώς για αναπαραγωγή.

20. *να πέρνη*: Δ. 563.

21. *οπόταν:* Π. 45.

22. *ελάδα:* Δ. 563· *αελιά*: αγελάδα· βλ. Γ. Καζαβής 1940, 177, ή Μαντουδάκης 2000, 212.

23. *αλεσίδια* [= αλυσίδια] *αρματομένα*: αλυσίδια, συνήθως ασημένια, που κρέμονταν από το κεφάλι, με μικρές απολήξεις σε αργυρόκουμπα (Παπαμανώλη 1986, 20). Με τη λ. *αρματωμένα* εννοεί: πλήρως εξοπλισμένα ή στελεχωμένα.

24. *σκάφην:* Π. 45. Η *σκάλα* ήταν γυναικείο κόσμημα, από σειρές μαργαριταριών, που το έβαζαν στο στήθος (Παπαμανώλη 1986, 43).

25. *φουσκιά*, τα: σκουλαρίκια (ασημένια)· βλ. Γ. Καζαβής 1940, 200.

26. *κανναβάτζαν*: Δ. 563. Η *καναβίστα* (Π. 45) είναι η γνωστή καναβέτα (επιμήκης κασέλα· βλ. 7 Ε′, 7 Θ′).

27. *τον:* Π. 45.

28. Είναι οι γνωστοί *«μύλοι αλετού»*: χειρόμυλος (βλ. έγγρ. 2, 7 Θ′).

29. *δίνω:* Π. 45

30. *Χορούς:* Δ. 563. Ακολουθώ τη γραφή του Π. Οι *Πωροί* είναι ήδη γνωστοί (Παπαχριστοδούλου 1969, 252· Κοντοβερός 1963, 149).

31. Η ετυμολογία του Δ. 563 σημ. 5, ότι το *Πιαούλλιν* προέρχεται ίσως από το πλαγιούλλι, δεν είναι σωστή· βλ. Παπαχριστοδούλου 1969, 252: πηγαδούλλι> Πη(γ)α(δ)ούλλι.

32. *αελάδαν:* Δ. 563.

33. Ο Μεθόδιος αυτός (1747), ηγούμενος της Μ. Σπηλιανής και επίτροπος του Αγ. Ρόδου, δεν αναφέρεται στις γνωστές μελέτες (με τον κατάλογο και τα βιογραφικά των ηγουμένων).

34. Οι λέξεις: «ιερεύς, του Ιωάννη Μουλού» δεν διαβάστηκαν από τον Π.

35. Τα ακίνητα της προίκας συνολικά είναι 11: τρία χωράφια, δύο αμπέλια, ένα

αμπελάκι, δύο κρυπτές, μία αποστροφή, ένας κήπος, ένα κελλάρι· αναφέρονται ακόμη κομμάτια γης – τουλάχιστο δύο – και σπίτια – τουλάχιστο τρία – , τα οποία δεν αριθμούνται με ακρίβεια. Τα μνημονευόμενα τοπωνύμια είναι: Άγιος Ιωάννης Άργους, Αλώνια, Βαλανάς (αταύτιστο), Περιστερώνας, Πηαούλλι, Πωροί, Σελλάτα [= Συελλάτα], Σκόπι, Σκουλουπιάτη (στου), Σπήλιος (ονομασία χωραφιού), Φρακτή.

§11

Ακροτελεύτιες διαπιστώσεις

Ο Νικόλαος Γ. Πολίτης (1852-1921), ιδρυτής της επιστήμης της Λαογραφίας στην Ελλάδα, είχε διατυπώσει ξεκάθαρα τη γνώμη του σχετικά με την έκδοση εγγράφων (προικοσυμφώνων κ. ά.), σαν αυτά που μας απασχολούν εδώ. Η δημοσίευσή τους, έγραφε, «απαραλλάκτως ως είναι», διατηρώντας τις πολυάριθμες ανορθογραφίες «και άνευ επεξηγήσεώς τινος των ιδιωματικών λέξεων και των τοπωνυμιών» δεν έχει νόημα. «Τοιούτων εκδόσεων είναι σφόδρα αμφίβολος η χρησιμότης»: περιοδ. *Λαογραφία* 1(1909)371. Αυτά πριν από ένα αιώνα.

Αν ζούσε σήμερα ο Πολίτης, θα ήταν πολύ πιο αυστηρός στην κρίση του. Και τούτο, γιατί σε αρκετά από τα δημοσιευθέντα περί Νισύρου έγγραφα, όχι μόνο δεν αποδίδεται «απαραλλάκτως» το κείμενο, αλλά διαστρεβλώνεται τόσο που να προκαλεί απογοήτευση ή και αγανάκτηση. Το καθιστούν ακατανόητο τα λάθη μεταγραφής.

Στην προηγούμενη παράγραφο επεσήμανα τέτοια λάθη, φανταστικά, πράγματι. 0 εκδότης δηλ. δημιούργησε ανύπαρκτες στην ελληνική γλώσσα λέξεις ή έννοιες, όπως: «βουλκένιαν και πίπαι» αντί: ασημένιαν κούππαν· «άριστον. Ένα θύλια» αντί: αρεστόν ένα, θήλυ· «πορίαν» αντί: σποριάν· «διαμυράζομεν τον εδρών, και την κόρην μου»· αντί: να μυράζομεν τον εδρήν [= βαλανιδιά] με την κόρην μου· «τον ελιακόν» αντί: τον έλιτταν· «αγράμματοι άνωθεν» αντί: εγράψαμε τα άνοθεν· «σιζάταν» αντί: σιζατέν, κ. ά. Βρήκα ακόμη ανύπαρκτα στη Νίσυρο τοπωνύμια, όπως: «και το θιμήν το χωράφι» αντί: εις το Ριμήν το χωράφι· «εις της λαζάρου της πλαγαίς» αντί: εις της [=τους] Λαζάρους, της πλαγαίς· «στο Κρύο χωράφι» αντί: εις τον Κρυόν το χωράφι, κ. ά. Δεινοπαθούν επίσης και ανθρωπωνύμια, όπως: «χατζή-Παπάς» αντί: χαζη-παπα-Ποστόλης· «Καστρομανόλης του ανδρέα του υιού μου» αντί: Μαστρομανόλης του ανεψιού μου, κ.ά.

Σκοπός μου δεν είναι να κατακρίνω τις φιλότιμες ή φιλόδοξες προσπάθειες προγενέστερων εκδοτών. Ενδιαφέρομαι αποκλειστικά και μόνο να καταστήσω γνωστές τις διορθώσεις σε λάθη μεταγραφής λέξεων, τοπωνυμίων και ανθρωπωνυμίων, που επεσήμανα σε νισύρικες

ιστορικές πηγές, σχετικές με την παρούσα μελέτη, ύστερα, βέβαια, από αντιβολή με τα πρωτότυπα. Έτσι οι μελλοντικοί ερευνητές δεν θα αναζητούν «επί ματαίῳ» στη Νίσυρο ανύπαρκτες λέξεις ή ονόματα.

Σπεύδω ωστόσο να δηλώσω ότι ο έλεγχος που έκαμα δεν ήταν εξαντλητικός. Περιορίστηκα στα πιο σημαντικά. Διαφορετικά, θα έπρεπε να επεκταθώ σε κουραστικό αριθμό σελίδων. Άλλωστε δεν ήταν αυτός ο κεντρικός στόχος της εργασίας. Ας διευκρινισθεί ακόμη ότι η έρευνα στράφηκε σε παλαιές και νέες εκδόσεις εγγράφων. Ιδιαίτερα όμως επικεντρώθηκε σε δύο πρόσφατα δημοσιεύματα [στα Νισ. 16(2005)257-288, 17(2007)90-150], όπου παρατίθενται μεταγραμμένα έγγραφα από τις φωτογραφίες τους που περιλαμβάνονται στο γνωστό έργο ΑΣπ.

Τέλος, οφείλω να υπογραμμίσω με έμφαση ότι ο γράφων κάθε άλλο παρά αλάνθαστος είναι. Έχει κάμει και αυτός λάθη ουκ ολίγα στις εργασίες του. Επομένως και εδώ κάποια θα μου έχουν ξεφύγει. Ελπίζω και εύχομαι να μην είναι «χοντρά».

Ακολουθεί ο πίνακας με τα λάθη (αριστερά) και τις δικές μου αναγνώσεις- διορθώσεις (δεξιά):

αντί	*διάβαζε*
1. "μουστουχάς.. σφαδόματα... σφάδομα" (Νισ. 10, 203, 204)	1. μουστουχιάς, σφηδόματα, σφήδομα
2. "χωμοπίνακα" (αυτόθι, 203)	2. ψωμοπίνακα
3. "υποκάμισα γυναίκια τέσσαρα, 6 εράφια, 6 σουμαράκια, κριτικόν, Σηλάτα(;)" (αυτόθι, 207)	3. υποκάμισα γυναίκια τέσσαρα: σεράφι, σουμαράκια, Κριτικόν, σκλέτα [Είναι δηλ. 4 γυν. πουκ., το καθένα με τη δικιά του ονομασία ή το είδος του, ανάλογα με την ποιότητα ή την εμφάνιση του υφάσματος και τον τόπο παραγωγής-προέλευσης (Κρήτη)]

[Επιβάλλεται να επεξηγήσω εδώ ότι η λ. σεράφι – αμάρτυρη στα γνωστά λεξικά – ίσως προέρχεται από το τουρκ. zer (χρυσός, ξανθός σαν χρυσάφι) ή zerab (χρυσίζων)· πουκάμισο δηλ. χρυσαφί ή χρυσοΰφαντο· στη Θράκη ακούγεται η λ. *σαραφάνια:* μικρά πουκάμισα (πληροφορία από την κ. Χριστίνα Μπασέα, διευθύντρια του ΙΛΑ). Η λ. *σουμαράκια*, άγνωστη επίσης, έχει πιθανώς σχέση με την τουρκ. samur: σαμούρι (νυφίτσα)· το υποκοριστικό: σαμουράκια, και με αντιμετάθεση φθόγγων *σουμαράκια*· το πουκάμισο δηλ. με κομμάτια από δέρμα ή γούνα σαμουριού. Για τη λ. σκλέτα<ιταλ. schietto (απλό) βλ. έγγρ. 2 σημ. 12]

4. "έν σινδόνιον μιτερόν"
(αυτόθι· το ίδιο και στη σ. 208: "σινδόνιον μέγα έν, έν δεύτερον και έν μιτερόν")

4. έν σινδόνιον μικρόν

5. "τα εις το Χαλεπόν Άργους κομμάτια"
(αυτόθι, 207)

5. τα εις το Χαλκιόν Άργους κομμάτια
[τοπων. Χαλεπόν δεν υπάρχει στη Νίσυρο]

6. "Ιωάννης Χατζή Αντωνίου θεάται(;) παρών"
(αυτόθι)

6. Ιωάννης Αντωνίου, θείος της, παρών

7. "να πίνωμεν νερόν από αυτήν εν όσον ζώμεν"
(αυτόθι, 208)

7. να πίνωμεν νερόν από την ιδίαν στέρναν εν όσῳ ζώμεν

8. "ένα τσαμουχάν"
(αυτόθι)

8. ένα καμουχάν

9. "Χη Νικήτας Σακέλλης"
(αυτόθι, 209)

9. χαζη-παπα-Νικήτας Σακέλιως

10. "το εκ του Κλεπτή νεόκτιστον οπίστιόν μας εντουλές"
(ΝΧ τχ. 16, Μάιος-Ιούν. 1957, 23)

10. το εις του Κλεπτή νεόκτηστον οσπήτιόν μας εντελές

11. "τα του Παπαλή αγοραστά μου"
(αυτόθι)

11. τα του Πασπαλλή αγοραστά μου

12. "δίδω έν σκοφατήδιον"
(αυτόθι)

12. δίδω ένα σκροφακύδι

13. "Κ' αγώ ο Πάπτος Ξ. Παππά Απόστολος και η ευχή μου και των Πατέρων ημών"
(αυτόθι)

13. Καγώ ο παπούς χαζη-παπα-Απόστολος όσα εστίν άνοθεν γεγραμμένα, και η ευχή ημών και των προγόνων ημών

14. "Μιχαήλ Δημ. Σβουρένου"
(ΝΧ τχ. 5, Ιούνιος 1955, 8)

14. Μηχαήλ Δ. Σουρένου
[διορθώνω: Σούραινας· ο Μιχάλης της Σούραινας είναι και από αλλού γνωστός: Νισ. 7, 24 σημ. 1. Οικογενειακό όνομα Σβουρένος δεν ακουγόταν στη Νίσυρο]

15. "ρεζ μεμούρ"
(αυτόθι)

15. ρεζής μεμ[ούρ]
[από το γαλλ. Régie και το τουρκ. me'mur: ο εντεταλμένος κυβερνητικός υπάλληλος της γαλλικής εταιρείας επί του μονοπωλίου καπνού στην οθωμανική αυτοκρατορία]

16. "μοναβίνης"
(αυτόθι, 9)

16. μουαβίνι
[τουρκ. muavin· εδώ: ο πάρεδρος]

17. "του διακογεόργη του ηγου", ή
"του Διακογεώργη του 'Ηγου", ή
"Διακογεώργης του 'Ηγου"
(Νισ. 16, 263, 264, 282, αντίστοιχα)

17. του διακου-Γεόργη του ηγού
[δηλ. του υιού τού διακο-Γεώργη· βαφτιστικό ή οικογενειακό όνομα 'Ηγος [;] δεν υπάρχει]

18. "δηά γρόσηα ξ, ήγουν εξήντα"
(αυτόθι, 263)

18. δηά γρόσηα μ', ήγουν σεράντα

19. "και απογραφεύς μάρτυρας"
(αυτόθι)

19. και αποκόφτυσ μάρτυρας

20. "με μέλημα του παιδιού μου"
(αυτόθι, 264)

20. με θέλημα του πεδηού μου

21. "και κομάτη παπά ιωάννου"
(αυτόθι, 265)

21. και Κοσταντή παπα-Ιωάννου

22. "Αντρουλής Κέρδη και προτόγερος"
(αυτόθι, 265, 266: εδώ το όνομα Κέρδη συνδυάζεται με το νισύριο επώνυμο Κέντρης, 281]

22. Αντρουλής, ηερεύς και προτόγερος
[το όνομα Κέρδη είναι της φαντασίας του εκδότη]

23. "Γεώργης του παπά Συκηρίου (;)"
(αυτόθι, 265)

23. Γεόργης του παπά, ηερεύς

24. "Ιωάννης Κέρδη"
(αυτόθι, 265, 283)

24. Ιωάννης, ηερεύς

25. "και να έβρη μετά το μοναστήριν ης τις σιδόνες έριμον"
(αυτόθι, 266)

25. και να ευρίσκετε το μοναστίριν ης τις Σιδόνες έριμον

26. "να τον πεδέψη περίσια και εξοθερικά", ή "και έξοθις"
(αυτόθι, 266, 267, αντίστοιχα)

26. να τον πεδε[ύει εσω]τερικά και εξοτερικά
[η συμπλήρωση έγινε στο σημείο όπου το έγγρ. είναι σχισμένο]

27. "του Μιχάλη της Αγάπης"
(αυτόθι, 267)

27. του Μιχάλη της παπαδιάς

28. "πλησίον του Γεώργη τσοπάνου", ή "του Τσοπάνου"
(αυτόθι, 270, 271, αντίστοιχα)

28. πλησίον του Γεώργη του Ιωάννου

29. "καλά πουλημένες"
(αυτόθι, 272)

29. καλά δωσμένες

30. "Τζανής ιερεύς και ιεροψάλτης"
(αυτόθι)

30. Τζανής, ηερεύς και πρωτωψάλτης

31. "και των ευσεβών τα της εκθέσεως, εάν και μαρτυρήσουσιν"
(αυτόθι, 273)

31. και των ειδότων τα της υποθέσεως, εάν μη μαρτυρήσωσιν

32. "δοθέντα προ χρόνων, εκείσε πέντε σηροί των ιδίων οικοκυρίων"
(αυτόθι, 274)

32. δοθέντα προ χρόνων είκοσι πέντε παρά των ιδίων οικοκυρέων
[τι σημαίνει στα ελληνικά: σηροί;]

33. "και εις των χριστιανόν επακολουθούντες και ουδείς"
(αυτόθι, 275)

33. και η [=οι] των χριστιανόν επακολουθούντες παίδες

34. "τον Δράκο Κονταρίν μικρόν και την γνησίαν ημόν θηγατέρα"
(αυτόθι, 275 και 282: Δράκος Κονταρής)

34. τον διακο-Κονταρίν, γαμπρόν προς την γνησίαν ημόν θηγατέρα

35. "ζσίγκρι ένα"
(αυτόθι, 275)

35. ζευγάρι ένα
[η λέξη ζσίγκρι είναι ελληνική;]

36. "άρετρον ένα"
(αυτόθι)

36. αρεστόν ένα

37. "τα ηγιο... τον θόλον"
(αυτόθι)

37. τα αγκία εις τον Θόλον

38. "διακογεόργις του χριστοδούλου"
(αυτόθι)

38. διακο-Γεόργις του Χριστοφόρου

39. "μιχάλις τριτιθολίτης... και εγό ρεγιάστου(= αρραβωνιάστηκα)"
(αυτόθι, 276)

39. Μιχάλις Αγαθοπολίτις... και εγό ραγιάς του [δηλ. του τόπου· καμιά σχέση με αρραβώνα!]

39α. "έδοσα υ το θελιμαι όσα πιρακτί", ή "πειρακτή"
(αυτόθι, 276, 277)

39α. έδοσαν το θέλιμαν οσ[= ως] απίρακτι [= απείρακτοι· δηλ. ως μη θιγόμενοι ο μητροπολίτης της Ρόδου και ο Επίτροπός του]

40. "και λαβόντες υπόψη ότι βρεθή, έκαψαν την τε διαθήκην"
(αυτόθι, 278)

40. και λαβόντες υπό εμβριθή έποψιν την τε διαθήκην
[η ακατανοησία στην αποκορύφωσή της]

41. "προβήτε εν φόβω θεού και καθαρώ συνειδότι και κατ' αναλογίαν διανομήν εν εκάστω, δι' ότι δικαιούνται εις στοχαζόμενα μέρη εκ των φερομένων πραγμάτων εάν ο αναφερθείς παπα-Νικόλας"
(αυτόθι)

41. ποιήσατε εν φόβῳ Θεού και καθαρῷ συνειδότι την κατ' αναλογίαν διανομήν ενί εκάστῳ, διότι δικαιούται, ως στοχαζόμεθα, μέρος εκ των πατρικών πραγμάτων και ο εξαληφθείς παπα-Νικόλαος

42. "δώσητε <τέλος> και εις την υπόθεσιν του Τσοπάνη μετά της αρραβωνιαστικής αυτού έχοντες βάσιν την επομένην ημών παρόμιαν παραγγελίαν και άνευ ετέρας"
(αυτόθι)

42. δώσητε, και εις την υπόθεσιν του τσουπάνη μετά της αρραβωνιαστικής αυτού, έχοντες βάσιν την επομένην ημών νόμιμον παραγγελίαν, αίσιον πέρας

43. "επειδή πολλοστήν υπάρχει"
(αυτόθι)

43. επειδή, ως γνωστόν, υπάρχει

44. "όπως κατά νόμον και δίκαιον λόγον καθιερώσητε μόνον αυτόν εις την πληρωμήν"
(αυτόθι)

44. όπως, κατά νόμιμον και δίκαιον λόγον, υποχρεώσητε μόνον αυτόν εις την πληρωμήν

45. "ουδόλως υποχρεούται καταστατικά εις ότι υποχρεώθη και την λάβη ως σύζυγον"
(αυτόθι)

45. ουδόλως υποχρεούται ο δυστυχής, ως δεν υποχρεώθη να την λάβῃ καί σύζυγον

46. "οι Δημογέροντες μετά πολλής της προσπαθίας ηδυνήθησαν, ίνα απέναντι της χρεωκής των εξαποστείλλωσι"
(αυτόθι, 279)

46. οι Δημογέροντες μετά πλείστης προσπαθείας ηδυνήθησαν, ίνα, απέναντι της χρεωστικής των, εξαποστείλωσι

47. "και πατριαρχεύων αντ' αυτού"
(αυτόθι, 280)

47. και αντιπροσωπεύων αντ' αυτού

48. "παππά Ιωάννης Ζήσης"
(αυτόθι)

48. παππά Ιωάννης Ζανής

49. "ης την οποίαν είμασταν χρειασθεί"
(Νισ. 17, 93)

49. ης τα οπία ήμαστεν χρεωμένει

50. "δίχος καμμίαν εναντιότηταν. Το παρόν, τού δίνω αμανάτην ης την Ελέαν"
(αυτόθι)

50. δίχος καμίαν εναντιότηταν, παρός του δίνω αμανάτην ης τιν Ελέαν [*παρός*: εκτός που, και μάλιστα]

51. "και πάνω κάτω, το άλλον με τιν γιστέρναν"
(αυτόθι)

51. και απωκάτω το άλλον με τιν γιστέρναν

52. "ηπωγράφθισαν το παρόν"
(αυτόθι)

52. ηπωγράφθικεν το παρόν

53. "διότι τα μαηδιά, να παίρνει τα πράγματα"
(αυτόθι, 94)

53. και απόταν δόση τα μαηδιά, να πέρνι τα πράγματα

54. "να δόσομεν ιδικά μας ευρισκόμενα εις Πάλους χοράφι, σπίθια"
(αυτόθι)

54. να δόσομεν ίτι και α[ν] μας ευβρίσκετε: α[μ]πέλ[ι]α, χοράφι, σπίτια

55. "Προς <τούτοις> να δίδι το χρέως μας όλον ειδικόν χρέος"
(αυτόθι)

55. παρός να δίδι το χρέως μας όλον, ίτι και ήνε χρέος [δηλαδή: να πληρώνει μόνο όλα τα χρέη μας, όποια και αν είναι]

56. "να μας κατεβοδόσι το Μοναστίρι"
(αυτόθι)

56. να μας διωρθόσι το μοναστίρι

57. "να το εκμεταλλεύεται"
(αυτόθι, 95)

57. να το επιμελείται

58. "διά ήθελεν έσθαι"
(αυτόθι)

58. διό και θέλουν έσθαι

59. "ει μη και θελήση διά να φίγη καί τόλμην να μην έχει"
(αυτόθι)

59. ει μεν και θελήση διά να εύγη, καμίαν τόλμην να μην έχι

60. "γρόσια 54, διαφόρετα χρόνον έναν"
(αυτόθι, 97)

60. γρόσια 54 αδιαφόρετα, χρόνον έναν [δηλ. χωρίς διάφορο, χωρίς τόκο, επί ένα χρόνο]

61. " να δόσο <το> χοράφι μου εις τον Καρέα"
(αυτόθι)

61. να δόσο το ραχί μου ις τιν Καριά [= Καρδιά] [τοπων. Καρέας δεν υπάρχει στη Νίσυρο]

62. "το δίδομεν τις Παναγίας"
(αυτόθι)

62. το ετάξαμεν τις Παναγίας

63. "και προστάτες του τόπου"
(αυτόθι, 98)

63. και προεστώτες του τόπου

64. "του Μιχάλη Ρεΐση του παπά..."
(αυτόθι)

64. του Μιχάλι Ρεΐσι, του καπετάν[ιου]

65. "εις τον τρόχαλον της θάλασσας"
(αυτόθι)

65. ις το περίχιλον τις θαλάσσου [δηλ. στην άκρη – στα χείλη – της θάλασσας]

66. "εγο ο Διμίτριος Αντόνις", και πιο κάτω: "έλαβα απών τον Δημίτρι Αντόνι"
(αυτόθι, 99)

66. εγό ο διακο-Αντόνις... από ντον διακο-Αντόνι
[περίληψη του εγγράφου: Καρπάθιος 1924, 4]

67. "μηδενός καθ' οιονδήποτε τρόπον αντιφερθήναι αυτῷ κυρίῳ, ούτε του Μοναστηρακίου νέου αναγνωριζο-

67. μηδενός καθ' οιονδήτινα τρόπον δυναμένου αντιφερθήναι αυτώ, κυρίω όντι του μοναστηρακίου, Νήφη ονο-

μένου"
(αυτόθι, 101)

μαζομένου
[βραχεία περίληψη και του εγγράφου αυτού δημοσίευσε ο Καρπάθιος, ό.π.]

68. "και εσφραγισμένον τῃ συνήθει... σφραγίδι"
(αυτόθι)

68. και τετυπωμένον τῃ συνήθει... σφραγίδι

69. "επί τούτου έγινε το παρόν που φέρον και του Ιγουμένου"
(αυτόθι, 102)

69. επί τούτον έγινε το παρόν επιφέρον, και δόθι του ιγουμένου

70. "παπά Κονσταντίς Τουκούζις"
(αυτόθι)

70. παπα-Κονσταντίς του Κοντού

71. "να πίνομεν εμείς όσω που να ζούμεν "
(αυτόθι, 103)

71. να πίννομεν νερόν όσω που να ζούμεν

72. "και σήμερα είπα την γηστέρνα"
(αυτόθι, 104)

72. να πείνου και νερόν από την βηστέρνα

73. "και έμειναν τα παιδιά του αρφανά και εξέπεσεν ο χρόνος", ή πιο κάτω: "διά να στηλόσομεν τον χρόνον"
(αυτόθι)

73. και έμειναν τα παιδιά τος αρφανά και εξέπεσεν ο χανές, ή: διά να στηλόσομεν τον χανέ [τουρκ. hane: σπίτι, οικογένεια ή οικογενειακή μερίδα]

74. "κύπον ένα εις της Πλαγές"
(αυτόθι, 105)

74. κύπον ένα εις της Σπωργές
[Σποριές: τοπων. στη Νίσυρο]

75. "μήλους 3, σ'νάρια (;) 2"
(αυτόθι, 106)

75. μήλους ζευγάρια 2

76. "εις τα Συκία τω χωράφην"
(αυτόθι)

76. εις τα Λακιά το χωράφην
[Λακκιά, τα: τοπων. στη Νίσυρο]

77. "και τον αργόν τω αμπέλην"
(αυτόθι)

77. και εις τον Αργόν τω αμπέλην
[Αργός, ο: τοπων. στη Νίσυρο]

78. "Σακελλάριος ιερεύς"
(αυτόθι)

78. Σακέληος, ιερεύς

79. "επ' ονόματι ούν", ή πιο κάτω: "Και ημείς ούν", ή "και αυτός ούν"
(αυτόθι, 106, 107)

79. επ' ονόματι μεν, ή: Και ημείς μεν, ή: και αυτός μεν

80. " ίνα μη φθίνη"
(αυτόθι, 107)

80. ίνα μη μένῃ

81. "τον εδεσ(ιμώτατον) κυρ Νεόφυτον"
(αυτόθι)

81. τον ειρημένον κυρ Νεόφυτον

82. "Διακογιώργις Παχυλού"
(αυτόθι, 108)

82. Διακο-Γεώργις Πάουλου [= Παύλου]

83. "εις την Πεύκην την πλαγιά"
(αυτόθι, 109)

83. εις τον Πεύκων την πλαγιά
[Πεύκος, ο: τοπων. στη Νίσυρο]

84. "εις τω Λαράνην της συκές"
(αυτόθι)

84. εις το Χαράνην της συκές
[Χαράνι, το: τοπων. στη Νίσυρο]

85. "τω ραχήν μου τω αγαρήζον, εις την Καμιζήν τω κομμάτι"
(αυτόθι)

85. τω ραχήν μου, τω αγοραστόν· εις τω Καμπήν τω κωμμάτιον
[Καμπί: τοπων. στη Νίσυρο]

86. "εις τω Μαύρον σηκώτη τω χωράφην"
(αυτόθι)

86. εις τω Μαύρον Συκύδιον τω χωράφην
[Μαύρο Συκίδι: τοπων. στη Νίσυρο]

87. "εις την Καριδιάν τω ραχήν"
(αυτόθι)

87. εις την Καρδιάν τω ραχήν
[Καρδιά: τοπων. στη Νίσυρο]

88. "και εις την γωνίαν του χωράφην"
(αυτόθι)

88. και εις την Γωνίαν τω χωράφην
[Γωνιά: τοπων. στη Νίσυρο]

89. "τα σπίτια εις των Μούλον"
(αυτόθι)

89. τα οσπίτια εις των Μύλον
[Μύλος: διάφορες τοποθεσίες στο Μαντράκι]

90. "ένα θίρη, μωχθερί τέσσερα"
(αυτόθι, 110)

90. ένα θίλη, μωχθερά τέσσερα

91. "Σακέλλης ηερεύς"
(αυτόθι)

91. Σακέλληος, ιερεύς

92. "εις τω Ναρχήν"
(αυτόθι, 112)

92. εις των Αρχήν
[Αρχής ή Αρκής, ο: τοπων. στη Νίσυρο]

93. "εις την Λήμνην τω πλάκωμαν"
(αυτόθι)

93. εις την Λήμνην τω λάκωμαν

94. "τω αμπέλην, την χεριτήν του"
(αυτόθι)

94. τω αμπέλην, την χάριτάν του

95. "και Διαθίκης γράμματος"
(αυτόθι)

95. και διαθετικού γράμματος

96. "που μ' έδοναν χρόνια έξι, επορεύχομου από"
(αυτόθι)

96. που μ' έδονε χρόνια έξι από ρούχο μου, από

97. "ότι θέλει διοική"
(αυτόθι, 116)

97. ότι θέλει δουλεύη

98. "Γεώργιος Ανεγνόστις Μανολάκης" και πιο κάτω: "του Μανολάκι"
(αυτόθι, 117)

98. Γεόργιος, ανεγνόστις, Μανόλακας, ή: του Μανόλακα

99. "ανδρή νωμίμω εκδούνης" (αυτόθι)	99. ανδρή νωμίμῳ εκδούναι
100. "ήτοι προικίζω τα μεν αυτούς" (αυτόθι)	100. ήτα πρικοδωτούμεν αυτούς
101. "εις της Λαζάρου τω Κύττι κωμάτιν χάριν του υιού μας" (αυτόθι, 118)	101. εις της Λαζάρου[ς] τω κάττο κωμάτην, χάριταν του υιού μας [στους Λαζάρους: τοπων. στη Νίσυρο- πρβλ. και μεθεπόμενον αρ.]
102. "εις του Λα(μ)παρδή" (αυτόθι)	102. εις του Λαπαρδά [Λαπαρδάς: τοποθεσία στο Μαντράκι]
103. "εις της Λαζάρου τον Λαγκήδην σύνδενδρον" (αυτόθι)	103. εις της Λαζάρους τω λαγκάδην σύνδενδρον
104. "τα πράγματα τα μητρηκάτα και πατρικάτα" (αυτόθι, 120)	104. τα πράγματα τα μητρικά του και πατρικά του
105. "Νηκόλας του παπά Μανώλη Βασάλ(ου)" (αυτόθι, 121)	105. Νικόλαος του παπα-Μανώλη Ζαπέτη
106. "τρία μπεολίκια, από πέντε γρόσια το καθ' έν" (αυτόθι)	106. τρία μπεσλίκια από πέντε γρόσια το καθ' έν [τουρκ. beşlik: πεντάρι]
107. "ομολόγησεν διά ιδίας γνώμης" (αυτόθι, 125)	107. ομολόγησεν με ιδίῳ στόματι
108. "και δεηθήσα αυτήν" (αυτόθι, 126)	108. και δεχθήσα αυτήν
109. "εις τα Βαθέα και δεύτερον εις του Σκουλουσιάνη" (αυτόθι)	109. εις τα Βαθειά, και δεύτερον εις του Σκουλουπιάτη
110. "να ζωοτρέφει την και σωματικήν και ψυχικά" (αυτόθι)	110. να ζωοτρέφεται και σωματικά και ψυχικά
111. "Διμίτριος Χατζή παπά Σκέβου" (αυτόθι)	111. Διμήτριος χαζη-παπα-Αίκουβου [= Ιάκουβου]

Τα λάθη δεν τελειώνουν εδώ. Η μελέτη όμως τράβηξε σε μάκρος. Πρώτη φορά στα 45 χρόνια της ερευνητικής διαδρομής μου συνάντησα τόση ανευθυνότητα περί την έκδοση εγγράφων.

Μακάρι ένας χαρισματικός ερευνητής από τη νέα γενιά να ενδιαφερθεί να αποκαταστήσει και επανεκδώσει τα ήδη δημοσιευθέντα· έπειτα, να προβεί στη συστηματική έκδοση των υπολοίπων εγγράφων της Σπηλιανής. Τους αξίζει καλύτερη «μεταχείριση». Άλλωστε έχουν να δώσουν πολλά στη γνώση του ιστορικού παρελθόντος και του λαϊκού πολιτισμού της Νισύρου.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΗ ΔΙΑΤΑΞΗ
ΤΩΝ 32 ΕΚΔΟΘΕΝΤΩΝ ΕΓΓΡΑΦΩΝ (1747-1949)

Χρονολογία	*Αριθμός*	*Είδος και περιεχόμενο των εγγράφων*
1747, Ιανουαρίου 3	10 Α′	Προίκιση κόρης και γιου. [Προσχέδιο]: Καλή (του) παπα- Νικολάου και Νικόλαος (του) χαζη-παπα-Ποστόλη
1747, Δεκεμβρίου 6	10 Β′	Προικοσύμφωνο: Ειρήνη (του) Νικολάου ∞ Ιωάννης (του) Γεωργίου
1857, Οκτωβρίου 4	2	Προικοσύμφωνο: Μαρία (του) Νικολάου και της Ειρήνης Πασχαλάκη ∞ Γεώργιος (του) Κωνσταντίνου
1857, Νοεμβρίου 24	7 Α′	Πωλητήριο χωραφιού από τον Γεώργιο Ι. παπα-Χαζάκη στον Ιωάννη Αλαμάγκο
1858, Μαρτίου 17	7 Β′	Παραχώρηση ακίνητης περιουσίας έναντι οικιακής υπηρεσίας, από τον αρχιμανδρίτη Νεόφυτο προς την Ανθούσα (του) παπα-Γεωργίου
1858, Σεπτεμβρίου 15	7 Γ′	Πωλητήριο ακινήτων και κινητών από την Καλή Μιχ. Αγαθοπολίτη στον Ιάκωβο διακο-Αντωνίου
1858, Νοεμβρίου 24	7 Δ′	Πωλητήριο οικοπέδου για εργαστήριο από τον Δήμο Μαντρακιού στον Ιωάννη (του) Κωνσταντίνου
1859, Ιουλίου 15	7 Ε′	Διαθήκη του παπα-Νικολάου Οικονόμου
1859, Ιουλίου 18	7 Στ′	Πωλητήριο σπιτιού από τον Νικόλαο Φωτιάδη στον Νικόλαο Αποστολίδη
1859, Δεκεμβρίου 12	7 Ζ′	Ψυχικό ή βαπτιστίκιο: δωρεά ακινήτων από τη νουνά Αικατ. Εμμ. Παρθένη στη βαφτισιμιά της Ειρήνη Ιωάν. Φασουλαρή
1860, Ιανουαρίου 30	7 Η′	Διαθήκη του Αντωνίου Γεωργ. Γαλουζή
1860, Μαρτίου 28	7 Θ′	Διαθήκη του παπα-Μιχαήλ (του) παπα-Κωνσταντίνου
1863, Αυγούστου 16	7 Ι′	Υιοθεσία του ορφανού νηπίου Γεωργίου Κατζαμούντη, από την Αντιμάχεια της Κω
1880, Ιουλίου 9 [1897, Αυγούστου 1]	3 Α′	Ρύθμιση αδιάθετης πατρικής, ακίνητης, περιουσίας ανάμεσα στα αδέλφια Μιχαήλ και Βασίλειο Κλέα
1898, Σεπτεμβρίου 10	3 Β′	Διαθήκη τής εκ Σύμης Άννας Ζωής, συζύγου Νικολάου Πατρίκη
1898, Σεπτεμβρίου 24	3 Γ′	Διαθήκη του Νικολάου Κ. Κλούτζη (ή Κλούτση)

1914, Μαρτίου 14	3 Δ′	Διαθηκώο πληρεξούσιο του Ιωάννη Χαρτοφύλη προς τη γυναίκα του Αικατερίνη Βασιλείου
1914, Ιουνίου 26	3 Ε′	Προικοσύμφωνο: Άννα Ιωάν. Παύλου ∞ Giovanni De Stefani
1915, Μαρτίου 25	3 Στ′	Προικοσύμφωνο: Ειρήνη Γ. Κατραμάδου ∞ Ζαχαρίας Ν. Κλούτσης
1923, Ιουνίου 14	4 Α′	Πράξη συμβιβασμού για την επικαρπία και μελλοντική πλήρη κυριότητα κήπου ανάμεσα σε μέλη της οικογένειας Ιωάννη Κ. Καραβάκη
1924, Οκτωβρίου 26	4 Β′	Ψυχικό ή βαπτιστίκιο: δωρεά ακινήτων από τον νουνό Γεώργιο χαζη-Νικολάου στον βαφτιστικό του Νικόλαο Μ. Μαυρουδή
1926, Ιανουαρίου 22	4 Γ′	Προικοσύμφωνο: Μαρία Γ. Σακελλαρίδη ∞ Ιωάννης Κ. Φασουλαρίδης
1927, Ιουλίου 22	4 Δ′	Προικοσύμφωνο: Πολύμνια Ιωάν. Λογοθέτη ∞ Γεώργιος Σέρβης
1928, Μαΐου 12	4 Ε′	Δωρεά οικιακού ρουχισμού από την Καλλιόπη Α. Λιβίτση στην Καλή Γ. Λυτρωτή
1929, Ιουλίου 6 και 8	4 Στ′	Επικύρωση προφορικής διαθήκης της αποθανούσης Ασημίνας Ν. Τραμπούλη
1933, Αυγούστου 18	5 Α′	Προικοσύμφωνο: Καλλιόπη Ζ. Κλούτση ∞ Νικόλαος Κ. Τσιρπανλής
1933, Σεπτεμβρίου 1	5 Β′	Προικοσύμφωνο: Άννα Αντ. Στρίκ(κ)η ∞ Εμμανουήλ Καλ(λ)ούδης
1935, Νοεμβρίου 9	5 Γ′	Προικοσύμφωνο: Άννα Ιωάν. Καμπανή ∞ Σακέλλης Ι. Γιαννιού
1944, Οκτωβρίου 13	6 Α′	Προικοσύμφωνο: Καλλιόπη Χρ. Κορωναίου ∞ Κωνσταντίνος Ι. Νικολόπουλος
1945, Σεπτεμβρίου 3	6 Β′	Προικοσύμφωνο: Ειρήνη Απ. Καραβάκη ∞ Ιωάννης Κ. Χατζηδαβίδ
1946, Σεπτεμβρίου 28	6 Γ′	Προικοσύμφωνο: Ειρήνη Κ. Χαντζηαντωνίου ∞ Αθανάσιος Ν. Ευλογημένος
1949, Μαΐου 20	1	Πρακτικό παράδοσης-παραλαβής χειρογράφων κωκωδίκων και λυτών εγγράφων της Μ. Σπηλιανής από τον αρχιμανδρίτη Κύριλλο Ρωμάνο στον Διονύσιο Νικολ. Φίλιππα

Σχετικά με την ημερομηνία των εγγράφων

Το ιουλιανό ημερολόγιο εφαρμόστηκε έως τον Φεβρουάριο του 1923. Το γρηγοριανό προηγούνταν 12 ημέρες κατά τον 19ο αι. και 13 τον 20ό αι. (έως το 1923). Το ελληνικό κράτος εισήγαγε το γρηγοριανό από την Πέμπτη, 1 Μαρτίου 1923 (κατά το ιουλιανό: 16 Φεβρουαρίου, έγινε δηλ. σύμπτυξη 13 ημερών). Και το Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνλεως αποφάσισε τη χρήση του γρηγοριανού την ίδια ακριβώς ημερομηνία (1.3.), μόνο όμως στις κοσμικές σχέσεις, ενώ διετήρησε το ιουλιανό στο θρησκευτικό εορτολόγιο: ΕΑ 47, έτος 43 (1923)53-54 (εγκύκλιος της Μ. Πρωτοσυγκελλίας, 15/28 Φεβρουαρίου 1923). Η οριστική (νομοκανονική) ρύθμιση για όλες τις χρήσεις του γρηγοριανού (εκτός από τον υπολογισμό του Πάσχα) αποφασίστηκε τον Μάιο του 1923 από το πανορθόδοξο συνέδριο που είχε συνέλθει στην Κωνσταντινούπολη. Η απάλειψη των 13 ημερών και για το θρησκευτικό εορτολόγιο θα γίνει τον Οκτώβριο του 1923. Έτσι η 1 Οκτωβρίου θα λογιστεί ως 14 Οκτωβρίου: ΕΑ 47, έτος 43(1923) 173-177, 189-190.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

Αγαπητίδης = Σωτ. Ι. Αγαπητίδης, *Η κατάστασις εις την Δωδεκάνησον*, εν Αθήναις 1946.

Αναγνωστοπούλου =Σία Αναγνωστοπούλου, *Μικρά Ασία, 19ος αι. - 1919. 0ι ελληνορθόδοξες Κοινότητες. Από το Μιλλέτ των Ρωμιών στο ελληνικό έθνος*, β' έκδ., Αθήνα 1998.

Αντωνιάδης Ξ. = Ξενοφ. Α. Αντωνιάδης, *Αρχείο εγγράφων Σκύρου* [1524-1820], Αθήνα 1990. [Αξιόλογη έκδοση]. [Άλλες παρεμφερείς εργασίες του ίδιου συγγραφέα: Σκυριανές διαθήκες του ΙΖ' αιώνα, *Δελτίον της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος* 26(1983)115-202. - Δικαιοπρακτικά έγγραφα Σκύρου 17ου αιώνα, *Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνης της ιστορίας του Ελληνικού Δικαίου* 27-28 (1980-81=1985) 299-361].

Απόστολος 1, 2 = Απόστολος [Τρύφωνος], μητροπολίτης Ρόδου, *Απομνημονεύματα, ήτοι χρονογραφική ιστορία της εκκλησιαστικής επαρχίας Ρόδου επί ιταλο-γερμανοκρατίας. 4 Μαΐου 1912-8 Μαΐου 1945*, τ. 1-2, εν Αθήναις 1947. [Ο β' τόμος διαφοροποιείται στον τίτλο: *ήτοι χρονογραφική ιστορία της εκκλησιαστικής επαρχίας Ρόδου επί ιταλο-γερμανο- αγγλοκρατίας (1912-1947)].*

Αρφαράς 1978 = Μιχάλης Ε. Αρφαράς, Το "δίπατο" λαϊκό νισύρικο σπίτι, *Νισυριακά* 6 (1978)5-60.

Αρφαράς 1984 = Μιχάλης Ε. Αρφαράς, Η κεντητική και υφαντική τέχνη της Νισύρου, *Νισυριακά* 9(1984)17-141.

ΑΣπ = *Σπηλιανής Αρχείον. Ανέκδοτα έγγραφα (1718-1950) της Ιεράς Μονής Παναγίας Σπηλιανής Νισύρου,* τ. Α′ (1718-1909), τ. Β′ (1910-1950), Αθήνα 1999. Επιμέλεια και εποπτεία εκδόσεως: Σταύρος Ι. Κέντρης, Κώστας Ι. Πατούρης. [Και οι δύο τόμοι σε συνεχή σελιδαρίθμηση: 1-715, 716-1506. Τα έγγραφα δεν μεταγράφονται. Δίνονται σε φωτογραφία επιχρωματισμένη. Δεν υπάρχουν, βέβαια, ευρετήρια προσώπων, τόπων, όρων, πραγμάτων. Το έργο είναι δύσχρηστο. Η χρησιμότητά του έγκειται στο ότι δηλώνεται η ύπαρξη των εγγράφων].

Βαγιακάκος = Δικαίος Β. Βαγιακάκος, *Συμβολή εις την μελέτην των ναυτικών, εμπορικών και οικονομικών όρων του ελληνικού χώρου (16ος-19ος αι.). Γλωσσικόν σχεδίασμα,* Αθήναι 1990.

Βαλάσσης = Γεώργιος Μεν. Βαλάσσης, Η υιοθεσία κατά το δίκαιον τού μετά την Άλωσιν Ελληνισμού, *Επιστημονική Επετηρίς Σχολής Νομικών και Οικονομικών Επιστημών Α.Π.Θ.* 8(1960-1963: Μνημόσυνον Περικλέους Βιζουκίδου) 545-585.

Βασιλειάδης = Δ. Βασιλειάδης, Αγροτικά χτίσματα από τη Νίσυρο, *Λαογραφία* 24(1966)343-361.

Βερέμης = Θάνος Μ. Βερέμης, *Οικονομία και δικτατορία. Η συγκυρία 1925-1926,* Αθήνα 1982.

Βισβίζης = Ιάκωβος Τ. Βισβίζης, Ναξιακά νοταριακά έγγραφα των τελευταίων χρόνων του δουκάτου του Αιγαίου (1538-1577), *Επετηρίς του Αρχείου της ιστορίας του Ελληνικού Δικαίου* 4(1951) 1-166.
[Του ίδιου: Τινά περί των προικώων εγγράφων κατά την βενετοκρατίαν και την τουρκοκρατίαν, *Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνης της ιστορίας του Ελληνικού Δικαίου* 12(1965- 1968)1-129].

Βολανάκης 2005 = Ιωάννης Ηλ. Βολανάκης, Ανέκδοτα έγγραφα των χρόνων της τουρκοκρατίας από το αρχείον της Παναγίας Σπηλιανής Νισύρου, *Νισυριακά* 16(2005)257-288.

Βολανάκης 2007 = Ιωάννης Ηλ. Βολανάκης, Πενήντα ανέκδοτα έγγραφα των χρόνων της τουρκοκρατίας από το αρχείον της Παναγίας Σπηλιανής Νισύρου: 1780-1837 μ.Χ. [!], *Νισυριακά* 17(2007) 90-150.

Γερμανός Σάρδεων = Γερμανός μητροπολίτης Σάρδεων, Επισκοπικοί κατάλογοι της Εκκλησίας Δωδεκανήσου, *Εκκλησιαστικός Φάρος* 36(1937)461- 466.

Γκίνης = Δημήτριος Σ. Γκίνης, *Περίγραμμα ιστορίας του μεταβυζαντινού δικαίου,* εν Αθήναις 1966. Πραγματείαι της Ακαδημίας Αθηνών, τ. 26.

Γνωμ. = *Γνωμαγόρας.* Μηνιαίον Δελτίον τού εν Νέᾳ Υόρκῃ Νισυριακού Συνδέσμου «Ο Γνωμαγόρας», τχ. 1 (Νοέμβριος 1931)-132 (Μάιος 1956).
[Πολυγραφημένη έκδοση. Αναστατική επανέκδοση: Νέα Υόρκη 1995, επιμ. Χριστοφής Ι. Κορωναίος. Χρησιμοποιήθηκαν τα τεύχη: 19 (Μάιος 1933), 22 (Αύγ. 1933), 24 (Οκτ. 1933), 27 (Ιαν. 1934), 127 (Οκτ.-Νοέμβρ. 1954)].

Δαφνής Β′ = Γρηγόριος Δαφνής, *Η Ελλάς μεταξύ δύο πολέμων. 1923-1940*, τ. 2, Αθήναι 1955.

Διαμαντάρας = Αχ. Σ. Διαμαντάρας, Νισυριακά έγγραφα, *Δελτίον της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος* 9(1926)556-566.

ΔΚΜΣ = *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών* 1(1977) κ. ε.

Δωδεκάνησα 1998 = Βουλή των Ελλήνων, *Δωδεκάνησα. Συνθήκες-νόμοι-στατιστικές- χάρτες. 1947-1997*, συλλογή-επιμέλεια Τριαντ. Α. Γεροζήσης, Αθήνα 1998.

Δωδεκάνησος 1947Α′ = Υπουργείου Ανοικοδομήσεως, *Δωδεκάνησος. Α′. Γενική περιγραφή*, Αθήναι 1947.

ΕΑ = *Εκκλησιαστική Αλήθεια*, Κωνσταντινούπολις 1, έτος 1(1880- 1881)-47, έτος 43 (1923). [Το περιοδικό εκδόθηκε την 1.10.1880 με τον τίτλο: *Αλήθεια·* από την 29.5.1881 πήρε το όνομα: *Εκκλησιαστική Αλήθεια*. Εδώ χρησιμοποιήθηκαν οι τόμοι: 1(1880-81, έτος 1), 2(1881, έτος 1), 12(1887-88, έτος 8), 42(1918, έτος 38), 43(1919, έτος 39), 45(1921, έτος 41), 46(1922, έτος 42), 47(1923, έτος 43)].

Ζαΐρη Μ. = Μαρία Ζαΐρη, Προικοσύμφωνα Καλύμνου από τα τέλη του 19ου αιώνα (1890-1900). Θεσμός της προίκας. Επίδραση στο κοινωνικό σύνολο, *Καλυμνιακά Χρονικά* 10(1992)155-163.

Ζερβός Δ.Α. = Δανιήλ Α. Ζερβός, Ψάχνοντας στο παρελθόν, εφημ. *Η Αργώ της Καλύμνου* [στήλη στη σ. 2, όπου δημοσιεύονται και σχολιάζονται αγκλαβές (προικοσύμφωνα) και πράξεις αγοραπωλησίας του 18ου-19ου αι. Βλ. π.χ. τα φύλλα Ιανουαρίου, Φεβρουαρίου, Αυγούστου, Σεπτεμβρίου, Νοεμβρίου του έτους 2007, και Ιανουαρίου του 2008].

Ηλιού = Φίλιππος Ηλιού, *Ελληνική βιβλιογραφία του 19ου αιώνα. Βιβλία-Φυλλάδια*, τ. 1 (1801-1818), Αθήνα 1997.

Θεοδωρόπουλος = Παύλος Βασ. Θεοδωρόπουλος, *Το ισχύον εν Δωδεκανήσῳ δίκαιον*, β′ έκδοσις επηυξημένη και βελτιωμένη, Αθήναι 1981.

ΙΕΕ = *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. 15: *Νεώτερος Ελληνισμός από το 1913 ώς το 1941*, Αθήναι 1978 (της Εκδοτικής Αθηνών).

ΙΛΑ = Ακαδημία Αθηνών. *Ιστορικόν Λεξικόν της Νέας Ελληνικής*, τ. 1-5 [στοιχεία: α - δαχτυλωτός], εν Αθήναις 1933-1989. [Αυτοί οι τόμοι εκδόθηκαν έως σήμερα].

Καζαβής Γ. 1940 = Γεώργιος Ν. Καζαβής, *Νισύρου Λαογραφικά*, Νέα Υόρκη 1940.

Καζαβής Ι. 1916 = Ιάκωβος Ν. Καζαβής, *Καλλετές. Ιστορικόν νισυριακόν διήγημα*, Ν. Υόρκη 1916. [Φωτοαντιγραφική επανέκδοση: Νέα Υόρκη 1997, επιμέλεια: Χριστοφής Ι. Κορωναίος].

Καζαβής Ι. 1966 = Ιάκωβος Ν. Καζαβής, *Ιστορία της νήσου Νισύρου*, New York 1966.

Καλαματιανά προικοσύμφωνα = Αναστασία Μηλίτση-Νίκα και Χριστίνα Θεοφιλοπούλου-Στεφανούρη, *Καλαματιανά προικοσύμφωνα, 1891-1900*, Καλαμάτα 2007.

Καραναστάσης 1963 = Αναστάσιος Καραναστάσης, *Η φωνητική των ιδιωμάτων της νήσου Κω*, εν Αθήναις 1963.

Καραναστάσης 1987 = Αναστάσιος Καραναστάσης, Γλωσσική ύλη εκ Νισύρου Δωδεκανήσου, *Νισυριακά* 10(1987)123-184.

Καρανικόλας 1971 = Σωτήριος Αλ. Καρανικόλας, *Συμαϊκόν ονοματολόγιον*, επιμελείᾳ Αλεξάνδρου Σ. Καρανικόλα, Αθήναι 1971.

Καραράς = Νίκος Καραράς, Δύο παλιά προικοσύμφωνα της Σμύρνης, *Μικρασιατικά Χρονικά* 14(1970)528-534.

Καρπάθιος 1924 = Εμμανουήλ Ι. Καρπάθιος, Παλαιά έγγραφα της εν Νισύρῳ Ιεράς Μονής της Παναγίας Σπηλιανής, εφημ. *Αυγή Δωδεκανησιακή*, έτος 6, περίοδος Β′, 15.5.1924, 4.

Καρπάθιος 1959 = Εμμανουήλ Ι. Καρπάθιος, Η γυναικεία στολή Νισύρου, *Νισυριακά Χρονικά* τχ. 28-29 (Μάιος-Αύγουστος 1959)27-28.

Καρπάθιος 1960 = Εμμανουήλ Ι. Καρπάθιος, Θεμελιώδεις διατάξεις εν αναφορᾷ προς τον καταστατικόν οργανισμόν της Κοινότητος Μανδρακίου, *Νισυριακά Χρονικά* τχ. 34 (Ιούν.-Αύγ. 1960)11-18.

Καρπάθιος 1961 = Εμμανουήλ Ι. Καρπάθιος, Λαογραφικά σύμμεικτα Νισύρου, *Νισυριακά Χρονικά* τχ. 36 (Ιαν.-Μάιος 1961)23-25.

Καρπάθιος, Αρχείον 3 = Εμμανουήλ Ι. Καρπάθιος, *Αρχείον Ιεράς Μητροπόλεως Κω (Δωδεκανήσου)*, τχ. 3: *Κώδικες ΙΒ′-Λ′ (12-30) Αρχείου Δουλείας*, Αθήναι 1961.

Καρπάθιος 1970 = Εμμανουήλ Ι. Καρπάθιος, *Εκκλησία Κω Δωδεκανήσου*, τ. Α′ - βιβλίον Β′ [= τ. 2], Αθήναι 1970.

Κέντρης 1970 = Σταύρος Ι. Κέντρης, *Τα Μετέωρα της Δωδεκανήσου (Παναγία Σπηλιανή)*, Αθήναι 1970.

Κοντοβερός 1963 = Λάζαρος Κ. Κοντοβερός, Ονόματα τοπείων και περιφερειών τών τριών περιοχών της νήσου Νισύρου, *Νισυριακά* 1(1963)136-160.

Κοντοβερός 1972 = Λάζαρος Κ. Κοντοβερός, Νισυριακά οικιακά σκεύη και γεωργικά εργαλεία, *Νισυριακά* 4(1972)307-321. (Ερμηνευτικά κείμενα υπό Εμμ. Φραντζή).

Κορρέ 1995 = Κατερίνα Κορρέ-Ζωγράφου, *Τα κεραμεικά του ελληνικού χώρου*, Αθήνα 1995.

Κορρέ 2002 = Κατερίνα Κορρέ-Ζωγράφου, *Χρυσικών έργα. 1600-1900. Συλλογή Κ. Νοταρά*, Αθήνα 2002.

Κουμέντος 1976 = Νικήτας Ι. Κουμέντος, Ο γάμος στη Νίσυρο. Ιστορική αναδρομή τού θεσμού, *Νισυριακά* 5(1976)157-263.

Κουμέντος 1987 = Νικήτας Ι. Κουμέντος, Χαρακτήρες και πειράγματα στη Νίσυρο, *Νισυριακά* 10(1987)5-106.

Κουμέντος 1990 = Νικήτας Ι. Κουμέντος, Πειράγματα και ψυχαγωγία στη Νίσυρο, *Νισυριακά* 11(1990)271-361.

Κουμέντος 1993 = Νικήτας Ι. Κουμέντος, Κανονισμός της Φιλεκπαιδευτικής Αδελφότητος «Η Νίσυρος» εν Κωνσταντινουπόλει 1876, *Νισυριακά* 12 (1993)5-38.

Κουτελάκης 1979 = Χάρης Μ. Κουτελάκης, *Ιστορικό αρχείο νήσου Τήλου*, Αθήνα 1979.

Κουτελάκης 1993 = Χάρης Μ. Κουτελάκης, Τα Νικιά της Νισύρου, 1760-1948, μέσα από το αρχείο του Σταύρου Χαρτοφύλη, *Νισυριακά* 12 (1993)147-192.

Κριαράς = Εμμανουήλ Κριαράς, *Λεξικό της μεσαιωνικής ελληνικής δημώδους Γραμματείας. 1100-1669*, τ. 1-16 [στοιχεία: α-πνεύμονας], Θεσσαλονίκη 1969-2008.

Κωνσταντινίδης = Εμμανουήλ Ι. Κωνσταντινίδης, *Η εν Δωδεκανήσῳ Εκκλησία*, Αθήναι 1970.

Λιάτα = Ευτυχία Δ. Λιάτα, *Φλωρία δεκατέσσερα στένουν γρόσια σαράντα. Η κυκλοφορία των νομισμάτων στον βενετοκρατούμενο και τουρκοκρατούμενο ελληνικό χώρο, 15ος-19ος αι.*, Αθήνα 1996.

Λογοθέτης Ι. = Ιωάννου Λογοθέτη (1835-1910), *Επιστολαί-Ποιήματα*. Εισαγωγή-προλεγόμενα-επιμέλεια Κώστα Ο. Σακελλαρίδη, Αθήναι 1974.

Λογοθέτης Μ. 1981 = Μιλτ. Ιακ. Λογοθέτης, Οι πρώτες προσπάθειες για την κατασκευή τού λιμανιού της Νισύρου κατά τα τελευταία χρόνια της τουρκοκρατίας (1885-1912), *Νισυριακά* 7(1981)183-283. [Και σε αυτοτελή, ανασελιδοποιημένη, έκδοση με τίτλο: *Οι πρωτεργάτες του λιμανιού της Νισύρου κατά τα χρόνια της τουρκοκρατίας (1885-1912)*, Αθήνα 1981, σσ. 1-120, με πολύ χρήσιμο ευρετήριο].

Λογοθέτης Μ. 1987 = Μιλτιάδης Ιακ. Λογοθέτης, Τα κτηματολόγια της Νισύρου κατά τα χρόνια της Δουλείας (1785-1945), *Νισυριακά* 10(1987)197-386. [Και σε αυτοτελή έκδοση: Αθήνα 1987, σσ. 1-207].

Λογοθέτης Μ. 2007 = Μιλτιάδης Ιακ. Λογοθέτης, Η Ομήρειος κοινοτική σχολή Μανδρακίου Νισύρου στα χρόνια της Δουλείας (1909-1945), *Νισυριακά* 17(2007)167-221. [Και σε αυτοτελή έκδοση: Αθήνα 2007, σσ. 1-63].

Μαλανδράκης = Μιχαήλ Η. Μαλανδράκης, Νησιωτικά Χρονικά, *Ελληνικά* 10(1937-1938)69-116.

Μαλτέζος = Κωνστ. Μαλτέζος, *Συμβολή εις την έρευναν του παρ' ημίν παλαιού συστήματος μέτρων και σταθμών (ιδία των πήχεων και των οκάδων)*, εν Αθήναις 1938. Πραγματείαι της Ακαδημίας Αθηνών, τ. 7, αρ. 2.

Μαντουδάκης 2000 = Κώστας Μαντουδάκης, Νισύρικο λεξικό, *Νισυριακά* 14(2000)209-304.

Μαύρη Βίβλος = Οικουμενικόν Πατριαρχείον, *Μαύρη Βίβλος διωγμών και μαρτυρίων του εν Τουρκία Ελληνισμού (1914–1918)*, εν Κωνσταντινουπόλει 1919. [Φωτοαναστατική επανέκδοση, Αθήνα χ.έ.].

Μιχαηλίδης-Νουάρος 1926 = Μιχαήλ Γ. Μιχαηλίδης-Νουάρος, *Νομικά έθιμα της νήσου Καρπάθου της Δωδεκανήσου*, εν Αθήναις 1926.

Μιχαηλίδης-Νουάρος 1934 = Μιχαήλ Γ. Μιχαηλίδης-Νουάρος, *Λαογραφικά σύμμεικτα Καρπάθου*, τ. 2, Αθήναι 1934. [Φωτοαναστατική επανέκδοση ως έκδ. Β', Αθήνα χ.έ.].

Μπ. = Γεώργιος Δ. Μπαμπινιώτης, *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*, Αθήνα 1998.

Νισ. = *Νισυριακά* τ. 1(1963)-17(2007). [Χρησιμοποιήθηκαν οι τόμοι: 1(1963), 3(1969), 4(1972), 5(1976), 6(1978), 7(1981), 8(1982), 9(1984), 10(1987), 11(1990), 12(1993), 13(1994), 14(2000), 16(2005), 17(2007)].

ΝισΗμ = *Νισυριακόν Ημερολόγιον του έτους 1923*, υπό Γεωργίου Παπαδοπούλου, έτος πρώτον, Κως 1922.

ΝΧ = *Νισυριακά Χρονικά* τχ. 1 (Φεβρουάριος 1955)-37 (Σεπτ. - Δεκ. 1961). [Και σε φωτοαναστατική επανέκδοση με συνεχή σελιδαρίθμηση τα πρώτα 11 τεύχη: σσ. 1-304, τα τεύχη 12-37: σσ. 1-967, Αθήνα 1996. - Χρησιμοποιήθηκαν τα τεύχη: 3 (Απρίλ. 1955), 5 (Ιούν. 1955), 16 (Μάιος-Ιούν. 1957), 18 (Σεπτ.-Οκτ. 1957), 26-27 (Ιαν.-Απρίλ. 1959), 28-29 (Μάιος-Αύγ. 1959), 30-31 (Σεπτ.-Δεκ. 1959), 34 (Ιούν.-Αύγ. 1960), 36 (Ιαν.-Μάιος 1961)].

Π = Πάπυρος, *Λεξικό της ελληνικής γλώσσας, αρχαίας- μεσαιωνικής-νέας. Ερμηνευτικό-ετυμολογικό, συνωνύμων-παραγώγων-συνθέτων*, τ. 1-13, Αθήνα 2007-2008.

Παπαδόπουλος 1909 = Γεώργιος Παπαδόπουλος, *Γενική γεωγραφική και ιστορική περιγραφή, αρχαία και νεωτέρα, της νήσου Νισύρου*, εν Νισύρῳ [= Σμύρνῃ], τύποις «Αρμονίας» ,1909.

Παπαδόπουλος Στ. και Φλωρεντής Χρ. = Στέλιος Α. Παπαδόπουλος-Διάκ. Χρυσόστομος Φλωρεντής, *Νεοελληνικό Αρχείο Ι. Μονής Ιωάννου Θεολόγου Πάτμου. Κείμενα για την τεχνική και την τέχνη*, Αθήνα 1990. [Χωρίς ευρετήριο και ερμηνεία πραγμάτων, όρων].

Παπαμανώλη 1978 = Λούλα Εμμ. Παπαμανώλη, Η νισύρικη φορεσιά, *Νισυριακά* 6(1978) 99-106.

Παπαμανώλη 1986 = Λούλα Εμμ. Παπαμανώλη, *Το παραδοσιακό κόσμημα στα Δωδεκάνησα*, Αθήνα 1986.

Παπαστάθης = Χαράλαμπος Κ. Παπαστάθης, *Οι κανονισμοί των ορθοδόξων ελληνικών Κοινοτήτων του οθωμανικού κράτους και της Διασποράς*, Θεσσαλονίκη 1984.

Παπαχριστοδούλου 1960 = Χρ. Ι. Παπαχριστοδούλου, Οικογενειακά επώνυμα Δωδεκανήσου, στο: *Αφιέρωμα στη μνήμη του Μανόλη Τριανταφυλλίδη*, Θεσσαλονίκη 1960, 317-336.

Παπαχριστοδούλου 1969 = Χ. Ι. Παπαχριστοδούλου, Τοπωνυμικό Νισύρου, *Νισυριακά* 3(1969) 230-268.

Παπαχριστοδούλου 1972 = Χ.Ι. Παπαχριστοδούλου, Τοπωνύμια Σύμης, *Τα Συμαϊκά* 1(1972)32-66.

Πετανίδου 2005 = Θεοδώρα Πετανίδου, Λαξεύοντας βαστάδια και τάβλες στο τοπίο της Νισύρου, *Νισυριακά* 16(2005)212-255.

Πετρόπουλος = Δημ. Α. Πετρόπουλος, Συμβολή εις την έρευναν των λαϊκών μέτρων και σταθμών, *Επετηρίς του Λαογραφικού Αρχείου* (της Ακαδημίας Αθηνών) 7(1952)57-101.

Πιτσάκης = *Κωνσταντίνου Αρμενοπούλου, Πρόχειρον Νόμων ή Εξάβιβλος*, επιμέλεια: Κωνσταντίνος Γ. Πιτσάκης, Αθήνα 1971.

Σακελλαρίδης Γ. 1978 = Γαβριήλ Μ. Σακελλαρίδης, Τα καζαναριά, *Νισυριακά* 6(1978) 166-168.

Σακελλαρίδης Γ. 1982 = Γαβριήλ Μ. Σακελλαρίδης, Δημώδες γλωσσικό υλικό και λαογραφικά ανάλεκτα του χωριού Νικιά ή Νικειά της Νισύρου, *Νισυριακά* 8(1982) 121-256.

Σακελλαρίδης Κ. 1959 = Κώστας Οδ. Σακελλαρίδης, Ιστορικά έγγραφα Νισύρου, *Νισυριακά Χρονικά* τχ. 30-31 (Σεπτ. -Δεκ. 1959)23-27.

Σακελλαρίδης Κ. 1976 = Κώστας Οδ. Σακελλαρίδης (εισαγωγή-επιμέλεια), Μύθοι, ιστορίες, πλάκες, διαλογισμοί Βασίλη Βεζύρογλου, *Νισυριακά* 5 (1976)109-156.

Σακελλαρίδης Κ. 1981 = Κώστας Οδ. Σακελλαρίδης, Δημήτριος Μπαλαλάς, ο λαογράφος ποιητής, *Νισυριακά* 7(1981)5-182. [Επανέκδοση ποιημάτων του Δ. Μπαλαλά, με επιμέλεια, υποσημειώσεις, σχόλια].

Σακελλαρίδης Κ. 1993 = Κώστας Οδ. Σακελλαρίδης, *Η γενεαλογική πορεία της οικογένειας Σακελλαρίδη Μανδρακίου Νισύρου. Έρευνα-μελέτη*, Αθήνα 1993.

Σακελλαρίδης Κ. 1993Α = Κώστας Οδ. Σακελλαρίδης, *Κωνσταντίνος Σακελλαρίου, ο μετέπειτα Κωνσταντίνος Ξένος*, Αθήνα 1993.

Σακελλαρίδης Ν. 1978 = Νικήτας Οδ. Σακελλαρίδης, Παναγία Σπηλιανή, *Νισυριακά* 6(1978) 128-156.

Σακελλαρίδης Οδ. = Οδυσσεύς Σακελλαρίδης, Οικογενειακόν και κληρονομικόν δίκαιον ισχύον εν Νισύρῳ μέχρι σήμερον, *Νισυριακόν Ημερολόγιον του έτους 1923* (Γεωργίου Παπαδοπούλου), Κως 1922, 31-36. [= Κώστας Οδ. Σακελλαρίδης, *Η γενεαλογική πορεία της οικογένειας Σακελλαρίδη Μανδρακίου Νισύρου*, Αθήνα 1993, 119-123].

Σκαλιέρης = Γεώργιος Κλεάνθους Σκαλιέρης, *Λαοί και φυλαί της Μικράς Ασίας*, εν Αθήναις 1922. [Φωτοαναστατική επανέκδοση: Αθήνα 1990].

Σκανδαλίδης 1990 = Μιχαήλ Ευστ. Σκανδαλίδης, Τα οικογενειακά ονόματα της Νισύρου, *Νισυριακά* 11(1990)37-78.

Σκανδαλίδης 1993 = Μιχαήλ Ευστ. Σκανδαλίδης, Νισύρικα βαφτιστικά ονόματα. (Συμβολή), *Νισυριακά* 12(1993)53-60.

Σκανδαλίδης 2002 = Μιχαήλ Ευστ. Σκανδαλίδης, *Τοπωνυμικά και ονοματικά της νήσου Κω*, Αθήνα 2002.

Σκουλλής 2002 = Μιχαήλ Μόσχου Σκουλλής, *Ιστορική λαογραφική μελέτη της Ιεράς Μονής Κυράς στη Νίσυρο*, β′ έκδ., Ρόδος 2002.

Σουλογιάννης = Ευθύμιος Θ. Σουλογιάννης, *Η ελληνική Κοινότητα Αλεξανδρείας. 1843 - 1993*, Αθήνα 1994.

Σπανούδης = Κωνσταντίνος Π. Σπανούδης, *Ιστορικαί σελίδες. Ιωακείμ ο Γ′*, εν Κωνσταντινουπόλει 1902. [Φωτοαναστατική επανέκδοση με προσθήκες, Θεσσαλονίκη 2000].

Σταυρίδης 1, 2 = Βασίλειος Θ. Σταυρίδης, *Οι οικουμενικοί πατριάρχαι. 1860-σήμερον*, τ. 1-2, Θεσσαλονίκη 1977, 1978.

Σφακιανός 2005 = Νίκος Κ. Σφακιανός, Περιληπτική ιστορική διαδρομή τής 100χρονης νισυριακής συλλογικής παρουσίας στην Αμερική, *Νισυριακά* 16(2007) 380-388.

Ταρσούλη = Αθηνά Ταρσούλη, *Δωδεκάνησα*, τ. 3, Αθήνα 1950.

Τριανταφυλλίδης = Μανόλης Τριανταφυλλίδης, *Τα οικογενειακά μας ονόματα*, Θεσσαλονίκη 1982.

Τσιρπανλής 1982 = Ζαχαρίας Ν. Τσιρπανλής, Νίσυρος και Πάτμος (17ος-19ος αι.). Πνευματική επικοινωνία και οικονομικές σχέσεις, *Νισυριακά* 8(1982) 7-21.

Τσιρπανλής 1998 = Ζαχαρίας Ν. Τσιρπανλής, *Ιταλοκρατία στα Δωδεκάνησα. 1912-1943. Αλλοτρίωση του ανθρώπου και του περιβάλλοντος*, Ρόδος 1998.

Φλέγελ = Κάρολος Φλέγελ, *Μικρασιανά λουτρά. Η νήσος Νίσυρος και αι θέρμαι αυτής*, εν Κωνσταντινουπόλει 1899. [Φωτοαναστατική επανεκτύπωση ως έκδ. 3η, με επιμέλεια: Αντώνης Μ. Αντάπασης, Αθήνα 2007. (Προτάσσεται σημείωμα πέντε σελίδων από τον επιμελητή)].

Χαραμαντάς 1993 = Γεώργιος Δρ. Χαραμαντάς, Νισύριοι μητροπολίτες, *Νισυριακά* 12(1993) 245-298.

Χαρτοφύλης 1984 = Γιάννης Διαμ. Χαρτοφύλης, Ο αγροτικός και ποιμενικός βίος στη Νίσυρο, *Νισυριακά* 9(1984) 231-275.

Χαρτοφύλης 1990 = Γιάννης Διαμ. Χαρτοφύλης, Οι μαχαλάδες του Μανδρακιού, *Νισυριακά* 11(1990) 229-270.

Χατζηβασιλείου = Βασίλης Σ. Χατζηβασιλείου, *Ιστορία της νήσου Κω, αρχαία-μεσαιωνική-νεότερη*, Αθήνα 1990.

Χατζησεβαστός = Σεβαστός Ι. Χατζησεβαστός, *Αστικόν Δίκαιον εις Νοτίους Σποράδας επί τουρκοκρατίας και ιταλοκρατίας. Συμβολή εις την μελέτην του Μεταβυζαντινού Δικαίου*, Αθήναι 1977.

Armao = Ermanno Armao, *Annuario amministrativo e statistico per l'anno 1922*, Roma 1923.

Martinori = Edoardo Martinori, *La Moneta. Vocabolario generale,* Roma 1977. [Ristampa dell'edizione originale: Roma 1914].

Schilbach = Erich Schilbach, *Byzantinische Metrologie,* München 1970.

ΓΕΝΙΚΟ ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ

ΤΩΝ ΕΚΔΟΘΕΝΤΩΝ ΕΓΓΡΑΦΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΣΗΜΕΙΩΣΕΩΝ ΤΟΥΣ

Οι παραπομπές γίνονται στους αριθμούς των εγγράφων και στις οικείες σημειώσεις· π.χ. 2 ή 2 σημ. 9 ή 2 και σημ. 9, ή 4 Β′ κ.λ. Περιλαμβάνονται ανθρωπωνύμια, τοπωνύμια, ιδιωματικές λέξεις ή όροι και η ερμηνεία τους, τίτλοι-αξιώματα. Τα λήμματα κατατάσσονται ορθογραφημένα. Δεν αποδελτιώθηκαν: Μανδράκιον, Νίσυρος, ως συχνότατα αναφερόμενα.

Συντομογραφίες: εικ. = εικόνα, εκ. = εκκλησία, επ. = επώνυμο, Μ. = Μαντράκι Νισύρου, τπν. = τοπωνύμιο [εννοείται πάντα της Νισύρου, εφόσον δεν δηλώνεται άλλος γεωγραφικός προσδιορισμός], χ. = χωριό.

Αγαθοπολίτη χαζη-Καλή του ποτέ Μιχαλάκη 7 Γ′ και σημ. 1

Αγαθοπολίτης Μιχαλάκης 7 Γ′ και σημ. 1

Αγαθούπολη (πόλη Ανατολ. Θράκης) 7 Γ′ σημ. 1

Αγάπιος (μητροπολίτης Ρόδου) 7 Β′ σημ. 5

αγγεία (πήλινα) λαδιού ή κρασιού- κρασικά 2, 3 Γ′, 4 Β′, 4 Γ′, 5 Β′, 6 Α′, 7 Η′, 7 Θ′, 10 Α′, 10 Β′

Αγγλίας λίρα χρυσή 5 Α′, 5 Γ′

Αγία Ειρήνη (ή Ερίνη) τπν. 10 Α′ και σημ. 36, 78

Αγιακάτσικας Δ. 6 Α′ και σημ. 15

Αγία Κυριακή τπν. 2 και σημ. 30, 41, 5 Γ′ και σημ. 3, 7 Θ′ και σημ. 6

Αγία Μαρίνα τπν. 3 Γ′ και σημ. 10, 5 Γ′ και σημ. 3, 7 Η′ και σημ. 3

Άγιος Αντώνιος τπν. 3 Στ′ και σημ. 5, 4 Γ′ και σημ. 4, 5 Α′ και σημ. 5, 10 Α′ και σημ. 78

Άγιος Βασίλειος ή Άις Βασίλης τπν. 3 Β′ σημ. 15, 3 Γ′ και σημ. 10, 4 Β′ και σημ. 3

Άγιος Γεώργιος ή Άις Γιώργης τπν. 7 Β′ και σημ. 2

Άγιος Ελευθέριος εικ. 3 Β′ σημ. 15

Άγιος Ηλίας τπν. 5 Β′ και σημ. 9

Άγιος Θεολόγος τπν. 4 Γ′ και σημ. 4, 5 Β′ και σημ. 9, 7 Θ′ και σημ. 6 - ενορία Αγ. Θεολόγου στο Λαγκάδι Μ. 7 Στ′ και σημ. 3

Άγιος Ιωάννης εικ. 4 Γ′

Άγιος Ιωάννης ή Άις Γιάννης συνοικία Μ. 6 Β′ και σημ. 4, 7, 7 Στ′ σημ. 4

Άγιος Ιωάννης Άργους τπν. 3Β′ και σημ. 3, 10Β′ και σημ. 35

Άγιος Ιωάννης Λακκιού τπν. 2 σημ. 30, 41

Άγιος Ιωάννης ο Χωστός εκ. + τπν. 4 Γ′ και σημ. 4

Άγιος Κωνσταντίνος εκ. Καστελλόριζου 1 σημ. 1

Άγιος Νικόλαος εικ. 3 Β′ σημ. 15, 3 Γ′

Άγιος Νικόλαος τπν. + νεκροταφείο Μ. 4 Α′ και σημ. 3, 6 Α′ σημ. 13

Άγιος Νικόλαος Λακκιού τπν. 7 Θ′ και σημ. 6

Άγιος Σάββας συνοικία Μ. 3 Γ′ και σημ. 10, 3 Ε′, 3 Στ′ σημ. 2

Άγιος Τάφος (εικ. ή πίνακας) 10 Α′ και σημ. 63

Άγιος Φανούρης εικ. 3 Β′ σημ. 15

«άγλυστος αγρός» [μη ανασκαμμένο χωράφι] 7 Η′ σημ. 2,

αγοραστόν [μη προικώο] 3 Γ′, 6 Α′, 7 Β′

Άγρελλος τπν. Καρδάμαινας Κω 6 Γ′ και σημ. 5

Αδρύς τπν. Κω 10 Α′ σημ. 42

αελιά: αγελάδα 10 Β′ και σημ. 19, 22
αετός: θολοειδές σκέπασμα του καζανιού-εξάρτημα ρακοκάζανου 4 Γ′ σημ. 13, 7 Ε′ σημ. 4
Αετός[;] τπν. Αντιμάχειας Κω 6 Γ′ σημ. 6
Αθανασίου Γεώργιος Α. 5 Γ′
Αιγιαλός τπν. [= Τάβλα του Γιαλού;] 10 Α′ και σημ. 78
Αιγύπτου λίραι 5 Β′ και σημ. 6
Αϊδίνιον 4 Δ′ σημ. 6
'Αις Θεολός (ενορία στο Λαγκάδι Μ.) 7 Στ′ σημ. 3
Αλαμαγκάκης ή Αλαμάγκος (βλ.) Ιωάννης 7 Α′ σημ. 1
Αλαμαγκίδης ή Αλαμάγκος Γεώργιος Π. (Γραμματεύς της Κοινότητος) 3 Β′ σημ. 15, 3 Στ′ και σημ. 15, 4 Β′
Αλαμάγκος ή Αλαμαγκάκης (βλ.) Ιωάννης 7 Α′ και σημ. 1, 7 Ι′ σημ. 1
Αλαμάγκου Ειρήνη του Ιωάννη 7 Ι′ σημ. 1
«αλάργου μέρος» [:μακρινό μέρος] 1 σημ. 6
αλειφομένον 3 Ε′ -βλ. τρυπητόν
Αλεξανδρίδης Κωνσταντίνος, μητροπολίτης Ρόδου, 3 Α′ σημ. 11
αλεσίδια ή αλυσίδια χρυσά 4 Γ′ (με σταυρούς), 10 Β′ σημ. 23 (αρματωμένα)
αλεφάντες [: ανυφαντούδες] 2 σημ. 32
Αλικαρνασσός 7 Γ′
άλυσος χρυσή 3 Στ′, 4 Δ′, 5 Α′ [σε χρυσό ωρολόγιον, ή με μία πεντόλιρη Αγγλίας], 5 Β′ [σε χρυσό πεντόλιρο], 5 Γ′ [σε χρυσή καρδιά], 6 Α′ [σε πεντόλιρο Αμερικής], 6 Β′ [πεντόλιρον με άλυσον]
Αλωνάκια (= Σταλάμαις;) τπν. 6 Β′ και σημ. 6, 7
Αλώνια συνοικία Μ. 3 Στ′ και σημ. 5, 5 Α′ σημ. 5, 7 Θ′ και σημ. 6, 10 Β′ και σημ. 35
'Αμαλλος Γεώργιος Ν. 3 Στ′
'Αμαλλου Ανθούσα Γ., το γένος Κλούτση, 4 Στ′
Αμερικής μπατανίαι διπλαί 5 Α′ και σημ. 6, 5 Β′, 6 Α′: πεντόλιρο Αμερ.
αμπελάκι 10 Β′
αμπέλιον 2, 6 Α′, 7 Ε′, 7 Θ′, 10 Α′, 10 Β′
αμπελοχωράφιον 4 Γ′
αμύγδαλα 6 Α′ και σημ. 17, 7 Θ′ και σημ. 8 (αφράτα και «δυνατά»)
αμυγδαλαίαι 6 Α′, 10 Α′ (αφράτη)
αναπαυτικαί 6 Α′
Αναστασιάδη Μαρία του Παναγιώτη 1 σημ. 10
Αναστασιάδης Παναγιώτης Α. 1 σημ. 12 λστ′
Ανατολική Ρωμυλία 5 Α′ σημ. 1
Ανδρέα (του) Καλή 7 Η′ σημ. 1
ανδρίσα πουκάμισα 10 Α′ και σημ. 65
ανεμόμυλος στο Μ. 1 σημ. 6
Ανεμοφάς τπν. 7 Ε′ και σημ. 9
ανθοδοχεία μαρμάρινα 4 Γ′
Άννα, πρεσβυτέρα του παπα-Μιχαήλ, 7 Θ′
Αννάκι (εξαδέλφη Άννας Ζωής) 3 Β′
Αντιμάχεια χ. Κω 3 Γ′ και σημ. 10, 5 Β′ σημ. 2, 6 Γ′ και σημ. 1, 6, 7 Ι′ και σημ. 2, 4
Αντώνιος της Ασημίνας Α. Γαλουζή 7 Η′
ανυφαντούδες 2 σημ. 32
ανώγεον ή ανώγι 2, 10 Β′
Αξιά: Νάξος 7 Η′ σημ. 1
αξίες αγαθών 6 Α′ [αμύγδαλα, καπνός, μαλλί], 7 Α′ [χωράφι, καζαναριό, στέρνα], 7 Δ′ [οικόπεδο], 7 Στ′ [σπίτι]
αξίνες 2, 4 Γ′, 5 Γ′, 6 Α′, 7 Θ′, 10 Α′
απόδειξις χρεωστική 3 Γ′ και σημ. 4, 9, 10
Αποστολίδη Ασημίνα ή Ασημένη του Νικολ. 4 Γ′ και σημ. 1, 4
Αποστολίδη Ειρήνη του Νικολ. 3 Γ′ σημ. 11
Αποστολίδη Μαρία του Νικολ. 4 Δ′ σημ. 1
Αποστολίδης Νικόλαος 4 Δ′ σημ. 5, 7 Στ′
Απόστολος βλ. Τρύφωνος
αποστροφή: σύνθετο αγροτικό συγκρότημα, 2 σημ. 22, 3 Β′, 4 Γ′, 6 Α′, 7 Ε′, 10 Β′

Αράγγη τπν. Καρδάμαινας Κω 6 Γ′ και σημ. 5
Αρακλής= Ηρακλής τπν. 5 Β′
Αράπης Δημήτριος 7 Γ′
αράπικον αγγείον 6 Α′ και σημ. 6, 10 Α′ και σημ. 35 (λαΐνι)
Άργος τπν. 2, 3 Β', 3 Γ', 3 Ε', 3 Στ', 5 Β', 5 Γ′, 6 Β, 7 Ε′, 10 Α′
Αργός (ο) τπν. 5 Γ′ και σημ. 3
αρεστόν: αγελάδα 10 Α′ και σημ. 26, 10 Β′ και σημ. 19
Αριάνι (από το Ριγάνι-Ριάνι) τπν. 2 σημ. 20, 30, 41
Αρκής ή Αρχής (ο) τπν. 10 Α′ σημ. 55
Αρμάς (ο) τπν. 2 και σημ. 30, 41, 10 Α′ και σημ. 55, 78
αρματωμένο: εξοπλισμένο 10 Α′ (καζαναριό), 10 Β′ και σημ. 23 (αλεσίδια)
Αρμενόπουλος 4 Στ′ σημ. 2, 7 Ι′ σημ. 4
αρραβώνας 10 Α′ [χίλια γρόσια]
«αρραβώνος διάλυσις» 7 Η′ σημ. 1
Αρχής ή Αρκής (ο) τπν. 10 Α′ και σημ. 55, 78
ασημικόν 10 Α′
ασπρόρουχα 3 Β′, 3 Ε′, 3 Στ′, 4 Γ′, 4 Δ′, 5 Α′, 5 Β′, 5 Γ′
Ατός τπν. (αταύτιστο) Αντιμάχειας Κω 6 Γ′
αυλοτοπία κρεφτής 10 Α′ και σημ. 10, 78
αφιερωτήρια έγγραφα 1
αφράτα αμύγδαλα 7 Θ′, αφρ. αμυγδαλιά 10 Α′
Αχερώνιον τπν. 4 Γ′ και σημ. 4
Αχλάδα Άργους τπν. 2 και σημ. 30, 41, 3 Γ′ και σημ. 10, 6 Β′ και σημ. 7

Βαβίθης ή Βαΐτθης ή Βαΐττης (βαφτιστ. και επ.) 7 Ι′ σημ. 2
Βαγιάτη Άννα, χήρα Παναή Μούρα, 6 Β′ σημ. 1
Βαγιάτης Γ. 4 Γ′
βαγούλο 5 Β′ - βλ. μπαγούλο
βάζος βαρελάκι υάλινο 6 Α′
Βαΐτθης ή Βαΐττης βλ. Βαβίθης
Βαλανάς τπν. (αταύτιστο) 10 Β′ και σημ. 15, 35
βαμβακερά μαξελάρια 3 Ε′
βαμβακιά βλ. μπαμπακιά
βαπτιστίκιον ή ψυχικόν: δωρεά ακινήτου από νουννό σε βαφτιστικό, 4Β′ σημ. 2, 6Α′ σημ. 4, 7Β′, 7 Ζ′ και σημ. 2, 5
βαπτιστικόν έγγραφον 4 Β′ σημ. 2, 7 Ζ′
Βαργιάραχη ή Βαριάραχη τπν. 7 Ε′ και σημ. 2, 9
βαρελάκι βλ. βάζος
βάρκα 3 Γ′, 10 Α′
Βάσιες βλ. Βάσσες
Βασιλειάδης (ή Μυλωνάς) Νικόλαος Β. 1 σημ. 12 λα′
Βασιλείου (ως επ.) 3 Δ′ σημ. 3
Βασιλείου Αικατερίνη 3 Δ′
Βασιλείου Αντώνιος 3 Γ′
Βασιλείου Μενέλαος 3 Ε′ και σημ. 2
Βάσσες ή Βάσιες τπν. 6 Α′ και σημ. 7, 10 Α′ και σημ. 78
Βεζίρογλου Άννα Ν. 3 Γ′ και σημ. 8, 5 Α′ σημ. 16
Βεζίρογλου Νικήτας Ν. 3 Στ′
βελόνα [ή καρφίτσα] με στρογγυλό κεφάλι, για να στερεώνει, αριστερά και δεξιά, τη σκούφια και τη σκέπη, 2 και σημ. 15
Βενετίας καθέκλαι 6 Α′ και σημ. 12
βέργες (ενώτια): μία έως τέσσερεις σειρές μικροί βώλοι, χρυσοί ή ασημένιοι, που στερεώνονταν πίσω από κάθε αυτί με γάντζο, 2 και σημ. 11 [μαλαγματένιες], 2 [σκλέτενες], 7 Ε′ [αργυρόχρυσες με κουμπία], 10 Α′ [μαργαριταρένιες ή κλέττενες], 10 Β′ [χρυσές]
Βερδελλή Βασιλεία Αθ. 5 Β′
Βερδελλή Ευτυχία Δ. 1 σημ. 11
βιβλία: κώδικες χειρόγραφοι 1
βιβλία ιατρικά 4 Δ′
βιβλιοθήκη 4 Δ′ σημ. 1, 10, 10 Α′ και σημ. 72
Βιγλιά (τα) τπν. 10 Α′ και σημ. 78

Βιολ(λ)ής Μιχαήλ Ιω. 3 Ε′ και σημ. 2
βιστέρνα (από τη λέξη κιστέρνα): στέρνα 10 Α′ και σημ. 11
βού(β)α (από τη λ. γούβα): αργαλειός ή λάκκος για αποθήκευση κριθαριού, 2 σημ. 32
Βουβάλη, οικογένεια ευεργετών Καλύμνου, 4 Δ′ σημ. 15
Βου(β)ή τπν. 7 Ε′ και σημ. 3, 9
βούγενο(το) [από τη λ. βούβα]: ρούχο υφασμένο στον αργαλειό, 2 και σημ. 32
βουγιάζω: παίρνω κριθάρι από τη βούα, 2 σημ. 32
Βουνάρι τπν. 6 Α′ και σημ. 7
Βουνί τπν. 6 Α′ και σημ. 7
Βουτσά Ειρήνη, χήρα Αντωνίου, το γένος Τραμπούλη, 4 Στ′
Βουτσάς Γεώργιος 1 σημ. 12 η′
Βουτσάς Κωνσταντίνος Γ. 1 σημ. 12 ιθ′
βραχιόλια χρυσά 4 Γ′ (ωρολόγια), 5 Α′, 6 Α′, 6 Β′
Βρονταλάλος Πασχάλης 3 Γ′
Βροντο(α)λάλου Ειρήνη του Παντελή 1 σημ. 7
Βροντο(α)λάλου Καλλιόπη του Παντελή 1 σημ. 7
Βρούζος Γρηγ. 3 Δ′
Βρούζου Ανδρίκος Γ. 4Γ′
Βρούλης Δημήτριος 3 Β′ σημ. 15

γαλιοντζής ή καλιοντζής (από το τουρκ. kalyoncu): ναύτης, ναυτικός, 7 Η′ σημ. 1
Γαλιοντζής ή Γαλουζής (επ.) 7 Η′ σημ. 1
Γαλιοντζής ή Γαλουζής διακο-Αντώνης 7 Η′ σημ. 1
Γαλουζή Άννα του Αντωνίου 7 Η′ σημ. 1
Γαλουζή Ασημίνα του Αντωνίου 7 Η′ και σημ. 1
Γαλουζή Ειρήνη του Αντωνίου 7 Η′ και σημ. 1
Γαλουζή Ευφροσύνη του Αντωνίου 7 Η′ και σημ. 1
Γαλουζή Καλή του Αντωνίου 7 Η′ και σημ. 1
Γαλουζής Αντώνιος του Γεωργίου 7 Η′
Γαλουζής Γεώργιος του Αντωνίου 7 Η′ και σημ. 1
Γαλουζής Νεόφυτος, ηγούμενος Σπηλιανής, 7 Η′ σημ. 1
γάμος μικτός [καθολικού Ιταλού-ορθόδοξης Νισυριάς] 3 Ε′ σημ. 1, 2
γάμου έξοδα 6 Α′ σημ. 14
γανιτέλλιον (μικρός γανίτης) 5 Γ′ σημ. 5
γανίτης: πήλινο πιθάρι για εναποθήκευση λαδιού, κρασιού ή ρακής, 5 Γ′ και σημ. 5, 7 Θ′
Γενάς Γ. 4 Β′
Γενικοί Κανονισμοί πατριαρχ. Κωνλεως 3 Α′ σημ. 2
Γενικός Επίτροπος Κώου [=Φιλήμων Φωτόπουλος] 5 Α′ σημ. 3
γερά γρόσια 3 Γ′
γεροντομοίρι ή γηροντομοίρι [επικαρπία από γονείς κινητών και ακινήτων, των οποίων τη ψιλή κυριότητα έδωσαν στα παιδιά τους εν όψει του γάμου τους] 2 σημ. 35, 4 Γ′, 6 Β′, 6 Γ′ σημ. 9, 10 Α′, 10 Β′
Γεωργάκη Αθηνά 1 σημ. 9
Γεωργιάδη Καλλιόπη 1 σημ. 9
Γεωργιάδης Νικόλαος Γ. 1 σημ. 9
Γεωργίου Ανδρέας 7 Η′
Γεωργίου Ευφροσύνη 7 Α′ σημ. 4
Γεωργίου (του) Ιωάννης 10 Β′
Γεωργίου Κώνστας 7 Δ′, 7Στ′
Γεωργίου Παύλος 7 Δ′
Γιακκαλής Αναγ. 3Γ′
Γιαννάκης Ιωάννης Π. 6Β′
Γιαννάκης Μ. 5 Γ′
Γιαννής Δημήτριος 1 σημ. 12 ζ′
Γιαννιού Άννα 5Γ′ σημ. 1
Γιαννιού Ασημίνα [= Παργιανού Α.] 5 Γ′ και σημ. 1
Γιαννιού Γεώργιος 5 Γ′ σημ. 1
Γιαννιού Ιωάννης του Νικολ., μπακάλης, 5 Γ′ σημ. 1

Γιαννιού Μαρία 5 Γ′ σημ. 1
Γιαννιού Νικόλας 5Γ′ σημ. 1
Γιαννιού Σακέλλης του Ιωάννη 5 Γ′ και σημ. 1
Γλάστρα (ή Γράστρα) Άργους τπν. 7 Ε′ και σημ. 7, 9
γλύσμα (το): εκχερσωμένο, ανασκαμμένο ή νεοκαλλιεργημένο χωράφι, 7 Η′ και σημ. 2, 3
Γλύσματα τπν. 7 Η′ σημ. 2
«γλυσμένη τάβλα» 7 Η′ σημ. 2
«γλυσμένος» [: σκαμμένος] 7 Η′ σημ. 2
γλύφω: σκάβω, σκαλίζω, 7 Η′ σημ. 2
"Γνωμαγόρας": νισυριακός σύλλογος Νέας Υόρκης, 3 Στ′ σημ. 2, 4 Δ′ σημ. 1
γουδί 3 Ε′, 5 Α′, 5 Β′, 6 Α′ σημ. 10
Γραμματεύς Κοινοτικός (ή του Δήμου) Μανδρακίου, 1 σημ. 2, 3 Β′, 3 Γ′, 4 Β′, 4 Γ′, 5 Α′, 5 Β′, 6 Α′, 7 Γ′, 7 Δ′, 7 Ι′. Βλ. Αλαμαγκίδης Γ. Π., Μουλλός Κωνστ., Ξένος Κ. Δ., παπα-Ιωάννου Εμμ., Σακελλαρίδης Οδυσ., Φιλίππου Γεώργιος
γραμμάτιον εκ λιρών αγγλικών 5 Γ′
Γράστρα βλ. Γλάστρα
γραφείον (έπιπλο) 4 Γ′, 4 Δ′ (εκ καρυάς)
Γρηγοριάδη Ειρήνη του Γρηγορίου 3 Ε′ σημ. 1
Γρηγοριάδης Γρηγόριος Δ. 1 σημ. 12 κδ′
Γριπάραινα 2 και σημ. 28
Γριπάρης επ. 2 σημ. 28
γρόσια 3 Β′ και σημ. 11, 3 Γ′ και σημ. 7 [: γερά, διατιμήσεως, τρεχούμενα, τσουρούκικα], 7 Α′, 7 Γ′, 7 Δ′ και σημ. 2, 7 Στ′, 10 Α′
γυαλικά 3 Β′
γύρος 3 Ε′: καριόλας, 4 Γ′ : κρεβατιού, 4 Ε′ : καναπέ τουτελένιος, 5 Α′
Γωνιά Λακκιού τπν. 4 Γ′ και σημ. 4, 7 Ε′ και σημ. 9, 7 Θ′και σημ. 6

δακτυλίδια χρυσά 3 Β′, 3 Ε′, 3 Στ′, 4 Γ′, 5 Α′, 5 Β′, 5 Γ′, 6 Β′
δακτύλιοι 4 Δ′, 6 Α′
Δάλιον τπν. 7 Θ′και σημ. 6
δαμάλι 10 Β′ και σημ. 19
δαντελένες κουβέρτες 5 Α′
Δαπύργια ή Δαπύρια τπν. 7 Ε′ και σημ. 9
Δάφνη ή Δάφνιν ή Δάφνιον τπν. 2 και σημ. 30, 41, 10 Α′ και σημ. 78
Δ. Ε. Μ.: Διαρκές Εθνικόν Μικτόν Συμβούλιον 3 Α′ και σημ. 2
Δημαρχία Νισύρου 7 Δ′
Δήμαρχος Μανδρακίου 2, 3 Δ′, 4 Α′, 4 Δ′, 7 Γ′, 7 Δ′, 7 Στ′, 7 Ι′. Βλ. διακο-Αντώνης, Πετρούτσος Εμμ., Φασουλαρής Γεώργιος, Φωτιάδης Ιωάννης, Φωτιάδης Μ., χαζη-Μιχαήλ Μιχαήλ
Δημητρίου Αντώνιος 3 Β′
Δημητρίου Φωτούλα 3 Στ′ σημ. 1
διαζύγια Νισύρου (έγγραφα) 1 και σημ. 10
διαθήκαι Νισύρου (έγγραφα) 1 και σημ. 12, 4 Στ′ σημ. 2: άγραφη ή προφορική διαθ.
Διακαντώνη Μαρία του Νικολ. 6 Β′ και σημ. 2
διακο-Αντώνης ή διακο-Αντώνιος, δήμαρχος Μ., 2 και σημ. 39, 7 Α′
διακο-Αντωνίου Ιάκωβος 7 Γ′
Διακομιχάλη Μαρία Ι. 1 σημ. 11
διακο-Νικήτα Ανθή 1 σημ. 12 ιδ′
διακο-Παναγιώτου Νικόλαος 7 Η′
Διακοπαναγιώτου Νικόλαος 4 Β′
διανομητήριον (έγγραφο) 1
διατιμήσεως γρόσια 3 Γ′ σημ. 7
διμηνίτης [σιτάρι όψιμης σποράς] 2 σημ. 24
διούρι: πήλινο δοχείο όπου έσταζε η ρακή-εξάρτημα του ρακοκάζανου, 4 Γ′ σημ. 13
διπλαί μπατανίαι Αμερικής 5 Α′
διπλή: κουβέρτα χοντρή μάλλινη, καρπαθιακής ιδίως κατασκευής, 10 Α′ και σημ. 61
δίσκος 4 Γ′ (αργυρός), 5 Α′ (με έξι ποτηράκια αργυρά), 6 Α′ (δίσκοι μεγάλοι)

δολάρια Η.Π.Α. 4 Γ′ σημ. 12, 6 Α′ σημ. 12 α′ - βλ. τσεκ
δούπιες ή δούπλες ή δύπλες βλ. τούμπλες
δραχμαί (σε προίκα) 4 Δ′ και σημ. 4, 5 Γ′ σημ. 8, 6 Α′ σημ. 13
δωρητήρια (έγγραφα) 1

Εβδομαδαριά (λειτουργικό βιβλίο) 7 Θ′ και σημ. 3
Έβρου κοιλάδα 5 Α′ σημ. 1
Εγκρεμός [= Κρημνός Άργους] τπν. 6 Β′ σημ. 5
«έγλυσα τ᾽ Άργος» 7 Η′ σημ. 2
«εγλύστηκε το χωράφι» 7 Η′ σημ. 2
εδρύς: δρυς, βαλανιδιά, 10 Α′ και σημ. 42
εικόνες ή εικονίσματα αγίων 2, 3 Β′, 3 Στ′, 4 Γ′, 5 Γ′, 6 Α′, 7 Θ′, 10 Α′
εικονοστάσιον 5 Γ′
εικοσάρια [χρυσό νόμισμα = 20 γρόσια] φλωρία 5 Γ′ και σημ. 7, 6 Α′
εικοσόφραγκα 3 Β′ σημ. 15, 3 Ε′, 3 Στ′ σημ. 11
Ειρήνη μητρυιά Γεωργίου Κωνσταντίνου 2
Ειρήνη του χαζη-παπα-Ποστόλη[;] 10Α′
ειρηνοδικείο-ειρηνοδίκης Νισύρου 1 σημ. 3, 12
ελαιόδενδρον 4 Β′
«έλιττας των Μιχαλιούδικων» 10 Α′ και σημ. 48
Έλυτθας Τραμπούλη τπν. 10 Α′ σημ. 48
εμαγιέ (γαλλ. émaillé): σκεύος επικαλυμμένο με υαλώδη ουσία ή σμάλτο, 4 Γ′, 5 Α′ και σημ. 7
Έμβασις = Έμπαση τπν. 2 σημ. 30, 41
Εμμανουηλίδης Μ., εμπορομεσίτης, 3Α′
Έμπαση= Έμβασις τπν. 2 σημ. 30, 41
Εμπορειός χ. Νισύρου 5 Α′ σημ. 15 (σεισμός 1933)
ενώτια χρυσά (σκουλαρίκια) 3 Β′, 3 Ε′, 3 Στ′, 4 Γ′, 4 Δ′, 5 Α′, 5 Β′, 6 Α′, 6 Β′
Εξάβιβλος Αρμενοπούλου 4 Στ′ σημ. 2
έξοδα γάμου 6 Α′
εξωμεργιά-εξωμεριά ή οξωμεριά: το χείλος της τάβλας, 10 Α′ σημ. 47
επικαρπία 10 Α′ και σημ. 57 - βλ. γεροντομοίρι
Επιτροπεία αρχιερατική εν Νισύρῳ 4 Α′ σημ. 1, 4 Δ′, 6 Α′, 6 Β′, 6 Γ′
Επίτροπος αρχιερατικός Ρόδου στο Καστελλόριζο 3 Ε′ σημ. 1
Επίτροπος αρχιερατικός Ρόδου στη Νίσυρο 1 σημ. 2, 3Β′ και σημ. 15, 3Γ′, 3Δ′, 3Ε′ και σημ. 1, 3Στ′ και σημ. 1, 4Α′ και σημ. 1, 2, 4Β′, 4Γ′, 4Δ′ και σημ. 15, 4Στ′, 5Α′, 5Β′, 5Γ′, 6Α′, 6Β′, 6Γ′, 7Β′ σημ. 5, 7Ε′, 7Ζ′, 7Η′, 7Θ′, 7 Ι′, 10Β′ και σημ. 33. Βλ. Καρπάθιος Εμμ., Μακάριος, Μεθόδιος, Νεόφυτος, Ρωμάνος Κύριλλος, Σαλουκάκης Κύρ., Φασουλαρίδης Απόστολος, Χριστοφόρου ή Χριστοφορίδης Κύριλλος
Επίτροπος αρχιερατικός Ρόδου στη Σύμη 3 Ε′ σημ. 1
Επίτροπος αρχιερατικός Ρόδου στην Τήλο 3 Ε′ σημ. 1, 2
εργαστήριον 7 Δ′
εργόχειρα 4 Δ′
Έσσω τπν. 5 Γ′ και σημ. 3
Ευαγγελίστρια τπν. 3 Στ′ και σημ. 5, 5 Α′ και σημ. 5
Ευλογημένος Αθανάσιος του Νικολ. 6 Γ′
ευρωπαϊκαί κουβέρται 6 Α′
Ευχολόγιον Μέγα (λειτουργικό βιβλίο) 7 Θ′και σημ. 3
εφάπλωμα 3 Β′, 3 Ε′, 3 Στ′, 4 Γ′, 4 Δ′ (μεταξωτό), 5 Α′, 5 Β′, 5 Γ′, 6 Α′

Ζαΐρη Ειρήνη, το γένος Ιωάν. Λογοθέτη, 4 Δ′
Ζαμπετιάδου Μαρία Ν. 1 σημ. 12 κγ′
Ζαμπέτογλου Νεόφυτος 7 Β′ σημ. 5
Ζαννακιού Άννα 3 Β′ σημ. 15
Ζαννή Μαρία 3 Γ′ σημ. 1
Ζαπέτης παπα-Νικόλαος 7 Στ′
Ζαράκης Κωνσταντίνος του Δημητρ. 1 σημ. 12 λ′

Ζερβός Φραζής 6 Α′
ζευγάρι: ζεύγος βοδιών για όργωμα, ή αλέτρι, 10 Α′ και σημ. 25, 10 Β′
Ζησιμόπουλος Δ. 5 Γ′
Ζυασμένου (στου) τπν. 6 Γ′ και σημ. 8
ζυγή: ζεύγος 10 Α′ και σημ. 30, 77
ζυγόλουρα 2 σημ. 29
Ζωής Άννα, το γένος Π. Ζωής, 3 Β′ και σημ. 1, 2, 15
[Ζωής;] Καλλιόπη 3 Β′
Ζωής Π. 3 Β′ σημ. 15
ζωστικόν: αλυσιδωτή ζώνη, ασημένια ή επίχρυση, που έσφιγγε τη μέση· το ένα άκρο κρεμόταν ελεύθερο έως το γόνατο, 2 και σημ. 16
Ζωτικού (στου) τπν. 6 Β′ και σημ. 7

Ηγούμενος Ι. Μ. Σπηλιανής 1, 2, 3 Γ′, 3 Στ′, 7 Ι′, 10 Β′. Βλ. Καρπάθιος Εμμ., Μακάριος, Μεθόδιος, Ρωμάνος Κύρ., Χριστοφόρου ή Χριστοφορίδης Κύρ.
Ηλιουπόλεως μητρόπολη-επαρχία (στη Μ. Ασία) 4 Δ′ και σημ. 6
Ηλιόπυρα= Λιόπυρα τπν. 7 Α′
ημισοπεντόλιρο Αγγλίας 5 Α′ (σε χρυσή αλυσίδα)
Ηνωμέναι Πολιτείαι Αμερικής 4 Γ′
Ηρακλής (ή Αρακλής) τπν. 5 Β′ σημ. 8, 9, 7 Θ′ και σημ. 6

θειόχωμα Νισύρου 6 Α′ σημ. 13, 6 Β′ σημ. 9
Θεοδώρου Κωνσταντίνος 4 Β′
Θεοδώρου Νικόλαος 3 Ε′ και σημ. 2
Θεοσκέπαστη τπν. 2 και σημ. 30, 41
Θερεούλ(λ)η Άννα Νικολ. 1 σημ. 12 λγ′, λθ′
θυμιατόν 4 Γ′, 5 Α′, 5 Β′

ιγδίον (γουδί) 6 Α′ και σημ. 10
ιερά ή ιερατικά φορέματα 7 Ε′, 7 Θ′
ιερατική στολή 10 Α′
Ιερομνήμονος Νικόλαος του παπα-Γεωργίου 7 Ι′
ιμπρίκια (τουρκ. ibrik) 4 Γ′, 5 Α′, 7 Ε′ σημ. 5
«ίσον απαράλλακτον» ή «ίσα απαράλλακτα» 2, 7 Α′
Ιταλίας λιρέται 5 Α′, 6 Α′
Ιωακείμ Γ′ (οικουμεν. πατρ. Κων/λεως) 3 Α′ και σημ. 1
Ιωάννη (του) Γεώργιος 10 Β′
Ιωάννη (του) Νικόλαος 10 Β′
Ιωάννου (του) Ανθούσα 2
Ιωάννου (του) Δημήτριος 7 Γ′
Ιωάννου (του) χαζη-Νικόλαος 7 Α′

κάβος: ακρωτήριο στο Μ. με ανεμόμυλο, 1 σημ. 6
καζανάκι 10 Α′
καζαναργιό ή καζαναριό: αγροτικό κτίσμα για την παρασκευή κρασιού ή ρακής, 4 Γ′ και σημ. 3, 6 Α′ και σημ. 5, 7 Α′ και σημ. 3, 7 Θ′, 10 Α′ και σημ. 78
καζάνιον 3 Β′, 4 Γ′: μπουγάδας, ή ως εξάρτημα του ρακοκάζανου (σημ. 13), 6 Α′ και σημ. 5: δι′απόσταξιν, 10 Α′
Καζάντης Δημήτριος Γ. 1 σημ. 11
καθέκλαι 3 Στ′, 6 Α′: Ρόδου, Βενετίας
καθίσματα 3 Ε′, 4 Δ′ (σαλονιού)
Καθολική: συνοικία Μ. 7Η′ και σημ. 3
καθρέπτης 3 Β′ και σημ. 15, 3 Ε′, 3 Στ′, 4 Γ′, 5 Α′ (κρυστάλλινος), 5 Β′, 6 Α′
Κακόδιαβα (τα) τπν. 7 Α′ σημ. 1, 3, 7 Θ′ και σημ. 6
Καλλέργη Ειρήνη του Εμμ. 7 Ε′ σημ. 1
καλιοντζής 7 Η′ σημ. 1 - βλ. γαλιοντζής
Καλονικήτα (στου) τπν. 2 και σημ. 30, 41
Καλ(λ)ούδης επ. 5 Β′ σημ. 2
Καλούδης Εμμανουήλ 5 Β′
Καλούτσης ή Κολούτσης επ. 3 Γ′ σημ. 1
Καλούτσι (το) τπν. 3 Γ′ σημ. 1
Καλουτσόπετρα τπν. 3 Γ′ σημ. 1
Καλύβι τπν. 3 Στ′ και σημ. 5, 5 Α′ και σημ. 5
Κάλυμνος 4 Δ′ σημ. 15

Καμάρα Άργους τπν. 2 και σημ. 30, 41, 3 Ε′, 5 Γ′ και σημ. 3, 6 Β′ και σημ. 7
Καμάρι τπν. 6 Α′ και σημ. 7
καμουχάς ή παμουχάς: γυναικείο μεταξωτό, κεντητό, φόρεμα - συνήθως κόκκινο, 7 Δ′ σημ. 2, 10 Α′ και σημ. 19
Καμπαλούρης Ι.Ν. 4 Γ′, 6 Α′
Καμπανή Αναστασία του Ιωάννη 5 Γ′ σημ. 2
Καμπανή Άννα του Ιωάννη 5 Γ′ και σημ. 2
Καμπανή Μαρία του Ιωάννη 5 Γ′
Καμπανή Σοφία Γ., χήρα Αντ. Στρίκκη, 5 Β′ και σημ. 1, 5α′, 10
Καμπανής Γεώργιος, ψάλτης, 6 Α′ σημ. 13, 6 Γ′
Καμπανής Ε. 5 Γ′
Καμπανής Εμμανουήλ του Ιωάννη 7 Ε′ σημ. 1
Καμπανής Ιωάννης του Νικολ., μαραγκός, 5 Γ′ και σημ. 2
καμπαρές-καμπαρέδες <γαλλ. cabaret: μικρός δίσκος με ποτηράκια τού λικέρ, από πορσελάνη, 3 Ε′ και σημ. 8, 5 Α′ σημ. 9
Καμπί τπν. 10 Α′ και σημ. 78
καμπί (αγροτική έκταση) 3 Γ′
Καμπούρογλου Μαρία 5 Α′ σημ. 1
καναβέτα: επιμήκης κασέλα με ξυλόγλυπτο διάκοσμο στη μπροστινή όψη, 7 Ε′ και σημ. 6, 7 Θ′, 10 Β′ σημ. 26
καναβίστα = καναβέτα 10 Β′ και σημ. 26
καναπέδες 4 Γ′, 4 Δ′, 5 Α′ (εκ βελούδου), 6 Α′
κανάτες 3 Ε′
Κανάφια τπν. 4 Δ′ και σημ. 8, 6 Β′ και σημ. 7, 7 Γ′ και σημ. 3, 7 Θ′και σημ. 6
κανδήλιον 4 Γ′
κάνδρα ή κάντρα: κεντητές παραστάσεις σε κορνίζες, 3 Ε′ και σημ. 11, 3 Στ′, 4 Γ′, 4 Δ′, 5 Α′, 5 Β′
καντάριον 6 Α′, 7 Θ′, 10 Α′
καντηλανάφτης 6 Α′ σημ. 13
καπνός (αξία κιλού) 6 Α′ και σημ. 19
Καππαρή Άργους τπν. 2 και σημ. 30, 41
καπράτζιον 7 Θ′
Καράβα τπν. 4 Δ′ και σημ. 8
Καραβάκη οικογένεια 6 Β′ σημ. 4
Καραβάκη Ειρήνη του Αποστόλου 6 Β′ και σημ. 2, 3
Καραβάκη Ειρήνη Ν. 4 Α′
Καραβάκη Μαρία Α. 6 Β′
Καραβάκη Μαρία Κ. 4 Α′
Καραβάκης Αντώνιος 7 Δ′
Καραβάκης Απόστολος του Νικολ., μπακάλης, 6 Β′ και σημ. 2
Καραβάκης Ιωάννης Κ. 4 Α′
Καραβάκης Νικόλαος του Αποστόλου 6 Β′
«Καραβέλλα» (παρατσούκλι Ειρήνης Απ. Καραβάκη) 6 Β′ σημ. 2
Καρακωσταντής Νικόλαος 6 Β′
Καραναστάση οικογένεια 5 Β′ σημ. 2
Καραντώναινα 10Α′ και σημ. 58
καράφα-καράφες 4 Γ′, 5 Α′, 5 Β′, 5 Γ′ (ρακής), 6 Α′ (νερού υάλιναι)
καραφάκια 4 Γ′
Καρβαΐνη Ειρήνη του Νικολάου 6 Α′ και σημ. 2
Καρβαΐνης Νικόλαος, έμπορος, 4Γ′, 6Α′ σημ. 2
Καρδάμαινα χ. Κω 5 Β′ και σημ. 2, 6 Γ′ και σημ. 1, 2, 5, 7
Καρδιά <Καρυδιά τπν. 2 και σημ. 19, 30, 41, 4 Β′ σημ. 6, 7 Ε′ και σημ. 9
καρδιά χρυσή (με χρυσή αλυσίδα): κόσμημα, 3 Ε′ και σημ. 12, 5 Γ′
Καρδούλια Ελένη 6 Β′ σημ. 1
καρέκλαι 4 Γ′, 5 Α′ (σαλονιού), 5 Β′, 5 Γ′, 6 Α′ σημ. 12
καριόλα <ιταλ. carriola: κρεβάτι, 3 Β′ σημ. 15, 3 Ε′, 3 Στ′
Καρπαθάκη Καλή του Ιωάννη [=Κατραμάδου Καλλιόπη, χήρα Γεωργίου] 3 Στ′ και σημ. 1, 5, 5 Α′ σημ. 16
Καρπάθιος Εμμανουήλ του Ιωάννη, αρχιμανδρίτης-αρχιερατικός Επίτροπος του Ρόδου στη Νίσυρο - ηγού-

μενος Μ. Σπηλιανής, 4 Α′ και σημ. 1, 2
Καρπάθιου (στου) το Σκαλί τπν. 7 Η′ και σημ. 3, 7 Θ′ και σημ. 6
Καρπάθου-Κάσου μητροπολίτης [:Γερμανός Μονούδης ή Μονοδιάδης] 1 σημ. 1
κάρπιμον έτος 7 Θ′
Καρυδιά βλ. Καρδιά
καρφίς-καρφίτσα χρυσή 3 Στ′, 4 Γ′, 4 Δ′, 5 Α′
Κάσδακλης [= Κάσδαγλης] Δημήτριος Γ. 6 Β′ σημ. 1
κασέλα 4 Γ′, 10 Α′
κασμάς 5 Γ′, 6 Α′, 7 Θ′
Καστελλόριζο 1 σημ. 1 (κοινοτικές σχολές), 3 Ε′ σημ. 1 (αρχιερατικός Επίτροπος Ρόδου)
Κάστρον (ιπποτικό Μ.) 2 και σημ. 27, 7 Ε′ και σημ. 9, 10 Α′
Καταβρός Άργους τπν. 2 και σημ. 30, 41, 6 Β′ και σημ. 7, 7 Η′ και σημ. 3
Κάταμος Άργους τπν. 6 Β′ και σημ. 7
κατάστιχα (με αναγραφή χρεών) 3 Γ′
Κάτερος τπν. 3 Στ′ και σημ. 5, 5 Α′ και σημ. 5
Κατζαμούντης ή Κατσαμούντης επ. 7 Ι′ σημ. 2
Κατζαμούντης Βαβίθης 7 Ι′ και σημ. 2
Κατζαμούντης Γεώργιος του Βαβίθη 7 Ι′ και σημ. 2
Κατραμάδος [=Φούγιαξης] Γεώργιος Μ. 3 Στ′ και σημ. 1
Κατραμάδου [=Φούγιαξη] Ειρήνη του Γεωργίου 3 Στ′ και σημ. 5, 5 Α′ και σημ. 5, 11, 16
Κατραμάδου Καλλιόπη, χήρα Γεωργίου [=Καρπαθάκη Καλή Ιωάν.] 3 Στ′ σημ. 1
Κατσαμούντης [= Κατζαμούντης] Γεώργιος 7 Ι′ σημ. 2
Κατσαμούντης Δαβίδ 7 Ι′ σημ. 2
κατσαρόλιον 4 Γ′
κατσαρόλ(λ)ες χάλκινες 3 Ε′, 5 Α′ (εμαγιέ), 5 Γ′
Κατσιματίδη Άννα 1 σημ. 12 κη′
Κατσιματίδης Γεώργιος Κ. 1 σημ. 12 ιε′, 6 Α′
Κατσιματίδης Εμ. 3 Στ′, 4 Α′, 4 Γ′, 5 Α′
Κατσιματίδης Η. 3 Στ′
Κατσιματίδης Ηλίας Ν. 1 σημ. 12 κη′
Κατσιματίδης Μ. 3 Β′
Κατσιματίδης Μιχαήλ Α. 4 Γ′ σημ. 1
καφάσι: διάτρητο έλασμα στη λεκάνη του λιενόμπρικου, 7Ε′ σημ. 5
Καφεζηδάκης Εμμανουήλ Ιακ. 1 σημ. 12 λε′ (διαθήκη), 3 Β′ σημ. 15
καφίζι: μετρική μονάδα χωρητικότητας ή έκτασης γης [=1/8 του κοιλού, ή τρεις οκάδες] 3 Γ′ σημ. 10, 4 Α′ σημ. 2
Καφάλια Άργους τπν. 3 Στ′ και σημ. 5, 7 Ε′ και σημ. 9
Καφομάνδριον ή Καφομάντρι τπν. 7 Η′ και σημ. 3
κελλάριον [ή κελλίον, στο ιπποτ. Κάστρο Μ.] 2 και σημ. 27, 30, 7 Ε′, 10 Β′
κελλαρότοπος (στο ιπποτ. Κάστρο Μ.) 7 Ε′, 10 Α′
κεντήματος ραπτομηχανή Σίγγερ 6 Α′
κεντητός 5 Α′ (τάπητες, σινδόνιον, κάντρα εκ μετάξης, μανδήλες), 5 Β′, 5 Γ′
κεσέδες βλ. κιεσέδες
κεφάλαια [τα χωρίς τόκο χρηματικά ποσά] 3 Γ′, 5 Γ′ (γραμμάτιον)
Κέφαλος χ. Κω 7 Ι′ σημ. 2
Κήποι (συνοικία Μ.) 4 Α′ σημ. 3, 5 Γ′ και σημ. 3, 6 Α′ και σημ. 7
κήπος 2, 3 Γ′, 4 Α′, 4 Γ′, 6 Α′, 7 Ε′, 7 Η′, 7 Θ′, 10 Α′, 10 Β′
κηπουλλάκι 3 Γ′
κηπούριον 4 Γ′
κηροπήγιον 4 Γ′ (χάλκινον)
κιβώτια 3 Ε′
κιεσέδες ή κεσέδες(τουρκ. kese): μικρά πήλινα δοχεία, 4 Γ′ και σημ. 8 (γλυκού), 5 Β′, 5 Γ′, 6 Α′
κιλίμι (τουρκ. kilim): υφαντός τάπητας, 4 Γ′ και σημ. 6

κινέζικα φλιτζάνια καφέ 6Α′ και σημ. 12
κιούπιον (τουρκ. küp): πιθάρι, 7Θ′ και σημ. 7
κιστέρνα (λατιν. cisterna): στέρνα, 10 Α′ σημ. 11
Κλέας ή του Κλέα ή του Κλα ή Κλης ή του Κλιά (επ.) 3 Α′ σημ. 7
Κλέας Βασίλειος του παπα-Νικολάου, υποδηματοποιός, 3 Α′
Κλέας Μιχαήλ του παπα-Νικολάου, γεωργός, 3 Α′
Κλέας παπα-Νικόλαος 3 Α′ και σημ. 4
Κλεόπουλος <Κλέας (επ.) 3 Α′ σημ. 7
Κλεόπουλος Νικόλαος Σ. 4 Α′
κλέττενες [=σκλέττενες <ιταλ. schietto: απλός, σκέτος] 10 Α′ και σημ. 60 – βλ. βέργες
Κλεφτή (στου): συνοικία Μ., 3 Γ′ και σημ. 5, 10, 4 Γ′ και σημ. 4, 5 Α′ και σημ. 5, 6 Γ′ και σημ. 8
Κλήματα ή στου Κουτσουρού τπν. 5 Γ′ και σημ. 3, 6 Γ′ και σημ. 8
κλίνη (σιδηρά και ξυλίνη) 5 Β′, 5 Γ′, 6 Α′
Κλούτζη ή Κλούτση οικογένεια 5 Α′ σημ. 16
Κλούτζη ή Κλούτση Ανθούσα του Νικολάου 3 Γ′ και σημ. 8, 5 Α′ σημ. 16
Κλούτση Άννα του Ζαχαρία 5 Α′ και σημ. 12, 16
Κλούτση Ειρήνη του Νικολάου 3 Γ′ και σημ. 8, 5 Α′ σημ. 16
Κλούτση Καλή του Κωνσταντίνου 3 Γ′ και σημ. 8, 5 Α′ σημ. 16
Κλούτση Καλλιόπη του Ζαχαρία 5 Α′ και σημ. 4, 16
Κλούτση Μαρία του Κωνσταντίνου 3 Γ′ και σημ. 8, 5 Α′ σημ. 16
Κλούτση Μαρία του Νικολάου 3 Γ′ και σημ. 8, 5 Α′ σημ. 16
Κλούτση Μαριγώ του Κωνστ. 3 Γ′ σημ. 8
Κλούτσης [=Κλούτζης] Ζαχαρίας του Νικολάου 3 Γ′ και σημ. 3, 8, 3 Στ′ και σημ. 2, 5, 5 Α′ και σημ. 16
Κλούτσης Κωνσταντίνος 5 Α′ σημ. 16
Κλούτσης Κωνσταντίνος του Νικολάου 3 Γ′ και σημ. 3, 8, 5 Α′ σημ. 16
Κλούτσης Νικόλαος του Κωνσταντίνου 3 Γ′ και σημ. 1, 5 Α′ σημ. 16
Κλούτσης Νίκος του Ζαχαρία 5 Α′ σημ. 12, 16
Κλούτσης Φραζής του Κωνσταντίνου 3 Γ′ και σημ. 8, 5 Α′ σημ. 16
Κλούτσης Φραζής του Νικολάου 3 Γ′ και σημ. 8, 5 Α′ σημ. 16
Κνίδος χερσόνησος Μ. Ασίας, 4 Δ′ σημ. 5
κοιλό [=24 οκάδες]: μετρική μονάδα για δημητριακά ή ξηρούς καρπούς, και για έκταση χωραφιού, 2 και σημ. 23, 6 Γ′ και σημ. 4 [κ. Κωνλέως=μόδι], 7 Θ′
Κόκκινος Ιωάννης Κ. 3 Β′
Κόκκινος Μ. 3 Γ′
Κολούτσης ή Καλούτσης (επ.) 3 Γ′ σημ. 1
κομμάτιον: μικρή αγροτική έκταση, 2 και σημ. 18, 3 Β′, 4 Γ′, 7 Ζ′και σημ. 2, 7 Η′, 7 Θ′, 10 Β′
κομό <βεν. como: έπιπλο ρουχισμού με πολλά οριζόντια συρτάρια, 3 Β′ σημ. 15
κομοδίνα 6 Α′
κομουζής <τουρκ. gümüş (ασήμι): αργυροχόος, 3 Γ′ σημ. 8
κόνισμα 10 Α′ - βλ. εικόνες αγίων
κονσόλα 4 Γ′, 4 Δ′ (με καθρέπτην)
Κοντοβερός Λάζαρος 7 Στ′
Κοντοβερού Καλλιόπη του Αχιλλέως 1 σημ. 12 μ′
Κοντογιάννης Γεώργιος 3 Ε′ και σημ. 2
Κοντοσκάλι τπν. 5 Γ′ και σημ. 3
Κορδιστός Ν. 3 Γ′
κορσέ = κροσέ <γαλλ. crochet: σταυροβελονιά, πλεκτό με βελόνα-άγκιστρο, 5 Γ′ και σημ. 10 (τραπεζομάνδιλα, μαξιλάρια)
"κορσεδάκι" (βελονάκι) 5 Γ′ σημ. 10
Κορωναίος ή Κορωνιός Νικόλαος, ράφτης, 6 Α′ σημ. 2
Κορωναίος ή Κορωνιός Χριστοφής του Νικολάου, τσαγκάρης, 6 Α′ και σημ. 2

Κορωναίου Αγλαΐα του Χριστοφή 6 Α′ σημ. 2
Κορωναίου Ειρήνη του Περουλή 1 σημ. 12 ια′
Κορωναίου Καλλιόπη του Χριστοφή 6 Α′ και σημ. 2
κουβέρτες 3 Ε′, 3 Στ′, 4 Γ′ (μεταξωτή), 4 Δ′ (μάλλινες), 4 Ε′, 5 Α′ (λινές δαντελένιες), 5 Β′, 5 Γ′, 6 Α′ (φαττή, καλοκαιρινή, ευρωπαϊκαί μάλλιναι)
κουκχουζζίνα [=τσίπουρο, ρακί] 6 Α′ σημ. 5
Κουλάκη Άννα του Ιωάννη 3 Γ′ σημ. 11
Κουλάκη Καλή του Κωνστ. 6 Α′ σημ. 3
Κουλάκης Ε. 6 Γ′
Κούλελη Αικατερίνη 1 σημ. 12 κ′
Κουλιανός Κωνσταντίνος 1 σημ. 12 λγ′, λθ′
Κουλιανός Νικόλαος Κ. 1 σημ. 12 α′
Κουμέντου οικογένεια 5 Β′ σημ. 2
κουμπία ή κουμβία: μικρά μεταλλικά, επιχρυσωμένα με καπλαμά, σφαιρίδια, 2 και σημ. 13, 5 Α′, 6 Α′, 7 Ε′ (βέργες αργυρόχρυσες με κ.)
κουνουπιέρες 3 Ε′
κουντούρες: γυναικείες παντόφλες με φελλό, ή από μεταξωτό ύφασμα, ή κεντητές, 2 και σημ. 37
κούπα ασημένια 10 Α′
κουρελού 6 Α′
κουρούπι 10 Α′ σημ. 31 - βλ. κρούπι
κουρτινάκια 5 Α′
κουρτίνες 5 Α′
κουταλάκια γλυκού 3 Ε′, 4 Γ′ (αργυρά), 5 Α′, 5 Γ′, 6 Α′
κουτάλες 4 Γ′ (αργυρές), 5 Α′, 5 Β′
κουτάλια 4 Γ′ (σούπας αργυρά)
Κουτσουρού (στου) ή Κλήματα τπν. 5 Γ′ και σημ. 3
Κοφθάκα ή Κοφτάκα τπν. 3 Γ′ και σημ. 10, 5 Γ′ και σημ. 3, 7 Η′ και σημ. 3
κοχλιαρομαχαιροπίρουνα 3 Στ′
κρασικά αγγεία 7 Θ′, 10 Α′, 10 Β′ και σημ. 16
κρατίζομεν ή κρατίζω παντελώς: πλήρης κυριότης και νομή κινητών - ακινήτων εκ μέρους των γονέων των μελλονύμφων, 10 Α′, 10 Β′
κρεβάτια σιδηρά 4 Γ′, 5 Α′ (με σουμιέ)
κρεβατ(τ)όγυρος 3 Ε′ σημ. 5, 4 Ε′ και σημ. 1, 3
κρεβατοστρώσιν = κρεβατοστρώσιον: το στρώμα και τα κλινοσκεπάσματα, 10 Α′ και σημ. 13, 10 Β′
κρεφτή (ή κρευτή= κρυπτή): είδος αποθήκης κρασιού και τσίπουρου, σε σπηλιά ή σε ημιυπόγειο χώρο, στην ύπαιθρο, 2 σημ. 26, 10 Α′, 10 Β′
Κρημνός Άργους=Εγκρεμός τπν. 6 Β′ και σημ. 5, 7
κριθάρι 2
κριθαριά: εδαφική περιφέρεια και χρονική διάρκεια για πρώιμη σπορά, 2 και σημ. 24
Κριός τπν. 10 Α′ και σημ. 56, 78
κροσέ <γαλλ. crochet, 5 Γ′ σημ. 10 - βλ. κορσέ
κρούπι ή κουρούπι: μικρό σταμνί 5-7 οκάδων ή πήλινο δοχείο, μέτρο χωρητικότητας, 10 Α′ και σημ. 31
Κρούσκος Εμμανουήλ Π. 6 Α′ και σημ. 16, 6 Β′
κρυπτή = κρεφτή 2, 6 Α′, 7 Θ′
κτήμα 4 Δ′, 6 Α′, 6 Β′, 6 Γ′ - βλ. χωράφιον
Κτηματολόγιον Δημοτικόν Νισύρου 4 Δ′
Κύριλλος [Χριστοφόρου ή Χριστοφορίδης], αρχιμανδρίτης, αρχιερατικός Επίτροπος Ρόδου στη Νίσυρο, ηγούμενος Μ. Σπηλιανής, 3 Β′, 3 Γ′, 3 Δ′, 3 Ε′, 3 Στ′
κυψέλια 7 Θ′
Κωνσταντή (του) Νικόλαος 10 Β′
Κωνσταντινίδης Ν. 4 Στ′
Κωνσταντίνος [Αλεξανδρίδης], μητροπολίτης Ρόδου, 3 Α′ και σημ. 11
Κωνσταντίνου (του) Γεώργιος 2 και σημ. 1
Κωνσταντίνου Ειρήνη του Γεωργίου 2 σημ. 1, 30

Κωνσταντίνου (του) Ιωάννης 2
Κωνσταντίνου (του) μαστρο-Ιωάννης 7 Δ′
Κωνσταντίνου (του) Νικόλαος 2
Κωνσταντινούπολις 1 σημ. 12 δ′ (Εθνικό Νοσοκομείο), 3 Α′ και σημ. 6 (Νισύριοι), 6 Γ′ και σημ. 4 (κοιλό Κωνστ.), 7 Δ′ σημ. 1 (πους Κωνστ.), 7 Ε′ και σημ. 1, 7 Στ′
Κώνστας Ι. 6 Γ′ σημ. 10
Κώου Ιερά Μητρόπολις 5 Α′ σημ. 3
Κως 5 Α′ και σημ. 3, 15 (σεισμός 1933), 5 Β′ σημ. 2, 6 Γ′ και σημ. 1, 7 Ι′ σημ. 2, 10 Α′ σημ. 42
Κώστας Χριστοφής Νικολ. 7 Η′ σημ. 1
Κωστίδης Μιχαήλ Γ. 1 σημ. 11
Κώτες (κάτοικοι της Κω) 5 Β′ σημ. 2
Κώτη Άννα του Ιωάννη 7 Ζ′σημ. 3

λαβομάνο (το) <ιταλ. lava-mano: νιπτήρας με λεκάνη και δοχείο νερού για νίψιμο, 3 Ε′ και σημ. 10, 6 Α′ (λαβομάνοι μπουφέδες)
λαγήνα νερού 5 Β′
Λαγκάδα Άργους τπν. 5 Β′ και σημ. 5, 9, 6 Β′ και σημ. 7
Λαγκάδι: συνοικία Μ. 2 και σημ. 30, 7 Στ′ σημ. 3
Λαζάρους (στους) τπν. 10 Α′ και σημ. 40, 78
λαιμός [ή ορμαθιά]: χρυσό περιδέραιο με κοσμήματα ή χρυσά νομίσματα, 2 και σημ. 14, 3 Στ′
λαΐνι αράπικον 10 Α′
λάινος-λάινοι 7 Θ′
Λακέρδας (της) χωράφι 10 Α′ και σημ. 55
Λακέρδη Ειρήνη 10 Α′ σημ. 54
Λακέρδης (επ.) 10 Α′ σημ. 54
Λακκί τπν. 2, 4 Γ′ και σημ. 4, 7 Β′, 7 Ε′, 7 Η′ και σημ. 3, 7 Θ′, 10 Α′ και σημ. 78
Λάκκοι τπν. 7 Η′ και σημ. 3
λάκκωμα ή λάκχωμα-λακκωτό χωράφι 10 Α′ και σημ. 46, 78
λάμπα κρεμαστή 3 Β′ και σημ. 15, 3 Ε′, 3 Στ′, 4 Γ′, 5 Α′, 5 Β′, 6 Α′
Λαμπάδη Ανθούσα του Γεωργίου 1 σημ. 12 κα′
Λαμπάδη Ευτυχία του Γεωργίου 6 Γ′ και σημ. 2
Λαμπάδη Μαρία ή Μαριγώ του Γεωργίου 6 Γ′ σημ. 2
Λαμπάδης Γεώργιος Δ. 6 Γ′ σημ. 2
Λαυρένταινα <Λαυρέντης 7 Γ′ σημ. 5
Λεβρόνταινα [=Λαυρένταινα] Καλή 7 Γ′
λεγένι: νιπτήρας ή λεκάνη στο λιενόμπρικο, 7 Ε′ σημ. 5
Λευκαντειό (ή Λευκαντιό): συνοικία Μ. 3 Γ′ σημ. 5, 5 Β′ και σημ. 4
Λέων Στ′ (αυτοκράτορας Βυζαντίου) 7 Ι′ σημ. 4
Ληξιαρχείο (υπηρεσίες του) 1 σημ. 5
Λιβίτση Καλλιόπη του Αντωνίου 4 Ε′
λιενόμπρικον <τουρκο - περσ. leğen (leken) - ibrik: σκεύος για νίψιμο των χεριών, αποτελούμενο από το λεγένι, το καφάσι και το ιμπρίκ (βλ.), 7 Ε′ και σημ. 5
Λιθόστρατος τπν. 4 Δ′ και σημ. 8
Λικότινα (τα) τπν. Σύμης 3 Β′ και σημ. 9
Λίμνες τπν. 4 Α′ σημ. 3, 6 Α′ και σημ. 7, 7 Γ′ σημ. 3
Λίμνη [= Λίμνες] τπν. 7 Γ′ και σημ. 3
λινές πετσέτες 3 Ε′
λινομέταξα υποκάμισα ανδρικά 2
Λιόπυρα [= Ηλιόπυρα] τπν. 7 Α′ σημ. 2
λίρα Αγγλίας 5 Α′ και σημ. 14, 5 Γ′ και σημ. 8, 11, 6 Α′ σημ. 13 [στρατιωτική χάρτινη λίρα = 400 ιταλ. λιρέτες]
λίρα Αιγύπτου 5 Β′ και σημ. 6
λίρα χρυσή Τουρκίας [=100 ή 120 γρόσια] 3 Γ′ σημ. 7
λιρέτα Ιταλίας 1 σημ. 1, 4 Α′ σημ. 4, 4 Δ′ σημ. 15, 5 Α′ και σημ. 13, 5 Β′ σημ. 7, 5 Γ′ σημ. 8, 6 Α′ και σημ. 13
λλούρα βλ. λούρα
Λογοθέτη Άννα του Ιωάννη 4 Δ′ και σημ. 11
Λογοθέτη Ειρήνη του Ιωάννη 4 Δ′ και σημ. 11

[Λογοθέτη] Ζωοπηγή, χήρα Νικολάου Λογοθέτη, 4 Δ′ σημ. 1
Λογοθέτη Θάλεια του Ιωάννη 4 Δ′ και σημ. 11
Λογοθέτη Πολύμνια του Ιωάννη 4 Δ′ και σημ. 2
Λογοθέτης Ιωάννης 3 Στ′ σημ. 16, 4 Δ′ και σημ. 1, 2, 5, 7, 13
Λογοθέτης Μιλτιάδης του Ιωάννη 3 Στ′ και σημ. 16, 4 Δ′ και σημ. 10
Λογοθέτης Νικόλαος του Ιωάννη 4 Δ′ και σημ. 1, 10
λοστός 4 Γ′
«Λουκία»: όνομα πλοίου, 4 Δ′ σημ. 1
λουλλάς: σωλήνας πού ένωνε το καζάνι με τη μπερβερίτσα, στο ρακοκάζανο, 4 Γ′ σημ. 13, 7 Ε′ σημ. 4
Λουμπουνιά τπν. 3 Β′ και σημ. 3, 7 Γ′ και σημ. 3
λούρα ή λλούρα ή ζυγόλουρα ή χαλκάδες: δύο ή τρεις σιδερένιοι μεγάλοι κρίκοι που ένωναν τον ζυγό με το αλέτρι, 2 και σημ. 29, 7 Θ′, 10 Α′
Λυτρωτή Καλή του Γεωργίου 4 Ε′

μαγαζιά 3 Γ′, 4 Β′, 6 Α′
μαγκάλιον χάλκινον 4 Γ′, 6 Α′
Μαγούλης Νικόλαος 7 Στ′
μαερέματα: φάβα, αρακάς, φακές (προϊόντα πρώιμης σποράς), 2 σημ. 24
Μακάριος [ηγούμενος Μ. Σπηλιανής, αρχιερατικός Επίτροπος του Ρόδου στη Νίσυρο], 2 και σημ. 38, 7 Β′ σημ. 5, 7 Ι′
Μακρογιάννη Ειρήνη Δ. 1 σημ. 11
Μακρογιάννης Γεώργιος Ε. 3 Ε′ σημ. 2
Μακρυγιάννη Πολυξένη του Νικολάου 4 Β′ και σημ. 6
Μακρυγιάννης Εμμανουήλ του Νικολάου 4 Β′ σημ. 6
Μακρυγιάννης Νικόλαος 4 Β′ σημ. 6
Μακρύ Κομμάτι τπν. 4 Γ′ και σημ. 4
μαλαματικόν 10 Α′
μαλλί (αξία κιλού) 6 Α′ και σημ. 20
μανδελιόν ή μανταλιόν ή μαντελιόν: μενταγιόν <γαλλ. médaillon, 3 Β′ και σημ. 4, 5 Γ′
μανδήλες ή μαντήλες 5 Β′ (κεντητές), 5 Γ′ και σημ. 9 (φατθές μαντ.)
μανδήλια 3 Β′ (μεταξωτά, μαλλίτικα), 3 Γ′, 10 Α′
μάνδρα 6 Α′
Μαντουδάκης Κωνσταντίνος 5 Α′ σημ. 15
Μαντούς Ιωάννης Κ. 1 σημ. 12 κβ′, 4 Β′
μαξελάρες 10 Α′
μαξελάρια ή μαξιλάρια 2, 3 Ε′, 4 Γ′, 4 Ε′ σημ. 5, 5 Α′, 5 Γ′, 10 Α′
μαξιλαροθήκη 4 Ε′ (τσίτινη καναπέ)
Μαρία, πρεσβυτέρα του παπα-Νικολάου, 10 Α′
Μαρίνος Ν. 5 Γ′
Μαρμαράς, καζάς Μ. Ασίας, 4 Δ′ σημ. 5
Μαρμαράς τπν. 6 Γ′ και σημ. 8
Μασουρωτός τπν. 10 Α′ και σημ. 78
μαστίχα [γλυκό του κουταλιού μέσα σε ποτήρι νερό] 6 Α′ (ποτήρια)
μαστραπάς <τουρκ. maşraba ή maşrapa: δοχείο για νερό, γάλα κ.λ., 4 Γ′, 6 Α′ και σημ. 11
Μαστρογιάννη Ειρήνη 1 σημ. 12 λβ′
Μαστρογιάννης Ιωάννης Στ. 3 Β′ σημ. 15
Μαστρομανόλης 10 Α′ και σημ. 77
Μάτια ή Μμάτια [=Ομμάτια] τπν. 3 Β′ και σημ. 3
Μαυράκης Α. 3 Α′ σημ. 3
Μαύρος Κρημνός τπν. 7 Θ′ και σημ. 4, 6
Μαυρουδή Καλή του Φραζή 3 Ε′ και σημ. 2
Μαυρουδής Αντώνιος 3 Γ′
Μαυρουδής Ιωάννης 5 Β′
Μαυρουδής Λάζαρος 6 Γ′
Μαυρουδής Μιχαήλ Α. 3 Ε′ σημ. 2
Μαυρουδής Νικόλαος Μ. 4 Β′
μαχαιροπίρουνα 3 Β′, 3 Ε′, 4 Γ′, 5 Γ′
μαχαιροπιρουνοκούταλα 5 Α′, 5 Β′, 6 Α′
μαχμου(ν)τιέδες <τουρκ. mahmudiye: χρυσό τουρκ. νόμισμα που το έκοψε ο σουλτάνος Μαχμούτ Β′, αξίας 36 (ή 26 ή 42,20) γροσίων, 3 Στ′ και σημ. 12, 5 Γ′

Μαχμούτ Β′, σουλτάνος Τουρκίας, 3 Στ′ σημ. 12
Μεθόδιος [ηγούμενος Μ. Σπηλιανής, αρχιερατικός Επίτροπος Ρόδου στη Νίσυρο], 10 Β′ και σημ. 33
μεϊμούρης <τουρκ. me'mur: κρατικός αξιωματούχος, 1 σημ. 6
μεϊτάνι <τουρκ. meydan: έκταση, πλατεία, 1 σημ. 6
Μελιδόνη οικογένεια 4 Δ′ σημ. 5
Μελιδόνη Σεβαστή 6 Β′ σημ. 1
Μελίνης Μιχαήλ 7 Δ′
μέρος γης: οικόπεδο, 7 Δ′
Μέσες τπν. 6 Α′ και σημ. 7, 7 Θ′ και σημ. 6
μεσοτοιχία [κοινός τοίχος δύο χωριστών οικοδομημάτων], 3 Ε′ σημ. 14
Μηλιαράκης (επ.) 4 Β′ σημ. 9
Μηλοκράτης τπν. 6 Γ′ και σημ. 8
μηχανή 3 Στ′ (φαγητού), 5 Α′ (μαγειρέματος)
Μιλιαράκης (ή Μηλιαράκης) Ιωάννης Α. 4 Β′ και σημ. 9
Μιλιαράς (επ.) 4 Β′ σημ. 9
μισίρικο ή μισιριώτικο: αιγυπτιακό, 6 Α′ σημ. 6
Μισόπυργος τπν. 3 Β′ και σημ. 3
Μιχαήλη (του) δρόμος, τπν. Σύμης, 3 Β′ σημ. 15
Μιχαήλος Γεώργιος 6 Β′ σημ. 1
Μιχαλιούδαινας (ο) επ. 10 Α′ σημ. 48
Μιχαλιούδικων (των) επ. 10 Α′ και σημ. 48
Μίχαλος Ιωάννης 3 Γ′
Μμάτια ή Μάτια=Ομμάτια τπν. 7 Γ′ σημ. 3, 7 Θ′ σημ. 6
μόδιον: μέτρο έκτασης χωραφιού = κοιλό Κων/λεως, 6 Γ′ και σημ. 4
Μολύβιον τπν. 7 Η′ και σημ. 3
Μονούδης ή Μονοδιάδης Γερμανός, μητροπολίτης Καρπάθου-Κάσου, 1 σημ. 1
μουαζίρικια <αραβ. mukhayyar: είδος υφάσματος συνήθως μεταξωτού, 4 Ε′ και σημ. 4 (σινδόνα, κουβέρτα)
Μούγλα 4 Δ′ σημ. 5
Μουλλός Ιωάννης 10 Β′ και σημ. 34
Μουλλός Κωνσταντίνος, Γραμματεύς της Κοινότητος Μ., 7 Γ′, 7 Δ′
Μουλλός παπα-Κωνσταντίνος 3 Β′
Μουλλός Νικόλαος 7 Β′ και σημ. 3
Μουλλός παπα-Νικόλαος 3 Γ′
Μουλλός Νικόλαος του Ιωάννη 10 Β′
Μούρας Γ. Ι. 6 Γ′
Μούρας Κωνσταντίνος του Παναή 6 Β′ σημ. 1
Μούρας Παναής 6 Β′ σημ. 1
μουσαμάς 3 Ε′
Μουστάκα Καλλιόπη 1 σημ. 12 δ′
μουστουχιά <μουστούχι <στουμούχι: μαντήλα, 2 και σημ. 8, 10 Α′ και σημ. 14
μουτεβέλλαγάς σαντζακίου Ρόδου <τουρκ. mütevelli ağa: ο προϊστάμενος της υπηρεσίας διαχείρισης βακουφίων, 1 σημ. 6
μουχτάρηδες <τουρκ. muhtar: κοινοτάρχης ή δήμαρχος, 7 Γ′ σημ. 6
μπαγούλο 3 Β′, 5 Α′ - βλ. και βαγούλο
μπακιρικά 3 Στ′
Μπαλαλάς Δημήτριος 5 Β′ σημ. 2
μπαμπακιά ή βαμβακιά: εδαφική περιφέρεια και χρονική διάρκεια της όψιμης σποράς 2 σημ. 24
μπαούλλον 7 Θ′
Μπαργιανός ή Μπαριανός Εμμανουήλ Κ. 3 Ε′ και σημ. 2
μπαρτάδες [=μπαλτάδες] 10 Α′
μπατανία ή πατανία 3 Β′ και σημ. 6 (υφαντή), 4 Γ′ (μάλλινες), 4 Ε′ και σημ. 2 (αιγυπτιακή), 5 Α′ και σημ. 6 (Αμερικής διπλαί), 5 Β′ (φαντές), 5 Γ′ (μάλλινες), 6 Α′
μπερβερίτσα: ψυγείο, κτιστή μικρή δεξαμενή με κρύο νερό – μέρος του ρακοκάζανου, 4 Γ′ σημ. 13
Μπερδελλή οικία 3 Ε′
μπορού βλ. μπουρόν
Μπούκκα (στα) τπν. 3 Γ′ και σημ. 10
μπουμπουνιέρα <γαλλ. bonbonnière 4 Γ′ (αργυρή)

μπουρόν ή μπορού <γαλλ. bureau: έπιπλο στη σαλοτραπεζαρία για φύλαξη επιτραπέζιων σκευών, 3 Στ′ και σημ. 7, 4 Γ′, 5 Α′, 5 Γ′, 6 Α′
μπουφέδες λαβομάνοι 6 Α′
μπουφές <γαλλ. buffet, 3 Στ′ σημ. 7, 5 Β′, 6 Α′
Μύλοι τπν. 7 Η′ και σημ. 3
μύλοι αλετού: μυλόπετρες χειρόμυλου, 2 και σημ. 4, 7 Θ′, 10 Α′ και σημ. 23, 10 Β′ και σημ. 28
Μύλος τ′ Αποστολίδη τπν. 7 Η′ σημ. 3
Μύλος της Παναγιάς τπν. 7 Η′ σημ. 3
Μύλος του Βζε τπν. 7 Η′ σημ. 3
μύλος του καφέ 3 Ε′, 6 Α′
Μύλος του Παρτένη τπν. 7 Η′ σημ. 3
Μύλος του Φραζή τπν. 7 Η′ σημ. 3
Μυλωνάς βλ. Βασιλειάδης

«Νάιλον» (παρατσούκλι του Χατζηδαβίδ Ιωάννη Κωνστ.) 6 Β′ σημ. 3
Νάξος 7 Γ′ σημ. 1
«Νεαρές» Λέοντος Στ′ 7 Ι′ σημ. 4
Νεόφυτος [αρχιμανδρίτης, προηγούμενος Μ. Σπηλιανής, αρχιερατικός Επίτροπος Ρόδου στη Νίσυρο], 7Β′ και σημ. 5, 7 Ε′, 7 Ζ′, 7 Η′, 7 Θ′
νεροκρασοπότηρα 6 Α′ (μαστίχας)
νέτον ρακοκάζανον 7 Ε′
νι ή πληθ. νία = υνί-υνία, 10 Α′
Νικιά χ. Νισύρου 5 Α′ σημ. 15 (σεισμός 1933)
Νικιάτες στην Κωνίλη 3 Α′ σημ. 6
Νικόλαος, αναγνώστης, 10 Β′
Νικολάου (του) Ειρήνη 10 Β′
Νικολόπουλος Ιωάννης, γεωργός, 4 Στ′, 6 Α′ σημ. 3
Νικολόπουλος Κωνσταντίνος του Ιωάννη 6 Α′ και σημ. 3
Νικολός Κωνσταντίνος Ι. 1 σημ. 12 θ′
νιπτήρ με μάρμαρο και καθρέπτη 4 Δ′
«Νίσυρος, Η»: Φιλεκπαιδευτική Αδελφότητα Νισυρίων στην Κωνίλη, 3 Α′ σημ. 6
νομίσματα αρχαία 4 Δ′
νοτάριος [ο Νικόλ. Σακελλαρίδης] 1 σημ. 2, 2 και σημ. 42, 7 Α′, 7 Β′, 7 Γ′, 7 Δ′, 7 Ε′, 7 Στ′, 7 Ζ′, 7 Η′, 7 Θ′, 7 Ι′
Ντάτσα [= Datça] ή Τάτσα 4 Δ′ σημ. 5
ντούμπλες ή ντούπιες βλ. τούμπλες
νυ = υνί 10 Α′ και σημ. 67

Ξανθόπουλος Δημήτριος Θ. 3 Α′ και σημ. 3
ξεβουγιάζω = παίρνω κριθάρι από τη βούα, 2 σημ. 32
Ξένος Δημόκριτος του Κωνσταντίνου [πρώην Σακελλάριος ή Σακελλαρίδης] 3 Γ′ και σημ. 11, 6 Α′ σημ. 21
Ξένος Κωνσταντίνος του Δημόκριτου 3 Β′ σημ. 15, 6 Α′ και σημ. 21

Οδησσός 3 Δ′ και σημ. 1, 2 (Νισύριοι)
Οικονόμος Γεώργιος του παπα-Νικολάου 7 Ε′ και σημ. 1
Οικονόμος Δημήτριος του παπα-Νικολάου 7 Ε′ και σημ. 1
Οικονόμος Ιωάννης του παπα-Νικολάου 7 Ε′ και σημ. 1
Οικονόμος Νικήτας του παπα-Νικολάου 7 Ε′ και σημ. 1
Οικονόμος παπα-Νικόλαος 7 Ε′ και σημ. 1
Οικονόμου Άννα του παπα-Νικολάου 7Ε′ σημ. 1, 8
Οικονόμου Ασημίνα του παπα-Νικολάου 7 Ε′ και σημ. 1
Οικονόμου Εμμ. 4 Ε′
Οικονόμου Μαρία 1 σημ. 6, 7 Ε′ σημ. 1
Οικουμενικόν Πατριαρχείον Κωνίλεως 3 Α′
οκάδες [24 οκ. = 1 κοιλό Κωνίλεως] 6 Γ′ σημ. 4
Ομμάτια: λόγιος τύπος του Μμάτια τπν. 3 Β′ σημ. 3, 7 Γ′ και σημ. 3, 7 Θ′ και σημ. 6
ομολογία χρεωστική 3 Γ′ και σημ. 4, 10
ομολογίαι προσφυγικαί 4 Δ′ και σημ. 4
όνος 10 Α′, 10 Β′

Οξός της Παναγιάς τπν. 4 Β′ σημ. 5
οξωμεργιά ή οξωμεριά 10 Α′ και σημ. 47 - βλ. εξωμεργιά
Ορφανός Γεώργιος του Ιακώβου 5 Β′ σημ. 10
οσπίτιον 2, 3 Β′, 3 Ε′, 3 Στ′, 7 Ε′, 7 Στ′, 7 Η′, 7 Θ′, 10 Α′, 10 Β′
οσπιτότοπος: οικόπεδο 3 Β′ και σημ. 7, 15, 7 Γ′, 7 Η′, 10 Α′
Ουσεΐν βλ. Χουσεΐν βέης

Πάγκαινα ή Πάγκοινα τπν. 7 Στ′ σημ. 6
πάγκος: μακρόστενη ξύλινη κασέλα κατά μήκος της μπροστινής πλευράς της «μονής» (κρεβατιού), 2 και σημ. 3, 7 Η′, 7 Θ′, 10 Α′
Παλαιόκαστρον τπν. 4 Γ′ και σημ. 4, 7 Ε′ και σημ. 9
Παλαμίδα (η) ή του Παλαμιδά τπν. Σύμης, 3 Β′ και σημ. 10
Παλάμου (στου) Λακκιού τπν. 7 Θ′ και σημ. 6
Παλιάρ-ραχή τπν. Καρδάμαινας Κω 6 Γ′ και σημ. 7
Πάλοι χ. Νισύρου 5 Α′ σημ. 15 (σεισμός 1933), 10 Α′ και σημ. 41, 78
παλταδόλιον: μικρός μπαλτάς 7 Θ′ και σημ. 2
παμουχάς = καμουχάς: γυναικείο μεταξωτό, κεντητό, φόρεμα – συνήθως κόκκινο, 7 Δ′ σημ. 2, 10 Α′ σημ. 19
Παναγία εικ. 2
Παναγία της Νίκης εκ. λατινική Ρόδου 3 Ε′ σημ. 1
παντανία ή πατανία ή μπατανία 10 Α′
παπα-Αντώνη (του) Νεόφυτος 7 Β′ σημ. 5
παπα-Αντωνίου Ιωάννης 1 σημ. 9
παπα-Αντωνίου (του) Καλή 4 Γ′ και σημ. 2, 14, 15
παπα-Γεωργίου (του) Ανθούσα 7 Β′
παπα-Γεωργίου (του) παπα-Νικόλαος 10 Α′
παπα-Γιάκομος 1 σημ. 6
παπα-Γιαννάκης Γεώργιος του Ιωάννη 7 Α′ σημ. 4
Παπαδόπουλος Γεώργιος Ι. 3 Α′ και σημ. 5, 3 Στ′ σημ. 16
παπα-Εμμανουήλ (του) Νικόλαος 7 Η′, 7 Ι′ (Γραμματεύς της Κοινότητος)
παπα-Ιωάννου Νικόλαος Εμμ. 4 Γ′, 4 Στ′
Παπακέντρης Απόστολος 4 Β′
παπα-Κωνσταντίνου (του) παπα-Μιχαήλ ή Μιχαήλος 7 Θ′
παπα-Μανόλης Νικόλαος 1 σημ. 12 ιστ′, ιη′
παπα-Μιχαήλ (του) Καλή 7 Θ′
παπα-Μιχαήλ (του) Κωνσταντίνος 7 Θ′
παπα-Μιχαήλ (του) Νικόλαος 7 Θ′
παπα-Νικολάου (του) Γεώργιος 10 Α′
παπα-Νικολάου (του) Καλή 10 Α′
Παπάτσος Νικόλαος Κ. 4 Α′
Παπάτσος Χ. 6 Α′
Παπάτσου Μαρία του Κωνστ. 3 Γ′ σημ. 8
παπα-Χαζάκη ή Χαζάκη Ασημίνα του Ιωάννη 7 Α′ σημ. 1, 7 Θ′ σημ. 1
παπα-Χαζάκη Μαρία του Γεωργίου 7 Α′ και σημ. 4
παπα-Χαζάκης Γεώργιος του Ιωάννη 7 Α′ και σημ. 1
παπα-Χαζάκης Ιωάννης 7 Α′ σημ. 1
πάπλωμα 10 Α′
Παραδείσι τπν. 3 Γ′ και σημ. 10, 6 Β′ και σημ. 7
Παργιανού = Μπαργιανού Ασημίνα 5 Γ′ και σημ. 1
παρδαλάκι (είδος σεντονιού) 2 σημ. 33
παρδαλόν σινδόνιον 2 και σημ. 33
Παρθένη Αικατερίνα του Εμμανουήλ 7 Ζ′ και σημ. 2
Παρθένη Άννα της Αικατερίνης 7 Ζ′ σημ. 1
[Παρθένης] Ιωάννης της Αικατερίνης 7 Ζ′
Παρθενιάδης Εμμ. Κ., κάπηλος, 3 Α′
Παρθενιάδης Εμμ. 3 Δ′
Παρθενιάδης Κωνσταντίνος 4 Α′
Παρθενιάδης Μ. 7 Στ′
Παριανός Γεώργιος Αναστ. 1 σημ. 12 στ′
παρός: πλην, εκτός, 10 Β′
πασίλογα ή πασίολα: γυναικείο πουκάμισο με γύρο προς τα κάτω που έ-

χει κάθετα κεντήματα σε διάφορα χρώματα, 2 και σημ. 36
πασιλοΐτικο σεντόνι 2 σημ. 36
Πασχαλάκη Ειρήνη του Γεωργίου 2 και σημ. 1, 30
Πασχαλάκη Καλή του Γεωργίου 2
[Πασχαλάκη] Μαρία του Νικολάου 2 και σημ. 1, 30
[Πασχαλάκης] Ιωάννης του Νικολάου 2
Πασχαλάκης Πολύδωρος 3 Γ′
πατανία = μπατανία ή παντανία 3 Ε′ και σημ. 4, 3 Στ′
πατάτες (αξία κιλού) 6 Α′ σημ. 13
πατούσα βλ. ποδάρι
Πατριάρχης οικουμ. Κων\λεως 3 Α′
Πατρίκη Ειρήνη του Νικολάου 3 Β′ και σημ. 15
Πατρίκη Ζωή του Νικολάου 1 σημ. 10, 12 κθ′, 3 Β′ και σημ. 2, 15
Πατρίκη Καλλιόπη του Νικολάου 3 Β′ σημ. 15
[Πατρίκη;] Μαρία της Ζωής 3 Β′ σημ. 2
Πατρίκης Ευστάθιος ή Στάθης του Νικολάου 3 Β′ και σημ. 15
Πατρίκης Ιωάννης του Νικολάου 3 Β′ σημ. 15
Πατρίκης Νικόλαος 3 Β′ και σημ. 1, 2, 15
Πατρίκης Παναγιώτης του Νικολάου 3 Β′ σημ. 15
Πατσιακός (επ. Σύμης) 3 Β′ σημ. 15
Παύλου Άννα του Ιωάννη 3 Ε′ και σημ. 2
Παύλου Ιωάννης 3 Ε′ και σημ. 2
πέλεκυς 7 Θ′
Πεντηκοστάριον (λειτουργικό βιβλίο) 7 Θ′ και σημ. 3
πεντόλ(λ)ιρον 3 Στ′ (πλεκτόν), 5 Β′ (χρυσούν με χρυσήν άλυσον), 6 Α′ και σημ. 12 α′ (Αμερικής=20 δολάρια), 6 Β′
Περδίκη Αναστασία Ν., το γένος Καμπανή, 5 Γ′ και σημ. 2
Περδίκης Κ. 1 σημ. 12 κστ′
Περδίκης Ν. 5 Γ′ σημ. 2
Περιβόλιον=Περιόλι τπν. 7 Θ′ και σημ. 6, 10 Α′ και σημ. 38, 78
Περιστερώνας τπν. 3 Γ′ και σημ. 10, 4 Δ′ και σημ. 8, 10 Β′ και σημ. 35
Περουλ(λ)ή Ειρήνη Γ. 3 Στ′ σημ. 1
περτέδες ή πφερδέδες: μπερντέδες 3 Ε′ και σημ. 13
πεσκέντες: πετσέτες, πεσκέττα 3 Στ′ σημ. 6, 10 Α′ και σημ. 17
πεσχείρια ή πεσχίρια ή πεσκίρια και πεσκέτες: νιψομάντηλα 3 Στ′ και σημ. 6, 4 Γ′, 5 Α′
πετζέτα ή πετσέττα ή πεσέτα 2, 3 Ε′, 4 Ε′
Πετουβής Νικόλαος (πρόκριτος Μ.) 7 Δ′
πετρέλαιον [σε «μπόμπες», αξία του] 6 Α′
Πετρούτσος Εμμανουήλ του Γεωργίου (Δήμαρχος Μ.) 3 Στ′, 4 Α′, 4 Γ′, 4 Δ′, 4 Στ′
Πετρούτσου Μαρία του διακο-Εμμαν. 1 σημ. 12 ι′
Πέτσα [=Petça] 4Δ′ και σημ. 5
Πέτσες (= Πέτσα) 4 Δ′ σημ. 5
Πεύκος τπν. 2, 7 Θ′ και σημ. 6
Πηαούλ(λ)ι (=Πηγαδούλλι): συνοικία Μ. 3 Γ′ σημ. 5, 10 Β′ και σημ. 31, 35
πιάτα 2, 3 Ε′, 3 Στ′, 4 Γ′, 5 Α′, 5 Β′, 6 Α′, 7 Θ′
πινάκια 3 Στ′
πιπουλένια μαξιλάρια ή προσκέφαλα 5 Γ′ σημ. 4
πίπουλον 5 Γ′
πιρουνάκια αργυρά 6 Α′
πλαγιά 2, 7 Ε′, 10 Α′
πλακερόν χάλκινον [φαρδύ, αβαθές ταψί;] 4 Γ′ και σημ. 1
Πλατεία τπν. Καρδάμαινας Κω 6 Γ′
Πλατριά τπν. 6 Γ′ και σημ. 8
Πλήθος Αντώνιος 7 Ζ′σημ. 2
Πλήθου Μαρία του Νικολ. 4 Α′ σημ. 2
«Πνευματικόν Δικαστήριον Ιεράς Μητροπόλεως Ρόδου» 1 σημ. 10
ποδάρι ή πόδι ή πους ή πατούσα [μέτρο μήκους: 1 π. = 31,23 εκατ.] 7 Δ′ και σημ. 1
Πολίτης Νικόλαος 3 Β′ σημ. 15
πολυθρόνες 4 Γ′, 4 Δ′

«Πορφυρίς»: νισυριακός σύλλογος Νέας Υόρκης, 3 Στ′ σημ. 2
Ποταμιά τπν. Καρδάμαινας Κω 6 Γ′ και σημ. 5
Ποταμίτισσα: μητροπολιτικός ναός-συνοικία Μ. 3 Γ′ και σημ. 10, 3 Στ′ σημ. 16, 4 Δ′ σημ. 15, 6 Α′ σημ. 13, 10 Α′ και σημ. 78
ποτηράκια αργυρά σε δίσκο 5 Α′, 5 Γ′
ποτήρια 3 Ε′, 3 Στ′, 4 Γ′, 5 Α′, 5 Β′, 5 Γ′
πουκάμισα ή υποκάμισα ανδρικά ή γυναικεία, 2 σημ. 31 (φατθό, μεταξένιο ή από κάμποτο), 10 Α′
Πουλλάδι Άργους τπν. 3 Στ′ και σημ. 5
Πούντα τπν. 2 και σημ. 30, 41
πους Κων\λεως=32,37 εκατ., 7 Δ′ σημ. 1
πράγματα μητρικά (ακίνητα-κινητά) 7 Γ′
Πρινάρικα τπν. 7 Θ′ σημ. 5
Πρίνος Λακκιού τπν. 7 Θ′ και σημ. 5, 6
προγαμιαία δωρεά = αρραβώνας 10 Α′ σημ. 66
προηγούμενος Μ. Σπηλιανής [Νεόφυτος] 7 Β′ και σημ. 5
προικοσύμφωνα (σε χειρόγραφους κώδικες και σε λυτά έγγρ.) 1
πρόκριτοι κώμης Μ. 7 Δ′
προλαβόντως: πριν λίγο καιρό 7 Γ′
«προσκυνητές» 7 Ι′ σημ. 2
Πυλί χ. Κω 5 Α′ σημ. 1
Πυριά Άργους τπν. 6 Β′ και σημ. 7
πφερδέδες 3 Ε′ σημ. 13 - βλ. περτέδες
πωλητήρια (σε χειρόγρ. κώδικες και σε λυτά έγγραφα) 1
Πωροί τπν. 2 και σημ. 30, 41, 7 Ε′ και σημ. 9, 10 Β′ και σημ. 30, 35

ρακοκάζανον 4 Γ′, 7 Δ′ σημ. 2, 7 Ε′, 7 Θ′, 10 Β′
Ραμός τπν. 3 Γ′ και σημ. 10
Ραπανάς τπν. 4 Β′ και σημ. 7, 4 Γ′ και σημ. 4, 4 Δ′ και σημ. 8
ραπτομηχανή Σίγκερ 3 Στ′, 4 Δ′, 5 Α′ (ποδοκίνητος), 6 Α′ (κεντήματος)
ραχίον (το), ραχία-ραχιά (τα): ακαλλιέργητη αγροτική έκταση, 2 και σημ. 21, 7 Θ′
Ριγάνιον> Ριάνι> Αριάνι τπν. 2 και σημ. 20, 30, 41
Ροδάφνια Άργους τπν. 7 Ε′ και σημ. 9, 7 Η′ και σημ. 3
Ροδίτης Βασίλειος, πλοίαρχος, 4 Δ′ σημ. 1
Ρόδος 3 Α′ (μητροπολίτης), 3 Β′, 4 Δ′ σημ. 5, 6 Α′
Ρούκι τπν. 3 Γ′ και σημ. 10
Ρουσέτος Ιωάννης 3 Ε′ και σημ. 2, 5 Α′, 5 Β′, 5 Γ′
Ρουσέτος Μιχαήλ Ι. 6 Α′
ρουχικά διάφορα 6 Α′
Ρυμί Άργους τπν. 10 Α′ και σημ. 53, 78
Ρωμάνος Κύριλλος [αρχιμανδρίτης, ηγούμενος Μ. Σπηλιανής, αρχιερατικός Επίτροπος Ρόδου στη Νίσυρο], 1 και σημ. 1, 2, 7, 9, 4 Δ′ σημ. 1, 15, 4 Ε′, 4 Στ′, 5 Α′, 5 Β′, 5 Γ′, 6 Α′, 6 Β′, 6 Γ′

Σακελλαρίδη Άννα Ν., το γένος Ορφανού, 4 Στ′
Σακελλαρίδης Νικόλαος του Ιωάννη, ο «νοτάριος», 1 σημ. 2, 2 και σημ. 42, 7Α′, 7Β′, 7Γ′, 7Δ′, 7Ε′, 7Στ′, 7Ζ′και σημ. 2, 7Η′, 7Θ′, 7 Ι′
Σακελλαρίδης Νικόλαος του Ιωάννη 2 σημ. 40
Σακελλαρίδης Οδυσσεύς ή Δυσσέας του Ιωάννη, Γραμματεύς Δήμου Μ., 2 σημ. 40, 3 Β′ και σημ. 14, 3 Γ′, 3 Στ′, 4 Γ′, 4 Στ′, 5 Α′
Σακελλαρίδης ή Σακελλάριος Γεώργιος του Ιωάννη 2 σημ. 40, 3 Γ′, 4 Γ′ και σημ. 1, 5 Α′
Σακελλάριος Ιωάννης 2
Σακελλάριος Ιωάννης του Γεωργίου 2 σημ. 40
Σακελλαρίου ή Σακελλαρίδη Μαρία του Γεωργίου 4 Γ′ και σημ. 1, 4
Σακέλλιος χαζη-παπα-Νικήτας 7 Θ′
Σακελλίου Καλή του χαζη-παπα-Νικήτα 7 Ε′ σημ. 1, 10

Σακελλίου Μαρία του Ιωάννη 7 Στ′ σημ. 5
Σακλαρή Σοφία Ν. 4 Β′ και σημ. 1, 6
Σακλαρίδης Ε. 5 Β′
Σαλαμαντούρα τπν. 5 Γ′ και σημ. 3, 7 Ε′ και σημ. 9
Σαλαχούρης ή Σαλαχώρης επ. 3 Β′ σημ. 8
Σαλαχώρη στέρνα (στη Σύμη) 3 Β′
Σαλουκάκης Κύριλλος, αρχιμανδρίτης, αρχιερατικός Επίτροπος Ρόδου στη Νίσυρο, 4 Δ′ και σημ. 15
Σαρ(ρ)ή Ειρήνη του Νικολ. 5 Α′ σημ. 16
Σαρρής Νικόλαος 4 Γ′
Σαρρής Νικόλαος 5 Α′ σημ. 16
σατέν <γαλλ. satin: λεπτό ύφασμα με λεία επιφάνεια, 4 Δ′ (εφάπλωμα)
σαχάνια <τουρκ. sahan: χάλκινο πιάτο ή τηγάνι, 4 Γ′ και σημ. 10, 6 Α′, 7 Α′
σεισμός τού 1933 5Α′ σημ. 15
Σελλάτα = Συελλάτα τπν. 10 Β′ και σημ. 35
σελτές ή σιλτές <τουρκ. şilte: μαλακό στρώμα από βαμβάκι, στρωματζόπανο, 3 Ε′ σημ. 3
σεντόνες πλουμιστές-υφαντές 4 Γ′ σημ. 5
σεντόνια 10 Α′, 10 Β′
σεντουκάκιον 7 Η′
σεντούκιον 2, 3 Γ′, 3 Στ′, 6 Α′, 7 Η′, 7 Θ′, 10 Α′
Σέρβης Γεώργιος 4 Δ′ και σημ. 3
σερβίτσον 5 Α′ (τσαγιού), 6 Α′ (γάλακτος ή τεΐου)
Σερεπέτη Άννα, το γένος Ι. Λογοθέτη, 4 Δ′
Σερεπέτης Φραζής 4 Δ′
σιγαρόχαρτον 6 Α′ (ταινία)
Σίγγερ ή Σίγκερ [Singer] ραπτομηχανή 5 Α′ (ποδοκίνητος), 6 Α′ (κεντήματος, με ποδάρια)
σιδεράς 3 Γ′ σημ. 8, 10, 3 Στ′ σημ. 2
σίδηρον σιδηρώματος 6 Α′
Σιδώνες = Σιώνες τπν. 5 Γ′ και σημ. 3
σιζατές <τουρκ. seccade: μικρός τάπητας, 3 Στ′ και σημ. 9 (φατθός), 10 Α′ και σημ. 62
σιλτέδες ή συλτέδες ή σιρτέδες <τουρκ. şilte, 3 Ε′ και σημ. 3, 4 Γ′, 6 Α′ και σημ. 8 - βλ. σελτές
σινδόνες 3 Ε′, 4 Γ′ (μάλλινες), 4 Ε′ (λινές, μουαζίρικες)
σινδόνια-σεντόνια 2 (παρδαλόν), 3 Β′, 4 Γ′ και σημ. 5 (πλουμιστά), 5 Α′ (κεντητά), 5 Β′
σιρτέδες = σιλτέδες 6 Α′
σιτάρι (αξία κιλού) 6 Α′ σημ. 13
σιφουνιέρα με μάρμαρο <γαλλ. chiffonnier: χαμηλό έπιπλο με επάλληλα συρτάρια, 4 Δ′
Σιώνες ή Σιδώνες τπν. 5 Γ′ σημ. 3
σκάλα: κόσμημα γυναικείο (σειρές μαργαριταριών που τις έβαζαν στο στήθος) 10 Β′ και σημ. 24
Σκάλα τπν. 2 και σημ. 30, 41
Σκαλί τπν. 7 Ε′ και σημ. 9, 10
Σκαλί (το) του Καρπάθιου (βλ.)
σκαλουσιά-σκαλουσκιά: γεωργική έκταση, κλιμακωτή σε απότομη βουνοπλαγιά, αποτελούμενη από τάβλες, 2 και σημ. 25, 7 Β′, 7 Γ′
Σκανδαλίδη οικογένεια 5 Β′ σημ. 2
Σκανδάλιος Ιωάννης 3 Β′ σημ. 15
Σκανδάλιος Μιχαήλ 5 Β′
σκάφη ζυμωτού 3 Στ′ και σημ. 8, 7 Η′, 10 Α′ και σημ. 22
σκαφίδι 10 Α′
σκεπάρνιον 7 Θ′
σκεπάσματα καναπέ 5 Α′
σκέπη (στη γυναικεία ενδυμασία: κόκκινο μεταξωτό ύφασμα πάνω από τη σκούφια, σκέπαζε το κεφάλι, έφτανε έως την πλάτη πίσω, και μπροστά με δύο πλοκάμια της έως την οσφύ), 2 και σημ. 7, 10 Α′
σκλέτ(τ)ενες βέργες <ιταλ. schietto (απλές) 2 και σημ. 12, 10 Α′ σημ. 60
σκολαρίκια 2 (χρυσά), 7 Ε′
Σκόπι τπν. 2 και σημ. 30, 41, 3 Β′ και σημ. 3, 10 Β′ και σημ. 35
σκουλαρίκια 5 Γ′
Σκουλουπιάτη (στου) τπν. 10 Β′ και σημ. 35

σκούφια (στη γυναικεία φορεσιά: εκάλυπτε το μισό κεφάλι, είχε κόκκινο χρώμα, ήταν χρυσοποίκιλτη, από βελούδο), 2 και σημ. 10, 10 Α′
σκρόφα (χοίρος) 2
Σκυλλάς Θεόφιλος 1 σημ. 10
σουμιές-σομιές <γαλλ. sommier: μετάλλινο πλέγμα σε κρεβάτι, 5 Α′
σουπιέρες <ιταλ. zuppiera: βαθύ σκεύος για το σερβίρισμα της σούπας στο τραπέζι, 3 Στ′, 4 Γ′, 5 Β′, 6 Α′
σουφράς ή σοφράς <τουρκ. sofra: χαμηλό στρογγυλό τραπέζι φαγητού, 10 Α′ και σημ. 21 (μπακιρένιος)
σπηλάδι: αγροτικό κτίσμα 2 σημ. 22
«Σπηλιανή»: φιλανθρωπικό σωματείο Νικιατών στην Κωνλη, 3 Α′ σημ. 6
Σπήλιος ή Σπήλαιος τπν. 4 Γ′ και σημ. 4, 10 Β′ και σημ. 35
σπιτότοποι στη Σύμη 3 Β′ σημ. 15 – βλ. οσπιτότοπος
σποργιά ή σποριά: χωράφι κατάλληλο για σπορά, 7 Γ′ και σημ. 3, 10 Α′ και σημ. 78
Σταλάμαις = Αλωνάκια τπν. 6 Β′ και σημ. 6, 7
Σταλαοί-Σταλαός 6 Β′ σημ. 6
στάλισμα 6 Β′ σημ. 6
στάλος ή σταλός 6 Β′ σημ. 6
στάμνα 2, 5 Γ′, 10 Α′, 10 Β′
Σταυριανός Ε. 6 Α′
Σταυρινός Γ. 4 Δ′
Σταυρινού Μαρία 1 σημ. 12 β′
Σταυρινού Μαρία Γ., το γένος Ι. Λογοθέτη, 4 Δ′
σταυρός (κόσμημα) 3 Β′, 6 Β′, 10 Α′ (συνταφένιος)
Σταυρός τπν. 6 Β′ και σημ. 7
Σταυρός: συνοικία Μ. 7 Γ′ και σημ. 2, 7 Θ′ και σημ. 6
Στελλάτα = Σελλάτα = Συελλάτα τπν. 10 Β′ σημ. 14
Στενά τπν. 7 Ε′ και σημ. 9, 10
Στενόν τπν. 6 Β′ και σημ. 7, 7 Ζ′ και σημ. 2
στερλίνες (λίρες Αγγλίας) 5 Α′ σημ. 14, 5 Γ′ σημ. 8
στέρνα 2, 3 Β′, 4 Γ′, 6 Α′, 7 Α′, 7 Θ′
στόργια (κουρτίνες) 5 Α′
Στρίκη ή Στρίκκη Άννα του Αντωνίου 5 Β′ και σημ. 1
Στρίκη Ειρήνη του Αντωνίου 5 Β′ και σημ. 1, 10
Στρίκη Καλλιόπη Π. 5 Β′
Στρίκη Μαρία του Αντωνίου 5 Β′ και σημ. 1, 5α′
Στρίκη Σοφία του Αντωνίου 5 Β′ και σημ. 1, 5α′, 10
Στρίκης Αντώνιος του Δημητρίου, γεωργός, 5 Β′ και σημ. 1, 5α′, 10
Στρίκης Γεώργιος του Αντωνίου 5 Β′ και σημ. 1
Στρίκης Δημήτριος του Αντωνίου 5 Β′ σημ. 1
Στρίκης Πασχάλης του Αντωνίου 5 Β′ και σημ. 1
Στροελιά ή Στροϊλιά τπν. 2 και σημ. 30, 41, 3 Στ′ και σημ. 5, 5 Α′ και σημ. 5
στρώμα 2, 3 Β′, 3 Στ′, 4 Δ′, 5 Α′, 5 Β′, 5 Γ′, 10 Α′
σύγκελλος μητροπολίτη Ρόδου 7 Β′ σημ. 5
Συελλάτα τπν. 10 Β′ σημ. 35
Συκαμινιά του Μουλλού τπν. 10 Α′ σημ. 48
συκές 3 Γ′, 10 Α′
Συκιά τ′ Ορσάρη τπν. 10 Α′ σημ. 48
συλτέδες βλ. σιλτέδες
συμβολαιογραφεία-συμβολαιογράφοι στα Δωδεκάνησα 1 σημ. 2
συμβολαιογραφείον οικουμ. πατριαρχείου Κωνλεως 3 Α′
συμβολαιογραφών Γραμματεύς στο οικουμ. πατριαρχ. Κωνλεως 3 Α′
συμβολαιογραφών Γραμματεύς Δήμου Μ. 1 σημ. 2, 4 Γ′
συμβολαιογραφών ειρηνοδίκης 1
συμβολαιογραφών Επίτροπος εν Νισύρῳ Α. Σ. Μητροπολ. Ρόδου 4 Ε′
Συμβούλιον Δ.Ε.Μ. οικουμ. πατρ. Κων/λεως 3 Α′ και σημ. 2

Σύμη 3 Β′ και σημ. 1, 8, 12, 15, 3 Ε′ σημ. 1, 4 Δ′ σημ. 1
συνταφένιος <τουρκ. sedef, 10 Α′ και σημ. 64 (σταυρός)
συρτέδες βλ. σιλτέδες
Σφαγή τπν. 2 σημ. 30, 41
σφύωμα (ή σφύδομα, σφήωμα): στη γυναικεία φορεσιά, χρυσοκέντητο στηθόπανο, φατθό ή τσόχινο, που κρεμόταν από τον λαιμό έως την κοιλιακή χώρα, 2 και σημ. 9, 10 Α′ και σημ. 16
Σχολείον (πρώην) = Τράπεζα: περιοχή στο Μ. 6 Β′

ταβάς <τουρκ. tava: ταψί κυκλικό και ρηχό, 5 Α′ και σημ. 8, 10 Α′ και σημ. 24
τάβλα: μικρό, επίμηκες, αγροτεμάχιο στηριζόμενο από ξερολιθιές ή βαστάδια, 2 και σημ. 17, 3 Στ′, 4 Β′ και σημ. 4, 4 Δ′, 5 Β′, 7 Γ′, 7 Ζ′και σημ. 4, 7 Θ′, 10 Α′
Τάβλα του Γιαλού περιοχή στο Μ. 4 Β′ και σημ. 5, 10 Α′ σημ. 78
ταινία σιγαροχάρτου 6 Α′
τακκίμι <τουρκ. takım: σύνολο ομοειδών πραγμάτων, 3 Γ′ και σημ. 2 (σιδηρικά, εργαλεία)
τάπης ανατολικός παλαιός 4 Ε′, 5 Α′ (κεντητός), 5 Β′
Τάτσα ή Ντάτσα [=Datça] 4 Δ′ και σημ. 5, 6
ταψίον χάλκινον 4 Γ′, 5 Α′, 5 Γ′, 6 Α′
τεζεράκιον 7 Η′, 7 Θ′
τεζερέδες χάλκινοι 4 Γ′, 5 Β′
τέζερον ή τένζερον ή τέζερη (η) 2, 3 Β′ και σημ. 15 (μπακιρένιον), 6 Α′, 7 Θ′, 10 Α′
τέντα 4 Γ′, 6 Α′ (εκ τρίχας)
τζανάκια <τουρκ. çanak: πήλινο πιάτο, γαβάθα, 2 και σημ. 5
τηγάνια 3 Ε′, 5 Β′, 7 Η′, 7 Θ′
Τήλος 1 σημ. 3, 3 Ε′ σημ. 1, 2, 4 Δ′ σημ. 15
τιμάριθμος ζωής στη Νίσυρο 6Α′ σημ. 13
τόκος 3 Γ′ σημ. 4, 4 Δ′ σημ. 4
τούλι <γαλλ. tulle: ελαφρό ύφασμα από βαμβάκι ή μετάξι, 4 Ε′ σημ. 1
τούμπλες ή τούπλες ή ντούμπλες-ντούπιες, ή δούπλες-δύπλες-δούπιες [γενοβέζικες, γερμανικές, ρωσικές, ισπανικές, Αυστρίας, Πορτογαλίας, Σαβοΐας κ.λ.]: χρυσό νόμισμα, αλλά και κόσμημα, 3 Στ′ και σημ. 10, 5 Α′, 5 Γ′
τουτελένιος (από τούλι) 4 Ε′ (γύρος καναπέ)
Τραμπούλη Ασημίνα Ν. 4 Στ′ και σημ. 1
Τραμπούλη Καλή 4 Στ′ σημ. 1
Τραμπούλη Μαρία Κ. 1 σημ. 12 ε′
Τραμπούλης Θεόφιλος Ν. 4 Στ′ και σημ. 1
Τραμπούλης Νικόλαος 1 σημ. 12 β′
Τραμπούλης Ξενοφώντας Ν. 4 Στ′ σημ. 1
Τράπεζα (πρώην Σχολείον) τπν. 3 Β′ και σημ. 3, 6 Β′ και σημ. 4, 7
τράπεζαι μεγάλαι- μικραί 6 Α′
τραπεζάκιον σιγάρων 5 Α′
τραπέζιον (μπακιρένιον, ξύλινον, σαλονιού, στρογγυλόν, φαγητού) 2, 3 Β′, 3 Ε′, 3 Στ′, 4 Γ′, 4 Δ′, 5 Α′, 5 Β′, 5 Γ′, 7 Ε′, 7 Θ′
τραπεζομάνδιλα 3 Ε′, 4 Γ′, 5 Α′, 5 Γ′, 6 Α′
τρεχούμενα γρόσια 3 Γ′ σημ. 7
Τριάλλιον τπν. 2 και σημ. 30, 41
Τρίπολη (Λιβύης) 6 Α′ σημ. 6
Τριώδιον (λειτουργικό βιβλίο) 7 Θ′ και σημ. 3
Τριών Ιεραρχών εικ. 2
Τρούλ(λ)ος τπν. 4 Γ′ και σημ. 4, 7 Γ′ σημ. 2, 7 Ε′ και σημ. 9, 10 Α′ και σημ. 58, 78
τρυπητόν αλειφομένον: κουζινικό σκεύος, σουρωτήρι, επικαλυμμένο με εφυάλωμα, 3 Ε′ και σημ. 9, 5 Α′, 5 Β′
[Τρύφωνος] Απόστολος, μητροπολίτης Ρόδου, 1 σημ. 1, 10, 3 Ε′ σημ. 1, 4 Δ′ σημ. 15, 5 Α′ σημ. 15
Τσαλαχούρης επ. 3 Β′ σημ. 8
Τσατσαρώνη Μαρία του Βασιλείου 1 σημ. 12 λδ′

Τσατσαρώνης Ν. 1 σημ. 12 γ′
τσεκ δολαρίων Η.Π.Α. 4 Γ′
Τσιρμπαλής-Τσιρπαλής βλ. Τσιρπανλής
Τσιρπάν (κωμόπολη Ανατολικής Ρωμυλίας) 5 Α′ σημ. 1
Τσιρπανλής Ζαχαρίας του Νικολάου 5 Α′ σημ. 16
Τσιρπανλής Κωνσταντίνος του Νικολ. 5 Α′ σημ. 16.
Τσιρπανλής Κωστής 5 Α′ και σημ. 1
Τσιρπανλής Νικόλαος του Κωνσταντίνου 5 Α′ και σημ. 1, 3, 16
Τσιρπανλής Παντελής του Νικολ. 5 Α′ σημ. 16
τσίτι <πιθ. τουρκ. çit: είδος βαμβακερού υφάσματος με απλή ύφανση, 4 Ε′ σημ. 5
τσίτινος (από τσίτι) 4 Ε′ και σημ. 5
τσουρούκικα (σάπια) γρόσια 3 Γ′ σημ. 7

υνίον 7 Θ′ - βλ. και νι
υιοθεσία 1 και σημ. 9 (υιοθετικόν έγγραφον), 7 Ι′ και σημ. 4
υποκάμισα-πουκάμισα 2 και σημ. 6 (γυναικεία), 2 και σημ. 31 (ανδρικά βούγενα και λινομέταξα), 2 (γυναικείον πασίλογα)

φαγιάντζα-φαγιάντσα <γαλλ. faïence <Faenza, ιταλ. πόλη: πιατέλλα, 3 Ε′ και σημ. 7, 5 Α′
«φάμπρικα» βασιλική ή κυβερνητική στου Φραζή τον Μύλο, 1 σημ. 6
φαντές μπατανίες 5 Β′
Φαρμακίδης Σ. 3 Β′ σημ. 15
Φαρμακίδου Καλλιόπη του Σωτήρη 3 Β′ σημ. 15
Φασουλαράκη Ειρήνη του Νικολάου 7 Ε′ σημ. 1
Φασουλαρή Ειρήνη του Ιωάννη 7 Ζ′και σημ. 2
Φασουλαρή Καλή του Ιωάννη 7 Ζ′σημ. 3
Φασουλαρή ή Φασουλαρίδη Καλή 4 Γ′
Φασουλαρή Μαρία του Ιωάννη 7 Ζ′σημ. 3
Φασουλαρή Παναγιωτού του Νικολ. 7 Στ′ σημ. 1
Φασουλαρής Γεώργιος (Δήμαρχος Μ.) 7 Γ′ και σημ. 6, 7 Δ′
Φασουλαρής Δημήτριος του παπα-Κωνσταντίνου 7 Στ′ σημ. 6
Φασουλαρής Δημήτριος του Νικολ. 7 Στ′ σημ. 6
Φασουλαρής Ιωάννης του παπα-Κωνσταντίνου 7 Ζ′σημ. 3
Φασουλαρής Κωνσταντίνος του Ιωάννη 7 Ζ′ σημ. 3
Φασουλαρής ή Φασουλαρίδης Κωνσταντίνος Ι. 4 Γ′
Φασουλαρής Κωνσταντίνος του Νικολάου 7 Στ′ σημ. 6
Φασουλαρής Νικόλαος του Ιωάννη 7 Ζ′ σημ. 3
Φασουλαρής Νικόλαος του παπα-Κωνσταντίνου 7 Στ′ και σημ. 6
Φασουλαρίδη Άννα του παπα-Αποστόλου 4 Α′ σημ. 2
Φασουλαρίδη Καλή του παπα-Αποστόλου 4 Α′ σημ. 2
Φασουλαρίδη Χαρίκλεια του παπα-Αποστόλου 4 Α′ σημ. 2
Φασουλαρίδης Απόστολος του παπα-Γιώργη, ιερεύς, 1 σημ. 12 κε′, 3 Β′ σημ. 15, 4 Α′ και σημ. 1, 2, 4 Β′ [αρχιερατικός Επίτροπος Ρόδου στη Νίσυρο], 4 Γ′, 4 Δ′ σημ. 15
Φασουλαρίδης Γεώργιος του παπα-Αποστόλου 4 Α′ σημ. 2
Φασουλαρίδης παπα-Γ. 3 Β′ σημ. 15
Φασουλαρίδης Ιωάννης του Γεωργίου 3 Γ′ σημ. 12
Φασουλαρίδης Ιωάννης του Κωνσταντίνου 3 Γ′ και σημ. 12, 3 Στ′, 4 Γ′ και σημ. 1, 2, 15
Φασουλαρίδης Νικόλαος του παπα-Αποστόλου 4 Α′ σημ. 2
Φασουλαρίδης Ν. 4 Γ′
φατθό: ρούχο υφασμένο στον αργαλειό, 2 σημ. 32, 3 Στ′ σημ. 9 (σιζατές), 5 Γ′ σημ. 9, 10 (μαντήλες, τραπεζομάντιλα)

φαττή κουβέρτα 6 Α′
φιλιότζα <ίταλ. figlioccia: βαφτιστικιά, 4 Β′ σημ. 2
Φίλιππας Διονύσιος Νικολ., συμβολαιογραφών ειρηνοδίκης Νισύρου, 1
Φιλιππής (βαφτιστικό) 3 Β′ και σημ. 12
Φιλίππου Απόστολος 1 σημ. 12 ιγ′
Φιλίππου Γεώργιος, συμβολαιογραφών Γραμματεύς, 4 Γ′, 5 Α′, 5 Β′, 5 Γ′ (Κοινοτικός Γραμματεύς)
Φιλίππου Μιχαήλ Κ. 3 Β′ σημ. 15
Φιλίππου Φ. 5 Β′
φλετζάνια ή φλιτζάνια 4 Γ′, 5 Α′, 5 Β′, 5 Γ′ (τσαγιού ή καφέ), 6 Α′ (κινέζικα)
φλωρία ή φλουριά: γενικά, χρυσό νόμισμα, 5 Γ′ και σημ. 6 (εικοσάρια), 6 Α′, 6 Β′ και σημ. 8
Φούγιαξη ή Κατραμάδου Μαρούκλα 3 Στ′ σημ. 1
Φούγιαξης Γεώργιος του Μιχαήλ = Κατραμάδος Γ. 3 Στ′ σημ. 1
Φούγιαξης ή Κατραμάδος Δημήτριος 3 Στ′ σημ. 1
φουρναριό 4 Γ′, 10 Α′
φουσκιά (σκουλαρίκια) 10 Β′ και σημ. 25
φουστάνια 3 Β′, 3 Ε′
φράγκα ιταλικά = ιταλ. λιρέτες 4Α′ και σημ. 4
Φραζή (στου) τον Μύλο τπν. 1 σημ. 6 (κοντά στην κυβερνητική φάμπρικα), 7 Θ′ και σημ. 1, 6
Φραζής Αναστάσιος 3 Ε′
Φραζής ή Φραντζής Ιωάννης του Κωνσταντίνου 1 σημ. 10, 3 Β′ σημ. 2
Φραζής ή Φραντζής Κωνσταντίνος Ι. 1 σημ. 10, 3 Β′ σημ. 2
Φραζής Περουλής 3 Β′ σημ. 15
Φρακτή τπν. 3 Β′ και σημ. 3, 10 Β′ και σημ. 35
Φραντζή Άννα 1 σημ. 12 λη′
Φραντζής Κωνσταντίνος του Εμμ. 1 σημ. 12 λζ′, 5 Α′, 5 Γ′, 6 Γ′
Φραντζής βλ. Φραζής
Φρουνιά τπν. 7 Η′ και σημ. 3
φρο[υ]τιέρα <ιταλ. fruttiera, 4 Γ′ και σημ. 7, 5 Β′, 6 Α′ (υάλινη, εκ πορσελάνης)
Φυλακτού Μαρία 1 σημ. 11
φωνόγραφος 5 Α′
Φωτιάδης Ιωάννης (Δήμαρχος Μ.) 3 Δ′ και σημ. 4
Φωτιάδης Μιχαήλ (Δήμαρχος Μ.) 7 Στ′ και σημ. 5, 7 Ι′
Φωτιάδης Νικόλαος του Γεωργίου 7 Στ′ και σημ. 1
Φωτόπουλος Φιλήμων, αρχιμανδρίτης, Γενικός Επίτροπος Κώου, 5 Α′ σημ. 2

Χαζάκη ή παπα-Χαζάκη Ασημένη του Ιωάννη 7 Α′ σημ. 1, 7 Ι′ και σημ. 1, 3, 4
Χαζαντωνίου = Χαντζηαντωνίου Μαριγώ 6 Γ′
χαζη-Γιαννάκη Ειρήνη Εμμ. 1 σημ. 12 κζ′
χαζή-Δημητρίου Άννα του Ιακώβου 1 σημ. 6
χαζη-Δημητρίου Ιάκωβος του ποτέ παπα-Ιακώβου 1 σημ. 6, 7 Ε′ σημ. 1
χαζη-Δημητρίου Μελπομένη του Ιακώβου 1 σημ. 6
χαζη-Δημητρίου Παναγιώτης 4 Ε′
χαζη-Ιωάννου Ανθούσα του παπα-Γεωργίου 6 Γ′ σημ. 2
χαζη-Ιωάννου Εμμανουήλ (πρόκριτος Μ.) 7 Δ′
χαζη-Μιχαήλ Γεώργιος (πρόκριτος Μ.) 7 Δ′
χαζη-Μιχαήλ Μιχαήλ (Δήμαρχος Μ.) 4 Β′, 4 Δ′
χαζή-Νικολάου Άννα του Νικολάου 1 σημ. 9
χαζη-Νικολάου Γεώργιος 4 Β′ και σημ. 1, 6
χαζη-Νικολάου Μαρία, χήρα Ιωάν. παπα-Αντωνίου, 1 σημ. 9
χαζη-Νικολάου Νικόλαος 1 σημ. 9
χαζη-παπα-Ιωάννου Γεώργιος 7 Στ′
χαζη-παπα-Ποστόλη (του) Νικόλαος 10 Α′

χαζη-παπα-Ποστόλης 10 Α′ και σημ. 73
χαζη-Στεφάνου Θάλεια, το γένος Ιωάν. Λογοθέτη, 4 Δ′
Χαζηστεφάνου Στέφανος 4 Δ′ και σημ. 12
χαλιά 4 Γ′ (τοίχου), 4 Δ′, 6 Α′ (βελούδου)
χαλκάδες = λούρα 2 σημ. 29
Χαντζηαντωνίου Ειρήνη του Κωνσταντίνου 6 Γ′
Χαντζηαντωνίου Κωνσταντίνος 6 Γ′
Χαράνι τπν. 4 Δ′ και σημ. 8
χάριτα: δωρεά κτήματος σε άρρενα γόνο της οικογένειας, 10 Α′ και σημ. 39, 55
Χαρτοφύλη Ανθούσα του Ιωάννη 1 σημ. 12 ιζ′
Χαρτοφύλη Άννα Ι. 1 σημ. 12 κστ′
Χαρτοφύλη Καλή του διακο-Νικήτα 1 σημ. 12 ιβ′
Χαρτοφύλη Μαρία του Ανδρέα 5 Γ′ και σημ. 2
Χαρτοφύλης Ανδρέας του Ιπποκράτη 6 Β′
Χαρτοφύλης Γεώργιος του Ανδρέα 3 Δ′ σημ. 1
Χαρτοφύλης Ιωάννης του Ανδρέα 3 Δ′ και σημ. 1
Χασάν μπέης 1 σημ. 6
Χατζηαντωνίου (επ.) 6 Γ′ σημ. 1
Χατζηδαβίδ Ιωάννης του Κωνσταντίνου 6 Β′ και σημ. 3, 10
χατζήδες = προσκυνητές 7 Ι′ σημ. 2
Χατζηευσταθίου Σμάραγδος, μητροπολίτης Ηλιουπόλεως, 4 Δ′ σημ. 6
χειρόμυλοι 3 Γ′, 6 Α′ - βλ. και μύλοι αλετού
χοίροι 10 Α′
Χοροί τπν. 10 Β′ σημ. 30
χουλιάριον: κουτάλι 3 Β′ και σημ. 5
Χουσεΐν βέης, χιλίαρχος, μεϊμούρης, 1 σημ. 6
χρεώγραφα 3 Γ′ και σημ. 9, 10
χρηματοκιβώτιον 4 Γ′
Χριστού εικ. 3 Ε′
Χριστοφή (του) Άννα 6 Α′ σημ. 21
Χριστοφή (του) Καλλιόπη 6 Α′ σημ. 2
Χριστοφορίδης ή Χριστοφόρου Κύριλλος (βλ.) 3 Β′ σημ. 13
Χριστοφόρου Ανδρέας 3 Β′ σημ. 13
Χριστοφόρου Άννα 3 Β′ σημ. 13
Χριστοφόρου Ασημίνα του Ιωάννη 3 Β′ σημ. 13
Χριστοφόρου Ιωάννης 3 Β′ σημ. 13
Χριστοφόρου Νικόλαος 3 Β′ σημ. 13
χρυσοϋφαντα πεσχίρια 3 Στ′
Χώμα τπν. 3 Γ′ και σημ. 10
χωραφάκιον 7 Β′
χωράφιον: μεγάλο αγροτεμάχιο ή καλλιεργήσιμη αγροτική έκταση από τάβλες ή κομμάτια, 2 και σημ. 17, 3 Β′, 3 Γ′, 3 Ε′, 3 Στ′, 4 Β′ και σημ. 4, 4 Γ′, 5 Α′, 5 Β′, 5 Γ′, 6 Α′, 7 Α′, 7 Β′, 7 Ε′, 7 Ζ′ σημ. 4, 7 Η′, 7 Θ′, 10 Α′, 10 Β′

ψυχικόν = βαπτιστίκιον 4 Β′ σημ. 1
ψυχογιός 7 Ι′ σημ. 1
ψυχοκόρη 7 Ι′ σημ. 1
ψυχοπαίδι (υιοθετημένο) 7 Ι′ σημ. 1
ψωμί (αξία κιλού) 6 Α′ σημ. 13

ωρολόγιον χρυσόν 3 Στ′, 4 Γ′ (μπουρόν με ωρολόγιον-βραχιόλια «ωρολόγια» χρυσά), 4 Δ′, 5 Α′ (με χρυσή άλυσο)

buffet γαλλ. >μπουφές 3 Στ′ σημ. 7
bureau γαλλ.> μπουρόν 3 Στ′ σημ. 7
cabaret γαλλ.> καμπαρές (βλ.) 3 Ε′ σημ. 8
çanak τουρκ.> πήλινο πιάτο, γαβάθα, 2 σημ. 5
cisterna λατιν.> βιστέρνα = στέρνα 10 Α′ σημ. 11
çit πιθ. τουρκ.> τσίτι 4 Ε′ σημ. 5
crochet γαλλ.> κροσέ-κορσέ (βλ.) 5 Γ′ σημ. 10
De Stefani Giovanni 3 Ε′ και σημ. 2, 4 Γ′
De Vecchi Cesare Maria 1 σημ. 5, 3 Ε′ σημ. 1

«diritto bizantino» 1 σημ. 10
dobla - doppia ιταλ. >τούμπλα 3 Στ′ σημ. 10
émaillé γαλλ. >εμαγιέ 5 Α′ σημ. 7
Faenza ιταλ. πόλη >φαγιάντζα 3 Ε′ σημ. 7
faïence γαλλ. >φαγιάντζα 3 Ε′ σημ. 7
Fassol = Φασουλαρίδης Ιωάννης Κ. 4 Γ′ σημ. 2
fruttiera ιταλ. >φρουτιέρα 4 Γ′ σημ. 7
gümüṣ τουρκ. >ασήμι - κομουζής 3 Γ′ σημ. 8
Istituto Magistrale (Ρόδου) 6 Α′ σημ. 3
kalyoncu τουρκ. >γαλιοντζής = ναύτης, ναυτικός, 7 Η′ σημ. 1
kese τουρκ. >κιεσές 4 Γ′ σημ. 8
kilim τουρκ. >κιλίμι 4 Γ′ και σημ. 6
Kulakis Gio. (;) 6 Γ′
küp τουρκ. >κιούπι 7 Θ′σημ. 7
Lago Mario 1 σημ. 2, 3, 3 Ε′ σημ. 1
lava-mano ιταλ. >λαβομάνο (βλ.) 3 Ε′ σημ. 10
leğen (leken)-ibrik τουρκο-περσ. >λιενόμπρικο 7 Ε′ σημ. 5
mahmudiye τουρκ. >μαχμουντιές (βλ.) 3 Στ′ σημ. 12
maṣraba ή maṣrapa τουρκ. >μαστραπάς (βλ.) 6 Α′ σημ. 11
mukhayyar αραβ. >μουαζίρικος 4 Ε′ σημ. 4
Municipio di Nisiros. Egeo 4 Δ′
Perugia (πανεπιστήμιο) 6 Α′ σημ. 3
Polesel Antonio του Luigi 3 Ε′ σημ. 1
sahan τουρκ. >σαχάνι 4 Γ′ σημ. 10
schietto ιταλ. >σκλέττενες ή κλέττενες (βλ.) 2 σημ. 12, 10 Α′ σημ. 60
seccade τουρκ. >σιζατές (βλ.) 3 Στ′ σημ. 9
Singer ραπτομηχανή 4 Δ′
sedef τουρκ. >συνταφένιος (βλ.) 10 Α′ σημ. 64
sofra τουρκ. >σοφράς ή σουφράς (βλ.) 10 Α′ σημ. 21
takım τουρκ. >τακκίμι (βλ.) 3 Γ′ σημ. 2
Tarpon Springs Φλώριδας 4 Γ′ σημ. 2
tava τουρκ. >ταβάς (βλ.) 5 Α′ σημ. 8
testamentum nuncupativum: άγραφη ή προφορική διαθήκη 4 Στ′ σημ. 2
tulle γαλλ. >τούλι 4 Ε′ σημ. 1

Η ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΤΗΣ ΝΙΣΥΡΟΥ ΣΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ 1821

Η νησίδα Γυαλί και το «πηγάδι του Μιαούλη»

Γεώργιος Θ. Πρίντζιπας
Συγγραφέας
τ. Διευθυντής της Βιβλιοθήκης της Ιεράς Συνόδου

Η Ελληνική Επανάσταση, συνέπεια ως ένα βαθμό της ωρίμανσης των αντικειμενικών συνθηκών, αλλά προπαντός συνέχιση και κορύφωση της επαναστατικής παράδοσης του Γένους καθ' όλη τη διάρκεια της δουλείας, είναι το ενδοξότερο και σπουδαιότερο γεγονός της Ιστορία του Νεώτερου Ελληνισμού, του οποίου αποτελεί όριο και τον χαρακτηρίζει ξεχωρίζοντάς τον από την όλη Ελληνική Ιστορία. Προετοιμασμένη από την Φιλική Εταιρεία, η οποία εξέφρασε τότε με πίστη και τόλμη τη θέληση του Έθνους για την *«πολιτικήν αυτού ύπαρξιν και ανεξαρτησίαν»*[1], πέτυχε να συνεγείρει τις συνειδήσεις και να συνενώσει όλους τους Έλληνες που, ανεξάρτητα υπό ποίο ειδικό καθεστώς ζούσαν εντός της οθωμανικής αυτοκρατορίας, διατηρούσαν τον πόθο της ελευθερίας και ανέμεναν, όλα τα χρόνια μετά την Άλωση, την εσχατολογική πραγμάτωση της ανάστασης του Γένους[2], όπως φαίνεται από τις παραδόσεις και την γραμματεία μετά την Άλωση[3].

---

1. Βλ. Προοίμιο Προσωρινού Πολιτεύματος της Επιδαύρου 1822.

2. Η εσχατολογική προσδοκία για την ανάσταση του Γένους συνδυαζόταν με την πεποίθηση περιπτώσεως του Ισλάμ και τελικής νίκης της πίστεως. Πρβλ. Αστέριου Αργυρίου, «Εσχατολογική Γραμματεία και σκέψη κατά τους χρόνους της τουρκοκρατίας» Θεολογία ΝΘ΄ (1988) 308-322.

3. Ιδιαίτερο ρόλο διεδραμάτισαν στον τομέα αυτόν οι Θρήνοι, οι Χρησμοί και οι ερμηνείες της Αποκάλυψης που είχαν μεγάλη διάδοση στα χρόνια της Τουρκοκρατίας. Για τη χρησμολογική γραμματεία και τις ερμηνείες της Αποκάλυψης βλ. αντί άλλων Αλεξ. Καριώτογλου, Η περί του Ισλάμ και της πτώσεως αυτού *«ελληνική χρησμολογική γραμματεία»*. Από των αρχών του 16ου μέχρι το τέλος του 18ου αιώνος. Αθήναι 1982, Γ.Θ. Πρίντζιπα, Οι Κρυπτοχριστιανοί: Οι Εξισλαμισμοί και ο Κρυπτοχριστιανισμός. Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 1997 και *A.Argyriou, Les exegeses grecques del' Apocalypse a l' époque turque* (1453 1821). Θεσσαλονίκη, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, 1982.

Ειδικώτερα τα νησιά, ως την ολοκληρωτική επιβολή των Τούρκων στο Αιγαίο, ίσαμε τα μέσα περίπου του 16ου αιώνα, πέρασαν από πολλές φάσεις ξένης κυριαρχίας ακόμη και όταν βρίσκονταν υπό ην κατοχή δυτικών χριστιανικών δυνάμεων και μάλιστα όταν κυρίαρχη δύναμη, στην περιοχή, ήταν οι Ιωαννίτες ιππότες. Οι κάτοικοι των νησιών δεν ήταν στόχοι μόνο των δυτικών κυριάρχων, αλλά και των αντιπάλων τους Οθωμανών, καθώς και των ανταγωνιστών τους μουσουλμάνων πειρατών. Έτσι, τρεις διαφορετικές δυνάμεις, η κάθε μία για δικούς της σκοπούς, επέδραμαν στα ανυπεράσπιστα νησιά καθιστώντας μαρτυρική τη ζωή των κατοίκων τους. Είναι χαρακτηριστικό, ότι οι Δωδεκανήσιοι υπέφεραν πολύ ιδίως από τις επιδρομές του οθωμανικού στόλου και των μουσουλμάνων πειρατών. Τα Δωδεκάνησα, που οι Τούρκοι τα έβλεπαν ως προέκταση της δυτικής Μ. Ασίας, αποτελούσαν ελκυστική εχθρική λεία. Οι επιδρομές ήταν πολλές και επαχθείς. Έτσι την περίοδο 1456 1457 σημειώθηκε καταστροφή της Νισύρου και της Καλύμνου από τους Τούρκους πειρατές[4]. Παράλληλα η δράση των Ιωαννιτών ιπποτών κατά των οθωμανικών κτίσεων, σε συνεργασία πολλές φορές με τους Βενετούς, προκάλεσε την σύντονη καταδρομική δραστηριότητα του οθωμανικού στόλου, ο οποίος προσέβαλε αδιακρίτως τη Ρόδο και τα γύρω νησιά με αποτέλεσμα την μεγάλη φθορά των κατοίκων. Την περίοδο αυτήν η Κως, η Κάλυμνος, η Χάλκη, η Νίσυρος, η Λέρος υποφέρουν τα πάνδεινα και λεηλατούνται συχνά από τους Οθωμανούς[5].

Για τον λόγο αυτόν θεωρήθηκε ως λύτρωση από την κατάσταση αυτή η κατάληψη της Ρόδου από τον Σουλεϊμάν Α' του Μεγαλοπρεπή ή «νομοθέτη» το 1522. Προηγήθηκε, ως γνωστόν, η πολύμηνη πολιορκία της πόλεως που άρχισε στις 24 Ιουνίου του 1522 με τα πρώτα τουρκικά στρατεύματα και από στόλο 280 πλοίων. Ένα μήνα αργότερα διαπαιρεώθηκαν από την μικρασιατική ακτή πολυάριθμες δυνάμεις, ίσως που ξεπερνούσαν τις 100.000, υπό τον ίδιο τον Σουλεϊμάν[6].

Κατά τη διάρκεια της πολιορκίας, συγκεκριμένα αρχές Σεπτεμβρίου του 1522, οι κάτοικοι της Τήλου και της Νισύρου παρουσιάσθηκαν αυθόρμητα στο στρατόπεδο του σουλτάνου και του παρέδωσαν συμβολικά τα κλειδιά των κάστρων τους. Τούτο σήμαινε την υποταγή τους στην οθωμανική κυριαρχία[7]. Η πράξη αυτή ήταν εξαιρετικά συνετή γιατί με τον

---

4. Απ. Βακαλόπουλου, Ιστορία του Νέου Ελληνισμού. Β' Τουρκοκρατία 1453-1669. Οι ιστορικές βάσεις της ελληνικής κοινωνίας και οικονομίας. Θεσσαλονίκη, 1966, σ. 102

5. Απ. Βακαλόπουλου, ό.π.σ. 106

6. Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ. Ι', Αθήνα, Εκδοτική Αθηνών, 1974, σ. 292. Για την κατάληψη της Ρόδου από τους Οθωμανούς βλ. Rossi E., Assedio e conquista di Rodi nel 15-22. Secondo le relazioni edite e inedited dei Turchi. Roma 1927.

7. Απ. Βακαλόπουλου, Ιστορία του Νέου Ελληνισμού τ. Γ' Τουρκοκρατία 1453-1669. Οι αγώνες για την πίστη και την ελευθερία. Θεσσαλονίκη, 1968 σελ. 111.

Το «Πηγάδι του Μιαούλη»

τρόπον αυτόν υπήγοντο στο δίκαιο του aman, δηλαδή το δίκαιο της επιείκειας, και είχαν το δικαίωμα παροχής προνομίων. Το δικαίωμα αυτό είχαν, σύμφωνα με το Κοράνιο, οι χριστιανοί, ως πιστοί θρησκείας εξ αποκαλύψεως, εφόσον παρέδιδαν τα κλειδιά των κάστρων τους[8]. Με τον τρόπον αυτόν οι κάτοικοι των νησιών, εν αναμονή της βέβαιης νίκης των Οθωμανών επί των Ιωαννιτών, εξασφάλισαν την παροχή προνομίων, υπό το καθεστώς των οποίων κατέβαλαν λιγότερους φόρους και μπορούσαν να αναπτύξουν ακώλυτα εμπορική δραστηριότητα. Μάλιστα τους φόρους κατέβαλαν στα θρησκευτικά ιδρύματα της Ρόδου, σύμφωνα με αχτναμέ του σουλτάνου, γι' αυτό και τα νησιά αναγνωρίζονταν ως βακούφια, δηλαδή κτίσεις των θρησκευτικών ιδρυμάτων[9].

Το νομικό αυτό καθεστώς επέτρεψε τη δημιουργία κοινοτήτων στα νησιά, άρα και σχετικής αυτοδιοίκησης, αισθήματος ελευθερίας, ανάπτυξη των εμπορικών στόλων και σε πολλές περιπτώσεις ευημερίας των κατοίκων. Σ' αυτό συνετέλεσε κι η Συνθήκη του Κιουτσούκ Καϊναρτζή (1774) που επέτρεψε ελεύθερη ναυσιπλοΐα των ελληνικών υπό την προστασία

8. Κ. Άμαντου, «Οι προνομιακοί ορισμοί του μουσουλμανισμού περί των χριστιανών». Ελληνικά 9 (1936) 104.

9. Βλ. Απ. Βακαλόπουλου, Ιστορία του Νέου Ελληνισμού τ. Β', ό.π. σ. 300.

της Ρωσίας. Λίγα χρόνια μετά την υπογραφή της το Αιγαίο, η Προποντίδα, ο Εύξεινος και η Μεσόγειος γέμισαν από εμπορικά πλοία των νησιών του Αιγαίου και του Ιονίου.

Το καθεστώς αυτοδιοίκησης των νησιών, η σχετική φορολογική ατέλεια και η ενασχόληση των κατοίκων με την ναυτιλία και την εξ αυτής ελευθερία, δεν έκαναν σ' αυτούς φορτική την τουρκική κατοχή, όπως στους υπόλοιπους Έλληνες της χερσαίας χώρας. Ακόμη, η απόσταση των Δωδεκανήσων από τα κέντρα των επαναστατικών διεργασιών καθιστούσε αυτούς ξένους προς τα επαναστατικά ζητήματα. Παρά ταύτα, λόγω της εμπορικής τους δραστηριότητας και της επαφής τους με τους άλλους Έλληνες, έγιναν μέτοχοι των επαναστατικών ιδεών και μερικοί εισήλθαν στους προεπαναστατικούς κύκλους που είχαν δημιουργηθεί σε διάφορες πόλεις, κυρίως της Ευρώπης. Αυτοί έγιναν η γέφυρα με την οποία συνδέθηκαν τα Δωδεκάνησα με την προετοιμασία του Αγώνα, πράγμα που αποδεικνύει την ύπαρξη ακοίμητης φλόγας ελευθερίας στην ψυχή των κατοίκων τους, καθώς και την ωρίμανση της προσδοκίας του Γένους, ανεξάρτητα από τις τοπικές συνθήκες που επικρατούσαν σε κάθε τόπο. Έτσι εξηγείται και το γεγονός της συμμετοχής Δωδεκανησίων στην Φιλική Εταιρεία, οι οποίοι κατείχαν υψηλά αξιώματα και συνέβαλαν στη διάδοση των ιδεών της σε όλη την Ελλάδα[10]. Κορυφαίοι, ως γνωστόν, υπήρξαν ο Εμμανουήλ Ξάνθος και ο Δημήτριος Θέμελης, ο οποίος έκαμε μεγάλο αγώνα για την διάδοση των επαναστατικών ιδεών στο Νότιο Αιγαίο. Γενικά η διάδοση των επαναστατικών ιδεών ήταν εύκολη στα νησιά τόσο λόγω του καθεστώτος αυτοδιοίκησης που είχαν, όσο και λόγω του μεγάλου πατριωτισμού των κατοίκων.

Κατόπιν αυτών δεν είναι ανεξήγητη η ενθουσιώδης συμμετοχή των Δωδεκανήσων στην Επανάσταση, πλην της Ρόδου και της Κω, οι οποίες γεωγραφικά ήταν ευάλωτες στην πολεμική δράση των Τούρκων λόγω γειτνιάσεως με την Μικρασιατική ακτή και της παρουσίας ισχυρών δυνάμεων στην πρώτη[11]. Είναι μάλιστα γνωστή η σφαγή των χριστιανών στην Κω από στίφη μουσουλμάνων που κατάκλυζαν το νησί. Τα άλλα νησιά, όμως, επαναστάτησαν και έλαβαν μέρος ποικιλότροπα στον αγώνα, τα δε λιμάνια τους και τα πάμπολλα αραξοβόλιά τους έγιναν καταφύγια του ελληνι-

---

10. Εμμ. Πρωτοψάλτη, Η συμβολή της Κάσου εις την Ελληνικήν Επανάστασιν του 1821. Αθήναι 1930, σελ. 9

11. Ο Γάλλος πρόξενος στη Ρόδο Λουδοβίκος Κασσάς, στην αναφορά του προς το υπουργείο εξωτερικών της χώρας του για να γεγονότα του 1821, αναφέρει ότι στα Δωδεκάνησα οι νησιώτες ξεσηκώθηκαν όλοι. Στη Ρόδο ο διοικητής Σουρκιούμπεης πιέσθηκε από νεαρούς Τούρκους να λάβει δραστικά μέτρα, Κι επειδή αδράνησε τον συνέλαβαν και επιδόθηκαν σε σφαγές και λεηλασίες κατά του χριστιανικού πληθυσμού. Μάλιστα κάποιοι Ρώσοι ναυτικοί, που βρέθηκαν τότε στη Ρόδο, κατέφυγαν στα προξενεία της Αγγλίας και της Γαλλίας για να σωθούν. Βλ. Γεωργίου Μαρτίνη , Ρόδος και Δωδεκάνησα τον καιρό του Ξεσηκωμού. Αθήνα, 1971, σελ. 11-12.

κού στόλου. Η ένταξή τους μάλιστα στον επαναστατημένο Ελληνισμό έγινε πολύ σύντομα, τον Απρίλιο σχεδόν του 1821, μετά την κήρυξη της Επαναστάσεως στη Σάμο.

Εκ των πρώτων επαναστάτησε η Κάσος και θέτει στη διάθεση του Αγώνα τα πλοία της. Σχεδόν ταυτόχρονα η Πάτμος η Νίσυρος η Λέρος, η Κάρπαθος και τα άλλα νησιά[12]. Η ακριβής ημερομηνία δεν είναι γνωστή.

Η συμμετοχή των νήσων του Δωδεκανησιακού συμπλέγματος στην Επανάσταση τις κατέστησε μέρος της ελεύθερης Ελλάδας χωρίς να έχει εγερθεί ποτέ καμιά αμφιβολία για την θέση τους μεταξύ των επαναστατημένων επαρχιών. Έτσι το Εκτελεστικό, μετά από εισήγηση του Πάτμιου Εμμανουήλ Ξένου, τις κατέταξε σε Επαρχίες, όταν έγινε η πρώτη διοικητική διαίρεση, Πράξη που επικυρώθηκε με το διάταγμα της 4ης Μαΐου 1823 του Βουλευτικού. Η Νίσυρος και η Χάλκη απετέλεσαν την Επαρχία Νισύρου Χάλκης με έπαρχο τον «καπετάν διάκο Μάρκον Μαλιαράκην», ο οποίος τον επόμενο χρόνο θα πέσει ηρωικά μαχόμενος κατά την κατάληψη της Κάσου. Τον Ιούνιο του 1823 με νεότερο διάταγμα η Νίσυρος και η Χάλκη υπήχθησαν στην Επαρχία Καρπάθου, Σύμης Τήλου[13].

Όπως τονίσαμε στα παραπάνω, τα νησιά συνέβαλαν στην Επανάσταση κυρίως στον κατά θάλασσα αγώνα είτε στον καθαρά στρατιωτικό τομέα με καράβια και πληρώματα έμπειρα, είτε διαθέτοντας τα λιμάνια και τα αραξοβόλιά τους για τον ελλιμενισμό του στόλου, μετατρέποντάς τα έτσι σε άτυπους ναύσταθμους. Η Νίσυρος είχε κατάλληλο και υπήνεμο αραξοβόλιο, τη νησίδα Γυαλί, η οποία συν τοις άλλοις διέθετε ένα μεγάλο προσόν. Την δυνατότητα απόκρυψης των σκαφών από την Αλικαρνασσό, όπου ναυλοχούσε ο τουρκικός στόλος, λόγω της παρεμβολής της Κω και της νησίδας Στρογγύλης. Ακριβώς νότια εφάπτεται σχεδόν της ακτής η μικρή νησίδα Άγιος Αντώνιος με την οποία σχηματίζεται φυσικός όρμος στον οποίο *«πολλά πολλάκις εν καιρώ τρικυμίας πλοία καταφεύγουσιν προς διάσωσιν»*[14], παρέχει όμως και πλήρη κάλυψη από την πλευρά της Μ. Ασίας. Το Γυαλί συχνά χρησιμοποιούσε ο ελληνικός στόλος από την έναρξη του Αγώνα, διότι ήταν γνωστές οι ευκολίες που παρείχε στους έμπειρους Έλληνες ναυτικούς. Εκεί διαδραματίσθηκε ένα σημαντικό περιστατικό που έκρινε την έκβαση του Αγώνα και καθόρισε την πορεία της ναυτικής παρουσίας των επαναστατημένων Ελλήνων.

Ο ελληνικός στόλος, όπως είναι γνωστό, συγκροτήθηκε από τα εμπο-

---

12. Εμμ. Πρωτοψάλτη , ό.π. σ. 12. Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ. ΙΒ' Αθήνα, Εκδοτική Αθηνών, 1975, σελ. 103.

13. Εμμ. Πρωτοψάλτη , ό.π. σελ. 13 και Μ. Μαλανδράκη, «Νησιωτικά Χρονικά μέρος Β'», Ελληνικά 11 (1931) 171.

14. Γεωργίου Παπαδοπούλου, Γενική γεωγραφική και ιστορική περιγραφή αρχαία και νεωτέρα της νήσου Νισύρου. Νίσυρος,1909, σελ. 78.

ρικά καράβια των νησιών, τα πληρώματα των οποίων δεν είχαν καμιά σχέση με τα οργανωμένα και πειθαρχημένα πληρώματα ενός πολεμικού στόλου. Το ίδιο και οι καπεταναίοι που, μπορεί να διέθεταν πολεμική εμπειρία λόγω της συχνής εμπλοκής τους σε μάχες με τους πειρατές, ήταν συνηθισμένοι όμως στην ανεξαρτησία του καραβοκύρη και την αυτάρκεια των γνώσεων και εμπειριών τους. Οι ελευθερόφρονες και εν πολλοίς αψείς αυτοί άνθρωποι, δύσκολα μπορούσαν να δεχθούν άλλη αυθεντία, π.χ. ενός ναυάρχου που θα όριζε το Εκτελεστικό, και να ενταχθούν σ' ένα σύστημα ιεραρχίας και πειθαρχίας, απαραίτητης κατά τα άλλα για την ύπαρξη και αποτελεσματικότητα του ελληνικού στόλου. Την πρώτη περίοδο του Αγώνα ήταν συχνές οι συγκρούσεις μεταξύ των πλοιάρχων, οι οποίοι δεν δέχονταν να υπακούσουν στους ναυάρχους. Οι προσωπικές φιλοδοξίες, οι αντιζηλίες και η απειθαρχία των πληρωμάτων απειλούσαν ουσιαστικά την ενότητα του στόλου. Κυρίαρχη ναυτική δύναμη είχε αναδειχθεί η ΄Υδρα, η οποία είχε ορίσει ως ναύαρχο τον Ιάκωβο Τομπάζη «τον καπετάν Γιακουμάκη», όπως τον ονόμαζαν στα έγγραφα, αλλά αυτός στην ουσία ούτε την υδραϊκή μοίρα δεν διοικούσε[15].

Μέσα στο κλίμα αυτό, και παρά τους εξαιρετικούς ηρωισμούς και την απαράμιλλη ναυτοσύνη των ελληνικών πληρωμάτων, ο ελληνικός στόλος κινδύνευσε να διαλυθεί, τον Ιούλιο του 1821, μετά την δοκιμασία της αποτυχίας, η οποία οφειλόταν στην έλλειψη συντονισμού στην κοινή δράση. Κι αυτό ενώ είχε προηγηθεί η εφορία από την πυρπόληση του τουρκικού δίκροτου στις 27 Μαΐου στο λιμάνι της Ερεσού από τον ηρωικό Δημήτριο Παπανικολή. Μετά την απώλεια αυτή ο τουρκικός στόλος επέστρεψε στα Δαρδανέλια με αποτέλεσμα την κυριαρχία του ελληνικού στο Αιγαίο.

Η έξοδος του τουρκικού στόλου στο Αιγαίο έγινε στα τέλη Ιουνίου με σκοπό την καταστολή της επαναστάσεως στη Σάμο, την οποία δεν κατόρθωσε να πετύχει παρά τις επανειλημμένες προσπάθειες του Οθωμανού διοικητή Καρά Αλή (υποναύαρχου Νουσίχ Ζααδέ Αλήμπεη). Για την ενίσχυση της άμυνας της Σάμου εστάλη ο ενωμένος ελληνικός στόλος υπό τον Τομπάζη, παρά τα προβλήματα απειθαρχίας που πλέον είχαν γίνει έντονα.

Ο ελληνικός στόλος, με δύναμη 80 πλοίων, έφθασε στην περιοχή και αναζητώντας τον τουρκικό βρέθηκε στο Κουσάντασι (Νέα ΄Εφεσος), στις 9 Ιουλίου, Εκεί βρήκαν 9 μεταγωγικά πλήρη στρατού και εφοδίων να αποπλέουν από το λιμάνι. Μόνη η θέα των ελληνικών πλοίων προκάλεσε πανικό στους Τούρκους. Τα πλοία τους, στην προσπάθειά τους να επανέλθουν στο λιμάνι έπεσαν στην ακτή και δύο που κατόρθωσαν να εισέλθουν

---

15. Βλ. Δ. Κόκκινου, Η Ελληνική Επανάστασις, τ. Α', Αθήνα, Μέλισσα, 1974, σελ. 585 και Ιστορία του Ελληνικού ΄Εθνους, τ. ΙΒ', ό.π. σελ. 168 169.

τα έκαψαν οι ίδιοι οι Τούρκοι για να μην πέσουν στα χέρια των Ελλήνων. Βεβαίως η εκδικητική μανία των Τούρκων επέπεσε επί των χριστιανών στο Κουσάντασι και στην περιοχή[16].

Μετά τα γεγονότα αυτά ο Καρά Αλής, μη διαθέτοντας ικανές αποβατικές δυνάμεις για τη Σάμο, αναγκάσθηκε να πάει στην Αλικαρνασσό (Μποντρούμ). Εκεί πήγε και ο ελληνικός στόλος, ο οποίος στις 12 Ιουλίου συνάντησε 2 ή 4 τουρκικά σκάφη στο στενό μεταξύ Κω και Αλικαρνασσού και όρμησε εναντίον τους. Κατά την εμπλοκή τους ο άνεμος έγινε ευνοϊκός για τα τουρκικά σκάφη, τα οποία ήδη κατέλαβαν ένα πυρπολικό. Τότε οι Έλληνες διαπίστωσαν ότι κινδύνευαν να βρεθούν ανάμεσα στα εχθρικά πυρά και το ισχυρό Φρούριο της Κω και έτσι οι πλοίαρχοι αποφάσισαν να υποχωρήσουν. Φεύγοντας έκαυσαν τα βραδυκίνητα πυρπολικά τους που καθυστερούσαν την υποχώρηση. Αυτό ήταν και η σωτηρία τους, διότι σχηματίσθηκε ένα πύρινο μέτωπο που εμπόδισε τα τουρκικά σκάφη να τους καταδιώξουν. Η δυνατή τρικυμία διασκόρπισε τα πλοία. Ευτυχώς ο Καρά Αλής, που βρισκόταν στην Κω, φοβούμενος πως οι Έλληνες είχαν και άλλα πυρπολικά, έφυγε προς τη Ρόδο για να ενωθεί με τον Αιγυπτιακό στόλο υπό τον έμπειρο ναύαρχο Ισμαήλ Γιβραλτάρ. Τότε διαπιστώθηκε από ελληνικής πλευρά ότι είχε καταστραφεί το μοναδικό όπλο που διέθετε ο ελληνικός στόλος το πυρπολικό.

Τα ελληνικά πλοία, εν τω μεταξύ, διασκορπίστηκαν στα νησιά, ενώ ο στόλος των Ψαρών υπό τον Ιάκωβο Τομπάζη κατέφυγε στους Λειψούς και ένα μεγάλο μέρος σκαφών κατέφυγε στο Γυαλί. Η πειθαρχία πλέον είχε καταλυθεί και τα πληρώματα σχεδόν σε ανταρσία ζητούσαν να επιστρέψουν στα νησιά τους, φοβούμενοι ότι ήταν αδύνατη η αντιμετώπιση της τουρκικής υπεροπλίας και μάλιστα υπό την αρχηγία του ικανότατου ναύαρχου Ισμαήλ Γιβραλτάρ. Τα πάντα βρίσκονταν επί ξηρού ακμής. Ο κατά θάλασσαν αγώνας κινδύνευε να εκφυλισθεί σε ένα γραφικό κίνημα.

Τότε επενέβη ως όργανο της θείας προνοίας ο μυημένος στη Φιλική Εταιρεία και μετέχων του Αγώνος πατριάρχης Αλεξανδρείας Θεόφιλος Παγκώστας[17], οποίος τότε βρισκόταν στη ιδιαίτερη πατρίδα του Πάτμο. Ο πατριάρχης διείδε τον κίνδυνο και αμέσως ανέλαβε δράση άξια της αποστολής του, ως πνευματικός άνδρας. Αποφάσισε να συμφιλιώσει τα πληρώματα του στόλου και να εμψυχώσει τους άνδρες, ώστε να αποκτήσουν γενναίο φρόνημα στον υπέρτατο αγώνα. Για τον λόγο αυτόν έσπευσε στους Λειψούς, συναντήθηκε με τους Ψαριανούς, με κόπο τους έπεισε να

16. Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, ό. π. σελ.170.

17. Για τον πατριάρχη Αλεξανδρείας Θεόφιλο Β΄ Παγκώστα και την εθνική του δράση βλ. αντί άλλων την πρόσφατη διδακτορική διατριβή του Αρχιμ. Πλάτωνος Κρικρή, Ο Εθνεγέρτης Πατριάρχης Αλεξανδρείας Θεόφιλος Β΄ Παγκώστας ο Πάτμιος (18051825). Αθήνα, 2006 σελ. 380, όπου και πλουσιότατη βιβλιογραφία.

συνεχίσουν τον αγώνα και μαζί τους έρχεται στο Γυαλί στις 22 Ιουλίου, όπου εν τω μεταξύ συγκεντρώθηκε και ο υπόλοιπος στόλος. Στην κρίσιμη αυτή στιγμή η παρουσία ενός πατριάρχου θεωρήθηκε ως επέμβαση του Θεού[18] και έγινε αιτία να μαλακώσουν οι καρδιές των αγωνιστών και να δεχθούν τον πατρικό του λόγο. Το αποτέλεσμα ήταν οι πλοίαρχοι και οι ναύαρχοι να συμφιλιωθούν και τα πληρώματα να εμψυχωθούν και πλέον οι άνδρες να είναι έτοιμοι προς αντιμετώπιση του τουρκοαιγυπτιακού στόλου[19].

Σε επικύρωση αυτής της συμφωνίας ο πατριάρχης στο Γυαλί τέλεσε τη Θ. Λειτουργία, χρησιμοποιώντας ιερά σκεύη από το σκευοφυλάκιο της μονής της Πάτμου[20]. Ακόμη κάνοντας χρήση της οικονομίας επέτρεψε στα πληρώματα του στόλου την κατάλυση της επικείμενης νηστείας του Δεκαπενταύγουστου και κάθε διατεταγμένης νηστείας, όσο διαρκούσαν οι επιχειρήσεις.

Η ενέργεια αυτή του Θεόφιλου συγκράτησε τον ψυχισμό των πληρωμάτων και έδωσε ευκαιρία στα νησιά να ενδιαφερθούν για τον εξοπλισμό του στόλου, κυρίως με πυρπολικά, και τη σίτιση των ανδρών. Ο ελληνικός στόλο παρέμεινε στο Αιγαίο παρακολουθώντας τον εχθρό. Οι δυο στόλοι βρέθηκαν και πάλι αντιμέτωποι έξω από την Κω, στις 29 Ιουλίου, αλλά οι ισχυροί άνεμοι δεν επέτρεψαν να γίνει ναυμαχία. Αργότερα ο τουρκικός στόλος εισήλθε στα Στενά και έτσι έληξε αυτή η τουρκική ναυτική εκστρατεία.

Η δεύτερη μνεία συμμετοχής της νησίδας Γυαλί στην Επανάσταση συναρτάται με την ύπαρξη τοποθεσίας επ' αυτής με τη ονομασία «*το πηγάδι του Μιαούλη*». Ισχυρή τοπική παράδοση θέλει τον ναύαρχο να προσέγγισε τη νησίδα, μετά την ναυμαχία του Γέροντα, για την ύδρευση των πλοίων του από το συγκεκριμένο πηγάδι, μετά από υπόδειξη Νισυρίου που ήταν μέλος του πληρώματος. Ο πάντοτε καλά πληροφορημένος για τα ιστορικά της Νισύρου Γεώργιος Παπαδόπουλος, στο έργο του οποίου

---

18. Ιωάννου Φιλήμονος, Δοκίμιον Ιστορικόν περί της Ελληνικής Επαναστάσεω, τ.Δ', Αθήναι 1859, σελ.175.

19. Βλ. Πλάτωνος Κρικρή, ό.π. σελ.136 137, Παναγιώτη Κρητικού «Συμβολή εις την μελέτην της ιστορίας της Ελληνικής Επαναστάσεως.Δωδεκανήσιοι Φιλικοί. Ο πατριάρχης Αλεξανδρείας Θεόφιλος Παγκώστας» Δωδεκανησιακή Επιθεώρησις Α' 1947) 371, Εμμ. Πρωτοψάλτη, Η συμβολή της Κάσου εις την Επανάστασιν ό.π. σελ. 10. Το περιστατικό γράφει και ο αυτόπτης μάρτυρας υποναύαρχος Κ. Νικόδημος στα Απομνημονεύματά του αποκρύπτοντας όμως τα περί διχονοίας και φόβου. Κ. Νικοδήμου, Απομνημονεύματα εκστρατειών και ναυμαχιών του ελληνικού στόλου, Αθήναι 1862, σελ. 23, Το βιβλίο του ναύαρχου Κ. Νικοδήμου κυκλοφορεί σε σύγχρονη μορφή από τις Εκδόσεις Βεργίνα (2008).

20. Στο κειμηλιαρχείο της Μονής του Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου της Πάτμου υπάρχει το αργυροεπίχρυσο άγιο Ποτήριο που χρησιμοποίησε ο πατριάρχης Θεόφιλος ο Β'. Φωτογραφία του δημοσιεύει ο Αρχιμ. Πλάτων Κρικρής, ό,π.

είναι αφιερωμένος ο παρών τόμος, γράφει ότι «επί του νησιδίου τούτου υπάρχει και φρέαρ, ούτινος το ύδωρ υγιέστατον και διαυγέστατον και πολυζήτητον τυγχάνει, η κατασκευή του οποίου, κατά τας μαρτυρίας των προ δεκαετίας αποθανόντων (1899) και των εισέτι ζώντων γερόντων, οφείλεται εις τον ναύαρχον του ελληνικού στόλου Μιαούλην, όστις μάλιστα όχι μόνον κατέφευγε εις το νησίδιον τούτο προς ύδρευσιν του στόλου, αλλά εθώρει τούτο ως ορμητήριον και πολλάκις μετά τας ναυμαχίας κατέφευγε προς ανάπαυσιν του πληρώματος[21]».

Ο ίδιος, σε άλλο δημοσίευμά του ad hoc για το ζήτημα, προχωρεί σε πολύ διαφωτιστικές λεπτομέρειες :

«Επί της νησίδος ταύτης υπάρχει φρέαρ, ούτινος η ανόρυξις, κατά μαρτυρίας πολλών προ 10 και 20 ετών γερόντων υπηρετησάντων εν τω ελληνικώ στόλω και ιδία του αειμνήστου και σεβαστού μοι πατρός παπά Ι. Ζαπέτου, όστις ήτο ναυτόπαις του ελληνικού στόλου, οφείλεται εις τον ναύαρχον Ανδρέα Μιαούλην, εναβρυνόμενος δε και κομπορρημονών ο πατήρ μου μοι εδιηγείτο την ανόρυξιν του πηγαδίου τούτου ως εξής.

Μετά την μεταξύ της Κω και του Πετρουμίου ναυμαχίαν γενομένην την 29 Αυγούστου 1823, καθ' ην οι Έλληνες κατεναυμάχησαν τον υπό τον ναύαρχον Αβδουλάχην τουρκικόν στόλον συνιστάμενον εις 20 δίκροτα και μονόκροτα πολεμικά πλοία, οι Έλληνες κάμψαντες το Σκανδάριον (σήμερον Άγιος Φωκάς), ένεκα αντιπνοίας και του εκ της ξηράς της Ανατολής φόβου, πρόσθες και της στερήσεως τροφών και λοιπών χρειωδών και ιδίως της τρομεράς λειψυδρίας, κατέπλευσαν εις τον λιμένα της νησίδος του Γυαλιού, και τροφάς και τα λοιπά χρειώδη κατά το σύνηθες επρομηθεύοντο εκ της Νισύρου, ύδωρ δε εύρε ο τότε μικρός ναυτόπαις Ι. Ζαπέτης, όστις γνωρίζων μέρος τι ένθα ανέβρυεν ύδωρ, διότι οσάκις ήρχετο μετά αλιευτικών πλοίων μετέβαινεν εις το μέρος τούτο και ανασκαλεύων δια της χειρός έπινεν, υπέδειξεν λοιπόν τούτο προς τον ναύαρχον Μιαούλην, όστις αυθωρί διέταξεν την ανόρυξιν και την κατασκευήν του επί του νησιδίου τούτου πηγαδίου, διό και καλείται μέχρι σήμερον το Πηγάδι του Μιαούλη το δε ύδωρ αυτού θεωρείται παρά των ναυτικών, ουχί πλέον ως το σύνηθες, αλλ' ως αγίασμα και είναι διαυγέστατον, υγιειέστατον και ευπεπτότατον, διό και αι ιταλικαί αρχαί της νήσου μας υδρεύονται παρ' αυτού και μάλιστα κατά το θέρος[22]».

Η ναυμαχία, στην οποία αναφέρεται ο Γ. Παπαδόπουλος, είναι η ναυμαχία του Γέροντα που έγινε στην ίδια περιοχή στις 29 Αυγούστου του 1824 και όχι 1823, όπως εκ παραδρομής γράφει. Ήταν μία από τις σημα-

---

21. Γεωργίου Παπαδοπούλου, Γενική γεωγραφική και ιστορική περιγραφή, αρχαία και νεωτέρα, της νήσου Νισύρου: Μετά των πέριξ μικρών νησίδων και αι θερμοπηγαί αυτής. Νίσυρος, 1909, σελ.79.

22. του ιδίου, *«Το Γιαλί και το πηγάδι του Μιαούλη».* Νισυριακόν Ημερολόγιο» 1923, σελ. 52 53.

ντικότερες ναυμαχίες που έδωσε ο ελληνικό στόλος και είχε καθοριστική σημασία για την μετέπειτα πορεία του Αγώνα, σε μια εποχή μάλιστα που δεινά γεγονότα είχαν καταστήσει προβληματική τη συνέχισή του, όπως οι εμφύλιοι πόλεμοι και καταστροφή των Ψαρών, μιας από τις μεγάλες ναυτικές δυνάμεις, που οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην ακατανόητη αδιαφορία του Εκτελεστικού και του στόλου. Οι λόγοι είναι πολλοί δύο όμως είναι οι κύριοι. Πρώτον η πολιτική διαμάχη και οι διχοστασίες που έκαναν την ελληνική κυβέρνηση να αδυνατεί να πάρει μία απόφαση και δεύτερον το πνεύμα φιλοπρωτίας που είχε κυριεύσει τους επιμέρους στόλους των νησιών που επεδίωκαν η κάθε μια την επικράτησή της προς όφελος των καπεταναίων της. Η κατάσταση αυτή είχε οξύνει τις σχέσεις τους σε επικίνδυνο βαθμό[23] και είχε διαλύσει κάθε έννοια πειθαρχίας και συντονισμού[24].

Η επιδρομή του τουρκικού στόλου και η καταστροφή των Ψαρών (20 22 Ιουνίου 1824) είχε ως συνέπεια την απώλεια πολύτιμων πυρπολικών που ήταν ο εφιάλτης των Τούρκων και την κάμψη του φρονήματος των νησιωτών, οι οποίοι ανέμεναν την δική του καταστροφή μετά την τύχη των ισχυρών Ψαρών. Είχε όμως και μια άλλη συνέπεια που ωφέλησε τελικά την έκβαση του Αγώνα. Συγκλόνισε τις συνειδήσεις και ξύπνησε στους καπεταναίους και τους ναυάρχους την αίσθηση του καθήκοντος που είχε λησμονηθεί. Αποτέλεσμα ήταν η κινητοποίηση των ναυτικών δυνάμεων με εντολή του Λάζαρου Κουντουριώτης, προέδρου τότε του Εκτελεστικού. Μοίρα του ελληνικού στόλου, υπό τον Γ. Σαχτούρη, έφθασε στα Ψαρά, όχι πια προς σωτηρία αλλά προς εκδίκηση των Ψαρών. Στις 25 Ιουνίου έφτασε στην περιοχή και ο Μιαούλης με είκοσι πλοία της Ύδρας. Μετά από άσκοπες κινήσεις στις 3 Ιουλίου οι ελληνικές δυνάμεις έκαναν απόβαση που οδήγησε στην ανακατάληψη του νησιού.

Ο ελληνικός στόλος έδωσε σειρά ναυμαχιών με τον τουρκικό ενώ αποφασιστική ήταν η ναυμαχία του Γέροντα, όπου ο ελληνικός στόλος αναδείχθηκε νικητής του ενωμένου τουρκοαιγυπτιακού στόλου υπό τον Χοσρέφ πασά, τον Ιμπραήμ και τον Ισμαήλ Γιβραλτάρ. Πρέπει να σημειωθεί πως ο αιγυπτιακός στόλος ήταν τεράστιος. Απαρτιζόταν από 56 πολεμικά πλοία, διαφόρων τύπων, και 300 μεταγωγικά πλήρη στρατού, ζώων

---

23. Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ. ΙΒ' ο.π. σελ.349

24. Την κατάσταση αυτή επισήμανε ο Μιαούλης στους *«ευγενέστατους προκρίτους της Ύδρας»* με γράμμα του από τα Ψαρά, μετά την καταστροφή, στις 4 Ιουλίου 1824. Στο τέλος της επιστολής γράφει τούτα τα σημαντικά : «Αδελφοί! η ακαταστασία και η ανυποταξία των ιδικών μας, εκτός μερικών, είναι μεγάλη και φοβούμαι ότι πολλά εγρήγορα θέλομεν σκορπισθή. Όθεν ανάγκη πάσα να γράψητε εν γράμμα κοινόν προς όλους, ανάλογον με τας περιστάσεις και ικανόν να τους κάμη να γνωρίσουν τα χρέη των ».Βλ. Αρχείον Λαζάρου και Γεωργίου Κουντουριώτου (1821-1831). Επιμ. Αντωνίου Λιγνού, τόμος τρίτος (Ιούλιος Δεκέμβριος 1824). Αθήναι,1922 σελ.11-12.

και πολεμικού υλικού. Κατόπιν αυτού η ναυμαχία που ακολούθησε στις 29 Αυγούστου, με την ψυχρή λογική θα έπρεπε να αποβεί υπέρ των αντιπάλων των Ελλήνων. Η πολεμική τέχνη και η ναυτοσύνη των Ελλήνων και η άριστη χρήση των πυρπολικών έκλιναν τον αγώνα με το μέρος τους και επέφεραν βαρύτατες απώλειες στον εχθρό που σύντομα βρέθηκε σε αδυναμία να εκτελέσει την αποστολή του, ενώ είχε πια καταρρακωθεί το ηθικό του[25]. Χαρακτηριστική είναι η σύγχυση που προκαλούσε στον εχθρό η εμφάνιση και μόνη των πυρπολικών που έφτανε σε κωμικό σημείο, αφού μεγάλα σκάφη κανονιοβολούσαν με πλήρη αστοχία τα επερχόμενα εναντίον τους μικρά σκάφη, τα πληρώματά τους βρίσκονταν σε πανικό και πολλές φορές εγκατέλειπαν τα πλοία αναζητώντας την σωτηρία τους στη θάλασσα, χωρίς μάλιστα να γνωρίζουν κολύμβηση με αποτέλεσμα τον πνιγμό τους. Για τον φόβο που επικράτησε στα πλοία του τουρκοαιγυπτιακού στόλου ο Μιαούλης γράφει στον Γεώργιο Κουντουριώτη, που βρισκόταν στο Ναύπλιο: «Θεία χάριτι, ο μεν ελληνικός στόλος ανεδείχθη νικητής και θριαμβευτής, των δ' αντιπάλων αι καρδίαι ενεπλήσθησαν φόβου και τρόμου, ώστ' άκοντες κράζουσι, Μέγας ο Θεός των χριστιανών»[26].

Στο ίδιο μήκος κύματος κινούμενος και ο Γάλλος ναύαρχος Juriene de la Graviere, ο οποίος παρακολουθούσε την ναυμαχία από το πλοίο του, περιγράφει με απορία τον πανικό των Τούρκων που έγινε αιτία πολλά σκάφη να συγκρουσθούν μεταξύ τους κατά τους ελιγμούς προς αποφυγήν των πυρπολικών. « Η θέα μόνη των πυρπολικών είχε το χάρισμα να καθιστά εκτός εαυτών τους Τούρκους, πλείστα δε οθωμανικά πλοία θέλοντα να διαφύγωσι συνεκρούσθησαν»[27].

---

25. Χρήσιμες πληροφορίες για την ναυμαχία του Γέροντα θα βρει ο ενδιαφερόμενος στην Ιστορία του Ελληνικού Έθνους τ. ΙΒ', ο.π. σελ. 368-370, και στα βιβλία Δ. Σταμέλου, Ανδρέας Μιαούλης. Έπος και Τραγωδία. Αθήνα, Εστία, 2003 σελ. 92-105, Αποστ. Ε. Βακαλοπούλου, Ιστορία του Νέου Ελληνισμού. Η Μεγάλη Ελληνική Επανάσταση, τ. ΣΤ' Η εσωτερική κρίση (1822-1825). Θεσσαλονίκη 1982, σελ. 745-748, Αρχείον Λαζάρου και Γεωργίου Κουντουριώτου, τ. Γ' (Ιούλιος – Δεκέμβριος 1824), Αθήναι, 1921, σελ. 170 174, όπου περιγραφή της ναυμαχίας από τον ίδιο τον Μιαούλη, Κ. Νικοδήμου, Απομνημονεύματα εκστρατειών και ναυμαχιών του ελληνικού στόλου, Αθήναι 1862, σελ. 55-60, Γ. Σαχτούρη, Ιστορικά Ημερολόγια του ναυτικού αγώνος του 1821. Αθήναι, 1890, σελ. 56-61, Αλεξ. Δ. Κριεζή, Απομνημονεύματα (Γκιορνάλε δια την ανεξαρτησίαν του Έθνους). Επιμ. Εμμ. Γ. Πρωτοψάλτη, Αθήναι 1956, σελ. 165-170 Αντωνίου Α. Μιαούλη, Συνοπτική ιστορία των υπέρ της αναγεννηθείσης Ελλάδος γενομένων ναυμαχιών διά των πλοίων των νήσων Ύδρας, Σπετσών και Ψαρών, Εν Ναυπλίω 1833, σελ.165 169, στο οποίο ο συγγραφέας, γιός του ναύαρχου, δημοσιεύει όσα κατέγραψε στα γαλλικά ο γραμματικός του Μιαούλη Δημήτριος Σαλτέρης..Αξιόλογη είναι και η περιγραφή του Ιταλού προξένου του Βασιλείου των Δύο Σικελιών στην Αλεξάνδρεια R. Fantozzi βλ. Κ. Νίκα, «Άγνωστη ιταλική περιγραφή της ναυμαχίας του Γέροντα», Παρνασσός ΚΓ' (1981) 481 - 493.

26. Βλ. Αρχείον Λαζάρου και Γεωργίου Κουντουριώτου τ. Γ' ο.π. σελ. 170.

27. Juriene de la Graviere, Ιστορία του υπέρ της ανεξαρτησίας των Ελλήνων αγώνος κυρίως του ναυτικού. Μετάφρασις Κων. Ράδου. Αθήναι, 1894, σελ. 146.

Μετά την ναυμαχία ο τουρκοαιγυπτιακός στόλος κινήθηκε προς την Σάμο, αλλά ο ελληνικός πρόλαβε και παρατάχθηκε στο νησί, αξιοποιώντας πληροφορίες που είχε από αιχμαλώτους Οθωμανούς. Όπως είναι γνωστό η πρώτη προσπάθεια του εχθρού να ενεργήσει απόβαση ματαιώθηκε από την τρικυμία που στο μεταξύ ενέσκηψε. Τη επομένη ο Μιαούλης έδωσε εντολή ο ελληνικός στόλος να κινηθεί εναντίον του, ενώ πυρπολικά προσπάθησαν να προσεγγίσουν την ναυαρχίδα του Τοπάλ πασά. Αυτός ως είδε την κίνηση αυτή υποχώρησε, με αποτέλεσμα να υποχωρήσει ολόκληρος ο στόλος. Η ίδια σκηνή επανελήφθη στις 10 Σεπτεμβρίου στην Ικαρία. Η ορμητική αντεπίθεση των ελληνικών πλοίων και η απειλή των πυρπολικών έκαναν τον μεν Χουσρέφ πασά να καταφύγει στα Δαρδανέλλια, τον δε Ιμπραήμ να πλεύσει νοτιοδυτικά.

Στα Απομνημονεύματα των αγωνιστών, που πήραν μέρος στις ναυμαχίες αυτές, δεν αναφέρεται τίποτα για την προσέγγιση του Μιαούλη στο Γυαλί και την ύδρευση του στόλου, όπως θέλει η προφορική παράδοση και όπως γράφει ο Γεώργιος Παπαδόπουλος[28]. Μάλιστα ο ίδιος ο Μιαούλης, στο γράμμα του προς τους προκρίτους της ΄Υδρας γράφει ότι μετά την ναυμαχία του Γέροντα οι εχθροί βλέποντας τα μεγάλα πλοία να γίνονται παρανάλωμα του πυρός, να ανατινάζονται και τα πληρώματά τους να βρίσκουν φρικτό θάνατο «εδόθησαν εις φυγήν γενικήν και ετραβήχθησαν και πάλιν εις την φωλεάν των, τον κόλπον της Αλικαρνασσού. Ημείς δε αράξαμεν εις τον Γέροντα περιμένοντες δευτέραν ευκαιρίαν»[29]. Και αυτός δεν γράφει τίποτα απολύτως για την επίσκεψη του στόλου, ή του ιδίου στο Γυαλί. Επομένως οι πληροφορίες του Γεωργίου Παπαδοπούλου και η τοπική παράδοση στη Νίσυρο είναι λάθος; Οι μεν πρώτες είναι αυθαίρετες η δε δεύτερη στηρίζεται σε ψευδή στοιχεία;

΄Ενα παρόμοιο συμπέρασμα θα ήταν λανθασμένο και εκτός της πραγματικότητας. Θα περιόριζε την γνώση μας για την ιστορία της συγκεκριμένης περιόδου και θα συρρίκνωνε τα γεγονότα, που την συνέθεσαν, στα όρια πηγών που δεν είχαν εξαντλητικό χαρακτήρα.

΄Ετσι η αναζήτηση που γίνεται στα Απομνημονεύματα εκ των πραγμάτων δεν μπορεί να απαιτεί την πλήρη αλήθεια, διότι ο χαρακτήρας των συγκεκριμένων έργων δεν καλύπτει παρά μόνο το πεδίο γνώσεων, και μάλιστα βιωματικών, των συγγραφέων τους. Απ' την άλλη πλευρά η καταγραφή των σημαντικών γεγονότων από αυτόπτες μάρτυρες υπόκειται στον περιορισμό της προσωπικής γνώσεως και στην αξιολόγηση και επιλογή

---

28. Για παράδειγμα ο πυρπολητής Κ. Νικόδημος, καίτοι ακολουθούσε τον Μιαούλη στη ναυμαχία του Γέροντα, τόσο στα Απομνημονεύματά του, όσο και στο ίδιου περιεχομένου Υπόμνημά του για τα Ψαρά, ουδέν αναφέρει για κάποια προσέγγιση στο Γυαλί. Κ. Νικοδήμου, Απομνημονεύματα εκστρατειών και ναυμαχιών.Αθήναι, 1862, σελ. 61, του ιδίου, Υπόμνημα της νήσου Ψαρών, τ. Α΄. Αθήνησι, 1862, σελ. 550-551.

29. Αρχειον Λαζάρου και Γεωργίου Κουντουριώτου, τ. Γ΄ ό.π. σελ.174.

της πληροφορίας[30]. Καταιγιστική, πολλές φορές, διαδοχή γεγονότων, αξιόλογες πράξεις και διηγήσεις είναι αυτές που υφαίνουν τον καμβά της ιστορίας και εκ των πραγμάτων αφήνουν εκτός ενδιαφέροντος δευτερεύουσες πληροφορίες που δεν επιδρούν στην εξέλιξη της ιστορίας. Έτσι, λοιπόν, η απουσία εκ των Απομνημονευμάτων της ύδρευσης των πλοίων από το Γυαλί δεν σημαίνει και την αναλήθεια των σχετικών πληροφοριών, αλλά τον περιορισμό των συγγραφέων στο ουσιώδες και το σημαντικό. Πράγματι αναδιφώντας κανείς τα Απομνημονεύματα των πρωταγωνιστών του ναυτικού αγώνα δεν θα βρει πληροφορίες για την ύδρευση των πλοίων ή την προμήθεια εφοδίων. Τούτο δεν σημαίνει πως τα πλοία του αγώνα δεν εφοδιάζονταν με νερό, τρόφιμα, πολεμικό υλικό!

Αυτός είναι και ο λόγος που η ιστορική έρευνα δεν περιορίζεται στις προσωπικές μαρτυρίες, αλλά επεκτείνεται σε αρχεία, έγγραφα, παραδόσεις, ακόμα και στην λαϊκή παράδοση της εποχής που διαμορφώθηκε υπό το κράτος των ιστορικών στιγμών. Η τελευταία μάλιστα διέσωσε πολλά παραλειπόμενα της επίσημης και γνωστής ιστορίας που εμπλουτίζουν τις σχετικές αναφορές με στοιχεία άγνωστα και ανθρώπινα ιδιαίτερα αξιόλογα για την τοπική ιστορία. Λέγοντας δε τοπική ιστορία εννοούμε την ιστορική μέθοδο έρευνας της ιστορίας ενός συγκεκριμένου και μικρής έκτασης τόπου. Η τοπική ιστορία, δηλαδή, διερευνά το παρελθόν ενός τόπου ως μέρους ενός όλου και συνδέεται με τις τοπικές ανθρωπολογικές, κοινωνικές και περιβαλλοντικές συνθήκες. Πρόκειται για ένα μικροσκόπιο που αναδεικνύει την τοπική κοινωνία στην ιστορική της διάσταση, ενταγμένη βεβαίως στην γενική εθνική ιστορία, η οποία δεν έχει τις δυνατότητες αυτής της μικροσκοπικής έρευνας.

Όλα τα στοιχεία που χρησιμοποιεί προέρχονται, εκτός από τις γραπτές πηγές, σε ευρήματα, τοπικές παραδόσεις, αλλά και στην προφορική μαρτυρία των γερόντων της περιοχής[31]. Και αυτό είναι φυσικό διότι την ιστο-

---

30. Η αντικειμενικότητα των Απομνημονευμάτων αμφισβητείται στην ιστορική έρευνα μια και είναι έντονη σ' αυτά η προσωπική τοποθέτηση του συγγραφέα και η ανάγκη ιστορικής δικαίωσής του.Έχει μείνει παροιμιώδης η φράση του στρατηγού Πετέν ότι « το να γράψει κανείς τα απομνημονεύματά του σημαίνει να κακολογήσει τους πάντες εκτός του εαυτού του» (Observer 25.5.1946). Ειδικότερα για τα Απομνημονεύματα του Αγώνα πρβλ. τον Πρόλογο του Άγγελου Παπακώστα στο βιβλίο Στρατηγού Μακρυγιάννη, Οράματα και Θάματα Αθήναι, ΜΙΕΤ, 1983, σελ. 23.

31. Πρβλ. Π.Ε.Φ. Το μάθημα της ιστορίας στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Αθήνα, Μάρτιος 1988, σελ. 89-107. Τα μεθοδολογικά και εννοιολογικά προβλήματα του όρου «τοπική ιστορία » έχουν γίνει αντικείμενος έρευνας και έχει ήδη δημιουργηθεί σχετική βιβλιογραφία, πράγμα που σημαίνει ότι αναγνωρίζεται η αξία της για τις τοπικές κοινωνίες. Β.λ αντί άλλων : Από την τοπική ιστορία στην συνολική. Πρακτικά Δ' Συνεδρίου Επτανησιακού Πολιτισμού. Λευκάδα 8-12 Σεπτεμβρίου 1993. Αθήναι, 1996. Μ. Βαϊνά, Θεωρητικό πλαίσιο διδακτικής της τοπικής ιστορίας για τον εικοστό πρώτο αιώνα. Αθήνα Gutenberg, 1997. Απόστ. Βακαλόπουλου, «Διάγραμμα για την έρευνα της ιστορίας του τόπου μας», στο έργο του Πηγές της Ιστορίας του Νέου Ελληνισμού (1204-1669). Θεσσαλονίκη 1965 σελ. 431-435. Τάσου Γριτσόπουλου, «Η συγγραφή της τοπικής ιστορίας», Πελοποννησιακά 13 (1978-1979) 115-119.

ρία ενός τόπου, πολλές φορές, την συγκροτούν οι τοπικές παραδόσεις και οι αναμνήσεις των παλαιών, καθ' όσον δεν είναι δυνατόν να υπάρχουν γραπτές πηγές σε κάθε τόπο της Ελλάδας. Αρκεί μόνο η πηγή αυτών των πληροφοριών να είναι αξιόπιστη, κάτι που εύκολα μπορεί να ελεγχθεί στα όρια μια τοπικής κοινωνίας.

Στην περίπτωση της ιστορίας του Αγώνα του 1821 οι προφορικές παραδόσεις και οι προφορικές μαρτυρίες παίζουν σπουδαίο ρόλο για την συγγραφή της τοπικής ιστορίας. Κι αυτό γιατί είναι τόσα πολλά τα γεγονότα, τόσες πολλές οι τοπικές ιστορίες που ξεφεύγουν από την γενική διαπραγμάτευση της ύλης της ιστορίας του όντως μεγάλου Εικοσιένα. Κι εδώ έγκειται η ομορφιά και η σημασία του. Οι τόσες παραδόσεις, σε συνδυασμό με την επική καταγραφή των δημοτικών μας τραγουδιών, αποδεικνύουν την πολυμέρεια του αγώνα και την παλλαϊκή συμμετοχή σ' αυτόν. Για τούτο τον λόγο πολλά γεγονότα, μικρότερης κυρίως σημασίας για την έκβαση του αγώνα, καταγράφηκαν στη συλλογική μνήμη και μέσω αυτής διατηρούνται μέσα στην ιστορία.

Κατόπιν αυτών φαίνεται καθαρά η αλήθεια της πληροφορίας του Γεωργίου Παπαδοπούλου σχετικά με το ονομαζόμενο Πηγάδι του Μιαούλη στο Γυαλί και τον σύνδεσμό του με τον ναύαρχο, η οποία πληροφορία μπορεί από μόνη της να έχει την αξία της και να μην χρειάζεται καμιά επιβεβαίωση από άλλες πηγές για την ισχύν της. Η αξία της θεμελιώνεται έτι περαιτέρω λόγω της προσωπικότητας του φορέα της, διαπρεπούς εκπαιδευτικού, λογίου και πνευματικού ανδρός, η προσωπικότητα και το έργο του οποίου τιμώνται με τον παρόντα τόμο.

Όλα αυτά νομίζουμε, ότι εγγυώνται την εγκυρότητα της πληροφορίας σε σημείο ώστε να είμαστε βέβαιοι ότι πραγματικά ο Ανδρέας Μιαούλης, μετά την ναυμαχία του Γέροντα επισκέφθηκε το Γυαλί και προχώρησε σε ύδρευση του στόλου από το σήμερα ονομαζόμενο Πηγάδι του Μιαούλη, σύμφωνα με υπόδειξη του ναυτόπαιδος Ιωάννη Ζαπέτη, μετέπειτα ιερέως, πατέρα του Γεωργίου Παπαδοπούλου. Κατόπιν τούτου, η Νίσυρος φέρεται να κατέχει ένα ανεκτίμητο ιστορικό στοιχείο που προσθέτει γνώσεις για την ναυτική ιστορία του Αγώνα και αποτελεί ένα τεκμήριο της προσφοράς των Δωδεκανήσων σ' αυτόν. Γι' αυτό συμφωνούμε απολύτως με την άποψη, ότι η Νίσυρος θα έχει πάντα την τιμή, αλλά και την υποχρέωση να το διαφυλάττει σαν μια ιερή παρακαταθήκη[32].

32. Πρβλ. Γιάννη Διαμ. Χαρτοφύλλη, *«Όσα δεν πήρε ο άνεμος...»* Αθήνα, Σύλλογος Νισυρίων Αθηνών «Ο Γνωμαγόρας», 2007, σελ.202.

ΤΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΤΗΣ ΝΙΣΥΡΟΥ

Στη μνήμη της Ηούς Ζερβουδάκη

Μελίνα Φιλήμονος-Τσοποτού
Διευθύντρια στην ΚΒ΄ Εφορεία
Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων

Η περιπέτεια

Η πρώτη επίσημη αναφορά Έλληνος αρχαιολόγου για την κατάσταση των αρχαιοτήτων στη Νίσυρο, με ημερομηνία 25-10-1951, ανήκει στον Παύλο Λαζαρίδη, τότε επιμελητή Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, ο οποίος τονίζει την αναγκαιότητα δημιουργίας «ἑνός εὐπρεποῦς Μουσείου» και προτείνει την αγορά της οικίας Γεωργίου Ποντικού, στο κέντρο του Μανδρακίου. *Έγγραφο1.*

Το 1953, ο καθηγητής Μ. Α. Κατσιματίδης, έκτακτος Επιμελητής Αρχαιοτήτων Νισύρου, αποστέλλει προς τον Έφορο Αρχαιοτήτων Ι. Κοντή έκθεση για τις αρχαιότητες του νησιού, εκφράζοντας την αγωνία του για τα αρχαία που βρίσκονται «ἐν τῇ ὑπαίθρῳ» και καταλήγει: «Παρακολουθῶ ἄγρυπνος καὶ δίδω συστάσεις, ὅπως μὴ θίγωσι τὰ ἐν τοῖς ἀγροῖς διεσκορπισμένα ἀρχαῖα. Ἐπεξηγῶ τὴν ἀξίαν των, ὡς καί τὰς προβλεπομένας κατὰ τῶν παραβατῶν βαρείας ποινάς.» *Έγγραφο 2.*

Ο δραστήριος σύλλογος των Νισυρίων της Αμερικής ο «Γνωμαγόρας» κάνει έρανο για την ίδρυση του Μουσείου που αποτελεί και την αιτία «πατριωτικής διενέξεως», με αποτέλεσμα την αποχώρηση του Λάζαρου Κοντοβερού, ο οποίος την 6η Αυγούστου 1959 ιδρύει τον « Όμιλο Αρχαιοφίλων Νισύρου» με σκοπό «τὴν περισυλλογήν καί διαφύλαξιν τοῦ ἀρχαιολογικοῦ πλούτου τῆς νήσου καὶ τὴν στέγασιν αὐτοῦ ἐν καιρῷ εἰς Μουσεῖον ποὺ θὰ ἀνεγερθῆ.» *Έγγραφο 3.*

Το 1961 ο τότε Δήμαρχος Γ. Γιαλούρης παραχωρεί στην Εφορεία Αρχαιοτήτων αίθουσα του Δημαρχείου «διὰ τὴν στέγασιν τῶν ἀρχαιοτήτων». *Έγγραφο 4.* Η επίσημη παραχώρηση του ισόγειου δωματίου καθώς και του παρακείμενου οικοπέδου πραγματοποιήθηκε στις 10 Σεπτεμβρίου του 1964, με την υπ'αρ. 101/1964 Απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου

του Δήμου Μανδρακίου. Στο ίδιο πρακτικό εξουσιοδοτείται ο Δήμαρχος «ὅπως διαπραγματευθῆ τὴν ἀγοράν, δαπάναις τοῦ Δήμου, καταλλήλου οἰκοπέδου, τὸ ὁποῖον ὁ Δῆμος θέλει παραχωρήση, δωρεὰν εἰς τὴν Ἐφορείαν Ἀρχαιοτήτων Δωδεκανήσου, ἵνα αὕτη ἀνεγείρη ἐπ' αὐτοῦ Μουσεῖον, ἰδίαις αὐτῆς δαπάναις.» Τις συνεννοήσεις για την εξεύρεση του κατάλληλου οικοπέδου αναλαμβάνει ο έκτακτος επιμελητής Ν. Μαστρογιάννης.

Το έργο της περισυλλογής αρχαιοτήτων συνεχίζεται από τον Γ. Χαρτοφύλη, ο οποίος προσελήφθη ως έκτακτος φύλακας από την Εφορεία Αρχαιοτήτων. Στον Γ. Χαρτοφύλη, πρώτο αρχαιοφύλακα του νησιού, οφείλεται η διάσωση πολλών αρχαιοτήτων, καθώς και πολύτιμων κειμένων επιγραφών, που σήμερα έχουν χαθεί.

Κατά τα έτη 1965 και 1966 οι πιέσεις του Εφόρου των Αρχαιοτήτων Γρ. Κωνσταντινόπουλου προς τον Δήμο Μανδρακίου προκειμένου να εξευρεθεί κατάλληλο οικόπεδο για την ανέγερση Μουσείου συνεχίζονται.

Την 1η Νοεμβρίου 1966 ο Μητροπολίτης Ρόδου εγκρίνει Πράξη της Εκκλησιαστικής Επιτροπής Ιεράς Μονής Σπηλιανής, με την οποία παραχωρείται κτήμα ιδιοκτησίας της στη θέση Λακκίδα «διὰ τὴν ἀνέγερσιν τοῦ Μουσείου Νισύρου». Η απαραίτητη αποδοχή της δωρεάς του ακινήτου από το Δημόσιο δεν πραγματοποιήθηκε ποτέ, παρά τις προσπάθειες της αρμόδιας Εφορείας Αρχαιοτήτων και του Υπουργείου Πολιτισμού και (τότε) Επιστημών.

Το 1974, ο Δήμος Μανδρακίου ζητεί από την Εφορεία Αρχαιοτήτων να εκκενώσει από τις αρχαιότητες τον χώρο του Δημαρχείου. Την ίδια χρονιά, ο Γιάννης Παπαδόπουλος γνωστοποιεί στην Εφορεία την πρόθεσή του να παραχωρήσει το κτήμα του για την ανέγερση Μουσείου και μάλιστα δηλώνει ότι διαθέτει και 10.000 δολλάρια για την έναρξη ανεγέρσεως του κτιρίου. Ωστόσο και αυτή η παραχώρηση δεν ευδοκιμεί, παρά τις προσπάθειες του τότε Εφόρου Χρήστου Ντούμα.

Την επόμενη χρονιά εξετάζεται από την αρχιτέκτονα της Υπηρεσίας Αν. Μουτσοπούλου η καταλληλότητα άλλων οικοπέδων για την ανέγερση του Μουσείου .

Η επαναλειτουργία του Ομίλου Αρχαιοφίλων Νισύρου το 1980 έφερε και πάλι στο προσκήνιο το ζήτημα της δημιουργίας του Μουσείου.Τότε, για πρώτη φορά, γνωστοποιείται στην Εφορεία Αρχαιοτήτων η πρόθεση του Αρμόδιου Γιαννίδη να αναλάβει την δαπάνη για την κατασκευή του κτιρίου, εφόσον εξασφαλισθεί το κατάλληλο οικόπεδο.

Ο εντοπισμός αρχαίων τάφων από τον φύλακα αρχαιοτήτων Νικόλαο Χαρίτο στον χώρο κατασκευής του Δημοτικού Γηπέδου και η μεγάλη ανασκαφή που ακολούθησε στην αρχή της δεκαετίας του '80 αναζωπύρωσε το ενδιαφέρον των φιλάρχαιων Νισυρίων για την δημιουργία Αρχαιολογικού Μουσείου. Έτσι, στις 15-11-1983, η Εκκλησιαστική Επιτροπή της Ιεράς Μονής Σπηλιανής παραχωρεί στον Δήμο άλλο οικόπεδο, στη θέση

Κριός. Τη δαπάνη για την ανέγερση του κτιρίου ανέλαβε ο Αρμόδιος Γιαννίδης, ενώ τη μελέτη προσεφέρθη να εκπονήσει δωρεάν ο Ν. Γιαννιός. Μάλιστα ο νισύριος αρχιτέκτων Ριχάρδος Οικονομάκης κατασκεύασε την μακέττα του νέου Μουσείου και την προσέφερε στην Εφορεία. Ο Έφορος των Αρχαιοτήτων Ι. Παπαχριστοδούλου γνωστοποίησε στο Υπουργείο Πολιτισμού την ευνοϊκή τροπή του θέματος της ανέγερσης του Μουσείου και προσπάθησε να επισπεύσει τις διαδικασίες.

Έπειτα από την παρέλευση μιας δεκαετίας, χωρίς ουσιαστική πρόοδο του θέματος, οι αδελφοί Γιαννίδη αποφάσισαν να προχωρήσουν στην αγορά του ακινήτου στις Λίμνες και να χρηματοδοτήσουν την ανέγερση του κτιρίου, την οποία ανέλαβε ο Δήμος Νισύρου.

Έτσι κατασκευάστηκε επιτέλους το κτίριο του αρχαιολογικού μουσείου, με την επωνυμία «Γιαννίδειος Ἑστία φυλάξεως ἀρχαιολογικῶν εὑρημάτων», του οποίου την δωρεάν παραχώρηση από τον Δήμο Νισύρου απεδέχθη το Υπουργείο Πολιτισμού με την υπ' αρ. ΥΠΠΟ/ΑΠΑΛΛ/Φ04Α-246/48118/1079/18-9-2001 Απόφαση του Υπουργού Πολιτισμού Ευάγγελου Βενιζέλου.

Τα εγκαίνια του νέου κτιρίου, που βρίσκεται στο κέντρο του οικισμού του Μανδρακιού, έγιναν από τον Οικουμενικό Πατριάρχη Βαρθολομαίο τον Αύγουστο του 2001, με την παρουσία της τότε Γενικής Γραμματέως του Υπουργείου Πολιτισμού Λίνας Μενδώνη (εικ. 1). Αμέσως μετά ξεκίνησε η προσπάθεια της ΚΒ' Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων να εκπονήσει τις απαραίτητες μελέτες και να εντάξει το έργο της αρχαιολογικής έκθεσης του νέου μουσείου σε ευρωπαϊκό χρηματοδοτικό πρόγραμμα. Η αρχιτεκτονική μελέτη για τη βελτίωση του κτιρίου εκπονήθηκε από τον Ηλία Μουτόπουλο και η μουσειογραφική μελέτη από την αρχιτέκτονα Αυγή Τζάκου. Η μουσειολογική μελέτη έγινε από την υπογράφουσα και την Καλλιόπη Μπαϊράμη για τις αρχαιότητες της κλασικής περιόδου, την Σταματία Μαρκέτου για την προϊστορική εποχή και την Αγγελική Κατσιώτη για τη βυζαντινή περίοδο. Τον σχεδιασμό των προθηκών, βάσεων και πετασμάτων και βάσεων έκανε ο αρχιτέκτων Στέφανος Ξάνθης.

Οι μελέτες εξετάστηκαν από το Κεντρικό Αρχαιολογικό Συμβούλιο και εγκρίθηκαν με την υπ' αρ. ΥΠΠΟ/ΓΔΑΠΚ/ ΔΜΕΕΠ/Γ1/Φ21/2354/1802/3-9-2003 Υπουργική Απόφαση. Το έργο ευτυχώς εντάχθηκε στο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου 2000-2006 και χρηματοδοτήθηκε κατ' αρχήν με το ποσόν των 696.900,00 ευρώ.

Η αρχιτεκτονική μελέτη του νέου Μουσείου προέβλεπε μικρή προσθήκη στο ισόγειο και δημιουργία υπόστεγων χώρων στην ευρύχωρη αυλή για την έκθεση γλυπτών και επιγραφών. Με την πρόοδο των εργασιών και προκειμένου να διασφαλισθεί η ασφαλής θεμελίωση της νέας προσθήκης κρίθηκε απαραίτητη η επέκταση του μεγάλου υπογείου του παλιού κτιρίου σε όλη την έκταση της αυλής. Η μελέτη της επέκτασης έγινε από την αρχιτέ-

κτονα της Εφορείας Δέσποινα Παπαϊωάννου, η οποία είχε και την ευθύνη της τεχνικής παρακολούθησης του έργου. Έτσι το Μουσείο απέκτησε ωφέλιμο χώρο εμβαδού 454 τ.μ. για την έκθεση και 220 τ.μ. για αποθήκευση και συντήρηση. Η διαδικασία για τις εγκρίσεις της νέας μελέτης από το Υπουργείο Πολιτισμού και την Πολεοδομία της Κω, και οι απαραίτητες τροποποιήσεις των Αποφάσεων από την Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου και το Υπουργείο Πολιτισμού, εξασφάλισε μεν την αναγκαία επί πλέον χρηματοδότηση του έργου με 300.000, αλλά καθυστέρησε τις εργασίες τουλάχιστον για έναν χρόνο. Ωστόσο ο χρόνος αυτός δεν πήγε χαμένος, μιας και σε αυτό το διάστημα ολοκληρώθηκαν οι απαραίτητες εργασίες συντήρησης όλων των αντικειμένων που προορίζονταν για την έκθεση και φυλάσσονταν στις αποθήκες του Αρχαιολογικού Μουσείου της Ρόδου. Όλα τα ευρήματα επέστρεψαν με ασφάλεια στο νησί το Νοέμβρη του 2007 με φορτηγό που ευγενώς παραχωρήθηκε από τον Ελληνικό Στρατό.

Έτσι πραγματοποιήθηκε ένα έργο που προβάλλει την ιστορική και πολιτιστική φυσιογνωμία της Νισύρου, συμβάλλει στην παίδευση των κατοίκων και κυρίως των μαθητών και νέων του νησιού, αποτελεί φορέα πολιτισμού που φιλοδοξεί να βελτιώσει την ποιότητα της ζωής των κατοίκων, και παράλληλα να προσελκύσει επισκέπτες και να δημιουργήσει νέες θέσεις εργασίας. Ένα έργο, το οποίο, με ασυνήθιστη ένταση, αποτελούσε επί πενήντα και πλέον έτη ζωντανό αίτημα των κατοίκων του νησιού και των Νισυρίων της διασποράς (εικ. 2).

Η έκθεση

Η έκθεση του αρχαιολογικού Μουσείου της Νισύρου έχει διαχρονικό χαρακτήρα και διαρθρώνεται σε ενότητες που καλύπτουν όλη την ιστορική διαδρομή του νησιού, από την 4η χιλιετία π.Χ. μέχρι τον 19ο αιώνα μ.Χ.

Το αρχαιολογικό υλικό καθόρισε και το μουσειολογικό σκεπτικό, το οποίο ακολούθησε ο μουσειογραφικός σχεδιασμός στην οργάνωση του χώρου. Με την προσθήκη της αίθουσας υποδοχής των επισκεπτών και την αλλαγή της εισόδου του Μουσείου, η οποία βρίσκεται πλέον στην υπόστεγη αυλή, εξασφαλίστηκε επί πλέον χώρος, απαραίτητος για την έκθεση των προϊστορικών ευρημάτων αλλά για την ανάρτηση εποπτικού υλικού, που λειτουργεί ως εισαγωγή στην κυρίως έκθεση.

Συγκεκριμένα, σε μεγάλο συνεχόμενο πέτασμα εμπρός από την παλαιά είσοδο, η οποία θα λειτουργεί μόνον για την είσοδο των ατόμων με κινητικά προβλήματα, κείμενα και εποπτικό υλικό αναφέρονται στη μυθολογία του νησιού, η δημιουργία του οποίου αποδίδεται από τον Στράβωνα στον βράχο που απέκοψε από την Κω ο θεός Ποσειδών και καταπλάκωσε τον γίγαντα Πολυβώτη (εικ. 3). Χρονολογικός πίνακας αναφέρεται στα σημαντικότερα ιστορικά γεγονότα του νησιού[1]. Η αρχαιολογική τοπογραφία της Νισύρου εικονογραφείται μέσα από χάρτη του νησιού και των παρα-

κείμενων νησίδων, με φωτογραφίες των σημαντικότερων ορατών μνημείων. Ιδιαίτερη μνεία γίνεται στην αρχαία πόλη της Νισύρου, της οποίας η οχύρωση, που χρονολογείται στον 4ο αι. π.Χ., σώζεται σε άριστη κατάσταση (εικ. 4)[2]. Ένα νέο εύρημα από το τείχος, ένας λίθινος «όρος» που αναφέρει «δαμόσιον τὸ χωρίον πεντήκοντα πόδες», εκτίθεται εδώ και αποτελεί σημαντική μαρτυρία για την αύξηση του πλάτους της δημόσιας ζώνης γύρω από το τείχος, την οποία η γνωστή επιγραφή που σώζεται χαραγμένη στο τείχος καθορίζει σε «πέντε πόδες» (εικ. 5)[3]. Το τελευταίο κείμενο της ενότητας αναφέρεται στους μεμονωμένους πύργους, τα *φρυκτώρια,* που υπάρχουν στην ύπαιθρο χώρα του νησιού και στις παρακείμενες νησίδες, και εξυπηρετούσαν την άμυνα του ανεξάρτητου κράτους της Νισύρου κατά τον 4ο αι. π.Χ. (εικ. 6)[4]

Στην ίδια αίθουσα η πρώτη εκθεσιακή ενότητα είναι αφιερωμένη στην προϊστορία. Σε δύο προθήκες εκτίθενται ευρήματα που προέρχονται κυρίως από το νεολιθικό οικισμό στην ηφαιστειογενή νησίδα Γυαλί, απέναντι από τη Νίσυρο, που χρονολογείται στην 4η χιλιετία π.Χ.[5]. Θραύσματα χειροποίητων κεραμεικών σκευών, ορισμένα με έντονα τα αποτυπώματα ψάθας, αλλά και δύο ελλιπείς χοάνες για το λιώσιμο του χαλκού δείχνουν ότι οι κάτοικοι του μικρού νησιού, με βασική ενασχόληση την κτηνοτροφία και γεωργία, διέθεταν και γνώσεις μεταλλουργίας (εικ. 7). Ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στο χαρακτηριστικό ηφαιστειακό υαλώδες πέτρωμα του Γυαλιού, τον οψιανό, με χαρακτηριστικές λεπίδες και φολίδες και εποπτικό υλικό για τις τεχνικές κατεργασίας του. Από την προϊστορική περίοδο προέρχονται μέχρι στιγμής ελάχιστα αντικείμενα από τη Νίσυρο και κανένα από αυτά δεν αποτελεί προϊόν ανασκαφικής έρευνας. Δύο μόνωτα κύπελα και μία πρόχους της πρώιμης εποχής του Χαλκού (2.700-2.400 π.Χ.) είχαν περισυλλεγεί από τον Γρ. Κωνσταντινόπουλο (εικ. 8)[6], ενώ μόλις πρόσφατα δωρήθηκε στο Μουσείο από τον Γιάννη Κυπραίο πήλινος σκύφος, σύγχρονος με τα ευρήματα του Γυαλιού, τον οποίο περισυνέλεξε από την περιοχή του Εμπορειού (εικ. 9). Κυκλαδικό ειδώλιο που λέγεται ότι προέρχεται από τη Νίσυρο εκτίθεται στο Μουσείο του Βερολίνου.

Η μεγάλη ενιαία φωτεινή αίθουσα του ισογείου αποτελεί τον κυρίως εκθεσιακό χώρο. Ένα βασικό πρόβλημα που έπρεπε να αντιμετωπισθεί σε αυτήν την αίθουσα ήταν η ομοιογένεια του προς έκθεσιν αρχαιολογικού υλικού. Τα αγγεία και έργα μικροτεχνίας, που χρονολογούνται από τον 8ο αι. π.Χ. έως τον 2ο αι. μ.Χ., προέρχονται σχεδόν αποκλειστικά από την εκτεταμένη νεκρόπολη της αρχαίας πόλης και έπρεπε να εκτεθούν ως ταφικά σύνολα - κτερίσματα των ταφών. Τμήματα αυτής της νεκρόπολης είχαν ανασκαφεί το 1932 από τον G. Jacopi στην περιοχή του Άη Γιάννη[7], το 1969 από την αείμνηστη Ηώ Ζερβουδάκη στο κτήμα Χατζηνικολάου-Λεντή, νοτίως του Παλαιοκάστρου[8], και από την υπογράφουσα κατά τα έτη 1982-1984 στον χώρο του Δημοτικού Γηπέδου του νησιού[9]. Τέσσερις τάφοι με σημαντικά κτερίσματα που βρέθηκαν το 2007 κατά τις εργασίες θε-

μελίωσης του φυλακείου του αρχαιολογικού χώρου της ακρόπολης και ανεσκάφησαν από την Καλλιόπη Μπαϊράμη προστέθηκαν εκ των υστέρων και έφεραν μικρές τροποποιήσεις στον αρχικό σχεδιασμό. Παράλληλα θα έπρεπε να ενταχθούν στην έκθεση τα σημαντικότερα μαρμάρινα μέλη, κυρίως επιτύμβιες στήλες και ενεπίγραφα βάθρα αλλά και γλυπτά, τα οποία είχαν κατά καιρούς περισυλλεγεί και μεταφερθεί από τους αρχαιοφύλακες και τον φιλάρχαιο Κωνσταντίνο Παπαδέλια, ή παραδοθεί στην Εφορεία από κατοίκους του νησιού[10].

Με κατάλληλη διάταξη των προθηκών δημιουργούνται οι εκθεσιακές ενότητες, στον καθορισμό των οποίων βασικός άξονας είναι η παρακολούθηση της ιστορικής διαδρομής του νησιού. Εκτός προθηκών, σε κατάλληλα πετάσματα, είναι τοποθετημένα τα επεξηγηματικά κείμενα και το εποπτικό υλικό. Μέσα στις προθήκες και σε αντιστοιχία με το σύνολο των κτερισμάτων κάθε ταφής, υπάρχουν φωτογραφίες με τα ευρήματα, όπως βρέθηκαν κατά την ανασκαφή. Η αντιπαραβολή της ανασκαφικής εικόνας με τα ίδια τα αντικείμενα, συγκολλημένα και συμπληρωμένα, μουσειακά εκθέματα πλέον, έχει δύο στόχους: αφενός μεν να υπαινιχθεί τον μακρύ δρόμο των ευρημάτων από την ανασκαφή στη συντήρηση, την μελέτη και την τελική έκθεση στο Μουσείο, αφετέρου και σημαντικότερο να καταδείξει την σημασία που έχουν οι αρχαιότητες ως φορείς ιστορικής μνήμης και ασφαλούς πληροφορίας όταν ανευρίσκονται στον τόπο τους. Έτσι γίνεται εμφανής στον επισκέπτη και η ουσιαστική διαφοροποίηση ανάμεσα στα μουσεία των ελληνικών πόλεων και τα μεγάλα ευρωπαϊκά μουσεία, τα οποία αποτελούν κυρίως εκθέσεις έργων τέχνης, χωρίς σύνδεση των εκθεμάτων με το περιβάλλον που τα δημιούργησε. Τα τοπικά μουσεία, όσο μικρά και νάναι, αποτελούν φορείς ιστορικής μαρτυρίας, ερμηνεύουν αντικείμενα γνωστά, μιλούν με αμεσότητα στους κατοίκους για οικείους τόπους.

Η έκθεση των πλούσιων ευρημάτων από τις ταφές της Νισύρου έχει ως στόχο να παρουσιάσει:

1. Την εικόνα του νεκροταφείου κατά την μακρά διάρκεια χρήσης του, από τον 8ο αι. π.Χ. μέχρι τον 2ο αι. μ.Χ.

2. Την διαφοροποίηση των ταφικών εθίμων στην πορεία των δέκα αυτών αιώνων. Με εύληπτο για τον επισκέπτη τρόπο γίνονται σύντομες αναφορές στο τελετουργικό της ταφής, στο είδος των κτερισμάτων, στη διαφοροποίησή τους ανάλογα με το φύλο και την ηλικία του νεκρού.

3. Την εξέλιξη των κεραμικών προϊόντων, με έμφαση στα προϊόντα τοπικής παραγωγής αλλά και στα αγγεία που εισάγονταν από αλλού, τα οποία και απηχούν τις πολιτικές και οικονομικές σχέσεις της Νισύρου με άλλα εύρωστα κέντρα του αρχαίου κόσμου.

4. Τη σήμανση των τάφων με ταφικές στήλες, ανάγλυφες ή ενεπίγραφες, βωμούς ή γλυπτά έργα.

5. Επιλεγμένα αντικείμενα σε κάθε προθήκη με επί πλέον σχολιασμό, έ-

τσι ώστε να δίνεται στον επισκέπτη η δυνατότητα άντλησης περισσότερων πληροφοριών σε διαφορετικά επίπεδα.

Στην πρώτη ενότητα ανήκουν εννέα προθήκες που διαφοροποιούνται και χρωματικά από την υπόλοιπη έκθεση. Μέσα από τα κτερίσματα των ταφικών πυρών της γεωμετρικής και αρχαϊκής περιόδου (8ος-6ος αι. π.Χ.) γίνεται αναφορά στην διαδρομή της Νισύρου κατά την πρώιμη αυτή ιστορική περίοδο, για τη συμμετοχή της στην Τρωική εκστρατεία και για τις συναλλαγές της με άλλες περιοχές της Μεσογείου. Κείμενα και εποπτικό υλικό αναφέρονται στο έθιμο της καύσης του νεκρού που επικρατεί κατά την περίοδο αυτή στο νησί και τη διαφοροποίηση του εθίμου για τα παιδιά, τα οποία, ως μη πλήρη μέλη της κοινωνίας, ενταφιάζονται σε μικρούς πήλινους πίθους (εικ. 10). Αναφορά γίνεται στην κεραμεική της αρχαϊκής περιόδου και στα εργαστήρια της περιοχής της Ιωνίας και της Δωρίδος, στην οποία ανήκει και η Νίσυρος. Τονίζεται ο χαρακτήρας των αγγείων της τοπικής παραγωγής, που αποδίδονται στο «εργαστήριο της Νισύρου»[11]. Πρόκειται κυρίως για πινάκια και οινοχόες, με πλούσια διακόσμηση με ζώα και φυτικά κοσμήματα (εικ. 11, 12). Η διασπορά των αγγείων αυτών σε πολλά κέντρα της Μεσογείου δείχνει ότι η ακμάζουσα κεραμική παραγωγή του νησιού, αν και επαρχιακή, είχε απήχηση και σε ξένες αγορές. Τα αγγεία κορινθιακής παραγωγής και τα λιγοστά εξαίρετα μελανόμορφα αγγεία από την Αττική (εικ. 13), δίνουν την αφορμή για τον σχολιασμό της διάδοσης των κεραμεικών προϊόντων της Κορίνθου, που είχαν κατακλύσει τη Μεσόγειο από το τέλος του 8ου μέχρι τον 6ο αι. π.Χ., και την εξάπλωση στη συνέχεια των αθηναϊκών αγγείων, που εμφανίζονται στο νησί από τα μέσα του 6ου αι. π.Χ. και σταδιακά θα κυριαρχήσουν και στη Νίσυρο μέχρι το τέλος του 4ου αι. π.Χ. (εικ. 14)

Η επόμενη μεγάλη ενότητα είναι αφιερωμένη στα νεκροταφεία του 5ου και 4ου αι. π.Χ. Σε εννέα προθήκες εκτίθενται ταφικά σύνολα από τους εγχυτρισμούς (ἐν+χύτρα), δηλ. τις ταφές σε μεγάλους πήλινους πίθους, και σε σαρκοφάγους. Εξέχουσα θέση στην αρχή της ενότητας έχει ο ανάγλυφος πιθαμφορέας του 6ου αι. π.Χ., εισηγμένος από τη Ρόδο, που περιείχε ταφή του 5ου αι. π.Χ. Βρέθηκε το 2007, κατά τις εργασίες θεμελίωσης του φυλακείου του αρχαιολογικού χώρου της ακρόπολης και συγκολλήθηκε από πολλά κομμάτια. Κοντά στο ανάγλυφο πιθάρι βρέθηκε εγχυτρισμός εφήβου του τέλους του 5ου αι. π.Χ., που είναι και ο πλουσιότερα έως σήμερα κτερισμένος τάφος του νεκροταφείου, με 54 αντικείμενα, κυρίως αττικά αγγεία και ειδώλια.

Προκειμένου να δοθεί εναργέστερα στον επισκέπτη η εικόνα του κλασικού νεκροταφείου, έγινε προσπάθεια αναπαράστασης μικρού τμήματός του με τρεις πίθους και δύο σαρκοφάγους, όπως βρέθηκαν με τα κτερίσματά τους κατά την ανασκαφή του Δημοτικού Γηπέδου. Οι πήλινοι τάφοι τοποθετήθηκαν σε ειδικά διαμορφωμένο σκοτεινότερο χώρο, σε χαμηλότερο επίπεδο από το δάπεδο του Μουσείου, και αποχωρίστηκαν με γυά-

λινο φράγμα για λόγους ασφαλείας. Στην ανασύσταση της εικόνας του νεκροταφείου βοηθά και η γιγαντοφωτογραφία από την ανασκαφή που αναρτήθηκε στο βάθος (εικ. 15).

Τα κείμενα της ενότητας αυτής αναφέρονται αποκλειστικά στον χώρο του θανάτου: η *πρόθεσις* και η *ἐκφορά*, το *περίδειπνον*, οι μεταθανάτιες τελετές στη μνήμη του νεκρού, η χωροθέτηση των νεκροταφείων, οι παιδικές ταφές, τα ταφικά δώρα, τα επιτάφια σήματα.

Στο βάθος της αίθουσας και στον άξονα της εισόδου τοποθετήθηκε σε δεσπόζουσα θέση το εξαίρετο επιτύμβιο ανάγλυφο της καθιστής γυναικείας μορφής που είχε βρεθεί το 1932 στο νεκροταφείο του Άη Γιάννη, ένα από τα ελάχιστα γλυπτά του 5ου αι. π.Χ. από τη Νίσυρο[12]. Η ακέραιη επιτύμβια στήλη του αθλητή που είχε βρεθεί το 1897 και μεταφέρθηκε στο Μουσείο της Κωνσταντινούπολης, όπου και εκτίθεται μέχρι σήμερα, απεικονίζεται σε φωτογραφία σε φυσικό μέγεθος (εικ. 16)[13].

Ιδιαίτερη συγκίνηση στην ενότητα αυτή προκαλούν τα ταπεινά δώρα που προσέφεραν οι στενοί συγγενείς στα παιδιά που πέθαναν πρόωρα και ενταφιάστηκαν σε μικρά πιθάρια. (εικ. 17). Χελώνες, περιστέρια, πετεινοί, γουρουνάκια, μπορεί να ήταν παιχνίδια αλλά συνδέονται και με τις χθόνιες θεότητες, τις οποίες απεικονίζουν οι πήλινες γυναικείες προτομές που βρέθηκαν στις ταφές της Νισύρου (εικ. 18, 19). Η ενότητα κλείνει με δύο ανάγλυφες επιτύμβιες στήλες της ελληνιστικής περιόδου και ένα μοναδικό λυρικό επίγραμμα γραμμένο για νεαρή κόρη που πέθανε άγαμη[14].

Η επόμενη ενότητα μας επαναφέρει στον κόσμο της ζωής. Η ανατροφή των παιδιών, η εκπαίδευση και η άθληση για τους άνδρες, ο καλλωπισμός, οι οικιακές ασχολίες και η διαδικασία του γάμου για τις γυναίκες, γίνονται κατανοητά στον επισκέπτη μέσα από κείμενα, εποπτικό υλικό και επιλεγμένα αντικείμενα που έχουν αποσπασθεί από τα ταφικά σύνολα στα οποία ανήκαν. Στην ίδια προθήκη και σε ξεχωριστή ενότητα, αφιερωμένη στις χθόνιες θεότητες, εκτίθεται η λεγόμενη «Νισυρία κόρη» (εικ. 20), μαρμάρινη γυναικεία προτομή που βρέθηκε το 1933 στο κτήμα Γ. Σταυριανού, ανατολικά της αρχαίας ακρόπολης, μαζί με πήλινη γυναικεία προτομή εξαιρετικής τέχνης. Στην ίδια ενότητα εντάσσεται πήλινη προτομή της θεάς Δήμητρας.

Η συνέχεια της έκθεσης είναι αφιερωμένη στην θρησκευτική, πολιτειακή και κοινωνική οργάνωση του κράτους της Νισύρου. Συνοπτικά κείμενα αναφέρονται στις λατρευόμενες θεότητες, με κύρια αυτή του Ποσειδώνος, στον οποίο εξάλλου το νησί οφείλει και τη δημιουργία του. Λατρευόταν επίσης ο Απόλλων, με τα επίθετα Δήλιος και Δελφίνιος, καθώς και ο Διόνυσος, στον οποίο ήταν αφιερωμένη και η επίσημη γιορτή των Νισυρίων, τα Διονύσια. Εκτίθεται βάση αναθήματος στην Αφροδίτη Ποντία αλλά και δύο μικρά αγαλμάτια του τύπου της Κνιδίας. Στην ίδια ενότητα περιλαμβάνονται δύο επιγραφές με αναφορά στον Δία Μειλίχιο που αποδει-

κνύουν τη λατρεία του εξαγνιστή θεού του Κάτω Κόσμου και της γονιμότητας στη Νίσυρο[15].

Δύο ελλιπή ψηφίσματα του Δήμου των Νισυρίων κατά την περίοδο της αυτονομίας του νησιού (4ος - 3ος αι. π.Χ.) αποτελούν τον πυρήνα για την αναφορά στην πολιτειακή οργάνωση της Νισύρου αλλά και στα ιστορικά γεγονότα της περιόδου. Το ένα ψήφισμα αναφέρεται στην απονομή χρυσού στεφάνου στον Δημήτριο, προφανώς στον μακεδόνα βασιλιά Δημήτριο την Πολιορκητή (301-286 π.Χ.)[16]. Στην ίδια ενότητα εντάσσεται και μικρή συλλογή με λίγα νομίσματα και αναφορά στη νομισματοκοπία της Νισύρου κατά την περίοδο της ανεξαρτησίας της, η οποία τερματίζεται γύρω στο 200 π.Χ., όταν το νησί υπάγεται στο ισχυρό ροδιακό κράτος που επιβάλλει και το νόμισμά του στις συναλλαγές[17].

Μεγάλη βάση αγάλματος σε σχήμα πρώρας τριημιολίας (χαρακτηριστικού ροδιακού πολεμικού πλοίου) είναι στημένη εμπρός από στρογγυλό παράθυρο, μέσα από το οποίο διακρίνεται ο λόφος της ακρόπολης. Βρέθηκε το 2007 στον λόφο του Ζωτικού, στην περιοχή της αρχαίας νεκρόπολης, έπειτα από υπόδειξη του Γιώργου Καζάντη (εικ. 21). Πιθανώς πρόκειται για ταφικό μνημείο, βάση αγάλματος ενός επιφανούς νισύριου στρατηγού που διακρίθηκε στο ροδιακό στόλο.

Ένα δεύτερο σημαντικό πολεμικό ανάθημα είναι η βάση αγάλματος με ανάγλυφη διακόσμηση όπλων, στα οποία περιλαμβάνονται θώρακες, κράνη, περικνημίδα και φαρέτρα, τα οποία επιστέφονται με τρείς στρογγυλές ασπίδες (εικ. 22). Έφερε προφανώς τον ανδριάντα άλλου Νισύριου στρατηγού που διακρίθηκε στους πολέμους κατά των Μακεδόνων[18]. Και οι δύο βάσεις χρονολογούνται στον 2ο αι. π.Χ., περίοδο της θαλασσοκρατίας των Ροδίων και έντονων πολεμικών γεγονότων στην περιοχή[19]. Στην ίδια ενότητα ανήκουν και τα τρία ορθογώνια ενεπίγραφα βάθρα στο βάθος της αίθουσας, προς τιμήν Νισυρίων στρατηγών που διακρίθηκαν στον ροδιακό στόλο. Ξεχωρίζει το γνωστό βάθρο του Γνωμαγόρα Δωροθέου, που ευγενώς δωρήθηκε στο Μουσείο από την οικογένεια Αντωνίου Καρπαθάκη (εικ. 23). Ο Γνωμαγόρας είχε λάβει μέρος σε αποστολή με το ροδιακό πλοίο (τριημιολία) «Εὐανδρία Σεβαστά» και ανέλαβε στη Νίσυρο σημαντικά αξιώματα[20].

Στη συνέχεια εκτίθενται ευρήματα από τις νεκροπόλεις της ελληνιστικής περιόδου (3ος/2ος αι. π.Χ.), με αναφορά στα ταφικά έθιμα που διαφοροποιούνται και πάλι με τους ενταφιασμούς σε κιβωτιόσχημους τάφους[21]. Αγγεία, ανάγλυφες στήλες, πολλές με παραστάσεις νεκροδείπνων, και ενεπίγραφοι βωμοί εκτίθενται σε αυτήν την ενότητα. Άγαλμα ιματιοφόρου ανδρός σε ανεξάρτητο βάθρο δίνει την αφορμή για μία σύντομη αναφορά στην καλλιτεχνική παραγωγή και σε ονόματα γνωστών χαλκοπλαστών που έδρασαν στο νησί.

Η τελευταία προθήκη του ισογείου διαρθρώνεται σε μικρές ενότητες, όπου σύντομα εύληπτα κείμενα με εποπτικό υλικό δίνουν στον επισκέπτη ε-

πί μέρους πληροφορίες για την καθημερινή ζωή και τις δραστηριότητες της νισυριακής κοινωνίας. Χαρακτηριστικά σκεύη πόσεως που βρέθηκαν στο νησί δίνουν την αφορμή για σύντομη αναφορά στα αρχαία συμπόσια, ενσφράγιστες λαβές ροδιακών αμφορέων που βρέθηκαν στο Παλαιόκαστρο χρονολογούνται με ακρίβεια έτους και ερμηνεύονται με την παρουσίαση της εικόνας ενός εμπορικού πλοίου φορτωμένου με οξυπύθμενους αμφορείς[22]. Σκεύη πολυτελείας και πολύχρωμες ψηφίδες από γυαλί εκτίθενται ξεχωριστά με ενημερωτικό κείμενο για την αρχαία υαλουργία, ενώ ταπεινά μετάλλινα αντικείμενα και εργαλεία, όπως κλειδιά, καρφιά, σταθμία, εφήλια από πόρτες δίνουν μια εικόνα της καθημερινότητας.

Η έκθεση συνεχίζεται στην κάτω αίθουσα με αντικείμενα από την ύστερη αρχαιότητα, την παλαιοχριστιανική περίοδο και τα βυζαντινά και μεταβυζαντινά χρόνια. Πρώτη ενότητα αποτελούν οι ιδιόμορφες ανάγλυφες επιτύμβιες στήλες που χρονολογούνται στον 3ο αι. μ.Χ. και απεικονίζουν ντυμένες μετωπικές μορφές, συχνά περισσότερες της μιας. Ανήκουν σε τοπικό εργαστήριο και χαρακτηρίζονται από ομοιομορφία και αδεξιότητα στην απόδοση των μορφών (εικ. 24). Σύμβολα που παρατηρούνται σε ορισμένες στήλες αποδεικνύουν την ύπαρξη χριστιανικής κοινότητας στο νησί, πριν από την επίσημη αναγνώριση της χριστιανικής θρησκείας από τον Μ. Κωνσταντίνο το 313 μ.Χ.[23]

Η επόμενη ενότητα αναφέρεται στην παλαιοχριστιανική περίοδο και στις μεγάλες βασιλικές που έχουν εντοπισθεί στο νησί[24]. Εκτίθενται εντυπωσιακά κιονόκρανα επάνω σε μεταλλικές βάσεις και γίνεται προσπάθεια ανασύστασης μιας Αγίας Τράπεζας. Στην μοναδική προθήκη της ενότητας εκτίθενται λυχνάρια διαφόρων εργαστηρίων, ευλογία (φιαλίδιο για τη μεταφορά αγιάσματος), χάλκινος λιτανικός σταυρός με παράσταση του Αρχαγγέλου Μιχαήλ[25] και νομίσματα των βυζαντινών χρόνων. Η διαδρομή του νησιού στα βυζαντινά χρόνια παρακολουθείται με αναφορές στα κυριότερα μνημεία του νησιού[26], δείγματα τοιχογραφιών από τις εκκλησίες της Παναγίας Φανερωμένης (12ος αι. μ.Χ.) και της Παναγίας της Ληστηριώτισσας στον Εμπορειό (13ος αι. μ.Χ.) και χαρακτηριστικά γλυπτά[27].

Η κατάληψη της Νισύρου από τους Ιωαννίτες Ιππότες το 1314 μ.Χ. σηματοδοτεί το τέλος αυτής της περιόδου. Στα χρόνια της ιπποτοκρατίας τοποθετείται η τοιχογράφηση της εκκλησίας της Αγίας Τριάδος στα Νικειά αλλά και η ανοικοδόμηση του κάστρου της Παναγιάς της Σπηλιανής. Είναι γνωστό ότι τότε υπήρχαν στη Νίσυρο τουλάχιστον πέντε οχυρωμένοι οικισμοί, το Μανδράκι, τα Νικειά, το Άργος, το Παλαιόκαστρο και η Παντονίκη (Εμπορειό)[28]. Ξεχωριστό κείμενο αναφέρεται διεξοδικά στο σημαντικότερο προσκύνημα των Νισυρίων, στο μοναστήρι της Παναγιάς της Σπηλιανής. Η αίθουσα κλείνει με την αναφορά στην περίοδο της Οθωμανικής κυριαρχίας στο νησί. Ιδιαίτερα εκθέματα στην ενότητα είναι το ξυλόγλυπτο τέμπλο από την εκκλησία του Αγίου Νικολάου του Παντελίδη στα Νικειά του 18ου αι. μ.Χ. και οι μεταβυζαντινές εικόνες που προ-

βάλλονται σε ιδιαίτερο πέτασμα. (εικ. 25).

Ο εκθεσιακός χώρος καταλήγει σε μικρότερη αίθουσα, αφιερωμένη στις ενάλιες αρχαιότητες του νησιού[29]. Εκτίθενται δύο στύποι αγκυρών που συνοδεύονται από σχεδιαστική αναπαράσταση, αμφορείς από τη θάλασσα, ενώ σε μεγάλη φωτογραφία απεικονίζεται το ναυάγιο με φορτίο χιλιάδων πινακίων των αρχών του 19ου αι. που εντοπίστηκε στον όρμο Λευκό. Από αυτά τα πιάτα χαρακτηριστικά δείγματα εκτίθενται στην τελευταία προθήκη της έκθεσης.

Σε ειδικά διαμορφωμένη αίθουσα, η οποία μπορεί να λειτουργήσει και εκτός ωραρίου λειτουργίας του Μουσείου με ανεξάρτητη είσοδο, θα προβάλλεται ταινία για τις εργασίες αναστήλωσης του αρχαίου τείχους. Η ταινία γυρίστηκε από την σκηνοθέτη Ελένη Αλεξανδράκη, η οποία μέσα σε διάστημα τριών ετών αποτύπωσε κινηματογραφικά χαρακτηριστικά στιγμιότυπα από τις εργασίες, αναστηλωτικές αλλά και ανασκαφικές, στον χώρο της ακρόπολης.

Ο άδικος θάνατος της Ηούς Ζερβουδάκη, που ήταν η πρώτη ελληνίδα αρχαιολόγος που έκανε ανασκαφές στο νησί, ήταν μεγάλη απώλεια, επιστημονική και συναισθηματική. Οι δικές της ταυτίσεις και χρονολογήσεις μεταφέρθηκαν αυτούσιες στην έκθεση, ενώ με βάση τις σημειώσεις της συντάχθηκαν πολλά επεξηγηματικά κείμενα.

Η Στέλλα Παλαιολόγου και η Ελένη Τσακανίκα βοήθησαν στη συγκέντρωση και καταγραφή του υλικού στη Ρόδο. Η Καλλιόπη Μπαϊράμη ορίστηκε επιβλέπουσα του έργου και συνέβαλε καθοριστικά στην τελική μορφή της έκθεσης. Η Σταματία Μαρκέτου ήταν υπεύθυνη για την έκθεση των προϊστορικών αρχαιοτήτων και η Αγγελική Κατσιώτη είχε την ευθύνη για τα εκθέματα της βυζαντινής περιόδου. Στην χρονολόγηση των γυάλινων αντικειμένων βοήθησε ο Παύλος Τριανταφυλλίδης. Τη συντήρηση, τοποθέτηση και στήριξη των εκθεμάτων ανέλαβαν οι έμπειροι συντηρητές της Εφορείας Μιχάλης Κώστας, Δημήτρης Κουγιός και Νεκταρία Δασακλή. Η έκθεση του ξυλόγλυπτου τέμπλου έγινε με τη συμβολή του συντηρητή της 4ης Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων Φώτη Σιδηρόπουλου. Ο Γιώργος Σακελλαρίδης, αρχαιοφύλακας του νησιού, προσέφερε τις υπηρεσίες του επί 24ώρου βάσεως σε όλο το διάστημα προετοιμασίας της έκθεσης, ακόμη και κατά τα διαστήματα που δεν εργαζόταν στην Εφορεία Αρχαιοτήτων. Πολλοί ήταν οι Νισύριοι που βοήθησαν εθελοντικά σε περιπτώσεις «έκτακτης ανάγκης», ανάμεσα στους οποίους και ο Δημήτρης Κετσές. Φυσικά πρώτος ο Δήμος Νισύρου αγκάλιασε το έργο, με έμπρακτη τη συμπαράσταση του τέως Δημάρχου Παναγιώτη Κατσιματίδη και του νυν Νίκου Καρακωνσταντίνου. Οι εργασίες χρηματοδοτήθηκαν αποκλειστικά από το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, με την οποία υπήρχε άριστη συνεργασία σε όλα τα στάδια υλοποίησης του έργου.

Ασφαλώς όμως το Αρχαιολογικό Μουσείο της Νισύρου δεν θα ήταν πραγματικότητα εάν οι αδελφοί Γιαννίδη δεν είχαν προσφέρει το κτίριο. Μία προσφορά που σήμερα, περίοδο πλήρους απαξίωσης των αξιών και του πολιτισμού, θα πρέπει ιδιαιτέρως να εξαρθεί, γιατί αποτελεί εξαίρεση. Ίσως μάλιστα εκτιμηθεί και από το επίσημο κράτος, από το οποίο πλέον εξαρτάται η λειτουργία του Μουσείου με την τοποθέτηση του απαραίτητου προσωπικού.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Για την αρχαία ιστορία της Νισύρου, βλ. R. Herbst, *Realencyclopädie der klassischen Altertumswissenschaft* XVII, 1, 761-767. Μεταφρασμένο το κείμενο του Herbst από τον Λ. Κοντοβερό, στα *Νισυριακά* 6 (1978), 157-165. Β. Παπακώστα, Ιστορία της Νισύρου, *Νισυριακά* 3 (1969), 49-141 και 4 (1972), 95-238. Γενικά για τη Νίσυρο, βλ. Ρ. Οικονομάκη, *Νίσυρος. Ιστορία και Αρχιτεκτονική,* Αθήνα 2001.

2. Η πρώτη περιγραφή του τείχους ανήκει στον L. Ross, *Reisen auf den griechischen Inseln* II (Stuttgart-Tübingen 1843), 70-72, ο οποίος επισκέφθηκε το νησί το 1841. Μεταφρασμένο το κείμενο του Ρος από τη Λευκοθέα Γιαννίδη, στα Νισυριακά 10 (1987), 109-122. Επίσης R. Dawkins- A. Wace, Notes from the Sporades, Astypalaea, Telos, Nisyros, Leros, *Annual of the British School at Athens* 12 (1905-6), 165 - 169. G.E. Bean- J.M.Cook, The Carian Coast III, *Annual of the British School at Athens* 52 (1957), 118-119. I. Pimouguet-Pédarros, *Archéologie de la Défense. Histoire des fortifications antiques de Carie (époques classique et hellénistique),* Paris 2000, 298-299.

3. Για την επιγραφή, βλ. Inscriptiones Graecae XII 3, 86. F.G.Majer, *Griechische Mauerbauinschriften* I, Germany 1959, 178-180. M.-Chr. Hellmann, *Choix d' inscriptions architecturales grecques,* Paris 1999, 13, αρ. 1.

4. Βλ. την ωραία περιγραφή του Λ. Κοντοβερού, Αρχαιολογικαί εντυπώσεις από την Νίσυρον, *Νισυριακά Χρονικά* 30-31 (1959), 19-22.

5. Βλ. Α. Σάμψων, *Η νεολιθική κατοίκηση στο Γυαλί Νισύρου,* Αθήνα 1988.

6. Βλ. *Αρχαιολογικόν Δελτίον* 20 (1965), Χρονικά, 602.

7. G. Jacopi, Scavi e ricerche di Nisiro, *Clara Rhodos* VI-VII, 469-552.

8. Η. Ζερβουδάκη, *Αρχαιολογικόν Δελτίον 25* (1970), Χρονικά, 518.

9. Μ. Φιλήμονος-Τσοποτού, Νισυριακά 1, *Αρχαιολογικόν Δελτίον 35* (1980), Μελέτες, 60-86. *Αρχαιολογικόν Δελτίον 38* (1983), Χρονικά, 398, και 39 (1984), Χρονικά, 329. Μ. Φιλήμονος, Ανασκαφικές έρευνες στη Νίσυρο, *Νισυριακά* 12 (Αθήνα 1993), 143-144.

10. Πολλές σημαντικές επιγραφές της Νισύρου δημοσιεύθηκαν στο τέλος του 19ου αι. από τον Hiller v. Gaertringen, *Inscriptiones Graecae XII 3,* αρ. 87-166. Δυστυχώς σήμερα ορισμένες επιγραφές έχουν χαθεί. Βλ. επίσης, Μ. Χαβιαρά, Νισύρου επιγραφαί, *Αρχαιολογική Εφημερίς* 1913, 16. Το άρθρο αναδημοσιεύθηκε από τον Λ. Κοντοβερό στα *Νισυριακά Χρονικά* 30-31 (1959), σ. 30-31 και 32 (1960), σ. 22-26. W. Peek, Epigramme und andere Inschriften von Nisyros, στο *Wiss. Z. Univ. Halle* 16 (1967), σ. 369-387. Του ιδίου, Inschriften von den dorischen Inseln, *AbhLeip 62,* 1 (1969), σ. 27-34.

11. Χρ. Καρδαρά, *Ροδιακή αγγειογραφία* (Αθήνα 1963), σ. 276-289.

12. G. Jacopi, ό.π., 550, πίν. 3, εικ. 95. E. Pfuhl – H. Möbius, *Die ostgriechischen Grabreliefs,* I (1977), 28, αρ. 64, πίν. 17.

13. S. Reinach, Stèle funeraire découcerte à Nisyros, *Revue archéologique* 1901, II, σ. 158-166. G. Mendel, *Catalogue des sculptures Grecques, Romains et Byzantines,* III, 1914, σ. 101 κε, αρ. 885. E. Pfuhl – H. H. Möbius, ό.π., σ. 14, αρ. 14, πίν. 5. Δραματική είναι η αφήγηση του Λ. Κοντοβερού στο εβδομαδιαίο παράρτημα Ατλαντίδος της 19ης Ιανουσαρίου 1958, με τίτλο «Ο έφηβος της Νισύρου». Γράφει ο Κοντοβερός για το ανάγλυφο: Εὑρέθη κατὰ τὸ ἥμισυ τεθραυσμένον τῷ 1897 εἰς τὸ ἀγροτικόν κτῆμα τοῦ Παπάτσου, ὅταν ὁμὰς ἐργατῶν ἔσκαπτε πρὸς ἀνόρυξιν λίθων δι' ἀνέγερσιν οἰκήματος. Τοῦτο μετεκομίσθη πρός φύλαξιν καὶ ἐκρύβη εἰς τὸν περίβολον τοῦ καθεδρικοῦ ναοῦ τῆς Ποταμιτίσσης. Παρέμεινε κρυπτὸν ἐπὶ τρία ἔτη, καὶ διαθρυλεῖται μεταξὺ τῶν Νισυρίων, πὼς ἐπίφθονος συνδημότης κατέδωσε τοῦτο εἰς τὰς τουρκικὰς ἀρχὰς, τῆς Νισύρου ὑποκειμένης τότε εἰς τὴν Τουρκικήν κυριαρχίαν. Παρευθὺς δὲ ἀπεστάλη περιπολικὸν πλοῖον πρὸς μεταφορὰν τοῦ ἀναγλύφου εἰς τὸ Αὐτοκρατορικὸν Ὀθωμανικὸν Μουσεῖον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὸν Νοέμβριον τοῦ 1900. Ὁ γράφων ἦτο τότε ἄνηβος καὶ ἐγένετο αὐτόπτης τῆς σπαραξικαρδίου σκηνῆς νὰ βλέπει τοὺς Τούρκους νὰ φέρουν τὰ δύο ἥμισυ τεμάχια τοῦ ἀνεκτιμήτου ἀρχαίου ἑλληνικοῦ ἀναγλύφου δεμένα εἰς τὸ ἀνάφορον ἀχθοφόρου καὶ νὰ τὸ μεταφέρουν εἰς τὸν ὅρμον τῆς Τ ά β λ α ς τ ο ῦ Γ ι α λ ο ῦ, διὰ νὰ ἐπιβιβασθοῦν εἰς τὴν πρὸς τὸ πέλαγος ἠγκυροβολημένην τουρκικὴν τελωνοφυλακίδα (κόλτ-παπόρι).

Το παραπάνω κείμενο, μαζί με άλλα του Λ. Κοντοβερού, είχε δώσει ο πρώτος αρχαιοφύλακας του νησιού Γ. Χαρτοφύλης στην αείμνηστη Ηώ Ζερβουδάκη.

14. Βλ. W. Peek, Epigramme und andere Inschriften von Nisyros, στο *Wiss. Z. Univ. Halle* 16 (1967), αρ. 2, σ. 372-374.

15. Ό.π., αρ. 4, σ. 377-378.

16. Ι. Παπαχριστοδούλου, Νέα επιγραφή από τη Νίσυρο. Το νησί στον ελληνιστικό κόσμο του 3ου αι. π.Χ., στο *Χάρις χαίρε. Μελέτες στη μνήμη της Χάρης Κάντζια,* Α', Αθήνα 2004, σ. 435-449.

17. Για τα νομίσματα, βλ. R. Ashton, The coinage of Nisyros, T*ravaux de numismatique grecques offerts à Georges Le Rider,* London 1999, σ. 15-24. Για τη Νίσυρο μετά την υπαγωγή της στη Ρόδο, βλ. Ι.Χ. Παπαχριστοδούλου, Σχέσεις Νισύρου και Ρόδου στην αρχαιότητα. Ο δήμος Νισυρίων στα πλαίσια της ενιαίας ροδιακής πολιτείας, Νισυριακά 12 (1993), σ. 39-51.

18. Κ. Μπαϊράμη, Πολεμικό ανάθημα από τη Νίσυρο, στο *Χάρις χαίρε,* ό.π., 451-464.

19. Α. Καραναστάση, Η Κως, η Νίσυρος , η Κάλυμνος και αι γειτονικοί νήσοι κατά τον Κρητικόν πόλεμον (205-204 π.Χ.), *Νισυριακά* 1 (1963), σ. 18-31.

20. *Inscriptiones Graecae* XII 3, 24, αρ. 104.

21. Μ. Φιλήμονος-Τσοποτού, Ελληνιστικά αγγεία από τη Νίσυρο, στο *Λεύκωμα Ελληνιστικής Κεραμεικής από το Αιγαίο,* Μυτιλήνη 1994, 127-143.

22. Η φωτογραφία προέρχεται από το Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού της Θεσσαλονίκης.

23. K. Bairami – A. Katsioti, Funerary monuments of Late Roman and Early Christian period from Nisyros, *Annuario della Scuola Archeologica di Atene* LXXXIV (2006), σ. 581-635.

24. Βλ. Ι. Βολανάκη, Τα παλαιοχριστιανικά μνημεία της Νισύρου, *Νισυριακά* 13 (1994), 143-162.

25. Α. Κατσιώτη, Χάλκινος λιτανικός σταυρός από τη Νίσυρο με παράσταση του αρχαγγέλου Μιχαήλ. Η πιθανή προέλευσή του, στο *Χάρις χαίρε,* ό.π., Αθήνα 2004, σ. 471-485.

26. Ι. Βολανάκη, Βυζαντινά και μεταβυζαντινά μνημεία της Νισύρου, *Νισυριακά* 14 (2000), 107-145.

27. Βλ. Α. Κατσιώτη – Ε. Παπαβασιλείου, Μεσοβυζαντινή γλυπτική στη Λέρο και τη Νίσυρο, *Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας* ΚΓ' (2002), σ. 121-148.

28. Βλ. G. Gerola, I monumenti medioevali delle tredici Sporadi, Nissari, *Annuario della Scuola Archeologica di Atene* II (1916), 208-215.

29. Οργανώθηκε με την ευθύνη της Εφορείας Εναλίων Αρχαιοτήτων.

Εικ. 1: Ο Πατριάρχης Βαρθολομαίος και ο Νικόλαος Γιαννίδης στα εγκαίνια του κτιρίου.

Εικ. 2: Το κτίριο του Μουσείου

Εικ. 3: Ψηφιδωτό δάπεδο από οικία της Κω. Η Γη παρακολουθεί τον Ποσειδώνα να καταδιώκει τον γίγαντα Πολυβώτη (3ος αι. μ.Χ.). Ρόδος, Παλάτι Μ. Μαγίστρου.

Εικ. 4: Το αρχαίο τείχος

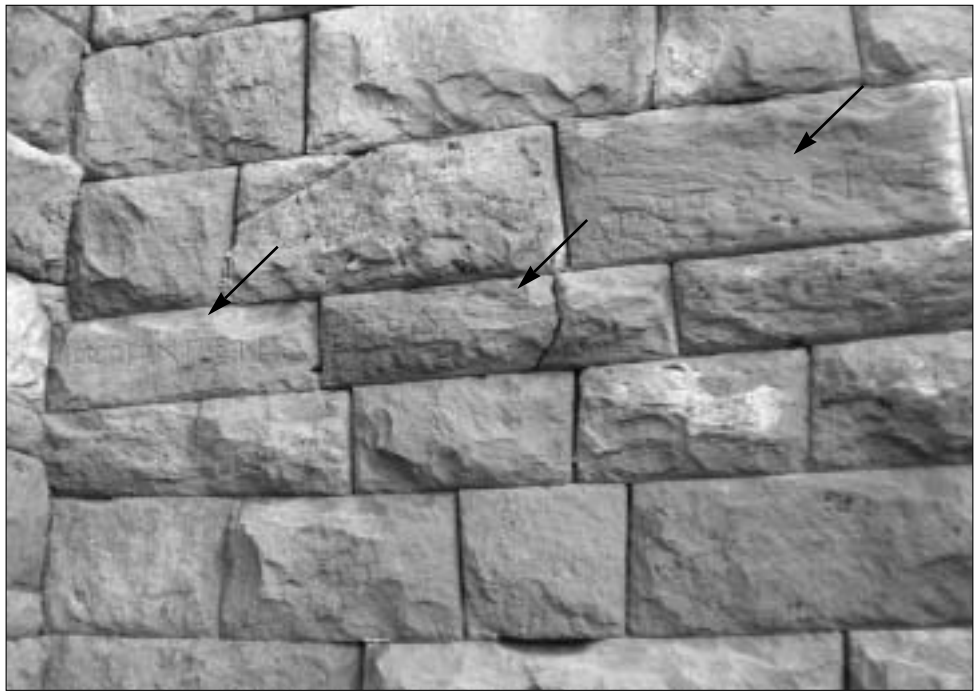

Εικ. 5. Η επιγραφή του τείχους

Εικ. 6. Πύργος στην Περγούσα

Εικ. 7. Χοάνη για τη χύτευση χαλκού. 4η χιλιετία π.Χ.

Εικ. 8. Μόνωτο κύπελο της πρώιμης εποχής του Χαλκού. 2.700-2.410 π.Χ.

Εικ. 9. Πήλινος σκύφος νεολιθικής περιόδου. 4η χιλιετία π.Χ.

Εικ. 10. Παιδική ταφή σε πίθο. 6ος αι. π.Χ.

Εικ. 11. Πινάκιο «εργαστηρίου της Νισύρου». 6ος αι. π.Χ.

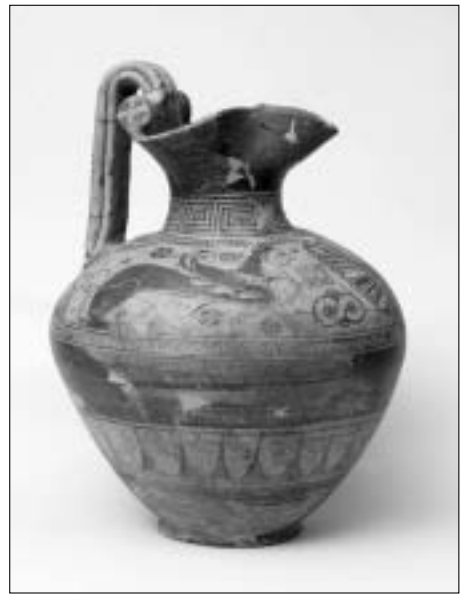

Εικ. 12. Οινοχόη «εργαστηρίου της Νισύρου». 6ος αι. π.Χ.

Εικ. 13. Μελανόμορφος αττικός σκύφος με παράσταση Γοργονείου. 525-500 π.Χ.

Εικ. 14. Ερυθρόμορφος αττικός σκύφος. 4ος αι. π.Χ.

Εικ. 15. Αναπαράσταση τμήματος του νεκροταφείου του 4ου αι. π.Χ.

Εικ. 16. Επιτύμβια ανάγλυφα του 5ου αι. π.Χ.»

Εικ. 17. Προθήκη με κτερίσματα ταφών του 4ου αι. π.Χ. και ο πίθος της παιδικής ταφής

Εικ. 18. Πήλινο ειδώλιο περιστεριού. 4ος αι. π.Χ.

Εικ. 19. Πήλινη γυναικεία προτομή. 4ος αι. π.Χ.

Εικ. 20. Μαρμάρινη γυναικεία προτομή, η «Νισυρία κόρη». Τέλος 3ου αι. π.Χ.

Εικ. 21. Βάση αγάλματος σε σχήμα πρώρας πλοίου, στον τόπο εύρεσης.

Εικ. 22. Βάση αγάλματος με ανάγλυφη διακόσμηση στρατιωτικής εξάρτυσης

Εικ. 23. Βάθρο χάλκινου αγάλματος του Γνωμαγόρα. 1ος αι. μ.Χ.

Εικ. 24. Επιτύμβιες στήλες του 3ου αι. μ.Χ

Εικ. 25. Ξυλόγλυπτο τέμπλο και μεταβυζαντινές εικόνες

ΤΑΜΕΙΟ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ
ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ
ΑΡ. 14797/797
ΕΙΣ. 25 ΟΚΤ. 1951

Ἀναφορά
Π. Λαζαρίδη
ἐπιμελητοῦ Βυζαντινῶν καὶ Μεσαιωνικῶν Ἀρχαιοτήτων.

Ἐν Ῥόδῳ τῇ 25-10-51.

Πρὸς
Τὴν Ἀρχαιολογικὴν Ὑπηρεσίαν Τ.Δ.Δ.

Ἐπὶ ἐπιστολῇ σᾶς ὑπ' ἀριθμ. 14629/629 ὑπ' ἐμοῦ Δ/ρῆ, ἔχω τὴν τιμὴν νὰ ἀναφέρω ὑμῖν τὰ ἀκόλουθα:

Α! Εἰς ἀσχολὰ ἐπιμέλειαν τῶν νήσων Νισύρου καὶ ἰδίως εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Μανδρακίου καὶ τοὺς πέριξ τούτου ἀγροὺς, εὑρίσκονται ἐγκαταλελειμμένα ἀρχαῖα ὄθεν καθημέραν χθονεῖα μάρμαρα. Ταῦτα εἶναι μαρμάρινοι ἀγαλματικοὶ ἐπιτύμβιαι στῆλαι, ἐπιγραφαί, κίονες, κιονόκρανα, γλυφαὶ καὶ ἀγάλματα ἀλλων, μαρμάρινα ἀπὸ ἐποχῆς ἑλληνικῆς μέχρι τῆς βυζαντινῆς ἀρχαιότητος μέχρι τῶν βυζαντινῶν.
Ἐκ τούτων ἄλλα μὲν ἐγκαταλελείφθησαν, ἄλλα δὲ ἐσώθησαν διὰ τῶν ἀπροσκόπων μερίμνων τῶν ἐγχωρίων κατοίκων, κατὰ τὰς κατὰ τὸ παρελθὸν γενομένας ἐπιστημονικὰς ἐρεύνας, ἄλλα δὲ ἐξήλθον τυχαίως διὰ τῶν ἀγροτικῶν ἐργασιῶν.
Ἡ ἀνάγκη τῆς ἀρχαιολογικῆς καὶ ἐγκαταστάσεως τῶν εἰς ἀσφάλειαν τούτων, ἵνα ἀποφύγωσι τὴν ἀφειδεστέραν καταστροφὴν καὶ ἐξαφάνισιν, εἶναι αὐτονόητος.
Ἡ ἐπίβλεψις, ὅπως ταῦτα ἐγκαταστάσεως ἐν-

τὸν τοῦ κήπου τοῦ Τοσιτσινοῦ μεγάρου, ἔνθα σήμερον ἡ Μονὴ τῶν Σαμαριανῶν, δὲν εἶναι, κατὰ τὴν γνώμην μου, ἡ παληοτέρα χύτη, κυρίως διὰ δύο λόγους: ἀφ' ἑνὸς διὰ τὴν ἔλλειψιν κατακλήτου χώρου πρὸς στέγασιν τῶν ἀντιστηρίξεων τούτων, ἀφ' ἑτέρου διὰ τὸ σχεδὸν ἀδύνατον τῆς μεταφορᾶς των ἐκεῖ.

Ὡς τὸν παληοτέρον τύπον θυγατρώσεως, μὲ δυνατότητα δημιουργίας ἑνὸς εὐρυχώρου θαλάμου πρὸς χῶμα, ἔχω νὰ προτείνω τὴν ὑπάρχουσαν οἰκίαν τοῦ Γεωργίου Ποντικοῦ. Τὸ οἴκημα τοῦτο, διαστάσεων 9.00 × 5.50 — τοῦ δωρίου δηλαδὴ σήμερον οἱ τέσσαρες ἐσωτερικοὶ τοῖχοι — ἔχει δύο ἔνοικα αὐτοῦ παραλλήλως. Πρῶτον, ὅτι εὑρίσκεται εἰς τὸ κέντρον τοῦ Μανδρακίου καὶ εἶναι προσιτὸν δι' ἁμαξιτῆς ὁδοῦ, δεύτερον, ὅτι ἔχει τὴν δυνατότητα ἐνσκιαλώσεως πρὸς τὰ ἄνω καὶ πρὸς δύο κατευθύνσεις κατωδύνου. Ἐξ ὧν συζητήσεων τοῦ ἰδιοκτήτου ἐπληροφορήθην, ὅτι ἀγοράζεται ἡ οἰκία αὕτη εἰς τιμὴν χιλιαρυρικῶν μεταξὺ 15 ἕως 17 ἑκατομμυρίων δραχμῶν.

Β' Ἡ κατάσταση εἰς ἣν εὑρίσκονται σήμερον τὰ ἀρχαῖα λουτρὰ Νιόβης, σημεῖον τοῦ λιμενίσκου τῶν Πάτμων, σοβῶ ἀνοχὴν σεισμοῦ τοῦ νὰ εἶναι δυνατὸν νὰ ὀνομασθῇ παγή. Ἡ γρία ἐμάστιζεν ἀκριβάλλη τὸ διαμέσου καὶ κατὰ

3.

τὸ πλεῖστον διατηρούμενον τοῦτο Ῥωμαϊκὸν πτίσμα. Λίθοι, χώματα καὶ παντοῖαι ἀκαθαρσίαι εἶναι ἐρριμμέναι ἐντὸς αὐτοῦ. Ἀπὸ πτηριακῆς πλευρᾶς ὑψίσταται διαρκῶς ἐπικινδύνους φθοράς, ὡς ἐβεβαιώθην κατὰ τὴν δευτέραν μου ἐπίσκεψιν, ὅτε διεπίστωσα πτώσεις ἐκ τῶν τοίχων καὶ τοῦ θόλου.

Πρὸς εὐπρεπῆ ἐμφάνισιν καὶ πτηριακὴν ἐξασφάλισιν τοῦ πτίσματος ἀπαιτοῦνται: καθαρισμὸς τοῦ ἐντὸς τοῦ πτίσματος χώρου, ἕως οὗ ἀναφανῇ τὸ δάπεδον αὐτοῦ. ἐπισκευαὶ τοίχων. ἐπισκευὴ θόλου, ἢ καλήτερον συμπλήρωσις τούτου, καὶ τέλος καθαρισμὸς τοῦ περὶ τὸ πτίσμα χώρου.

Εὐπειθῶς.

[signature]

Ἐπιμελητὴς Ἀρχαιοτήτων.

Εγγραφο 1

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΓΕΝΙΚΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΔΩΔ/ΝΗΣΟΥ
ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ
ΕΚΤ. ΕΠΙΜΕΛΗΤΕΙΑ ΝΙΣΥΡΟΥ

ΑΡ. ΠΡΩΤ. 2

Π Ρ Ο Σ

ΤΟΝ κ. ΕΦΟΡΟΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΔΩΔ/ΝΗΣΟΥ

Ρ Ο Δ Ο Ν

ΠΕΡΙΛΗΨΙΣ:
Ὑποβολὴ ἐκθέσεως περὶ Ἀρχαιοτήτων Νισύρου.

Συνημμένα 1

Λαμβάνω τὴν Τιμὴν νὰ ὑποβάλω Ὑμῖν συνημμένως, ἐκθεσιν περὶ τῆς καταστάσεως τῶν Ἀρχαιοτήτων περιφερείας Νισύρου, καὶ νὰ παρακαλέσω συνέμμα, ὅπως ἐξεύρητε λύσιν αἰτήματος, διὰ τὴν περισυλλογὴν τῶν κινητῶν ἀρχαίων τῆς νήσου, διότι ἐν τῷ ὑπαίθρῳ διατρέχουν τὸν κίνδυνον τῆς καταστροφῆς, καὶ τῆς χρησιμοποιήσεως καὶ τῆς ἁρπαγῆς ἀκόμη δυστυχῶς, ὑπό τινων ἀσυνειδήτων.

Βωμίσκοι, καὶ ἄλλαι πλάκες μαρμάρινοι, ἐπισυμβάντος μετ' ἐπιγραφῶν, πρὸ ἐνός ἔτους, ἐλλείπουν τῆς θέσεώς των.

Ὑπομιμνήσκω Ὑμῖν, ὡς προσωρινὴν στέγασιν τὰ παραπλεύρως τοῦ Ἡλιανείου κενὰ δωμάτια, τὸν ἀριθμὸν τέσσαρα, μὲ εἴσοδον ἀριστερὰ τοῦ Ταχυδρομικοῦ γραφείου.

Συγχρόνως γράφω καὶ εἰς τὸν ἐν Ἀμερικῇ Σύλλογον τῆ Νισυρίων " Ο ΓΝΩΜΑΓΟΡΑΣ ", ὅπως ἔλθῃ ἀρωγὸς διὰ τὴν στέγασιν τῶν ἱερῶν κειμηλίων τῶν προγόνων μας.

Παρακολουθῶ ἀγρυπνος καὶ δίδω συστάσεις, ὅπως μὴ θίγωσι τὰ ἐν τοῖς ἀγροῖς διεσκορπισμένα ἀρχαῖα. Ἐκεξηγῶ τὴν ἀξίαν των, ὡς καὶ τὰς προβλεπομένας κατὰ τῶν παραβατῶν βαρείας κοινάς.

Ἐν Νισύρῳ τῇ 20ῇ Μαρτίου 1953

Εὐσεβέστατος
Ὁ ἐκτ. Ἐπιμελητὴς Ἀρχαιοτήτων Νισύρου

ΕΦΟΡΕΙΑ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΥ
Α.Π. 1830/30
ΕΙΣ. 7-4-53

Εγγραφο 2

ΟΜΙΛΟΣ ΑΡΧΑΙΟΦΙΛΩΝ ΝΙΣΥΡΟΥ

"Δοκίμασε καὶ ἐὰν ἀποτύχῃς, δοκίμασε
καὶ πάλιν." —Ἀμπραχὰμ Λίνκολν.

Περὶ τῆς προσπαθείας ἱδρύσεως Ὁμίλου Ἀρχαιοφίλων Νισύρου,
εἰς τὰ "Νισυριακὰ Χρονικὰ (1959), Ἀριθ. φύλλου 28-29 σελ. 8-9,
ἐγράφησαν τὰ ἀκόλουθα:

Μὲ πρωτοβουλίαν τοῦ κ. Λαζάρου Κοντοβιρσοῦ συνεστήθη κατὰ τὴν συγκέντρωσιν τῆς 6ης Αὐγούστου (1959) ἐν τῇ Λέκῃ τοῦ "Γυμναγιόρα" ὁ Ὅμιλος ἀρχαιοφίλων Νισύρου. Σκοπὸς τοῦ σύμφωνα μὲ τὸ καταστατικό του πού ἐψηφίθη, εἶναι ἡ περισυλλογὴ καὶ διαφύλαξις τῶν ἀρχαιολογικοῦ πλούτου τῆς νήσου καὶ ἡ στέγασις αὐτοῦ ἐν εἰδικῷ ἐν Μουσείον πού θὰ ἀνεγερθῇ. Ὁ ἐνθουσιασμὸς ἐκείνων πού παρέστησαν ἐπὶ τῇ συγκεντρώσει ἦτο φανερός. Οἱ συγκεντρωθέντες ὁμιλοῦσι ἔτοιμοι νὰ ἦσαν περισσότεροι ἀπὸ τῶν μονίμων. Ἡ συγκέντρωσις ἤρχισεν ἀμέσως ὡς τὸν χῶρον πού διέθεσεν ὁ Δήμαρχος, στὴν ἀπέναντι αὐλὴ τοῦ Δημοτικοῦ Μεγάρου ἡ ὁποία θὰ κατηφορίζῃ μὲ σκαλοπάτια. Ἡ παρουσία τοῦ πρωτοστάτου καὶ διαπνόου τῆς ἰδέας κ. Λαζάρου Κοντοβιρσοῦ, ὁ ὁποῖος δὶ' εἰσαγωγικοὺς λόγους ἐγκατέστησεν εἰς Κηφισιάν, θὰ ἐπιβαρύνῃ μὲ πολλὴν ἐργασίαν τὴν προσωρινὴν ἀλλὰ καὶ τὴν ποιητικὴ Διοικητικὴ Ἐπιτροπὴ πού θὰ ἐκλεγῇ μετὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς Κατασκηνώσεως. Τὰ Νισυριακὰ Χρονικὰ συγχαίρουν τοὺς ἱδρυτὰς τοῦ Ὁμίλου καὶ εὐχόνται ὅπως ἦλθε ἡ Νισύρος τὸν πρωβάλλουν μὲ ἐπιμονὴν καὶ ἀγάπην, ὥστε νὰ ἀντιμετωπισθῇ ὡς τὴν ἀξίζουν ἀποστολήν του. Διὰ τὴν ἱστορίαν παραθέτομεν τὰ ἱδρυτικὰ πρακτικὰ καὶ δηλοῦμεν ὅτι αἱ σελίδες μας εἶναι εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ Ὁμίλου.

ΠΡΑΚΤΙΚΟΝ

Ἐν Μανδρακίῳ Νισύρου σὲ κατωθὶ ὑπογεγραμμένοι συνήλθομεν εἰς συνεδρίασιν ἐκτάκτου τὴν 6ην Αὐγούστου 1959, εἰς τὸ Γραφεῖον τοῦ "Γυμναγιόρα" Νισύρου μὲ τὸν σκοπὸν ὅπως ἱδρύσωμεν τὸν Ὅμιλον Ἀρχαιοφίλων Νισύρου. Ἐν ἀρχῇ οἱ παρασταντες προτείνει τοῦ κ. Κων. Μαύρα ὁρίζεται εἰς Πρόεδρον τῆς Συγκεντρώσεως τὸν κ. Λάζαρον Κοντοβιρσὸν καὶ γραμματέα τὸν κ. Στυλιανὸν Καμπῆν, ὑπομηχανὸν ἀρχαιοτήτων Νισύρου. Ὁ Πρόεδρος κ. Κοντοβιρσος εὐχαριστεῖ τοὺς παρισταντας διὰ τὴν τιμὴν τῆς ἀναβιβάσεως τὴν Προεδρίαν τῆς συγκεντρώσεως καὶ εὐχαριστεῖ ἰδιαιτέρως τὸν κ. Μαύρα διὰ τὴν χαρὰν του, διότι πολυτιμῶς προσπαθεῖται τοὺς ἐν Ἀμερικῇ ὁμογενεῖς ὅπως ἐκπροσωπήσουν ἄξια τὴν Νισύρον καὶ θὰ διαβιβάσῃ ὁ ἀρχαιολογικὸς θησαυρὸς τῆς πατρίδος μας. Ἐν συνεχείᾳ ἀναφέρει ὁ ἴδιος τὰς καταβληθείσας προσπαθείας του καὶ μνημονεύει ἐμπράκτου ἐνίσχυσιν ὁμογενῶν μας ἐν Ἀμερικῇ διὰ συνεισφορῶν 1700 δολλαρίων διὰ τὴν ἀνέγερσιν τοῦ κτιρίου τοῦ Μουσείου. Ὁ Δήμαρχος κ. Γεώργιος Γιαλλούρης ἐκφράζει τὴν συγκίνησίν του διὰ τὴν πρωτοβουλίαν τοῦ κ. Κοντοβιρσοῦ ὁ ὁποῖος ἦλθεν καὶ ὑποσχέθη ἐμφύτευσιν τῆς συμπολίτικοῦ του, διότι ὁ σκοπὸς πνευματικὸς ἐν τινι μέτρῳ, θὰ αἰφεληθῇ τὸν τόπον ἐμφανίζων αὐτὸν εἰς προηγμένην σταθμήν. Ὁ κ. Κωνστάνος Μαύρος ἀναχαίρει ὁπόσης τὴν σημασίαν ἔχει ἡ ἐμπνευσιν καὶ τὴν πρωτοβουλίαν κ. Κοντοβιρσοῦ, τοῦ ὁποίου ἡ ἐμμονὴ καὶ ἡ πίστις θὰ τιμήσῃ νὰ ἀποτελέσῃ παράδειγμα δι' ἄλλους μας καὶ νὰ μᾶς αἰθήσῃ εἰς δραστηριότητα ἀνάλογον πρὸς τὸ πρὸς

τὴν πατρίδα καθῆκον καὶ τὴν ἐπιστημονικὴν μορφὴν τοῦ Ὁμίλου. Μεθ' ὃ ὁ Πρόεδρος παρακαλεῖ τὸν Γραμματέα ὅπως θέσῃ ὑπ' ὄψιν τῆς Συνελεύσεως τὸ συνταχθὲν σχέδιον Καταστατικοῦ, ὅπερ ἀναγνωσθὲν κατ' ἄρθρον ἐνεκρίθη ἐν συνόλῳ, ὡς τοῦτο διετυπώθη καὶ ὑπεγράφη παρὰ πάντων τῶν παρισταμένων κατὰ τὴν σημερινὴν συνέλευσιν. Ἐν συνεχείᾳ ὁρίζεται Διοικητικὴ Ἐπιτροπὴ μέχρι τῆς πρώτης Γενικῆς Συνελεύσεως, συγκληθησομένης εὐθὺς μετὰ τὴν ἐπικύρωσιν τοῦ Καταστατικοῦ ἀποτελουμένη ἐκ τῶν κ.κ. Λαζάρου Κοντοβεροῦ, Γεωργίου Γιαλούρη, Σταματίου Κουρζῆ, Δημητρίου Ἀντ. Κατσιμανίδη, Σταύρου Μαστρογιάννη, Ἰωάννου Πασχαλάκη καὶ Ξενοφῶντος Μ. Μαυρουδῆ. Περατωθείσης τοῦ ἔργου τῆς συνελεύσεως ὁ Πρόεδρος εὐχόμενος ἐπιτυχίαν λύει τὴν συνεδρίασιν.

Ἐφ' ᾧ συνετάγη τὸ παρὸν καὶ ὑπεγράφη παρὰ τῶν παρευρεθέντων.

Ὁ Πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως, — Ὁ Γραμματεύς,
ὑπ. Λάζαρος Κοντοβερός — ὑπ. Σταμ. Κουρζῆς

Τὰ μέλη (Ἕπονται αἱ ὑπογραφαί)

(Εἰς τοὺς Νισυριακοὺς Ἀναλέκτους τῶν "Νισυριακῶν Χρονικῶν," Αὔγουστος - Σεπτέμβριος 1959, κατεχωρήθησαν τὰ ὀνόματα τῶν παρευρεθέντων εἰς τὴν ἄνω συνεδρίασιν καὶ τῶν μετέπειτα εγγραφέντων :)

Α' Ἱδρυτικὰ μέλη τοῦ Συλλόγου "Ὅμιλος Ἀρχαιοφίλων Νισύρου."

1) Λάζαρος Κοντοβερός, 2) Κων/τῖνος Μαγιάκης, 3) Γεώργιος Γιαλούρης, 4) Σταμάτιος Κουρζῆς, 5) Σταῦρος Κόντης, 6) Ἐμμανουὴλ Σπαλλαρίδης, 7) Γεώργιος Λαμπάδης, 8) Ἐμμανουὴλ Φραντζῆς, 9) Ἱερεὺς Μιχ. Σαπουλῆς, 10) Νικήτας Καγιάνης, 11) Κων/τῖνος Νικολάκης, 12) Ἀπόστολος Μαστρογιάννης, 13) Ξενοφῶν Μαυρουδῆς, 14) Θεόδωρος Θεοδωρίδης, 15) Νικόλαος Γιώς, 16) Γεώργιος Κλεόπουλος, 17) Ἰωάννης Παπούρης, 18) Σταῦρος Μαστρογιάννης, 19) Μιχαὴλ Μάρτης, 20) Ἰωάννης Πασχαλάκης, 21) Γεώργιος Ἐμμ. Χατζηφίλης, 22) Δημήτριος Κατσιμανίδης, 23) Χαράλαμπος Ἐμμανουηλίδης, 24) Δημήτριος Χατζηπαυλάκης.

Ὅμιλος Ἀρχαιοφίλων Νισύρου — Ἀριθ. 3

ΑΠΟΔΕΙΞΙΣ ΕΙΣΠΡΑΞΕΩΣ ΔΡΑΧ.

Ἔλαβον παρὰ τοῦ κ. Λαζάρου Κοντοβεροῦ

Διεύθυνσις

ΔΡΑΧ [illegible]

Διὰ Δικαίωμα ἐγγραφῆς καὶ συνδρομῆς μέχρι 31 Δεκεμβρίου 1960

Ἐν [illegible] 6η Αὐγούστου 1959

Ο ΠΛΗΡΩΣΑΣ — Ο ΕΙΣΠΡΑΞΑΣ

Λάζαρος Κοντοβερός — [illegible]

Εγγραφο 3

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΝΟΜΑΡΧΙΑ ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΥ
ΔΗΜΟΣ ΜΑΝΔΡΑΚΙΟΥ ΝΙΣΥΡΟΥ
Ἀριθ.πρωτ. 614.-

Ἐν Νισύρῳ,τῇ 26ῃ Ἀπριλίου 1961

Πρός
Τήν Ἐφορίαν Ἀρχαιοτήτων Δωδ/σου
Ρόδον

Ἔχομεν τήν τιμήν νά γνωρίσωμεν εἰς ὑμᾶς ὅτι κάτωθεν τοῦ Δημαρχιακοῦ Καταστήματος ὑπάρχει δημοτική αἴθουσα τήν ὁποίαν δυνάμεθα νά χρησιμοποιήσωμεν διά τήν στέγασιν τῶν ἀρχαιοτήτων,αἱ ὁποῖαι σήμερον εὑρίσκονται διάσπαρτοι εἰς διάφορα σημεῖα τῆς νήσου μέ ἄμεσον κίνδυνον καταστροφῆς ἤ καί ἐξαφανίσεως τούτων.-

Ἐπειδή διεπιστώθη τοῦτοκαί ὑπό τοῦ κ.Νομάρχου μετά τοῦ κ.Ἀρχαιολόγου κατά τήν τελευταίαν ἐπίσκεψίν των εἰς Νίσυρον,παρακαλοῦμεν ὅπως διά τήν ἐξασφάλισιν τῶν ἀρχαίων καί τήν μή συνέχισιν τῆς διασπορᾶς τούτων θελήσητε νά ἐπιληφθῆτε τῆς καταλλήλου ἐπισκευῆς τῶν δελοστασίων διά σιδηροφραγμάτων ὡς καί τῆς ἐσωτερικῆς διαμορφώσεως τῆς αἰθούσης, ἡ δαπάνη τῆς ὁποίας προβλέπομεν ὅτι θά ἀνέλθῃ εἰς τό ποσόν τῶν 15.000 ἕως 20.000 δραχμῶν.-

Ὁ Δήμαρχος

Γ.Γιαλούρης

Κοινοποίησις
Κον Ἀνδρέαν Ἰωάννου
Νομάρχην Δωδ/νήσου
ὅπως εὐαρεστηθῇ καί
λάβῃ γνωσιν.-

Εἰς Ρόδον

Εγγραφο 4

Η ΠΡΟΙΣΤΟΡΙΚΗ ΝΙΣΥΡΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΓΥΑΛΙ (4η - 2η ΧΙΛΙΕΤΙΑ π.Χ.)

Τούλα Μαρκέτου
Αρχαιολόγος στην ΚΒ' Εφορεία
Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων

Νίσυρος

Η προϊστορική κατοίκηση της Νισύρου αποτελεί ένα από τα μεγαλύτερα και ίσως πιο ελκυστικά ερωτήματα της έρευνας στη Δωδεκάνησο. Η καίρια θέση του εύφορου στρογγυλού νησιού, ανάμεσα στην Κω και τη Ρόδο, αλλά και στο θαλάσσιο δρόμο που ενώνει τη χερσόνησο της Κνίδου με την Αστυπάλαια και τις Κυκλάδες, είναι φανερό ότι αποτέλεσε έναν από τους βασικούς σταθμούς κατά τον αποικισμό των νησιών, τουλάχιστον από την 4η χιλιετία π.Χ. Το γεγονός αυτό, άλλωστε, υποδηλώνει και η εξάπλωση της νεολιθικής κατοίκησης στη νησίδα Γυαλί, αλλά και η παρουσία οψιανού από την Μήλο στην Περγούσα, τη μικρότερη νησίδα στα δυτικά της Νισύρου. Ωστόσο, την πρώιμη κατοίκηση των νησιών ευνόησαν και τα γύρω μικρότερα νησάκια, και προπάντων οι αστείρευτες πηγές του οψιανού στο Γυαλί, με τα ασφαλή αγκυροβόλια. Το σύμπλεγμα όλων αυτών των νησιών, που συγκεντρώνεται δυτικότερα από την συνήθως ταραγμένη θαλάσσια περιοχή του Κάβου Κριού της Κνίδου, διευκόλυνε τα επικίνδυνα και τολμηρά ταξίδια της 4ης χιλιετίας, ίσως και τα ακόμη παλιότερα, όταν οι άνθρωποι εξερευνούσαν τον γύρω κόσμο τους και κατακτούσαν τις ακτές που έβλεπαν πέρα από τους θαλασσινούς ορίζοντες.

Η Νίσυρος όμως, παρά τη γειτνίαση

της με τη νησίδα Γυαλί, με τη βεβαιωμένη από ανασκαφές προϊστορική κατοίκηση, ιδίως από την Τελική Νεολιθική περίοδο, δεν έχει έως σήμερα ανασκαφεί και οι ενδείξεις για την πρώιμη παρουσία ανθρώπων προέρχονται από σποραδικά, αλλά εντυπωσιακά επιφανειακά ευρήματα. Κατά την ανασκαφή του γηπέδου στο Μανδράκι βρέθηκαν από την προϊσταμένη της ΚΒ Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων Μελίνα Φιλήμονος, λεπίδες οψιανού από την Μήλο, που αποτελούν μαρτυρία για την παρουσία ανθρώπων τουλάχιστον από την 4η χιλιετία π.Χ., συγχρόνως δηλαδή με την κατοίκηση του Γυαλιού. Σημαντική επίσης για την κατοίκηση του νησιού κατά την ίδια περίοδο είναι και η μαρτυρία του ακέραιου πήλινου σκύφου, που πρόσφατα παραδόθηκε στο Μουσείο από τον Γιάννη Κυπραίο, από την περιοχή του Εμπορειού και σήμερα εκτίθεται στο Αρχαιολογικό Μουσείο του νησιού.

Από τη Νίσυρο λέγεται ότι προέρχεται το μαρμάρινο Πρωτοκυκλαδικό ΙΙ (μέσα 3ης χιλιετίας π.Χ.), ειδώλιο, εύρημα του τέλους του 19ουαι. π.Χ. που βρίσκεται στο Μουσείο του Βερολίνου. Φαίνεται δεν είναι τυχαίο ότι και τα τρία ακέραια πήλινα αγγεία, δύο κύπελλα και μία πρόχους από περισυλλογή του αείμνηστου Γενικού Εφόρου Αρχαιοτήτων Γρηγόρη Κωνσταντινόπουλου στο Μαντράκι, ανήκουν στην ίδια περίοδο με το μαρμάρινο ειδώλιο. Παρόλο που δεν υπάρχουν στοιχεία για την προέλευση και τη συνάφεια των παραπάνω πήλινων αγγείων, η παρουσία τους είναι ιδιαίτερα σημαντική για τη μεσαία φάση της Πρώιμης Εποχής του Χαλκού στη Δωδεκάνησο, για την οποία οι γνώσεις μας προέρχονται κυρίως από την Κω και την Κάλυμνο.

Παρόμοια αγγεία έχουν βρεθεί ως κτερίσματα των ενταφιασμών σε πίθους στον Ασκλούπη, στο Ιπποκράτειο Ίδρυμα και στην Μεσαριά της Κω, αλλά και στο σπήλαιο Δασκαλειό και από τυχαία ευρήματα στο Χωριό της Καλύμνου.

Η κεραμεική αυτή αποτελεί χαρακτηριστικό γνώρισμα του βόρειου συγκροτήματος της Δωδεκανήσου και της Ιασού, στην Καρία της Μικράς Α-

σίας, απέναντι από τη Λέρο.

΄Ετσι το Κυκλαδικό ειδώλιο του Μουσείου του Βερολίνου, αλλά και η παραπάνω κεραμεική μαζί με τις πληροφορίες από τα αντίστοιχα ευρήματα της Κω αποτελούν μαρτυρίες ότι κατά την Πρώιμη Εποχή του Χαλκού ΙΙ (γύρω στα μέσα της 3ης χιλιετίας π.Χ.) η Νίσυρος, όπως η Κως και η Κάλυμνος είχαν αναπτύξει δίκτυα επικοινωνίας με τον λαμπρό Πολιτισμό Κέρου-Σύρου των Κυκλάδων παράλληλα με τις στενές τους σχέσεις με τη Νοτιοδυτική Μικρά Ασία.

Οι πληροφορίες μας για την ΄Υστερη Εποχή του Χαλκού στη Νίσυρο περιορίζονται στη συμμετοχή του νησιού στην αποστολή πλοίων στην Τροία, σύμφωνα με την Ομηρική μαρτυρία του καταλόγου των πλοίων (Νηών κατάλογος), και την πληροφορία για ένα μυκηναϊκό ψευδόστομο αμφορέα που είχε βρεθεί στην περιοχή ανάμεσα στο Δάλι και την Αγία Τριάδα, επάνω από το Μανδράκι.

Γυαλί

Το Γυαλί, το μικρό νησί στα βόρεια της Νισύρου, πρέπει να ήταν στενά συνδεδεμένο με την Νίσυρο στα προϊστορικά χρόνια, όπως είναι και σήμερα. Το νησί αποτελείται από δύο ορεινούς όγκους που ενώνονται με χαμηλό αμμουδερό λαιμό και προσέδιδαν ιδιαίτερη φυσιογνωμία στο αλλοιωμένο σήμερα τοπίο του. Το ΝΔ τμήμα του νησιού αποτελείται κυρίως από ελαφρόπετρα, ενώ το βραχώδες ΒΑ τμήμα του αποτελείται από περλίτη και οψιανό, το χαρακτηριστικό υαλώδες πέτρωμα, στο οποίο οφείλεται και το όνομα του νησιού. Παρόμοια γεωλογική σύσταση έχει και η γειτονική νησίδα του Αγίου Αντωνίου. Η ελλιπής σημερινή εικόνα του Γυαλιού οφείλεται στη

συστηματική εξόρυξη ελαφρόπετρας και του περλίτη, υλικά που χρησιμοποιούνται ευρέως στη σύγχρονη δόμηση.

Το όνομα του νησιού οφείλεται στον οψιανό, ένα ηφαιστειογενές υαλώδες πέτρωμα που χρησιμοποιήθηκε από πολύ νωρίς στο Αιγαίο για την κατασκευή νεολιθικών εργαλείων και όπλων με φυσικές κόψεις. Πυρήνες, φολίδες και πολλά τμήματα του τοπικού αυτού οψιανού, αλλά και εισηγμένου, κυρίως από την Μήλο, βρίσκονται σε όλη την έκταση του Γυαλιού. Ο χαρακτηριστικός οψιανός του Γυαλιού, διαφανής με χαρακτηριστικά λευκά στίγματα, τους σφερουλίτες, αναγνωρίστηκε από τον Ιταλό αρχαιολόγο A. Della Seta την εποχή του μεσοπολέμου. Ωστόσο την αξία του και τη μοναδικότητά του εντόπισαν πρώτοι οι κάτοικοι του προϊστορικού Αιγαίου, παράλληλα με τον ασύγκριτα καλύτερης ποιότητας οψιανό της Μήλου, όπως μαρτυρεί η διάδοσή του σε όλες τις νεολιθικές θέσεις της Δωδεκανήσου και της ευρύτερης περιοχής. Παρόλο που ο οψιανός του Γυαλιού είναι ιδιαίτερα εύθραυστος, γεγονός που δεν επέτρεπε την κατασκευή γερών εργαλείων, όπως ο οψιανός της Μήλου ή της Ανατολίας, η διάδοσή του στη Δωδεκάνησο είναι εντυπωσιακή.

Κατά την 4η χιλιετία π.Χ. η κατοίκηση εξαπλώνεται σε ολόκληρο σχεδόν το ΝΔ τμήμα του νησιού, αλλά και στο ΒΑ, κοντά στις πηγές του οψιανού, σύμφωνα με τις επιφανειακές έρευνες και την ανασκαφή του καθηγητή Αδαμαντίου Σάμψων, από τον καιρό που υπηρετούσε ακόμη στην Αρχαιολογική Υπηρεσία. Πολλοί παράγοντες συνέβαλαν στην πρώιμη κατοίκηση του νησιού, όπως η άμεση πρόσβαση στις πηγές του οψιανού, η θέση του νησιού στους θαλάσσιους δρόμους ανάμεσα στη Μικρά Ασία, την Κω, την Κάλυμνο και τη Νίσυρο, τα ασφαλή αγκυροβόλια, και η καλλιεργήσιμη γη. Οι κάτοικοι ασχολούνταν με την κτηνοτροφία, τη γεωργία, την αλιεία, την καλαθοπλεκτική, την πρώιμη μεταλλουργία και τη ναυτιλία. Οι ανασκαφές έφεραν στο φως ένα καμπυλόγραμμο κτήριο ελλειψοειδούς σχήματος της Τελικής Νεολιθικής περιόδου. Το κτήριο θεμελιωμένο στο μαλακό βράχο είναι χωρισμένο κατά το μήκος του σε δύο άνισους χώρους.

Την αποθήκευση των προϊόντων από την κτηνοτροφία και τη γεωργία υποδηλώνει ο μεγάλος αριθμός κλειστών αγγείων και μικρών πίθων. Η ενασχόληση των κατοίκων με την καλαθοπλεκτική διαπιστώνεται από τα αποτυπώματα ψάθας στη βάση των ρηχών σκευών ή ταψιών. Το σημαντικότερο όμως από τα επιτεύγματα των πρώτων αυτών κατοίκων του Γυαλιού υπήρξε η πρώιμη γνώση της μεταλλουργίας, όπως μαρτυρούν οι δύο χοάνες για το λιώσιμο του χαλκού. Η πρώιμη κατοίκηση του νησιού εντάσσεται στο γενικότερο πλαίσιο των πολύπλοκων μετασχηματισμών και της εξάπλωσης των ανθρώπων στα νησιά του Αιγαίου και στα τολμηρά ταξίδια τους για την απόκτηση αντικειμένων γοήτρου, όπως

ο οψιανός από το ίδιο το νησί, αλλά και από την Μήλο και την μακρινή Ανατολία.

Το Γυαλί και η Νίσυρος αποτελούν σημαντικούς σταθμούς διάδοσης όχι μόνον του τοπικού οψιανού, αλλά και της Μήλου που ήταν καλύτερης ποιότητας και περιζήτητος στα νησιά του αρχιπελάγους και στην ηπειρωτική χώρα. Φαίνεται λοιπόν ότι το πέρασμα ανάμεσα στην Κω, το Γυαλί και τη Νίσυρο ήταν ένας από τους δρόμους διακίνησης του οψιανού από τις Κυκλάδες προς τα ανατολικά νησιά, ίσως μέσω της Αστυπάλαιας, παράλληλος με το βορειότερο θαλάσσιο δρόμο που οδηγούσε από τη Μήλο, μέσω της Αμοργού, στον όρμο της Γούρνας στη Λέρο.

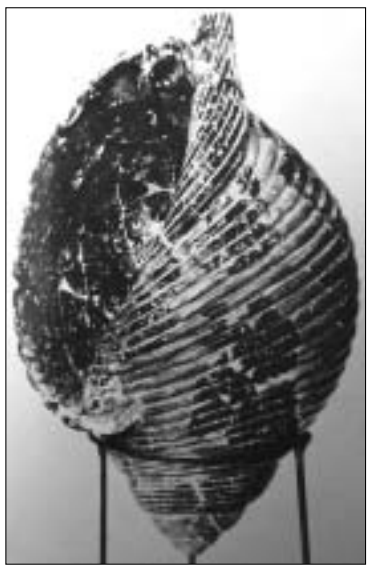

Τη συχνή επικοινωνία των νησιών μαρτυρεί επίσης και η ευρεία διάδοση των ρηχών πήλινων σκευών με σειρά οπών στο χείλος, πιθανόν ως αγγεία για την παρασκευή τυριού (γνωστά στην αγγλική ορολογία ως «cheese pots»).

Τα ρηχά αυτά χαρακτηριστικά σκεύη, η πραγματική χρήση των οποίων παραμένει ακόμη άγνωστη, εκτός από το Γυαλί , απαντούν στην Κω, την Κάλυμνο, την Αστυπάλαια, την Κάσο, στις Κυκλάδες, την Αίγινα και την Εύβοια, στη Σάμο, την Χίο και στην κεντρική και νότια Μικρά Ασία, αλλά και στην Κρήτη.

Το καμπυλόγραμμο νεολιθικό κτήριο του Γυαλιού, παρουσιάζει αρκετές συγγένειες με κτίσματα της ίδιας εποχής στο Κάστρο της Αλιμνιάς, κοντά στη Χάλκη, στον Λεφτόπορο της Καρπάθου καθώς και στον Εμπορειό της Χίου. Όλα τα παραπάνω γνωρίσματα εντάσσουν το Γυαλί στο ευρύτερο πολιτισμικό σύνολο του Ανατολικού Αιγαίου της 4ης χιλιετίας π.Χ.

Η παρουσία όμως του οψιανού και η στρατηγική θέση του Γυαλιού συνέχισε να προσελκύει τους ταξιδιώτες του προϊστορικού Αιγαίου κατά την 3η και τουλάχιστον έως τα μέσα της 2ης χιλιετίας π.Χ. Στα τέλη της 3ης χιλιετίας ανήκει τμήμα ερυθρής στιλβωτής φιάλης με οπή για την επισκευή και την συγκόλληση της με έλασμα μολύβδου, ενώ στα μέσα της 2ης χιλιε-

τίας ανήκει τμήμα πρόχου με λευκή διακόσμηση σε σκοτεινό βάθος από τη γειτονική Κω.

Το γεγονός ότι στην Μινωική Κρήτη έχουν βρεθεί περίτεχνα λίθινα αγγεία από οψιανό του Γυαλιού, όπως το εικονιζόμενο αγγείο σε σχήμα θαλάσσιου τρίτωνα από την Αγία Τριάδα, αποτελεί αδιάψευστη μαρτυρία ότι οι επισκέψεις στο νησί, για την εξόρυξη οψιανού, συνεχίζονταν και κατά την ΄Υστερη Εποχή του Χαλκού, κυρίως έως τα μέσα της 2ης χιλιετίας π.Χ.

Βιβλιογραφία

Buchholz, Hans G., and Ergon Althaus. 1982. *Nisyros. Giali Kos. Ein Vorbericht über archäologisch-mineralogische Forschungen auf griechischen Inseln*. Archäologische Obsidian-Forschungen. Band I. Mainz am Rhein: Philipp von Zabern.

Herbst, Rudolf. 1936. "Nisyros." In *Paulys Real-Encyclopädie der Classichen Altertumswissenschaft* XVII. 1, ed. Georg Wissowa and Wilchelm Kroll, 761-67. Stuttgart: J. B. Metzlerche Verlagsbuchhandlung.

Kekule, Reinhard. 1891. *Königliche Museen zu Berlin*. Beschreibung der Antiken Skulpturen. Berlin.

Κωνσταντινόπουλος, Γρ.. 1965. "Δωδεκάνησα." *Αρχαιολογικόν Δελτίον 20*: 96 20: 602.

Μαρκέτου, Τ. 2004. "Η Πρώιμη Εποχή του Χαλκού στην Κω." Στον τόμο *Χάρις Χαίρε. Μελέτες στη μνήμη της Χάρης Κάντζια.* Τόμος Α', 17-30. Αθήνα: Υπουργείο Πολιτισμού. Αρχαιολογικό Ινστιτούτο Αιγαιακών Σπουδών.

Morricone, L. 1972-73. "Scavi e Scoperte nel «Seraglio» e localita Minori (1935-43)." *Annuario della Scuola Archeologica di Atenr e delle Missioni Italiane in Oriente* 50-51: 139-396.

Ντούμας Χρ. 1972-74. "Αρχαιότητες και μνημεία Δωδεκανήσων περιοδείαι και επισήμανσις αρχαίων. Σύμη-Νίσυρος, Περιοδείαι.", *Αρχαιολογικόν Δελτίον* 29 (Χρονικά): 964-65, 981.

Pecorella, P., E. 1984. *La Cultura preistorica di Iasos in Caria.* Missione Archeologica Italiana di Iasos I. Roma: G. Bretschneider.

Σάμψων, Α. 1988. *Η νεολιθική κατοίκηση στο Γυαλί της Νισύρου*. Αθήνα: Ευβοϊκή Αρχαιόφιλος Εταιρεία.

Torrence, Robin, and John F. Cherry. 1976. *Archaeological survey of the obsidian source on Giali in the Dodecanese*. (Αδημοσίευτο χειρόγραφο στη βιβλιοθήκη της Αγγλικής Αρχαιολογικής Σχολής στην Αθήνα).

Η ΙΑΤΡΙΚΗ, ΤΗΣ ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ

Ανδρομάχη Καρανίκη
Αρχαιολόγος – Ξεναγός

Αρχικά η Ιατρική ήταν στενά συνδεδεμένη με τη θρησκεία, όπως την γνωρίζουμε από τον Όμηρο. Κι αυτό γιατί οι άνθρωποι δύσκολα μπορούσαν να εξηγήσουν τα φυσικά φαινόμενα, τις θεραπευτικές ιδιότητες των φυτών και τελικά την απρόβλεπτη γι' αυτούς ίαση που αποδιδόταν στο θαύμα και την παρέμβαση του Θεού. Η μεταμόρφωσή της σε αληθινή επιστήμη συντελέστηκε τον 5ο αιώνα π.Χ. και έτσι με τη βοήθεια του νου οι έννοιες "ίασις, υγεία, νόσος" αποτελούν πια την Ιατρική Σχολή.

Οι πρώτες γραπτές μαρτυρίες για την Ιατρική βρίσκονται στα έπη του Ομήρου. Εκεί η Ιατρική είναι, βασικά, θρησκευτική. Η αρρώστια στους ανθρώπους αλλά και η ίασή τους εξαρτώνται από την οργή ή την εύνοια των θεών. Ο "Παίων" θα γίνει επώνυμο πολλών θεών, όπως ο Απόλλων, ο Ήφαιστος αλλά και η Ήρα κι η Άρτεμις. Κάποτε όμως θα επιμερισθούν οι ικανότητες του καθενός. Έτσι θα εμφανισθεί η Ειλειθυία που θα βοηθά στους τοκετούς, ο Αμφιάραος, ο Μελάμπους και ο Τροφώνιος οι οποίοι αρχικά είναι γνωστοί σαν ήρωες του πολέμου και με το θάνατό τους και τα Επιφάνειά τους επί της γης θα βοηθούν στη θεραπεία των πονεμένων. Τα βασικά όμως θα τα μάθουν κι από ήρωες όπως ο Αχιλλέας που έχει διδαχθεί από τον Κένταυρο Χείρωνα και ξέρει πλήθος "ήπια φάρμακα" κι έτσι σώζει τους συντρόφους του και φροντίζει τα τραύματά τους.

Η Ιατρική, όμως, θα κατοχυρωθεί ακόμα περισσότερο όταν εμφανίζονται ο "Μέγας Ασκληπιός", γιος του Απόλλωνα, και τα παιδιά του Μαχάων, Ποδαλείριος, Υγεία, Ιασώ, Πανάκεια. Ο Μαχάων γνωρίζει την τέχνη του χειρουργείν και ξέρει να τραβήξει το βέλος από την πληγή και τη θεραπεύει με ήπια φάρμακα. Ο Ποδαλείριος "διαιτάσθαι τας νόσους" δηλαδή με την εγκοίμηση και τη νηστεία ξεκινά ο διαιτητικός κλάδος. Ο Ασκληπιός και τα παιδιά του έχουν "ευήκοον ους" κι έτσι οι πιστοί τούς ε-

μπιστεύονται το πρόβλημα τους και αναμένουν τη θεραπεία.

Οι ήρωες του Ομήρου θεωρούν την αρρώστια συμφορά και για να την προλάβουν φρόντιζαν με δίαιτα, σωματικές ασκήσεις και καθαριότητα να διατηρούν υγιές το σώμα τους.

Οι προσωκρατικοί φιλόσοφοι θα είναι αυτοί που θα καθορίσουν την Ιατρική ως επιστήμη – π.χ. η θεωρία του Αναξίμανδρου "περί εναντίων δυνάμεων" ή του Αναξιμένους για "τον αέρα" θα περάσουν στα ιατρικά ως θεωρίες για τον αέρα του σώματος κι αργότερα τη θεωρία του πνεύματος. Ο άνθρωπος ως μέρος του κόσμου εντάσσεται στην "τάξιν" που επικρατεί στο σύμπαν κι έτσι πρέπει πρώτα να προσέχει για την "αρμονία" εντός του για να μην επέλθει "φθορά" που οδηγεί στη "νόσο".

Ο Αλκμαίων, ιδρυτής της Ιατρικής Σχολής του Κρότωνα, τον 6ο π.Χ. αιώνα, παρατηρώντας το σώμα είχε ήδη διαπιστώσει τη σύνδεση των αισθητηρίων οργάνων με τον εγκέφαλο και γνώριζε ήδη την ύπαρξη του οπτικού νεύρου και της σάλπιγγας του αυτιού, που σήμερα είναι γνωστή ως "ευσταχιανή".

Η θεοποίηση του Ασκληπιού έγινε τον 6ο αιώνα π.Χ. στα πιο ονομαστά Ασκληπιεία της Επιδαύρου, των Αθηνών, της Τρίκκης, της Κω, της Περγάμου και της Κνίδου. Οι άρρωστοι ζητούν από το θεό να τους θεραπεύσει και εκείνος παρουσιάζεται στα όνειρά τους και υποδεικνύει τη θεραπεία που πρέπει να εφαρμόσουν.

Η "εγκοίμησις" γινόταν στο "άβατον" ενώ οι συγγενείς του αρρώστου που τον συνοδεύουν στεγάζονται και σιτίζονται σε άλλα κτίρια. Οι ιατροί, οι "Ασκληπιάδες" είναι και ιερείς του θεού.

Σημαντικότερος εκπρόσωπος των ιερέων είναι ο "Μέγας Ιπποκράτης" που ξεχωρίζει την Ιατρική από τη Μαγγανεία και την προαγάγει στην Επιστημονική Ιατρική.

Έτσι, παράλληλα με τα Ασκληπιεία, ξεκινούν οι Ιατρικές Σχολές, όπως της Κυρήνης, της Ρόδου, του Κρότωνα, της Κνίδου – που ήταν παλαιότερη κι εκπρόσωπος της ήταν ο Ευρυφών – ενώ ακολούθησε η Σχολή της Κω με τον Ιπποκράτη.

Ο Ιπποκράτης έχει τη φήμη του "Μεγάλου Ιατρού". Γεννήθηκε στην Κω και πέθανε σε βαθιά γεράματα, όπως αναφέρουν οι πηγές, 104 ετών. Έχει γράψει 60 έργα σε Ιωνική διάλεκτο, αν κι οι ιστορικοί μας παραδίδουν ότι ίσως κάποια από τα έργα έχουν γραφεί από μαθητές του μετέπειτα.

Υπάρχουν πραγματείες με προγνωστικό ή αιτιολογικό χαρακτήρα, θέματα χειρουργικά, φαρμακολογικά, φυσιολογίας, παθολογίας αλλά και ιατρικής ηθικής, ακόμα κι ιστορικό διαφόρων περιπτώσεων και συλλογές ιατρικής σοφίας σε μορφή αφοριστικών φράσεων – π.χ. "ο βίος βραχύς, η δε τέχνη μακρά, ο δε καιρός οξύς, η δε πείρα σφαλερή, η δε κρίσις χα-

λεπή" δηλαδή "η ζωή είναι σύντομη, η τέχνη μακρόχρονη, η κατάλληλη στιγμή περνά γρήγορα, η πείρα είναι απατηλή, η κρίση δύσκολη".

Περίφημος είναι ο τελευταίος αφορισμός: "οκόσα φάρμακα ουκ ιήται, σίδηρος ιήται (χειρουργείο), όσα σίδηρος ουκ ιήται, πυρ ιήται, όσα δε πυρ ουκ ιήται τοιαύτα χρη νομίζειν ανίατα".

Είναι μάλιστα ο πρώτος που δίνει σημασία στη διαγνωστική μέθοδο χρησιμοποιώντας την επισκόπηση, τη ψηλάφιση, την ακρόαση.

Το σώμα, σύμφωνα με τον Ιπποκράτη, έχει 4 συστατικά: το αίμα, το φλέγμα, την ξανθή και τη μαύρη χολή. Αν η αναλογία αυτών είναι σωστή, το αποτέλεσμα είναι η υγεία "ευκρασία" και κάθε παρέκκλιση αυτής της αναλογίας φέρνει τη "δυσκρασία", δηλαδή τη νόσο.

Ιδιαίτερη σημασία δίνει στις κλιματολογικές συνθήκες αλλά και την κληρονομικότητα – "πάντα τα νοσήματα άρχεσθαι κατά γένος".

Ο κυριότερος θεραπευτικός παράγων είναι η φύση. Η φύση του ανθρώπου αλλά και η χρήση των φυσικών φαινομένων, όπως π.χ. οι ιαματικές πηγές. Δεν είναι τυχαίο ότι τα ιαματικά νερά της Νισύρου απασχόλησαν τον Ιπποκράτη και χρησιμοποιήθηκαν από αυτόν, σαν ένα από τα πιο λαμπρά δείγματα αποθεραπείας διαφόρων νοσημάτων. Οι αρχαίες ιαματικές πηγές βρίσκονται ακόμα και σήμερα στα δύο μεγάλα συγκροτήματα των ιαματικών πηγών-λουτρών, στο Μανδράκι και στους Πάλους.

Ο Έλλην ιατρός συνδέει την ιατρική με την ηθική στην εκτέλεση του θεραπευτικού του έργου. Στον όρκο:

Ομνύω Απόλλωνα ιητρόν και Ασκληπιόν και Υγείαν και Πανάκειαν και θεούς πάντας τε και πάσας, ίστορας ποιεύμενος, επιτελέα ποιήσειν κατά δύναμιν και κρίσιν εμήν όρκον τόνδε και συγγραφήν τήνδε‘ ηγήσεσθαι μεν τον διδάξαντά με την τέχνην ταύτην ίσα γενέτησιν εμοίσι και βίον κοινώσεσθαι και χρεών χρηίζοντι μετάδοσιν ποιήσεσθαι, και γένος το εξ αυτού αδελφοίς ίσον επικρινέειν άρρεσι και διδάξειν την τέχνην ταύτην, ην χρηίζωσι μανθάνειν, άνευ μισθού και συγγραφής, παραγγελίης τε και ακροήσεως και της λοιπής απάσης μαθήσεως μετάδοσιν ποιήσεσθαι υοίσι τε εμοίσι και τοίσι του εμέ διδάξαντος και μαθηταίσι συγγεγραμμένοις τε και ωρκισμένοις νόμω ιητρικώ, άλλω δε ουδενί.....

... Ες οικίας δε οκόσας αν εσίω, εσελεύσομαι επ’ωφελίη καμνόντων εκτός εών πάσης αδικίης εκουσίως και φθορίης της τε άλλως και αφροδισίων έργων επί τε γυναικείων σωμάτων και ανδρείων ελευθέρων τε και δούλων ά δε ων εν θεραπείη ή ίδω ή ακούσω ή και άνευ θεραπείης κατά βίον ανθρώπων, ά μη χρη ποτέ εκλαλέεσθαι έξω, σιγήσομαι, άρρητα ηγούμενος είναι τα τοιαύτα. Όρκον μεν ουν μοι τόνδε επιτελέα ποιέοντι και μη συγχέοντι είη επαύρασθαι και βίου και τέχνης δοξαζομένω παρά πάσιν ανθρώποις εις το αιεί χρόνον‘ παραβαίνοντι δε και επιορκέοντι τ’αναντία τουτέων.

Ακολουθούν πολλοί ιατροί-θεραπευτές μετά τον Ιπποκράτη όπως π.χ. στη Σχολή της Κω, ο γαμπρός του, Πόλυβος που συνέγραψε το "Περί Φύσεως Ανθρώπου", ο Φιλιστίων από τους Λοκρούς της Κάτω Ιταλίας, ο Διοκλής από την Κάρυστο – μαθητής του Αριστοτέλους με το έργο "Πάθος, Αίτια, Θεραπεία", ή ο Προξαγόρας ο Κώος με τα έργα "Φυσικά", "Ανατομή", "Περί νόσων" και "Περί αλλοτρίων ποθών", αλλά κι ο φιλόσοφος Αριστοτέλης που έθεσε τις βάσεις της Ανατομίας και Ιστολογίας με τη θεωρία του περί "Ομοιομερών και Ανομοιομερών" (αναφερόμενος στους ιστούς, τα όργανα και τα μέλη του σώματος.

Μετά τον 4ο αιώνα π.Χ., με την εξάπλωση του Ελληνισμού λόγω των κατακτήσεων του Μεγάλου Αλεξάνδρου, οι Έλληνες χάρισαν απλόχερα τον πολιτισμό τους και τις γνώσεις τους στην ανατολή αλλά και οι ίδιοι πήραν πολλά στοιχεία από τους πολιτισμούς με τους οποίους ήρθαν σε επαφή. Αυτό φαίνεται πολύ καθαρά στην Ιατρική. Κυρίως στην Αλεξάνδρεια, όπου στη βιβλιοθήκη φυλάσσονταν τα Ιπποκρατικά βιβλία, έφθαναν άλλες γνώσεις από την Περσία και τη Μεσοποταμία, ως απόηχοι του μυστικισμού και της εμπειρικής Ιατρικής, με αποτέλεσμα μια Ιατρική με καινούργια φυσιογνωμία.

Οι Πτολεμαίοι καλούν δύο γιατρούς, τον Ηρόφιλο και τον Ερασίστρατο που θα συμβολίζουν μια νέα σχολή την Αλεξανδρινή. Τώρα θα γραφούν βιβλία κατανοητά από κάθε καλλιεργημένο άνθρωπο και με σοβαρότητα, για πρώτη φορά, θα καλλιεργηθεί η κατά κλάδους ειδίκευση.

Ο Ηρόφιλος είναι ο πρώτος που θεωρεί τον εγκέφαλο κεντρικό όργανο του νευρικού συστήματος, "αρχή νεύρων εγκέφαλος", και συγχρόνως έδρα της νόησης. Ξεχωρίζει τα νεύρα της "αισθήσεως", τα αισθητικά, για την απόκτηση της γνώσης του κόσμου, αλλά και τα κινητικά, που κατευθύνουν τις κινήσεις. Μελέτησε τη λειτουργία της καρδιάς με το έργο του "Περί Σφυγμών", όπου μετρούσε τους σφυγμούς με ειδική κλεψύδρα ενώ σ'αυτόν οφείλουμε τους όρους "αμφιβληστροειδής χιτών", δωδεκαδάκτυλος έκφυσις" κ.α.

Ο Ερασίστρατος, από την Ιουλίδα της Κέας, έλεγε ότι το σώμα αποτελείται από πλήθος πολλών ατόμων που περιβάλλονται από κενό και πίστευε ότι τα όργανα έχουν τριών ειδών αγγεία: τις φλέβες, τις αρτηρίες και τα νεύρα. Ήταν φειδωλός στη χορήγηση φαρμάκων και συνιστούσε την αποκατάσταση της υγείας και τη διατήρησή της με υγιεινή "δίαιτα".

Ακολουθούν και πολλοί άλλοι: ο Φιλίνος από την Κω με ιδιαίτερη προσοχή στην Ανατομία και Φυσιολογία, ο Σεραπίων από την Αλεξάνδρεια με το βιβλίο "Θεραπευτικά", ο Ηρακλειδής ο Ταραντίνος με τα φαρμακολογικά του έργα, ο Απόλλων από το Κίτιο που ασχολήθηκε με την επιληψία, αλλά κι ο Ασκληπιάδης από την Προύσα της Βιθυνίας που μας παραδίδει ότι ο γιατρός πρέπει να παρεμβαίνει με μέσα καθαρά φυσικοχημικά: νηστεία, περιπάτους, υδροθεραπεία, μαλάξεις και με τη θεραπευτική αξία του κρασιού.

Ακολουθούν διάφορες σχολές Ιατρικής όπως:

Η Μεθοδική Σχολή με ιδρυτή το Θεμίσονα από τη Λαοδικεία της Συρίας και τους Θεσσαλό από τις Τράλλεις και το Συρανό από την Έφεσο που σπούδασε στην Αλεξάνδρεια αλλά άσκησε την τέχνη του στη Ρώμη, διακρίθηκε στη Γυναικολογία και έγραψε 4 βιβλία "Περί γυναικείων" όπου γινόταν λόγος για τις γυναικείες νόσους, τις μαίες, τα γεννητικά όργανα της γυναίκας, τη σύλληψη, την εγκυμοσύνη, τον τοκετό αλλά και την περιποίηση του νεογνού και της λεχούς (ήταν ο γυναικολόγος της αρχαιότητας).

Η Πνευματική Σχολή που ιδρύθηκε από τον Αθηναίο, γιατρό από την Αττάλεια της Παμφυλίας. Πίστευε ότι το πνεύμα διακατέχει το σώμα μας με έδρα την καρδιά που είναι ο φορέας της Ζωής. Μαζί του ήταν ο Αγαθίνος από τη Σπάρτη, ο Αρεταίος από την Καππαδοκία και ο Ρούφος από την Έφεσο.

Ο Γαληνός υπήρξε ο τελευταίος Μεγάλος Ιατρός. Γεννήθηκε το 129 μ.Χ. στην Πέργαμο, όπου βρίσκεται μέχρι σήμερα το ιερό του Ασκληπιού. Έγινε γνωστός στη Ρώμη αλλά γύρισε στην πατρίδα του όπου έμεινε μέχρι το θάνατό του το 199 μ.Χ. Τιμούσε τον Ιπποκράτη και μέχρι σήμερα έχουμε υπομνήματά του σε 14 έργα της Ιπποκρατικής Σχολής. Θεωρούσε το δικό του έργο ως συνέχεια του έργου του Ιπποκράτους και ξεκινούσε με την πίστη ότι "η φύσις ουδέν ποιείν μάτην", όριζε το "τέλος" δηλαδή το σκοπό που επιτελεί κάθε τι στη θέση στη φύση όπως συμβαίνει και με τα όργανα του σώματος. Όνειρό του ήταν να γίνει δημιουργός ενός συστήματος απ' όλους αποδεκτό υιοθετώντας κάθε τι χρήσιμο από κάθε Σχολή και χρησιμοποιώντας ακόμα και φιλοσοφικά συστήματα όπως του Επίκουρου ή του Σκεπτικισμού.

Για τους γιατρούς της αρχαιότητας είναι σημαντική η γνώση της φύσεως και η χρήση των φαρμάκων, κυρίως βοτάνων με θεραπευτικές ιδιότητες, η χρήση των ιαματικών πηγών, για θεραπεία των αρθριτικών κι άλλων παθήσεων, η καλή διατήρηση του σώματος, η υγιεινή διατροφή και οι καλές κλιματολογικές συνθήκες.

Πρέπει να επισημανθεί το πόσο χαρακτήριζε όλους τους γιατρούς της αρχαιότητας το επαγγελματικό ήθος, η εχεμύθεια ως προς την ιδιωτική ζωή των νοσούντων αλλά και η προσαρμογή της αμοιβής τους στις οικονομικές δυνατότητες των πασχόντων.

Πάνω από όλα, όμως, οι γιατροί χρειάζονται Πειθώ, οι ασθενείς Τύχη κι όταν βρεθεί ισορροπία μεταξύ αυτών, τότε βοηθάει η προσευχή και η Πίστη στο Θεό για τη σωτηρία των ανθρώπων.

Στο νησί μας, λοιπόν, τη Νίσυρο, για να γυρίσουμε και στα δικά μας, έχουμε μία από τις καλύτερες πηγές ενέργειας και θεραπείας. Οι ιαματικές πηγές ανακαλύφθηκαν, τυχαία, από τον Ν. Αποστολίδη που ενώ έπασχε από ψωρίαση και πήγε για θεραπεία στην Κωνσταντινούπολη το 1870, του συνέστησαν ότι το καλύτερο φάρμακο θα το έβρισκε στο νησί του, τη Νί-

συρο. Θεραπεύτηκε ο ίδιος, κατασκεύασε τα πρώτα ιαματικά λουτρά με έξοδά του, στη θέση Σκόπι, και τα δώρισε στην Κοινότητα. Όπως είπαμε, οι θερμές πηγές ήταν ήδη γνωστές από την αρχαιότητα κι έχουμε αναφορά γι' αυτές στον Στράβωνα, στα "Γεωγραφικά":

"Νίσυρος έχει και πόλιν ομώνυμον και λιμένα και θερμά και Ποσειδώνος ιερόν".

Μέχρι το 19ο αιώνα οι κάτοικοι της Νισύρου και των γύρω νησιών αλλά κι από τη Σμύρνη, την Κωνσταντινούπολη και την Αίγυπτο έρχονται για θεραπεία εδώ. Θερμές πηγές υπήρχαν στο Μανδράκι, στα Πυργιά, στο Άργος και κοντά στην Παναγία Θερμιανή στους Πάλους.

Το 1884 άρχισε η επέκταση των εγκαταστάσεων στο Μανδράκι,με τη βοήθεια του Καλύμνιου Ι. Καλησπέρη κι αργότερα, λόγω της μεγάλης προσέλευσης των ασθενών, έγινε το νέο διώροφο κτίριο με σχέδια του αρμένιου μηχανικού της Νομαρχίας με έδρα τη Ρόδο, εξ ου και πήρε το όνομα Αρμένικα. Καινούργια επέκταση γίνεται το 1897, κτίριο των "Αριστοκρατικών", με σχέδια που έκανε ο Jaques Αριστάρχης, αρχιμηχανικός της Νομαρχίας, και ο αρχιτέκτονας Απ. Φιλίππου. Όπως μας περιγράφει στην περιήγησή του ο Ελληνιστής Κ. Φλέγιελ, το 1899, "η οροφή της οικοδομής ήρξατο κοσμουμένη δια θελκτικών τοιχογραφιών υπό του ζωγράφου Σταματίου Βασιλείου Κώου". Μια τελευταία επέκταση έγινε το 1911 και μέχρι σήμερα είναι αυτό το κτίριο που λειτουργεί.

Τα λουτρά των Πάλων λειτούργησαν το 1899 και κανείς δεν γνώριζε μέχρι τότε ότι στο ίδιο σημείο υπήρχαν Ρωμαικά Λουτρά. Ο Κ. Φλέγελ μας παραδίδει "μετά θερμής και ψυχράς πηγής υπήρχε παρεκκλήσιον ημίκρυπτον, ημίχωστον αφιερωμένον στην Παναγία Θερμιανή. Ο γιατρός Πανταλέων Παντελίδης, έδειξε ενδιαφέρον και με τη βοήθεια των συμπατριωτών μας στην Κωνσταντινούπολη ξεκίνησε την ανέγερση του κτιρίου "Θειούχοι, Αλατούχοι και Σιδηρούχοι Θερμοπηγαί Ιπποκράτους" το 1894 (έως το 1898), με περισσότερα από 100 δωμάτια, θέατρο, προκυμαία, κουρείο αλλά και χοροδιδασκάλους και αθλοπαιδιές. Οι πηγές των Πάλων, σύμφωνα με την ανάλυση της εποχής, ήταν από τις καλύτερες του είδους. Το 1928 το συγκρότημα καταστράφηκε από θεομηνία. Τα λουτρά λειτούργησαν και πάλι για λίγο το 1930, αλλά τελικά εγκαταλείφθηκαν.

Ας ελπίσουμε, λοιπόν, όλοι, μια και έχουμε την τύχη να καταγόμαστε απ' αυτό το νησί, ότι θα προσπαθήσουμε να αξιοποιήσουμε της φυσικές πηγές της θερμότητας και των θερμών πηγών που έκαναν το νησί μας γνωστό από την αρχαιότητα κι έτσι όλοι να βοηθήσουμε στην περαιτέρω ανάπτυξη του, στην οικονομική ενίσχυσή του και στην επιστροφή των ξενιτεμένων Νισυρίων συμπατριωτών μας.

ΤΗΣ ΜΕΛΠΩΣ ΤΟΥ ΜΟΥΛΛΟΥ ΜΝΕΙΑΝ ΠΟΙΟΥΜΕΘΑ.

Άννα Στ. Καμπανή

Πρεσεγγίζοντας κανείς την προσωπικότητα της Μέλπως του Μουλλού, χρειάζεται, αρχικά, να επισημάνει τρία βασικά στοιχεία που την χαρακτηρίζουν: Τον θρησκευτικό ζήλο της, την άκαμπτη ηθική της και την ψυχική της υπερευαισθησία!

΄Υφανε με τα υφάδια αυτά την επίγεια ζωή της, την πονεμένη, την θλιμμένη, αλλά παράλληλα την καρτερική και ελπιδοφόρα. Ζωή ταγμένη στην πίστη προς τον Θεό και στην αγάπη για τους συνανθρώπους, με υψηλό το αίσθημα του καθήκοντος και της ευθύνης που φέρει πάντα η αγάπη.

Πρωτότοκο παιδί του Γεωργίου και της Μαρίας του Μουλλού-της Γεροντιανής- η Μέλπω γεννήθηκε το 1908 στο Μανδράκι Νισύρου, όπου και μεγάλωσε.

Αφού τελείωσε το Δημοτικό σχολείο στη γενέτειρά της, συνέχισε τις γυμνασιακές σπουδές της στη Σύμη και επέστρεψε στη Νίσυρο, γιατί οι οικονομικές δυσχέρειες της οικογενείας, δεν επέτρεπαν την περαιτέρω μορφωτική της άνοδο.

Αδέλφια της ήταν η Άννα και ο Γιάννης Μουλλός, ο μονάκριβος γιος και αδελφός που με τον πρόωρο θάνατό του βύθισε σε βαρύ πένθος την οικογένειά του.

Αξίζει να σημειωθεί ότι η βαθυτάτη –έως παθολογική θα ’λεγε κανείς- αγάπη της Μέλπως και της Άννας για τον αδελφό τους, ήταν αντίστοιχη της οδύνης που προκάλεσε ο θάνατός του και η οποία οδύνη, στιγμάτισε και καθόρισε ως ένα βαθμό την υπόλοιπη ζωή τους.

Μετά τον θάνατο του αδελφού απελπισμένη και απαρηγόρητη, η Μέλπω, κρούει τη θύρα της αγάπης του Θεού και ... «τω κρούοντι ανοιγήσεται».

Σιγά-σιγά ο πόνος της – που τον εκφράζει σε πολλούς οδυνηρούς στί-

χους γραπτούς και προφορικούς- μετατρέπεται σε πνευματική άνωθεν δοσμένη δύναμη. Εξ αιτίας αυτής της δύναμης δημιουργεί, προσφέρει, συμπάσχει και συμπαρίσταται, νουθετεί και εμψυχώνει, θέτει ως σκοπό της ζωής της το καθήκον προς τον συνάνθρωπο και την αγάπη προς τον Θεό, τοποθετώντας τον πήχυ πολύ ψηλά.

Η συμμετοχή της στον γυναικείο θρησκευτικό «κύκλο-συγκέντρωση» αρχίζει τη δεκαετία του 1950.

Υπεύθυνη και δραστήρια, σύντομα αναλαμβάνει ηγετικό ρόλο και ως πρόεδρος του «κύκλου», κατηχεί, νουθετεί και ταυτόχρονα παίρνει την πρωτοβουλία να κινήσει τα νήματα στην προσπάθεια ανέγερσης ναού του Αγίου Νικήτα του Νισυρίου.

Αρχικά δημιουργεί τον Σύλλογο των κυριών και δεσποινίδων «ο Άγιος Νικήτας ο Νισύριος». Με την ιδιότητα της Προέδρου του Συλλόγου και με τη γερή πέννα της, καταφέρνει να ευαισθητοποιήσει τους απανταχού Νισυρίους.

Οι πάμπολλες επιστολές της – μεστές θρησκευτικού ζήλου και συναισθήματος- αποστέλλονται, σε Συλλόγους, τοπικούς φορείς, σε υψηλά ιστάμενα πρόσωπα, προκειμένου να εξασφαλιστούν οι οικονομικοί πόροι για την ανέγερση του ναού.

Οι κόποι της Μέλπως αποδίδουν καρπούς.

Στις 27 Ιουλίου του 1953 η θεμελίωση του ναού γίνεται πραγματικότητα και στις 21 Ιουνίου του 1956, γίνονται τα θυρανοίξια του ναού από τον Σεβασμιότατο Μητροπολίτη Ρόδου κυρόν Σπυρίδωνα, μέσα σε κλίμα λαμπρότητας και συγκίνησης. Έντονα φορτισμένη συναισθηματικά η Μέλπω γράφει:

Ω Άγιε Νικήτα μου, λάμπει το πρόσωπό σου
που γίνονται εγκαίνια εφέτος στο ναό σου.

Εγκαίνιά σου γίνονται εις το πενήντα έξη
κι ολόκληρη η Νίσυρος μ'ευλάβεια θα τρέξει.

Ρίψ'ένα βλέμμα σου γλυκά, σ'όλους μας πέρα-πέρα
κι ευλόγησέ μας, Άγιε, του τόπου μας Πατέρα.

Με τον ίδιο τρόπο, η Μέλπω, δραστηριοποιείται και λίγο αργότερα, πραγματώνεται η ανέγερση και του ναού του Αγίου Νεκταρίου.

Η καλλιέργεια των ηθικών αξιών, η σεμνότητα και η ταπείνωσή της, αντανακλούσαν το ήθος της!

Γράφει σε μια γνωστή της:

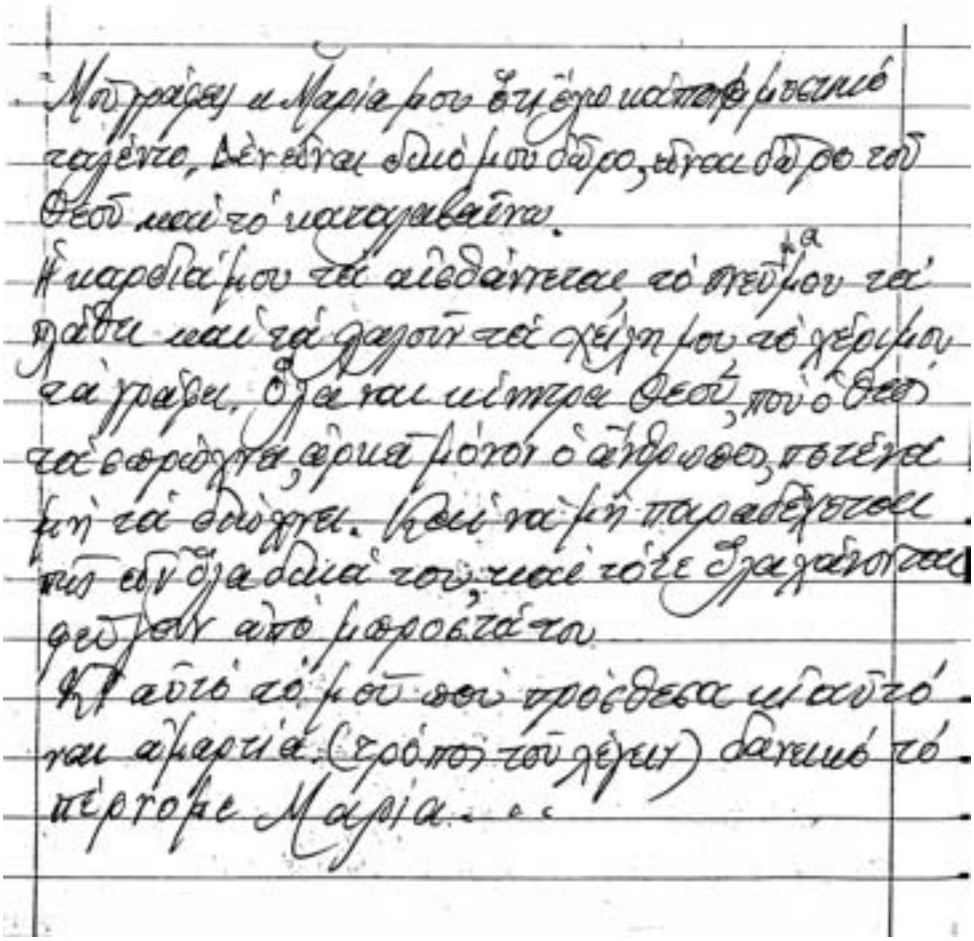

Αποποιείται τα πάντα! Κενώνει εαυτόν! Πλήρης αυταπάρνηση, θαυμαστή αυτοθυσία, ύψος σεμνότητας! «Όλα ‘ναι κίνητρα Θεού».

Οξύνους ούσα, εντρυφούσε στην παρατήρηση και κατανόηση της ψυχικής κατάστασης των συνανθρώπων της δικαιολογώντας, νουθετώντας, συμπάσχοντας.

Δείγμα συμπόνιας και συμπαράστασης αποτελεί το κάτωθι χειρόγραφο γράμμα της Μέλπως, προς την οικογένεια Εμ. Λυτρωτή, προφανώς για το θάνατο προσφιλούς προσώπου.

Στο γράμμα αυτό η Μέλπω αποκαλεί «συναδέλφους του πόνου» τους πάσχοντες, κάνοντας παραλληλισμό με το δικό της πόνο, για το θάνατο του αδελφού της:

Πρὸς τὴν ποτεμένη σύμου Ἐμμ. Λυγερωτή.

Ἀπὸ μακρυνὰ σιωπηλὰ γράμμε μιὰ μικρὴ μαλλιὰ σας,
γιατὶ καθεμιὰ τὸν γνώσαμε, τὸν πόνο τῆς ψυχῆς σας.
Δὲν δὰ σᾶς μεταδώσουμε λόγια, ποὺν μοιρολόγια
ποὺ εἶναι πάντοτε γιομᾶ, μὲ ἀς θέριεψαν τὰ χρόνια.
Κουράγιο μὲ ὑπομονὴ συναδερφοὶ τοῦ πόνου, δὲν μεταβάλ-
λει ὁ καιρὸς στὸ πέρασμα τοῦ χρόνου.
Μονάχα μὲ τὴν προσευχὴ, μὲ πίστη πρὸς τὰ ἄνω, βγεῖτε
μὲ τοὺς δικούς μας, στοὺς οὐρανοὺς ἐπάνω.
Νὰ εἶναι γιὰ στὸ χριστό, μὲς τὰ χρυσὰ γυμνάσια,
μὲς τὴν τάξη μὲς τὰ θρησκευτικὰ, πάντα εὐτυχισμένοι,
τὸ προσδοκῶ ἀπάτασα γειρὸν ἂς μὴ ξεχνοῦμε, τὰ προ-
σωπά μας πρόσωπα, δὲ τὰ ταίριαζαδοῦμε.
Δὲν πέθαναν, δὲν χαθήκαν τὰ δικά μου παιδιά μας
πάντοτε μας πρὸς τὸν θρόνιστο, ἀς εἶν' παρηγοριά μας,
καὶ ὁ θεὸς ἀπὸ ψηλὰ, δὰ μᾶς ἐπισκεφτῆ μὲ γλυκιὰ παρηγοριὰ
μέσα μας δὰ φωλιάσῃ. Μόνο αὐτὸ ἀδέρφια μας, πάντα δικά μας
συμπόνια στοὺς ποτεμένους μας παιδιά, ἐμεῖς τὸ δὰ δροσίζῃ.
Θὰ ἦταν ἀπὸ σπουδαία, θερμὰ καὶ χαιρετοῦμε γιὰ
πάντα τοὺς μικροὺς γονεῖς μεγάλα εὐμενοῦμε!!...
Ἀπ' ἡ πέτρα μας ἐδῶ ἀφε, αὐτὰ γιὰ νὰ σᾶς πούμε
Μὲ βαθιὰ συναδερφικὴ εὐμενάρεσκα
Μέλπω ἡ Ἄννα Μουζοῦ.
29-10-81

Θεμελίωση ναού Αγίου Νεκταρίου

Συνήθιζε συχνά – πυκνά να αναφέρει τους εξής στίχους:

Καλά είναι τα γράμματα
κι άφθαστος ο νοήμων
μια πρώτα να 'σαι άνθρωπος
κι ύστερα επιστήμων

δίνοντας έτσι έμφαση και βαρύτητα στην ανθρωπιά με ό,τι αυτή η έννοια περιέχει, προκειμένου ο κάθε άνθρωπος να ανυψώνεται, ανεξάρτητα

από κοινωνική θέση, μόρφωση, πλούτο!

Χαρακτηριστική ήταν η φιλοξενία της. Στο σπίτι της μπορούσε κανείς να φιλιξενηθεί μέσα από το υστέρημά και όχι από το περίσσευμά της.

Η οικονομικές δυσχέρειες που αντιμετώπιζαν μαζί με την αδελφή της Άννα ήταν μεγάλες, ωστόσο όχι μόνον δεν μεμψιμοιρούσαν, όχι μόνον δεν πτοούνταν, αλλά πρόσφεραν. Κι έμοιαζε η προσφορά αυτή με επανάληψη του θαύματος στην έρημο από το Χριστό, οπότε εχόρτασαν πεντάκις χίλιοι άνθρωποι.

Πολλά γραπτά της Μέλπως έχουν διασωθεί. Είτε αυτά είναι επιστολές, είτε ευχές που εκφράζονται με ομοιοκατάληκτα δίστιχα, είτε ύμνοι και μοιρολόγια που ακούγονται μέχρι και σήμερα κατά την εορτή του Αγίου Νικήτα, το δεκαπενταύγουστο, αλλά και κατά τη διάρκεια της αγρυπνίας της Μ. Πέμπτης, μπροστά στον Εσταυρωμένο Χριστό.

Ζώντας ως κοσμοκαλόγριες η Μέλπω και η αδελφή της Άννα πρόσφεραν. Και η προσφορά τους ήταν μέγιστη, διότι δεν περίμενε ανταπόδοση, μια προσφορά με αντανάκλαση μέχρι τις μέρες μας, μια προσφορά που αποτελεί παράδειγμα προς μίμηση, μια προσφορά χωρίς ανταπόδοση, γι αυτό και ο μισθός τους άξιος.

Είθε ο Δικαιοκρίτης Θεός στων δικαίων τις ψυχές να αναπαύσει και τις ψυχές της Μέλπως και της Άννας.

ΓΕΝΕΑΛΟΓΙΚΟ ΔΕΝΤΡΟ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΧΑΡΤΟΦΥΛΗ ΑΠΟ ΤΑ ΝΙΚΕΙΑ ΝΙΣΥΡΟΥ

Κων/νος Διαμ. Χαρτοφύλης

Στη μνήμη του θείου μου Ιωάννου Γιαννάκη, του δασκάλου.

Είναι συνηθισμένο το φαινόμενο, συγγενείς, ακόμη και σχετικά στενοί, να μην γνωρίζουν ακριβώς την μεταξύ τους συγγένεια. Φράσεις όπως, «η μάνα μου φώναζε τον πατέρα σου εξάδελφο, αλλά δεν ξέρω γιατί», ακούγονται συχνά. Όπως αποδεικνύεται και από το δέντρο που ακολουθεί, η οικογένεια Χαρτοφύλη (Μπογιατζήδες) από τα Νικειά, είναι μια πολύ μεγάλη σε αριθμό μελών οικογένεια και εκτιμώ ότι τα στοιχεία που ακολουθούν καλύπτουν περισσότερους από τους μισούς Νικειάτες.

Κατά τις πολύωρες απολαυστικές συζητήσεις με τον θείο μου τον αείμνηστο Γιαννάκη, τον «Δάσκαλο», είχα την ευκαιρία να αποκτήσω τις περισσότερες πληροφορίες για την έκταση και τη δομή της οικογενείας μας και όταν διεπίστωσα ότι οι περισσότεροι από μας δεν γνώριζαν τη συγγένεια μας, τότε αποφάσισα να ασχοληθώ με την κατάρτιση του γενεαλογικού δέντρου για να μάθουμε επί τέλους ποιοί είμαστε.

Μετά από πολυετή έρευνα και αμέτρητες επαφές κυρίως στην Αμερική, αλλά και σε διάφορα μέρη της Ελλάδος, έφθασα στο αποτέλεσμα που ακολουθεί. Τα όποια κενά υπάρχουν οφείλονται στο γεγονός ότι οι συγγενείς εκείνοι δεν διατηρούν επαφές τόσο με την οργανωμένη παροικία, όσο και με μεμονωμένα συγγενικά πρόσωπα και δεν μπορέσαμε να συγκεντρώσουμε άλλα στοιχεία γι' αυτούς.

Ευχαριστώ θερμά όλους όσους με βοήθησαν στη συγκέντρωση στοιχείων, των οποίων τα ονόματα δεν αναφέρω γιατί είναι πάρα πολλοί. Η καταχώριση αυτή, εύχομαι να αποτελέσει το ερέθισμα και σε άλλους, να προχωρήσουν στην ίδια ενέργεια και με χαρά να δημοσιεύσουμε και όλες τις άλλες παρόμοιες προσπάθειες.

Το αρχικό επίθετο της οικογενείας ήταν Κρόης. Ο δευτερότοκος υιός του Νικόλα Κρόη, ο Μανώλης ήταν ιερεύς και του απονεμήθηκε το Οφφίτσιο του Χαρτοφύλακα, οπότε, όπως συνηθιζόταν τότε, άλλαξε το επίθετό του σε Χαρτοφύλης.

Τα αδέλφια του τον μιμήθηκαν. Επειδή όμως ήταν πολυάριθμη οικογένεια και με δεδομένο το ότι στα Νικειά δεν υπάρχουν οδοί, εδημιουργούντο πολ-

λά προβλήματα ως προς τον εντοπισμό του σωστού προσώπου, π.χ. ο πραγματικός αποδέκτης ενός γράμματος. Έτσι, το παρατσούκλι του μικρόσωμου Γιάννη (Γιαννάκης) και του μελαχρινού Γεώργη, (Καραγεώργης), έγινε επίθετο. Το θέμα είναι ότι η πρακτική αυτή δεν ακολουθήθηκε από όλους με αποτέλεσμα να έχουμε αδέλφια με διαφορετικό επίθετο, το σωστό και το παρατσούκλι.

Ως προς το θέμα των χρονολογιών, είναι γενικώς παραδεκτό ότι η μία γενιά απέχει από την άλλη 30 χρόνια. Με το δεδομένο αυτό και με αφετηρία την χρονολογία γεννήσεως του παππού μου Νικόλα του Γιαννάκη το 1850, υπολογίζεται ως χρονολογία γεννήσεως, του προ-προπάππου μου του Νικόλα του Κρόη, το 1790 με 1800.

Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΧΑΡΤΟΦΥΛΗ ΑΠΟ ΤΑ ΝΙΚΕΙΑ ΝΙΣΥΡΟΥ

Όνομα	**Πατρώνυμο**	**Επίθετο**

Γενεά 1

Νικόλαος Ιωάννου (;) Κρόης

Παιδιά: Ιωάννης, Εμμανουήλ ιερεύς, Θεοδώρα, Γεώργιος.

Γενεά 2

Παιδιά Νικολάου Κρόη

• Ιωάννης Κρόης-Χαρτοφύλης-Γιαννάκης

Μαρία Δημητρίου Ιερομνήμου

Παιδιά: Νικόλας, Δημητρός, Καλλιόπη, Κωνσταντής, Σταύρος, Μιχάλης, Πολυξένη, Παντελής, Αικατερίνη, Γεώργης, Μιλτιάδης, Ελένη.

• Εμμανουήλ-ιερεύς «Χαρτοφύλαξ» Κρόης-Χαρτοφύλης

Μαρία Διακογεώργη

Παιδιά: Νικόλαος, Καλλιόπη, Σοφία, Μαρούλα.

• Θεοδώρα Κρόη-Χαρτοφύλη

Άγαμη

• Γεώργης Κρόης-Χαρτοφύλης-Καραγεώργης

Μαρία Κωνσταντίνου Σιοφύλακα

Παιδιά: Νικόλαος (Σπανός), Ειρήνη, Κωνσταντίνος, Παντελής, Δημήτρης (Διάκος), Καλλιόπη.

Γενεά 3η

ΕΓΓΟΝΙΑ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΚΡΟΗ

Παιδιά Ιωάννου Χαρτοφύλη- Γιαννάκη, Μαρίας Ιερομνήμου

• Νικόλαος Χαρτοφύλης - Γιαννάκης

Ειρήνη Κωνσταντίνου Ανδριώτη (Μαστροκωσταντή)

Παιδιά: Ιωάννης (απεβίωσε νήπιο), Κωνσταντίνος (Γελαστός), Καλλιόπη, Ιωάννης (δάσκαλος), Παναγιώτης, Διαμαντής.

• Δημητρός Χαρτοφύλης

(Επνίγη στο ναυάγιο του FIUME)

Μαρία Γεωργίου Μοσχή

Παιδιά: Ειρήνη, Άννα, Ιωάννης (εφονεύθη από έκκρηξη πυρομαχικών), Κωνσταντίνος, Γεώργιος, Νικόλαος, Καλλιόπη, Ευγενία, Ιωάννης.

• Καλλιόπη Χαρτοφύλη- Γιαννάκη

Παντελής Μιχαήλ Σακελλάρης

Παιδιά: Μαρία, Κατίνα, Άννα, Μιχάλης, Πολυξένη, Νικόλαος, Ιωάννης, Ελένη (Σκαλουστρούφα).

• Κωνσταντίνος Χαρτοφύλης

Μαρία Αντωνίου Τσικίτα

Παιδιά: Γιάννης (απεβίωσε νήπιο), Γιάννης (απεβίωσε νήπιο), Αντώνιος, Ειρήνη, Ξενοφών, Δημήτρης, Κυριακού, Πασχάλης(Κοκκινομάλης), Νικόλαος (Κολλητήρι), Μανώλης (Ψευτογιατρός).

• Σταύρος Χαρτοφύλη

Δέσποινα Ιακώβου Πασχαλίδη

Παιδιά: Καλλιόπη, Ιωάννης (πατέρας Πόπης Α. Κατσιματίδη), Ιάκωβος

• Μιχάλης Χαρτοφύλης (Χωριανός)

Άννα Κωνσταντίνου Ορσάρη

Παιδιά: Κωνσταντίνος, Ιωάννης, Καλλιόπη, Μαρία, Προκόπης, Πολυξένη, Σοφία, Μιλτιάδης.

• Πολυξένη Χαρτοφύλη

Θεοδόσης Γεωργίου Ζαχαριάδης

Παιδιά: Γεώργιος, Μαρία, Ιωάννης, Καλλιόπη, Κλεοπάτρα, Ζαχαρίας.

• Παντελής Χαρτοφύλης
Καλλιόπη Ιωάννου Διακοκωσταντή (Ζαναβάρη)
Παιδιά: Νικήτας, Ιωάννης (Λεπρέντης), Γεώργιος (Γεωργούλης).

• Αικατερίνη Χαρτοφύλη - Γιαννάκη
Νικόλαος Γρηγορόπουλος
Παιδιά: Μαρία.

• Γεώργιος Χαρτοφύλης
(άγαμος, με ειδικά προβλήματα).

• Μιλτιάδης Χαρτοφύλης - Γιαννάκης
Καλλιόπη Νικολάου Δεμέλη
Παιδιά: Ιωάννης, Άννα, Νικόλαος, Μαρία, Κωνσταντίνος.

• Ελένη Χαρτοφύλη
(άγαμος).

Παιδιά Εμμανουήλ Χαρτοφύλη ιερέως, Μαρίας Διακογεώργη.

• Νικόλαος Χαρτοφύλης
Μαρία Μιχαήλ Παπαντωνίου- Σπαθάρη
Παιδιά: Εμμανουήλ, Μιχαήλ (Φύσας), Ιωάννης (Αράπης), Κωνσταντίνος, Γρηγόριος, Γεώργιος, Δημήτριος (αγροφύλακας), Ειρήνη (παπαδιά, παπαΜανώλη).

• Καλλιόπη Χαρτοφύλη
Γεώργιος Κωνσταντίνου Πασχαλάκης
Παιδιά: Κωνσταντίνος, Μαρία, Άννα, Εμμανουήλ, Ειρήνη, Πολυξένη, Αργυρή, Ιωάννης, Αμαλία.

• Σοφία Χαρτοφύλη
Αντώνης Κωνσταντίνου Ζαχαριάδης (Αντιμαχίτης)
Παιδιά: Εμμανουήλ, Μαρία, Κωνσταντίνος, Δημήτριος, Χρυσικόνα.

• Μαρούλα Χαρτοφύλη
Απόστολος Βασιλείου Καβούνης
Παιδιά: Εμμανουήλ, Βασίλειος (Μάνταλος), Μαρία (Τσούντη), Ειρήνη (Αγκέρκα), Καλλιόπη (Μακεδονία), Μιχαήλ.

Παιδιά Γεώργη Χαρτοφύλη - Καράγεωργη, Μαρίας Σιοφύλακα

• Νικόλαος Χαρτοφύλης- Καραγεώργης (Σπανός).
Ειρήνη Διακοδημήτρη
Παιδιά: Μαρία (Μαριγώ), Καλλιόπη, Αικατερίνη, Δέσποινα, Γεώργιος.

• Ειρήνη Χαρτοφύλη- Καραγεώργη
Εμμανουήλ Μιλτιάδη Οικονόμου (από Καρδάμαινα)
Παιδιά: Μαρία, Καλλιόπη, Μιλτιάδης.

• Κωνσταντίνος Καραγεώργης
Άννα Νικολάου Διακοκωσταντή
Παιδιά: Γεώργιος, Ειρήνη, Νικόλαος, Μαρία, Μιχαήλ.

• Παντελής Καραγεώργης
Άννα Νικήτα Νικητιάδη
Παιδιά: Γεώργιος, Ελένη, Νικήτας, Αργυρή, Ιωάννης, Μαρία.

• Δημήτρης Καραγεώργης (Διάκος).
Άννα Νικολάου Σιλιβέστρου.
Παιδιά: Ελένη, Γεώργιος, Νικόλαος, Μαρία, Μιχαήλ, Πολυξένη, Εμμανουήλ, Ιωάννης, Ειρήνη.

• Καλλιόπη Καραγεώργη
Ζαφείρης Ιακώβου Χατζηδημητρίου.
Παιδιά: Ιάκωβος, Γεώργιος, Μαρίκα.

Γενεά 4η

ΔΙΣΕΓΓΟΝΑ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΚΡΟΗ

ΕΓΓΟΝΙΑ ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΑΡΤΟΦΥΛΗ - ΓΙΑΝΝΑΚΗ, ΜΑΡΙΑΣ ΙΕΡΟΜΝΗΜΟΥ

Παιδιά Νικολάου Γιαννάκη - Χαρτοφύλη, Ειρήνης Ανδριώτη(Μαστροκωσταντή).

• Ιωάννης απεβίωσε νήπιο.
• Κωνσταντίνος Γιαννάκης (Γελαστός)
Μαρίκα παπάΝικολάου Σκούρτου - Πρωτόπαπα
Παιδιά: Νικόλαος, Ιωάννης, Αλέξανδρος.

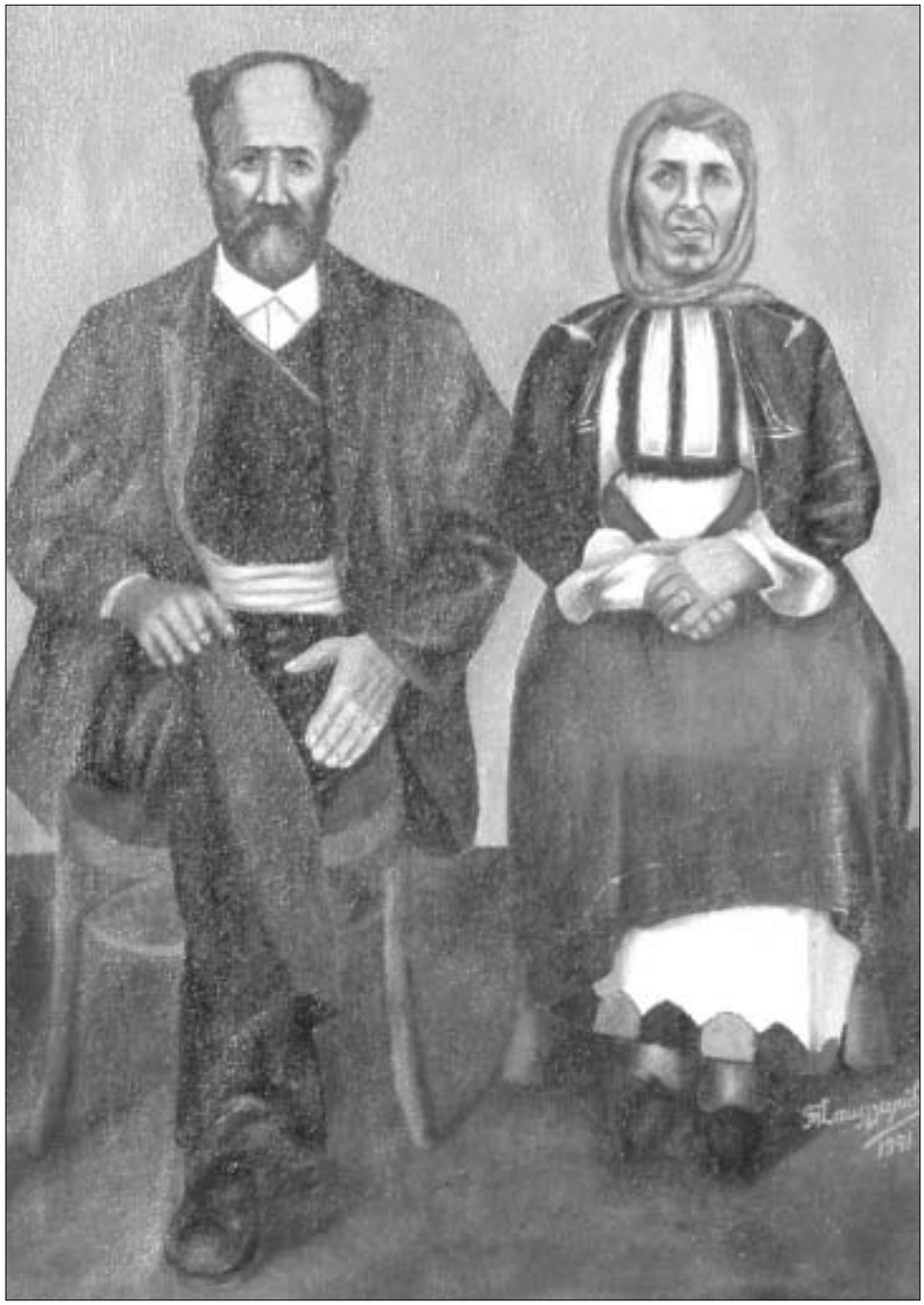

Ο Νικόλαος Γιαννάκης
και η Ειρήνη Ανδριώτη (Μαστροκωνσταντή)

• Καλλιόπη Γιαννάκη
Νικήτας Μιλτιάδη Νικητιάδης
Άτεκνοι.

• Ιωάννης Γιαννάκης (Δάσκαλος)
Σοφία Εμμανουήλ Λοϊζου
Παιδιά: Νικόλαος.

• Παναγιώτης Γιαννάκης
Άννα Δημητρίου Τζουβελέκη
Παιδιά: Ειρήνη, Καλλιόπη, Ευφροσύνη, Νικόλαος, Δημήτριος.

• Διαμαντής Χαρτοφύλης
Άννα Ιωάννου Κατσιματίδου (Γιάνναρου)
Παιδιά: Νικόλαος, Ιωάννης, Αντώνιος, Κωνσταντίνος.

Παιδιά Δημητρίου (Δημητρού) Χαρτοφύλη, Μαρίας Μοσχή

• Ειρήνη Χαρτοφύλη
Ιωάννης Δημητρίου Τζουβελέκης
Παιδιά: Μαρία.

• Άννα Χαρτοφύλη
Γεώργιος Κωνσταντίνου Πασχαλάκης
Παιδιά: Μαρία (Με κινητικά προβλήματα).

• Ιωάννης απεβίωσε νέος.

• Κωνσταντίνος Χαρτοφύλης
Άννα (Κυρανιώ) Γεωργίου Πασανικολάκη
Παιδιά: Μαρία, Δημήτρης, Γεώργιος, Κυριάκος, Βιργινία (Βέρα), Μιχάλης.

• Γεώργιος Χαρτοφύλης
Θεοδώρα Αντωνίου Ευστρατίου
Παιδιά: Ειρήνη, Μαρία, Καλλιόπη (απεβίωσε νήπιο), Πολυξένη, Ελένη.

• Νικόλαος Χαρτοφύλης
Άννα Βασιλείου Μαρμαρινού (Καμπουράκη)
Παιδιά: Δημήτριος.

• Καλλιόπη Χαρτοφύλη
Άγαμος

• Ευγενία Χαρτοφύλη
Νικόλαος Ιωάννου Χριστοδούλου
Παιδιά: Ιωάννης, Δημήτριος, Μαρία, Μηνάς.

• Ιωάννης Χαρτοφύλης
Άγαμος

Παιδιά Καλλιόπης Χαρτοφύλη, Παντελή Σακελλάρη

• Μαρία Σακελλάρη
Γεώργιος Διονυσίου Ιωαννίδης
Παιδιά: Διονύσιος.

• Κατίνα Σακελλάρη
Μιχαήλ Αντωνίου Παπαντωνίου
Παιδιά: Αντώνιος (Σπαντονίδης, Πάπας), Καλλιόπη, Παντελής, Νικόλαος, Βασίλειος.

• Άννα Σακελλάρη
Μιχαήλ Νικολάου Κόκκινος
Παιδιά: Καλλιόπη, Μαρία, Αθηνά, Ειρήνη, Νικόλαος, Παντελής.

• Μιχαήλ Σακελλάρης
Καλλιόπη (Καλλιοπίτσα) Χαραλάμπους Κοντονικολάου
Παιδιά: Παντελής, Χαράλαμπος, Γεώργιος, Μαρία.

• Πολυξένη Σακελλάρη
• Παναγιώτης Κωνσταντίνου Διακοβασίλης
Παιδιά: Καλλιόπη, Ελένη, Ζιμπουλιά.

• Νικόλαος Σακελλάρης (Λάρης).
Καλλιόπη Νικολάου Ορφανόπουλου (του Μελίτθακα).
Παιδιά: Άννα, Αικατερίνη, Μαρία.

• Ιωάννης Σακελλάρης
Άγαμος

• Ελένη Σακελλάρη (Σκαλουστρούφα)
Νικόλαος Εμμανουήλ Παπαμιχαήλ (Μαψούρης)
Παιδιά: Εμμανουήλ, Καλλιόπη, Παντελής, Άννα, Ανθούλα.

Παιδιά Κωνσταντίνου Χαρτοφύλη, Μαρίας Τσικήτα

• Ιωάννης Χαρτοφύλης
Απεβίωσε νήπιο

• Ιωάννης Χαρτοφύλης
Απεβίωσε νήπιο

• Αντώνης Χαρτοφύλης
Ειρήνη Κωνσταντίνου Φούγιαξη
Παιδιά: Καλλιόπη, Μαρίκα.

• Κυριακούλα Χαρτοφύλη
Δημήτριος Νικολάου Νοταρίδης
Παιδιά: Μαρία, Νίκος. (εξ υιοθεσίας).

• Ξενοφών Χαρτοφύλης
Ειρήνη Κωνσταντίνου Πασχαλάκη
Παιδιά: Κωνσταντίνος, Μαρία, Αθηνά, Μανόλης.

• Ειρήνη Χαρτοφύλη
Πασχάλης Ιακώβου Πασχαλίδης
Παιδιά: Μαρίκα, Ιάκωβος.

• Δημήτρης Χαρτοφύλης
Ευγενία Μιχαήλ Κοντονικολάου
Παιδιά: Κωνσταντίνος, Μαρίκα, Αθανασία, Μιχαήλ, Καλλιόπη.

• Πασχάλης Χαρτοφύλης (Κοκκινομάλης)
1. Μαρία Γεωργίου Μονογενή
2. Φωφώ Ιωάννου Κέντρη
Παιδιά: (Από 1ο γάμο). Κωνσταντίνος, Άννα, Κυριακούλα.

• Νικόλαος Χαρτοφύλης (Κολλητήρι)
Ελευθερία Νικολάου Ορφανοπούλου
Παιδιά: Κωνσταντίνος (απέθανε νέος), Άννα, Δημήτριος, Κωνσταντίνος.

• Εμμανουήλ Χαρτοφύλης (Ψευτογιατρός)
Μαρία Βασιλείου Κοντομανώλη
Παιδιά: Ειρήνη, Κωνσταντίνος, Βασίλειος.

Παιδιά Σταύρου Χαρτοφύλη, Δέσποινας Πασχαλίδη

• Καλλιόπη Χαρτοφύλη
Αλέξανδρος Πέτρου Κουντουράκης
Παιδιά: Δέσποινα, Πέτρος, Σταύρος.

• Ιωάννης Χαρτοφύλης
Ανθούσα Θεοφίλου Θεοχαρίδη
Παιδιά: Σταύρος (απεβίωσε νήπιο), Καλλιόπη, Σταύρος, Δέσποινα.

• Ιάκωβος Χαρτοφύλης
Αθανασία Νικολάου Ανδριώτη
Παιδιά: Σταύρος (απεβίωσε νήπιο), Σταύρος (απεβίωσε νήπιο), Νικόλαος, Μαρίκα, Δέσποινα, Σταύρος, Αλεξάνδρα, Μιχαήλ.

Παιδιά Μιχαήλ Χαρτοφύλη (Χωριανού), Άννας Ορσάρη

• Κωσταντίνος Χαρτοφύλης
Σοφία Αθανασίου Ζαράκη
Παιδιά: Μιχαήλ, Άννα.

Ο Σταύρος Ι. Χαρτοφύλης με παιδιά και εγγόνια του. Από δεξιά προς τ' αριστερά η κόρη του Καλλιόπη Κουντουράκη, η σύζυγος του γιού του Ιωάννη, Ανθούσα Θεοχαρίδη με το μωρό, ο γιός του, Ιάκωβος Χαρτοφύλης και τέλος η σύζυγος του Ιακώβου, Αθανασία με το μωρό.

• Ιωάννης Χαρτοφύλης
Μαρία Μιχαήλ Σεϊτη
Παιδιά: Μιχαήλ (με ειδικές ανάγκες), Στέλιος, Άννα.

• Καλλιόπη Χαρτοφύλη
Ιωάννης Κωνσταντίνου Σαρούκος
Παιδιά: Κωνσταντίνος, Μιχαήλ.

• Μαρία Χαρτοφύλη
Νικόλαος Χρήστου Θεοχάρης
Παιδιά: Καλλιόπη, Άννα, Μιχαήλ.

• Προκόπης Χαρτοφύλης
Καλλιόπη Βασιλείου Κακακιού
Παιδιά: Ασιμένη, Μιχαήλ, Βασίλειος, Ιωάννης, Άννα, Ηρακλής.

• Πολυξένη Χαρτοφύλη
Κωνσταντίνος Εμμανουήλ Παριανός
Παιδιά: Άννα, Εμμανουήλ, Παναγιώτα.

• Σοφία Χαρτοφύλη
Κωνσταντίνος Μιχαήλ Ξύπας
Παιδιά: Μιχαήλ

• Μιλτιάδης Χαρτοφύλης
Μαρία Δημητρίου Τάλια
Παιδιά: Μιχαήλ.

Παιδιά Πολυξένης Χαρτοφύλη - Γιαννάκη, Θεοδόση Ζαχαριάδη

• Γεώργιος Ζαχαριάδης
Αικατερίνη Αντωνίου Εμμανουηλίδη
Παιδιά: Θεοδόσης, Σοφία, Πολυξένη.

• Μαρίκα Ζαχαριάδη
Αντώνιος (Αντωνάκης) Νικολάου Ανδριώτης
Παιδιά: Νικόλαος, Θεοδόσης, Γαβριήλ, Μιχαήλ, Γεώργιος, Κωνσταντίνος

Η Πολυξένη Χαρτοφύλη - Γιαννάκη με τα παιδιά της. Γεώργης, Γιάννης και Ζαχαρίας (κατά ηλικία) και Μαρίκα (Ανδριώτη), Καλλιόπη (Καμπαλούρη) και Κλεοπάτρα (Χατζηδημητρίου). Το μικρό κορίτσι είναι από συγγενικό σπίτι.

• Ιωάννης Ζαχαριάδης
Μαρούλα Ιωάννου Τσουκαλά
Παιδιά: Θεοδόσης, Μαρία.

• Καλλιόπη Ζαχαριάδη
Νικόλαος Βασιλείου Καμπαλούρης
Παιδιά: Βασίλειος.

• Κλεοπάτρα Ζαχαριάδη
Ιάκωβος Ζαφείρη Χατζηδημητρίου
Παιδιά: Ζαφείρης, Ζαχαρίας - Ιωάννης.

• Ζαχαρίας Ζαχαριάδης
Μαρίκα Γεωργίου Κόκκινου (Βλαστού)
Παιδιά: Θεοδόσης, Γεώργιος, Καλλιόπη.

Παιδιά Παντελή Χαρτοφύλη, Καλλιόπης Διακοκωσταντή - Ζαναβάρη

• Νικήτας Χαρτοφύλης
Άννα Γεωργίου Μαρίνου
Παιδιά: Παντελής, Γεώργιος, Ελένη, Καλλιόπη.

• Ιωάννης Χαρτοφύλης (Λεπρέντης)
Άγαμος

• Γεώργιος Χαρτοφύλης (Γεωργούλης)
Θεοδώρα Ευστρατίου Παπαντωνίου
Παιδιά: Ελένη, Καλλιόπη.

Παιδιά Αικατερίνης Χαρτοφύλη - Γιαννάκη, Νικολάου Γρηγοροπούλου

• Μαρία Γρηγοροπούλου
Κωνσταντίνος Μιχαήλ Κοντονικολάου
Παιδιά: Μιχαήλ, Νικόλαος, Αντώνιος, Παντελής.

Παιδιά Μιλτιάδη Γιαννάκη, Καλλιόπης Δεμέλλη

• Άννα Γιαννάκη
Χαράλαμπος Μιχαήλ Κοντονικολάου
Παιδιά: Καλλιόπη, Μαρία, Μιχαήλ, Μιλτιάδης, Απόστολος.

• Ιωάννης Γιαννάκης
Άγαμος

• Κωνσταντίνος Γιαννάκης
Άγαμος

• Νικόλαος Γιαννάκης
Μαρίκα Δημητρίου Πασχαλίδου
Άτεκνοι

• Μαρία Γιαννάκη
Αντώνιος Νικολάου Τσικήτας
Παιδιά: Καλλιόπη, Άννα, Νικόλαος, Μιλτιάδης, Ειρήνη.

ΕΓΓΟΝΙΑ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ (Ιερέως) ΧΑΡΤΟΦΥΛΗ, ΜΑΡΙΑΣ ΔΙΑΚΟΓΕΩΡΓΗ
Παιδιά Νικολάου Χαρτοφύλη, Μαρίας Παπαντωνίου (Σπαθάρη).

• Εμμανουήλ Χαρτοφύλης
1. Ελένη Γεωργίου Σακελλάρη
2. Ειρήνη Ιακώβου Πασχαλίδη
Παιδιά: (1ο γάμο) Άννα, Νικόλαος, Γεώργιος (φωτογράφος).

• Μιχαήλ Χαρτοφύλης (Φύσας)
Ειρήνη Κυριάκου Παπαντωνίου
Παιδιά: Νικόλαος, Κυριάκος, Ιωάννης, Μαρία, Άννα.

• Ιωάννης Χαρτοφύλης (Αράπης)
Καλλιόπη Παναγιώτη Βαρκανή
Παιδιά: Μαρίκα, Νικόλαος, Παναγιώτης.

• Κωνσταντίνος Χαρτοφύλης (Αθρωπάρα)
Μαρία Μιχαήλ Βιολή
Παιδιά: Νικόλαος, Μιχαήλ.

• Γρηγόριος Χαρτοφύλης
Άγαμος

• Γεώργιος Χαρτοφύλης
1. από Κάσο
2. Μαρία Γεωργίου Μονογενή (Σακκαλή)
Άτεκνοι.

• Δημήτριος Χαρτοφύλης (Αγροφύλακας)
Καλλιόπη Ξενοφώντος Χατζημιχάλη
Παιδιά: Νικόλαος, Ειρήνη, Ξενοφών (ιερεύς).

• Ειρήνη Χαρτοφύλη
Εμμανουήλ (Παπαμανώλης) Διακαντώνης
Παιδιά: Μαρίκα, Νικόλαος, Ελένη.

Παιδιά Καλλιόπης Χαρτοφύλη, Γεωργίου Πασχαλάκη

• Μαρία Πασχαλάκη
Νικόλαος Κωνσταντίνου Ανδριώτης
Παιδιά: Κωνσταντίνος, Αντώνιος, Μιχαήλ, Καλλιόπη.

• Άννα Πασχαλάκη
Νικόλαος Δημητρίου Ορφανόπουλος (Μελίτθακας)
Παιδιά: Δημήτριος, Ελευθερία, Καλλιόπη.

• Κωνσταντίνος Πασχαλάκης
1. Μαρία Κοντομανώλη
2. Μαρία Ηλία Μαστρογεώργη
Παιδιά: (1ος γάμος) Γεώργιος, Ειρήνη, Νικόλαος.(2ος γάμος) Καλλιόπη.

• Ειρήνη Πασχαλάκη
Άγαμη

• Πολυξένη Πασχαλάκη
Σπύρος Ιωάννου Πάγκας
Παιδιά: Μαρία, Ιωάννης, Γεώργιος.

• Εμμανουήλ Πασχαλάκης
Άγαμος

• Αργυρώ Πασχαλάκη
Γεώργιος Ιωάννου Περουλής (Περουλίδης)
Παιδιά: Ιωάννης, Αγελική.

• Ιωάννης (έμπορος στο Μανδράκι) Πασχαλάκης
Καλλιόπη Γεωργίου Σεβδαλή (Κοκκινάκη)
Παιδιά: Εμμανουήλ Πασχαλάκης - Μαυρουδής (εξ υιοθεσίας).

• Αμαλία Πασχαλάκη
Άγαμη

Παιδιά Σοφίας Χαρτοφύλη, Αντωνίου Ζαχαριάδη (Αντιμαχίτη)

• Εμμανουήλ Ζαχαριάδης
Επνίγη νέος, άγαμος.

• Μαρία Ζαχαριάδη
Βασίλειος Παναγιώτη Βαρκανής
Άτεκνοι.

• Κωνσταντίνος Ζαχαριάδης
Καλλιόπη Γεωργίου Σακελλάρη
Παιδιά: Σοφία, Άννα, Αντώνιος, Γεώργιος.

• Δημήτριος Ζαχαριάδης
Σούζαν Ζόζεφ Ντίνιαρ
Παιδιά: Αντώνιος, Σοφία, Μαρία.

• Χρυσικόνα Ζαχαριάδη

Εμμανουήλ Νικολάου Λοϊζος
Παιδιά: Σοφία, Νικόλαος, Αικατερίνη, Μαρίκα.

Παιδιά Μαρούλας Χαρτοφύλη, Αποστόλου Καβούνη

• Μαρία (Τσούντη) Καβούνη
Ιωάννης Μιχαήλ Τσουκαλάς
Παιδιά: Μαρούλα, Θεοδώρα.

• Εμμανουήλ Καβούνης
Κατερίνα Στήβεν (Πολωνή)
Παιδιά: Απόστολος, Μαρούλα, Σέντη.

• Βασίλειος (Μάνταλος) Καβούνης
Μεταξία Εμμανουήλ Κουτουφιώτη
Παιδιά: Απόστολος, Μελπομένη.

• Καλλιόπη (Μακεδονία) Καβούνη
Άγαμη

• Ειρήνη (Αγγέρκα) Καβούνη
Ιωάννης (Γιαννάρα) Γεωργίου Γερασίμου (2ος γάμος)
Άτεκνοι.

• Μιχάλης Καβούνης
Ειρήνη Μιχαήλ Κοντονικολάου
Παιδιά: Μαρίκα, Μαρούλα, Ιωάννα, Καλλιόπη, Απόστολος, Ιωάννης, Ευδοξία, Χαράλαμπος.

ΕΓΓΟΝΙΑ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΧΑΡΤΟΦΥΛΗ - ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΗ, ΜΑΡΙΑΣ ΣΙΟΦΥΛΑΚΑ
Παιδιά Νικολάου Χαρτοφύλη (Σπανού), Ειρήνης Διακοδημήτρη

• Μαρία (Μαριγώ) Χαρτοφύλη - Καραγεώργη
Βασίλειος Ζαφειρόπουλος
Παιδιά: Βασιλική, Νικόλαος, Σοφία.

• Καλλιόπη Χαρτοφύλη - Καραγεώργη
Ιωάννης Κωνσταντινίδης
Παιδιά: Ειρήνη.

• Αικατερίνη Χαρτοφύλη - Καραγεώργη
Ιωάννης Μιχαήλ Ορφανόπουλος
Παιδιά: Μιχαήλ

• Δέσποινα Χαρτοφύλη - Καραγεώργη
Χαράλαμπος Ιωάννου Μηνάς
Παιδιά: Ιωάννης ιερεύς, Νικόλαος.

• Γεώργιος (Δ/ντής Τραπέζης στο Πίτσπουργκ) Χαρτοφύλης - Καραγεώργης
1. Ελένη Ξανθούδη
2. Αθηνά Λουτσίου
Παιδιά: Ειρήνη, Καλλιόπη, Νικόλαος.

Παιδιά Ειρήνης Καραγεώργη, Εμμανουήλ Οικονόμου (από Καρδάμαινα).

• Μαρία Οικονόμου
Άγαμη

• Καλλιόπη Οικονόμου
Γεώργιος (Κιαμάλης) Μιχαήλ Χατζηνικολάου
Παιδιά: Μιχάλης, Εμμανουήλ.

• Μιλτιάδης Οικονόμου
Παρασκευή Ηλία Κατσαρού
Παιδιά: Κλεοπάτρα (εξ υιοθεσίας).

Παιδιά Κωνσταντίνου Καραγεώργη, Καλλιόπη Μιχ. Δημητρίου

• Γεώργιος Καραγεώργης
1. Μαρία **Χάρη** **Κοπελιά**
2. Μαρία Τσικήτα
Παιδιά: 1ος γάμος: ‘Αννα, Κων/νος, Χάρης. 2ος Γάμος: Μιχάλης (μουσικός)

• Ειρήνη Καραγεώργη
Γεώργιος Κυριάκος Ιερομνήμων

Παιδιά: Κυριάκος, Κωνσταντίνος, Νικόλαος, Αντώνιος, Βασίλειος, Σταύρος, Παναγιώτης.

• Νικόλαος Καραγεώργης
Άγαμος.

• Μαρία Καραγεώργη
Λάσκαρης Σταμάτης Πάπας
Παιδιά: Βαρβάρα-Καλλιόπη, Στάνλεϋ, Χάρης, Μιχάλης, Γκας

• Μιχάλης Καραγεώργης
Άγαμος.

Παιδιά Παντελή Καραγεώργη, Άννας Νικητιάδη

• Γεώργιος Καραγεώργης
Ελένη Εμμανουήλ Ορφανοπούλου
Παιδιά: Μαίρη.

• Ελένη Καραγεώργη
Γεώργιος Ηλία Μαρίνος
Παιδιά: Άννα, Παντελής, Ηλίας, Καλλιόπη, Εμμανουήλ, Μαρία, Πασχάλης.

• Νικήτας Καραγεώργης
Άγαμος.

• Αργυρή Καραγεώργη
Γεώργιος Παναγιώτη Βαρκανής
Παιδιά: Άννα, Ειρήνη, Παναγιώτης, Μαρίκα, Παντελής, Ιωάννης, Καλλιόπη.

• Ιωάννης Καραγεώργης
Καλλιόπη Νικολάου Νοταρίδη
Παιδιά: Ευδοξία, Παντελής, Άννα, Σταματία (δίδυμες, η Σταματία απεβίωσε νήπιο, το άλλο απεβίωσε κατά τη γέννηση αβάπτιστο), Μαρίκα, Αθηνά, Νικόλαος, Ελεωνόρα, Ελλάς, Ειρήνη.

• Μαρία Καραγεώργη
Άγαμη.

Παιδιά Δημητρίου Καραγεώργη (Διάκου), Άννας Σιλιβέστρου

• Ελένη Καραγεώργη
Κωνσταντίνος Ανδρέα Ζερβός
Παιδιά: Άννα, Ανδρέας.

• Γεώργιος Καραγεώργης
Άγαμος.

• Νικόλαος Καραγεώργης
Στέλλα Δημητρίου Μητροπούλου
Παιδιά: Χρυσούλα, Άννα.

• Μαρία Καραγεώργη
Ζαχαρίας Αντωνίου Ζαχαριάδης
Παιδιά: Άννα, Καλλιόπη, Αντώνιος.

• Μιχάλης Καραγεώργης
Ειρήνη Βασιλείου Χατζηκώστα
Παιδιά: Δημήτρης, Άννα, Κωνσταντίνος (Ντιντής).

• Πολυξένη Καραγεώργη
Ιωάννης (Γιαννάρα) Γεωργίου Γερασίμου (1ος γάμος).
Παιδιά: Άννα

• Εμμανουήλ Καραγεώργης
Ασιμένη Γεωργίου Νικητιάδη
Παιδιά: Ειρήνη, Άννα, Καλλιόπη, Ευδοξία, Ελένη, Δημήτριος.

• Ιωάννης Καραγεώργης
Μαρία Ιωάννου Σιλιβέστρου (εξ υιοθεσίας)
Παιδιά: Δημήτριος, Σοφία.

• Ειρήνη Καραγεώργη
Δημήτριος Κωνσταντίνος Λοϊζίδης
Παιδιά: Σοφία, Χρυσαλίς, Άννα.

Παιδιά Καλλιόπης Καραγεώργη, Ζαφείρη Χατζηδημητρίου.

• Ιάκωβος Χατζηδημητρίου
Κλεοπάτρα Θεοδόση Ζαχαριάδη
Παιδιά: Ζαφείρης, Ζαχαρίας - Ιωάννης.

• Γεώργιος Χατζηδημητρίου
Άγγελα Ευαγγέλου Βαξεβανάκη
Παιδιά: Ζαφείρης, Λάκης, Καλλιόπη.

• Μαρίκα Χατζηδημητρίου
Άγαμη.

Γενεά 5η

ΔΙΣΕΓΓΟΝΑ ΙΩΑΝΝΟΥ ΓΙΑΝΝΑΚΗ, ΜΑΡΙΑΣ ΙΕΡΟΜΝΗΜΟΥ

ΕΓΓΟΝΙΑ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΓΙΑΝΝΑΚΗ, ΕΙΡΗΝΗΣ ΑΝΔΡΙΩΤΗ

Παιδιά Κωνσταντίνου Γιαννάκη (Γελαστού), Μαρίκας Σκούρτου.

• Νικόλαος Γιαννάκης
Τέρυ Ιακώβου Ριβέζο
Παιδιά: Παναγιώτης, Μαρία - Έλενα.

• Ιωάννης Γιαννάκης
Άγαμος

• Αλέξανδρος Γιαννάκης
Χάριετ Λέοναρτ Λεμπέβ
Παιδιά: Γρηγόριος, Μισέλ, Ματθαίος.

Παιδιά Ιωάννου Γιαννάκη (δασκάλου), Σοφίας Λοϊζου.

• Νικόλαος Γιαννάκης
Ειρήνη Νικολάου Ρούσου
Παιδιά: Ιωάννης, Σοφία.

Παιδιά Παναγιώτη Γιαννάκη, Άννας Ζουβελέκη.

• Ειρήνη Γιαννάκη

Νικόλαος Γεωργίου Νικητιάδης
Παιδιά: Γεώργιος, Άννα.

• Καλλιόπη Γιαννάκη - Νικητιάδη
Μιλτιάδης Γεωργίου Κόκκινος
Παιδιά: Γεώργιος, Νικήτας, Μαρία.

• Ευφροσύνη Γιαννάκη
Γεώργιος Ιπποκράτους Λοϊζος
Παιδιά: Αναστασία, Μαρία.

• Νικόλαος Γιαννάκης
Άννα Ευσταθίου Σίμου
Παιδιά: Παρασκευή (Βίκη), Παναγιώτα (Γιώτα).

• Δημήτριος Γιαννάκης
Μαρία Ιωάννου Παπαδοπούλου
Παιδιά: Άννα, Νταϊάνα, Παναγιώτης.

Παιδιά Διαμαντή Χαρτοφύλη - Γιαννάκη, Άννας Κατσιματίδη (Γιάνναρου).

• Νικόλαος Χαρτοφύλης
Καλλιόπη Ιωάννου Διακοβασίλη
Παιδιά: Θήλυ (απεβίωσε αβάπτιστο), Σοφία - Σπηλιανή, Άννα, Διαμαντής - Νεκτάριος

• Ιωάννης Χαρτοφύλης
Ελένη Μιχαήλ Σκουλλή
Παιδιά: Άννα, Ασπασία, Ελισσάβετ.

• Αντώνιος Χαρτοφύλης
Άννα Μιχαήλ Πάχου
Παιδιά: Σοφία, Διαμαντής - Ανάργυρος.

• Κωνσταντίνος Χαρτοφύλης
Μαρία Γεωργίου Πλυμένου
Παιδιά: Γεώργιος, Άννα - Νεκταρία.

Διαμαντής Χαρτοφύλης και ‘Αννα Κατσιματίδη

Τα παιδιά του Διαμαντή Χαρτοφύλη και της 'Αννας Κατσιματίδη.
Από αριστερά: Γιάννης, Αντώνης, Νίκος, μπροστά Κώστας

ΕΓΓΟΝΙΑ ΔΗΜΗΤΡΟΥ ΧΑΡΤΟΦΥΛΗ, ΜΑΡΙΑΣ ΜΟΣΧΗ

Παιδιά Ειρήνης Χαρτοφύλη, Ιωάννου Τζουβελέκη

• Μαρία Τζουβελέκη
Δημήτριος Δημητρίου Τσικήτας
Παιδιά: Φώτιος, Ειρήνη, Ιωάννης (απεβίωσε νέος).

• Αναστασία Τζουβελέκη
Τζακ Ζαχαρία
Παιδιά: Μπιλ, Τζιμ.

• Ευτυχία Τζουβελέκη
Σεμ Καβασίνο
Παιδιά: Ρίτσαρντ, Πώλ, Στήβεν.

• Αθηνά Τζουβελέκη
Γεώργιος Κατσούλης
Παιδιά: Αλέξις (η), Τσαρλς.

• Δημήτριος Τζουβελέκης
1. Μάριεν Μαλόϋ
2. Μπάρμπαρα Κλέϋ
Παιδιά: 1ο γάμο. Ελένη, Μαίρη, Ιωάννης, Ειρήνη.

Παιδιά Άννας Χαρτοφύλη, Γεωργίου Πασχαλάκη

• Μαρία Πασχαλάκη
Άγαμος, με κινητικά προβλήματα.

Παιδιά Κωνσταντίνου Χαρτοφύλη, Άννας Πασανικολάκη

• Μαρία Χαρτοφύλη
Φώτης Δημητρίου Φωτίου
Παιδιά: Λουκία, Άννα.

• Δημήτριος Χαρτοφύλης
Στεργούλα Εμμανουήλ Μηλιένου
Παιδιά: Κωνσταντίνος, Μαρία.

• Γεώργιος Χαρτοφύλης
Χρυσάνθη Σάββα Πλίγκου
Παιδιά: Μαριάννα, Μαριέττα (Δίδυμες), Αικατερίνη.

• Κυριάκος Χαρτοφύλης
Χρυσάνθη Γεωργίου Ζυγούρη
Παιδιά: Άτεκνοι.

• Βιργινία (Βέρα) Χαρτοφύλη
Σεραφείμ Γεωργίου Κατσαλής
Παιδιά: Άτεκνοι.

• Μιχάλης Χαρτοφύλης
Ελένη Κωνσταντίνου Πασχάλη
Παιδιά: Κωνσταντίνος, Αχιλλεύς

Παιδιά Γεωργίου Χαρτοφύλη, Θεοδώρας Ευστρατίου

• Ειρήνη Χαρτοφύλη
Νικόλαος Γεωργίου Βλάμης
Παιδιά: Γεώργιος, Θεόδωρος.

• Μαρία Χαρτοφύλη
Στέλιος Ευστρατίου Παπαντωνίου
Παιδιά: Ευστράτιος, Γεώργιος.

• Καλλιόπη Χαρτοφύλη
(Απεβίωσε νήπιο)

• Πολυξένη Χαρτοφύλη
Γεώργιος Ιωάννου Μακρυγιάννης
Παιδιά: Θεοδώρα.

• Ελένη Χαρτοφύλη
Λάμπρος Αθανασίου Πορτούλας
Παιδιά: Αθανάσιος, Ευθύμιος, Γεώργιος.

Παιδιά Νικολάου Χαρτοφύλη, Άννας Μαρμαρινού

• Δημήτριος Χαρτοφύλης
Ασημένη Γεωργίου Ορσάρη
Παιδιά: Άννα, Καλλιόπη.

Παιδιά Ευγενίας Χαρτοφύλη, Νικολάου Χριστοδούλου

• Ιωάννης Χριστοδούλου
Αιμιλία Ηλία Κυριακού
Παιδιά: Μαρία, Νικόλαος.

• Μηνάς Χριστοδούλου
Φωτεινή Ηλία Χατζηαντώνη
Παιδιά: Νικόλαος, Ηλίας, Ευγένιος.

• Δημήτριος Χριστοδούλου
Άννα Δημητρίου Χαρίτου
Παιδιά: Άτεκνοι.

• Μαρία Χριστοδούλου
1.Κωνσταντίνος Παπακώστας
2.Γεώργιος Καραβάτογλου
Παιδιά: Από 1ο γάμο. Μάγδα. Από 2ο γάμο. Ευγενία, Αντιγόνη.

ΕΓΓΟΝΙΑ ΚΑΛΛΙΟΠΗΣ ΧΑΡΤΟΦΥΛΗ, ΠΑΝΤΕΛΗ ΣΑΚΕΛΛΑΡΗ

Παιδιά Μαρίας Σακελλάρη, Γεωργίου Ιωαννίδη

• Διονύσιος Ιωαννίδης

Παιδιά: Γεώργιος

Παιδιά Αικατερίνης Σακελλάρη, Μιχαήλ Παπαντωνίου - Πάπας (Σπαντονίδη)

• Αντώνης Παπαντωνίου
Μαρία Νικητιάδη
Παιδιά: Νικήτας, Αικατερίνη, Μιχαήλ, Καλλιόπη.

• Καλλιόπη Παπαντωνίου
1. Σπύρος Σκάρου
2. Δημήτριος Στέργου Χαρίτος
Παιδιά: Άτεκνοι.

• Παντελής Παπαντωνίου
Καλλιόπη Γεωργίου Κουτσούκου
Παιδιά: Μιχαήλ, Γεώργιος.

• Νικόλαος Παπαντωνίου
Ειρήνη Δημητρίου Στελλά
Παιδιά: Αικατερίνη, Μιχαήλ, Μαρία.

• Βασίλειος Παπαντωνίου
Μαρία Ορίκο
Παιδιά: Μιχαήλ, Αικατερίνη.

Παιδιά Άννας Σακελλάρη, Μιχαήλ Κόκκινου.

• Καλλιόπη Κόκκινου
Μιχαήλ Ξενοφώντος Χατζημιχάλης
Παιδιά: Άννα, Ξενοφών.

• Μαρία Κόκκινου
Γρηγόριος Πήτερ
Παιδιά: Τζαν, Αθηνά.

• Αθηνά Κόκκινου
Άγαμος

• Ειρήνη Κόκκινου
Άγαμος

• Νικόλαος Κόκκινος
Ιόλμπα Φεράρα
Παιδιά: Μιχαήλ, Ελίζα.

• Παντελής Κόκκινος
Ζοάν Νικολαϊ
Παιδιά: Μιχαήλ, Κίμ.

Παιδιά Μιχαήλ Σακελλάρη, Καλλιόπης (Καλλιοπίτσας) Κοντονικολάου.

• Παντελής Σακελλάρης
Στέλλα Απολλωνίου
Παιδιά: Μιχαήλ, Πήτερ.

• Χαράλαμπος Σακελλάρης
Ζωή Γεωργίου Παπαντωνίου
Παιδιά: Μιχαήλ, Κική, Καλλιόπη.

• Γεώργιος Σακελλάρης
Γκίνη Λη
Παιδιά: Λίαν.

• Μαρία Σακελλάρη
Γρηγόριος Δημητρίου Εγγλεζάκης
Παιδιά: Καλλιόπη, Δημήτριος, Μιχαήλ.

Παιδιά Πολυξένης Σακελλάρη, Παναγιώτη Διακοβασίλη

• Καλλιόπη Διακοβασίλη
Νικόλαος Μιχαήλ Σιδέρης
Παιδιά: Χρυσοβαλάντης,

• Ελένη Διακοβασίλη
Δημήτριος Μιχαήλ Λιβανίδης
Παιδιά: Αικατερίνη, Πολυξένη.

• Ζιμπουλιά Διακοβασίλη
Εμμανουήλ Νικολάου Ροδίτης
Παιδιά: Πολυξένη, Μαρία.

Παιδιά Νικολάου Σακελλάρη, Καλλιόπης Ορφανοπούλου

• Άννα Σακελλάρη
Γεώργιος Παναγιώτη Χριστοφόρου
Παιδιά: Καλλιόπη, Μαρία, Παναγιώτης.

• Αικατερίνη Σακελλάρη
Γεώργιος Δημητρίου Στελλάς
Παιδιά: Καλλιόπη, Δημήτριος.

• Μαρία Σακελλάρη
Δημήτριος Κρητικός
Παιδιά: Νικόλαος, Καλλιόπη.

Παιδιά Ελένης Σακελλάρη (Σκαλουστρούφας), Νικολάου Παπαμιχαήλ (Μαψούρη)

• Καλλιόπη Παπαμιχαήλ
Τάκης Βασιλείου Γραμματικόπουλος
Παιδιά: Βασίλειος, Νικόλαος, Γεώργιος.

• Εμμανουήλ Παπαμιχαήλ
Ειρήνη Γεωργίου Βαρκανή
Παιδιά: Νικόλαος, Γεώργιος, Μαρία.

• Παντελής Παπαμιχαήλ
Αργυρή Ιωάννου Διακοβασίλη
Παιδιά: Νικόλαος, Ιωάννης, Σοφία.

• Άννα Παπαμιχαήλ
Αργύρης Μενελάου Χατζέας
Παιδιά: Μενέλαος.

• Ανθούλα Παπαμιχαήλ
Μιχαήλ Ιωάννου Μαυρουδής
Παιδιά: Ελένη, Αικατερίνη.

ΕΓΓΟΝΙΑ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΧΑΡΤΟΦΥΛΗ, ΜΑΡΙΑΣ ΤΣΙΚΗΤΑ

Παιδιά Αντωνίου Χαρτοφύλη, Ειρήνης Φούγιαξη

• Καλλιόπη Χαρτοφύλη
Άγαμη

• Μαρία Χαρτοφύλη
Γεώργιος Κουτσουμπάρης
Παιδιά: Φλώρα, Γεώργιος.

Παιδιά Κυριακούλας Χαρτοφύλη, Δημητρίου Νοταρίδη

• Μαρία Νοταρίδη
Μίκυ Ντεπρίμο
Παιδιά: Ιωάννης, Μιχαήλ.

• Νικόλαος Νοταρίδης (Νόρτον)
1. Θέα
2. Μέλονυ Μίλερ
Παιδιά: Από 1ο γάμο. Πήτερ, Τζίμης, Μέριεν, Νικόλαος, Τίνα.

Παιδιά Ξενοφώντος Χαρτοφύλη, Ειρήνης Πασχαλάκη

• Κωνσταντίνος Χαρτοφύλης
Ελένη Μιχαήλ Μακρίδη
Παιδιά: Μιχαήλ, Μέλισσα, Ειρήνη.

• Μαρία Χαρτοφύλη
Τομ Γραμμενίδης
Παιδιά: Ξενοφών.

• Αθηνά Χαρτοφύλη
Μιχαήλ Σελλής
Παιδιά: Ξενοφών, Τιμολέων.

• Εμμανουήλ Χαρτοφύλης
Άγαμος

Παιδιά Ειρήνης Χαρτοφύλη, Πασχάλη Πασχαλίδη

- Μαρίκα Πασχαλίδη

Νικήτας Εμμανουήλ Λήμνιος

Παιδιά: Ειρήνη, Καλλιόπη, Σωτηρία.

- Ιάκωβος Πασχαλίδης

Άγαμος

Παιδιά Δημητρίου Χαρτοφύλη, Ευγενείας Κοντονικολάου

- Κωνσταντίνος Χαρτοφύλης

Μαρία Γεωργίου Παπαντωνίου

Παιδιά: Δημήτριος, Κική.

- Μαρίκα Χαρτοφύλη

Αναστάσιος (ιερεύς) Πασχάλη Διακοβασίλης

Παιδιά: Ευγενία, Ελένη, Πασχάλης.

- Αθανασία Χαρτοφύλη

Εμμανουήλ Αντωνίου Κουλιανίδης

Παιδιά: Αντώνιος, Δημήτριος.

- Μιχάλης Χαρτοφύλης

Χρυσούλα Αντωνίου Μαρκαντώνη

Παιδιά: Φλώρα, Δημήτρης, Ευγενία

- Καλλιόπη Χαρτοφύλη

Κωνσταντίνος Παντελή Νικητιάδης

Παιδιά: Παντελής.

Παιδιά Πασχάλη Χαρτοφύλη, Μαρίας Μονογεννή

- Κωνσταντίνος Χαρτοφύλης

1. Κούκη Δημητρίου Ποδιά
2. Ελισάβετ(Ζαμπέτα) Δημητρίου Τριανταφύλλου

Παιδιά: Από 1ο γάμο: Πασχάλης, Δημήτρης, Χρυσούλα, Μαρία, Ανδρονίκη

- Άννα Χαρτοφύλη

Ορέστης Αντωνίου Μητάρας

Παιδιά: Πασχάλης, Αντώνιος, Καλλιόπη.

• Κυριακούλα Χαρτοφύλη
Βασίλειος Τριανταφύλλου Τριανταφύλλου
Παιδιά: Μαρία, Ζαμπέτα, Ειρήνη.

Παιδιά Νικολάου Χαρτοφύλη, Ελευθερίας Ορφανοπούλου

• Κωνσταντίνος Χαρτοφύλης
Απεβίωσε άγαμος

• Άννα Χαρτοφύλη
Ιωάννης Γεωργίου Γιάνναρης
Παιδιά: Γεώργιος - Νεκτάριος.

• Δημήτριος Χαρτοφύλης
Μαρία Κωνσταντίνου Σταυροπούλου
Παιδιά: Νικόλαος, Κωνσταντίνος.

• Κωνσταντίνος Χαρτοφύλης
Άγαμος

Παιδιά Μανόλη Χαρτοφύλη, Μαρίας Κοντομανόλη

• Ειρήνη Χαρτοφύλη
Κωνσταντίνος Γεωργίου
Παιδιά: Αικατερίνη, Μαρία.

• Κωνσταντίνος Χαρτοφύλης
Ελένη Ευθυμίου Μαρίνη
Παιδιά: Μαρία, Σοφία.

• Βασίλειος Χαρτοφύλης
1. Βίκυ
2. Καλλιρρόη Στεφάνου Τενοπούλου
Παιδιά: Από 1ο γάμο. Εμμανουήλ. Από 2ο γάμο. Στέφανος.

ΕΓΓΟΝΙΑ ΣΤΑΥΡΟΥ ΧΑΡΤΟΦΥΛΗ, ΔΕΣΠΟΙΝΑΣ ΠΑΣΧΑΛΙΔΗ
Παιδιά Καλλιόπης Χαρτοφύλη, Αλεξάνδρου Κουντουράκη

• Δέσποινα Κουντουράκη
Στέλιος Κωνσταντίνου Παναγιωτάκης
Παιδιά: Καλλιόπη, Αλέξανδρος, Πολύμνια, Κωνσταντίνος.

• Πέτρος Κουντουράκης
Αναστασία Γεωργίου Ντόβα
Παιδιά: Αλέξανδρος, Γεώργιος, Ειρήνη.

• Σταύρος Κουντουράκης
Ιωάννα Ευαγγελίστα
Άτεκνοι.

Παιδιά Ιωάννου Χαρτοφύλη, Ανθούσας Θεοχαρίδη

• Σταύρος Χαρτοφύλης
Απεβίωσε νήπιο

• Καλλιόπη Χαρτοφύλη
Αντώνιος Γεωργίου Κατσιματίδης
Παιδιά: Γεώργιος, Ανθούλα, Ιωάννης, Μιχαήλ.

• Σταύρος Χαρτοφύλης
1. Αννίτα
2. Μόϊρα Βίλια
Παιδιά: Ιωάννης (εξ υιοθεσίας).

• Δέσποινα Χαρτοφύλη
Έκτωρ Σύλβα
Παιδιά: Ιωάννης.

Παιδιά Ιακώβου Χαρτοφύλη, Αθανασίας Ανδριώτη

• Σταύρος Χαρτοφύλης
Απεβίωσε νήπιο

• Σταύρος Χαρτοφύλης
Απεβίωσε νήπιο

• Νικόλαος Χαρτοφύλης
Άγαμος

• Μαρίκα Χαρτοφύλη
Γεώργιος Ιωάννου Κασέλης
Παιδιά: Ιωάννης, Ιάκωβος, Αθανασία.

• Δέσποινα Χαρτοφύλη
Κωνσταντίνος Γεωργίου Ντούρμας
Παιδιά: Γεώργιος, Ιάκωβος, Αθανασία, Μαρία.

• Σταύρος Χαρτοφύλης
Παναγιώτα Λουλούδη
Παιδιά: Ιακωβίνα, Ασημίνα, Ιάκωβος, Αθανασία.

• Αλεξάνδρα Χαρτοφύλη
Αθανάσιος Κωνσταντίνου Πατσούρας
Παιδιά: Κωνσταντίνα, Αθανασία.

• Μιχάλης Χαρτοφύλης
Ελένη Στηβ Καλτσά
Άτεκνοι.

ΕΓΓΟΝΙΑ ΜΙΧΑΛΗ ΧΑΡΤΟΦΥΛΗ (ΧΩΡΙΑΝΟΥ), ΑΝΝΑΣ ΟΡΣΑΡΗ
Παιδιά Κωνσταντίνου Χαρτοφύλη, Σοφίας Ζαράκη

• Μιχάλης Χαρτοφύλης
Κική Αντωνίου Διακονικολάου
Παιδιά: Κωνσταντίνος, Αντώνιος.

• Αννα Χαρτοφύλη
Μιχαήλ Πανάγος
Παιδιά: Σοφία.

Παιδιά Ιωάννου Χαρτοφύλη, Μαρίας Σεΐτη

• Μιχάλης Χαρτοφύλης
Άγαμος με ειδικά προβλήματα.

• Στέλιος Χαρτοφύλης
Μινέλη Σαντάνα
Παιδιά: Ιωάννης, Μαρία, Αλέξανδρος, Εμμανουήλ, Άννα, Γαρυφαλιά.

• Άννα Χαρτοφύλη
Άγγελος Λαζάρου Τελόγλου
Παιδιά: Νεκτάριος, Ιωάννης.

Παιδιά Καλλιόπης Χαρτοφύλη, Ιωάννου Σαρούκου

• Κωνσταντίνος Σαρούκος
Ευαγγελία Στέργου Μουλιάτη
Παιδιά: Καλλιόπη, Νεκταρία.

• Μιχαήλ Σαρούκος
Άννα Καλοδούκα Κοντού
Παιδιά: Ιωάννης, Μαρία.

Παιδιά Μαρίας Χαρτοφύλη, Νίκου Θεοχάρη

• Καλλιόπη Θεοχάρη
Μιχαήλ Κωνσταντίνου Στεφανάκης
Παιδιά: Κωνσταντίνος, Μαρία, Νεκταρία.

• Άννα Θεοχάρη
Γεώργιος Βασιλείου Χατζησταυρίδης
Παιδιά: Μαρία.

Παιδιά Προκοπίου Χαρτοφύλη, Καλλιόπης Κακακιού

• Ασημίνα Χαρτοφύλη
Νικόλαος Βασιλείου Σαρρής
Παιδιά: Καλλιόπη, Προκόπιος, Αθηνά, Άννα, Βασίλειος.

• Μιχαήλ Χαρτοφύλης
Μαρία Γεωργίου Ορσάρη
Παιδιά: Καλλιόπη, Ασιμένη.

• Βασίλειος Χαρτοφύλης
Μαρία Νικολάου Νομικού
Παιδιά: Προκόπιος, Ειρήνη, Νικόλαος.

• Ιωάννης Χαρτοφύλης
Ειρήνη Ιωάννου Σακαλλή
Παιδιά: Μαριάννα, Μιχαήλ.

• Άννα Χαρτοφύλη
Μιχαήλ Νικολάου Σοφός
Παιδιά: Νικόλαος, Αναστασία, Καλλιόπη.

• Ηρακλής Χαρτοφύλης
Αικατερίνη Νικολάου Κάσδαγλη
Παιδιά: Ειρήνη, Μαριάνθη.

Παιδιά Πολυξένης Χαρτοφύλη, Κωνσταντίνου Παριανού (Καμπούρη)

• Άννα Παριανού
Βασίλειος Κωνσταντίνου Σαρακάς
Παιδιά: Ειρήνη, Πολυξένη, Δήμητρα, Αικατερίνη, Παναγιώτα.

• Εμμανουήλ Παριανός
1. Σοφία Σάββα Μανιά
2. Τσαμπίκα Εμμανουήλ Σαρίκα
Παιδιά: Κωνσταντίνος (απεβίωσε σε τροχαίο), Ζωή.

• Παναγιώτα Παριανού
Άγαμη

Παιδιά Σοφίας Χαρτοφύλη, Κωνσταντίνου Ξύπα

• Μιχαήλ Ξύπας
Ειρήνη Νικήτα Βιέρου
Παιδιά: Κωνσταντίνος, Σοφία, Σεβαστή.

Παιδιά Μιλτιάδη Χαρτοφύλη, Μαρίας Τάλια

• Μιχάλης Χαρτοφύλης
Έφη Δημητρίου Μάρκου
Παιδιά: Μιλτιάδης, Μαρία, Δημήτριος, Κόμισσα.

ΕΓΓΟΝΙΑ ΠΟΛΥΞΕΝΗΣ ΧΑΡΤΟΦΥΛΗ - ΓΙΑΝΝΑΚΗ, ΘΕΟΔΟΣΗ ΖΑΧΑΡΙΑΔΗ

Παιδιά Γεωργίου Ζαχαριάδη, Αικατερίνης Εμμανουηλίδη

• Θεοδόσης Ζαχαριάδης
Άννα Ιωάννου Καλαδάμη
Παιδιά: Γεώργιος - Ιωάννης (Άκης).

• Σοφία Ζαχαριάδη
Άγαμη

• Πολυξένη Ζαχαριάδη
Νικόλαος Ιωάννου Μπρόκος
Παιδιά: Γεώργιος - Ιωάννης, Στυλιανή.

Παιδιά Ιωάννη Ζαχαριάδη, Μαρούλας Τσουκαλά

• Θεοδόσης Ζαχαριάδης
Σοφία Μιχαήλ Κουρουνιώτη
Παιδιά: Ιωάννης, Ηρώ.

• Μαρία Ζαχαριάδη
Ευστράτιος Νικολάου Κάργας
Παιδιά: Έλλη, Μαρούλα.

Παιδιά Μαρίας Ζαχαριάδη, Αντωνίου (Αντωνάκη) Ανδριώτη

• Νικόλαος Ανδριώτης
Άγαμος

• Γεώργιος Ανδριώτης
Αικατερίνη Βίνη Παλμέρη
Παιδιά: Αθηνά, Αντώνιος.

• Θεοδόσης Ανδριώτης
Ανδριάνα Κωνσταντίνου Κοριτσίδη
Παιδιά: Μαρία, Αντώνιος.

• Κωνσταντίνος Ανδριώτης
Αρίστη Αριστοδήμου
Παιδιά: Νικόλαος.

• Γαβριήλ Ανδριώτης
Αικατερίνη παπά Μιχαήλ Σκουλλή
Παιδιά: Άννα - Μαρία, Αντώνιος.

• Μιχαήλ Ανδριώτης
Ειρήνη Δημητρίου (Τάκη) Σακλαρίδη
Παιδιά: Μαρία, Δημήτριος.

Παιδιά Καλλιόπης Ζαχαριάδη, Νικολάου Καμπαλούρη

• Βασίλειος Καμπαλούρης
Κάθυ Μουστάκη
Παιδιά: Νικόλ, Αντώνιος - Νικόλαος

Παιδιά Κλεοπάτρας Ζαχαριάδη, Ιακώβου Χατζηδημητρίου

• Ζαφείρης Χατζηδημητρίου
Καλλιόπη Αθανασίου Δημοπούλου
Παιδιά: Ιάκωβος, Αθανάσιος.

• Ζαχαρίας - Ιωάννης Χατζηδημητρίου
Θεοδώρα Θεοδώρου Φίλη
Παιδιά: Ιάκωβος, Θεόδωρος.

Παιδιά Ζαχαρία Ζαχαριάδη, Μαρίκας Κόκκινου (Βλαστού)

• Θεοδόσης Ζαχαριάδης
Τζεϊν Φιέλο
Παιδιά: Τζάκελιν, Ζαχαρίας.

• Γεώργιος Ζαχαριάδης
Άγαμος

• Καλλιόπη Ζαχαριάδη
Κωνσταντίνος Αντωνίου Ζαχαριάδης
Παιδιά: Αντώνιος, Ζαχαρίας, Μαρία.

ΕΓΓΟΝΙΑ ΠΑΝΤΕΛΗ ΧΑΡΤΟΦΥΛΗ, ΚΑΛΛΙΟΠΗΣ ΔΙΑΚΟΚΩΣΤΑΝΤΗ - ΖΑΝΑΒΑΡΗ

Παιδιά Νικήτα Χαρτοφύλη, Άννας Μαρίνου

• Παντελής Χαρτοφύλης
Χαρίκλεια
Παιδιά: Άτεκνοι.

• Γεώργιος Χαρτοφύλης
Μαίρη Γουότερν
Παιδιά: Νικήτας, Χριστόφορος, Σόαν, Μιχαήλ.

• Ελένη Χαρτοφύλη
Ιωάννης Σταματίου Γκάγκας
Παιδιά: Σταμάτιος, Νικήτας, Μαρκέλλα.

• Καλλιόπη Χαρτοφύλη
Αριστείδης Βασιλείου Ρούκης
Παιδιά: Βασίλειος, Παντελής.

Παιδιά Γεωργίου Χαρτοφύλη (Γεωργούλη), Θεοδώρας Παπαντωνίου

• Ελένη Χαρτοφύλη
Άγαμος

• Καλλιόπη Χαρτοφύλη
Έντουαρντ Χόναχεν
Παιδιά: Κέλυ - Θεοδώρα (Ντόρα), Θωμάς - Γεώργιος.

ΕΓΓΟΝΙΑ ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗΣ ΓΙΑΝΝΑΚΗ, ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΓΡΗΓΟΡΟΠΟΥΛΟΥ

Παιδιά Μαρίας Γρηγοροπούλου, Κωνσταντίνου Κοντονικολάου

• Μιχάλης Κοντονικολάου
Νόρμα Γκάττη
Παιδιά: Κωνσταντίνος, Αικατερίνη.

• Νικόλαος Κοντονικολάου
Άγαμος

• Αντώνιος Κοντονικολάου
Πατρίτσια Μόνικο
Παιδιά: Αντώνιος.

• Παντελής Κοντονικολάου
1. Βάλερυ Μπαρμπαρίγκος
2. Βαρβάρα Γκρήνγουντ
Παιδιά: Άτεκνοι.

ΕΓΓΟΝΙΑ ΜΙΛΤΙΑΔΗ ΓΙΑΝΝΑΚΗ, ΚΑΛΛΙΟΠΗΣ ΔΙΜΕΛΛΗ

Παιδιά Άννας Γιαννάκη, Χαραλάμπους Κοντονικολάου

• Μιχάλης Κοντονικολάου
Μαρία Ομπράϊαν
Παιδιά: Χαράλαμπος, Μισέλ.

• Μιλτιάδης Κοντονικολάου
Μάρτζη Μεσίνα
Παιδιά: Χαράλαμπος, Πώλ, Άννα.

• Καλλιόπη Κοντονικολάου
Νικόλαος Εμμανουήλ Διακαντώνης
Παιδιά: Εμμανουήλ, Χαράλαμπος.

• Μαρία Κοντονικολάου
Νικόλαος Χαραλάμπους Μηνάς
Παιδιά: Άννα, Δέσποινα, Χαράλαμπος.

• Απόστολος Κοντονικολάου
Απεβίωσε νέος

Παιδιά Μαρίας Γιαννάκη, Αντωνίου Τσικήτα

• Καλλιόπη Τσικήτα
Μιχαήλ Νικολάου Κοντομανώλης
Παιδιά: Γεώργιος, Αντώνιος, Μαρία, Νικόλαος, Ιωάννης.

• Άννα Τσικήτα
Νικόλαος Δημήτριος Καπλανίδης
Παιδιά: Μαρία, Ερασμία.

• Νικόλαος Τσικήτας
Μαρία Δημοσθένη Καραβάκη
Παιδιά: Αντώνιος, Καλλιόπη, Ειρήνη, Δημοσθένης, Εμμανουήλ.

• Μιλτιάδης Τσικήτας
Βασιλική Κωνσταντίνου Τσουράκη
Παιδιά: Αντώνιος, Νεκτάριος.

ΔΙΣΕΓΓΟΝΑ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ιερέως ΧΑΡΤΟΦΥΛΗ, ΜΑΡΙΑΣ ΔΙΑΚΟΓΕΩΡΓΗ

ΕΓΓΟΝΙΑ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΧΑΡΤΟΦΥΛΗ, ΜΑΡΙΑΣ ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ (ΣΠΑΘΑΡΗ)

Παιδιά Εμμανουήλ Χαρτοφύλη, 1. Ελ. Σακελλάρη, 2. Ειρ. Πασχαλίδη

• Άννα Χαρτοφύλη (Πάπαινα)
Μιχαήλ Εμμανουήλ Παπαμιχαήλ
Παιδιά: Ελένη, Εμμανουήλ.

• Νικόλαος Χαρτοφύλης
Τριανταφυλιά Γεωργίου Στρατή (Ελαιοτριβείο)
Παιδιά: Ειρήνη, Εμμανουήλ, Γεώργιος,

• Γεώργιος Χαρτοφύλης (Φωτογράφος)
Μαρία Γεωργίου Φακουλά
Παιδιά: Ελένη, Αικατερίνη (Νίνα), Γεωργία.

Παιδιά Μιχαήλ Χαρτοφύλη, Ειρήνης Παπαντωνίου

• Νικόλαος Χαρτοφύλης
Ζωή Πισσά
Παιδιά: Σταματία, Ειρήνη, Μαρία.

• Κυριάκος Χαρτοφύλης
Κική Στράτου Παπαντωνίου
Παιδιά: Μιχαήλ, Στράτος, Κωνσταντίνος, Ελένη

• Μαρία Χαρτοφύλη
Αντώνιος Κωνσταντίνου Ζαχαριάδης (Ταχυδρόμος)
Παιδιά: Κωνσταντίνος, Μιχαήλ, Δημήτριος, Ειρήνη (απεβίωσε νήπιο,) Εμμανουήλ.

• Ιωάννης Χαρτοφύλης
Άννα Δημητρίου Κανδύλη
Παιδιά: Καλλιόπη, Μιχαήλ, Ειρήνη.

• Άννα Χαρτοφύλη
Στεφανής Παντελή Κασιώτης
Παιδιά: Παντελής, Μιχαήλ, Ειρήνη.

Παιδιά Ιωάννη Χαρτοφύλη (Αράπη), Καλλιόπης Βαρκανή

• Μαρίκα Χαρτοφύλη
Ηλίας Μιχαήλ Απριλάκης
Παιδιά: Καλλιόπη, Ειρήνη, Μιχαήλ.

• Νικόλαος Χαρτοφύλης
Ειρήνη Δημητρίου Παπαντωνίου
Παιδιά: Ελένη, Καλλιόπη, Ιωάννης.

• Παναγιώτης Χαρτοφύλης
Πολυξένη Φωτίου Παπαμιχαήλ
Παιδιά: Λουλουδιά, Ιωάννης, Φώτιος.

Παιδιά Κωνσταντίνου Χαρτοφύλη (Αθρωπάρα), Μαρίας Βιολή

• Νικόλαος Χαρτοφύλης
Μανίς Φας Σέϊκ
Παιδιά: 'Ατεκνοι

• Μιχαήλ Χαρτοφύλης
Νικόλ
Παιδιά: Χαβιέ - Κωνσταντίνος.

Παιδιά Δημητρίου Χαρτοφύλη (αγροφύλακα), Καλλιόπης Χατζημιχάλη

• Νικόλαος Χαρτοφύλης
Σεβαστή Αναστασίου Δράκου
Παιδιά: Ευδοκία.

• Ειρήνη Χαρτοφύλη
Ζαχαρίας Νικολάου Θεοδώρου
Παιδιά: Νικόλαος, Καλλιόπη, Δημήτριος.

• Ξενοφών, ιερεύς Χαρτοφύλης
Αναστασία Σταύρου Τζανετάκη
Παιδιά: Υπακοή (Κούλα), Δημήτριος.

Παιδιά Ειρήνης Χαρτοφύλη, Εμμανουήλ Διακαντώνη (Παπαμανώλη)

• Μαρία (Μαρίκα) Διακαντώνη
Μιχαήλ Νικολάου Σκούρτος
Παιδιά: Ειρήνη, Νικόλαος.

• Νικόλαος Διακαντώνης
Καλλιόπη Χαραλάμπους Κοντονικολάου
Παιδιά: Εμμανουήλ, Χαράλαμπος.

• Ελένη Διακαντώνη
Γεώργιος Αναστασίου Μάγος
Παιδιά: Ειρήνη, Αναστάσιος, Μαρία, Εμμανουήλ, Νικόλαος, Νεκταρία.

ΕΓΓΟΝΙΑ ΚΑΛΛΙΟΠΗΣ ΧΑΡΤΟΦΥΛΗ, ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΠΑΣΧΑΛΑΚΗ

Παιδιά Μαρίας Πασχαλάκη, Νικολάου Ανδριώτη

• Κωνσταντίνος Ανδριώτης
Καλλιόπη (Κάλη) Εμμανουήλ Καραβάκη
Παιδιά: Ελένη, Εμμανουήλ, Μαρία (Μαίρη).

• Αντώνιος (Αντωνάκης) Ανδριώτης
Μαρία (Μαρίκα) Θεοδόση Ζαχαριάδη
Παιδιά: Νικόλαος, Γεώργιος, Θεοδόσης, Κωνσταντίνος, Γαβριήλ, Μιχαήλ.

• Μιχαήλ Ανδριώτης
Άγαμος

• Καλλιόπη Ανδριώτη
Γεώργιος Κόκκινος (Βλαστός)
Παιδιά: Μαρία (Μαρίκα), Άννα, Πολυξένη.

Ο Αντώνης (Αντωνάκης) Ανδριώτης, με τη σύζυγό του Μαρίκα Ζαχαριάδη και τα παιδιά τους: Καθήμενοι, αριστερά, Νίκος, δεξιά Θεοδόσης. Ορθιοι, από αριστερά, Μιχάλης, Κωνσταντίνος, Γαβριήλ και Γεώργιος

Παιδιά Άννας Πασχαλάκη, Νικολάου Ορφανόπουλου (Μελίθακα).

• Δημήτριος Ορφανόπουλος
Άγαμος.

• Ελευθερία Ορφανόπουλου
Νικόλαος Κωνσταντίνου Χαρτοφύλης
Παιδιά: Κωνσταντίνος (απεβίωσε νέος), Άννα, Δημήτριος, Κωνσταντίνος.

• Καλλιόπη Ορφανοπούλου
Νικόλαος Παντελή Σακελλάρης
Παιδιά: Άννα, Μαρία, Αικατερίνη.

Παιδιά Κων/νου Πασχαλάκη, 1. Μαρίας Κοντομανώλη, 2. Μαρίας Μαστρογεώργη.

1ος γάμος.
• Γεώργιος Πασχαλάκης
Άννα Δημητρίου (Δημητρού) Χαρτοφύλη
Παιδιά: Μαρία (Με κινητικά προβλήματα).

• Ειρήνη Πασχαλάκη
Ξενοφών Κωνσταντίνου Χαρτοφύλης
Παιδιά: Κωνσταντίνος, Μαρία, Αθηνά, Εμμανουήλ.

• Νικόλαος Πασχαλάκης
Άννα Μοσχή
Άτεκνοι.

2ος γάμος.
• Καλλιόπη Πασχαλάκη
Θεοχάρης (Χάρης) Λάσκαρη Πάπας
Παιδιά: Μαρία, Λάσκαρης (Λούης).

Παιδιά Πολυξένης Πασχαλάκη, Σπύρου Πάγκα.

• Μαρία (Μαργίτσα) Πάγκα
Γεώργιος Χαραλάμπους Λούντος
Παιδιά: Κωνσταντίνος, Χαράλαμπος.

• Ιωάννης Πάγκας
Σοφία Νικολάου Σταυρίδη
Παιδιά: Αργυρώ.

• Γεώργιος Πάγκας
Αγγελική Νικολάου Χαραλαμπίδη
Παιδιά: Ειρήνη.

Παιδιά Αργυρώς Πασχαλάκη, Γεωργίου Περουλή - Περουλίδη.

• Ιωάννης Περουλής - Περουλίδης
Αγγελική Βαρθολομαίου Κλιαμενάκη
Παιδιά: Νικόλαος, Σπύρος.

Παιδιά Ιωάννου Πασχαλάκη, Καλλιόπης Σεβδαλή.

• Εμμανουήλ Πασχαλάκης- Μαυρουδής (εξ υιοθεσίας).
Καλλιόπη Κωνσταντίνου Μικρόπουλου
Παιδιά: Ανθούσα, Ιωάννης.

ΕΓΓΟΝΙΑ ΣΟΦΙΑΣ ΧΑΡΤΟΦΥΛΗ, ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΖΑΧΑΡΙΑΔΗ (Αντιμαχίτη).

Παιδιά Κωνσταντίνου Ζαχαριάδη, Καλλιόπης (Καλής) Σακελλάρη

• Σοφία Ζαχαριάδη
Ιωάννης Νικολάου Διακοβασίλης
Παιδιά: Νικόλαος, Καλλιόπη, Κωνσταντίνος, Αργυρή, Άννα (απεβίωσε νέα), Δήμητρα, Ασιμένη.

• Άννα Ζαχαριάδη
Παναγιώτης Φωτίου Παπαμιχαήλ
Παιδιά: Φώτιος (απεβίωσε νήπιο), Μαρία (Μαρίκα), Κωνσταντίνος, Μιχαήλ (απεβίωσε νήπιο), Λουλουδιά, Φώτιος, Γεώργιος.

• Αντώνιος Ζαχαριάδης
Μαρία Μιχαήλ Χαρτοφύλη
Παιδιά: Κωνσταντίνος, Μιχαήλ, Ειρήνη (απεβίωσε νήπιο), Δημήτριος, Εμμανουήλ.

• Γεώργιος Ζαχαριάδης
1. Ειρήνη Ανδρέα (Ανδρικάκη) Χαρτοφύλη
2. Σταυρούλα Σπυρίδωνος Αργενά
Παιδιά: Από 1ο γάμο. Άννα, Καλλιόπη, Κωνσταντίνος.

Παιδιά Δημητρίου Ζαχαριάδη, Σούζαν Ντίνιαρ

• Αντώνιος Ζαχαριάδης
Νόρμα Γουίλιαμ Μορέλ
Παιδιά: Τζέϊμς, Στήβεν, Τζανέτ.

• Σοφία Ζαχαριάδη
Ρόμπερτ Χέρμπερτ Μινέτ
Παιδιά: Δημήτριος.

• Μαρία Ζαχαριάδη
Τζόε Τζόζεφ Ολτζέφσκι
Παιδιά: Σούζαν, Λίλιαν.

Παιδιά Χρυσικόνας Ζαχαριάδη, Εμμανουήλ (Μανολιού) Λοϊζου

• Σοφία Λοϊζου
Ιωάννης Νικολάου Γιαννάκης (ο Δάσκαλος)
Παιδιά: Νικόλαος

• Νικόλαος Λοϊζος
Σοφία Ιωάννου Κασέλη
Παιδιά: Μερόπη, Χρυσούλα, Εμμανουήλ, Ιωάννης.

• Αικατερίνη Λοϊζου
Θεόδωρος Ευθυμίου Ασημακόπουλος
Παιδιά: Χρυσούλα, Καλλιόπη, Ευθύμιος.

• Μαρίκα Λοϊζου
Γεώργιος Παναγιώτη Μαστρομιχάλης
Παιδιά: Παναγιώτης, Εμμανουήλ.

ΕΓΓΟΝΙΑ ΜΑΡΟΥΛΑΣ ΧΑΡΤΟΦΥΛΗ, ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΚΑΒΟΥΝΗ

Παιδιά Μαρίας Καβούνη, Ιωάννου Τσουκαλά.

• Μαρούλα Τσουκαλά
1.Ιωάννης Θεοδόση Ζαχαριάδης
2.Νικόλαος Γεωργίου Ιερομνήμων
Παιδιά: Από 1ο γάμο. Θεοδόσης, Μαρία.

• Θεοδώρα Τσουκαλά
Νικόλαος Εμμανουήλ Μίχαλος
Παιδιά: Μαρία, Ιωάννης, Εμμανουήλ.

Παιδιά Εμμανουήλ Καβούνη, Αικατερίνης Στήβεν

• Απόστολος Καβούνης
΄Ελεν Κόνατ
Παιδιά: Ντόνς, Μιχαήλ, Πώλ.

• Μαρούλα Καβούνη
Άγαμη.

• Σέντη Καβούνη
Τζον Τέμση (Ιρλανδός).
Παιδιά: Κάτη, Ιωάννης.

Παιδιά Βασιλείου Καβούνη (Μάνταλου), Μεταξίας Κουτουφιώτη

• Απόστολος Καβούνης
Άγαμος

• Μελπομένη Καβούνη
Άγαμη.

Παιδιά Μιχαήλ Καβούνη, Ειρήνης Κοντονικολάου

• Μαρία (Μαρίκα) Καβούνη
Σταμάτιος Δημητρίου Καρούτσος
Παιδιά: Ειρήνη, Παναγιώτα (Γιώτα), Δημήτριος.

• Μαρούλα Καβούνη
Σωτήριος Δημητρίου Μαρσέλλος
Παιδιά: Δημήτριος, Ελένη.

• Ιωάννα Καβούνη
Πέτρος Πολυκάρπου Σκαλιαρίνης
Παιδιά: Πολύκαρπος (Πόλης), Μιχαήλ, Ειρήνη.

• Καλλιόπη Καβούνη
Δημήτριος Αποστόλου Χατζηδημητρίου
Άτεκνοι.

• Απόστολος Καβούνης
Ελένη Αντωνίου Τσικήτα
Παιδιά: Μιχαήλ, Σοφία, Ειρήνη.

• Ιωάννης Καβούνης
Ελένη Σπύρου Λεκατσά
Παιδιά: Μιχαήλ, Σπύρος, Έλλη.

• Ευδοξία Καβούνη
Πέτρος Κωνσταντίνου Ζαμάγιας
Παιδιά: Κωνσταντίνος, Μιχαήλ.

• Χαράλαμπος Καβούνης
Μόνικα Τάμη Λούσιο
Παιδιά: Χρίστοφας, Λώρε - Μαίρη.

ΔΙΣΕΓΓΟΝΑ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΗ, ΜΑΡΙΑΣ ΣΙΟΦΥΛΑΚΑ

ΕΓΓΟΝΙΑ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΧΑΡΤΟΦΥΛΗ (ΣΠΑΝΟΥ), Ε. ΔΙΑΚΟΔΗΜΗΤΡΗ

Παιδιά Μαρίας (Μαριγώ) Χαρτοφύλη, Βασίλη Ζαφειρόπουλου.

• Βασιλεία (Βασιλική) Ζαφειροπούλου
Ιωάννης Θρασυβούλου Αντωνιάδης
Άτεκνοι

• Σοφία Ζαφειρόπουλου
Ζαφείρης Εμμανουήλ Ζαφειρίου
Παιδιά: Αικατερίνη.

• Νικόλαος Ζαφειρόπουλος
Γεθσιμανή (Σούλα) Γεωργίου Κενερλίογλου
Παιδιά: Βασίλειος.

Παιδιά Καλλιόπης Χαρτοφύλη, Ιωάννου Κωνσταντινίδη

• Ειρήνη Κωνσταντινίδη
Στέλιος Βασιλείου Λαζαρίδης
Παιδιά: Καλλιόπη, Βασίλειος.

Παιδιά Αικατερίνης Χαρτοφύλη, Ιωάννου (Γιάγκου) Ορφανόπουλου

• Μιχαήλ Ορφανόπουλος
Αικατερίνη Δημητρίου Τεργαριώτη
Παιδιά: Ουρανία, Ιωάννης, Δημήτριος, Μάκης.

Παιδιά Δέσποινας Χαρτοφύλη, Χαραλάμπους Μηνά

• Ιωάννης ιερεύς Μηνάς
Μαρία Ιωάννου Μαυρουδή
Παιδιά: Δέσποινα, Αικατερίνη, Νεκταρία, Χαράλαμπος.

• Νικόλαος Μηνάς
Μαρία Χαραλάμπους Κοντονικολάου
Παιδιά: Δέσποινα, Άννα, Χαράλαμπος.

Παιδιά Γεωργίου Χαρτοφύλη, 1. Ελένης Ξανθούδη 2. Αθηνάς Λουτσιού

1ος γάμος.

• Καλλιόπη Χαρτοφύλη
Ματθαίος Ζαργκάνης
Άτεκνοι.

• Ειρήνη Χαρτοφύλη
Άγγελος Αρσένης
Παιδιά: Γεώργιος, Πέτρος.

• Νικόλαος Χαρτοφύλης
Θεοδωσία
Παιδιά: Γεώργιος, Σπύρος.

ΕΓΓΟΝΙΑ ΕΙΡΗΝΗΣ ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΗ, ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ
(Από Καρδάμαινα)
Παιδιά Καλλιόπης Οικονόμου, Γεωργίου Χατζηνικολάου

• Μιχαήλ Χατζηνικολάου
Αικατερίνη Γαβριήλ Καραναστάση
Παιδιά: Γεώργιος, Καλλιόπη.

• Εμμανουήλ Χατζηνικολάου
Κλεοπάτρα Φιλίππου Παπακωνσταντίνου
Παιδιά: Αγγελική, Καλλιόπη, Φίλιππος, Γεώργιος, Μιλτιάδης.

Παιδιά Μιλτιάδη Οικονόμου, Παρασκευής Κατσαρού

• Κλεοπάτρα Οικονόμου
Στέλιος Εμμανουήλ Χατζάμαλλος
Παιδιά: Παρασκευή, Μανόλης.

ΕΓΓΟΝΙΑ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΗ, ΚΑΛΛΙΟΠΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ
Παιδιά Γεωργίου Καραγεώργη, Μαρίας Τσικίτα

1ος γάμος
• Άννα Καραγεώργη
• Κωνσταντίνος Καραγεώργης
• Χάρης Καραγεώργης

2ος Γάμος
• Μιχάλης Χαρτοφύλης (μουσικός)
Μπλάνκα Ντέν (Ρωσίδα)

Παιδιά Ειρήνης Καραγεώργη, Γεωργίου Ιερομνήμωνος

• Κυριάκος Ιερομνήμων
Άγαμος

• Κωνσταντίνος Ιερομνήμων
Δήμητρα Πέπα
Παιδιά: Στέλιος, Γεώργιος, Ειρήνη.

• Νικόλαος Ιερομνήμων
1. Αικατερίνη Κόρακα
2. Μαρούλα Ιωάννου Τσουκαλά.
Παιδιά: Από 1ο γάμο. Γεώργιος, Μαργαρίτα, Ειρήνη, Ολυμπία.

• Αντώνιος Ιερομνήμων
Σταματία Κεφάλα
Παιδιά: Ειρήνη, Ευαγγελία.

• Βασίλειος Ιερομνήμων
Σίντε Αυστριακή
Παιδιά: Γεώργιος.

• Σταύρος Ιερομνήμων
Άγαμος.

• Παναγιώτης Ιερομνήμων
Δέσποινα Αλεξάνδρου Κουμαρά
Παιδιά: Γεώργιος, Ελένη, Ειρήνη.

Παιδιά Μαρίας Καραγεώργη-Λάσκαρη Πάπα

- Βαρβάρα-Καλλιόπη (1917-1971) Λάσκαρη (Λούη) Πάπα
  1. Θεόδωρος Παπαδημητρίου
  2. Φέλιξ (1907-1986) Λορέντο
  Παιδιά: 1ος γάμος. Μαρία, Κωνσταντίνος (Gus), Βαρβάρα.
  2ος γάμος. Μαρία, Φλώρα.

- Στάνλεϋ Πάπας
  Μάρθα Ιωσήφ Τόμσον
  Χωρίς απογόνους

- Χάρης Πάπας
  Καλλιόπη Κώστα Πασχαλάκη
  Παιδιά: Μαρία, Νικόλας.

- Μιχάλης Πάπας
  Φάνσις Τζόαν Σουένι
  Παιδιά: Τζωρτζέτα (έγινε μοναχή με όνομα Μαρία), Μιχαήλ.

- Κώστας Πάπας
  1. Ντόροθυ Ρόμπετς
  2. Σάρον ;;;
  Παιδιά: 1ος γάμος. Ροζ Μαρί.
  2ος γάμος. Βίκυ

ΕΓΓΟΝΙΑ ΠΑΝΤΕΛΗ ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΗ, ΑΝΝΑΣ ΝΙΚΗΤΙΑΔΗ

Παιδιά Γεωργίου Καραγεώργη (Σκουραζή), Ελένης Ορφανοπούλου

- Μαίρη Καραγεώργη
  Γαβριήλ Παπαμιχάλη Σακελλαρίδη
  Παιδιά: Ελένη, Μιχαήλ, Γεώργιος.

Παιδιά Ελένης Καραγεώργη, Γεωργίου Μαρίνου

- Άννα Μαρίνου
  Νικήτας Παντελή Χαρτοφύλης
  Παιδιά: Παντελής, Γεώργιος, Ελένη, Καλλιόπη.

• Παντελής Μαρίνος
Ειρήνη Γεωργίου Σκανδάλιου
Παιδιά: Γεώργιος.

• Ηλίας Μαρίνος
Ουρανία Αριστοτέλη Σακελλαρίδη
Παιδιά: Γεώργιος, Αριστοτέλης, Άννα.

• Καλλιόπη Μαρίνου
Φραγκίσκος Εμμανουήλ Σαρρής
Παιδιά: Εμμανουήλ, Γεώργιος.

• Εμμανουήλ Μαρίνος
Βιργινία Ευαγγέλου Σπανού.
Παιδιά: Δέσποινα, Ελένη.

• Μαρία Μαρίνου
Ιωάννης Μιχαήλ Μίχαλος
Παιδιά: Μιχαήλ, Γεώργιος, Δημήτριος.

• Πασχάλης Μαρίνος
Ηρώ Νικολάου Διακολιού
Παιδιά: Ιωάννα, Γεώργιος.

Παιδιά Αργυρής Καραγεώργη, Γεωργίου Βαρκανή

• Άννα Βαρκανή
Θεόδωρος Αριστοτέλη Σακελλαρίδης
Παιδιά: Αριστοτέλης, Γεώργιος, Μιχαήλ, Σταύρος.

• Ειρήνη Βαρκανή
Εμμανουήλ Νικολάου Παπαμιχαήλ (Μαψούρη)
Παιδιά: Νικόλαος, Γεώργιος, Μαρία.

• Παναγιώτης Βαρκανής
Παναγιώτα Κανέλου
Παιδιά: Γεώργιος, Αργυρή.

• Μαρίκα Βαρκανή
Τριαντάφυλλος Εμμανουήλ Χρυσαφίνας
Παιδιά: Εμμανουήλ, Αργυρή.

• Παντελής Βαρκανής
Μαρία Ζαχαρία Νέσκη
Παιδιά: Γεώργιος.

• Ιωάννης Βαρκανής
Μαρία Εμμανουήλ Βαρκανή
Παιδιά: Εμμανουήλ, Αργυρή, Γεώργιος.

• Καλλιόπη Βαρκανή
Αθανάσιος Μιχαήλ Χαρίτος
Παιδιά: Μιχαήλ.

Παιδιά Ιωάννη Καραγεώργη (του Παντελή), Καλλιόπης Νοταρίδη

• Ευδοξία Καραγεώργη
Ιωάννης Γεωργίου Πανταρώτας (αγροφύλακας)
Παιδιά: Γεώργιος, Νικόλαος και Αικατερίνη (δίδυμα), Δημήτριος, Παντελής, Καλλιόπη, Πλουσία.

• Παντελής Καραγεώργης
Καλλιόπη Ιωάννη Σκουλλή
Παιδιά: Ιωάννης, Ανθούλα

• Άννα Καραγεώργη
Γεώργιος Ιωάννου Σκιαθίτης
Παιδιά: Μαρία, Σεβαστή, Ιωάννης.

• Σταματία (δίδυμη) απεβίωσε νήπιο. Καραγεώργη

• Αβάπτιστο (δίδυμο, απεβίωσε κατά τη γέννηση) Καραγεώργη

• Μαρίκα Καραγεώργη
Αθανάσιος Γεωργίου Παλαιολόγος
Παιδιά: Καλλιόπη, Αθανασία, Γεώργιος.

• Αθηνά Καραγεώργη
Δημήτριος Γεωργίου Δημητριάδης
Παιδιά: Γεώργιος, Ελισσάβετ.

• Νικόλαος Καραγεώργης
Μαρία Λαχανά
Παιδιά: Ιωάννης, Βασιλεία.

• Ελεωνόρα Καραγεώργη
Κωνσταντίνος Παναγιώτη Μαστρομιχάλης (Γρίβας)
Παιδιά: Τσαμπίκα, Καλλιόπη.

• Ελλάς Καραγεώργη
Μάνθος Σανταμούρης
Παιδιά: Συμεών, (δίδυμος, το άλλο αγόρι απέθανε κατά τη γέννηση), Δημήτριος, Μάνθος, Μαρούλα, Ιωάννης.

• Ειρήνη Καραγεώργη
Θεοφάνης Βασιλείου Θεοφανίδης
Παιδιά: Βασίλειος, Ιωάννης, Λορέντζος, δίδυμα (αποβολή).

ΕΓΓΟΝΙΑ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΗ (ΔΙΑΚΟΥ), ΑΝΝΑΣ ΣΙΛΙΒΕΣΤΡΟΥ

Παιδιά Ελένης Καραγεώργη, Κωνσταντίνου Ζερβού

• Άννα Ζερβού
Μιχαήλ Ιωάννου Ηλιάδης
Παιδιά: Κωνσταντίνος, Σοφία (εξ υιοθεσίας).

• Ανδρέας Ζερβός
1. Αννέτα (Ρουμάνα)
2. Πατρίτσια Κόϋνε
Παιδιά: Από 1ο γάμο. Ελένη, Κωνσταντίνος.

Παιδιά Νικολάου Καραγεώργη, Στέλλας Μητροπούλου

• Χρυσούλα Καραγεώργη
Ιάκωβος Νικολάου Πολίτης
Άτεκνοι.

• Άννα Καραγεώργη
Άγαμη

Παιδιά Μαρίας Καραγεώργη, Ζαχαρία Ζαχαριάδη (Τσαμπερλάκη)

• Άννα Ζαχαριάδη
Γεώργιος Δημητρίου Κανδύλης
Παιδιά: Δημήτριος, Ζαχαρίας, Μαρία.

• Καλλιόπη Ζαχαριάδη
Νικήτας Στεφανή Χατζηστεφανής
Παιδιά: Μαρία, Άννα, Στεφανής.

• Αντώνιος Ζαχαριάδης
Άννα Ιωάννη Πασχαλίδη
Παιδιά: Ζαχαρίας, Καλλιόπη, Μαρία.

Παιδιά Μιχάλη Καραγεώργη, Ειρήνης Χατζηκώστα

• Δημήτριος Καραγεώργης
Αθηνά Ιωάννου Καραντώνη
Παιδιά: Ειρήνη, Ιωάννα.

• Άννα Καραγεώργη
Κωνσταντίνος Νικολάου Κοντομανόλης
Παιδιά: Νεκταρία, Νικόλαος, Ειρήνη.

• Κωνσταντίνος (Ντιντής) Καραγεώργης
Μαρία Κωνσταντίνου Καλούδη
Παιδιά: Μιχαήλ, Θεολογία.

Παιδιά Πολυξένης Καραγεώργη, Ιωάννη Γερασίμου (Γιαννάρα)

• Άννα Γερασίμου
Σταμάτιος Άλέξη Διακογιάννης
Παιδιά: Αλέξης, Ιωάννης, Πολυξένη, Καλλιόπη, Βαρβάρα - Ειρήνη, Ζαχαρίας, Νικόλαος, Νεκτάριος - Αντώνιος.

Παιδιά Εμμανουήλ Καραγεώργη, Ασιμένης Νικητιάδη

- Ειρήνη Καραγεώργη
Νικόλαος Παρασκευά Παπαεμμανουήλ
Παιδιά: Παρασκευάς, Εμμανουήλ, Ασιμένη.

- Άννα Καραγεώργη
Γεώργιος Παναγιώτη Πλευρίτης
Παιδιά: Ασημοκατίνα, Παναγιώτης.

- Καλλιόπη Καραγεώργη
Κλεάνθης Νικολάου Πλάκας
Παιδιά: Νικόλαος, Εμμανουήλ, Ασιμένη.

- Ευδοξία Καραγεώργη
Αχιλλέας Κωνσταντίνου Βεργής
Παιδιά: Ασιμένη, Ευγενία.

- Ελένη Καραγεώργη
Βασίλειος Γεωργίου Κωνσταντίνου
Παιδιά: Γεώργιος, Εμμανουήλ.

- Δημήτριος Καραγεώργης
Καλλιόπη Ιωάννου Χαρτοφύλη
Παιδιά: Εμμανουήλ - Θεολόγος, Άννα - Βαρβάρα.

Παιδιά Ιωάννου Καραγεώργη (Καραγεωργίου), Μαρίας Σιλιβέστρου

- Σοφία Καραγεώργη
Νικόλαος Ιωάννη Αϊδίνης
Παιδιά: Σύνθια, Μαρία.

- Δημήτριος Καραγεώργης
Παναγιώτα Γεωργίου Παρθένη
Παιδιά: Ιωάννης, Αναστασία.

Παιδιά Ειρήνης Καραγεώργη, Δημητρίου Λοϊζίδη

• Σοφία Λοϊζίδη
Κωνσταντίνος Γεωργίου Παπαντωνίου
Παιδιά: Γεώργιος, Δημήτριος.

• Χρυσάνθη Λοϊζίδη
Μιχαήλ Νικόλάου Μπάρδος
Παιδιά: Νικόλαος, Ειρήνη, Δημήτριος.

• Άννα Λοϊζίδη
Αναστάσιος Στεφάνου Αναστασίου
Παιδιά: Ειρήνη, Σοφία.

ΕΓΓΟΝΙΑ ΚΑΛΛΙΟΠΗΣ ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΗ. ΖΑΦΕΙΡΗ ΧΑΤΖΗΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

Παιδιά Ιακώβου Χατζηδημητρίου, Κλεοπάτρας Ζαχαριάδη

• Ζαφείρης Χατζηδημητρίου
Καλλιόπη Αθανασίου Δημοπούλου
Παιδιά: Ιάκωβος, Αθανάσιος.

• Ζαχαρίας - Ιωάννης Χατζηδημητρίου
Θεοδώρα Θεοδώρου Φίλη
Παιδιά: Ιάκωβος, Θεόδωρος

Παιδιά Γεωργίου Χατζηδημητρίου, Αγγέλας Βαξεβανάκη

• Ζαφείρης Χατζηδημητρίου (πρ. Νομάρχης)
Σταυρούλα Βασιλείου Μπρεγιάννη
Παιδιά:Καλλιόπη
‘

• Ευάγγελος (Λάκης) Χατζηδημητρίου
Δανάη Στυλιανού Τσαπάνου
Παιδιά: Γεώργιος, Μαρίνα.

• Καλλιόπη Χατζηδημητρίου
Δημήτριος Ευσταθίου Σταθόπουλος
Παιδιά: Διονυσία, Αγγελική.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΟΝΟΜΑΤΩΝ

Ονόματα	Σελ.
ΠΑΙΔΙΑ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΚΡΟΗ	250
ΕΓΓΟΝΙΑ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΚΡΟΗ	251-253
• Παιδιά Ιωάννου Γιαννάκη - Χαρτοφύλη, Μαρίας Ιερομνήμου	251-252
• Παιδιά Εμμανουήλ Χαρτοφύλη, Μαρίας Διακογεώργη	252
• Παιδιά Γεωργίου Καραγεώργη - Χαρτοφύλη, Μαρίας Σιοφύλακα	253
ΔΙΣΕΓΓΟΝΑ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΚΡΟΗ	253-270
ΕΓΓΟΝΙΑ ΙΩΑΝΝΟΥ ΓΙΑΝΝΑΚΗ, ΜΑΡΙΑΣ ΙΕΡΟΜΝΗΜΟΥ	253-263
• Παιδιά Νικόλα Γιαννάκη, Ειρήνης Ανδριώτη - Μαστροκωσταντή	253-255
• Παιδιά Δημητρού Χαρτοφύλη, Μαρίας Μοσχή	255-256
• Παιδιά Καλλιόπης Χαρτοφύλη, Παντελή Σακελλάρη	256-257
• Παιδιά Κωνσταντίνου Χαρτοφύλη, Μαρίας Τσικήτα	257-258
• Παιδιά Σταύρου Χαρτοφύλη, Δέσποινας Πασχαλίδη	258
• Παιδιά Μιχάλη Χαρτοφύλη, Άννας Ορσάρη	258-260
• Παιδιά Πολυξένης Χαρτοφύλη, Θεοδόση Ζαχαριάδη	260-262
• Παιδιά Παντελή Χαρτοφύλη, Καλλιόπης Διακοκωσταντή	262
• Παιδιά Κατίνας Γιαννάκη - Χαρτοφύλη, Νικ. Γρηγορόπουλου	262
• Παιδιά Μιλτιάδη Γιαννάκη, Καλλιόπης Δεμέλλη	263
ΕΓΓΟΝΙΑ ΕΜ. ΧΑΡΤΟΦΥΛΗ, ΜΑΡΙΑΣ ΔΙΑΚΟΓΕΩΡΓΗ	263-266
• Παιδιά Νικ. Χαρτοφύλη, Μαρίας Παπαντωνίου (Σπαθάρη)	263-264
• Παιδιά Καλλιόπης Χαρτοφύλη, Γεωργίου Πασχαλάκη	264-265
• Παιδιά Σοφίας Χαρτοφύλη, Αντ. Ζαχαριάδη (Αντιμαχίτη)	265-266
• Παιδιά Μαρούλας Χαρτοφύλη, Αποστόλου Καβούνη	266
ΕΓΓΟΝΙΑ ΓΕΩΡ. ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΗ, ΜΑΡΙΑΣ ΣΙΟΦΥΛΑΚΑ	266-270
• Παιδιά Νικ. Χαρτοφύλη (Σπανού), Ειρήνης Διακοδημήτρη	266-267
• Παιδιά Ειρήνης Καραγεώργη, Εμμανουήλ Οικονόμου	267
• Παιδιά Κωνσταντίνου Καραγεώργη, Άννας Διακοκωσταντή	267-268
• Παιδιά Παντελή Καραγεώργη, Άννας Νικητιάδη	268
• Παιδιά Δημητρίου Καρεγεώργη (Διάκου), Άννας Σιλιβέστρου	269
• Παιδιά Καλλιόπης Καραγεώργη, Ζαφείρη Χατζηδημητρίου	270
ΔΙΣΕΓΓΟΝΑ ΙΩΑΝΝΟΥ ΓΙΑΝΝΑΚΗ, ΜΑΡΙΑΣ ΙΕΡΟΜΝΗΜΟΥ	270-291
ΕΓΓΟΝΙΑ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΓΙΑΝΝΑΚΗ, ΕΙΡΗΝΗΣ ΑΝΔΡΙΩΤΗ	270-273
• Παιδιά Κωνσταντίνου Γιαννάκη (Γελαστού), Μαρίκας Σκούρτου	270
• Παιδιά Ιωάννου Γιαννάκη (Δασκάλου), Σοφίας Λοΐζου	270
• Παιδιά Παναγιώτη Γιαννάκη, Άννας Ζουβελέκη	270-271
• Παιδιά Διαμαντή Χαρτοφύλη, Άννας Κατσιματίδου (Γιάνναρου)	273

ΕΓΓΟΝΙΑ ΔΗΜΗΤΡΟΥ ΧΑΡΤΟΦΥΛΗ, ΜΑΡΙΑΣ ΜΟΣΧΗ 274-276
- Παιδιά Ειρήνης Χαρτοφύλη, Ιωάννου Τζουβελέκη 274
- Παιδιά Άννας Χαρτοφύλη, Γεωργίου Πασχαλάκη 274
- Παιδιά Κωνσταντίνου Χαρτοφύλη, Άννας Πασανικολάκη 274-275
- Παιδιά Γεωργίου Χαρτοφύλη, Θεοδώρας Ευστρατίου 275
- Παιδιά Νικολάου Χαρτοφύλη, Άννας Μαρμαρινού 276
- Παιδιά Ευγενίας Χαρτοφύλη, Νικολάου Χριστοδούλου 276

ΕΓΓΟΝΙΑ ΚΑΛ. ΧΑΡΤΟΦΥΛΗ, ΠΑΝΤΕΛΗ ΣΑΚΕΛΛΑΡΗ 276-279
- Παιδιά Μαρίας Σακελλάρη, Γεωργίου Ιωαννίδη 276
- Παιδιά Αικατ. Σακελλάρη, Μιχαήλ Παπαντωνίου (Σπαντονίδη) 276-277
- Παιδιά Άννας Σακελλάρη, Μιχαήλ Κόκκινου 277-278
- Παιδιά Μιχαήλ Σακελλάρη, Καλλιοπίτσας Κοντονικολάου 278
- Παιδιά Πολυξένης Σακελλάρη, Παναγιώτη Διακοβασίλη 278
- Παιδιά Νικολάου Σακελλάρη, Καλλιόπης Ορφανοπούλου 279
- Παιδιά Ελένης Σακελλάρη, Νικολάου Παπαμιχαήλ (Μαψούρη) 279

ΕΓΓΟΝΙΑ ΚΩΝ/ΝΟΥ ΧΑΡΤΟΦΥΛΗ, ΜΑΡΙΑΣ ΤΣΙΚΗΤΑ 280-282
- Παιδιά Αντωνίου Χαρτοφύλη, Ειρήνης Φούγιαξη 280
- Παιδιά Κυριακούλας Χαρτοφύλη, Δημητρίου Νοταρίδη 280
- Παιδιά Ξενοφώντος Χαρτοφύλη, Ειρήνης Πασχαλάκη 280
- Παιδιά Ειρήνης Χαρτοφύλη, Πασχάλη Πασχαλίδη 281
- Παιδιά Δημητρίου Χαρτοφύλη, Ευγενίας Κοντονικολάου 281
- Παιδιά Πασχάλη Χαρτοφύλη, Μαρίας Μονογενή 281-282
- Παιδιά Νικολάου Χαρτοφύλη, Ελευθερίας Ορφανοπούλου 282
- Παιδιά Μανόλη Χαρτοφύλη, Μαρίας Κοντομανόλη 282

ΕΓΓΟΝΙΑ ΣΤΑΥΡΟΥ ΧΑΡΤΟΦΥΛΗ, ΔΕΣΠΟΙΝΑΣ ΠΑΣΧΑΛΙΔΗ 283-284
- Παιδιά Καλλιόπης Χαρτοφύλη, Αλεξάνδρου Κουντουράκη 283
- Παιδιά Ιωάννου Χαρτοφύλη, Ανθούσας Θεοχαρίδη 283
- Παιδιά Ιακώβου Χαρτοφύλη, Αθανασίας Ανδριώτη 283-284

ΕΓΓΟΝΙΑ ΜΙΧ. ΧΑΡΤΟΦΥΛΗ (ΧΩΡΙΑΝΟΥ), ΑΝΝΑΣ ΟΡΣΑΡΗ 284-287
- Παιδιά Κωνσταντίνου Χαρτοφύλη, Σοφίας Ζαράκη 284
- Παιδιά Ιωάννου Χαρτοφύλη, Μαρίας Σαΐτη 285
- Παιδιά Καλλιόπης Χαρτοφύλη, Ιωάννου Σαρούκου 285
- Παιδιά Μαρίας Χαρτοφύλη, Νικολάου Θεοχάρη 285
- Παιδιά Προκόπη Χαρτοφύλη, Καλλιόπης Κακακιού 285-286
- Παιδιά Πολυξένης Χαρτοφύλη, Κωνσταντίνου Παριανού 286
- Παιδιά Σοφίας Χαρτοφύλη, Κωνσταντίνου Ξύπα 286
- Παιδιά Μιλτιάδη Χαρτοφύλη, Μαρίας Τάλια 287

ΕΓΓΟΝΙΑ ΠΟΛΥΞΕΝΗΣ ΓΙΑΝΝΑΚΗ, ΘΕΟΔΟΣΗ ΖΑΧΑΡΙΑΔΗ 287-289
- Παιδιά Γεωργίου Ζαχαριάδη, Αικατερίνης Εμμανουηλίδη 287
- Παιδιά Ιωάννου Ζαχαριάδη, Μαρούλας Τσουκαλά 287
- Παιδιά Μαρίας Ζαχαριάδη, Αντωνάκη Ανδριώτη 287-288
- Παιδιά Καλλιόπης Ζαχαριάδη, Νικολάου Καμπαλούρη 288
- Παιδιά Κλεοπάτρας Ζαχαριάδη, Ιακώβου Χατζηδημητρίου 288
- Παιδιά Ζαχαρία Ζαχαριάδη, Μαρίκας Κόκκινου (Βλαστού) 288-289

ΕΓΓΟΝΙΑ ΠΑΝΤΕΛΗ ΧΑΡΤΟΦΥΛΗ, ΚΑΛ. ΔΙΑΚΟΚΩΣΤΑΝΤΗ 289
- Παιδιά Νικήτα Χαρτοφύλη, Άννας Μαρίνου 289
- Παιδιά Γεωργίου (Γεωργούλη) Χαρτοφύλη, Θεοδώρας Παπαντωνίου 289

ΕΓΓΟΝΙΑ ΚΑΤΙΝΑΣ ΓΙΑΝΝΑΚΗ, ΝΙΚ. ΓΡΗΓΟΡΟΠΟΥΛΟΥ 289-290
- Παιδιά Μαρίας Γρηγοροπούλου, Κων/νου Κοντονικολάου 289-290

ΕΓΓΟΝΙΑ ΜΙΛΤΙΑΔΗ ΓΙΑΝΝΑΚΗ, ΚΑΛΛΙΟΠΗΣ ΔΙΜΕΛΗ 290-291
- Παιδιά Άννας Γιαννάκη, Χαραλάμπους Κοντονικολάου 290
- Παιδιά Μαρίας Γιαννάκη, Αντωνίου Τσικήτα 290-291

ΔΙΣΕΓΓΟΝΑ ΕΜΜΑΝ. ΧΑΡΤΟΦΥΛΗ, ΜΑΡ. ΔΙΑΚΟΓΕΩΡΓΗ 291-299

ΕΓΓΟΝΙΑ ΝΙΚ. ΧΑΡΤΟΦΥΛΗ, ΜΑΡΙΑΣ ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ 291-293
- Παιδιά Εμμανουήλ Χαρτοφύλη, Ελ. Σακελλάρη 291
- Παιδιά Μιχαήλ Χαρτοφύλη, Ειρήνης Παπαντωνίου 291-292
- Παιδιά Ιωάννου Χαρτοφύλη (Αράπη), Καλλιόπης Βαρκανή 292
- Παιδιά Κων/νου Χαρτοφύλη (Αθρωπάρα), Μαρίας Βιολή 292
- Παιδιά Δημητ. Χαρτοφύλη (Αγροφύλακα), Καλ. Χατζημιχάλη 292-293
- Παιδιά Ειρήνης Χαρτοφύλη, Εμ. Διακαντώνη (Παπαμανώλη) 293

ΕΓΓΟΝΙΑ ΚΑΛ. ΧΑΡΤΟΦΥΛΗ, ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΠΑΣΧΑΛΑΚΗ 293-296
- Παιδιά Μαρίας Πασχαλάκη, Νικολάου Ανδριώτη 293
- Παιδιά Άννας Πασχαλάκη, Νικ. Ορφανόπουλου (Μελίτθακα) 295
- Παιδιά Κων/νου Πασχαλάκη, 1. Μ. Κοντομανώλη, 2. Μ. Μαστρογεώργη 295
- Παιδιά Πολυξένης Πασχαλάκη, Σπύρου Πάγκα 295-296
- Παιδιά Αργυρώς Πασχαλάκη, Γεωρ. Περουλίδη 296
- Παιδιά Ιωάννου Πασχαλάκη, Καλλιόπης Σεβδαλή 296

ΕΓΓΟΝΙΑ ΣΟΦ. ΧΑΡΤΟΦΥΛΗ, ΑΝΤ. ΖΑΧΑΡΙΑΔΗ 296-297
- Παιδιά Κων/νου Ζαχαριάδη, Καλ. Σακελλάρη 296-297
- Παιδιά Δημητρίου Ζαχαριάδη, Σούζαν Ντίνιαρ 297
- Παιδιά Χρυσικόνας Ζαχαριάδη, Εμ. Λοϊζου 297

ΕΓΓΟΝΙΑ ΜΑΡΟΥΛΑΣ ΧΑΡΤΟΦΥΛΗ, ΑΠΟΣΤ. ΚΑΒΟΥΝΗ 298-299
- Παιδιά Μαρίας Καβούνη, Ιωάννου Τσουκαλά 298
- Παιδιά Εμμ. Καβούνη, Αικατερίνης Στήβεν 298
- Παιδιά Βασιλείου Καβούνη, Μεταξίας Κουτουφιώτη 298
- Παιδιά Μιχ. Καβούνη, Ειρήνης Κοντονικολάου 298-299

ΔΙΣΕΓΓΟΝΑ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΗ, ΜΑΡ. ΣΙΟΦΥΛΑΚΑ 299-308

ΕΓΓΟΝΙΑ ΝΙΚ.ΧΑΡΤΟΦΥΛΗ (ΣΠΑΝΟΥ), Ε. ΔΙΑΚΟΔΗΜΗΤΡΗ 299-300
- Παιδιά Μαριγώς Χαρτοφύλη, Βασ. Ζαφειρόπουλου 299-300
- Παιδιά Καλλιόπης Χαρτοφύλη, Ιωάννου Κωνσταντινίδη 300
- Παιδιά Αικατ. Χαρτοφύλη, Γιάγκου Ορφανόπουλου 300
- Παιδιά Δέσποινας Χαρτοφύλη, Χαραλάμπους Μηνά 300
- Παιδιά Γεωρ. Χαρτοφύλη Ελένης Ξανθούδη 300

ΕΓΓΟΝΙΑ ΕΙΡ. ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΗ, ΕΜΜΑΝ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ 301
- Παιδιά Καλλιόπης Οικονόμου, Γεωρ. Χατζηνικολάου 301
- Παιδιά Μιλτιάδη Οικονόμου, Παρασκευής Κατσαρού 301

ΕΓΓΟΝΙΑ ΚΩΝ/ΝΟΥ ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΗ, ΑΝ. ΔΙΑΚΟΚΩΣΤΑΝΤΗ 301-302
- Παιδιά Γεωργίου Καραγεώργη, Μαρίας Τσικίτα 301
- Παιδιά Ειρ. Καραγεώργη, Γεωργίου Ιερομνήμωνος 301-302
- Παιδιά Μαρίας Καραγεώργη, Λάσκαρη (Λούη)Πάπα 302

ΕΓΓΟΝΙΑ ΠΑΝΤΕΛΗ ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΗ, ΑΝ. ΝΙΚΗΤΙΑΔΗ 302-305
- Παιδιά Γεωργίου Καραγεώργη, Ελένης Ορφανοπούλου 302
- Παιδιά Ελένης Καραγεώργη, Γεωργίου Μαρίνου 302-303
- Παιδιά Αργυρής Καραγεώργη, Γεωργίου Βαρκανή 303-304
- Παιδιά Ιωάννου Καραγεώργη, Καλλιόπης Νοταρίδη 304-305

ΕΓΓΟΝΙΑ ΔΗΜ. ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΗ (ΔΙΑΚΟΥ), ΑΝ. ΣΙΛΙΒΕΣΤΡΟΥ 305-308
- Παιδιά Ελένης Καραγεώργη, Κων/νου Ζερβού 305
- Παιδιά Νικολάου Καραγεώργη, Στέλλας Μητροπούλου 305-306
- Παιδιά Μαρίας Καραγεώργη, Ζαχαρία Ζαχαριάδη 306
- Παιδιά Μιχαήλ Καραγεώργη, Ειρήνης Χατζηκώστα 306
- Παιδιά Πολυξένης Καραγεώργη, Ιωάννου Γερασίμου 306
- Παιδιά Εμμανουήλ Καραγεώργη, Ασιμένης Νικητιάδη 307
- Παιδιά Ιωάννου Καραγεώργη, Μαρίας Σιλιβέστρου 307
- Παιδιά Ειρήνης Καραγεώργη, Δημητρίου Λοϊζίδη 308

ΕΓΓΟΝΙΑ ΚΑΛ. ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΗ, ΖΑΦ. ΧΑΤΖΗΔΗΜΗΤΡΙΟΥ 308
- Παιδιά Ιακώβου Χατζηδημητρίου, Κλεοπάτρας Ζαχαριάδη 308
- Παιδιά Γεωργίου Χατζηδημητρίου, Αγγέλας Βαξεβάνη 308

Λαογραφικά

ΤΟ ΑΝΤΙΔΕΡΟ ΤΗΣ ΕΦΗΜΕΡΙΑΣ ΚΑΙ Η ΕΟΡΤΑΣΤΙΚΗ ΑΡΤΟΚΛΑΣΙΑ

Άννας Στ. Καμπανή

Η σχέση του ανθρώπου με το Θεό, είναι διπολική. Είναι σχέση προσωπική και κοινωνική. Προσωπικά και άρα ιδιαίτερα και μοναδικά – όπως μοναδικός είναι κάθε άνθρωπος -– ερχόμαστε σε επαφή με το Θείο, προσευχόμενοι, ενώ παράλληλα καλλιεργούμε τη σχέση μας με το Θεό και μέσα από την κοινή μυστηριακή και λατρευτική ζωή της εκκλησίας Του.

Η κοινή συμμετοχή των πιστών στη λατρευτική – αγαπητική σχέση με το Θεό και τον συνάνθρωπο, είναι ίδιον χαρακτηριστικό των Χριστιανών, από τους πρώτους κιόλας Χριστιανικούς χρόνους – με τις εξαίσιες, θαυμαστές και γνωστές σ' όλους μας ΑΓΑΠΕΣ – μέχρι και σήμερα.

Καθώς ο Χριστιανισμός περνά μέσα από τους αιώνες, διατηρεί αναλλοίωτη την ορθόδοξη μυστηριακή παράδοση και την κοινή λατρεία. Όπου ο Χριστιανισμός έχει διαδοθεί και στην πιο μικρή γωνιά του πλανήτη ακόμα, ο τόπος λατρείας, ο ναός, μικρός ή μεγάλος, θα είναι πάντα για τους απανταχού Χριστιανούς, πνευματική πατρίδα!

Σ' αυτήν εδώ, την πολύ μικρή γωνιά του πλανήτη – τη Νίσυρο – η πίστη, το θρησκευτικό συναίσθημα, ο ζήλος συμμετοχής στην κοινή λατρεία προς το Θεό, χαράζονται ανεξίτηλα στις συνειδήσεις και στις καρδιές των Νισυρίων και μεταδίδονται με ευλάβεια και εμπιστοσύνη από γενιά σε γενιά. Στα τραχιά φτωχικά χρόνια για την επιβίωση, η βαθιά τους πίστη, δρούσε καταλυτικά και πάλευαν ηρωικά με τις αντιξοότητες. Πρόσφεραν γι' αυτό στο Θεό – εκτός από την καρδιά τους – το καλύτερο από το υστέρημά τους, στη λατρεία τους προς Αυτόν, ψιθυρίζοντας με επίγνωση «τα σα εκ των σων σοι προσφέρομεν»

Το *αντίδωρο,* (πρόσφορο) – *αντί(δ)ερο,* προφερόμενο σύμφωνα με το Νισύρικο γλωσσικό ιδίωμα – της εφημεριάς, αποτελεί δείγμα ζωντανής λατρευτικής παράδοσης της Νισύρου. Της εφημεριάς το αντίδερο, είναι το αντίδερο που προσφέρεται για την τέλεση της Κυριακάτικης Θείας Λει-

τουργίας. Προσφέρεται από κάθε οικογένεια. Κάθε σπιτικό το ένα μετά το άλλο, με τη σειρά κι από γειτονιά σε γειτονιά, μέχρι να φτάσει και να περάσει η προσφορά, απ' όλα τα σπίτια του χωριού και να αρχίσει από την αρχή – κάθε σπιτικό – όταν έρθει η σειρά του αναλαμβάνει τη φροντίδα, να ετοιμάσει και να προσφέρει το αντίδωρο, το οποίο πρέπει να είναι έτοιμο, το Σάββατο, ώστε να έχει δοθεί την Κυριακή το πρωί στον ιερέα, πριν αρχίσει η Θεία Λειτουργία.

Της εφημεριάς το αντίδερο, προσφέρεται από τότε που οι Νισύριοι και οι Νισυριές, έπαιρναν το σιτάρι και το κριθάρι καλλιεργώντας με κόπο και αγάπη τη Νισύρικη γη, για να τραφούν οι ίδιοι και να θρέψουν τα παιδιά τους. Από τότε που κάθε σπιτικό άλεθε, ζύμωνε και έψηνε στο φούρνο του σπιτιού, το ψωμί και το αντίδερο. Από τότε μέχρι σήμερα. Για τον λόγο αυτό αρκετές οικογένειες, είχαν στην κατοχή τους και το τυπάρι. Το τυπάρι είναι ξύλινη κατασκευή, μικρού, σχεδόν τετραγωνικού σχήματος, στην οποία είναι σκαλισμένα ανάγλυφα, σταυρός κι ανάμεσά του τα αρχικά ΙΣ ΧΡ ΝΙ ΚΑ.

Η πίσω πλευρά του τυπαριού δεν είναι επίπεδη, έχει λαβή ενσωματωμένη στην όλη κατασκευή, προκειμένου να είναι εύχρηστη. Όταν το αντίδερο είχε ζυμωθεί και είχε πάρει την τελική του στρογγυλή μορφή, λίγο πριν μπει στο φούρνο, οι νοικοκυρές, κρατώντας το από τη λαβή, πίεζαν το τυπάρι στη μέση του ζυμωτού και αφού είχαν αποτυπωθεί ευδιάκριτα, τα σύμβολα, τότε το έβαζαν στο φούρνο να ψηθεί. Όσες νοικοκυρές στερούνταν τυπαριού, πρόθυμα τους το δάνειζε η γειτόνισσα, η μάνα, η συντέκνισσα. Μεγάλη σημασία έχει η ευδιάκριτη αποτύπωση, διότι ο ιερέας τη στιγμή που κάνει την αναίμακτη θυσία, με βάση αυτών των συμβόλων, τέμνει και διαμελίζει τον Αμνό του Θεού.

Ύψιστη τιμή, η προσφορά του αντιδώρου της εφημεριάς! Τιμή την οποία απολαμβάνει κάθε οικογένεια, χωρίς διακρίσεις. Αυτό άλλωστε δηλώνεται κι από τον χαρακτηρισμό του αντιδώρου. Της εφημεριάς χαρακτηρίζεται, όχι δηλαδή της μονιμότητας, της αποκλειστικότητας, της κατοχής, αλλά του περάσματος, της σειράς, της διαδοχής από σπίτι σε σπίτι. Της κοινής αγάπης προς το Θεό, της κοινής συμμετοχής, της κοινής λατρείας, της κοινής ευλάβειας, της κοινής τιμής!!

Σήμερα παρόλο που οι συνθήκες ζωής έχουν αλλάξει και η Νισύρικη γη μένει ακαλλιέργητη, οι φούρνοι στα σπίτια έχουν γκρεμιστεί , και τα τυπάρια είναι σχεδόν άγνωστα στους περισσότερους, η προσφορά του αντιδώρου της εφημεριάς, παραμένει ζωντανή. Το τυπωμένο αντίδερο – έστω από τα χέρια του αρτοποιού και το ζυμωμένο με σύγχρονα μέσα – συνεχίζει να εφημερεύει και να εκφράζει το έντονο θρησκευτικό συναίσθημα των Νισυρίων.

Παράλληλα με την παράδοση του αντιδώρου της εφημεριάς, άξια λόγου είναι και η αναφορά στην παράδοση της εορταστικής αρτοκλασίας. Κάθε σπιτικό είχε και έχει στη φροντίδα του, τη γιορτή ενός ή περισσοτέ-

ρων Αγίων. Τη φροντίδα, δηλαδή, του ζυμώματος παλαιότερα και της προσφοράς στην εκκλησία πέντε άρτων, ανήμερα της γιορτής του Αγίου– και οι οποίοι άρτοι, συμβολικά αναφέρονται στην παραβολή του Χριστού των πέντε άρτων και των δύο ψαριών, με τα οποία χόρτασε χιλιάδες ανθρώπους στην έρημο πολλαπλασιάζοντάς τα.

Η μορφή των άρτων, παλαιότερα ήταν η εξής: ζυμωνόταν ένας μεγάλος άρτος, ο οποίος πριν ψηθεί πασπαλιζόταν με μαυροκούκι και σησάμι – κάποιες νοικοκυρές πρόσθεταν και ζάχαρη στη ζύμη – και τυπωνόταν από τη νοικοκυρά με το τυπάρι, το οποίο στο σχήμα και στο μέγεθος διέφερε από εκείνο του αντιδώρου.

Ενώ δηλαδή, όπως προαναφέραμε, το σχήμα και το μέγεθος που έχει το τυπάρι του αντιδώρου είναι σχεδόν τετράγωνο και μικρού μεγέθους, αντιθέτως το τυπάρι του άρτου έχει κυκλικό σχήμα και είναι τέσσερις φορές μεγαλύτερο σε μέγεθος από εκείνο του αντιδώρου. Τα δε ανάγλυφα σύμβολα είναι τα ίδια, αλλά σε μεγαλύτερο μέγεθος, ενώ στην πίσω πλευρά η ενσωματωμένη του λαβή είναι τετράγωνη και έχει κι αυτή, τα ίδια ανάγλυφα σύμβολα, πιθανότατα να πρόκειται για λαβή – τυπάρι αντιδώρου, δύο τυπάρια δηλαδή σε μία κατασκευή. Στη συνέχεια παράλληλα με τον μεγάλο άρτο ζυμώνονταν ακόμα τέσσερις μικρότεροι κατά πολύ, γι' αυτό και ονομάζονταν «αρτούλια» . Τα «αρτούλια» ψήνονταν άνευ τυπώματος, ήταν όμως πασπαλισμένα κι αυτά, όπως ο μεγάλος άρτος, με μαυροκούκι και σησάμι ή περιείχαν κι αυτά ζάχαρη, ανάλογα με τη συνήθεια της κάθε νοικοκυράς.

Αξίζει να σημειωθεί επίσης, ότι οι άρτοι είχαν αυτή τη μορφή – ένας μεγάλος και τέσσερις μικρότεροι – διότι τα «αρτούλια» μοιράζονταν στους ψάλτες, στους ιερείς και στην οικογένεια που πρόσφερε τον άρτο, ενώ ο μεγαλύτερος άρτος, τεμαχιζόταν και μοιραζόταν στο εκκλησίασμα, στους πιστούς. Σήμερα οι άρτοι είναι ισομεγέθεις, τα «αρτούλια» έχουν καταργηθεί.

Παράλληλα με τους άρτους προσφέρουν το αντίδωρο – για τη Θεία Λειτουργία ανήμερα της γιορτής του Αγίου – έλαιο, λιβάνι και γραμμένα σε λευκό χαρτί ένα – ένα τα ονόματα των μελών της οικογένειας, τα ονόματα των συγγενών και των φίλων – μακάρι και των εχθρών - για να μνημονευθούν υπέρ υγείας από τον ιερέα, κατά τη διάρκεια της αρτοκλασίας. Υπέρ υγείας, ενώ κατά την προσφορά του αντιδώρου της εφημεριάς, στον ιερέα δίνονται τα ονόματα εκτός των ζώντων, και των κεκοιμημένων μελών και συγγενών της οικογένειας προκειμένου να μνημονευθούν!

Υπάρχουν, επίσης, περιπτώσεις κατά τις οποίες τη γιορτή ενός Αγίου τη «μοιράζονται» δύο σπίτια. Δηλαδή, την τιμητική φροντίδα της προσφοράς του άρτου και του αντιδώρου στη γιορτή, αντί να την έχει εξ ολοκλήρου ένα σπίτι την έχουν δύο. Η διαδικασία έχει ως εξής: εναλλακτικά- και ύστερα από συμφωνία των δύο οικογενειών- όταν τον ένα χρόνο φρο-

ντίδα έχει η μία οικογένεια να προσφέρει το αντίδωρο, η άλλη οικογένεια φροντίζει για την προσφορά του άρτου. Υπενθυμίζοντας κάθε χρονιά η μια οικογένεια στην άλλη το είδος της προσφοράς, μετέχουν από κοινού στην απόδοση τιμής στους Αγίους, προσεύχονται από κοινού και ενισχύουν τους δεσμούς αδελφοσύνης μέσα από τη λατρευτική ζωή της εκκλησίας!

Μια αναφορά στη βιωματική σχέση της Νισύρικης οικογένειας με την ορθόδοξη πίστη, δεν θα ήταν πλήρης, αν δεν κατέγραφε και την «υποχρέωση» κάθε γειτονιάς να ευπρεπίσει τον μικρό κατά κανόνα ναό που βρίσκεται στην περιοχή της δύο μέρες πριν την εορτή του Αγίου στον οποίο είναι αφιερωμένος ο ναός.

Οι νοικοκυρές ανασκουμπωμένες, άλλες σκουπίζουν, άλλες ξεσκονίζουν, άλλες ασβεστώνουν, άλλες ετοιμάζουν στεφάνι από φρέσκα λουλούδια, που γι' αυτόν τον λόγο κρατάνε στις αυλές τα καλύτερα! Για να στεφανώσουν μ' αυτά πλεγμένα σε στεφάνι τον εορτάζοντα *«Γείτονά»* τους Άγιο. Στο τέλος της όλης προετοιμασίας, έρχεται να προστεθεί και η παρασκευή γλυκισμάτων, τα οποία οι νοικοκυρές της γειτονιάς προσφέρουν πλουσιοπάροχα την παραμονή της γιορτής και ανήμερα! Παρατηρεί καθένας, λοιπόν, ο οποίος τυγχάνει να παρευρεθεί σ' αυτού του είδους τον εορτασμό, ότι στη Νίσυρο του τότε και του σήμερα οι Παπαδιαμάντειες εικόνες εξακολουθούν να παίρνουν σάρκα και οστά!!

Καθώς η μια γενιά διαδέχεται την άλλη, έτσι και η προσφορά άρτων στις γιορτές των Αγίων, μεταδίδεται από τη μάνα στην κόρη και από την κόρη στην εγγονή. Υπάρχουν όμως και οι περιπτώσεις εκείνες, κατά τις οποίες, οι νονές ή οι θείες «προικίζουν» στις βαπτιστικές και στις ανεψιές αντίστοιχα, εορταστικές αρτοκλασίες Αγίων, για τις οποίες οι ίδιες είχαν τη φροντίδα παλαιότερα, δίνοντας μ' αυτόν τον τρόπο τη σκυτάλη στη νεότερη γενιά μεταλαμπαδεύοντας προς αυτήν, την ευλάβεια και την τιμή στην μνήμη των Αγίων.

Μεταλαμπαδεύοντας σ' αυτή τη γεμάτη σύγχυση νεότερη γενιά, σημεία φωτεινά, αναφοράς, ρίζες παράδοσης, ευχή διατήρησης της ταυτότητας, που σημαίνει αντίσταση σε ό,τι αλλοιώνεται και ισοπεδωτικά παγκοσμιοποιείται!

Θέματα Περιβάλλοντος

ΦΑΡΜΑΚΕΥΤΙΚΑ ΚΑΙ ΑΡΩΜΑΤΙΚΑ ΦΥΤΑ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΝΙΣΥΡΟΥ ΤΗΣ ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΥ

Δρ. Ιωάννης Ηλ. Βολανάκης
Έφορος Αρχαιοτήτων

Ε Ι Σ Α Γ Ω Γ Η

1. Γενικές παρατηρήσεις

Υπολογίζεται ότι σε ολόκληρο τον κόσμο ζουν περί τα 360.000 φυτά, μύκητες κλπ. Στην Ευρώπη φύονται σήμερα περί τα 10.000 είδη φυτών. Από αυτά περί τις 6.000 φυτά απαντούν στην Ελλάδα, αριθμός πολύ μεγάλος, εάν λάβουμε υπόψη ότι η Ελλάδα είναι μία μικρή σχετικά χώρα.

Ορισμένα από τα φυτά, τα οποία φύονται στην Ελλάδα, χαρακτηρίζονται ως ενδημίτες ή ενδημικά, ήτοι απαντούν μόνο σε αυτήν σε αυτοφυή κατάσταση και σε καμία άλλη χώρα του κόσμου. Ενδεικτικά αναφέρονται τα επόμενα:

α') Αμάρακος ο δίκταμνος (Amaracus dictamnus), ήτοι ο δίκταμος, ατίταμος, έρωντας κλπ. ο οποίος απαντά ως αυτοφυής μόνο σε ορισμένες ορεινές περιοχές της νήσου Κρήτης και ο οποίος θεωρείται από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα ως «πανάκεια».

β') Παιωνία η ροδία (Paeonia rhodia), η λευκή παιωνία, η οποία απαντά ως αυτοφυής μόνον σε ορισμένες περιοχές της νήσου Ρόδου.

γ') Καμπανούλα η νισυρία (Campanula nisyria), η οποία απαντά στην Νίσυρο και άλλα[1].

Ο «έμφρων άνθρωπος» (Homo sapiens) από πολύ ενωρίς διέγνωσε τις φαρμακευτικές και αρωματικές ιδιότητες των φυτών και χρησιμοποίησε αυτά και τα παράγωγά των για την ανακούφισή του από τους πόνους, την επούλωση τραυμάτων, προερχομένων από ατυχήματα ή πολεμικές συ-

1. Στ. Παπάτσου, Χλωρίδα Νισύρου, σ. 377.

γκρούσεις και την πρόληψη ή θεραπεία διαφόρων ασθενειών[2]. Μάλιστα πιστεύεται ότι τις θεραπευτικές ιδιότητες ορισμένων φυτών γνωρίζουν και διάφορα ζώα, από τα οποία πολλά διδάχτηκαν και οι άνθρωποι.

Επίσης ο άνθρωπος από πολύ ενωρίς χρησιμοποίησε τα φυτά ως τροφή ή ως άρτυμα της τροφής του, καθώς και για την συντήρηση και την καλύτερη διατήρηση ορισμένων τροφίμων.

Με την πάροδο του χρόνου οι άνθρωποι διδάχτηκαν από την παρατήρηση και την καθημερινή πρακτική και συγκέντρωσαν πλήθος πληροφοριών, σχετικών με τις φαρμακευτικές, θεραπευτικές και αρωματικές ιδιότητες των φυτών.

Στην μετά χείρας μελέτη αναφέρονται επιλεκτικά ορισμένα πολύ γνωστά φαρμακευτικά και αρωματικά φυτά της νήσου Νισύρου της Δωδεκανήσου, τα περισσότερα από τα οποία χρησιμοποιούνται συνεχώς από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα. Πολλά από αυτά έχουν διατηρήσει και τις αρχαίες ονομασίες τους, ορισμένες από τις οποίες είναι προελληνικές, όπως π.χ. άνθος, ασπάραγγος, ασπάλαθος, δίανθος, κισσός, κυπάρισσος, λάπαθον, νάρκισσος, πράσσον, ρόδον, υάκινθος κλπ.

2. Σύντομη ιστορική επισκόπηση

Οι αρχαίοι ανατολικοί λαοί Ακκάδιοι, Σουμέριοι, Ασσύριοι, Βαβυλώνιοι, Αιγύπτιοι, Χετταίοι, Σύριοι, Παλαιστίνιοι, Φοίνικες, Εβραίοι, Μήδοι, Πέρσες και άλλοι ανέπτυξαν από πολύ ενωρίς υψηλούς πολιτισμούς, οι οποίοι επηρέασαν βαθύτατα και γονιμοποίησαν τον ελληνικό και τον ρωμαϊκό πολιτισμό.

Οι ανατολικοί αυτοί λαοί και πολιτισμοί γνώριζαν την παρασκευή αρωμάτων, αλοιφών, φαρμάκων και διαφόρων άλλων σκευασμάτων από φαρμακευτικά και αρωματικά φυτά και βότανα και χρησιμοποιούσαν αυτά, τόσον για τους εαυτούς τους, όσο και για την εξαγωγή τους σε άλλους λαούς. Διά της συχνής επικοινωνίας και του εμπορίου, το οποίο διεξήγετο από ξηράς και θαλάσσης τα προϊόντα αυτά έγιναν γρήγορα γνωστά και σε άλλους λαούς και έτσι γινόταν ευρεία χρήση αυτών σε ολόκληρο τον αρχαίο κόσμο.

Αρχαίοι συγγραφείς, όπως ο Όμηρος, ο Ησίοδος, ο Ηρόδοτος ο Αλικαρνασσεύς, ο Ξενοφών ο Αθηναίος, ο Ιπποκράτης ο Κώος, Ο Αριστοτέλης ο Σταγειρίτης, ο Θεόφραστος, ο Διοσκουρίδης ο Πεδάνιος ή Αναζαρβεύς, ο Πλίνιος ο πρεσβύτερος, ο Κλαύδιος Γαληνός, ο Μέγας Βασίλειος, ο Αλέξανδρος ο Τραλλιανός, ο Παύλος ο Αιγινίτης και άλλοι ανα-

---

2. Ι. Βολανάκης, Φαρμακευτικά φυτά, σ. 343-369. Ι. Βολανάκης, Βότανα Αποδούλου, σ. 49-83. Ι. Βολανάκης, Απόλλωνα Ρόδου, σ. 207-214.

φέρονται στα έργα τους συχνά στις φαρμακευτικές και αρωματικές ιδιότητες των φυτών και των παραγώγων αυτών και συνιστούν αυτά σε συγκεκριμένες περιπτώσεις.

Κατά την βυζαντινή εποχή υπάρχουν στις Αγορές των πόλεων ειδικά τμήματα, όπου διατίθενται φαρμακευτικά και αρωματικά φυτά και οι «Μυρεψοί» είναι εκείνοι οι οποίοι γνωρίζουν τις ιδιότητες και χρήσεις αυτών, καθώς και την παρασκευή διαφόρων σκευασμάτων από αυτά.

Κατά τον 13ον αι. μ. Χ. και στην αυλή του αυτοκράτορα της Νικαίας Ιωάννου Γ' Δούκα Βατάτζη (1222-1256) έζησε ο Νικόλαος ο Μυρεψός, ιατρός και βοτανολόγος, ο οποίος συνέγραψε το περίφημο σύγγραμμα «Δυναμερόν», το οποίο περιλαμβάνει 48 κεφάλαια και 2656 φαρμακευτικές συνταγές. Το έργο αυτό εγράφη στην ελληνική γλώσσα και σύντομα μεταφράστηκε στην λατινική και απετέλεσε μέχρι περίπου τον 18ον αι. μ.Χ. το βασικό εγχειρίδιο φαρμακολογίας για τις χώρες της κεντρικής και Β.Δ. Ευρώπης και ιδιαίτερα της Γαλλίας.

Κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας κυκλοφορούν ευρέως τα «Ιατροσόφια», ειδικά χειρόγραφα βιβλία, στα οποία έχουν αποθησαυρισθεί οι γνώσεις σχετικά με τις φαρμακευτικές και αρωματικές ιδιότητες και χρήσεις των διαφόρων φυτών και βοτάνων[3].

Μέχρι σήμερα έχουν επιβιώσει, ιδία μεταξύ των λαϊκών στρωμάτων ορισμένες παμπάλαιες πρακτικές, σχετικές με τις φαρμακευτικές και αρωματικές ιδιότητες των φυτών, οι οποίες διατηρήθηκαν αναλλοίωτες επί αιώνες και χιλιετηρίδες και οι οποίες κέκτηνται μεγάλη σημασία για την λαϊκή ιατρική. Αυτές, μαζί με άλλα στοιχεία, αποτελούν σπουδαίο τμήμα του λαϊκού πολιτισμού μας[4].

3. Η χλωρίδα της Νισύρου

Η νήσος Νίσυρος[5] ανήκει στο νησιωτικό σύμπλεγμα της Δωδεκανήσου ή των νότιων Σποράδων και κείται μεταξύ της νήσου Κω, της Τήλου και της Ν.Δ. παραλίας της Μικράς Ασίας.

Η Νίσυρος έχει έκταση 41,263/ 42 τ. χλμ. και οι μόνιμοι κάτοικοι αυτής σήμερα ανέρχονται στους 948 (απογραφή 2001), από τους οποίους το 10% περίπου είναι αλλοδαποί εργαζόμενοι, προερχόμενοι κυρίως από χώρες της Βαλκανικής.

---

3. Ν. Παπαδογιαννάκης, Κρητικό Ιατροσόφιον, σ. 11 κ.ε.

4. Ι. Βολανάκης, Βότανα Αποδούλον, σ. 49-83.

5. Η ονομασία είναι προελληνική.

Η Νίσυρος έχει ηφαιστειακή προέλευση και αναδύθηκε από υποθαλάσσιες ηφαιστειακές εκρήξεις. Η νήσος παρουσιάζει τη μορφή κόλουρου κώνου, στο κέντρο του οποίου υπάρχει χωνοειδές άνοιγμα, ο κρατήρας "Πολυβώτης", από τον οποίο αναδύονται και σήμερα αναθυμιάσεις. Στα τέλη του 19ου και στο α' μισό του 20ου μ.Χ. έλαβαν χώρα εκρήξεις του ηφαιστείου της Νισύρου.

Ολόκληρη η Νίσυρος είναι προϊόν των ηφαιστειακών εκρήξεων. Επίσης, η παρακείμενη νήσος "Γυαλί" [6], αποτελείται κατά το μεγαλύτερο αυτής μέρος από οψιδιανό και ελαφρόπετρα (κίσηρη).

Η βλάστηση μιας περιοχής είναι αποτέλεσμα μακροχρόνιας εξελικτικής πορείας κατά τη διάρκεια των γεωλογικών περιόδων. Σε αυτήν επιδρούν διάφοροι παράγοντες, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγονται και παράγοντες οικολογικοί, γενετικοί και γεωιστορικοί. Πρωταρχικό ρόλο παίζουν οι εδαφικοί και κλιματολογικοί παράγοντες.

Επίσης, ο ανθρωπογενής παράγων ενέχει σημαντική θέση στη διαμόρφωση της χλωρίδας μιας περιοχής.

Ο Έλληνας στοχαστής και ποιητής Γ. Σεφέρης παρατήρησε εύστοχα ότι: «το φυσικό περιβάλλον, δομημένο και αδόμητο, αποτελεί προέκταση του ψυχισμού των ανθρώπων, που το κατοικούν».

Η Νίσυρος, καθώς και τα λοιπά νησιά του Αιγαίου Πελάγους, λόγω της γεωγραφικής αυτών θέσεως, παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον, επειδή αποτελούν τη γέφυρα μεταξύ Ασίας και Ευρώπης, μέσω των οποίων μεταφέρθηκαν τόσο πολιτιστικά στοιχεία, όσο και φυτά και ζώα.

Η χλωρίδα της Νισύρου και των γύρω νησιών: Στρογγυλής, Γυαλιού, Παχειάς, Πυργούσας και Αντελεούσας δεν έχει αρκούντως ερευνηθεί μέχρι σήμερα. Αντιθέτως η χλωρίδα των νησιών: Ρόδου, Κω, Πάτμου κ.α. έχει μελετηθεί ικανοποιητικά κατά το παρελθόν.

Μεταξύ άλλων, με την χλωρίδα της Νισύρου ασχολήθηκαν κατά το παρελθόν και οι εξής:

α') Ο Pampanini[7], β') ο Davis P.H.[8], γ') ο Gathorne- Hardy[9], δ') Σουηδοί επιστήμονες του Ινστιτούτου Συστηματικής Βοτανικής του Πανεπιστημίου της Lund με επικεφαλής τον καθηγητή Η. Runemark, δ') η Στ. Παπάτσου-

---

6. Η ονομασία "Γυαλί, το" οφείλεται στο γεγονός ότι σε αυτήν υπάρχουν μεγάλες ποσότητες οψιδιανού, ο οποίος μοιάζει με φυσικό γυαλί. Έχει μέλανα χροιά και φέρει μικρές λευκές κουκκίδες , που τον διακρίνουν από τον οψιδιανό της Μήλου. Ο οψιδιανός αποτέλεσε ήδη από τη Νεολιθική Εποχή πρώτη ύλη για την κατασκευή εγχειριδίων, ξυραφιών, αιχμών βελών κλπ. και ήταν εμπορεύσιμο είδος.

7. Pampanini, L'esplorazione botanica del Dodedaneso dal 1787 al 1924, Nuovo Bot. Ital., n-s. 33: 20-7.

8. P. H. Davis, Flora of Turkey, Vols. I-IV, Edinburgh 1965- 1972.

9. Στ. Παπάτσου, Χλωρίδα Νισύρου, σ. 373.

Σταμέλου[10], η οποία συνέγραψε και σχετική Διδακτορική Διατριβή, αναφερόμενη στη χλωρίδα της Νισύρου.

Είδη με ιδιαίτερο ενδιαφέρον από την χλωρίδα της Νισύρου είναι μεταξύ άλλων και τα εξής:

α') Pinus brutia (Πεύκη η τραχεία, κοινώς πεύκο).

Απαντά σε αυτοφυή μορφή, σχηματίζοντας μικρό δάσος στο Γυαλί, ενώ απουσιάζει από τη Νίσυρο.

β') Aristolohia parvifolia (Αριστολόχια η μικρόφυλλος).

Στη νισυριακή διάλεκτο αναφέρεται ως «ζιζάνιο» ή «χόρτο». Για πολλά φυτά της Νισύρου ελλείπουν βοτανολογικές ονομασίες. Αυτά ονομάζονται «χόρτα», «σφογγιά» κλπ.

γ') Silene reinholdii (Σιληνή, κοινώς λουλουδάκι).

Σπανίζει στην Ελλάδα. Απαντά στη Στερεά Ελλάδα, Πελοπόννησο και Ιόνια νησιά[11] .

δ') Papaver gracili (Μήκων η χαρίεσσα, κοινώς παπαρούνα).

ε') Ononis diffusa (Ονωνίς η διάχυτος, κοινώς ανωνίδα).

Γνωστή στην Κρήτη και στις Κυκλάδες. Μικρός θάμνος με αγκάθια.

στ') Geranium robertianum (Γεράνιον το ροβερτιανόν).

ζ') Alkanna orientalis (Αλκάνα η ανατολική, κοινώς κολιτσίδα).

η') Alkanna tinctoria (Αλκάνα η βαφική).

Οι ρίζες της δίνουν ένα ερυθρό χρώμα. Παλαιότερα χρησιμοποιείτο για το βάψιμο των αυγών, καθώς και των κεριών του Πάσχα.

θ') Plantago coronopus (Αρνόγλωσσον ο κορωνόπους).

Ταυτίζεται με το υπό του Διοσκουρίδου αναφερόμενον «Αρνόγλωσσον» ή «Βούγλωσσον» (κοινώς αγόγλωσσος).

ι') Campanula nisyria (Καμπανούλα η νισυρία, κοινώς καμπανούλα ή καμπανάκια).

Σπάνιο είδος καμπανούλας, το οποίο αποτελεί ενδημικό φυτό της Νισύρου[12] .

Ο γράφων επισκέπτεται τη Νίσυρο και το Γυαλί από το 1977 έως σήμερα για διάφορους λόγους, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγεται και η μελέτη της χλωρίδας της περιοχής.

---

10. Στ. Παπάτσου, Χλωρίδα Νισύρου, σ. 372- 396.

11. Damboldt et Phitos, Beitraege zur flora Ionica. .... Bemerkungen zu einigen Silene- Arten aus Griechenland, Oesterr. Botanische Zeitschrif, 118 (1970), σ. 341-352.

12. Στ. Παπάτσου, Χλωρίδα Νισύρου, σ. 377.

Τελευταία και από 12 έως 20 Μαρτίου 2007, ο γράφων παρέμεινε στη Νίσυρο, με αποκλειστικό σκοπό την μελέτη της χλωρίδας της νήσου, οπότε κατέγραψε, μελέτησε και φωτογράφισε περί τα τριακόσια πενήντα (350) φυτά της περιοχής.

Στην μετά χείρας μελέτη δημοσιεύονται τριάντα (30) φαρμακευτικά και αρωματικά φυτά της Νισύρου και πρόκειται να επακολουθήσουν και άλλα σχετικά δημοσιεύματα.

ΚΥΡΙΩΣ ΜΕΡΟΣ

ΦΑΡΜΑΚΕΥΤΙΚΑ ΚΑΙ ΑΡΩΜΑΤΙΚΑ ΦΥΤΑ ΤΗΣ ΝΙΣΥΡΟΥ

1. ΑΛΛΙΟΝ ΤΟ ΗΜΕΡΟΝ (ALLIUM SATIVUM)

Το Άλλιον το ήμερον, κοινώς σκόρδο[13], είναι είδος φυτού, το οποίο ανήκει στο γένος Άλλιον, της οικογενείας των Λιλιιδών. Το γένος Άλλιον περιλαμβάνει περίπου 300 είδη του βορείου ημισφαιρίου. Από αυτά ορισμένα καλλιεργούνται ως λαχανικά ή αρτυματικά, όπως το σκόρδο, το κρεμμύδι, το πράσσο και άλλα.

Το σκόρδο κατάγεται πιθανώς από το είδος της κεντρικής Ασίας Άλλιον το μακρόαιχμον (Allium longicuspis), από όπου μεταφέρθηκε στην Ευρώπη πιθανώς από τους Σκύθες (Ηρόδοτος). Το σκόρδο καλλιεργείται από την αρχαιότητα και αναφέρεται από τον Θεόφραστο ως «σκόροδον»[14] ή «σκόρδον», από τον Διοσκουρίδη ως «σκόρδον το ήμερον» και άλλους.

Η έντονη οσμή του σκόρδου, καθώς και η ιδιάζουσα γεύση του οφείλονται στο αιθέριο έλαιο, το σκορδέλαιο, που περιέχουν οι νωποί βολβοί σε αναλογία 0.10-0.25%. Συστατικά του σκορδελαίου είναι διάφορα θειούχα παράγωγα, όπως η αλλιίνη, που διασπάται σε αλλισίνη. Οι ξηροί βολβοί του σκόρδου περιέχουν νερό 50-60%, αναγωγικά σάκχαρα 10-15%, σακχαρόζη, φρουκτοζάνες και μικρές ποσότητες βιταμίνη Α, Β και C.

Στη φαρμακευτική το σκόρδο χρησιμοποιείται ως αντισηπτικό των πνευμόνων και των εντέρων, κατά των οξυούρων, της υπέρτασης και ως διουρητικό[15].

---

13. Ευ. Φραγκάκη, Συμβολή, σ. 182.

14. Θεόφραστος, Περί φυτών 1, 6, 9.

15. Γ. Χριστόπουλος, Φυτολογία, σ. 285-286.

Το σκόρδο αναφέρεται στην Παλαιά Διαθήκη ως καλλιεργούμενο και εσθιόμενο στην αρχαία Αίγυπτο:

«Εμνήσθημεν τους ιχθύας, ους ησθίομεν εν Αιγύπτω δωρεάν... και τα σκόρδα»[16].

Επίσης το σκόρδο αναφέρεται από τον μεγάλο ιατρό της αρχαιότητας Ιπποκράτη τον Κώον[17].

Ο Διοσκουρίδης αναφερόμενος στο σκόρδο, παρατηρεί τα εξής :

« Σκόρδον το μεν τι έστιν ήμερον και κηπευτόν και τούτο εν Αιγύπτω... έστι δε και άλλο άγριον, οφιόσκορδον καλούμενον.

Δύναμιν δε έχει δριμείαν, θερμαντικήν, εκκριτικήν φυσών και κοιλίας ταρακτικήν, ξηραντικήν στομάχου και δίψης ποιητικήν, ελκωτικήν των εν τη επιφανεία σωμάτων. Βιβρωσκόμενον δε έλμιν πλατείαν εξάγει και ούρα άγει, εχεοδήκτοις τε και αιμορροούσιν αρμόζει, ως ουδέν έτερον, λαμβανομένου οίνου συνεχώς ή συν τω οίνω λεανθέν και ποθέν. Καταπλάσσεται δε και προς τε ταύτα και επί των λυσσοδήκτων ωφελίμως... λαμπρύνει και αρτηρίας και βήχας χρονίας παρηγορεί...»[18].

Ο Μέγας Βασίλειος αναφέρει περί του σκόρδου τα ακόλουθα:

«Πως ουν, φασί, πάντα είναι τα εκ της γης φυόμενα σπερματικά ο λόγος ενδείκνυται, όπου γε... ου σκόρδον,... ουδ' άλλα μύρια γένη φυτών σπερματίζοντα φαίνεται;»[19].

2. ΑΛΛΙΟΝ ΤΟ ΚΡΟΜΜΥΟΝ (ALLIUM CEPA)

Το Κρόμμυον το κοινόν ή 'Αλλιον το κρόμμυον, κοινώς κρομμύδι ή κρεμμύδι είναι φυτό της οικογενείας των Λιλιιδών, μονοκοτυλήδονο, το οποίο καλλιεργείται από την αρχαιότητα έως σήμερα. Οι αρωματικοί και σαρκώδεις βολβοί του, που τρώγονται νωποί ή μαγειρευμένοι, είναι σφαιρικοί, μακρουλοί ή κοντόχονδροι, ανάλογα με την ποικιλία.

Το κρεμμύδι κατάγεται από την δυτική (Περσία και Παλαιστίνη) και κεντρική Ασία και ήταν γνωστό στους αρχαίους Αιγυπτίους. Σήμερα είναι διαδεδομένο σε ολόκληρο τον κόσμο. Η γεύση του οφείλεται στην παρουσία θειούχων πτητικών ελαίων, που ερεθίζουν τα μάτια και προκαλούν δάκρυα. Έχει ιδιότητες φαρμακευτικές (αντιαναιμικές και διουρητικές), γνωστές από την αρχαιότητα, κατά την οποία το χρησιμοποιούσαν ειδικά ως απολυμαντικό κατά της επιδημίας της πανώλους (πανούκλας).

---

16. Αριθμοί ΙΑ', 5.

17. Ιπποκράτης, Περί διαίτης 18, 34.

18. Διοσκουρίδης, Περί ύλης ιατρικής 2, 152, 1-3.

19. Μέγας Βασίλειος, Ομιλίαι εις την Εξαήμερον, Ε', 2, 282, ΒΕΠΕΣ, τ. 51 , σ. 223.

Ο χυμός του κρεμμυδιού ενεργεί θεραπευτικά στους ρευματισμούς, στο διαβήτη και σε παθήσεις των νεφρών. Ως τροφή περιέχει βιταμίνες C, H, PP και διάφορα ανόργανα άλατα.

Το κρεμμύδι αναφέρεται ήδη στην Παλαιά διαθήκη:

«Εμνήσθημεν τους ιχθύας, ους ησθίομεν εν Αιγύπτω δωρεάν.. και τα κρόμμυα...»[20].

Ο Θεόφραστος αναφέρεται εκτεταμένα στα κρεμμύδια:

«Διαφέρει δε γένει και τα κρόμυα και τα σκόροδα. Πλείω δε του κρομύου τα γένη,...»[21].

Ο Διοσκουρίδης παρατηρεί σχετικά:

«Κρόμυον, δριμύτερον το μακρόν του στρογγύλου και το ξανθόν του λευκού και το ξηρόν του χλωρού και το ωμόν του οπτού και ταριχηρού. Έστι δε άπαντα δηκτικά και πνευματικά, ορέξεως εκκλητικά, λεπτυντικά, διψώδη, ασώδη, αποκαθαρτικά, ευκοίλια, αναστομωτικά εκκρίσεων των τε άλλων και αιμορροΐδων, αντί βαλάνου δε προστίθεται λεπισθέντα και εις έλαιον εμβληθέντα. Ο δε χυλός εγχριόμενος συν μέλιτι βοηθεί αμβλυωπίαις, αργέμοις, νεφελίοις και αρχομένοις υποχείσθαι και συναγχικοίς διαχρισθείς... κυνοδήκτοις τε κατάπλασμα μεθ' αλός και πηγάνου και μέλιτος»[22].

3. ΑΛΛΙΟΝ ΤΟ ΠΡΑΣΣΟΝ (ALLIUM PORRUM)

Το Άλλιον το πράσσον, κοινώς πράσσο, είναι είδος φυτού, που ανήκει στο γένος Άλλιον, της οικογενείας των Λιλιιδών. Το γένος Άλλιον περιλαμβάνει περί τα 300 είδη, από τα οποία περίπου 55 είναι αυτοφυή στην Ελλάδα. Το πράσσο απαντά στην Ελλάδα σε άγρια κατάσταση. Επίσης καλλιεργείται ως λαχανικό, που τρώγεται νωπό ή μαγειρευμένο.

Το πράσσο είναι γνωστό από την αρχαιότητα. Η ονομασία αυτού είναι πιθανώς προελληνική. Πατρίδα του είναι οι παραμεσόγειες χώρες. Η καλλιέργεια του πράσσου αναφέρεται από την εποχή της 1ης Δυναστείας της αρχαίας Αιγύπτου (3200 π.Χ.). Σήμερα το πράσσο εκτιμάται ιδιαίτερα από τους λαούς της κεντρικής Ευρώπης[23]. Το πράσσο μνημονεύεται επίσης στην Παλαιά Διαθήκη:

«Εμνήσθημεν τους ιχθύας, ους ησθίομεν εν Αιγύπτω δωρεάν και τους

---

20. Αριθμοί ΙΑ', 5.

21. Θεόφραστος, Περί φυτών 7, 4, 7-8.

22. Διοσκουρίδης, Περί ύλης ιατρικής 2, 151, 1-2.

23. Γ. Χριστόπουλος, Φυτολογία, σ. 251.

σικύους και τους πέπονας και τα πράσα και τα κρόμμυα και τα σκόρδα»[24].

Ο Θεόφραστος αναφέρει σχετικά :

«Εισί δε τρεις άροτοι πάντων των κηπευομένων, εν οις έκαστα σπείρουσι διαιρούντες ταις ώραις... του δε δευτέρου πάλιν μεθ' ηλίου τροπάς του Γαμηλιώνος μηνός, εν ω σπείρουσι και πηγνύουσι πράσον, σέλινον, γήθυον, αδράφαξυν»[25].

Ο Διοσκουρίδης σημειώνει τα επόμενα:

«Πράσον κεφαλωτόν φυσώδες, κακόχυμον, δυσόνειρον, ουρητικόν, ευκοίλιον, λεπτυντικόν, αμβλυωπίας ποιητικόν, καταμηνίων αγωγόν, βλαπτικόν κύστεως ειλκωμένης και νεφρών, συνεψηθέν δε πτισάνη και βρωθέν ανάγει τα εκ θώρακος. Η δε κόμη αυτού εψηθείσα εν θαλάσσει και όξει εις εγκάθισμα χρησιμεύει προς μύσιν και σκληρίαν υστέρας... μάννης ή λιβανωτού μιγέντος, αφροδίσιά τε παρορμά και προς τα εν θώρακι πάντα συν μέλιτι αντί εκλεικτού ποιεί και προς φθίσεις. Καθαίρει δε και την αρτηρίαν βρωθέν»[26].

Ο Αθήναιος αναφέρει το «πράσιον το κεφαλωτόν»:

«Κεφαλωτόν. Τούτο δε και πράσιον καλείσθαι... είναι δε και αυτό μέσως λεπτυντικόν, θρεπτικόν τε και πνευματώδες»[27].

Επίσης, ο Αθήναιος αναφέρει και τα «αμπελόπρασσα», τα οποία ονομάζονται και «γηθυλλίδαι»[28].

4. ΑΝΗΘΟΝ ΤΟ ΒΑΡΥΟΣΜΟΝ (ANETHUM GRAVEOLEUS)

Το 'Ανηθον το βαρύοσμον, κοινώς άνηθος ή άνηθο, είναι φυτό μονοετές, της οικογενείας των Σκιαδανθών ή Σκιαδοφόρων (δικοτυλήδονα), το οποίο αυτοφύεται στις μεσογειακές χώρες, στην Αφρική και στην Ασία.

Το άνηθο είναι γνωστό από την αρχαιότητα, με το ίδιο πάντα όνομα, το οποίο είναι πιθανώς προελληνικό. Από τα άνθη του παρασκεύαζαν το "ανήθινον μύρον" και από τους καρπούς του τον "ανήθινον οίνον".

Η καλλιέργεια του ανήθου είναι εύκολη. Πολλαπλασιάζεται με σπορά, η οποία λαμβάνει χώρα κατά το φθινόπωρο. Αγαπά γόνιμα και ελαφρά εδάφη. Πρέπει να αρδεύεται συχνά.

---

24. Αριθμοί ΙΑ', 5.

25. Θεόφραστος, Περί φυτών 7, 1, 1-2.

26. Διοσκουρίδης, Περί ύλης ιατρικής 2, 149, 1-3.

27. Αθήναιος, Δειπνοσοφισταί Θ 371e.

28. Αθήναιος, Δειπνοσοφισταί Θ 371 f.

Το άνηθο χρησιμοποιείται ως μυρωδικό στην μαγειρική και ως φαρμακευτικό. Έχει σπέρματα ωοειδή, πεπιεσμένα σε σχήμα φακής, φαιού χρώματος. Από τα σπέρματά του εξάγεται με απόσταξη το ανηθέλαιο, με μυρεψικές και φαρμακευτικές ιδιότητες.

Το ανηθέλαιο είναι υγρό, αρχικά μεν άχρωμο, βραδύτερα όμως κιτρινίζει. Έχει την χαρακτηριστική ισχυρή οσμή του άνηθου και γεύση μεν αρχικά ήπια, με την πάροδο δε του χρόνου καθίσταται πολύ καυστική. Το κύριο συστατικό αυτού είναι η κορβόνη ενεχόμενη από 40-60 %. Το ανηθέλαιο χρησιμοποιείται στην αρωματοποιία, την ποτοποιία και την φαρμακευτική.

Ο Θεόφραστος αναφέρει τον άνηθο:

"Γυμνόσπερμα δε των τε λαχάνων πολλά, καθάπερ άνηθον, κορίαννον, άννησον, κύμινον, μάραθον και έτερα πλείω"[29].

Ο Διοσκουρίδης αναφερόμενος στον άνηθο, τονίζει τις φαρμακευτικές του ιδιότητες:

"Ανήθου ξηρού της κόμης και του καρπού το αφέψημα πινόμενον γάλα κατασπά, στροφούς τε και εμπνευματώσεις παύει, κοιλίαν τε και τους επιπολαίους εμέτους ίστησιν, ούρα τε κινεί και λυγμούς παρηγορεί, αμβλύνει τε τας όψεις και γονήν σβέννυσι συνεχώς πινόμενον. Χρήσιμον δε το αφέψημα αυτού και γυναιξίν υστερικαίς εις εγκάθισμα. Το δε σπέρμα καέν και καταπλασθέν κονδυλώματα αίρει"[30].

Το άνηθον αναφέρεται επίσης στην Καινή Διαθήκη :

"Ουαί υμίν Γραμματείς και Φαρισαίοι υποκριταί, ότι αποδεκατούτε το ηδύοσμον και το άνηθον..."[31].

Το άνηθο ή ο άνηθος χρησιμοποιείται και σήμερα ευρύτατα, ιδιαίτερα στη μαγειρική, είτε νωπό για τον αρωματισμό σαλατών και διαφόρων εδεσμάτων, είτε για την διακόσμηση κατά την παρουσίαση αυτών, είτε κατά το μαγείρεμα αυτών.

5. ΑΠΙΟΝ ΤΟ ΒΑΡΥΟΣΜΟΝ (APIUM GRAVEOLEUS)

Το 'Απιον το βαρύοσμον, κοινώς σέλινο, είναι διετές λαχανικό της οικογενείας των Σκιαδοφόρων ή Ομβρελλιδών (δικοτυλήδονα). Αυτό έχει άνθη μικρά, λευκοκίτρινα, διατεταγμένα σε σκιάδια. Στην Ελλάδα καλλιεργείται από τα πανάρχαια χρόνια και ήταν γνωστό με το ίδιο όνομα. Υπάρχουν διάφορες ποικιλίες, ανάλογα με την ρίζα και τους βλαστούς. Το σέ-

---

29. Θεόφραστος, Περί φυτών 1, 11, 2.

3. Διοσκουρίδης, Περί ύλης ιατρικής 3, 58.

31. Ματθ. 23, 23.

λινο είναι διαδεδομένο σε περιοχές με εύκρατο κλίμα.

Υπάρχει και το άγριο σέλινο. Σπουδαιότερα είδη αυτού είναι τα εξής : το Σμύρνιον το μαυροσέλινον και το Σμύρνιον το ορφανίδιον[32].

Το άγριο σέλινο είναι αυτοφυές σε ελώδεις εκτάσεις της Ευρώπης, της Ασίας και της Αφρικής. Το αυτοφυές σέλινο ήταν γνωστό από την αρχαιότητα και αναφέρεται από τον 'Ομηρο. Οι νικητές των αγώνων στην Νεμέα της Πελοποννήσου ελάμβαναν ως έπαθλο στεφάνι, κατασκευασμένο από βλαστούς σέλινου.

Το σέλινο - όπως και ο ασφόδελος - συνδεόταν με τους νεκρούς και το βασίλειο του Άδη. Οι τάφοι των νεκρών εκοσμούντο με βλαστούς από σέλινο.

Το σέλινο χρησιμοποιείται ευρύτατα στη μαγειρική και καταναλώνεται είτε ωμό, είτε μαγειρευμένο. Η ρίζα του σέλινου χρησιμοποιείται στην ιατρική, επειδή έχει διουρητικές και άλλες ιδιότητες. Το σπέρμα του περικλείει μίαν αρωματική ουσία, η οποία ενέχει έλαιο, το οποίο αποχωρίζεται με οινόπνευμα και χρησιμοποιείται στη φαρμακευτική.

Ο Θεόφραστος αναφέρει σχετικά με το σέλινο τα επόμενα :

«Όσα δε επετειόκαρπα και όσα διετίζει, καθάπερ σέλινον και άλλ' άττα...»[33].

Ο Διοσκουρίδης, επίσης αναφερόμενος στις ιδιότητες και στις χρήσεις του σέλινου, σημειώνει τα ακόλουθα :

«Σέλινον κηπαίον. Αρμόζει η πόα προς α και το κόριον και προς οφθαλμών φλεγμονάς μετ' άρτου ή πάλης αλφίτου καταπλασσόμενον και καύσον στομάχου παρηγορεί, μαστούς τε χονδριώντας ανίησι, κινεί τε ούρα ωμόν τε και εφθόν βρωθέν. Και το αφέψημα δε αυτού και των ριζών πινόμενον αντιπάσχει θανασίμοις φαρμάκοις και εμέτους κινεί, κοιλίαν τε επέχει. Το δε σπέρμα εστίν ουρητικώτερον, βοηθούν και θηριοδήκτοις και τοις λιθάργυρον πεπωκόσι, πνευμάτων τε έστι διαλυτικόν. Μείγνυται δε και ανωδύνοις και θηριακαίς και βηχικαίς χρησίμως»[34].

Το άγριο σέλινο ή βατράχιον έχει επίσης πολλές φαρμακευτικές ιδιότητες και εχρησιμοποιείτο κατά την αρχαιότητα ευρύτατα[35].

Ο Αθήναιος αναφέρει επίσης το σέλινο και ονομάζει αυτό «Σμυρνείον»[36].

---

32. Θεωρείται πολύ πιθανόν, η πόλη της Σμύρνης, η οποία κείται στο μέσον περίπου της δυτικής Μικράς Ασίας (σημερινή Τουρκία) και βόρεια της Εφέσου, οφείλει την ονομασία αυτής στο Σμύρνιον, ήτοι το άγριο σέλινο, το οποίο φύεται και στην περιοχή αυτή.

33. Θεόφραστος, Περί φυτών 1, 2, 2.

34. Διοσκουρίδης ε, Περί ύλης ιατρικής 3, 64, 1-2.

35. Διοσκουρίδης, Περί ύλης ιατρικής 2, 175, 1-2.

36. Αθήναιος, Δειπνοσοφισταί 371 C.

Το σέλινο καλλιεργείται εύκολα. Σπέρνεται κατά τον μήνα Μάιο σε φυτώρια και μεταφυτεύεται κατά τον Ιούλιο, δεν χρειάζεται μεγάλη περιποίηση, εκτός από συνεχή άρδευση.

6. ΑΡΤΕΜΙΣΙΑ ΤΟ ΑΨΙΝΘΙΟΝ (ARTEMISIA ABSINTHIUM)

Η Αρτεμισία το αψίνθιον, κοινώς άψινθος, αψινθιά, απιστιά, απιστές, ορμηγκοβότανο κλπ., ανήκει στην οικογένεια των Συνθέτων και είναι ευρύτατα διαδεδομένο στην Ευρώπη και την Ασία.

Ως προς την προέλευση της ονομασίας αυτού υπάρχουν διάφορες εκδοχές. Ορισμένοι υποστηρίζουν ότι το φυτό αυτό ονομάσθηκε «Αρτεμισία», από την θεά της φύσεως, την Άρτεμη, την αδελφή του Απόλλωνα. Άλλοι υποστηρίζουν ότι η ονομασία προέρχεται μεν από την θεά Άρτεμη, επειδή εκείνη εθεωρείτο η προστάτιδα των παρθένων, στις οποίες εδίδετο παρασκεύασμα από το φυτό αυτό, για την καταπολέμηση της υστερίας ή ως εμμηναγωγό.

Πρόκειται για θάμνο μετρίου μεγέθους (ύψους 1.00 – 1.50 μ.) με ανοικτό πράσινο χρώμα, σχεδόν ασημί και έντονο και χαρακτηριστικό άρωμα. Είναι γνωστός από την αρχαιότητα και θεωρείται «πανάκεια» για πλήθος περιπτώσεων.

Ο Θεόφραστος αναφερόμενος στο αψίνθιον σημειώνει τα ακόλουθα:

«Των δε χυλών οι μεν εισίν οινώδεις,...οι δε πικροί, ώσπερ αψινθίου, κενταυρίου...»[37].

Στην Καινή Διαθήκη αναφέρεται επίσης ο άψινθος:

«Και το όνομα του αστέρος λέγεται ο άψινθος. Και εγένετο το τρίτον των υδάτων εις άψινθον και πολλοί των ανθρώπων απέθανον εκ των υδάτων, ότι επικράνθησαν»[38].

Ο Διοσκουρίδης αναφέρει σχετικά με τον άψινθον τα εξής :

«Αψίνθιον, γνώριμος η πόα... Δύναμιν δε έχει στυπτικήν, θερμαντικήν, αποκαθαρτικήν των ενηρεικότων στομάχω και κοιλία χολωδών. 'Εστι δε και ουρητικόν και ακραίπαλον προπινόμενον και προς εμπνευματώσεις δε αρμόζει και κοιλίας και στομάχου αλγήματα πινόμενον μετά σισέλεως ή νάρδου κελτικής και ανορεξίας και ικτερικοίς θεραπεύει το απόβρεγμα αυτού ή το αφέψημα καθ' εκάστην ημέραν λαμβανόμενον εις πλήθος κυάθων τριών... Σκευάζεται δε και οίνος ο λεγόμενος αψινθίτης δι' αυτού, μάλιστα περί την Προποντίδα και Θράκην, ω προς τα προειρηκότα χρώνται εν απυρεξία»[39].

---

37. Θεόφραστος, Περί φυτών 1, 12, 1.

38. Αποκάλ. 8, 11.

39. Διοσκουρίδης, Περί ύλης ιατρικής 3, 23, 1-3.

Ο Μέγας Βασίλειος αναφέρει σχετικά με τον άψινθο τα ακόλουθα:

«Και πάλιν εις την εσχάτην πικρότητα μεταβάλλον εκτραχύνει την αίσθησιν, όταν εν αψίνθω ... γένηται»[40].

Ο Αλέξανδρος ο Τραλλιανός, Έλληνας ιατρός από τις Τράλλεις (σημερινό Αϊδίνιο) της Μικράς Ασίας (6ος αι. μ.Χ.), αναφέρει σχετικά:

«Πάλιν δε επιτείνειν βουλόμενος αυτού την χρήσιν, επιμίγνυε αψινθίας ολίγον ανεθέν μεθ' ύδατος»[41].

Ο Παύλος ο Αιγινίτης, Έλληνας ιατρός από την Αίγινα, ο οποίος έζησε τον 7ον αι. μ. Χ. στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου, αναφέρει σχετικά :

«Την ρίζαν του αγρίου συκίου χλωράν εις λεπτά κατακόπτουσα και αψινθίαν ήψει εν υδρελαίω έως τακηρώσεως και τω μεν υδρελαίω θερμώ μετρίω κατηόνει το πεπονθός μόριον, την δε ρίζαν και την αψινθίαν τρίβουσα λεία κατέπλαττεν αυτό και τούτο μόνω του συν πυρετώ και άνευ πυρετού ημικρανικού εθεράπευεν»[42].

Η Αρτεμισία το αψίνθιον εχρησιμοποιείτο ως φάρμακο για ποικίλες ασθένειες και διάφορες περιπτώσεις καθ' όλον τον μεσαίωνα και την εποχή της Τουρκοκρατίας και εξακολουθεί να χρησιμοποιείται από την λαϊκή ιατρική μέχρι σήμερα[43]. Μεταξύ άλλων συνηθίζεται να χρησιμοποιείται το αφέψημα αυτής ως καθαρτικό και αντισηπτικό. Επίσης το νερό, το οποίο έχει βράσει μαζί με βλαστούς αψίνθου, συνιστάται για το λούσιμο του τριχωτού της κεφαλής, προκειμένου να εξαλειφθεί η πυτιρίδα (ποικιλόχρους πυτιρίασις) και άλλες δερματικές παθήσεις[44].

7. ΑΣΠΑΡΑΓΓΟΣ Ο ΑΚΑΝΘΩΔΗΣ (ASPARAGUS ACULEATUS)

Ο Ασπάραγος ο ακανθώδης, ο οποίος αναφέρεται από τον Θεόφραστο με την ονομασία " Ασπάραγος ακανθώδης όλως" και από τον Διοσκουρίδη ως "Ασπάραγος ο πετραίος", κοινώς ασπαράγγι, ασφαράγγι, σπαράγγι κλπ., είναι γένος φυτών της οικογενείας των Λειροειδών. Είναι πόες πολυετείς ή φρύγανα ευθυτενή και αναρριχώμενα.

Όλα τα φυτά λαχανεύονται, όταν οι βλαστοί είναι νέοι και τρυφεροί. Ορισμένα είναι ακανθώδη, άλλα καλλιεργούνται ως διακοσμητικά σε κήπους και γλάστρες και τέλος άλλα είναι χρήσιμα στην φαρμακοποιία.

---

40. Μέγας Βασίλειος, Ομιλίαι εις την Εξαήμερον, Ε', 8, 316, ΒΕΠΕΣ, τ. 51, σ. 231.

41. Αλέξανδρος Τραλλιανός, Θεραπευτικά, Περί πυρετών, κεφ. Ι', τ. Ι (1963), σ. 477, 8-9.

42. Παύλος Αιγινίτης, Επιτομαί ιατρικαί 3, 5, 4, 5-10.

43. Ευ. Φραγκάκη, Συμβολή, σ. 44-45.

44. Γύρω από την Ιερά Μονή της Παναγίας Σπηλιανής Νισύρου απαντά πλήθος αυτοφυών φυτών αψίνθου, καθώς και σε άλλα μέρη της Νισύρου.

Ο Ασπάραγος φύεται κατά κανόνα σε πετρώδη και υγρά μέρη. Απαντά σε δασώδεις εκτάσεις, στις άκρες αγρών και δρόμων, στις όχθες χειμάρρων και ρυακίων κλπ.

Οι ασπάραγοι φέρουν φύλλα μικρά, τα οποία καλύπτονται από λευκή μεμβράνη. Από τις μασχάλες των φύλλων εκφύονται βραχείς, λεπτοί βελονοειδείς και πράσινοι κλαδίσκοι, οι οποίοι εκτελούν όλες τις λειτουργίες, όπως και τα κύρια φύλλα.

Οι καυλοί των ασπαράγων είναι τρυφεροί και κατάλληλοι προς βρώση. Είναι νοστιμότατοι και θεωρούνται πολύ υγιεινοί. Οι καυλοί αυτοί περικλείουν και την καλούμενη ασπαραγίνη, είδος κομμεορητίνης, η οποία έχει διουρητικές ιδιότητες.

Από τα εκατό (100) περίπου γνωστά είδη του γένους του ασπαράγου, γνωστότερα είναι τα ακόλουθα:

Α') Ασπάραγος ο άφυλλος (Asparagus aphyllus).

Β') Ασπάραγος ο οξύφυλλος (Asparagus acutifolius).

Γ') Ασπάραγος ο λευκός (Asparagus albus).

Δ') Ασπάραγος ο σπονδυλωτός (Asparagus verticilatus).

Ε') Ασπάραγος ο φολιδωτός (Asparagus stipularis).

ΣΤ') Ασπάραγος ο φαρμακευτικός (Asparagus officinalis).

Το είδος αυτό απαντά ως αυτοφυές σε πολλά μέρη της Ευρώπης και της δυτικής Ασίας και καλλιεργείται ευρύτατα.

Ζ') Ασπάραγος ο βοτρυοειδής (Asparagus racemosus), ιθαγενές φυτό των ανατολικών Ινδιών, που καλλιεργείται ως διακοσμητικό.

Ο ασπάραγος εχρησιμοποιείτο ως φαρμακευτικό φυτό από την αρχαιότητα και εξακολουθεί να χρησιμοποιείται από την λαϊκή ιατρική μέχρι σήμερα. Με τα βελονοειδή και αγκαθωτά φύλλα του ασπαράγου τρυπούν και εξαφανίζουν τις «μυρμηγκιές», μικρά εξογκώματα του δέρματος, τα οποία προέρχονται από μυκητίαση.

Η πρακτική αυτή εφαρμόζεται ευρύτατα στην Κρήτη και στη Δωδεκάνησο και σήμερα, σε συνδυασμό με σχετικές γητειές και επωδούς.

8. ΒΙΤΕΞ Η ΑΓΝΟΣ ΚΑΣΤΟΣ (VITEX AGNUS – CASTUS)

Ο Βίτεξ η άγνος κάστος, κοινώς λυγιά, λυγαριά κλπ., είναι θάμνος αυτοφυής στην Ελλάδα και ανήκει στην οικογένεια των Βερβενιδών (δικοτυλήδονα). Φύεται σε άγονες παραθαλάσσιες περιοχές και κοντά στις όχθες των ποταμών, των χειμάρρων και των ρυακιών.

Επίσης φύεται σε μικρές χαράδρες και στις άκρες των αγρών και των δρόμων, όπου υπάρχει αρκετή υγρασία. Ο θάμνος αυτός απαντά και σε

άλλες παραμεσόγειες χώρες[45].

Η λυγιά ήταν γνωστή στους αρχαίους Έλληνες με το όνομα "Άγνος, η". Τα λεπτά, μακρά και ευλύγιστα κλαδιά της, που οι αρχαίοι ονόμαζαν "λύγους", από το ρήμα "λυγίζω", επειδή λύγιζαν εύκολα, οι γνωστές "βέργες", ή "βίτσες", χρησιμοποιούντο και εξακολουθούν να χρησιμοποιούνται μέχρι σήμερα στην καλαθοπλεκτική[46].

Με κλαδιά και βλαστούς λυγιάς κατασκεύαζαν οι αρχαίοι Έλληνες πρόχειρες καλύβες, όπου έμεναν οι γυναίκες κατά την εορτή των "Θεσμοφορίων", κατ' εξοχήν γυναικεία εορτή, αφιερωμένη στην θεά Δήμητρα και έχουσα σχέση με την γονιμότητα. Κατά την διάρκεια της εορτής, οι γυναίκες, που ελάμβαναν μέρος σε αυτήν, εγκρατεύοντο, γι' αυτό και η ονομασία "άγνος".

Τα φύλλα και οι καρποί της λυγαριάς έχουν αρωματικές και αντισηπτικές ιδιότητες και εχρησιμοποιούντο κατά ποικίλους τρόπους, τόσο στην φαρμακευτική, όσο και στην μαγειρική. Επίσης θεωρείτο και πιστεύεται μέχρι σήμερα, ότι αυξάνουν την ερωτική διάθεση. Τα φύλλα της λυγαριάς και της μυρτιάς ήταν σύμβολα της θεάς του έρωτα, της Αφροδίτης.

Ο Θεόφραστος, αναφερόμενος στην λυγαριά, παρατηρεί τα επόμενα :

«'Ετι δε μάλλον άγνοι και παλίουρος και ο κιττός, ώσθ' ομολογουμένως ταύτα γίνεται δένδρα»[47].

Πράγματι, εάν κλαδευτούν καταλλήλως φυτά λυγαριάς, αυτά μεγαλώνουν με την πάροδο του χρόνου και αποκτούν το σχήμα μικρού δένδρου. Το αυτό ισχύει και με τον σχίνο και άλλα θαμνώδη φυτά.

Ο Διοσκουρίδης, αναφορικά με την λυγαριά, σημειώνει τα εξής :

«'Αγνος ή λύγος, θάμνος έστι δενδρώδης, παρά ποταμοίς, τραχέσι τε τόποις και χαράδραις φυόμενος,... σπέρμα δε ως πέπερει. Δύναμιν δε έχει θερμαντικήν, μαλακτικήν. Ο δε καρπός αυτού πινόμενος βοηθεί θη-

---

45. Στη Νίσυρο το τοπωνύμιο "Λυ(γ)ές, οι", οφείλεται στο γεγονός ότι στην περιοχή αυτή φύονται Λυγιές ή Λυγαριές.

46. Η καλαθοπλεκτική είναι μία από τις αρχαιότερες τέχνες, τις οποίες εξάσκησε ο άνθρωπος ήδη από την προϊστορική εποχή. Κατά τις ανασκαφές στη θέση «Ακρωτήρι» της νήσου Θήρας (Σαντορίνη) ανευρέθησαν μεταξύ άλλων και καλάθια σε διάφορα σχήματα, πλεγμένα από οργανικές ύλες , τα οποία είχαν ποικίλες χρήσεις, τις οποίες διατήρησαν διά των αιώνων μέχρι και σήμερα.

Επίσης στην Αίγυπτο ανευρεθήκαν κατά τις ανασκαφές καλάθια και ψάθες , που προήρχοντο από την αρχαία Αίγυπτο.

Κατά κανόνα για το πλέξιμο καλαθιών, ζεμπιλιών, κοφινιών, ψαθών κλπ., εχρησιμοποιούντο και εξακολουθούν να χρησιμοποιούνται μέχρι σήμερα βλαστοί και γενικά υλικά από τα εξής φυτά : καλάμι, λυγαριά, σχίνα, σπάρτα, βρούλα, αφράτο, πάπυρος, κύπερη, στελέχη από δημητριακά (σιτάρι, κριθάρι), πικροδάφνες κλπ.

47. Θεόφραστος, Περί φυτών 1, 3, 2.

ριοδήκτοις, σπληνικοίς, υδρωπικοίς. Κατασπά δε και γάλα και έμμηνα άγει πινόμενος, όσον δραχμής μιάς πλήθος συν οίνω, εκλύει δε και γονήν, άπτεται δε και κεφαλής κάρον επιφέρων.

Το δε αφέψημα αυτής της πόας και του καρπού εις εγκαθίσματα ταις περί υστέραν διαθέσεσι και φλεγμοναίς αρήγει. Ποθέν δε μετά γλήχωνος και υποθυμιαθέν το σπέρμα και προστεθέν κάθαρσιν κινεί, λύει δε και κεφαλαλγίας καταπλασσόμενον και επί ληθαργικών τε και φρενιτικών εμβρέχεται συν όξει και ελαίω...»[48].

9. ΕΚΒΑΛΙΟΝ ΤΟ ΕΛΑΤΗΡΙΟΝ (ECBALIUM ELATERIUM)

Το Εκβάλιον το ελατήριον[49] ή Ελατήριον ο αγριοσίκης, κοινώς πικραγγουριά ή αγριαγγουριά, είναι πολυετές, ποώδες φυτό της μεσογειακής ζώνης, της οικογενείας των Κολοκυνθιδών ή Κουκουρβιτιδών (δικοτυλήδονα). Στην Ελλάδα φύεται παντού, σε καλλιεργούμενους και χέρσους αγρούς, σε πετρώδεις εκτάσεις, σε χώρους απορριμμάτων, στις άκρες αγρών, οικοπέδων, δρόμων κλπ.

Ο χυμός του καρπού του έχει ισχυρές καθαρτικές ιδιότητες, αλλά είναι και τοξικός. Σε μεγάλες δόσεις προκαλεί τον θάνατον. Οι θεραπευτικές ιδιότητες της πικραγγουριάς ήταν γνωστές από την αρχαιότητα. Με τον χυμό του καρπού του κατασκεύαζαν έναν μεγάλο βώλο, τον οποίον χρησιμοποιούσαν για προστασία από τον οδοντόπονο, τις οφθαλμικές παθήσεις, την ψώρα, την πιτυρίδα (ποικιλόχρους πιτυριάσις), την παρωτίτιδα (μαγουλάδες), την κώφωση και άλλα.

Εχρησιμοποιείτο επίσης ως καθαρτικό και εμετικό[50]. Τελευταία θεωρήθηκε ότι αποτελεί αποτελεσματικό φάρμακο για την καταπολέμηση του καρκίνου, γεγονός, που του έδωσε προσωρινά μεγάλη αξία. Η γνώμη όμως αυτή γρήγορα εκ των πραγμάτων διαψεύστηκε.

Ο Θεόφραστος αναφερόμενος στο Εκβάλιον το ελατήριον παρατηρεί τα εξής :

« Και του σικύου δε του αγρίου την μεν ρίζαν προς αλφούς και ψώρας βοσκημάτων. Το δε σπέρμα χυλισθέν ποιεί το ελατήριον. Συλλέγεται δε του φθινοπώρου, τότε γαρ βέλτιστον»[51].

---

48. Διοσκουρίδης, Περί ύλης ιατρικής 1, 103, 1-3.

49. Η ονομασία του φυτού αυτού «Εκβάλιον ελατήριον» οφείλεται προφανώς στο γεγονός, ότι οι καρποί αυτού, οι οποίοι είναι μικρά αγγούρια, όταν ωριμάσουν εκρήγνυνται και οι σπόροι αυτών διασκορπίζονται σε ικανή απόσταση.

50. Ευ. Φραγκάκη, Συμβολή, σ. 23-24.

51. Θεόφραστος, Περί φυτών 9, 9, 4.

52 Διοσκουρίδης, Περί ύλης ιατρικής 4, 150. 1-2.

Ο Διοσκουρίδης αναφέρει σχετικά με το Εκβάλιον το ελατήριον τα ακόλουθα:

« Σίκυς άγριος,... Αρμόζει δε ο των φύλλων χυλός ενσταζόμενος ωταλγίαις. Η δε ρίζα καταπλασθείσα μετά αλφίτου παν οίδημα παλαιόν διαφορεί, μετά ρητίνης δε τερεβινθίνης επιτεθείσα φύματα ρήσσει, μετ' όξους δε εψηθείσα και καταπλασθείσα ποδάγρας ωφελεί και ισχιάδων δε έστιν έγκλυσμα και οδονταλγίας διάκλυσμα το αφέψημα. Ξηρά δε λεία αλφούς, λέπρας, λειχήνας σμήχει και ουλάς μέλαινας και σπίλους τους εν προσώπω αποκαθαίρει»[52].

10. ΕΥΦΟΡΒΙΑ Η ΔΕΝΔΡΟΕΙΔΗΣ (EUPHORBIA DENTROIDES)

Η Ευφορβία η δενδροειδής, κοινώς γαλατσίδα, φλώμος κλπ., είναι φυτό της οικογενείας των Αγγειοσπέρμων (δικοτυλήδονα). Στην οικογένεια αυτή ανήκουν οι γαλατσίδες, τα διάφορα είδη καουτσουκόδεδρων, η ρετσινολαδιά, η Ευφορβία η κομψοτάτη (αλεξανδρινός) κλπ.

Η Ευφορβία η δενδροειδής είναι πολυετής θάμνος (ύψους 0.70-1.00 μ. περίπου), ο οποίος φύεται κατά κανόνα σε ξηρά και πετρώδη εδάφη και έχει γαλακτώδη χυμό, τοξικό και άκρως δηλητηριώδη.

Η Ευφορβία η δενδροειδής και ο Τιθύμαλλος ο κυανόφυλλος, καθώς επίσης και άλλα είδη ευφορβιδών, ήσαν γνωστά στους αρχαίους 'Ελληνες για τις φαρμακευτικές των ιδιότητες και χρήσεις.

Ο Ιπποκράτης ο Κώος, αναφερόμενος στον τιθύμαλλο, παρατηρεί τα επόμενα:

«Κοιλίην εκκοπροί. Ες ισχάδας οπού τιθυμάλλου απόσταζε επτάκις ες εκάστην, είτα ες κενόν άγγον συνθείς ταμιεύεσθαι. Δίδου προ των σιτίων»[53].

Ο Θεόφραστος αναφέρει σχετικά τα εξής:

«Φύεται δε και ο τιθύμαλλος, εξ ου το ιπποφάες. Άριστον δε τούτο περί Τεγέαν κακείνο μάλιστα σπουδάζεται»[54].

Ο Διοσκουρίδης γράφει σχετικά:

«Τιθυμάλλου είδη επτά,... Δύναμιν δε έχει ο οπός καθαρτικήν της κάτω κοιλίας, άγων φλέγμα και χολήν, οβολών δυείν πλήθος λαμβανόμενος μετ' οξυκράτου, συν μελικράτω δε και έμετον κινεί...»[55].

---

52. Διοσκουρίδης, Περί ύλης ιατρικής 4, 150. 1-2.

53. Ιπποκράτης, Περί διαίτης 38, 1-3.

54. Θεόφραστος, Περί φυτών 9, 15, 6.

55. Διοσκουρίδης, Περί ύλης ιατρικής 4, 164, 1-2.

Με τον όρο «κάτω κοιλία» εννοείται η κυρίως κοιλιακή χώρα στο ανθρώπινο σώμα, ενώ με τον όρο «άνω κοιλία» εννοείται το άνω τμήμα του κορμού τους ανθρωπίνου σώματος, ήτοι η θωρακική κοιλότητα, μετά των εντός αυτής σπλάχνων.

Ο Κλαύδιος Γαληνός παρατηρεί τα εξής :

«Ενί δε των ημετέρων διδασκάλων έθος ην χρήσασθαι προς τας κεχρονισμένας ημικρανίας τώδε τω φαρμάκω, πεπέρεως λευκού δραχμάς β. ευφορβίου»[56].

Ο οπός του τιθυμάλλου χρησιμοποιείται και σήμερα από την λαϊκή ιατρική για την εκρίζωση των μυρμηγκιών (είδος μυκητίασης), εναντίον της τριχοπτώσεως και άλλων[57].

Ο γαλακτώδης οπός του φλώμου χρησιμοποιείται ως καθαρτικό. Λίγες σταγόνες αυτού διαλυόμενες σε νερό και πινόμενες, ενεργούν ως καθαρτικό, σε περιπτώσεις δυσκοιλιότητας. Επίσης χρησιμοποιείται για την τυροποίηση του γάλακτος, όταν ελλείπουν άλλα προσφορότερα μέσα, όπως: πυτία (πυθιά), ξύδι, χυμός λεμονιού, οπός συκής (Ficus carica) κλπ., τα οποία συχνά οι άνθρωποι του λαού, ειδικότερα στην Κρήτη και στα Δωδεκάνησα, χρησιμοποιούσαν και εξακολουθούν να χρησιμοποιούν μέχρι σήμερα για το πήξιμο (τυροποίηση) του γάλακτος, αφού το βράσουν προηγουμένως.

Ακόμη ο οπός του φλώμου ριπτόμενος σε λίμνες, ποταμούς , στη θάλασσα και παντού όπου υπάρχει νερό και ζουν ψάρια ή χέλια, αναγκάζει αυτά να ανέλθουν στην επιφάνεια και τότε ψαρεύονται με σχετική ευκολία. Το ίδιο γίνεται και με τον οπό του Στύρακος του φαρμακευτικού (Styrax officinalis). Αμφότερα όμως απαγορεύονται αυστηρώς.

11. ΚΑΠΠΑΡΙΣ Η ΑΚΑΝΘΩΔΗΣ (CAPPARIS SPINOSA)

Γένος φυτών του αθροίσματος των ροιαδωδών, της οικογενείας των Καππαριδών, το οποίο περιλαμβάνει 170 περίπου είδη ιθαγενή των τροπικών και των θερμών γενικά χωρών. Μεταξύ των διαφόρων αυτών ειδών της κάππαρης συγκαταλέγονται και τα ακόλουθα:

Α') Κάππαρις η σικελική (Capparis sicula).

Β') Κάππαρις η αμυγδαλόφυλλος (Capparis amygdalina).

Γ') Κάππαρις η κυνοφαλλοφόρος (Capparis cynophallophora).

Δ') Κάππαρις η ευοσμοτάτη (Capparis odoratissima).

---

56. Γαληνός, Περί συνθέσεως φαρμάκων 12, 595, 1-3.

57. Ευ. Φραγκάκη, Συμβολή, σ. 63.

Ε') Κάππαρις η ακανθώδης (Capparis spinosa ή Capparis ruprestis).

Η Κάππαρις η ακανθώδης, κοινώς κάππαρη ή καππαριά, είναι φυτό το οποίο αναπτύσσεται σε αγρούς, σε ερείπια και βραχώδεις περιοχές, συχνά πλησίον της θάλασσας, σε όλη την Ελλάδα και τις άλλες παραμεσόγειες χώρες.

Οι βλαστοί της είναι μεγαλύτεροι του ενός μέτρου, λεπτοί, αγκαθωτοί (υπάρχει και ποικιλία κάππαρης χωρίς αγκάθια) και έχουν φύλλα ωοειδή, υποστρόγγυλα, παχιά και λίγο σαρκώδη.

Οι ανθοφόροι οφθαλμοί (μπουμπούκια), οι βλαστοί και οι καρποί της κάππαρης (μικρού σχήματος αγγούρια) διατηρούμενοι στην άλμη ή στο ξύδι, αποτελούν εύγεστο ορεκτικό ή αναμειγνύονται με άλλα φυτά, κατά την παρασκευή διαφόρων σαλατών και άλλων ορεκτικών σκευασμάτων.

Στη Νίσυρο απαντά συχνά κάππαρη, ιδία στην Ι. Μονή Παναγίας Σπηλιανής, στο Παλιόκαστρο, στο Εμποριό, στα Νικειά και αλλαχού.

Ο Θεόφραστος, αναφερόμενος στην κάππαρη, παρατηρεί τα ακόλουθα:

«Άμα δε και φαίνεταί τινα έχειν φυσικήν διαφοράν ευθύς επί των αγρίων και των ημέρων,... ωσαύτως δε και των φρυγανικών και ποιωδών, οίον κάππαρις και θέρμος»[58].

Ο Διοσκουρίδης αναφέρει τα εξής :

«Κάππαρις... θάμνος εστίν ακανθώδης, επί γης γυροειδώς εστρωμένος, ακάνθας αγκιστροειδείς έχων ως βάτος, φύλλα δε στρογγύλα, καρπόν δε οίον ελαίας... ταριχεύεται δε ο καρπός και ο καυλός εις βρώσιν.

Ταράττει δε κοιλίαν, κακοστόμαχός τε έστι και διψώδης, βρωθείσα δε εφθή ευστομαχωτέρα της ωμής.

Ο μεν ουν καρπός αυτής σπλήνα εκτήκει ολκή δυείν δραχμών μετ' οίνου πινόμενος επί ημέρας τριάκοντα. 'Αγει δε και ούρον και αιματώδες διαχώρημα, ισχιάδι τε και παραλύσει βοηθεί πινόμενος και προς ρήγματα και σπάσματα και έμμηνα άγει και αποφλεγματίζει και οδόντος πόνον παύει ο καρπός συν όξει εψηθείς και διακλυζόμενος....καταπλάσσεται δε και επί των σπληνικών...»[59].

Ο Αθήναιος μνημονεύει επίσης την κάππαρη[60].

Η κάππαρη χρησιμοποιείται σήμερα ευρύτατα ως ορεκτικό και αναμειγνύεται με άλλα χόρτα σε διάφορες σαλάτες.

Θεωρείται ως τονωτικό, διεγερτικό και αφροδισιακό.

---

58. Θεόφραστος, Περί φυτών 1, 3, 6.

59. Διοσκουρίδης, Περί ύλης ιατρικής 2, 173, 1-3.

60. Αθήναιος, Δειπνοσοφισταί, Β, 68 α.

12. ΚΡΟΤΩΝ Ο ΦΑΡΜΑΚΕΥΤΙΚΟΣ (RICINUS OFFICINALIS)

Ο Κρότων ο φαρμακευτικός, κοινώς ρετσινολαδιά, αγριοκαφεδιά, κίκι, κρουτούνι, κουρτούνι, τσαλάπα κλπ., είναι φυτό θαμνώδες, πολυετές, το οποίο μπορεί να γίνει και μικρό δένδρο. Φύεται στις άκρες των δρόμων, οικοπέδων, αγρών ακαλλιέργητων ή καλλιεργημένων, σε τόπους ρίψεως απορριμμάτων κλπ. Αγαπά τα εύφορα εδάφη.

Οι αρχαίοι Αιγύπτιοι ονόμαζαν το φυτό "κίκι, το", το ίδιο όνομα διατηρεί μέχρι σήμερα στην κρητική διάλεκτο. Η ονομασία αυτού "Κρότων" στην αρχαία Ελλάδα, προέρχεται προφανώς από το γεγονός, ότι οι σπόροι της ρετσινολαδιάς ομοιάζουν με τα γνωστά παράσιτα, τους κρότωνες, κοινώς "τσιμπούρια", επιβλαβή ζωύφια, τα οποία παρασιτούν στα θερμόαιμα ζώα (βόδια, αγελάδες, σκύλους και σε αυτόν τον άνθρωπο) και είναι δυνατόν να μεταδώσουν σοβαρές ασθένειες.

Ο Ηρόδοτος ο Αλικαρνασσεύς αναφέρει ότι οι αρχαίοι Αιγύπτιοι παρήγαγαν από τα σπέρματα του κρότωνος έλαιο[61], το οποίο ήταν κατάλληλο για το άναμμα των λύχνων και για διάφορες άλλες χρήσεις[62].

Ο Διοσκουρίδης συνιστά τον κρότωνα ως καθαρτικό, ιδιότητα την οποίαν διατήρησε από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα:

"Καθαρθέντες δε όσον τριάκοντα κόκκοι (κρότωνος) τον αριθμόν και ποθέντες λείοι άγουσι κατά κοιλίαν φλέγμα και χολήν και ύδωρ. Κινούσι δε και έμετον. 'Εστιν δε λίαν αηδής και εργώδης η τοιαύτη κάθαρσις, ανατρέπουσα τον στόμαχον ισχυρώς"[63].

Χάρη στις πολλαπλές φαρμακευτικές ιδιότητες του κρότωνος και του ελαίου που παρήγετο από τα σπέρματά του, κοινώς "ρετσινόλαδο", εχρησιμοποιείτο κατά την αρχαιότητα για την καταπολέμηση μεγάλου αριθμού ασθενειών.

Ο Διοσκουρίδης αναφέρεται στο "κίκινον έλαιον", ήτοι το ρετσινόλαδο και σημειώνει σχετικά τα ακόλουθα:

"Κίκινον έλαιον... ποιεί δε το κίκινον προς ψώρας και αχώρας και τας εν έδρα φλεγμονάς, προς υστέρας μύσεις και διαστροφάς, έτι δε ουλάς απρεπείς και ωταλγίας, εμπλάστροις τε μιγέν εμπρακτοτέρας αυτάς εργάζεται. Άγει δε και κατά κοιλίαν υδατώδες ποθέν, εκκρίνει δε και έλμινθας"[64].

Σήμερα στην Ινδία καλλιεργείται ο Κρότων ο φαρμακευτικός και παράγονται ετησίως περί τους 500.000 τόνους ελαίου, το οποίο χρησιμοποιεί-

---

61. Τα σπέρματα του κρότωνος περιέχουν έλαιο κατά 50 %.

62. Ηρόδοτος, Ιστοριών Β , 94, 1-2.

63. Διοσκουρίδης, Περί ύλης ιατρικής 4, 161, 2, 1, 4.

64. Διοσκουρίδης, Περί ύλης ιατρικής 1, 32, 1-2.

ται κυρίως στην βιομηχανία. Το έλαιο αυτό, αφού υποστεί ειδική επεξεργασία, μπορεί να χρησιμοποιηθεί και ως βρώσιμο.

Το ρετσινόλαδο είναι σήμερα ευρύτερα γνωστό ως καθαρτικό.

13. ΛΑΒΑΝΤΙΣ Η ΣΤΟΙΧΑΣ (LAVANDULA STOECHAS)

Λαβαντίς, γένος φυτών της οικογενείας των Χειλανθών, το οποίο περιλαμβάνει πόες, φρύγανα ή θάμνους. Γνωστά είναι περίπου είκοσι (20) είδη, ιθαγενή στις περί την Μεσόγειο Θάλασσα χώρες, στα Κανάρια νησιά και στις ανατολικές Ινδίες. Από τα γνωστότερα είδη είναι η Λαβαντίς η στοιχάς (Lavantula stoechas) και η Λαβαντίς η σταχυώδης (Lavantula spica). Και τα δύο αυτά είδη απαντούν σε πολλές περιοχές της δυτικής και νότιας Ευρώπης και στην Ελλάδα.

Η Λαβαντίς η στοιχάς είναι φρύγανο φαρμακευτικό και κοσμητικό και απαντά σε πολλές περιοχές της Ελλάδος[65]. Είναι γνωστό με τα κοινά ονόματα: αγριολεβάντα, λεβάντα, λαμπρά (επειδή ανθίζει κατά το Πάσχα), μυροφόρα, χαμολίβανο κλπ.

Πρόκειται για φρυγανώδη θάμνο (ύψους 0.60-1.00 μ.), με ξυλώδη κορμό και φύλλα μικρά, στενά, φαιοπράσινα (ασημόχρωμα) και άνθη βαθυκύανα.

Ο θάμνος αυτός είναι αυτοφυής, αλλά και καλλιεργείται σε ορισμένες περιοχές (Κεφαλληνία).

Η χρήση της λεβάντας στην αρωματοποιία και στην φαρμακευτική ανάγεται στην αρχαιότητα. Οι αρχαίοι Ρωμαίοι χρησιμοποιούσαν άρωμα λεβάντας στα λουτρά και είχαν υιοθετήσει την πανάρχαια συνήθεια του αρωματισμού των ρούχων σε ντουλάπια και κασέλες με ξηρά άνθη λεβάντας[66].

Οι θεραπευτικές ιδιότητες της λεβάντας σε παθήσεις του στήθους και των νεύρων, σε κρυολογήματα, ιλίγγους, σπασμούς κλπ. αναφέρονται από τον Διοσκουρίδη, τον Πλίνιο τον πρεσβύτερο, τον Κλαύδιο Γαληνό και άλλους.

Ειδικότερα, ο Διοσκουρίδης αναφέρεται στην Λαβαντούλα την στοιχάδα και σημειώνει τα ακόλουθα :

"Στοιχάς, γεννάται μεν εν ταις κατά Γαλατίαν νήσοις κατ' αντικρύς Μασσαλίας, καλουμέναις Στοιχάσιν, όθεν και την ονομασίαν έσχεν. Πόα δε έστι λεπτόκαρπος, ομοίαν έχουσα θύμω κόμην, μακροφυλλοτέρα μέντοι

---

65. Στη Νίσυρο απαντά στην περιοχή του Αρμά και της Ευαγγελίστριας.

66. Γ. Χριστόπουλος, Φυτολογία, σ. 175-176.

και δριμεία τη γεύσει, υπόπικρος ποσώς”[67].

Ο αυτός συγγραφέας αλλαχού παρατηρεί τα εξής :

“Πλευριτικούς δε ωφελεί πινόμενα... πηγάνου απόζεμα ή ανήθου ή στοιχάδος ή συμφύτου συν μελικράτω...[68].

Το φυτό αυτό αναφέρεται από τον Ησύχιο ως “Λαβαντίς”.

Η μεγαλύτερη ποσότητα λεβάντας χρησιμοποιείται για την λήψη αιθέριου ελαίου, συστατικού απαραιτήτου στην αρωματοποιία, για την παρασκευή κολώνιας, σαπουνιών κλπ.

Η λεβάντα σε μεγάλη δόση δρα ως υπνωτικό και ναρκωτικό. Ακόμη, για τις αντισηπτικές και επουλωτικές της ιδιότητες, χρησιμοποιείται σε πληγές και τραύματα και στην κτηνιατρική σε ορισμένες δερματοπάθειες.

14. ΛΑΠΑΘΟΝ ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ (RUMEX GRAECUS)

Υπό το όνομα Λάπαθον[69] φέρονται περισσότερα φυτά, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγονται και τα εξής :

Α’) Τεύτλον το άγριον (Beta sylvestris).

Β’) Λάπαθον το ελληνικόν (Rumex graecus).

Γ’) Λάπαθον το βαρύοσμον (Rumex graveolens).

Δ’) Λάπαθον το ούλον (Rumex crispus).

Ε’) Στατική η λειμώνιος (Statice limonium) και άλλα.

Το λάπαθον είναι γένος φυτών της οικογενείας των Πολυγωνοειδών, το οποίον περιλαμβάνει πόες ετήσιες, διετείς ή πολυετείς. Από τα εκατό (100) περίπου είδη, τα οποία συγκαταλέγονται στο γένος αυτό, ορισμένα είναι ζιζάνια, άλλα λαχανικά και άλλα φαρμακευτικά.

Όλα έχουν γεύση υπόξινη, η οποία οφείλεται στη παρουσία οξαλικού καλίου. Γνωστότερα είδη είναι τα εξής:

Α’) Λάπαθον η οξαλίς (Rumex acetosella).

Β’) Λάπαθον το ακανθώδες (Rumex spinosus).

Γ’) Λάπαθον το αμβλύφυλλον (Rumex obtusifolia). Κοινώς λάπαθο, λάπατο, αγριοσπανάκι κλπ. Φυτό πολύ κοινό στην Ελλάδα. Η ρίζα του χρησιμοποιείται στη φαρμακευτική.

---

67. Διοσκουρίδης, Περί ύλης ιατρικής 3, 26.

68. Διοσκουρίδης, Περί απλών φαρμάκων 2, 37.

69. Η ονομασία του φυτού είναι πιθανώς προελληνική. Πρβλ. Λαπήθες.

Δ') Λάπαθον το ασπιδωτόν (Rumex scutatus).

Ε') Λάπαθον το βουκεφαλοφόρον (Rumex bucephalophorus).

Στ') Λάπαθον το συνεσπειρωμένον (Rumex conglomeratus).

Ζ') Λάπαθον το υμενοσέπαλον (Rumex hymenosepalum). Πρόκειται για πόα σαρκόρριζο, πολυετή, των βορείων χωρών της Αμερικής, η οποία λαχανεύεται. Καλλιεργείται για την ρίζα του, η οποία σε ξηρή κατάσταση ενέχει περίπου 28% ρηοδεψικό οξύ, το οποίο χρησιμοποιείται για την δέψη των δερμάτων.

Η') Λαπάθου ρίζα (Radix lapathi). Η ρίζα του λαπάθου αυτού είναι λαϊκό φάρμακο και ενδείκνυται κατά των παθήσεων του δέρματος. Χρησιμοποιείται εσωτερικά και εξωτερικά υπό μορφή αλοιφών.

Το λάπαθο λαχανεύεται. Συνήθως μαγειρεύεται μαζί με άλλα άγρια χόρτα και χρησιμεύει για την παρασκευή χορτόπιτας. Θεωρείται τροφή νόστιμη και πολύ υγιεινή.

15. ΜΑΛΑΧΗ Η ΑΓΡΙΑ (MALVA SILVESTRIS)

Η Μαλάχη η αγρία, κοινώς μολόχα, αμολόχα, μολοχάνθη, αμολοχάνθη κλπ., είναι φυτό, το οποίο ανήκει στην οικογένεια των Μαλβιδών ή Μαλαχιδών. Το γένος Μάλβα ή Μαλάχη περιλαμβάνει περίπου τριάντα (30) είδη, που απαντούν αυτοφυή στις εύκρατες χώρες του βορείου ημισφαιρίου. Στην Ελλάδα απαντούν οκτώ (8) αυτοφυή είδη μολόχας και ένα ημιαυτοφυές είδος.

Η μολόχα είναι φυτό ποώδες, μονοετές ή διετές ή πολυετές, γνωστό από την αρχαιότητα. Τους τρυφερούς βλαστούς και τα φύλλα της τα χρησιμοποιούσαν ως λαχανικά, τα άνθη και τα φύλλα της ως φάρμακο.

Η μολόχα αναφέρεται από τον Ησίοδο[70], τον Ιπποκράτη τον Κώο[71], τον Θεόφραστο, τον Διοσκουρίδη, τον Αθήναιο, τον Πλίνιο τον πρεσβύτερο και άλλους. Εξακολουθεί να χρησιμοποιείται μέχρι σήμερα στην φαρμακοβιομηχανία. Όλα τα μέρη του φυτού, αλλά κυρίως τα άνθη αυτού, περιέχουν βλέννη (15-20%), που υδρολύεται σε σάκχαρα και παράγωγες ενώσεις: γαλακτόζη, αραβινόζη, ραμινόζη και γαλακτουρονικό οξύ. Στην περιεχομένη βλέννη οφείλονται κυρίως οι αποχρεμπτικές και μαλακτικές ιδιότητες της μολόχας. Τα φύλλα περιέχουν ακόμη μικρές ποσότητες βιταμινών Α, Β1, Β2 και C.

---

70. Ησίοδος, 'Εργα και ημέραι 40-41.

71. Ιπποκράτης, Περί διαίτης οξέων 18, σ. 482.

Τα άνθη της Μολόχας της αγρίας συλλέγονται κατά την εποχή της ανθοφορίας, όταν είναι καλά ανοιγμένα και ξηραίνονται αμέσως, απλωμένα σε λεπτά στρώματα, στη σκιά και σε ξηρό μέρος. Τα άνθη της μολόχας χρησιμοποιούνται για την παρασκευή αφεψήματος και είναι γνωστά ως «μολοχάνθη».

Ο Θεόφραστος αναφερόμενος στην μολόχα παρατηρεί τα επόμενα:

«Ομοίως δε και όσα άλλα τοιαύτας μεν ιδέας έχει τους δε χυλούς εδωδίμους ή ωμούς ή εφθούς. 'Ενια γαρ δείται πυρώσεως, ώσπερ μαλάχη και τευτλίς και το λάπαθον και η ακαλύφη...»[72].

Ο Διοσκουρίδης σημειώνει σχετικά τα εξής :

«Μολόχη ... δύναμιν δε έχει τα φύλλα ωμά μασηθέντα και επιπλασθέντα μετ' ολίγων αλών αιγιλώπια ανασκευάζειν... ποιεί δε και προς σφηκών και μελισσών πληγάς καταπλασσομένη. Καν περιχρίσηται δε τις αυτοίς ωμοίς λείοις συν ελαίω, άπληκτος διαμένει»[73].

Ο αυτός Διοσκουρίδης αναφέρει σχετικά τα επόμενα:

«Εφθά δε λεία τα φύλλα (της μαλάχης) συν ελαίω επιτιθέμενα πυρίκαυτα και ερυσιπέλατα ωφελεί. Το δε αφέψημα αυτής μαλακτικόν εγκάθισμα υστέρας, εις τε ενέματα προς δηγμούς εντέρων και μήτρας και δακτυλίου αρμόδιον»[74].

Ο Δίφιλος ο Σίφνιος αναφέρει περί της μαλάχης τα ακόλουθα:

«Ως η μαλάχη έστιν εύχυμος, λεαντική αρτηρίας, τας επιπολαίους αποκρίνουσα δριμύτητας. Επιτήδειόν τε είναι φησιν αυτήν των νεφρών και της κύστεως ερεθισμοίς, ευέκκριτόν τε και μετρίως και τρόφιμον, κρείττω δε την αγρίαν της κηπευομένης»[75].

16. ΜΑΡΑΘΟΝ ΤΟ ΚΟΙΝΟΝ (FOENICULUM VULGARE)

Το Μάραθον το κοινόν, κοινώς μάραθο, μάλαθρο κλπ., είναι πόα διετής ή πολυετής, της οικογενείας των Σκιαδοφόρων, αυτοφυής στην Ελλάδα και σε άλλες παραμεσόγειες χώρες. Είναι γνωστό από την αρχαιότητα και με το ίδιο όνομα. Μπορεί να φθάσει στο ύψος των δύο μέτρων. Από το μάραθο χρησιμοποιούνται τα φύλλα ως λαχανικά ή ως μυριστικά και τα σπέρματα για τον αρωματισμό των φαγητών ή την παρασκευή αιθέριου ελαίου. Είναι επίσης φαρμακευτικά (μαραθόσπορος).

---

72. Θεόφραστος, Περί φυτών 7, 7, 2.

73. Διοσκουρίδης, Περί ύλης ιατρικής 2, 118, 1.

74. Διοσκουρίδης, Περί ύλης ιατρικής 2, 118, 2.

75. Αθήναιος, Δειπνοσοφισταί Β , 58 e-f.

Παλαιότερα το μάραθο εχρησιμοποιείτο ως φάρμακο, κυρίως εναντίον των ελκών, των πονοκεφάλων, καθώς και των παθήσεων της σπλήνας.

Ο Θεόφραστος αναφέρει σχετικά με το μάραθο τα εξής :

"Γυμνοσπέρματα δε των τε λαχάνων πολλά, καθάπερ άνηθον, κορίαννον, άννησον, κύμινον, μάραθον και έτερα πλείω"[76].

Ο Διοσκουρίδης, αναφερόμενος στο μάραθο, παρατηρεί τα ακόλουθα :

"Μάραθον τούτου εσθιομένη η πόα δύναται γάλα κατασπάν και το σπέρμα δε πινόμενον ή συνεψόμενον πτισάνη. Το δε αφέψημα της κόμης ποθέν νεφριτικοίς και τοις περί κύστιν πάθεσιν αρμόζει, διουρητικόν υπάρχον, ερπετοδήκτοις δε δίδοται συν οίνω και καταμήνια άγει, εν πυρετοίς τε ναυσίαν και καύσον στομάχου παραιτείται μετά ψυχρού ύδατος πινόμενον. Αι δε ρίζαι λείαι συν μέλιτι καταπλασθείσαι κυνοδήκτοις θεραπεύουσιν. Ο δε χυλός εκθλιβέντων των καυλών και των φύλλων εν ηλίω ξηρανθείς εις τα οφθαλμικά, όσα προς οξυδερκίαν, σκευάζεται χρησίμως. Χυλίζεται δε προς τα αυτά και το σπέρμα χλωρόν έτι ον συν τοις φύλλοις και τοις ακρέμοσι και η ρίζα κατά την πρώτην εκβλάστησιν"[77].

Ο Μέγας Βασίλειος αναφέρει, ότι όταν οι όφεις έχουν προβλήματα με τους οφθαλμούς των, τρώγουν μάραθο και θεραπεύονται:

"Και όφις την εν τοις οφθαλμοίς βλάβην εξιάται βοσκηθείς μάραθον"[78].

Είναι αξιοσημείωτο ότι και σήμερα πιστεύεται ότι το μάραθο θεραπεύει παθήσεις των οφθαλμών και ότι οι όφεις τρίβουν τους οφθαλμούς των στο μάραθο και θεραπεύονται από διάφορες παθήσεις.

17. ΜΗΚΩΝ Η ΡΟΙΑΣ (PAPAVAER RHOEAS)

Η Μήκων η ροιάς, κοινώς παπαρούνα, κουτσουνάδα (Κρήτη), πετεινός ή κουτσοπετεινός (Κύπρος), λαλές (Μικρά Ασία) κλπ., ανήκει στο γένος των Μηκωνοειδών. Πρόκειται για την κόκκινη παπαρούνα, η οποία ανθίζει κατά την άνοιξη και απαντά σε ολόκληρη την Ελλάδα και οι αγροί όπου φύεται διακρίνονται από μακριά και ομοιάζουν με κατακόκκινο πέλαγος.

Οι μήκωνες είναι ετήσια ή πολυετή φυτά, τα οποία εκκρίνουν λευκό ή γαλακτώδη οπό. Τα φύλλα των είναι εναλλασσόμενα, ποικίλως διαμορφωμένα κατά την περιφέρεια αυτών.

Τα άνθη των είναι μεγάλα, μονήρη και φέρουν μακρύ μίσχο. Έχουν κά-

---

76. Θεόφραστος , Περί φυτών 1, 11, 2.

77. Διοσκουρίδης, Περί ύλης ιατρικής 3, 70, 1-2.

78. Μέγας Βασίλειος, Ομιλίαι εις την Εξαήμερον Θ', 3, 490, ΒΕΠΕΣ, τ. 51 , σ. 266.

λυκα, ο οποίος αποτελείται από δύο σέπαλα. Οι στήμονες είναι υπόγυνοι, πολυπληθείς, με υπομέλανες ανθήρες. Ο καρπός είναι κάψα απεστρογγυλωμένη, ωοειδής, κωνική, μονόχωρος, η οποία φέρει ψευδή διαφράγματα, που περιέχουν πολυαριθμότατα σπέρματα φαιού, μελανού ή ερυθρομέλανου χρώματος και είναι μικροτάτου μεγέθους.

Το γένος αυτό περιλαμβάνει πολυάριθμα είδη, τα οποία απαντούν σε πολλά μέρη της γης. Γνωστότερο είδος είναι η Μήκων η ροιάς. Ο Θεόφραστος αναφέρει σχετικά τα επόμενα:

«Μάλιστα εν ταις κριθαίς φύεται...κιχωρίω το αγρίω ομοιάζει, διό και εσθίεται»[79].

Ο Διοσκουρίδης σημειώνει ότι ονομάσθηκε το φυτό αυτό «ροιάς, διά το ταχέως το άνθος αποβάλλειν».

Και σήμερα τα νεαρά φυτά της Μήκωνος της ροιάδος λαχανεύονται. Μαγειρεύονται συνήθως μαζί με άλλα άγρια χόρτα (λαδερά) και παρασκευάζεται από αυτά νόστιμη χορτόπιτα. Οι σπόροι της παπαρούνας χρησιμοποιούνται αντί για σισάμι σε αρτοσκευάσματα και άλλα γλυκίσματα.

Ένα είδος της μήκωνος είναι και η Μήκων η κερατίτις (Glaucium flavium), η κίτρινη παπαρούνα, η οποία φύεται συνήθως σε αμμώδη και υγρά εδάφη. Απαντά σε παραλίες, στις όχθες ποταμών και χειμάρρων, στις άκρες των αγρών και των δρόμων κλπ. Το φυτό φθάνει σε ύψος 0.60-1.00 μ. Το χρώμα του βλαστού και των φύλλων του φυτού αυτού είναι φαιοπράσινο (ασημόχρουν), το δε χρώμα των ανθέων κίτρινο λαμπερό, ομοιάζον προς εκείνο του κρόκου. Ονομάζεται «κερατίτις», επειδή οι μικροί καρποί αυτού του φυτού έχουν σχήμα κερατοειδές. Η Μήκων η κερατίτις απαντά σε μεγάλο βαθμό στις παραλίες της Νισύρου.

18. ΜΙΝΘΗ Η ΣΤΑΧΥΩΔΗΣ (MENTHA SPICATA)

Η Μίνθη η σταχυώδης ή ηδύοσμος ή μίνθη, κοινώς δυόσμος, βάρσαμος κλπ., είναι είδος αρωματικού φυτού, το οποίο ανήκει στο γένος μέντα, της οικογενείας των Χειλανθών.

Ο δυόσμος είναι φυτό ποώδες και πολυετές. Η καλλιέργεια του δυόσμου γίνεται σε εύκρατες περιοχές και σε εδάφη αρκετά υγρά και σχετικά σκιερά. Πολλαπλασιάζεται με παραφυάδες. Η συλλογή των φυλλοφόρων βλαστών για ξήρανση ή απόσταξη γίνεται δύο φορές τον χρόνο, η πρώτη λίγο μετά την ανθοφορία και η δεύτερη κατά το φθινόπωρο.

Τα φύλλα του ηδύοσμου χρησιμοποιούνται κυρίως στην μαγειρική, ενώ

79. Θεόφραστος, Φυσική Ιστορία 13, 4.

το αιθέριο έλαιο που περιέχουν, το ηδυοσμέλαιο, χρησιμοποιείται πολύ στην αρωματοποιία. Το ηδυοσμέλαιο περιέχει ένα δραστικό συστατικό, την καρβόνη, σε αναλογία 50% περίπου.

Στην φαρμακευτική ο δυόσμος χρησιμοποιείται ή με την μορφή ροφήματος, που παρασκευάζεται από τα ξηρά φύλλα ή με τα προϊόντα της απόσταξής του.

Έχει τονωτικές, διεγερτικές και αντισπασμωδικές ιδιότητες και μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την δυσπεψία, για πόνους στην χολή και στο στομάχι, καθώς επίσης και για νευρικές διαταραχές, ιλίγγους και ταχυκαρδίες.

Ο Θεόφραστος ονομάζει τον δυόσμο «μίνθην» και αναφέρει σχετικά τα ακόλουθα:

«Των δε άλλων το τε σισύμβριον εις μίνθην δοκεί μεταβάλλειν, εάν μη κατέχηται τη θεραπεία, δι' ο και μεταφυτεύουσι πολλάκις»[80].

Στην Καινή Διαθήκη αναφέρεται «το ηδύοσμον»:

«...ότι αποδεκατούτε το ηδύοσμον και το άνηθον και το κύμινον...»[81].

Ο Διοσκουρίδης αναφερόμενος στον δυόσμο παρατηρεί τα ακόλουθα:

«Ηδύοσμον, οι δε μίνθη. Γνώριμον βοτάνιον, δύναμιν έχον θερμαντικήν, στυπτικήν, ξηραστικήν. 'Οθεν αίμα ίστησι πινόμενος ο χυλός αυτού μετ' όξους και έλμινθας κτείνει στρογγύλας, αφροδίσιά τε ερεθίζει και λυγμούς και εμέτους και χολέραν παύει δύο ή τρία κλωνία συν ροάς οξείας χυλώ ποθέντα. Διαφορεί δε και αποστήματα μετ' αλφίτου καταπλασθέν και κεφαλαλγίαν παρηγορεί επιτεθέν τω μετώπω, μαστών τε περίτασιν και σπάργησιν πραύνει. Συν αλσί δε τοις κυνοδήκτοις κατάπλασμα, ωταλγίας τε ο χυλός συν μελικράτω αρμόζει. Γυναιξί δε προ του πλησιάζειν προστιθέμενον ασυλληψίαν εργάζεται, γλώσσαν τε τραχείαν παρατριβομένην λεαίνει και γάλα ατύρωτον φυλάσσει, εναποκλυσθέντων αυτώ κλωναρίων και καθόλου έστιν ευστόμαχον και αρωματώδες [82].

Συγγενικό είδος είναι η Μέντα η πιπερώδης, η οποία καλλιεργείται κυρίως για το αιθέριο έλαιο αυτής, το «μινθέλαιον», το οποίο περιέχει το δραστικό συστατικό την μινθόλη.

Η μινθόλη έχει ισχυρές αντιμικροβιακές ιδιότητες και χρησιμοποιείται στην φαρμακοποιία[83].

---

80. Θεόφραστος, Περί φυτών 2, 4, 1.

81. Ματθ. 23, 23.

82. Διοσκουρίδης, Περί ύλης ιατρικής 3, 34, 1-2.

83. Γ. Χριστόπουλος, Φυτολογία, σ. 101.

19. ΜΥΡΤΟΣ Η ΚΟΙΝΗ (MYRTUS COMMUNIS)

Η Μύρτος η κοινή, κοινώς μυρσίνη, μυρτιά, μερτιά κλπ., είναι θαμνώδες, αειθαλές φυτό της οικογενείας των Αγγειοσπέρμων (δικοτυλήδονα), στα οποία υπάγεται ο ευκάλυπτος και άλλα. Η μυρτιά έχει μεγάλη εξάπλωση στις θερμότερες περιοχές της γης. Στην Ελλάδα είναι αυτοφυές φυτό. Επίσης καλλιεργείται ως διακοσμητικό και αρωματικό. Η μυρτιά φύεται σε υγρά και σκιερά μέρη, κυρίως σε ακροποταμιές, στις όχθες χειμάρρων και ρυακιών, σε χαράδρες κλπ.

Οι αρχαίοι Έλληνες την ονόμαζαν μυρρίνη, μύρτον, μυρσίνη, ονόματα από τα οποία προέρχονται και τα αντίστοιχα σημερινά. Επίσης θεωρούσαν την μυρτιά, καθώς και την λυγαριά, ως ιερά φυτά, σχετιζόμενα προς την θεά Αφροδίτη, τον έρωτα και ως αφροδισιακά.

Η μυρτιά είναι θάμνος πολύκλαδος, μακρόβιος, ο οποίος φθάνει σε ύψος έως και τα τρία μέτρα. Τα φύλλα του είναι μικρά, δερματώδη, λεία και έχουν χρώμα πράσινο σκούρο, γυαλιστερό. Κατά το τρίψιμο αναδίδουν ευχάριστο άρωμα, επειδή έχουν ελαιοφόρους αδένες. Οι καρποί είναι μικρές σαρκώδεις ράγες, μελανοκύανες ή λευκές, με επίστρωμα κηρώδες και μόνιμο κάλυκα στην κορυφή. Οι καρποί όταν ωριμάσουν τρώγονται νωποί, είναι πολύ αρωματικοί και υπόστυφοι. Επίσης οι καρποί χρησιμοποιούνται για να αρωματίζουν διάφορα οινοπνευματώδη ποτά, όπως π.χ. ρακή, η οποία τότε καλείται "μυρτορακή".

Στην Παλαιά Διαθήκη αναφέρεται η μυρσίνη. Σε μία μεσσιανική προφητεία του Προφήτου Ησαίου, ο προφήτης βλέπει σε όραμα να έρχεται στη γη ο Μεσσίας. Τότε ολόκληρος ο κόσμος μεταβάλλεται προς το καλύτερο, όσον αφορά την ηθική και πνευματική ζωή των ανθρώπων. Αλλά και αυτή ακόμη η φύση εξωραΐζεται, οπότε εκεί που φυτρώνουν αστοιβήδες θα φυτρώσουν κυπαρίσσια και εκεί που φύονται κόνυζες θα φυτρώσουν μυρτιές:

"Και αντί της στοιβής αναβήσεται κυπάρισσος, αντί δε της κονύζης αναβήσεται μυρσίνη"[84].

Ο Ιπποκράτης ο Κώος συνιστά ως φάρμακο: "΄Υδωρ από μεσπίλων ή μύρτων..." για τα προβλήματα της κοιλίας[85].

Ο Θεόφραστος αναφέρει σχετικά με την μυρτιά τα ακόλουθα:

"Ο δε μύρινος (θάμνος) μη ανακαθαιρόμενος εκθαμνούται και η ηρακλεωτική καρύα"[86].

Ο αυτός συγγραφέας αναφέρει αλλαχού τα εξής:

---

84. Ησαΐας ΝΕ', 13.

85. Ιπποκράτης, Περί διαίτης 21, 7-8.

86. Θεόφραστος, Περί φυτών 1, 3, 3.

"Των μεν ημέρων αείφυλλα ελάα, φοίνιξ, δάφνη, μύρινος, πεύκης τι γένος, κυπάριττος"[87].

Ο Διοσκουρίδης αναφέρει σχετικά με την μυρτιά τα ακόλουθα:

"Μυρσίνη η ήμερος προς μεν την ιατρικήν χρήσιν η μέλαινα της λευκής αρμοδιωτέρα και ταύτης μάλλον η ορεινή... Δύναμις δε αυτής και του καρπού στυπτική. Δίδοται δε ο καρπός χλωρός τε και ξηρός εσθιόμενος αιμοπτυτικοίς και τοις επιδακνομένοις την κύστιν. Και ο εκ των χλωρών δε μύρτων εκθλιβέντων χυλός τα αυτά ποιεί, ευστόμαχος ων και ουρητικός, αρμόζων φαλαγγιοδήκτοις και σκορπιοπλήκτοις συν οίνω. Και το αφέψημα του καρπού βάπτει τρίχας, εψηθείς δε συν οίνω και καταπλασθείς τα εν ακρωτηρίοις έλκη θεραπεύει, μετά πάλης δε αλφίτου καταπλασθείς φλεγμονάς τε τας εν οφθαλμοίς παρηγορεί και προς αιγιλώπια δε επιπλάττεται...Και των φύλλων δε το αφέψημα εις τε τα εγκαθίσματα αρμόζει και προς τα χαλατονούντα άρθρα και ασυμπώρωτα και κατεαγότα ωφελίμως καταντλείται"[88].

Από τα φύλλα, τα τρυφερά κλαδιά και τους καρπούς της μυρτιάς λαμβάνεται αιθέριο έλαιο, το αρωματικό μυρτέλαιο. Αυτό χρησιμοποιείται στην φαρμακευτική και στην αρωματοποιία για την παρασκευή αρωμάτων και διαφόρων καλλυντικών.

Η μυρτιά αγαπά υγρά και σκιερά μέρη. Ο γράφων, κατά την πρόσφατη επίσκεψη του στη Νίσυρο (Μάρτιος 2007), δε συνάντησε φυτά μυρτιάς στην εξοχή και σε άγρια κατάσταση, χωρίς να αποκλείεται ότι υπάρχουν. Αντίθετα, φυτά μυρτιάς σε μικρό αριθμό βρήκε στις αυλές σπιτιών, τα οποία έχουν εκεί φυτευτεί, ως καλλωπιστικά φυτά (Μανδράκι Νισύρου).

20. ΝΑΡΘΗΞ Ο ΚΟΙΝΟΣ (FERULA COMMUNIS)

Γένος φυτών της οικογενείας των Ακαδανθών, το οποίο περιλαμβάνει πόες πολυετείς, φαρμακευτικές ή άλλως χρήσιμες, ιθαγενείς της Ασίας και της Ευρώπης. Από τα πενήντα (50) περίπου είδη, τα οποία περιλαμβάνει το γένος, γνωστότερο ευρωπαϊκό είδος, το οποίο θεωρείται και ιθαγενές της Ελλάδος, είναι ο Νάρθηξ ο κοινός (Ferula communis), ο οποίος φύεται σε όλη την Ευρώπη, γνωστός σε μας με τα ονόματα νάρθηκας, άρτηκας, άρθηκας, χιλίανθος κλπ.

Στις θερμές περιοχές της Ελλάδος (Κρήτη, Δωδεκάνησα), το είδος αυτό λαμβάνει μεγάλες διαστάσεις και ο καυλός αυτού εξωτερικά μεν είναι

87. Θεόφραστος, Περί φυτών 1, 9, 3.

88. Διοσκουρίδης, Περί ύλης ιατρικής 1, 111, 1-2.

ξυλώδης και λείος, εσωτερικά δε λεπτός και σπογγώδης.

Ο νάρθηκας ήταν γνωστότατος από αρχαιοτάτων χρόνων. Σύμφωνα με την ελληνική μυθολογία, εντός του στελέχους του νάρθηκα ο Προμηθέας έκρυψε και έφερε στους ανθρώπους το «ιερόν πυρ», την φωτιά, που έκλεψε από τους θεούς και για την οποία πράξη του τιμωρήθηκε σκληρότατα. Οι Έλληνες μέχρι και πριν από λίγα χρόνια χρησιμοποιούσαν την εντεριώνη του νάρθηκα ως ίσκα, για να ανάβουν την φωτιά.

Το στέλεχος του ώριμου νάρθηκα (ύψους 1.50-2.00 μ.) είναι πολύ ελαφρό, στερεό και παχύ. Από αυτό οι αρχαίοι κατασκεύαζαν μικρά κιβωτίδια, τα οποία εκαλούντο «ναρθήκια» και εχρησιμοποιούντο κατά ποικίλους τρόπους. Εντός αυτών εφυλάσσοντο μεταξύ άλλων κοσμήματα, αρώματα, αλοιφές, φάρμακα κλπ. Από το σχήμα των κιβωτιδίων αυτών φαίνεται να προέρχεται και το όνομα του προθαλάμου των χριστιανικών ναών, ο οποίος ονομάσθηκε «νάρθηξ», λόγω της ομοιότητας του με τα «ναρθήκια». Και σήμερα συνηθίζεται στην Κρήτη από τα στελέχη του νάρθηκα να κατασκευάζονται μικρά καθίσματα (σκίμποδες, σκαμνιά), συνήθως για τα παιδιά , αλλά και για τους ενήλικες. Επίσης κατασκευάζονται πώματα για φιάλες ή άλλα δοχεία.

Τα στελέχη του νάρθηκα χρησίμευαν επίσης ως ράβδοι (θύρσοι) των βακχευόντων[89].

Επίσης στους παιδαγωγούς ως ράβδοι για τον σωφρονισμό των μαθητών και σπουδαστών.

Τα φύλλα και ο νωπός καυλός του νάρθηκα είναι τοξικά. Ο νεαρός βλαστός του φυτού κατά την άνοιξη και ο θύσανος των φύλλων αυτού είναι τελείως αβλαβή ως κτηνοτροφική τροφή, σε ορισμένες δε περιοχές και λαχανεύονται.

Από τον ξηρό καυλό του νάρθηκα κατασκευάζονται στενόμακρες σανίδες, οι οποίες εχρησιμοποιούντο μέχρι πριν λίγα χρόνια για την ανάταξη θλαστικών τραυμάτων των άκρων (χειρών-ποδών), ως επί το πλείστον των ανθρώπων, ενίοτε δε και των ζώων.

Είδος του φυτού αυτού είναι και ο Νάρθηξ ο σκοróδοσμος (Ferula scorodosma), ιθαγενής πόα της Περσίας, του Αφγανιστάν και του Τουρκεστάν, η οποία παρέχει το γνωστό στη φαρμακευτική «μηδικόν σίλφιον» (Assa foetida), το οποίο είναι γαλακτώδης οπός φυτού, ο οποίος ενέχει και αρκετή ποσότητα σκορδέλαιου. Στο εμπόριο φέρεται υπό μορφή δακρυοειδών κόκκων (Assa foetida in lacrymis).

---

89. Πρβλ. το αρχαίο γνωμικό: «Πολλοί μεν ναρθηκοφόροι, Βάκχοι δε παύροι», το οποίο σημαίνει:

«Πολλοί είναι εκείνοι, οι οποίοι κρατώντας θύρσους από στελέχη νάρθηκα, συμμετέχουν εξωτερικά στις εορτές του Διονύσου, όμως οι πραγματικοί μύστες και ουσιαστικά συμμετέχοντες στην λατρεία του θεού είναι λίγοι».

21. ΟΡΙΓΑΝΟΝ ΤΟ ΚΟΙΝΟΝ (ORIGANUM VULGARE)

Το γένος ορίγανον περιλαμβάνει περίπου τριάντα είδη και ανήκει στην οικογένεια των Χειλανθών (δικοτυλήδονα). Στην Ελλάδα απαντούν πέντε αυτοφυή είδη. Το Ορίγανον το κοινόν, κοινώς ρίγανη ή αρίγανη, είναι φρύγανο ύψους μέχρι 0.90 μ., με βλαστό συνήθως τριχωτό και σπάνια λείο. Φυτρώνει σε βραχώδεις, χέρσους και ξηρούς τόπους της ηπειρωτικής Ελλάδος και σε ορισμένα νησιά. Πιθανώς πρόκειται για την Ορίγανον την μέλαιναν του Θεοφράστου και την αγριορίγανον του Διοσκουρίδου.

Ο Θεόφραστιος αναφέρει σχετικά τα ακόλουθα:

"Και της οριγάνου δε η μέλαινα άκαρπος, η δε λευκή κάρπιμος"[90].

Ο Διοσκουρίδης παρατηρεί σχετικά τα εξής :"Η δε αγριορίγανος, ην πάνακες ή Ηρακλείαν ή κονίλην καλούσιν, ων έστι και Νίκανδρος ο Κολοφώνιος. Έχει τα μεν φύλλα οριγάνω όμοια, ραβδία δε σπιθαμιαία, λεπτά, εφ' ων σκιάδια όμοια ανήθω, άνθη δε λευκά, ρίζα λεπτή, άχρηστος. Ιδίως δε βοηθεί θηριοδήκτοις τα φύλλα και τα άνθη συν οίνω πινόμενα"[91].

Ο Μέγας Βασίλειος θεωρεί την ρίγανη ως κατάλληλο αντίδοτο κατά των δηλητηρίων:

"Χελώνη δε σαρκών εχίδνης εμφορηθείσα, διά της του οριγάνου αντιπαθείας φεύγει την βλάβην του ιοβόλου"[92].

Η ρίγανη είναι άριστο μελιγόνο φυτό. Στη μαγειρική χρησιμοποιείται ως άρτυμα. Χάρη στις φαρμακευτικές της ιδιότητες χρησιμοποιείται στην θεραπευτική. Θεωρείται ευστόμαχο, διουρητικό, εμμηναγωγό και αντισπασμωδικό. Ανακουφίζει από τους πόνους που οφείλονται σε στομαχικές διαταραχές, τον βήχα, την συμφόρηση των αναπνευστικών οδών, τους νευραλγικούς πονοκεφάλους και άλλα. Χρησιμοποιείται επίσης ως αντισηπτικό σε φλεγμονές του λάρυγγα και των ούλων. Ακόμη, είναι χρήσιμο σε οδονταλγίες, ρευματισμούς και στην επούλωση τραυμάτων.

Τις ίδιες ιδιότητες έχει και το αιθέριο έλαιο, το οποίο χρησιμοποιείται στην αρωματοποιία, στην ποτοποιία και ως άρτυμα, ιδιαίτερα στην αλλαντοποιία[93].

---

90. Θεόφραστος, Περί φυτών 6, 2, 3.

91. Διοσκουρίδης, Περί ύλης ιατρικής 3, 29.

92. Μέγας Βασίλειος, Ομιλίαι εις την Εξαήμερον, Θ', 3, 490-492, ΒΕΠΕΣ, τ. 51, σ. 266.

93. Γ. Χριστόπουλος, Φυτολογία, σ. 263.

22. ΟΡΙΓΑΝΟΝ Η ΜΑΤΖΟΥΡΑΝΑ (ORIGANUM MAJORANA)

Το Ορίγανον η ματζουράνα, κοινώς μαγιοράνα, ματζουράνα, αμάρακο, σάψυχος, σάψυχο κλπ., καλλιεργείται ως διακοσμητικό για τα ευωδιαστά άνθη και τα φύλλα του. Το είδος αυτό είναι ιθαγενές της Βόρειας Αφρικής και της Νοτιοδυτικής Ασίας. Στην αρχαιότητα ονομαζόταν “αμάρακον”.

Η ματζουράνα είναι φυτό πολυετές και αγαπά εδάφη πετρώδη και ξηρά. Ο βλαστός του είναι πολύκλαδος. Έχει ύψος 0.20-0.60 μ. Τα φύλλα του είναι μικρά, ωοειδή, μαλακά, χνουδωτά με οσμή έντονη και ευχάριστη. Καλλιεργείται στην ύπαιθρο και σε γλάστρες ως διακοσμητικό, αλλά και σε χωράφια σε μεγάλη κλίμακα για την βιομηχανική εκμετάλλευση του αιθέριου ελαίου, που λαμβάνεται με απόσταξη των φύλλων και των ανθέων αυτού.

Το αιθέριο έλαιο είναι χρήσιμο στην φαρμακευτική, ως αντισηπτικό και αντισπασμωδικό και στην αρωματοποιία. Είναι το γνωστό άρωμα “Origan”. Χρησιμοποιείται επίσης στην μαγειρική ως άρτυμα. Το αφέψημά του συνιστάται σε κρυολογήματα και σε παθήσεις του αναπνευστικού συστήματος.

Ο Θεόφραστος αναφερόμενος στην ματζουράνα παρατηρεί τα ακόλουθα:

Των μεν ουν δένδρων ταύτα... των δε φρυγανικών και ποιωδών πήγανον, ράφανος, ροδωνία, ιωνία, αβρότονον, αμάρακον...»[94].

Ο Διοκουρίδης παρατηρεί τα εξής :

«Παρθένιον, οι δε αμάρακον...Δύναται δε ξηρά συν οξυμέλιτι ή συν αλσί ποθείσα ως το επίθυμον φλέγμα και χολήν άγειν κάτω και τους ασθματικούς ωφελεί και μελαγχολικούς. Η δε πόα χωρίς του άνθους ωφελίμως επί λιθιώντων και ασθματικών ποτίζεται, το δε αφέψημα αυτής εγκάθισμα υστέρας εσκληρυσμένης και φλεγμαινούσης. Καταπλάσσεται δε και προς ερυσιπέλατα και φλεγμονάς συν τοις άνθεσι»[95].

23. ΠΕΤΡΟΣΕΛΙΝΟΝ ΤΟ ΟΥΛΟΝ (PETROSELINUM CRISPUM)

Το Πετροσέλινον το ούλον, κοινώς μαϊντανός, είναι φυτό της οικογενείας των Σκιαδοφόρων (δικοτυλήδονα). Κατάγεται πιθανώς από την Νοτιοανατολική Ευρώπη ή την Δυτική Ασία, από όπου διαδόθηκε σε ολόκληρο τον κόσμο. Κατά την αρχαιότητα ήταν γνωστό και έφερε την ονομασία

---

94. Θεόφραστος, Περί φυτών 1, 9, 4.

95. Διοσκουρίδης, Περί ύλης ιατρικής 3, 138.

“πετροσέλινον”. Εκαλλιεργείτο κυρίως για φαρμακευτικούς σκοπούς. Από τον μεσαίωνα άρχισε να χρησιμοποιείται και ως άρτυμα για τα φαγητά.

Οι καρποί του περιέχουν δραστικά συστατικά, από τα οποία τα κυριότερα είναι μία οργανική ένωση τύπου γλυκοσίδη, η απιίνη και αιθέριο έλαιο. Η απιίνη είναι ουσία διουρητική, η οποία περιέχεται και στην ρίζα του φυτού αυτού. Τα φύλλα αυτού έχουν μικρή ποσότητα αιθέριου ελαίου, το πολύ 0.3%, αλλά περιέχουν σίδηρο, ασβέστιο, φωσφόρο και αυξημένες ποσότητες βιταμινών Α και C.

Ο νωπός μαϊντανός χρησιμοποιείται κυρίως ως άρτυμα στη μαγειρική, για την διακόσμηση φαγητών, αλλά και ως χορταρικό (ρίζα και φύλλα)[96].

Ο Διοσκουρίδης αναφερόμενος στον μαϊντανό σημειώνει τα εξής:

“Πετροσέλινον, φύεται εν Μακεδονία εν αποκρήμνοις τόποις. Σπέρμα δε εοικός άμει, ευωδέστερον δε και δριμύτερον και αρωματίζον, ουρητικόν, εμμήνων αγωγόν, αρμόζον και προς στομάχου και κόλου εμπνευματώσεις και στρόφους, προς τε πλευράς πόνους και νεφρών και κύστεως εν ποτώ λαμβανόμενον. Μείγνυται δε και ουρητικαίς και εντιδότοις”[97].

Το γένος πετροσέλινον περιλαμβάνει τέσσερα είδη, από τα οποία το σημαντικότερο είναι το Πετροσέλινον το ούλον, το οποίο είναι το καλλιεργούμενο είδος. Απαντά και ως αυτοφυές ή ημιαυτοφυές σε πετρώδεις θέσεις της Βόρειας ηπειρωτικής Ελλάδος, ως την Θεσσαλία και την Εύβοια, την Νίσυρο καθώς και σε άλλες περιοχές της Νοτιοανατολικής Ευρώπης, της Δυτικής Ασίας και της Βορειοανατολικής Αφρικής.

Στη λαϊκή ιατρική το αφέψημα του μαϊντανού συνιστάται στους νεφροπαθείς, ιδιαίτερα στις περιπτώσεις λιθιάσεως των νεφρών. Πιστεύεται, ότι πινόμενο για αρκετό χρονικό διάστημα διαλύει τις πέτρες των νεφρών.

24. ΡΟΔΗ Η ΚΥΝΟΡΡΟΔΗ (ROSA CANINA)

Η Ροδή η κυνορροδή, κοινώς άγρια ροδαριά ή άγρια τριανταφυλλιά είναι θάμνος, που αυτοφύεται στην Ελλάδα και από τον οποίον προέρχονται διάφορες ποικιλίες ρόδων.

Η ροδή είναι γένος δικοτυληδόνων φυτών, που ανήκει στην οικογένεια των Ροδιδών και περιλαμβάνει περί τα 100-120 είδη, τα οποία φυτρώνουν στις εύκρατες και υποτροπικές περιοχές του βορείου ημισφαιρίου.

Η ροδή ή ροδέα ή ροδωνία των αρχαίων ήταν γνωστή για τα ωραία άνθη της, τα ρόδα ή τριαντάφυλλα από τα πανάρχαια χρόνια. Το ρόδο ήταν

---

96. Γ. Χριστόπουλος, Φυτολογία, σ. 186-187.

97. Διοσκουρίδης, Περί ύλης ιατρικής 3, 66.

το σύμβολο της ομορφιάς στους Βαβυλωνίους, στους Ασσυρίους, στους Πέρσες, τους Έλληνες και τους Ρωμαίους και σε όλους τους ανθρώπους γενικά μέχρι και σήμερα.

Το ρόδο τιμήθηκε και τραγουδήθηκε από πολλούς ποιητές, όπως: τον Όμηρο, τον Αρχίλοχο, την Σαπφώ, τον Ανακρέοντα και άλλους. Η ροδαριά είναι ίσως το πρώτο καλλιεργούμενο ανθοκομικό φυτό των Κινέζων και των Ιαπώνων[98].

Η Ροδή η κυνορροδή είναι πιθανώς το "κυνόρροδον" του Θεοφράστου[99]. Είναι θάμνος ψηλός, με άνθη ρόδινα ή λευκά, ιθαγενής της Ευρώπης και της Δυτικής Ασίας. Απαντά σε θαμνότοπους σε ολόκληρη την Ελλάδα. Είναι είδος φαρμακευτικό, γνωστό στη λαϊκή ιατρική ως ανθελμινθικό φάρμακο. Παλαιότερα χρησιμοποιούσαν τους καρπούς του γι' αυτόν τον σκοπό.

Ο Διοσκουρίδης αναφέρει σχετικά τα επόμενα:

"Ρόδα ψύχει, στύφει, τα δε ξηρά μάλλον στύφει. Χυλίζειν δε δει τα απαλά...ούτως τε αποτίθεσθαι εις τας οφθαλμικάς περιχρίσεις...Ποιεί δε των ξηρών εψηθέντων εν οίνω το απόθλιμμα προς άλγημα κεφαλής, οφθαλμών, ώτων, δακτυλίου απευθυσμένου, εντέρου, μήτρας πτερώ εγχριόμενον και προσκλυζόμενον...Και αι κεφαλαί δε ποθείσαι κοιλίαν ρέουσαν και αίματος αναγωγήν επέχουσιν"[100].

Η ροδαριά ή τριανταφυλλιά καλλιεργείται, τόσο για τα ωραία άνθη της, όσο και για την εξαγωγή του ροδέλαιου και ροδόνερου, προϊόντα χρήσιμα στην αρωματοποιία. Τα πέταλα επίσης χρησιμεύουν στην ζαχαροπλαστική για την παρασκευή γλυκών.

Ο Διοσκουρίδης κάνει λεπτομερή λόγο, αναφορικά με την παρασκευή και συσκευασία του ροδέλαιου. Σχετικά δε με τις ιδιότητες και την χρήση αυτού παρατηρεί τα εξής:

"Δύναμιν δε έχει στυπτικήν, ψύχουσαν, εύθετον εις εμβρέγματα και καταπλασμάτων μείξεις. Λύει δε και κοιλίαν ποτιζόμενον και καύσον σβέννυσι στομάχου. Έστι δε και ελκών θρεπτικόν κοίλων και των κακοήθων πραϋντικόν, αώρων και εκζεμάτων επάλειμμα, κεφαλαλγίας έμβρεγμα εν αρχή, οδονταλγίας τε διάκλυσμα. Ποιεί δε και προς βλέφαρα εσκληρυμένα εγχριόμενον, προς τε εντέρων ερεθισμούς και υστέρας φλεγμονάς εγκλυζόμενον χρήσισμον"[101].

---

98. Γ. Χριστόπουλος, Φυτολογία, σ. 311-313.

99. Θεόφραστος, Περί φυτών 4, 4, 8.

100. Διοσκουρίδης, Περί ύλης ιατρικής 1, 99, 1-2.

101. Διοσκουρίδης, Περί ύλης ιατρικής 1, 43, 1-4.

25. ΣΑΤΟΥΡΕΓΙΑ Η ΘΥΜΒΡΑ (SATUREJA THYMBRA)

Η Σατουρέγια η θύμβρα ή θύμβρη, κοινώς θρούμπα, θρουμπί, αγριόθρουμπα ή κομπόχορτο[102], είναι θάμνος, όμοιος περίπου με τον θύμο, ο οποίος φύεται σε ξηρά και βραχώδη μέρη της Ελλάδος και άλλων παραμεσογείων χωρών και έχει έντονο και ευχάριστο άρωμα. Χρησιμοποιείται ως αφέψημα και ως καρύκευμα, όμοια με το θυμάρι. Την θύμβρα επισκέπτονται οι μέλισσες και παράγουν αρίστης ποιότητας αρωματικό μέλι.

Ο Θεόφραστος κάνει λόγο και περί της θύμβρας, αναφέρων τα ακόλουθα:

"...των δε χυλών οι μεν εισιν οινώδεις,... οι δε δριμείς, οίον οριγάνου, θύμβρας, καρδάμου, νάπυος"[103].

Ο αυτός συγγραφέας παρατηρεί αλλαχού σχετικά τα εξής :

"Σπέρμα δε κάρπιμον η μεν θύμβρα και έτι μάλλον η ορίγανος έχει φανερόν..."[104].

Ο Διοσκουρίδης, αναφερόμενος στη θύμβρα, παρατηρεί τα ακόλουθα :

"Θύμβρα και αυτή γνώριμος, γεννωμένη εν λεπτογείοις και τραχέσι τόποις, ομοία θύμω, ελάσσων μέντοι και απαλωτέρα, φέρουσα στάχυν άνθους μεστόν, έγχλωρον.

Δύναται δε τα αυτά τω θύμω ομοίως λαμβανομένη και προς την εν υγεία χρήσιν εύθετος. Γίνεται δε και σπαρτή θύμβρα, κατά πάντα της αγρίας ελάσσων, ευχρηστοτέρα δε προς βρώσιν διά το μη επιτετάσθαι την δριμύτητα"[105].

26. ΣΚΟΛΥΜΟΣ Ο ΙΣΠΑΝΙΚΟΣ (SCOLYMUS HISPANICUS)

Ο Σκόλυμος ο ισπανικός, κοινώς ασκόλυμπρος ή γούλα, είναι φυτό αγκαθωτό, το οποίο ζει σε ολόκληρη την Ελλάδα. Η ρίζα του έχει σχήμα κυλινδρικό και πηγαίνει σε μεγάλο βάθος, με σαρκώδη εξωτερικό χιτώνα και ξυλώδη εντεριόνη.

Ο ασκόλυμπρος έχει φύλλα αγκαθωτά, υποπράσινα, με μικρές λευκές κηλίδες, τα οποία φύονται το φθινόπωρο και ξηραίνονται στην αρχή του θέρους, ενώ η ρίζα παραμένει δροσερή στο χώμα. Τα άνθη του ασκολύ-

---

102. Ευ. Φραγκάκη, Συμβολή, σ. 24-25.

103. Θεόφραστος, Περί φυτών 1, 12, 1.

104. Θεόφραστος, Περί φυτών 6, 1, 4.

105. Διοσκουρίδης, Περί ύλης ιατρικής 3, 37.

μπρου έχουν κίτρινο, χρυσίζον, λαμπερό χρώμα.

Τρώγονται τα τρυφερά φύλλα και οι ρίζες του ασκολύμπρου, θεωρούμενα τροφή εύγεστη και κατάλληλη, για να προφυλάξει τον οργανισμό από διάφορες ασθένειες και να θεραπεύσει από αυτές. Ο ασκόλυμπρος συνίσταται κατά της νεφρολιθιάσεως[106].

Ο Διοσκουρίδης εγνώριζε τις θεραπευτικές ιδιότητες του Σκόλυμου του ισπανικού και αναφέρει σχετικά τα εξής :

«Σκόλυμος, φύλλα έχει μεταξύ χαμαιλέοντος και της λευκής ακάνθης λεγομένης, μελάντερα δε και παχύτερα. Καυλόν δε ανίησι μακρόν, περίπλεον φύλλων, εφ' ου κεφαλή ακανθώδης. Ρίζα δε ύπεστι μέλαινα, παχεία, ης και η δύναμις. Ποιεί δε προς τους έχοντας τας μασχάλας και το λοιπόν σώμα δυσώδες εψηθείσα εν οίνω και πινομένη. 'Αγει δε ούρα πολλά και δυσώδη. Η δε πόα αριφυής ούσα λαχανεύεται εφθή ώσπερ ασπάραγος»[107].

Ο Αθήναιος μνημονεύει επίσης τον σκόλυμο :

«Φύλλων δ' όσσ' άσπαρτα τα τ' ερρίζωται αρούραις χείματος ηδ' οπόταν πολυάνθεμον είαρ ίκηται, αυχμηρήν σκόλυμόν τε και αγριάδα σταφυλίνον...»[108].

Ο Σκόλυμος ο ισπανικός απαντά σε ολόκληρη τη Νίσυρο και λαχανεύεται.

27. ΤΟΡΔΥΛΙΟΝ ΤΟ ΑΠΟΥΛΟΝ (TORDYLIUM APULUM)

Το Τορδύλιον το άπουλον, κοινώς μυριδούσα, καυκαλήθρα, καυκαλίδα, κικιλιμήθρα, κουκουλίθρα κλπ, είναι φυτό ποώδες της οικογενείας των Σκιαδοφόρων (δικοτυλήδονα), αυτοφυές σε ολόκληρη την Ελλάδα και σε άλλες παραμεσόγειες χώρες, με έντονο και χαρακτηριστικό ευχάριστο άρωμα.

Φυτρώνει κατά το φθινόπωρο, μετά τις πρώτες βροχές, έχει σχήμα μικρό, φύλλα χνουδωτά και τα άνθη του είναι λευκά σκιάδια. Συλλέγεται και αναμειγνύεται με άλλα χόρτα σε ωμές σαλάτες ή μαγειρεύεται με άλλα άγρια ή ήμερα χόρτα, στα οποία προσθέτει το ωραίο του άρωμα.

Ο Θεόφραστος ονομάζει το τορδύλιον «σέσελι» και αναφέρει τα εξής:

«Φύεται δε παρ' αυτοίς... και το σέσελι...»[109].

---

106. Ευ. Φραγκάκη, Συμβολή, σ. 59.

107. Διοσκουρίδης, Περί ύλης ιατρικής 3, 14.

108. Αθήναιος, Δειπνοσοφισταί 371 bc.

109. Θεόφραστος, Περί φυτών 9, 15, 5.

Ο Διοσκουρίδης αναφέρει σχετικά με το τορδύλιον τα ακόλουθα :

«Τόρδιλον, ένιοι δε και τούτο σέσελι Κρητικόν καλούσι. Φύεται εν τω κατά Κιλικίαν Αμανώ. 'Εστι δε βοτάνιον φρυγανώδες, έχον σπερμάτιον περιφερές, διπλούν, όμοιον ασπιδισκίοις, υπόδριμο, αρωματίζον, πινόμενον προς δυσουρίαν και εμμήνων αγωγήν. Ο δε χυλός του καυλού και του σπέρματος έτι χλωρού όντος, όσον τριώλοβον ποθείς συν γλυκεί ημέρας δέκα νεφριτικοίς υγιάζει. Η δε ρίζα πρακτική, ανάγουσα και τα εκ θώρακος εκλειχομένη μετά μέλιτος»[110].

Ο Αθήναιος αναφερόμενος στο τορδύλιον, ονομάζει αυτό καυκαλίδα, ονομασία η οποία επιβιώνει στην Κρήτη και αλλαχού μέχρι σήμερα:

«Ράφιν τα' έμπεδον και καυκαλίδ' αγροιώτιν»[111].

28. ΥΠΕΡΙΚΟΝ ΤΟ ΟΥΛΟΝ (HYPERICUM CRISPUM)

Το Υπερικόν το ούλον ή κόρις ή κόριον, κοινώς λεγόμενο αγούδουρας, σπαθόχορτο, βότανο του Αϊ Γιαννιού κλπ., είναι φυτό μικρού μεγέθους, μονοετές, φρυγανοειδές, το οποίο φύεται σε ξηρούς τόπους καλλιεργουμένους και μη.

Ο Διοσκουρίδης αναφέρει σχετικά τα εξής :

"Υπερικόν, οι δε ανδρόσαιμον, οι δε κόριον, οι δε χαμαίπιτυν διά το περί το σπέρμα οσμήν εοικέναι ρητίνη πιτυίνη. Φύλλα έχει πηγάνω όμοια. Θάμνος φρυγανοειδής, σπιθαμιαίος, υπέρυθρος, άνθος έχων λευκοίω όμοιον, λοβόν δε υπόδασιν, προμήκη εν τω περιφερεί, μέγεθος κριθής, εν ω σπέρμα μέλαν ρητίνης όζον. Φύεται δε εν εργασίμοις και τραχέσι χωρίοις. Δύναμιν δε έχει διουρητικήν και εμμήνων αγωγόν προστιθέμενον, τεταρταίκούς τε απαλλάσσει μετ' οίνου πινόμενον. Θεραπεύει δε και ισχιάδας επί ημέρας τεσσαράκοντα το σπέρμα πινόμενον, τα δε φύλλα συν τω σπέρματι καταπλασθέντα ιάται κατακαύματα"[112].

Οι ανθισμένες κορυφές του υπερικού ή σπαθόχορτου χρησιμοποιούνται και σήμερα ως αφέψημα κατά της δυσουρίας, των αμοιβάδων και των ασκαρίδων. Από ένα είδος του φυτού αυτού εξάγεται το σπαθόλαδο, το οποίο χρησιμοποιείται για την επούλωση πληγών και τραυμάτων.

Τις κορυφές του φυτού αυτού σύγκαρπες βάζουν μέσα σε ελαιόλαδο και τις αφήνουν σαράντα ημέρες στον ήλιο και κατόπιν το χρησιμοποιούν ως φάρμακο[113].

---

110. Διοσκουρίδης, Περί ύλης ιατρικής 3, 54.

111. Αθήναιος, Δειπνοσοφισταί Θ , 371 C.

112. Διοσκουρίδης, Περί ύλης ιατρικής 3, 154, 1-2.

113. Ευ. Φραγκάκη, Συμβολή, σ. 22-23.

29. ΦΙΣΤΙΚΙΑ Η ΤΕΡΕΒΙΝΘΟΣ (PISTACIA TEREBINTHUS)

Η Φιστικιά η τερέβινθος ή τερέμινθος ή τέρμινθος, κοινώς αγριοτσικουδιά, αγραμιθιά, γραμιθιά, ντραμιθιά, κοκκορεβυθιά κλπ., είναι δένδρο, το οποίο ζει στην Ελλάδα και σε άλλες παραμεσόγειες χώρες. Αυτό ομοιάζει με τον σχίνο και την φιστικιά της Αιγίνης, με τα οποία είναι συγγενές. Η τερέβινθος είναι δένδρο φυλλοβόλο και φθάνει σε πολύ μεγάλο ύψος. Παράγει μικρούς, σφαιρικούς, φαιόχρωμους καρπούς, πλούσιους σε φυτικό έλαιο.

Παλαιότερα από τους καρπούς της τερεβίνθου παρήγετο το τερεβινθέλαιο, κατάλληλο για διάφορες χρήσεις. Αυτό εχρησιμοποιείτο επίσης και ως βρώσιμο[114]. Οι καρποί τρώγονται, όπως τα φιστίκια ή αλέθονται, βράζονται με επίσης αλεσμένο σιτάρι και από τα υλικά αυτά παρασκευάζεται μία σούπα, η οποία είναι πολύ εύγεστη και θρεπτική[115].

Η τερέμινθος ή τερέβινθος παράγει επίσης ρητίνη, χρήσιμη για διαφόρους φαρμακευτικούς και αρωματικούς σκοπούς, γνωστούς από την αρχαιότητα και σε χρήση μέχρι σήμερα.

Απανθρακωμένοι σπόροι τερεβίνθου ανευρεθήκαν στους περισσότερους προϊστορικούς οικισμούς της Βορείου Ελλάδος, ενώ μεγάλος αριθμός καρπών ανευρέθη στο Μακρύγιαλο, σε οικία της 5ης χιλιετηρίδας π.Χ. Παραμένει άγνωστο, εάν οι καρποί αυτοί κάηκαν, για να προσφέρουν τον αρωματικό καπνό τους ή προορίζονταν για τροφή ή εξαγωγή ελαίου[116].

Στην Παλαιά Διαθήκη αναφέρεται περισσότερες φορές η τερέβινθος, ήτοι:

"'Εως της τερεβίνθου της Φαράν"[117]. Επίσης :

"Και στακτήν και τερέβινθον και κάρυα"[118]. Και αλλαχού:

"'Εσονται γαρ ως τερέβινθος αποβεβληκυία τα φύλλα"[119].

" Πάλιν έσται εις προνομήν ως τερέβινθος"[120].

---

114. Στα νησιά της Δωδεκανήσου και ιδιαίτερα στην Νίσυρο, όπου φύονται πολυάριθμα δένδρα τερεβίνθου, εξήγετο μέχρι πριν λίγες δεκαετίες από τους καρπούς της τερεβίνθου έλαιο, το οποίο εχρησιμοποιείτο για την παρασκευή των φαγητών.

115. Κάτοικοι της Δωδεκανήσου και ιδιαίτερα της Νισύρου διηγούνται ότι η σούπα αυτή αποτελούσε μέχρι και τα μέσα του 20ου αι. μ.Χ. το κύριο έδεσμα αυτών , το οποίο ελαμβάνετο ως πρωϊνό. Κατά την διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου οι καρποί της τερεβίνθου απετέλεσαν πολύτιμο έδεσμα και έτσι πολλοί άνθρωποι απέφυγαν τον θάνατο από την πείνα.

116. Σ. Βαλαμώτη, Φαρμακευτικά φυτά Μακεδονίας – Θράκης, σ. 32-33.

117. Γέν. ΙΔ', 6.

118. Γέν. ΜΓ", 11.

119. Ησαΐας Α', 30.

120. Ησαΐας ΣΤ', 13.

Ο Θεόφραστος θεωρούσε την ρητίνη της τερεβίνθου ως την καλύτερη από όλες τις ρητίνες, λόγω του αρώματος αυτής και της δυνατότητας να πήζει εύκολα. Αυτή αποτέλεσε προϊόν, διακινούμενο στους εμπορικούς δρόμους της ανατολικής Μεσογείου Θαλάσσης κατά την 2η χιλιετηρίδα π.Χ.

Σε επιγραφές της Γραμμικής γραφής Β, που απεκαλύφθησαν στην Κνωσό της Κρήτης απαντά η λέξη "KI-TA-NO", η οποία ερμηνεύθηκε υπό των ειδικών μελετητών ως δηλωτικό της ρητίνης της τερεβίνθου[121].

Ο Διοσκουρίδης αναφέρεται στην τερέβινθο και σημειώνει τα επόμενα:

"Τέρμινθος γνώριμον δένδρον, ης τα φύλλα και ο καρπός και ο φλοιός στυπτικά όντα αρμόζει προς α και η σχίνος, σκευαζόμενα ομοίως και λαμβανόμενα. Ο δε καρπός αυτής εστιν εδώδιμος, κακοστόμαχος, θερμαντικός, ουρητικός. 'Εστι δε άριστος προς αφροδίσια, συν οίνω ποθείς προς φαλαγγίων δήγματα αρμόζει. Η δε εξ αυτής ρητίνη... προάγει δε πασών των ρητινών η τερμινθίνη και μετά ταύτην η σχινίνη... και από Κολοφώνος...Κολοφωνία κληθείσα"[122].

Ο Μέγας Βασίλειος αναφέρει την τερέβινθο και το έλαιο, το οποίο παράγεται από τους καρπούς αυτής :

"Εν δε ταις τερεβίνθοις... προς απαλήν και ελαιώδη φύσιν μεθίσταται"[123].

30. ΩΚΙΜΟΝ ΤΟ ΒΑΣΙΛΙΚΟΝ (OCIMUM BASILIKUM)

Το 'Ωκιμον το βασιλικόν, κοινώς βασιλικός, είναι φυτό ποώδες, μονοετές[124], πολύ αρωματικό, της οικογενείας των Χειλανθών. Υπάρχουν πολλές ποικιλίες, οι οποίες διακρίνονται σε μικρόφυλλες και πλατύφυλλες. Επίσης ποικιλίες με ίσια ή ούλα (σγουρά) φύλλα.

Ο βασιλικός καλλιεργείται ως καλλωπιστικό φυτό, για το δυνατό και ευχάριστο άρωμά του. Από τα φύλλα του λαμβάνεται επίσης με απόσταξη, ένα αιθέριο έλαιο, το βασιλικέλαιο, το οποίο χρησιμοποιείται στην αρωματοποιία, στην ποτοποιία και την φαρμακευτική, ως αφέψημα κατά των εντερικών παθήσεων, ως στομαχικό και διουρητικό.

---

121. A. B. Knapp, Spice, σ. 28. Πρβλ. Σ. Βαλαμώτη, Φαρμακευτικά φυτά Μακεδονίας – Θράκης, σ. 32.

122. Διοσκουρίδης, Περί ύλης ιατρικής 1, 71, 1-6.

123. Μέγας Βασίλειος, Ομιλίαι εις την Εξαήμερον, Ε', 8, 316, ΒΕΠΕΣ, τ. 51, σ. 231.

124. Υπάρχουν σήμερα ορισμένες ποικιλίες βασιλικών, οι οποίες σε ήπια κλίματα (Κύπρο, Κρήτη, Ρόδο, Νίσυρο και αλλού) είναι φυτά πολυετή.

Ο βασιλικός ήταν γνωστός από την αρχαιότητα και εχρησιμοποιείτο μεταξύ άλλων και ως αντίδοτο σε περίπτωση δήγματος από φίδια και άλλα δηλητηριώδη ζώα.

Ο Θεόφραστος, αναφερόμενος στον βασιλικό, παρατηρεί τα επόμενα:

"Πλην ένια (φυτά) και αποφυάδας έχει μεγάλας,... των δε ξυλώδεις, οίον ευζώμου, ωκίμου"[125].

Ο Διοσκουρίδης, αναφερόμενος στο 'Ωκιμον το βασιλικόν, τονίζει τις θεραπευτικές αυτού ιδιότητες:

"'Ωκιμον εσθιόμενον πολύ αμβλυωπές έστιν. 'Εστι δε κοιλίας μαλακτικόν, πνευμάτων κινητικόν, ουρητικόν, γάλακτος προκλητικόν, δυσμετάβλητον. Καταπλασσόμενον δε συν αλφίτου πάλη και ροδίνω και όξει φλεγμοναίς βοηθεί και δράκοντος θαλασσίου και σκορπίου πληγή καθ' εαυτό, συν οίνω δε Χίω προς οφθαλμώς οδύνας.... Λίβυες δε προσυπειλήφασιν, ότι οι φαγόντες αυτό και πληγέντες υπό σκορπίου ασώστως διατίθενται"[126].

Το 'Ωκιμον το βασιλικόν χρησιμοποιείται και σήμερα, είτε ως αφέψημα, είτε σε σαλάτες, είτε ως καρύκευμα διαφόρων φαγητών. Από ένα είδος πλατύφυλλου βασιλικού παρασκευάζονται ντολμαδάκια.

Ο βασιλικός φυτεύεται μεταξύ διαφόρων κηπευτικών και με το άρωμά του έχει την ιδιότητα να αποτρέπει διάφορες ασθένειες και παράσιτα των λαχανικών των κήπων.

---

125. Θεόφραστος, Περί φυτών 1, 6, 6.

126. Διοσκουρίδης, Περί ύλης ιατρικής 2, 141, 1-2.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ

Αθήναιος, ABSA: Annual of the British School at Athens, London. Δειπνοσοφισταί : Αθήναιος Ναυκρατίτης, Δειπνοσοφισταί, βιβλία ΙΕ', ΄Εκδοση G. Kaibel, τ. I (Lipsiae 1887), τ.II (Lipsiae 1887), τ. III (Lipsiae 1890).

Σ. Βαλαμώτη, Φαρμακευτικά φυτά Μακεδονίας - Θράκης: Σ. Μ. Βαλαμώτη, Φαρμακευτικά και αρωματικά φυτά από τη Μακεδονία και τη Θράκη κατά την Νεολιθική και την Εποχή του Χαλκού: τα αρχαιοβοτανολογικά δεδομένα, εν "ΦΑΡΜΑΚΕΥΤΙΚΑ ΚΑΙ ΑΡΩΜΑΤΙΚΑ ΦΥΤΑ", Ζ' τριήμερο εργασίας, Κύπρος, Παραλίμνι, 21.-25. Μαρτίου 1997, Πολιτιστικό Τεχνολογικό ΄Ιδρυμα- Βιολογική Εταιρεία Κύπρου, Αθήνα 1997, σ. 23-38.

ΒΕΠΕΣ : Βιβλιοθήκη Ελλήνων Πατέρων και Εκκλησιαστικών Συγγραφέων, έκδοση της Αποστολικής Διακονίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήναι 1995.

α) Ι. Βολανάκης, Απόλλωνα Ρόδου : Ι. Βολανάκης, Ιστορία, αρχαιότητες και μνημεία του χωριού Απόλλωνα της νήσου Ρόδου, Ρόδος 2002.

β) Ι. Βολανάκης, Βότανα Αποδούλου : Ι. Βολανάκης, Πρόληψη και θεραπεία ασθενειών με βότανα στο Αποδούλου Αμαρίου Ρεθύμνης Κρήτης. Πρακτικά Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου: «Λαϊκή Ιατρική», Ρέθυμνο 08-10 Δεκεμβρίου 2000 (Ρέθυμνο 2003), σ. 49-83.

γ) Ι. Βολανάκης, Φαρμακευτικά Φυτά: Ι. Βολανάκης, Φαρμακευτικά και αρωματικά φυτά στον αρχαίο ελληνικό κόσμο. Συνέδριο: «Αρχαία Ελληνική Τεχνολογία και Τεχνική, από την προϊστορική μέχρι την ελληνιστική περίοδο, με έμφαση στην προϊστορική εποχή», (Ohlstadt/ Obb. Deutschland 21-23 Μαρτίου 2003). Πρακτικά Weilheim/ Obb. 2004, σ. 343- 369.

G. Cheers, Botanica : G. Cheers, Botanica. Das Abc der Pflanzen: 10.000 Arten in Text und Bild, Koeln 1998.

Π. Γεωργούδης, Φυτά σε ρόλο εντομοκτόνων : Π. Γεωργούδης, Φυτά σε ρόλο εντομοκτόνων, εν "ΚΥΡΙΑΚΑΤΙΚΗ ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ", αριθμός φύλλου 1299/22-12-2002, σ. 60.

Διοσκουρίδης, Περί απλών φαρμάκων : Διοσκουρίδης Πεδάνιος ή Αναζαρβεύς, Περί απλών Φαρμάκων, βιβλίον Ι-ΙΙ, έκδοση M. Wellmann, τ. III (Hildesheim 1999), σ. 149-317.

Διοσκουρίδης, Περί ύλης ιατρικής : Διοσκουρίδης Πεδάνιος ή Αναζαρβεύς, περί ύλης ιατρικής, Λόγος Ι-IV, έκδοση M. Wellmann, τ. Ι-ΙΙΙ (Hildesheim 1999).

Du Cange, Glossarium : Du Cange, Glossarium ad scriptores mediae et infime Graecitatis, τ. I-II (Graz 1958).

Ησύχιος, Λεξικόν : Ησύχιος Αλεξανδρεύς, Λεξικόν Αιλίου Διογενειανού Περιεργοπένητες, φιλολογική αποκατάστασις M. Schmidt, Libraria marciana 1867. Βιβλιοθήκη 'Ελληνος Φιλολόγου. Οίκος εκδόσεων Γεωργιάδης, Αθήνα 1975.

Θεόφραστος, Περί φυτών : Θεόφραστος, Περί φυτών ιστορίας, βιβλία I-IX, έκδοση G. P. Goold, τ. I-II (London 1999).

Λ. Μενδώνη, 'Ηλυθον 'Αδαν : Λ. Μενδώνη, 'Ηλυθον 'Αδαν αυτοθελεί, Κείων γευσάμενος κυλίκων, εν "ΦΑΡΜΑΚΕΥΤΙΚΑ ΚΑΙ ΑΡΩΜΑΤΙΚΑ ΦΥΤΑ", Ζ' τριήμερο εργασίας, Κύπρος, Παραλίμνι 21.-25 Μαρτίου 1993, Πολιτιστικό Τεχνολογικό 'Ιδρυμα- Βιολογική Εταιρεία Κύπρου, Αθήνα 1997, σ. 23-38.

ΝΔ : Εγκυκλοπαιδεία "ΝΕΑ ΔΟΜΗ", Αθήνα , άνευ χρονολογίας εκδόσεως.

ΝΕΛ : Νεώτερον Εγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν, έκδοση Ηλίου, Αθήνα, άνευ χρονολογίας εκδόσεως.

Ν. Παπαδογιαννάκης Κρητικό Ιατροσόφιον: Ν. Παπαδογιαννάκης, Κρητικό Ιατροσόφιον του 19ου αιώνα. Έκδοση, Εισαγωγή, Σημειώσεις, Ρέθυμνο 2001.

Στ. Παπάτσου: Στ. Παπάτσου- Σταμέλου, Η χλωρίδα και η βλάστηση της Νισύρου και των γύρω νησίδων, περιοδικό "ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ", τ. 8 (Αθήνα 1982), σ. 372-396.

Ευ. Φραγκάκη, Συμβολή : Ευ. Φραγκάκη, Συμβολή εις την δημώδη ορολογίαν των φυτών, Αθήνα 1969.

Γ. Χριστόπουλος, Φυτολογία : Γ. Χριστόπουλος – Κ. Μπαστιάς, Εκπαιδευτική Ελληνική Εγκυκλοπαιδεία, τ.10 (Αθήνα 1990), Θετικές Επιστήμες, "ΦΥΤΟΛΟΓΙΑ", έκδοση Εκδοτικής Αθηνών.

Ν. – Μ. Ψιλάκη, Βότανα: Ν. - Μ. Ψιλάκη, Τα βότανα στην κουζίνα: Μαγειρική με επιλογές από το φαρμακείο της φύσης, Ηράκλειο Κρήτης, άνευ χρονολογίας εκδόσεως.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Γενικές παρατηρήσεις 321
2. Σύντομη ιστορική επισκόπηση 322
3. Η χλωρίδα της Νισύρου 323

ΚΥΡΙΩΣ ΜΕΡΟΣ

ΦΑΡΜΑΚΕΥΤΙΚΑ ΚΑΙ ΑΡΩΜΑΤΙΚΑ ΦΥΤΑ ΤΗΣ ΝΙΣΥΡΟΥ

1. Άλλιον το ήμερον (κοινώς σκόρδο) 326
2. Άλλιον το κρόμμυον (κοινώς κρεμμύδι) 327
3. Άλλιον το πράσσον (κοινώς πράσσο) 328
4. Άνηθον το βαρύοσμον (κοινώς άνηθος) 329
5. Άπιον το βαρύοσμον (κοινώς σέληνο) 330
6. Αρτεμισία το αψίνθιον (κοινώς άψινθος) 332
7. Ασπάραγγος ο ακανθώδης (κοινώς σπαράγγι) 333
8. Βίτεξ η άγνος κάστος (κοινώς λυγαριά) 334
9. Εκβάλιον το ελατήριον (κοινώς πικραγγουριά) 336
10. Ευφορβία η δενδροειδής (κοινώς φλώμος) 337
11. Κάππαρις η ακανθώδης (κοινώς κάππαρη) 338
12. Κρότων ο φαρμακευτικός (κοινώς ρετσινολαδιά) 340
13. Λαβαντίς η στοιχάς (κοινώς λεβάντα) 341
14. Λαπαθον το ελληνικόν (κοινώς λάπαθο) 342
15. Μαλάχη η άγρια (κοινώς μολόχα) 343
16. Μάραθον το κοινόν (κοινώς μάραθο) 344
17. Μήκων η ροιάς (κοινώς παπαρούνα) 345
18. Μίνθη η σταχυώδης (κοινώς δυόσμος) 346
19. Μύρτος η κοινή (κοινώς μυρτιά) 348
20. Νάρθηξ ο κοινός (κοινώς άρτηκας) 349
21. Ορίγανον το κοινόν (κοινώς ρίγανη) 351
22. Ορίγανον η ματζουράνα (κοινώς ματζουράνα) 352
23. Πετροσέλινον το ούλον (κοινώς μαϊντανός) 352
24. Ρόδη η κυνορροδή (κοινώς άγρια τριανταφυλλιά) 353
25. Σατουρέγια η θύμβρα (κοινώς θρούμπα) 355
26. Σκόλυμος ο ισπανικός (κοινώς ασκόλυμπρος) 355
27. Τορδύλιον το άπουλον (κοινώς μυριδούσα) 356
28. Υπερικόν το ούλον (κοινώς αγούδουρας) 357
29. Φυστικιά η τερέβινθος (κοινώς γραμιθιά, αγραμιθιά) 358
30. ΄Ωκιμον το βασιλικόν (κοινώς βασιλικός) 359

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ- ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ 361

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ 363

Κοινωνικά

ΕΚΛΟΓΗ ΝΕΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΚΩ-ΝΙΣΥΡΟΥ

Μετά την υποβολή παραιτήσεως του Μητροπολίτου πρώην Κω-Νισύρου κ.κ. Αιμιλιανού λόγω ηλικίας, η Σύνοδος του Οικουμενικού Πατριαρχείου, εξέλεξεν ως νέο Μητροπολίτη τον Πρωτοσύγκελλο της Μητροπόλεως Καρπάθου-Κάσου κ.κ. **Ναθαναήλ Διακοπαναγιώτη** καταγόμενον από την Αντιμάχεια της Κω.

Η απόφαση αυτή έγινε ενθουσιωδώς δεκτή από τον λαό και των δύο νήσων, καθ'όσον ο μέχρι τότε ενάρετος και κατά πάντα θεοσεβής βίος του νεοεκλεγέντος εγγυώνται φιλόστοργη και αναγεννητική διαποίμανση του πιστού λαού που η θεία χάρις του ενεπιστεύθη.

Αμέσως μετά την αναγγελία της εκλογής του νέου Μητροπολίτου μας, ο Πρόεδρος της Εταιρείας απέστειλε στον νεοεκλεγέντα το ακόλουθο τηλεγράφημα:

Θεοφιλέστατε (*)

Η υπό της σεπτής Συνόδου των πατέρων του Οικουμενικού Θρόνου ανάδειξίς σας εις Μητροπολίτην της Θεοσώστου Μητροπόλεως Κω-Νισύρου, επλήρωσεν χαράς και ικανοποιήσεως μεγάλης τας καρδίας των απανταχού Νισυρίων.

Η χριστιανική οικογενειακή σας ανατροφή, η ευρεία θεολογική και θύραθεν μόρφωσίς σας και κυρίως ο εν Χριστώ βίος σας, εγγυώνται την επιτυχή διαποίμανσιν του φιλοθέου λαού των νήσων μας.

Προσευχόμεθα, όπως, ο Πανάγαθος Θεός, διά των πρεσβειών της Πολιούχου και προστάτιδος της νήσου μας Παναγίας Σπηλιανής και του νεομάρτυρος Νικήτα του Νισυρίου, σας κραταιεί, σας ενδυναμώνει και σας χαρίζει πλούσια τα ελέη του.

Με την έκφρασιν ειλικρινούς εκτιμήσεως και σεβασμού, ασπαζόμεθα την δεξιάν σας.

Κατά τον εμπνευσμένο ενθρονιστήριο λόγο του στον Ιερό Μητροπολιτικό Ναό της «Ποταμίτισσας» στη Νίσυρο, ο νέος Ιεράρχης είπε μεταξύ άλλων:

(*) Προσφωνείται «Θεοφιλέστατος» επειδή δεν είχε γίνει ακόμη η ενθρόνισή του.

«Εκεί που νομίζουμε ότι πρέπει περισσότερο να ρίξουμε το βάρος της ποιμαντικής μας ευθύνης, είναι η νεολαία μας πρώτον και η οικογένεια έπειτα. Πιστεύω ότι εκφράζω την γενικότερη αγωνία όλων μας, όταν διαπιστώνουμε καθημερινώς ότι τα παιδιά μας είναι κυριολεκτικά έκθετα σε κάθε είδους κινδύνους. Και δεν εννοώ μόνον τον πραγματικό και άμεσο κίνδυνο από τα ναρκωτικά, αλλά και τον κίνδυνο από όλες τις αιρετικές και παραθρησκευτικές ομάδες που εκφράζουν αυτό που έχει ονομαστεί «νέα εποχή». Και πέραν τούτου: Τον κίνδυνο που εγκυμωνεί μια κοινωνία που έχει χάσει σε μεγάλο βαθμό την ορθόδοξη ταυτότητά της, που έχει δημιουργήσει πάρα πολλά προβλήματα φτώχειας και ανεργίας και συνεπώς, έχει δημιουργήσει στη νεολαία μας μικρότερη και μεγαλύτερη, ανασφάλεια και φόβο, όπως και απώλεια οράματος και νοήματος της ζωής. Και επίσης μας συνέχει η αγωνία για το κύτταρο, όπως έχει ονομαστεί, της κοινωνίας, την ίδια την οικογένεια. Και αυτή τείνει να χάσει, αν δεν έχει χάσει ήδη, το χριστιανικό νόημά της, αμφισβητείται πολλές φορές και η ίδια η ύπαρξή της, με αποτέλεσμα να κλονίζεται πράγματι η κοινωνία μας.

Εκτός όμως από τη διακονία του λόγου, προτεραιότητα στη συνείδησή μου έχει η μυστηριακή και λατρευτική ζωή. Δεν πρέπει να μας διαφεύγει ότι κέντρο της εκκλησίας μας είναι η αγία Τράπεζα και ότι όλα εκπορεύονται από αυτήν και κατατείνουν σ' αυτήν. Γι αυτό και η τέλεση των ακολουθιών και μάλιστα του Μυστηρίου της Θείας Ευχαριστίας πρέπει να συνέχουν την καρδιά κάθε ιερέα. Πιστεύουμε ότι εκείνο που χρειάζεται πιο πολύ η εποχή μας είναι η διαρκής πρόσκληση να τοποθετούμαστε ενώπιον του Χριστού. Κι αυτό γίνεται, εκτός από το λόγο, με τα μυστήρια και τις ακολουθίες. Μέριμνα λοιπόν όλων μας, ιδίως των κληρικών, θα πρέπει να είναι να σημαίνει η καμπάνα και να τελούνται οι ακολουθίες καθημερινώς, πρωί και απόγευμα και όποτε άλλοτε μπορεί τούτο να γίνει. Πάντοτε ενθυμούμαι αυτό που συμβαίνει με την ορθόδοξη ιεραποστολή όπου γης: Στήνεται απαρχής ένας ναός, έστω και πρόχειρος και τελούνται οι ακολουθίες. Όλα στη συνέχεια απορρέουν απ' αυτό.

Ό,τι παραλαμβάνω από τον άμεσο προκάτοχό μου, τον Σεβασμιώτατο πρώην Μητροπολίτη Κώου και Νισύρου κ.κ. Αιμιλιανό, ο οποίος φιλοπόνως και φιλοτίμως εργάσθηκε σκληρά επί σειράν ετών στο γεώργιον τούτο του Θεού ως ενοποιός και ειρηνοποιός παράγοντας, αλλά και ότι καλό και θεάρεστο εμμέσως παραλαμβάνω από τους προκατόχους μου Αρχιερείς θα διατηρηθεί και θα συνεχισθεί. Αισθάνομαι ιδιαίτερη ανάγκη την ώρα αυτή να μνημονεύσω της αγίας προσωπικότητος του μακαριστού Μητροπολίτου Κώου κυρού Ναθαναήλ Δικαίου, του οποίου η σεβάσμια μορφή και η θεοπρεπής αγία διακονία του με ενέπνεε από τα νεανικά μου χρόνια. Ήταν η «σιωπώσα παραίνεσις», ο κατηξιωμένος και κεχαριτωμένος Επίσκοπος της Εκκλησίας, ο καλός

και αφοσιωμένος στο ποίμνιό του ποιμένας.

Γι αυτό, αγαπητοί συμπρεσβύτεροι, δεν θέλω να με βλέπετε απλώς ως τον Δεσπότη σας, κάτι που συνιστά άλλωστε και πλήρη αλλοίωση της εκκλησιολογίας της εκκλησίας μας. Θέλω να είμαι ο πατέρας και ο αδελφός, γιατί έχουμε κληθεί, όπως είπαμε και παραπάνω, να υπηρετήσουμε τον πιστό και ευλογημένο αυτό λαό. Και μπροστά σ'αυτή την διακονία μας προϋποτίθεται η ενότητά μας και η αγαστή συνεργασία μας. Από την άποψη αυτή θεωρώ υποχρέωση όλων μας, και πρώτον εμού, την καθημερινή κατάρτισή μας στα θέματα της πίστεως, να φτάσουμε στο σημείο ο λόγος του Θεού να συνιστά την πρώτιστη τροφή μας, η ορθή και συνειδητή συμμετοχή μας στις ακολουθίες να είναι η απόλαυσή μας, η παρουσία μας στις εκκλησιαστικές συνάξεις μας να είναι η ευκαιρία απολαύσεως του προσώπου του αδελφού μας.

Δεν έρχομαι άγνωστος ανάμεσα σε αγνώστους. Ο ερχομός μου εδώ είναι και η επιστροφή μου. Επιστρέφω στον τόπο που γεννήθηκα και μεγάλωσα, επιστρέφω στον τόπο που ζουν τ'αδέλφια μου, επιστρέφω στο χώμα που σκεπάζει ανάλαφρα το κουρασμένο σώμα του ιερέα πατέρα μου και της πρεσβυτέρας μητέρας μου. Γυρίζω στις ρίζες και στον εαυτό μου. Απλώς γυρίζω για να διακονήσω πια αυτόν τον τόπο.

Σας άνοιξα την καρδιά μου και σας έκανα κοινωνούς των προβληματισμών μου και των οραμάτων μου, σας αποκαλύφθηκα. Σας παραδίδομαι σταλμένος από τη μητέρα Εκκλησία, για να βαδίσουμε μαζί το δρόμο της εν Χριστώ σωτηρίας μας.

Στο όραμά μου αυτό και σ'αυτήν την επιθυμία μου ελπίζω ότι θα έχω συμπαραστάτες και τους τοπικούς μας άρχοντες, οι οποίοι και αυτοί πασχίζουν για το κοινό καλό. Η αγαστή μας συνεργασία θα σημαίνει ότι υπηρετούμε σωστά τελικά τον ευλογημένο λαό μας. Η μέχρι τώρα στάση τους φανερώνει την αγαθή τους προαίρεση και όλα τα σημάδια για κοινή συμπόρευση σ'ότι αφορά την πρόοδο του λαού μας είναι παραπάνω από ευοίωνα.

Και σας ομολογώ ότι σας χρειάζομαι όλους σας. Είμαστε όλοι ενωμένοι ως σώμα Χριστού. Προσβλέπω στην αγάπη σας και σας καλώ και σας παρακαλώ να ανταποκριθείτε. Εγώ σας καταθέτω εν αγάπη τον εαυτό μου και εύχομαι με την ανταπόκρισή σας να συμπορευτούμε στον κοινό αγώνα της φανέρωσης της βασιλείας του Θεού σ'αυτόν τον τόπο, που θα πει, να προσπαθούμε όλοι να ζούμε την παρουσία του Κυρίου μας Ιησού Χριστού. Δεν θα υπάρχει μεγαλύτερη χαρά για μένα από το να βλέπω ότι η αγάπη του Χριστού αυξάνει όλο και περισσότερο ανάμεσά σας. Δεν ζητάω τίποτε άλλο, μόνον τις καρδιές σας, κι'αυτό για χάρη του Χριστού».

ΝΙΣΥΡΙΑ Η ΝΕΑ ΗΓΟΥΜΕΝΗ
ΣΤΗΝ Ι. Κ. ΜΟΝΗ ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΤΗΣ ΥΨΕΝΗΣ

Η σύναξη των μοναζουσών της Ιεράς Κοινοβιακής Μονής Παναγίας της Υψενής στη Ρόδο, εξέλεξεν ως ηγουμένην της Μονής την εκ Νισύρου αδελφήν **Μαριάμ,** κατά κόσμον **Τερψιχόρην Ιωάννου Νικητιάδη.**

Ευθύς μετά την εκλογή της, ο Πρόεδρος της Εταιρείας μας απέστειλε στην νέα Ηγουμένη το ακόλουθο τηλεγράφημα:

Οσιοτάτη Καθηγουμένη

Με συναισθήματα χαράς, ευχαριστήσεως και ικανοποιήσεως επληροφορήθημεν οι απανταχού της γης Νισύριοι, την υπό της συνάξεως των μοναζουσών εκλεγήν σας εις την θέσιν της Καθηγουμένης της Ιεράς Μονής εις την οποίαν, Θεία Προνοία, εγκαταβίειτε από ικανού χρόνου.

Η κατά Θεόν βιωτή σας, η πραότης του χαρακτήρος σας, η ανυπόκριτη αγάπη προς όλους και η διάθεσις προς προσφοράν, αποτέλεσμα της βαθείας πίστεώς σας, εν συνδυασμώ και προς τις διοικητικές και λοιπές ικανότητες με τις οποίες σας εκόσμησεν ο Δημιουργός, εξετιμήθησαν υπό των μοναζουσών εν τη Ιερά Μονή.

Βέβοιοι όντες δια την επιτυχή εν Χριστώ διακονοίαν σας και από της θέσεως της Καθηγουμένης, συγχαίρομεν υμάς, προσευχόμενοι όπως, η θεία χάρις του Παναγίου Πνεύματος, η τα ασθενή θεραπεύουσα και τα ελλείποντα αναπληρούσα σας χαρίζη υγείαν και δύναμιν κατ' άμφω, προς επιτέλεσιν του θείου θελήματος Αυτού, προς Τον οποίον αφιερώσατε την ζωήν σας.

Με τη έκφρασιν των πλέον ειλικρινών αισθημάτων βαθείας εκτιμήσεως και σεβασμού, διατελούμεν.

Δια το Διοικητικόν Συμβούλιον
Ο Πρόεδρος
Κωνσταντίνος Διαμ. Χαρτοφύλης

Ο ΣΥΜΠΑΤΡΙΩΤΗΣ ΜΑΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ κ. **ΣΤΑΘΗΣ Ν. ΚΑΛΥΒΑΣ** ΕΞΕΛΕΓΗ ΜΕΛΟΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΤΕΧΝΩΝ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

Ο συμπατριώτης μας κ. Στάθης Νικολάου Καλύβας, 44 ετών, δισέγγονος του Νικολάου Καρπαθίου, αδελφού του μακαριστού Μητροπολίτου πρώην Κώου Κυρού Εμμανουήλ, συνεχίζοντας την λίαν επιτυχημένη ακαδημαϊκή του σταδιοδρομία ως καθηγητής Πολιτικής Επιστήμης στο πανεπιστήμιο YALE, των ΗΠΑ, εξελέγη μέλος της Αμερικανικής Ακαδημίας Τεχνών και Επιστημών.

Γι' αυτή την ανωτάτη επιστημονική διάκριση, αντί άλλων σχολίων, παραθέτουμε, την επιστολή με την οποίαν ο Πρόεδρος της Ακαδημίας του αναγγέλλει την εκλογή του, καθώς επίσης και την συγχαρητήρια επιστολή του Προέδρου του Πανεπιστημίου YALE προς τον κ. Σ. Ν. Καλύβα. Όταν διαβάσει κάποιος αυτά που αναφέρει ο Πρόεδρος της Ακαδημίας στο Στάθη και το ότι ο Πρόεδρος του φημισμένου Πανεπιστημίου YALE του γράφει ότι η εκλογή του προσδίδει τιμή στο YALE, δεν χρειάζονται άλλα λόγια για να εκφρασθεί το πόσο σημαντικό επίτευγμα είναι αυτή η εκλογή:

ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΗ ΑΚΑΔΗΜΙΑ
ΤΕΧΝΩΝ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
Καθηγητήν **Στάθην Ν.Καλύβαν**
Πανεπιστήμιο YALE
Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης

25 Απριλίου 2008

Αγαπητέ Καθηγητά Καλύβα

Εκ μέρους των Αξιωματούχων και των Εταίρων της Αμερικανικής Ακαδη-

μίας Τεχνών και Επιστημών, είμαστε στην ευχάριστη θέση να σας καλωσορίσουμε ως ένα νεοεκλεγέν μέλος της Ακαδημίας. Φέτος, στο 228ο έτος της, η Ακαδημία τιμά διακεκριμένους επιστήμονες, λογίους και ηγέτες των δημοσίων υποθέσεων, των επιχειρήσεων, της διοικήσεως και των τεχνών. Η εκλογή σας, αποτέλεσμα μιας διαδικασίας για επιλογή μεταξύ πολλών ανταγωνιστών υψηλού επιπέδου, αποτελεί αναγνώριση της εξαιρετικής συνεισφοράς σας στην επιστήμη σας, στο έθνος μας και στον κόσμο.

Όπως διατυπώνεται στο Καταστατικό της Ακαδημίας του 1780, σκοπός της είναι «να καλλιεργήσει κάθε τέχνη και επιστήμη η οποία έχει την τάση να προωθεί το ενδιαφέρον, την τιμή, την αξιοπρέπεια και την ευτυχία ελευθέρου, ανεξάρτητου και ενάρετου λαού».

Διά της συμμετοχής των μελών στα προγράμματά μας, στις εκδόσεις μας, στις επίσημες και ανεπίσημες δραστηριότητές μας εμείς συντηρούμε αυτή την παράδοση.

Μεταξύ των μελών της Ακαδημίας, συγκαταλέγονται τα τελειότερα μυαλά των διαδοχικών γενεών, από τον ιδρυτή μας, τον Τζων Άνταμς, Τζωρτζ Ουάσινγκτων, Βενιαμίν Φράνκλιν, Τόμας Τζέφερσον και Βενιαμίν Θόμπσον κατά τον 18ο αιώνα, στους Αλεξάντερ Γκράχαμ Μπελλ, Κάρολο Δαρβίνο, Ράλφ Γουάλντο Έμερσον, Γουίλιαμ και Χένρι Τζέημς και Ντανιέλ Γουέμπστερ στον 19ο αιώνα. Κατά τον προηγούμενο αιώνα, Άνσελ Άνταμς, Μάριαν Άντερσον, Χάννα Άρεντ, Άαρον Κόπλαντ, Άλπερτ Αϊνστάϊν Τζών Κένεθ Γκάλμπρεϊθ, Τσαρλς Χόσκινς, Μπάρμπαρα Μακ Κλίντοκ, Μάρτιν Λούθερ Κίνγκ, Μάργκαρετ Μιντ, Λάϊονελ Τρίλλινγκ και Γούντροου Γουίλσον, όλοι αυτοί έχουν γίνει μέλη της Ακαδημίας. Στην εποχή μας, οι, Γουίνστον Τσώρτσιλ, Χένρυ Καρτιέ-Μπρεσόν, Τ. Σ. Έλιοτ, Τζαουαχάρτ Νεχρού και Άλπερτ Σβάϊτσερ ήσαν αλλοδαποί επί τιμή Εταίροι της Ακαδημίας.

Ένας πλήρης κατάλογος των ενεργών Μελών της Ακαδημίας ευρίσκεται στην ιστοσελίδα μας www.amacad.org και συμπεριλαμβάνεται στην ετήσια έκθεση του 2007, η οποία θα σας αποσταλεί με χωριστή επιστολή. Τα μέλη μας αντιπροσωπεύουν επιστήμονες με καινοτόμες σκέψεις σε κάθε γνωστικό πεδίο και περιλαμβάνουν πάνω από διακόσιους πενήντα νικητές βραβείων Νόμπελ και Πούλιτζερ.

Τα νεοεκλεγέντα μέλη θα γίνουν επισήμως δεκτά στο εντευκτήριο της Ακαδημίας στο Καίιμπριτζ της Μασσαχουσέτης το Σάββατο 11 Οκτωβρίου του 2008. Η υπεύθυνη Αξιωματούχος μας Λ.Κ.Β θα είναι σε επαφή μαζί σας για να σας παράσχει περισσότερες λεπτομέρειες για το Σαββατο-Κύριακο της εντάξεως και πρόσθετες πληροφορίες για τον τρόπο λειτουργίας της Ακαδημίας.

Ως Εταίρος της Ακαδημίας, θα έχετε την ευκαιρία να συμμετέχετε σε ένα ευρύ φάσμα δραστηριοτήτων, συμπεριλαμβανομένων μελετών και εκδόσεων καθώς επίσης και επισήμων συναντήσεων και ανεπισήμων συναθροίσεων που λαμβάνουν χώρα σε όλη την επικράτεια. Όλα τα Μέλη ενθαρρύνονται να αποστέλλουν ιδέες σχετικά με νέα προγράμματα στην Επιτροπή Μελέτης της Ακα-

δημίας, να λαβαίνουν μέρος στην ετήσια διαδικασία επιλογής νέων Μελών και να προτείνουν πεδία για γόνιμο διάλογο σχετικά με θέματα που απασχολούν το έθνος μας και τον κόσμο.

Ελπίζουμε ότι θα ακολουθήσετε την μακρά παράδοση της Ακαδημίας, που άρχισε από τα πρώτα Μέλη μας και συνεχίστηκε με επιστολή αποδοχής. Αντίγραφα από αυτές τις υπέροχες επιστολές των Εταίρων από το 1780 μέχρι πρόσφατα, εκτίθενται στο εντευκτήριο της Ακαδημίας στο Καίιμπριτζ της Μασσαχουσέτης. Παρακαλείστε να απαντήσετε μέχρι 16 Μαϊου.

Και οι δύο μας ενθυμούμεθα την αίσθηση της τιμής και της μεγάλης ευχαριστήσεως που αισθανθήκαμε κατά την εκλογή μας ως Μελών της Ακαδημίας. Η εκλογή αντικατοπτρίζει την μεγάλη εκτίμηση με την οποία σας περιβάλλουν οι επί κεφαλής, στο χώρο της επιστήμης σας και στο έθνος.

Τα θερμότατα συγχαρητήρια μας για την εκλογή σας.

Ειλικρινά δικοί σας

Αιμίλιος Μπίζι — *Πρόεδρος*

Τζέρολ Μέϊνγουαλντ — *Γραμματεύς*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ YALE
Γραφείο Προέδρου
105 Γουώλ στρήτ
Νιού Χάβεν CT

1η Μαϊου 2008

Καθηγητήν κ. **Στάθην Καλύβαν**
Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης

Αγαπητέ Στάθη

Αισθάνθηκα μεγάλη ευχαρίστηση πληροφορηθείς ότι εξελέγης Εταίρος της Αμερικανικής Ακαδημίας Τεχνών και Επιστημών του έτους 2008.

Αυτό το σημαντικό επίτευγμα προσδίδει τιμή σε σένα και στο Πανεπιστήμιό μας και σου απονέμω τα θερμότατα συγχαρητήριά μου.

Με τις καλύτερες ευχές μου,

Ειλικρινά δικός σου

Ρίτσαρντ Κ. Λέβιν

Το Διοικητικό Συμβούλιο του «ΓΝΩΜΑΓΟΡΑ» Τμήμα Αθηνών στη δεκαετία του '30.
Καθήμενος αριστερά ο αείμνηστος Ευστάθιος Καλύβας, παππούς του Ακαδημαϊκού

Μετά την αναγγελία της εκλογής του κ. Σ. Ν. Καλύβα, ο Πρόεδρος της Εταιρείας μας απέστειλε στον κ. Καθηγητή το κάτωθι συγχαρητήριο μήνυμα με το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο.

Καθηγητήν κ. **Ευστάθιον Καλύβαν**

Πανεπιστήμιο YALE *Αθήναι 21 Μαϊου 2008*

Κύριε Καθηγητά

Η Εταιρεία Νισυριακών Μελετών, διερμηνεύουσα τα αισθήματα των απανταχού της γης Νισυρίων, σας εκφράζει τα θερμότατα συγχαρητήριά της για την όλως τιμητική διάκριση της εκλογής σας ως μέλους της Αμερικανικής Ακαδημίας Τεχνών και Επιστημών.

Η ανωτάτη αυτή επιστημονική διάκριση, αποτέλεσμα της βαθιάς επιστημονικής σας καταρτίσεως και των επιτευγμάτων σας στο χώρο του γνωστικού σας πεδίου καθιστά υπερήφανους όχι μόνον όλους τους συμπατριώτες μας Νισυρίους, αλλά και όλους τους ΄Ελληνες.

Θερμά συγχαρητήρια και πάντα προόδους. Καλή αντάμωση στη Νίσυρο.

Με πατριωτικούς χαιρετισμούς.

Για το Διοικητικό Συμβούλιο

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ

Κωνσταντίνος Διαμ. Χαρτοφύλης

Αντιναύαρχος Λ.Σ. (ε.α.)

ΑΠΟΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΕΤΑΙΡΩΝ

Στην διετία που πέρασε, 2007-2009, τέσσερα μέλη μας ανεχώρησαν για το μεγάλο χωρίς γυρισμό ταξίδι και δεν είναι πια ανάμεσά μας:

Ο Πρώην Δήμαρχος αείμνηστος **Γεώργιος Γιαλλούρης,** ο τροβαδούρος των νεανικών μας χρόνων αείμνηστος **Κώστας Μαντουδάκης,** ο πάντα χαμογελαστός και γλυκομίλητος αείμνηστος **Αντώνης Καρταπάνης** και ο πάντα παρών σε κάθε εκδήλωση της παροικίας αείμνηστος **Γεώργιος Πετρούτσος** ανήκουν ήδη στην αιωνιότητα.

Αποχαιρετόντας τον **Γ. Γιαλλούρη** εκ μέρους των Νισυρίων, ο Πρόεδρος του «ΓΝΩΜΑΓΟΡΑ» Ι. Χαρτοφύλης, είπε μεταξύ άλλων:

«Πικρή η τιμή και θλιβερή η αποστολή που μου επιφύλαξε η μοίρα να απευθύνω την ώρα αυτή το στερνό αντίο στο Γιώργο τον Γιαλλούρη. Σ' αυτόν τον μεγάλο Νισύριο, τον εκλεκτό συμπατριώτη, τον υπέροχο άνθρωπο, που φεύγει σήμερα από τον πρόσκαιρο τούτο κόσμο και παίρνει το δρόμο για την αιωνιότητα.

Ήταν μεγάλος πατριώτης, με βαθειά την αίσθηση του καθήκοντος για κοινωνική συμμετοχή και ανιδιοτελή προσφορά κι ο άνθρωπος που συνέδεσε το όνομά του με την πρόοδο και την ανάπτυξη της κοινής γενέτειράς μας.

Ο Γιαλλούρης σταδιοδρόμησε επαγγελματικά, ενώ δημιούργησε και μια ζηλευτή οικογένεια. Και τότε έφτασε στ'αυτιά του το κάλεσμα της γενέτειράς του, σε εποχές που το νησί μας είχε ανάγκη ενός δημάρχου δραστήριου και δυναμικού, με τόλμη και φαντασία και ικανού να βοηθήσει το νησί να πάει εμπρός.

Τα βλέμματα όλων τότε των τοπικών παραγόντων στράφηκαν προς τον Γιαλλούρη. Κι ήταν θριαμβευτικό το αποτέλεσμα εκείνων των εκλογών που τον ανέδειξαν Δήμαρχο του νησιού.

Ανέλαβε τη Δημαρχία συνοδευόμενος από τις ελπίδες και τις προσδοκίες των συμπατριωτών του και φρόντισε να τις δικαιώσει στο ακέραιο. Δεν υπήρχε άνθρωπος τότε που να μην υιοθετήσει τις πρωτοβουλίες του, να μην χειροκροτήσει τις αποφάσεις του, να μην επαινέσει τις ενέργειές του, με τις οποίες σφράγισε το πέρασμά του από το Δήμο και άφησε πίσω του έργο μεγάλο, σπουδαίο και πολύπλευρο».

Στον αποχαιρετισμό του προς τον **Κ. Μαντουδάκη,** ο Πρόεδρος της Εταιρείας μας είπε ματαξύ άλλων:

Με βαθιά θλίψη και ανυπόκριτο πόνο, συγκεντρωθήκαμε σήμερα όλοι, συγγενείς, συμπατριώτες και φίλοι, για να προπέμψουμε στο τελευταίο του ταξίδι και να προσευχηθούμε για την ανάπαυση της ψυχής ενός ακόμη από τους τελευταίους συμπατριώτες μας της προηγούμενης γενιάς που οργάνωσαν σε στέρεες βάσεις την Νισυριακή παροικία των Αθηνών.

Το πάθος για τη ζωή ήταν το χαρακτηριστικό του. Αλλά δυστυχώς. Ακόμη και αυτός ο αιώνιος έφηβος, ο αιώνιος τροβαδούρος της χαράς, ακολουθεί την κοινή των θνητών μοίρα. Αυτός που μοίραζε τις ώρες του υμνώντας το Θεό στην εκκλησία και μετά από λίγο, τραγουδώντας τον έρωτα με την κιθάρα του ή χορεύοντας μέχρι πρωίας, αυτός που με την ανεξάντλητη διάθεση και το αστείρευτο κουράγιο που όλοι εμείς θαυμάζαμε, τελευταία, ανήμπορος και καθηλωμένος στο κρεβάτι του πόνου, δεν μπορούσε να κρύψει τη συγκίνησή του κάθε φορά που κάποιος φίλος από τη Νίσυρο του τηλεφωνούσε. Αχόρταγα ζητούσε νέα απ' όλους και για όλα όσα είχαν σχέση με την αγαπημένη μικρή μας πατρίδα.

Για όλους εμάς, η απώλεια του αείμνηστου Μαντουδάκη σηματοδοτεί και το τέλος μιας εποχής. Είναι βέβαιο πως θα μας λείψει. Σίγησε για πάντα η καλλικέλαδη φωνή του και η γλυκόηχη κιθάρα του. Σίγησε για πάντα ο ποιητής που έμμετρα και με περισσή δεξιοτεχνία ύμνησε τις ομορφιές, τα ήθη, τα έθιμα, τα πρόσωπα και τις γειτονιές του νησιού μας. Πολυγραφότατος, άφησε στις επερχόμενες γενιές τεράστιο λογοτεχνικό έργο που διασώζει λαογραφικό πλούτο μεγάλης αξίας.

Η Εταιρεία Νισυριακών Μελετών την οποίαν εκπροσωπώ και της οποίας μέλος υπήρξε ο απερχόμενος, αισθάνεται το τεράστιο κενό που δημιουργείται με την απώλειά του.

Το παράδειγμά του, το πλούσιο έργο του και η συνολική προσφορά του θα κρατά σε μας τους Νισύριους της νεότερης γενιάς πάντα ζωντανή την ανάμνηση της δημιουργικής παρουσίας του στην εφήμερη ζωή μας. Θα τον θυμόμαστε πάντα με αγάπη».

Στο στερνό αντίο προς τον αείμνηστο **Αντώνη Καρταπάνη,** ο Πρόεδρος της Εταιρείας μας είπε μεταξύ άλλων:

«Θα ήταν παράλειψή μου αγαπητέ Αντώνη να μην σε αποχαιρετήσω αυτή τη δύσκολη για όλους μας ώρα. Μια παράλειψη για την οποία θα είχα έντονο τον έλεγχο της συνειδήσεώς μου. Να μην σου απευθύνω τον ύστατο χαιρετισμό όλων μας, από την Εταιρεία Νισυριακών Μελετών, αλλά και από την παροικία μας στην Αττική.

Βιάστηκες να αναχωρήσεις. Μας αιφνιδίασες. Γιατί πιστεύαμε πως

δεν είχε έλθει ακόμη η ώρα σου.

Προσπαθούμε να το συνειδητοποιήσουμε αλλά μας είναι αδύνατον. Είναι δύσκολο να πιστέψουμε ότι από δω και πέρα στις συγκεντρώσεις του «ΓΝΩΜΑΓΟΡΑ» δεν θα σε βλέπουμε να πρωταγωνιστείς. Είναι δύσκολο να συνειδητοποιήσουμε ότι θα στερηθούμε το γεμάτο καλοσύνη χαμόγελό σου, τα ευγενικά καλά λόγια που απλόχερα μοίραζες σε όλους μας.

Προσωπικά, θα μου λείψουν οι συχνές τηλεφωνικές επικοινωνίες μας και οι μακρές αλλά απολαυστικές συζητήσεις μας στο τοπικό λεκτικό μας ιδίωμα που τόσο σου άρεσε να χρησιμοποιείς και να το ακούς.

Να είσαι όμως σίγουρος ότι η κενή θέση σου στο «Νισύρικο σπίτι», θα κρατά σε όλους μας ζωντανή τη μνήμη σου.

Αυτές τις μέρες που ο Χριστιανισμός γιορτάζει την ήττα του θανάτου από τον ζωοδότη Χριστό, εσύ αποφάσισες να μας αποχαιρετήσεις για πάντα. Ίσως για να μη μας πικράνεις πολύ, ίσως για να μετριάσεις τη θλίψη μας, αφού οι λόγοι του Αποστόλου των εθνών που πριν λίγο ακούσαμε, ηχούν πιο έντονα και πιο παρηγορητικά στ' αυτιά μας: «Ει γαρ Χριστός απέθανε και ανέστη, ούτω και ο Θεός τους κοιμηθέντας, διά του Ιησού άξει συν αυτώ».

Ο αείμνηστος **Γιώργος Πετρούτσος,** άρχισε τις εγκύκλιες σπουδές του στη Νίσυρο όπου και είχε γεννηθεί, τις συνέχισε στο Γυμνάσιο Καλύμνου και μετά το κλείσιμο των ελληνικών σχολείων από τους κατακτητές, τις περάτωσε στην Αθήνα. Ενεγράφη στη Σχολή Χημικών του Πανεπιστημίου Αθηνών και με την κήρυξη του πολέμου, χωρίς δεύτερη σκέψη, διέκοψε τις σπουδές του και έτρεξε προς επιτέλεση του προς την πατρίδα καθήκοντός του καταταγείς στο Σύνταγμα Εθελοντών Δωδεκανησίων, οραματιζόμενος και την απελευθέρωση της ιδιαίτερης πατρίδας μας της Δωδεκανήσου. Μετά το πέρας του πολέμου, συνέχισε εργαζόμενος σκληρά τη φοίτηση στο Πανεπιστήμιο από το οποίο απεφοίτησε Χημικός. Εργάστηκε ως Χημικός στην ΕΤΜΑ και στα Λιπάσματα και συγχρόνως, απέκτησε το διδακτορικό δίπλωμά του από το Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, υπό την εποπτεία του διάσημου Γερμανού καθηγητού Σβάμπ.

Κατόπιν αυτού, εργάστηκε για τρία χρόνια σε Κέντρο Ερευνών της Κοπεγχάγης (Δανία) και τελικά επέστρεψε στην Ελλάδα και προσελήφθη ως καθηγητής στο Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο από όπου και συνταξιοδοτήθηκε μετά από αρκετά χρόνια, όταν συμπλήρωσε το όριο ηλικίας, ενώ παράλληλα δίδασκε και στη Σχολή Ναυτικών Δοκίμων και στη Σχολή Αξιωματικών του Πυροσβεστικού Σώματος.

Ο αείμνηστος Γιώργος ήταν πάντα παρών σε όλες τις εκδηλώσεις της παροικίας μας στην Αθήνα και συμμετείχε ενεργά σε κάθε προσπάθεια προβολής της Νισύρου ή επιλύσεως προβλημάτων του νησιού μας.